

LUND UNIVERSITY

Fänad i helgade grifter

svensk djurgravpoesi 1670–1760

Möller, Daniel

2011

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Möller, D. (2011). *Fänad i helgade grifter: svensk djurgravpoesi 1670–1760*. [Doktorsavhandling (monografi), Språk- och litteraturcentrum]. Ellerströms förlag.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

FÄNAD I HELGADE GRIFTER

DANIEL MÖLLER

Fänad i helgade grifter

Svensk djurgravpoesi 1670–1760

ellenströms

Copyright © Daniel Möller och ellerströms förlag 2011

Omslag Clara Möller

Grafisk form inlaga Klara Rasmussen

Omslagsbild tillskriven Jacob Philip Thelott d.y.

Två hundar och två papegojor på en altan (1724). Foto © Åsa Lundén, Nationalmuseum.

Tryck Pozkal, Inowrocław, Polen 2011

ISBN 978 91 7247 260 0

Innehåll

INLEDNING	9		
Utgångspunkter	9		
Avhandlingens syfte, metod och material	11		
Tillfälleslitteratur och retorik	15		
<i>Gravdiktning över människor</i>	15		
<i>Begravningspoesins underarter</i>	17 · <i>Äkta och fingerade gravdikter</i>	21	
<i>Tillfällespoeten som rollgestaltare</i>	24 · <i>Retoriken och läran om imitatio</i>	25	
<i>Dialogicitet</i>	26 · <i>Principen om decorum</i>	27	
Tidigare forskning	29		
<i>Tidigare forskning om tillfällesdiktning</i>	29 · <i>Internationell forskning om djurgravpoesi</i>	30 · <i>Den utforskade svenska djurgravdiktningen</i>	31
Poetikböckerna	32		
<i>Poetikböckernas anvisningar</i>	32 · <i>Gravdiktningens varierande beteckningar</i>	35	
Hypotes	36		
Avhandlingens disposition	37		

I. Lindschöld, Rosenfelt och Leijoncrona

I. ERIK LINDSCHÖLDS EPITAFIER ÖVER ÄNKEDROTTNING HEDVIG

ELEONORAS HUNDAR 41

Lindschöld och hovkulturen 41

Anthologia Graeca 44

 Den franska salongspoesin 46

 Genren kommer till Sverige 48

 Antikinfluerad poesi 50

2. WERNER VON ROSENFELTS EPICIDIUM ”KLAGAN ÖFWER EN MÄCHTA ARTIG PAPEGOIJAS DÖDH” OCH DESS ANTIKA FÖRLAGOR 63

 Rosenfelts poetiska samtal 63

 Exotiska, talande fåglar 66

 Diktens innehåll och uppbyggnad 69

 Epitafiet 76

3. DJURGRAVPOESI SOM ÄMBETSMERITERING: CHRISTOFFER LEIJONCRONAS
BJÖRNEPITAFIUM TILL KARL XI 81
Den unge skalden 81
Karl XI och björnjakten i Sickelsjö 83
Leijoncronas epitafium och dess funktion 86

II. Holmström och epitafiet över Pompe

4. DEN SVENSKA DJURGRAVPOESINS MAGNUM OPUS 99
Holmströms epitafium över Pompe 99
Pompe och Karl XII:s övriga hundar 104
Holmström och den burleska panegyriken 109
Karl XII, Pompe och antiken 111
Holmströms Pompe-epitafium som replik på Lindschöld 112
5. DEN EROTISKA DJURGRAVPOESIN 117
Frivola ordlekar 117
Holmström och det franska epigrammet 119
Djur, humor, erotik 121
Meleager och epitafiet över haren 125
Catullus' gravdikt över Lesbias sparv 126
Imitationer av Catullus' gravdikt 131
Svensk, erotisk djurgravpoesi före Dalin 136
Karl XII och *la petite mort* 138
6. POMPEDIKTER I DIALOG OCH PÅ OLIKA SPRÅK 143
Replikdikter 143
Pompe-epitafier på latin 145
Pompe-epitafiet i Celsius' manuskriptsamling 145 · *Bolle Willum Luxdorffs verser över Pompe* 151 · *Olof Hermelins epitafium över Pompe* 152
Pompepoesi i arkiv och antologier 160
”*DEPLAISIR sur la mort de PLAISIR*” av Runius 166
Germund Cederhielms gravdikt över Hedvig Sofias Orange 169
Poeten och ämbetsmannen 169 · *Diktens idé och innehåll* 172
Den fiktiva gravinskriftionen 176 · *Kärlekshundar* 178 · *Cederhielm och Pompe-hundarnas antal* 179

III. Brenner och Dalin

7. SOPHIA ELISABET BRENNERS GRAVDIKT ÖVER EN LITEN FÅGEL 185

8. DJURGRAVDIKTAREN OLOF VON DALIN 193

Bakgrund 193

Textläget 193 · *Awazu och Wallasis* 194 · *Tillfällesdiktningen* 196

Avsiktliga pekorall och kritik av prästerskap och lärde 198

Gravdikterna över tiken Kersti Berg 198 · *Ett pekorall av Salig Gubben* 208

Den 'lärda' gravdikten över Gasse 214

Poetiska lekar, testamenten och panegyrik 221

En diglott lek 221 · *Gravdikt och testamente* 222 · *Ostindiska kompaniet* 226

Markkattorna på Drottningholm 231 · *Panegyriker till Lovisa Ulrika* 232

Dalins djurgravpoesi – en konkluderande översikt 237

AVSLUTNING 241

SUMMARY 253

EXKURS 261

Holmströms gravdikt över björnen Ellan 261

NOTER 263

BILAGOR 355

Rosenfelt: "Klagan öfwer en mächta artig Papegoijas död" 355

Pavillon: "Lettre a Madame Damon..." 357

Hermelin: [Två epitafier över Karl XII:s hund Pompe] 361

Hesselgren: "In mortem Galli Silvestris..." 363

Dalin: "En Anonymi Rim, öfwer den Rara Kersti Berg..." 365

Dalin: "anmärkningar och uttydelser" till dikten "Graffskriff" 369

FÖRTECKNING ÖVER FUNNA DJURGRAVDIKTER 372

KÄLLOR OCH LITTERATUR 383

BILDFÖRTECKNING 422

PERSONREGISTER 425

Några allmänna anmärkningar

I denna bok återges, på vedertaget sätt, frakturstilen med antikva och antikvan med kursiv. Fetstil och gradstorlek följer originalen, liksom frakturstilens komma-tecken ”/”, medan ”s” och ”j” båda skrivs med ”s”. För att undvika oklarhet används lodstrecket ”|” för att markera radbrytning när dikter med frakturstil citeras. De dubbla bindestrecken återges med vanliga bindestreck. För ordförklaringarna, som står att finna inom hakparentes i de citerade dikterna och texterna, har framför allt A. F. Dalin, *Ordbok öfver svenska språket* (1850–1853), F. A. Dahlgren, *Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket* (1914–1916) och *Ordbok öfver svenska språket*, utg. av Svenska Akademien, del I–XXXIV, Lund 1898–2004 (= SAOB), använts.

Jag har strävat efter att återge texterna så som de ser ut i trycken och i handskrifterna. Således tillämpas ursprunglig stavning, även när den ser ut att vara (och kanske också är) felaktig. I Werner von Rosenfelts gravdikt över familjens papegoja, exempelvis, heter det på ett ställe: ”O Papken du war wärld at man din död beklagar” (rad 13). Här hade ett *sic!* kunnat ha satts ut efter ”värld” eftersom det antingen rör sig om en ovanlig stavning av ordet ”värd” (det vill säga ’värd’ på nutida svenska) eller om en felskrivning av detta ord. Det har jag alltså underlåtit att göra dels eftersom det hade medfört ett mycket flitigt användande av *sic!* som riskerat att störa läsningen, dels eftersom det under de tidsperioder som dessa studier anbelangar inte fanns några normaliserade stavningsregler. Vissa tryck- och skrivfel uppmärksammas dock ibland i brödtexten eller i fotnoterna.

De översättningar av dikter och citat som ingår i boken är ibland mina egna och markeras då med ”Min översättning”; det gäller till exempel de tre latinska Pompe-epitafierna. Flera av dikterna har översatts tillsammans med Ulf Gran och markeras med ”Översättning Ulf Gran och Daniel Möller”. Ett stycke ur Pontanus’ poetik har översatts av Anders Piltz, som även översatt ett långt poem i avhandlingens appendix (Joannes Hesselgrens latinska gravdikt över Johan Hinric Lidéns orrtupp). De utländska dikterna citeras i regel först och följs sedan av översättningar till svenska. Om det rör sig om översättningar som publicerats i böcker och dylikt, anges vanligen de svenska översättningarna i löptexten och de utländska originalen i noterna. Vid några enstaka tillfällen har jag låtit bli att översätta kortare och enklare textpassager.

Inledning

Utgångspunkter

År 1651 lät poeten och läraren i Strängnäs Andreas Arvidi (ca 1620–1673) trycka epitafiet ”En Hönas Graffskriff dödh bijten aff Mickel Räf” i sin poetikbok, *Manuductio Ad Poesin Svecanam*. Lektorns åttaradiga dikt lyder:

Här ligger vnder Steen then Höna Mickel beet/
Ey skötte han om [brydde han sig om huruvida] hon war mager eller feet/
Hon nämpndes Skarpekloo/ och hennes Fader Kock/
Hoo hennes Moder war weet Läsaren fullnock [säkert]:
Men thetta weete wij/ at Räfwen stodh på Luur/
Och henne greep ther hon gick jämpte Klåstermuur.¹

Arvidis epitafium är det första kända exemplet på djurgravpoesi i Sverige. I poetikboken tjänstgör det som ett av flera prov på jambisk verskonst och är förmodligen fiktivt – något verkligt föremål, det vill säga en död höna, torde inte ha åsyftats. Dikten är i alla bemärkelser enkel och entydig: syftet har varit att på ett nöjsamt sätt visa hur man bör skriva jambisk vers.

Epitafiets ålder kan sättas i relation till den äldsta kända gravdikten som skrivits i Sverige över en människa. Den författades år 1535 av latin- och humanistpoeten Johannes Magnus (1488–1544),² bror till Olaus Magnus (1490–1557), upphovsmannen till den berömda *Historia de gentibus septentrionalibus* (Historia om de nordiska folken, 1555).

Efter att Arvidi låtit trycka sin dikt skulle det dröja omkring tjugo år innan någon i Sverige åter skrev djurgravpoesi – i varje fall sådan som bevarats till vår tid – och då var föremålen i stället faktiska, de hade existerat i verkligheten. Änkedrottning Hedvig Eleonoras hovpoet Erik Lindschöld (1634–1690) var den som skapade förutsättningarna för att denna diktart skulle få fäste i Sverige; hans epitafier över änkedrottningens tikar är sannolikt skrivna på 1670-talet. Dessa dikter blev incitamenten till de poem

som skrevs under de kommande decennierna. Att dra den bakre gränsen vid Lindschöld och inte vid Arvidi ter sig alltså naturligt: här börjar en linje som går via bland andra Christoffer Leijoncrona, Israel Holmström, Olof Hermelin, Johan Runius, Germund Cederhielm, Sophia Elisabet Brenner och Olof von Dalin.³

Djurgravpoesin är en subgenre till den vanliga gravpoesin, den som skrevs över människor. Förhållandet mellan genren och subgenren – och andra undergenrer till (eller varieteter av) den vanliga gravdiktningen – diskuteras längre fram. I det följande kommer jag för enkelhetens skull att omnämna djurgravpoesin som en genre, trots att den teoretiskt sett är en subgenre.

Den främre gränsen dras vid Olof von Dalins död på 1760-talet. Avhandlingen omfattar alltså den senare stormaktstiden – karolinsk tid – och större delen av frihetstiden.⁴ Efter Dalin fortsatte flera av de gustavianska poeterna att skriva gravdikter över djur. Carl Michael Bellman har till exempel komponerat både ett ”Ode öfver den lilla fogeln Putte, som dog i Maj 1768” och några verser ”Öfwer en död Canari-Fogel” (1770);⁵ Samuel Olof Tilas har skrivit dikten ”Til min lilla Bibi” (en grönsiska), som trycktes 1785 i Gustaf Regnérs periodiska skrift *Svenska Parnassen*; samma år och i samma skrift trycktes Gustaf von Paykulls ”Stancer til et Fruntimmer vid hennes Pappojas död”.⁶ Även under 1800- och 1900-talen författades det gravdikter över djur.⁷

Många av dikterna som analyseras och kommenteras i avhandlingen, i synnerhet de handskrivna poemen, saknar datering och är därför svåra att ordna kronologiskt. Materialet redovisas i min ”Förteckning över funna djurgravdikter”.

Av de mellan sjuttio och åttio svenska djurgravdikter som jag är bekant med fram till Dalins död, diskuteras en dryg tredjedel, det vill säga cirka tjugofem stycken, i avhandlingen. Av dessa underkastas ungefär hälften mer ingående analyser och kommentarer. Dessa ’huvuddikter’, som resonemangen är uppbyggda kring, är Lindschölds epitafier över Hedvig Eleonoras tikar, Werner von Rosenfelts epicedium över sin familjs papegoja, Leijoncronas epitafium över en björn som Karl XI skjutit, samt en dikt av Cederhielm, en av Brenner och en handfull av Dalin. Mittvalvet i avhandlingen kretsar kring Holmströms epitafium över Karl XII:s hund Pompe och en skara dikter i dess efterföljd.

De tjugofem dikterna har noggrant valts ut i syfte att täcka in hela genrens bredd och för att kunna presentera en så representativ bild av den som

möjligt. Parallellt med poemen från det svenska språkområdet dryftas dikter även från antiken och från det med de inhemska dikterna samtida Europa; hur urvalet av dessa gått till redogörs för nedan. Även texter som inte hör till genren djurgravpoesi men som på olika sätt kan öka förståelsen av denna diktning förs ibland in i diskussionen.

Den enda kvinnan i sammanhanget är Sophia Elisabet Brenner (1659–1730). Hon intar en unik position i den äldre svenska vitterhetens historia över huvud taget eftersom hon – med två undantag⁸ – är den första kvinnliga poeten i vår litteratur. Först en bit in på 1700-talet börjar det dyka upp fler kvinnliga tillfällesdiktare i Sverige.⁹ Veterligen har ingen av dessa skrivit djurgravpoesi. Hedvig Charlotta Nordenflycht har emellertid författat en lekfull parentation över en ekorre.¹⁰

Avhandlingens syfte, metod och material

Dikter från 1600- och 1700-talen, som till stor del tillhör kategorin tillfällespoesi,¹¹ hade radikalt annorlunda funktioner än poesin och skönlitteraturen har idag. Den övergripande frågan i avhandlingen gäller just vilka funktioner djurgravpoesin hade. Frågan är förbunden med två problem – varav det senare framstår som viktigast – nämligen (1) i vilka sammanhang dikterna tillkom och (2) varför de skrevs, vad avsikten med dem var. Som en del i syftet att klargöra författarnas skiftande uppsåt kommer retoriska aspekter att uppmärksammas i dikterna (som Jørgen Fafner betonar är barock och retorik ”förbundne kar og den første bliver derfor dybest set uforståelig uden den sidste”).¹² Jag kommer att undersöka och diskutera djurgravpoesins många företrädesvis sociala funktioner – och söka visa att det bakom skrivandet av dikterna kunde ligga karriärskäl, att de kunde fungera som (förtäckta) hyllningsdikter till adel och kungligheter och tjänstgöra som vapen i kritik av samhällliga maktelement eller som kamouflage vid behandling av (politiskt) känsliga ämnen, samt att de kunde utgöra ett medel för att roa, trösta och underhålla, till exempel vid hovet eller i ett ordenssammanhang men även i en strikt privat kontext.

Att dikter vid den här tiden kunde ha dubbla funktioner och exempelvis både fungera som djurgravpoesi *och* panegyrisk poesi (och därmed vara förtäckta meriteringshandlingar till vissa ämbeten, eller vara avsedda att rendera poeten andra slags förmåner), framkommer i åtskilliga sammanhang.

De berömda poeterna John Donne (1572–1631) och Pierre de Ronsard (1524–1585), till exempel, författade kärlekslyrik – som förutom att fungera som kärlekslyrik också var avsedd att väcka beundran i en rent manlig kontext och därtill, i den senares fall, skrevs för att inbringa monetära medel åt poeten.¹³

*

En förutsättning för studiens genomförande har varit att göra en inventering av genrens textkorpus. Antologier, tillfällestryck, tidningar, tidskrifter, handskriftssamlingar, diktsamlingar samt sentida, vetenskapliga utgåvor av enskilda författarskap har genomskotts för att en så heltäckande bild som möjligt av genren och dess användningsområden skall framträda. Eftersom studien inte sträcker sig längre än till 1760-talet är dikter som publicerats i tidningar naturligt nog färre än de skulle ha varit om studien sträckt sig till 1780-talet. Först vid mitten av 1700-talet började tidningar utkomma i större skala i Sverige och i dessa trycktes bland annat tillfälleslitterära texter som exempelvis djurgravpoesi. Om gränsen i stället dragits vid år 1780 eller så sent som vid sekelskiftet 1800, hade materialet blivit svårt att överblicka och det stora antalet dikter hart när omöjligt att hantera. Tidsgränsen följs dock inte helt. Ibland hämtas exempel också från dikter skrivna efter 1770, men dessa ställs då aldrig själva i centrum för diskussionen utan anförs endast i syfte att belysa det övriga, äldre materialet. Målet är att så långt det är möjligt – och inom de givna ramarna – kartlägga denna okända och obeaktade del av vår litteratur och se hur genren förhåller sig till och samspelar med andra genrer, undersöka hur den interagerar med samhället, om man till exempel kan koppla den till några särskilda institutioner, samt syna dess författares uppsåt och avsikter.

Flera av dikterna som diskuteras i avhandlingen är som antytt endast tillgängliga i handskrift. Vid dechifferingsarbetet av dessa har upplysningar hämtats ur framför allt Robert Swedlunds och Olof Svenonius' *Svenska skriftprov 1464–1828* (1948) och Alf Åbergs *Läsning av gamla handstilar* (1950).¹⁴ I den Palmskiöldska respektive den Nordinska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek (UUB) finns stora mängder tillfälleslitteratur från 1600- och 1700-talen, bland annat en del djurgravpoesi. Grundaren av den Palmskiöldska handskriftssamlingen var arkivsekreteraren i Riksarkivet Elias Palmskiöld (1667–1719); den Nordinska samlingens upphovsman hette

Carl Gustaf Nordin (1749–1812) och var historiker och biskop.¹⁵ Vid sidan av dessa gigantiska samlingar finns betydande handskriftsmaterial särskilt i Kungliga biblioteket och Riksarkivet (KB och RA, båda i Stockholm), i Lunds universitetsbibliotek (LUB), där De la Gardieska arkivet finns,¹⁶ och i stifts- och landsbiblioteken i Skara och Linköping (SSB respektive LSB),¹⁷ i Fryxellska handskriftssamlingen i Karlstads stifts- och läroverksbibliotek (KLB),¹⁸ samt i det så kallade Zetterströmska biblioteket i Jämtlands läns bibliotek.¹⁹ Det är framför allt ur dessa arkiv som det handskrivna materialet till denna studie har letats fram.

Vissa av dikterna i handskriftssamlingarna har tryckts i diverse antologier. Utgivarna av dessa textsamlingar har ofta moderniserat stavningen och ibland även tillåtit sig att göra ändringar och uteslutningar. Ett exempel på det är Per Hansellis *Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelms till Dalin*, utgivna i 22 delar 1856–1878,²⁰ som likväl är oumbärlig för den som bedriver forskning i den svenska 1600- och 1700-talslitteraturen. Det är hos Hanselli man vanligen börjar för att sedan leta sig vidare till originaltryck och handskrifter. I hans antologi finns sammanlagt nio djurgavdikter. Även i Abraham Sahlstedts *Samling af Verser på Svenska* (I–IV, 1751–1753) återfinns ett stort antal ofta stympade och ändrade tillfällesdikter av olika författare.²¹

I historikern, bokförläggaren och manuskriptsamlaren Bengt Bergius' antologier *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif* (I–VIII, 1755–1757) och *Allahanda* (I–III, 1757–1758), trycktes – ofta *tjuvtrycktes* – stora mängder tillfälleslitteratur från 1600-talet och från 1700-talets första hälft.²² Tredje delen av *Allahanda* innehåller närmare trettio djurgavdikter och 'personalier' eller versifierade gravtal över djur, varav drygt hälften är kända även på andra håll.²³

I de fall där originalmanuskripten till dikterna är förkomna är det av naturliga skäl inte möjligt att avgöra om editorns återgivande av dem är korrekta. Dikterna i Hansellis, Sahlstedts och Bergius' antologier är därför att betrakta som *avskrifter* av original, eller som avskrifter av avskrifter: det går ofta inte att avgöra om utgivaren använt ett originalmanuskript eller en avskrift av ett originalmanuskript *eller* en avskrift av en avskrift till sin textsamling.

Om dikterna inte finns att tillgå i vetenskapliga utgåvor citeras de i första hand efter författarnas handskrifter, där sådana finns att tillgå, och i andra hand efter tryckta originalverk.²⁴ Anledningen till att de tryckta original-

verken kommer i andra hand är att man på grund av den rådande censuren aldrig kan vara säker på att en äldre, tryckt text inte blivit utsatt för ändringar. Alltsedan 1500-talet granskades nämligen alla tryckfärdiga manuskript i Sverige av censorer.²⁵ Det torde bland annat vara därför som den handskrivna litteraturen var livaktig så långt efter att boktryckarkonsten fått sitt genombrott i Europa: de handskrivna dikterna tvingades inte gå vägen via censorerna utan kunde utan kritisk bedömning från deras sida helt oförmodat göra sin entré på den litterära och/eller politiska arenan. I och med tryckfrihetsförordningen 1766 avskaffades censuren, utom för teologiska skrifter, där censorerna fortfarande hade rätt att ändra i texterna och även beslagta skrifter som de av olika skäl inte ville skulle komma i allmänhetens händer. Tryckfriheten inskränktes dock igen redan 1772.²⁶

Jag iakttar här följande textkritiska princip: om dikterna inte finns i modernna, vetenskapliga utgåvor men existerar i originalmanuskript, så kallade autografer, citeras dessa alltid i första hand; om de inte finns som autografer citeras de efter en avskrift, det vill säga en handskrift av en annan hand än författarens (eller efter samtida antologier vilka alltså även de är att betrakta som en form av avskrifter). En Haquin Spegel (1645–1714) eller en Johan Hinric Lidén (1741–1793) är då alltid att föredra framför en okänd hand. Vid återgivningen av dikterna har jag uteslutande följt handskrifternas stavning och ordformer. Det innebär även att de inkonsekvenser som ibland finns där återges.

I avhandlingen har även dikter skrivna på andra språk än svenska medtagits i diskussionen. 1600- och 1700-talen var polyglotta sekel. Eftersom det ingick i bildningsgången att läsa såväl som skriva poesi på främmande språk, vore det olämpligt att exkludera dikter skrivna på de språk som de svenska poeterna använde vid sidan av det nationella; det gäller i synnerhet latin, tyska och franska.²⁷ Beträffande det utländska materialet som finns med i avhandlingen – det rör sig alltså om dikter från antiken och det samtida Europa – tas i första hand sådana dikter upp som kan antas ha haft betydelse för de svenska poeterna: dikter som lästes och studerades privat eller kanske i skolorna och vid universiteten.²⁸ Vad de svenska poeterna skapar under 1600- och 1700-talen är ofta imitationer av antik poesi och därför bör traditionshistoriska och komparativa aspekter anläggas på den svenska 1600- och 1700-talslyriken. Det hindrar emellertid inte att även dikter som sannolikt inte haft något inflytande på de svenska poeterna diskuteras i jämförande syfte. När det gäller biografiska uppgifter om poeterna förmedlas sådana i

regel endast om de bidrar till att öka förståelsen av de behandlade dikterna och deras sociala omgivningar.

Principen att *unterwegs* föra in exempel från den antika traditionen har valts framför att presentera ett isolerat bakgrundskapitel enbart ägnat åt antiken och dess djurgravdiktning. Fördelen med denna disposition är att den motverkar önskad upprepning, men också – som nämnts – att den antika poesin även i enskilda fall kastar ljus över det svenska materialet. Av samma skäl introduceras även de samtida europeiska dikterna i samband med att de svenska poemen diskuteras.

De svenska dikterna som diskuteras i avhandlingen har inte tidigare varit föremål för inträngande analyser. En del av dem är okända och har letats fram i förberedelsearbetet till dessa studier; det rör sig om numera bortglömda dikter i forskningsbibliotekens olika handskriftssamlingar. Andra har tryckts i svårtillgängliga antologier från 1700- och 1800-talen och torde väl även de numera kunna betecknas som okända. Ytterligare andra dikter, Lindschölds båda epitafier över Hedvig Eleonoras tikar och Brenners gravdikt över fågeln Pierro, förekommer i en nutida diktantologi.²⁹ Holmströms Pompe-epitafium, som är en av den svenska litteraturens mest kända dikter över huvud taget, finns med i alla större svenska poesiantologier. Sin status av klassisk dikt till trots har den varken blivit föremål för en analys eller placerats i ett vidare socialt sammanhang förrän nu.³⁰

Tillfälleslitteratur och retorik

GRAVDIKTNING ÖVER MÄNNISKOR

Djurgravpoesin befinner sig i skuggan av de stora, tillfälleslitterära genrerna, det vill säga den vanliga gravdikten som skrevs över människor, samt bröllops- och lyckönskningssoesin. Tillfällesdiktningen emanerar ur den genre som romarna kallade *genus demonstrativum*, det demonstrativa talet, som är en av den klassiska retorikens tre huvudgenrer. De andra genrerna är *genus iudiciale*, rättegångstalet, och *genus deliberativum*, det politiska talet. Det demonstrativa talet kallades av grekerna för den *epideiktiska* (uppvisande eller framvisande) talekonsten. Enligt Aristoteles' *Retoriken*, som vid sidan av *Poetiken* är den första systematiska undersökningen av litteraturen och dess former, egenskaper och verkningsmedel, hade den epideiktiska litteraturen

funktionen att ge beröm och klander.³¹ Genom lovorden, men också genom smädelserna, kunde en persons eller ett djurs namn sålunda leva vidare i årtusenden.

Den första svenska gravdikten författades som nämnts av Johannes Magnus. I likhet med det mesta som skrevs i Sverige under 1500-talet är Magnus' dikt avfattad på latin. Under 1600-talet fortsatte man att dikta på detta språk. När till exempel en poet som Lars Wivallius (1605–1669) skrev en dikt om Gustav II Adolfs bedrifter, en dikt som kan betraktas som en lång gravdikt, valde han latinet framför svenskan.³² Under senare hälften av 1600-talet blev dock dikter på svenska allt vanligare och den främste av Sveriges alla tillfällespoeter under detta sekel, Lars Johanson Lucidor (1638–1674), skrev majoriteten av sina dikter på sitt modersmål (han skaldade på ytterligare sex språk).³³ Även Gunno Dahlstierna (1669–1709) skrev sin 268 åttaradiga strofer långa, panegyriska gravdikt över Karl XI, *Kunga Skald* (1698), på svenska.³⁴ Sophia Elisabet Brenner, Johan Runius och Olof von Dalin har författat stora mängder gravdikter över människor. Kännetecknande för inte få av dessa är att de innehåller tre moment som i olika proportioner förespråkas i de samtida poetiska handböckerna, till exempel i Jacobus Pontanus' (1542–1626) *Poeticarum institutionum libri III* (1594) – nämligen *luctus*, klagan över dödsfallet, *laus*, lovprisning, samt *consolatio*, tröst åt de efterlevande (se vidare kapitlet om Werner von Rosenfelt i denna avhandling).³⁵

Gravdikterna över människor är i regel hållna i en hög och allvarlig stil, vilken avpassats efter den dödes och de efterlevandes sociala ställning. ”Begravningsuppådetts storlek och prakt bestämdes, precis som gravskriftens höghet, av den dödes härkomst och betydelse”, som Stina Hansson skriver.³⁶ Redan i antik teori sammanställdes hög stil och höga ämnen med höga personer, och låg stil och låga ämnen med låga personer.³⁷ Under 1600- och 1700-talen författades det även gravdikter på skämt, ofta över socialt lågtstående personer, utan de efterlevandes vetskap. Dessa dikter kunde vara roliga och/eller hållna i en lätt elak ton, och här finns det ibland beröringspunkter med djurgravpoesin. Vissa gravdikter över socialt lågtstående människor är nämligen utformade på liknande sätt som vissa gravdikter över djur. En dikt över ett djur som tillhörde en kunglig, adlig eller på något annat sätt mäktig person kunde, omvänt, vara skriven i en högre eller åtminstone mindre ironisk stiltnivå än en dikt över en socialt lågtstående människa. Det författades även skämtsamma gravdikter över kufar och excentriker. Så skrev till exempel Olof Rudbeck den yngre 1718 en humoristisk gravdikt över sin fars

kusin, Ingo Rudbeck. Dikten innehåller ordlekar på den dödes förnamn: ”AF JNGO werlden är; dock intet gjordt af JNGO; | Men uthaf Gud/ som kropp af JNGO hafer gjordt/”³⁸ och så vidare. Poeten anspelar här fyndigt nog på föreställningen att Gud skall ha skapat världen *ex nihilo*, det vill säga ’ur intet’ eller ’av inget’.

Thorsten Rudéen författade ett dyligt poem över en Hartwich von Geldern. Gunnar Castrén har antagit att denna dikt ”förmodligen icke haft något officiellt syfte” utan varit ett skämt i samma stil som till exempel renässanspoeten Joachim Du Bellays ”Epitaphe de l’Abbé Bonnet”. Castrén tillägger att Rudéens dikt dock skiljer sig från Du Bellays genom att dess föremål verkligen funnits.³⁹

BEGRAVNINGSPOESINS UNDERARTER

Begravningspoesin – eller gravpoesin, termerna är synonyma – var under 1600- och 1700-talen en dominerande genre. Det skrevs under dessa århundraden kolossala mängder gravdikter, och i de högre samhällsskikten fanns det nog ingen som inte kom i kontakt med denna lyrik.⁴⁰ Begravningspoesin var en fast genre med ett ofta givet innehåll, där dikterna som nämnts noga avpassades efter de dödas ställning i samhället. I de retorik- och poetikböcker som lästes av tidens diktare stod det noga föreskrivet hur en begravningsdikt borde vara utformad.⁴¹ Där fanns det även regler för hur bröllopsdikterna borde vara konstruerade. Dessa regler var emellertid mindre strikta eftersom bröllopspoesin betraktades som en lägre genre än begravningspoesin. I bröllopsdikterna var det på sin plats att skämta, till exempel genom att poeten funderade ut ordlekar på brudparets namn,⁴² något som (det antyddes ovan) även var vanligt i begravningspoesin, där syftet emellertid oftast inte var att skämta utan att bidra med ett konstfullt inslag i dikten.

Men även i dikter där man väntar ett stort allvar kunde poeterna ibland strö in komiska formuleringar, eller formuleringar som åtminstone för oss idag ter sig komiska eller nonsensartade. Mats Malm framhåller att det i vissa begravningsdikter från barocken är svårt att avgöra vad som är lek/nonsens och vad som är allvarligt menat. Han pekar på några begravningsdikter av Israel Holmström, där det finns ordlekar som ”tycks bryta starkt mot det allvarliga sammanhanget och t.o.m. vara vanvördiga”.⁴³ I den mest kända av dessa, dikten över fästmön Ingrid Nohlanwäder, tilltalar Holmström den döda med orden:

Du äst ett Liufigdt Lijk, dig intet mera lijker,
På fågring fattig nu, som war så mycke rijker,⁴⁴

Det kan förefalla en smula känslolöst att i en begravningsdikt över sin fästmö offra allvaret för en uppseendeväckande ordleks skull, men i jakten på remarkabla vändningar kunde en barockpoet gå över lik, om uttrycket tillåts. Holmström tycks här ha hållit den retoriska figuren *admiratio* – som i Arvidis poetik kallas ”Förundringz Teckn”⁴⁵ och som poeterna använde för att få läsarna att häpna – högre än viljan att väcka läsarnas medlidande, vilket annars var brukligt i begravningsdikter över kvinnor.⁴⁶ Jämte Stiernhielm, Lucidor, Olof Wexionius, Dahlstierna, Runius och Carl Johan Lohman är Holmström den av våra barockpoeter som är mest mångtydig och har störst förkärlek för ordleken (såsom exempelvis ”Lijk”/”lijker” i citatet ovan).

Malm framhåller att begravningspoesin utgjorde ett gränsland mellan det religiösa och det profana, och att begravningsdikternas funktion var att ”mediera” mellan dessa båda sfärer.⁴⁷ Djurgravpoesin är till sin natur världslig. Den främsta anledningen till det är att djuren (till skillnad från människorna) av tidens tänkare, däribland René Descartes (1596–1650), uppfattades som själlösa (en åsikt som för övrigt Carl von Linné senare kom att ifrågasätta).⁴⁸ Descartes delade in substansen i två delar, dels den enbart tänkande (själliga) substansen och dels den mekaniska (materiella och djuriska).⁴⁹ (Att djuren ansågs vara *själlösa* skall inte blandas ihop med att de också sågs som *skällösa*, alltså att de ansågs vara i avsaknad av *ratio*, ’skäl’, ’förnuft’.)

Ett antal formler och formuleringar är återkommande i begravningspoesin. Det gällde här att så övertygande som möjligt ge uttryck åt tanken på den jordiska tillvarons fåfänglighet och förgänglighet. De vanligaste fraserna och tankarna – till exempel att tiden förintar allt och att döden är demokratisk – torde för flertalet ha varit lika välkända som begravningspsalmerna och bibelcitaten i prästernas likpredikningar. När andra områden skulle behandlas, låg det därför nära till hands att lägga beslag på begravningsdiktens vanligaste stilgrepp och överflytta dem till dessa nya och ofta oväntade sammanhang. Det skedde inte sällan genom att man i ett parodierande manér behöll begravningspoesins högstämnda ton när man behandlade det nya, ofta låga, ämnet. I 1600- och 1700-talens Europa och Sverige uppstod ett antal undergenrer eller underkategorier till begravningsdiktningen (flera av dem hade dock antika anor). Det är frågan om en brokig odling vid sidan av den gängse begravningsdiktningen, där djurgravpoesin var den vanligaste typen.

Förutom gravdikter över djur skrevs det gravdikter över både konkreta och abstrakta *ting* (saker, föremål).⁵⁰ Dessa dikter är ibland (för att inte säga ofta) parodiskt hållna och inte så få hör hemma inom kategorin *burlesk*, en underavdelning till parodin.⁵¹ Aristoteles utnämner i *Poetiken* Hegemon från Thasos till ”vår förste parodiker”,⁵² och i renässanspoetiken yttrar sig Julius Caesar Scaliger (1484–1558) om parodin. Det parodiska skrivsättet var således känt under 1600-talet, där det mest berömda exemplet är *Le Virgile travesty* (1648–1659) av fransmannen Paul Scarron (1610–1660).⁵³ J. C. Scaligers stora verk om skaldekonsten, *Poetices libri septem* (1561), studerades vid de nordeuropeiska skolorna och universiteten, så även i Sverige.⁵⁴ För Scaliger var parodin en förvrängning och ett förlöjligande av eposet.⁵⁵ Det finns anledning att återkomma till parodin och framför allt till burlesken längre fram.

Förevändningen för författandet av gravdikter över ting kunde vara att man ville dryfta en specifik politisk fråga, men dessa dikter kunde skrivas också av andra anledningar. Ett exempel på en politisk gravdikt över ett abstrakt föremål, i detta fall *överflöd*, är den åttastorfiga dikten ”Graf-Skrift Öfwer Det Landförwiste Swenska Öfwerflödet” (1757) av den numera bortglömde poeten och romanförfattaren Svante Didrik Wexell (1732–1775).⁵⁶ Dikten har sannolikt skrivits med anledning av 1756 års överflödsförordning, vilken i likhet med de andra överflödsförordningarna hade tillkommit för att motverka lyxkonsumtionen i landet. Såväl smak som lust körs med det nya dekretet i graven, menar Wexell.⁵⁷ De två inledande stroferna lyder:

STore Kung och Stora Ständer,
 J, som wården Swea Länder,
 Store ting J ta'n Er för!
 Öfwerflödet man utjagar,
 Fast blodiglen sig beklagar,
 Har man nånsin hört så förr?

Nej, alt Folkslags plägsed tiger:
 Hwar Man lysnar, warligt stiger,
 Undrar hwad wil blifwa af:
 Trogna Män Er anslag wörda
 Fast så många blifwa rörda,
 Smak och Lusta körs i graf.⁵⁸

Ett annat exempel, denna gång på ett konkret ting, är den anonyma ”Minneswård öfwer *Caffé*, uprest den sidsta *Dec. 1766*”, en gravdikt över produkten kaffe som för poeten ter sig avsmnad. Denne lamenterar i första strofen: ”Den sidsta dag på detta år / Wårt kära *Caffé* afsked får. / Farwål du ljufwa drick! / Haf tack hwar enda Fägne-Kopp, / Som gifwit läska åt min kropp, / Och gjort mig tankan qwick.”⁵⁹ Orsaken till diktens tillkomst torde vara det kaffeförbud som utfärdades i samband med 1766 års stora överflödsförordning, vilket var det andra kaffeförbudet som drevs igenom i Sverige.⁶⁰ I samband med det tredje förbudet, som trädde i kraft 1794, hölls parodiska kaffebegravningar dit gästerna inbjudits med begravningsbiljetter och där kaffets ’bortgång’ högtidlighölls genom sorgetal.⁶¹

Även bröllopspoesin kunde på liknande sätt tas i beslag och användas för politiska syften. Under frihetstidens sista år, på 1760-talet, författade hattsympatisören Johan Stagnell (1711–1795) anonymt några bröllopsdikter som utformades som grova angrepp på det regerande mösspartiet. Efter några raders läsning står det klart att syftet med dessa dikter inte var att uppmärksamma ett brudpar utan att kritisera ett politiskt parti.⁶²

I en klass för sig är en gravdikt från 1716 av Nils Sparrman (1667–1722). Författaren klagar över två ’döda’ kroppsdelar, en hand och del av en arm. Diktens hela titel lyder: ”Suck och Tårar Med Tröst och hugswalelse Öfwer Den högra Handen/ Och En deel af Armen/ som efter en hastig åkommande Swulnad *Anno 1714 den 19 December*: Samt en obeskrifwelig wärck och sweda den 8 *Martii* följande måste afsågas; Med den andra handen vptäknade”. Dikten, som är uppställd som en prosatext, inleds:

JAg har spelt vth/ och wräka måst min Luta. Min stränga spehl hur’ ynckligt de sig sluta? Min högra hand och arm är sågad af/ Min högra hand/ det dyra kära stycke/ Lekammens borg/ tu ädla wackra smycke Är lagd i graf.⁶³

Man kunde förmoda att Sparrman förlorat kroppsdelarna i något av Karl XII:s krig, men så var inte fallet. Poeten var kyrkoherde på Ångsö i Västmanland och senare i Biskopskulla i Uppland. I herdaminnet ges beskedet att Sparrman hade ”den olyckan att nödgas låta afsåga sig högra handen för en svår vårtas skull, hvaruti af vanskötsel kallbrand slagit sig. Lefde dock derefter i 8 år, och betjenade sig sedan af venstra handen, att lika färdigt skrifva.”⁶⁴

Liknande dikter skrevs i Tyskland, England och sannolikt även på andra

håll. Den tyske epigramdiktaren Friedrich von Logau (1605–1655) har bland annat skrivit en ”Grabschrift eines Beutels” (En penningpungs gravdikt) och hans landsman Christian Hofmann von Hofmannswaldau (1617–1679) ett epitafium med titeln ”Grab der Jungferschaft” (Jungfrudomens grav).⁶⁵ Dikterna illustrerar alltså fattigdom respektive förlorad oskuld. Ett engelskt 1600-talsexempel, slutligen, är ”Epitaph on the Fart in the Parliament House” med följande, inledande rader: ”Reader, I was born and cried, / Crackt so, smelt so, and so died, / Like to Caesar’s was my death, / He in senate lost his breath”.⁶⁶

Djurgravdikterna uppstod med andra ord inte ur ett vacuum. Samtidigt som det skrevs dikter över avlidna hundar och fåglar skrevs det dikter över förlusten av konkreta och abstrakta föremål. Begravningspoesin öppnade sig och gjorde sig tillgänglig för andra syften än vad den ursprungligen var avsedd för.

ÄKTA OCH FINGERADE GRAVDIKTER

Det går inte alltid att avgöra om de människor, djur och föremål som beskrivs i en litterär skapelse, till exempel i en gravdikt, verkligen existerat. Det har skrivits många fiktiva gravdikter. Per S. Ridderstad skiljer i en viktig artikel mellan äkta och fingerad tillfälleslitteratur. Han tar Bellman som exempel och påpekar att dennes produktion i mycket hög grad består av tillfällesdiktning, både äkta (verser över enskilda personer) och fingerad (*Bacchi Orden*, det mesta i *Fredmans Epistlar*).⁶⁷

Den tidigare omnämnde litteraturhistorikern och manuskriptsamlaren Johan Hinric Lidén har i en volym som nu förvaras i Uppsala universitetsbibliotek skrivit av och samlat flera epitafier.⁶⁸ Ett av dem är skrivet över en salthandlare och lyder: ”Hær ligger Laban Vinst, som handlade med salt / Han lefde och han dog, och därmed var det alt.” (Ordet ’allt’ är här ett adjektiv och betyder ’till ända’.) Man kan naturligtvis inte utesluta att en verklig person stått modell för denna dikt, även om det kanske är mer sannolikt att föremålet är en fantasiskapelse. I Lidéns samlingsvolym finns även följande rader över en katt: ”Hær vilar Matts katt, / God dag verld; God natt.”⁶⁹ I likhet med Andreas Arvidis epitafium över den jambiska hönan torde detta vara en fingerad komposition.⁷⁰ Det var på modet under 1600-talet att såväl skriva som samla fiktiva epitafier, och även under 1700-talet finner man att sådana författades.

Det kan ha funnits flera orsaker till att dessa dikter blev skrivna. De kan ha tillkommit i diverse övnings- och undervisningssammanhang men också ha formulerats för skojs skull och för att skingra tankarna. I Tyskland utgav Frans Sweerts 1623 antologin *Epitaphia Ioco-Seria*, en samling med ”sprall-varliga gravskrifter”.⁷¹ Den innehåller bland annat en avdelning med djurepitafier, de äldsta från antiken och de yngsta från tidigt 1600-tal.⁷² I den lilla antologin *Epigrammatiska grafskrifter och epitafier* (1828) återfinns båda de ovan citerade dikterna ur Lidéns samling (med delvis annan läsart), jämte ett sextiotal besläktade poem, de flesta från 1600- och 1700-talen.⁷³ I samtliga fall rör det sig om korta, humoristiska dikter där de ofta anonyma författarna parodierar den högstämnda begravningspoesin.⁷⁴

Carl Gustaf Tessin (1695–1770) har skrivit en stenstil kallad ”Graf-Skrift Öfver Et Flygtigt Fruntimmer.” Den är mer expansiv – här följer drygt halva dikten:

Här.
 Ligger. En. Täck. Telning.
 En. Visnad. Ros.
 En. Hofvets. Prydnad.
 Hon.
 Har. Sofvit. I. Tolf. År.
 Ty.
 Blodet. Behöfver. Sin. Svalka.
 Hon.
 Har. Klädt. Af. Och. På. Sig.
 Uti. Fyra. År.
 Ty.
 Fägring. Bör. Vårdas.
 Hon
 Har. Ätit. Ock. Druckit. I. Sex. År.
 Ty.
 Kroppen. Behöfver. En. Makelig. Föda.
 Hon.
 Har. Druckit. Thé. Och. Caffé.
 Uti. Två. År. Sex. Månader. Sju. Dagar.
 Ty.
 Vänner. Måste. Plägas.
 [— — —]⁷⁵

Den antika stenstilen, där punkter sätts ut mellan orden, var en populär litterär form under 1600- och 1700-talen – och den togs inte sällan i bruk vid författandet av just gravdikter. Den som i Sverige använt den flitigast är Tessin.⁷⁶ Det finns även stenstilar över djur som dött, bland annat en av den flamländske filologen – och hundälskaren – Justus Lipsius (1547–1606), skriven över en av hans hundar.⁷⁷

Under 1700-talet författades det även gravdikter över ännu levande personer. Syftet med dessa var att klandra, smäda och driva med karaktärer som uppfattades som löjeväckande eller som man hade ett horn i sidan till. I Nordiska samlingen finns exempelvis en ”Grafskrift öfver den lefvande Gustaf Precht”. Den börjar: ”Här hvilar en artig Architect / En hörsam Tienare Gustaf Precht, / Som Poetiserat öfver de döda / Et gådt stycke arbetande möda / Han ligger väl icke uti sin grift / Utan i sin säng, ty han är gift.”⁷⁸ Dikten är skriven av Olof von Dalin.⁷⁹ Arkitekten Gustaf Precht (1698–1763) hade författat en gravdikt över sin berömde kollega Carl Hårleman (1700–1753). Dalin uppfattade denna som ett pekoral, något som lockade honom att fatta pennan. Ewert Wrangel framhåller att Precht under 1750-talet var en ”synnerligen känd personlighet, beryktad för sitt oregelbundna lefnadssätt och för sina pekoralskrifter [...]”⁸⁰ Dalin har även skrivit en snarlik dikt över Hedvig Charlotta Nordenflycht, nämligen ”Grafskrift öfver et wisst Fruentimmer när det engång för alwar skal dö”.⁸¹ Också i Tyskland och England finner man att det skrevs fiktiva gravdikter, bland annat av just det här slaget.⁸²

I denna avhandling diskuteras båda äkta och fingerade gravdikter. Man kan ställa frågan om det är meningsfullt att tala om de fingerade tillfällesdikterna som tillfällespoesi i egentlig mening. Tillfällesdikter är skrivna över eller till reella föremål (döda personer eller djur och brudpar) och är knutna till specifika tillfällen (dödsfall, bröllop). Å andra sidan kan fiktiva dikter ha en mottagare eller en mottagargrupp, och har det i regel också. Det råder som Ridderstad påpekat ”ett oupplösligt samband mellan *tillfälle* och text” (min kursivering),⁸³ inte nödvändigtvis mellan *ett äkta föremål* och en text. Man kan säga att de fingerade tillfällesdikterna frammanar föreställningen om sitt tillfälle.

Ibland går det över huvud taget inte att avgöra om det föregivna föremålet existerat eller inte. Vi har att förhålla oss till olika grader av sannolikhet, inte minst när det gäller de allra äldsta dikterna.

Om Lesbias sparv i Catullus’ berömda gravdikt verkligen har existerat får vi aldrig veta.

TILLFÄLLESPOETEN SOM ROLLGESTALTARE

Lars Gustafsson, som synat poeternas sociala förhållanden under 1600-talet, påpekar att man under detta sekel, i Sverige liksom i det övriga Europa, uppfattade poeten som en rollgestaltare. Rollgestaltarens uppgift var inte att ge uttryck åt egna tankar och känslor utan att framställa olika slags attityder knutna till ”olika livssituationer och olika sociala miljöer, liksom också till skilda litterära genrer”.⁸⁴ Detta förhållande hänger intimt samman med författarnas beroende av kungliga och adliga uppdragsgivare. Ofta kombinerades nämligen vad Gustafsson kallar ”hov- eller huspoetens” uppgifter med ämbetsmannens. Det är fallet med till exempel Erik Lindschöld, som hade ett slags dubbel funktion som sekreterare i det kungliga kansliet och hovpoet hos änkedrottning Hedvig Eleonora och Karl XI.⁸⁵ Det gällde för poeten att anpassa sig till vad som förväntades av honom – till den aktuella situationen, till beställaren och hans eller hennes specifika preferenser. De subjektiva betraktelserna fick oftast stå tillbaka.⁸⁶

I många av dikterna som diskuteras i den här avhandlingen framkommer det att poeterna varit just rollgestaltare, att de trätt in i specifika roller, inte sällan i syfte att uppnå ett specifikt mål.

Likaledes understryker Bo Bennich-Björkman i *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550–1850* (1970) det oriktiga i att, som han skriver, ”tolka barockens skönlitteratur på det sätt som verkar naturligt då det gäller diktverk från 1800- och 1900-talet, dvs. såsom speglar för författarindividuers tanke- och känsloliv.”⁸⁷ Bennich-Björkman framhåller att barockens poeter ”stys av andra normer och drivkrafter än ambitionen hos den skrivande individen att uttrycka sig själv”. Detta ställer han samman med sin tes om skönlitteraturen under 1600- och 1700-talen ”som i mångt och mycket en produkt av ämbetsroller”. Liksom i diktandet representerar en person i ämbetet inte sig själv ”utan ständigt en annan eller något annat”. I allmänhet ”skymtar vi [...] i äldre tid omiskännligt ämbetet som bakgrund eller utgångspunkt, vare sig det är fråga om att öva sig eller meritera sig för ämbete eller att utföra en uppgift, en plikt i ämbetet”.⁸⁸

Tillfällesdiktandet hade således betydelse som meritering för uppdrag och tjänster. Bennich-Björkman framhåller att den nära förbindelsen mellan vitterhet och kanslikarriär medförde att en rad av de främsta poetiska talangerna sökte sig till eller utvaldes till kungens kansli. Många av de författare

som av eftervärlden kommit att betraktas som ledande har varit verksamma i det kungliga kansliet. Bennich-Björkman räknar upp följande tolv personer från stormakts- och frihetstiden: Georg Stiernhielm, Erik Lindschöld, Israel Holmström, Jacob Frese, J. G. Werving, Samuel Triewald, Olof von Dalin, Carl och Gustaf Gyllenborg, R. G. Modée, Gustaf Philip Creutz och Samuel Olof Tilas.⁸⁹ Av dessa finns djurgravdikter bevarade av hälften: Lindschöld, Holmström, Frese, Werving, Dalin och Tilas.

Lika kraftigt som Bennich-Björkman betonar tillfällesdiktandets betydelse som meritering för uppdrag och tjänster, lika emfatiskt framhåller Magnus von Platen i *Yrkesskalder – fanns dom? Om tillfällespoeternas försörjningsfråga* (1985) att tillfällespoeterna framför allt strävade efter ekonomisk ersättning.⁹⁰ Han skriver:

Envar som har sysslat med äldre tid vet hur utbredd och förfärande fattigdomen var, inte minst bland gymnasister, studenter och kyrkans och statens lägre tjänstehavare. Det är rättvisande att beteckna huvudparten inom dessa kategorier som ett intellektuellt proletariat. Men det var till stor del ur detta som författarna rekryterades. Man frågar sig om de unga männen verkligen har fattat pennan med huvudsyftet att deras skrifter i en måhända avlägsen framtid skulle rendera dem en inkomstbringande befattning. Tanken att den hungrande skaran ägnade sig åt långsiktig speciminering bemöts enklast med det gamla ordspråket 'medan gräset gror, dör kon'.⁹¹

Poeterna hade omkostnader också i samband med tryckningen av sina dikter, framhåller von Platen, och han anför även andra skäl som talar för att de direkt eller indirekt förväntade sig favörer av framför allt monetär art för sina alster.⁹²

Som Stina Hansson har påpekat behöver Bennich-Björkmans och von Platens perspektiv inte nödvändigtvis ställas mot varandra. Sannolikt fanns, som hon skriver, "båda drivkrafterna i olika proportion hos olika tillfällesdiktare."⁹³

RETORIKEN OCH LÄRAN OM IMITATIO

Som aviserat kommer retoriska aspekter att uppmärksammas när dikterna analyseras. Frågan gäller vilka retoriska verkkningsmedel som poeterna använde och vilka funktioner dessa verkkningsmedel hade. Produktionen av retoriska handböcker var som bekant stor under 1600-talet. Johannes

Vossius' *Elementa rhetorica* (Retorikens grunder) från 1626 satte djupa spår i det svenska utbildningsväsendet. Boken utkom under 1600- och 1700-talen i många upplagor i Sverige: den finns upptagen som lärobok redan i skolordningen 1649.⁹⁴ Även den senantike grekiske vältalaren Afthonios' *Progymnasmata* – en retorisk handbok med praktiska övningsexempel – utkom i flera upplagor under dessa århundraden. Verket finns med i både 1649 års och 1724 års skolordning och lär ha haft ett minst lika stort inflytande över undervisningen som *Elementa rhetorica*.⁹⁵

Kravet på originalitet var under 1500- och 1600-talen och drygt hälften av 1700-talet (fram till förromantiken, brukar man i allmänhet mena) en obekant företeelse. I stället gällde läran om *imitatio*. Man läste, studerade och använde de stora antika författarna Cicero, Vergilius, Horatius, Ovidius med flera som mönster och förebilder. Diktkonsten var en *ars imitationis*, en imitationskonst, där idéer, formler och stilfigurer uppfattades som allmän egendom. Särskilt tillfällesdiktarnas poem var ofta lika varandra. Poeten har ”ofta varit medveten om vad han övertagit, har velat smycka sin dikt med citat eller allusioner.”⁹⁶ Men det var inte bara de samtida svenska författarna som man, om man var svensk, imiterade och gick i dialog med. Poeterna ute i Europa var tillsammans med de stora antika, i synnerhet romerska skalderna ofta lika betydelsefulla. Petrarca, som i 1600-talets Sverige förutom för sina sonetter också uppskattades för sina tankar om diktkonsten, framhåller dock att den som imiterar bör se till att det skrivna inte blir en exakt kopia av det imiterade, utan att det endast vagt påminner om förlagan, ungefär på samma sätt som en son påminner om sin far. Petrarca säger detta med Horatius och Seneca i åtanke, då dessa liknar skrivandet och skrivprocessen vid binas honungsproduktion: nektar samlas in från olika ställen, från olika blommor, för att sedan förenas i en ny skapelse.⁹⁷

DIALOGICITET

Som antytts är intertextuell analys en viktig del av dessa studier. Den sammanfattande termen för de intertextuella företeelser jag studerar, betecknas i denna avhandling *dialogicitet*. Dialogicitet innefattar, i mitt bruk av termen, en totalitet av intertextuella företeelser som är vidare än i somliga andra litteraturvetenskapliga studier. Med dialogicitet avser jag en dialektik mellan två väsentligt olika slag av intertextuella skeenden. Det första slaget är givet och innefattar varje slag av allusion, imitation eller parodi, alltså där en text

hänvänder sig till eller åberopar äldre texter – tolkar dem, tar ställning till dem och upprättar någon form av tilltal till dem. Ofta innefattar dialogicitet bara detta slag av intertextuella skeenden, men så alltså inte i denna studie. En återkommande invändning mot termen dialogicitet tar fasta på att ett tilltal som bara äger rum från en interlokutör till en annan (och således är enkelriktat) inte bör betecknas som en dialog – och att dialogicitet därför är en missriktad metafor för de intertextuella skeenden där en text hänvänder sig till äldre texter och upprättar någon form av tilltal till dem (de äldre texterna svarar ju inte på tilltalet). Denna invändning bortfaller emellertid, när termen även – för det andra – får innefatta det väsentligt annorlunda slag av intertextuella skeenden som betecknas *influens*. Här är det nämligen de äldre texterna som påverkar de yngre, i det större skeende som ryms i termen *tradition*. I den tyska kultursfären brukar tradition lämpligt nog översättas *Überlieferung*, överlämnande, alltså kulturens redan befintliga och knäsatte former för *hur man gör* – vilka i varje stund *överlämnar sig* och starkt påverkar varje handling och utgör de formande villkoren för varje slag av handling och skapande.

Med dialogicitet avser jag således en dialektik av dels tilltal, dels influens, där äldre och yngre texter ömsesidigt inverkar på varandra, om än på väsentligt olika sätt.

Som kommer att framgå av avhandlingen, speglar mitt bruk av dialogicitet en grundläggande föreställning om en dialektik mellan djurgravdiktens tradition – från antiken och framåt – (*influens*) och de svenska diktarnas tolkningar, imitationer, lån, allusioner, lek, tillämpningar et cetera (*tilltal*) visavi denna tradition, i en vid skala från hänsyftningar på enskilda dikter till genrens konventioner och retoriska betingelser.⁹⁸

PRINCIPEN OM DECORUM

Tillfälleslitteraturen utmärks av att den är adressat- och tidsanknuten. Därför måste den samhällliga situationen, som dikterna tillkom i, undersökas – det gäller som nämnts mottagarnas sociala tillhörighet men även deras kön och ålder. Eftersom den tillfälleslitterära texten alltid har en adressat, blir studiet av den till stor del inriktat även på mottagaren. Man skiljer – det antydde ovan – mellan föremål och adressat/mottagare. Det förra avser den döda människan eller det döda djuret, eller vid bröllop brudparet; det senare avser dem som dikten överlämnas till – den dödes familj, det döda djurets

ägare och den närmaste kretsen kring brudparet. Det skall dock betonas, att den tilltänkta kretsen av läsare vanligen var avsevärt större än kretsen av mottagare. Tillfällesdikterna hade således i regel dubbla mottagargrupper: dels den lilla kretsen som dikterna överlämnades till i anslutning till begravningshögtiden, dels den stora gruppen av läsare som inte deltog där utan förvärvade trycket i efterhand. I denna andra grupp ingår även senare tiders läsare.

Stina Hansson framhåller att tillfällesdiktaren förväntades välja sitt tema så att det ”stämde med tillfällets art och med vederbörande adressaters ställning”. Därefter skulle utformningen och utförandet av dikten anpassas efter temat, adressaterna och tillfället i enlighet med poetikernas regler och *decorum*, ibland kallat *aptum*, det vill säga ’det passande’ eller ’det lämpliga’. Härigenom får tillfällesdiktarens verk en generell, objektiverande prägel, där det ”personliga i verket reduceras till ett minimum och uttrycks främst genom graden av förmåga att gestalta temat, formen och uttrycket inom ramen för de givna reglerna.”⁹⁹

Det är mycket som tyder på att man i många fall kunde förhålla sig friare till *decorum* när man skrev gravdikter över djur än då man skrev gravdikter över människor, bröllopspoesi eller lyckönskingsverser. Det tycks ibland ha gått så långt, att principen endast blivit kvar som ett slags yttre ram och i det närmaste upplösts.

Principen om *decorum* innebar alltså att tillfällespoeten noga hade att beakta föremålen för grav- eller bröllopsdikterna – personernas kön, ålder och klass – liksom diktens mottagare: den avlidnes anförvanter. Att göra som Lucidor gjorde i den berömda bröllopsdikten ”Gilliare Kwaal” från 1669, där han driver gäck med föremålen och mottagarna, var ovanligt.¹⁰⁰ I djurgravdikterna var mottagaren djurets ägare: det var till honom eller henne som poeten ställde sin dikt. Under den karolinska perioden adresserade tillfällespoeterna i huvudsak adel och kungligheter medan de under frihetstiden allt oftare vände sig också till borgerskapet, som nu hade börjat få en alltmer framskjutet position i samhället. Både de potentiella mottagarna och de potentiella läsarna av tillfällespoesi blev under 1700-talet fler.¹⁰¹

Således beaktade även författarna av djurgravpoesi principen om *decorum*. I vissa fall iakttog de den i lika stor utsträckning som när de skrev andra tillfällesdikter. När djurgravdikterna riktade sig till kungligheter – och det gjorde de inte sällan – tog ofta de panegyriska inslagen överhanden.

Tidigare forskning

TIDIGARE FORSKNING OM TILLFÄLLESDIKTNING

Som helhet är tillfällespoesin från 1600- och 1700-talen numera väl genomlyst. Utomlands finns en rad framstående studier och inte minst i Tyskland har forskningen om tillfälleslitteraturen de senaste decennierna varit livaktig, med Wulf Segebrechts *Das Gelegenheitsgedicht. Ein Beitrag zur Geschichte und Poetik der deutschen Lyrik* (1977) som det kanske mest betydande exemplet.¹⁰²

En viktig utgångspunkt för studiet av den tidiga frihetstidens diktning är Ewert Wrangels arbete *Frihetstidens odlingshistoria. Ur litteraturens häfder 1718–1733* (1895), som är en god inventering av både verk och poeter.^{102b} De senaste decennierna har en rad framstående avhandlingar skrivits om den äldre svenska tillfällespoesin. Kurt Johannessons *I polstjärnans tecken. Studier i svensk barock* (1968) undersöker panegyrisk poesi på svenska och latin, Lars Burmans *Den svenska stormaktstidens sonett* (1990) behandlar den tillfälleslitterära sonetten, och Janne Lindqvists *Dygdens förvandlingar. Begreppet dygd i tillfällestryck till handelsmän före 1780* (2002) är en studie rörande dygdebegreppet i tillfällestryck till handelsidkare. Här bör även Jan Drees' avhandling *Die soziale Funktion der Gelegenheitsdichtung. Studien zur deutschsprachigen Gelegenheitsdichtung in Stockholm zwischen 1613 und 1719* (1986) nämnas.¹⁰³

Begravningspoesin har blivit föremål för flera undersökningar.¹⁰⁴ Så innehåller till exempel Gunnar Castréns avhandling *Stormaktstidens diktning* (1907) ett kapitel om 1600-talets gravdiktning.¹⁰⁵ Carl Fehrmans *Diktaren och döden. Dödsbild och förgängelsetanke i litteraturen från antiken till 1700-talet* (1952) innehåller flera kapitel om svensk gravpoesi, och Magnus von Platens avhandling om Johan Runius (1954) behandlar bland annat poetens gravpoesi.¹⁰⁶ Även den så kallade bild- eller figurdiktningen, som behandlas i Ulf Grans licentiatavhandling *Studier i manierism* (1963), består till en betydande del av gravpoesi.¹⁰⁷ Per S. Ridderstads avhandling *Konsten att sätta punkt. Anteckningar om stenstilens historia 1400–1765* (1975) handlar om den tidigare omtalade stenstilen, som inte sällan togs i bruk vid författandet av gravdikter. Stina Hanssons *”Bröllopslägrets skald och bärens”. En studie i Lucidors tillfällesdiktning* (1975) framstår som central i sammanhanget, liksom Ann Öhrbergs *Vittra fruntimmer. Författarroll och retorik hos frihetstidens*

kvinnliga författare (2001). Dessa dissertationer innehåller flera kapitel om gravpoesin under 1600-talet respektive 1700-talet.

INTERNATIONELL FORSKNING OM DJURGRAVPOESI

Utomlands har det skrivits flera arbeten av varierande omfång och betydelse som behandlar djurgravpoesin.

Det är framför allt antikens djurgravdiktning, särskilt den romerska, som blivit föremål för studier. Det gäller i synnerhet Catullus' gravdikt över Lesbias sparv och Ovidius' gravdikt över Corinnas papegoja, *Amores* II.6, om vilka ett stort antal artiklar har producerats.¹⁰⁸ Den tyske filologen Gerhard Herrlinger har skrivit den hittills enda djupgående studien om djurgravdiktning. I sin avhandling om antikens djurgravpoesi, *Totenklage um Tiere in der antiken Dichtung* (1930), skiljer han mellan tre slags dikter, nämligen "das ernst-sentimentale Epikedium" (det allvarliga/sentimentala epicediet), "das parodistische" (det parodiska) och "das pointierte" (det kvicka eller vitsiga).¹⁰⁹ Epicedium är en längre form av grav- eller sorgedikt som består av flera moment, vanligen de tidigare omtalade *luctus*, *laus* och *consolatio*. Herrlinger skiljer mellan "Steinepigramme", dikter funna på stenar, och "Literarische Texte" som inte avfattats för att ristas in på stenar utan spridits på annat sätt. I diskussionen av dikterna från antiken som tas upp i min studie har Herrlingers avhandling bidragit med en del viktig information. Den innehåller därtill en värdefull förteckning över bysantinska och medeltida dikter, samt dikter från 1500-, 1600-, 1700- och 1800-talen samt från det tidiga 1900-talet.

Bland de senaste decenniernas studier i ämnet bör Joshua Scodels *The English Poetic Epitaph. Commemoration and Conflict from Jonson to Wordsworth* (1991) och Karl S. Guthkes *Epitaph Culture in the West. Variations on a Theme in Cultural History* (2003) nämnas. Den förres bok innehåller ett kortfattat men kärnfullt avsnitt där författaren behandlar några dikter från engelskt 1700- och 1800-tal. Här görs bland annat en del kopplingar mellan djurgravpoesin och gravdikter över människor. Guthkes studie innehåller ett kapitel om tyskt, engelskt, franskt och amerikanskt 1700-, 1800- och 1900-tal.¹¹⁰ Även Ingrid H. Tagues artikel "Dead Pets: Satire and Sentiment in British Elegies and Epitaphs for Animals" från 2008 bör lyftas fram i sammanhanget.¹¹¹ Liksom Scodel tar Tague upp dikter från 1700- och 1800-talens England – och hon skriver bland annat om ett motiv som återfinns inom

vad jag här valt att benämna ”den erotiska djurgravpoesin”. En annan viktig studie är *Talking Animals. Medieval Latin Beast Poetry, 750–1150* (1993) av Jan M. Ziolkowski. Författaren uppmärksammar bland annat gravdikter över djur och *testamenten* ’skrivna’ av djur, texter som i detta fall hör hemma i medeltida miljöer.¹¹²

DEN UTFORSKADE SVENSKA DJURGRAVDIKTNINGEN

I Sverige är djurgravpoesin ännu utforskad. Man finner i ämnet i stort sett endast marginella anteckningar, och författarna av de svenska litteraturhistorieverken har på det hela taget nöjt sig med att notera att epitafiet över Pompe är ett annorlunda epigram.¹¹³ I essäsamlingen *Svenska studier* (1872) nämner Christoffer Eichhorn sex av de nio djurgravdikter som återfinns i Per Hansellis tidigare omtalade antologi.¹¹⁴ ”En särskild för [stormakts-] tiden betecknande klass av poesier är den som på ett eller annat sätt angår djur”, skriver han och ställer samman djurgravdiktningen med jakten, vilken ”utgjorde [...] ett af de adlige herrarnes förnämsta och mest omtyckta tidsfördrif”. Eichhorn påpekar att man särskilt ägnade ”jagstens och umgängets mest outhärliga biträden, hundarne, en vidsträckt poetisk hyllning” och menar att Sophia Elisabet Brenners gravdikt över fågeln Pierro är den ”fyn- digaste och finaste av alla de dikter i denna väg, vi kunnat påträffa”.¹¹⁵ Ewert Wrangel för i sin avhandling *Det carolinska tidehvarfvets komiska diktning* (1888) i förbigående djurgravpoesin på tal. Han skriver: ”En annan sida af våra förfäders sällskapspoesi bestod i ’Åtskillige Infällen öfwer oförnuftige Creatur’, såsom en rubrik lyder i n:o 102 fol[io] af Nord[inska] h[and-] s[kriftssamlingen i UUB]. Om fåglar, björnar, hästar och framför allt hundar, menniskornas trognaste och klokaste husdjur, skrefvos verser, bestående af mer eller mindre skämtsamma grafskrifter.”¹¹⁶ Även Martin Lamm nämner Holmström, något som jag återkommer till längre fram.

Anledningen till att man inte brytt sig om att söka efter djurgravpoesins egenart är att man i stort sett stått oförstående inte bara inför den utan inför tillfälleslitteraturen i stort.¹¹⁷ Tillfällespoeterna har av 1800-talets och även 1900-talets litteraturhistoriker inte sällan anklagats för brist på originalitet. Man har menat att deras dikter ur estetisk synpunkt är ointressanta och har inte förstått att tillfällespoesin framför allt hade en social funktion. Det man ville studera var de stora diktarna och de klassiska verken. Inte sällan står dock, som Carina och Lars Burman framhåller, ”de stora klassiska dikterna

på sätt och vis över sin egen tid, medan den litteratur som av senare tider upplevts som fadd och ointressant ger läsaren en direkt inblick i en förgången tids litterära ideal och tankevärld.”¹¹⁸ Detta är en viktig iakttagelse, som man bör hålla i minnet när man studerar äldre texter.

Per S. Ridderstad framhåller: ”Tillfällesdiktningen har i sentida litteraturhistoria oftast syrligt gått förbi som amatörernas tummelplats. Men på 1600–1700-talen fanns inget diktaryrke och inget romantiskt diktarkall. Tillfällestryck kom från riksråd och biskopar likaväl som från fattiga bondestudenter.”¹¹⁹ Lars Gustafsson påpekar: ”Att läsa en 1600-talsdiktarens verk som ett personligt dokument, som ett uttryck för ett subjektivt känsloliv, på samma sätt som vi är vana att göra när det gäller en modernare författares verk, är antagligen oftast förfelat.”¹²⁰

Lägg dock märke till att Gustafsson skriver att det *oftast* är förfelat att betrakta ett verk av en 1600-talpoet som personligt: även under stormakts-tiden fanns det diktare som gav uttryck åt subjektiva känslor och tankar. Trots att det var läran om *imitatio* som rådde under barocken, och trots att originalitetstanken ännu inte var född, hände det inte sällan att 1600-talets poeter skapade originella dikter, med till exempel ett tidigare oprövat bildspråk, något som man många gånger tenderar att bortse från.¹²¹ Poeterna hade därtill i allmänhet personliga *syften* med sin poesi. 1600-talets hyllningsdikter, till exempel, hade alltid ett ändamål, ”fullt urskiljbart och av praktisk eller ekonomisk natur”, som Magnus von Platen skriver.¹²²

Synen på tillfällesdikten som personligt dokument är med andra ord anakronistisk. Den är påverkad av romantikens geniestetik, enligt vilken genuin diktning bör utgå från den enskilda individens eget känsloliv. Det är förståeligt att man med denna anakronistiska uppfattning som utgångspunkt inte fann något större värde i tillfälleslitteraturen.¹²³

Poetikböckerna

POETIKBÖCKERNAS ANVISNINGAR

De båda tidigare omnämnda poetikförfattarna J. C. Scaliger och Jacobus Pontanus för i sina respektive poetikböcker *Poetices libri septem* (1561) och *Poeticarum institutionum libri III* (1594) arvet från antikens läror om diktkonsten vidare. Båda verken (om än kanske inte i sin helhet) ingick i

studenternas pensum vid de nordeuropeiska skolorna och universiteten.¹²⁴ Poetikböckerna, som alltså vilar på klassisk retorisk grund,¹²⁵ fungerade som handböcker för poeterna: dessa fick uppslag till sina grav- eller bröllopsdikter hos Scaliger, Pontanus och andra poetikförfattare från renässansen och barocken och tog hjälp av deras råd och anvisningar. Många läste även Andreas Arvidi och tyske Martin Opitz vars *Buch von der deutschen Poeterey* utkom 1624.¹²⁶ Arvidi ger dock, som Stina Hansson påpekat, inga upplysningar i tillfällesdikningens konst – gravdikter omnämns inte.¹²⁷

Scaliger, som endast kortfattat uppehåller sig vid begravningspoesin, skiljer mellan epitafium och epicedium. Det gör även Tommaso Corraea i sin poetik, *De epigrammate* (1590). Medan Scaliger anser att epitafiet var en muntlig form av litteratur som framsades vid graven (till skillnad från epicediet som hölls över den ännu obegravda kroppen), hävdar Corraea att det är ”en inskrift, som finns vid en begravning, vilken upplyser om vems ben som gömmes under stenen, hans namn, ålder, ställning, ämbete, gärningar, och annat dylikt”.¹²⁸

Pontanus ägnar epitafiet störst utrymme. *Poeticarum institutionum libri III* innehåller elva kapitel i ämnet.¹²⁹ Pontanus’ behandling av vad som krävs för att skriva väl avvägda epitafier är den mest utförliga som stod till buds under svensk stormaktstid. Av det skälet är hans åsikter om epitafiet värda en mer ingående behandling.

Pontanus skriver att epitafiet är ett metriskt epigram, som kan användas som gravinskrift och där olika uppgifter om den döde lämnas – ålder, förtjänster, ställning, ämbeten, goda kroppsliga och andliga egenskaper samt dödssätt. Precis som föremålen själva är mångskiftande, är epitafiet mångfacetterat. Kejsare, kungar, furstar, knapadel, ämbetsmän, privatpersoner, visa och dumma – alla kan få sitt epitafium. Dikter över kungliga personer skall enligt Pontanus innehålla den dödes namn, ålder och meriter, nämna sättet personen dog på och framställa författarens och de närståendes sorg, samt förebrå döden att den tagit av daga en så betydelsefull person; de skall klaga över livets elände, anmoda döda ting att sörja och trösta de efterlevande med ord om att minnet av den döde länge skall leva kvar. Man varierar sig även beroende på om det är barn, ynglingar, gifta kvinnor eller ogifta som dött.¹³⁰

Ett kapitel behandlar skämtsamma epitafier. Det kan förefalla som en motsägelse att sådana dikter blivit skrivna, framhåller Pontanus, men poeterna har tagit tillfället i akt att skämta också här: om dumma tölpar, avsky-

värda typer, pjasar, vällustingar, girigbukar, fyllesvin, folkilskna, sprättar, giftblandare, ockrare, tyranner, ärkekättare, förrädare. Som exempel på förvändningar för poeterna att skämta nämner han bland annat fattigdom, småväxthet och klen föstånd.¹³¹

Frågan inställer sig om det även fanns anvisningar för hur man skulle skriva gravdikter över djur. Det synes inte vara fallet. Poetikförfattarna har varit ointresserade av att ge explicita upplysningar om hur man skall gå tillväga vid författandet av dem. I det sista kapitlet i *Poeticarum institutionum libri III*, som är ett appendix till de föregående kapitlen, skriver Pontanus om epitafier över djur. Men han nämner inte hur man skall göra när man utformar dem. Han berättar att djur ibland har fått uttrycka saknad efter människor och han påpekar att flera latinska poeter fann stort nöje i att öva sina ingenier genom skämt av det här slaget: Catullus om sparven, Ovidius om papegojan och så vidare. ”Vad är detta om inte epitafier över dessa fåglar?”, frågar han, och fortsätter: ”I tredje delen av [Grekiska] antologin finns rubriken ’Om fåglar’, och där besjungs en skata, en cikada, en tupp, en svala, en raphhöna och så vidare. Också hundar och valpar prisas högt för sin trohet och kärlek mot sina hussar.”¹³²

Den tidigare omnämnde senantike retorn Afthonios går i sin *Progymnasmata* igenom fjorton grundbegrepp i talekonsten med tillhörande övningar. Gravtal behandlas inte och följaktligen inte heller gravdikter, men i genomgången av enkomiet (lovtalet) skriver han att man kan hålla lovtal över djur. Afthonios skriver närmare bestämt att man kan ”hålla lovtal över både människor och företeelser, tider och platser, oskäligen djur och även växter [...]”¹³³ och ger sedan två övningsexempel på hur hyllningstalen kan vara uppbyggda – det första över en människa och det andra över det abstrakta begreppet vishet. Tanken är att övningstalen skall gå att applicera på de andra kategorierna i citatet, men något eget exempel på hur ett lovtal över ett djur kan se ut ges alltså inte.¹³⁴

Direktivten och anvisningarna hos Pontanus, Afthonios och de andra poetik- och retorikförfattarna för hur man borde utforma en gravdikt över en människa kunde alltså tillämpas fritt vid skrivandet av djurgravdikter.

Den sepulkrala poesin – den diktning vars ämne är död och begravning – har varit en viktig genre alltsedan antiken. Namnen och beteckningarna på den har därför varierat. Förutom de ovan nämnda termerna (*epitafium* och *epicedium*) förekommer benämningar som exempelvis *monodia* och *inferiæ*.¹³⁵ Även termen *nenia* förekommer ofta. I *The Enduring Monument. A Study of the Idea of Praise in Renaissance Literary Theory and Practice* (1962) pekar O. B. Hardison på problemet att det nära nog är omöjligt att skilja mellan de olika slagen av begravningspoesi som omtalas i renässansens poetikböcker.¹³⁶ ”Renaissance authorities are inconsistent and often contradictory in their terminology”,¹³⁷ framhåller han. Hardison använder därför genomgående termen ”funeral elegy”.

Som redan framgått används i den här avhandlingen termerna *epitafium* och *epicedium*. Som synonymer till dem båda används också *gravdikt* och *begravningsdikt*. Epitafium är en latinisering av grekiskans *epitaphos*, av *epi* (på, vid, över) och *taphos* (grav, begravning); epicedium kommer av grekiskans *epikédion* – av *epi* och *kédos* (sorg). Epitafiet är en form av epigram, ett grav-epigram.¹³⁸ Det har oftast karaktären av fiktiv gravinskrift, även om det både i antiken och under 1500-, 1600- och 1700-talen också skrevs epitafier över djur, dikter som högs eller ristades in i stenar. Ordet epitafium är i svenska språket belagt första gången år 1610, då det förekommer i en likpredikan.¹³⁹ Epicedium är som nämnts en längre form av grav- eller sorgedikt som består av flera moment. Lars Fornelius (1606–1673), som under flera decennier vid mitten av 1600-talet var poeseos professor i Uppsala, uppfattade ordet epicedium som liktydigt med gravdikt.¹⁴⁰

Både epitafiet och epicediet är sålunda från början antika diktarter. Efter att ha fört en tynande tillvaro under medeltiden blev de vanliga igen under 1500-, 1600- och 1700-talen. I det antika Grekland var epitafiet särskilt vanligt och i Rom blomnade både epitafiet och epicediet. I romerska dikter finner man dessutom ofta att epicediet och epitafiet har kombinerats, så att en tvådelad dikt uppstått (utöver, alltså, att epicediet i sig är uppdelat). Dessa tvådelade dikter återfinns i stor mängd även i den svenska 1600- och 1700-talslitteraturen och förordas av Pontanus (se kapitlet om Rosenfelts papegojgravdikt). Också dessa består således av ett epicedium som inleder dikterna och upptar huvudparten av dem och ett epitafium som avslutar dem. Epitafiet är här underordnat epicediet och kan uppfattas som en dikt i dikten, där det kompletterar epicediet.

Hypotes

Eftersom renässansens och barockens poetik- och retorikböcker inte innehåller några explicita riktlinjer för hur gravdikter över djur bör skrivas, ligger det nära till hands att föreställa sig att djurgravpoesin kunde fungera som ett slags plattform för undersökandet av litteraturens gränser. Inte heller de texter i poetik från antiken som användes under 1600- och 1700-talen ger som framkommit några besked om hur gravdikter över djur bör vara utformade. Som en följd av detta finns det även goda skäl att förmoda, att genren lämpade sig väl för utformandet av olika slags litterära skämt och poetiska lekar. Regler innebär inskränkningar och för snart sagt alla andra former av lyriska texter och genrer fanns det regler för hur de skulle vara utformade. Djurgravpoesin utgjorde ett närmast unikt undantag från dessa regler. I större utsträckning än den vanliga gravpoesin intervenerar djurgravpoesin i andra genrer och lånar oblygt bland deras mest framträdande karaktärsdrag. Eller för att uttrycka det annorlunda: i djurgravpoesin bjuds ofta andra genrer in i orkestreringen, så att dikterna blir mångstämmiga och diskuterar flera ämnen parallellt.¹⁴¹ Dikterna är inte sällan ett slags hybrider. För inte så få poeter tycks genren djurgravpoesi dessutom ha fungerat som ett slags kamouflage: med utgångspunkt häri kunde de nå ut med helt andra idéer och tankar än vad de förespeglat genom sitt val av diktart.

Djurgravdiktarna kommenterar inte sällan sin samtid och deltar i dess debatter. Under 1600- och 1700-talen, då poeterna hörsammade poetikböckernas regler för hur olika slags texter skulle konstrueras, torde en genre utan regler naturligt nog också ha inneburit att de känt sig fria. Att i sammanhanget tala om poetiska experiment vore nog anakronistiskt – även om det har förekommit att man omtalat svensk 1600-talslitteratur som just experimentell¹⁴² – men otvivelaktigt har det funnits en utforskande och gränsöverskridande vilja hos många av de poeter som var verksamma under stormaktstiden och frihetstiden. Denna utforskande och gränsöverskridande vilja synes ha varit särskilt lätt att omsätta vid skrivandet av djurgravdikter, och det ligger nära till hands att anta att djurgravpoesin för vissa poeter blev en litterär frizon för idéer, ibland rentav subversiva reflexioner, som kunde väcka förargelse och vara kontroversiella.

Hypotesen är således att genren djurgravpoesi genom sin brist på reglering – och genom sina innebördsdiga samband med andra genrer – under lång tid fungerade som kreativt fält för lika skiftande som intressanta och, ofta, oväntade litterära aktiviteter.

Avhandlingens disposition

Avhandlingens undersökningsdel består av tre delar. Den första behandlar genrens utveckling före Holmströms Pompe-epitafium; den andra kretsar kring detta poem och centrala djurgravdikter i samtiden och i antiken och den tredje i huvudsak kring Dalin. De olika kapitlen fäster uppmärksamheten på avhandlingens olika principiella huvudaspekter genom de frågor som de diskuterade dikterna osökt leder in på.

Del ett innehåller tre kapitel, varav det första behandlar Erik Lindschölds epitafium över änkedrottning Hedvig Eleonoras tigar. Lindschöld var verksam vid hovet och frågan gäller vilka funktioner hans dikter hade där. Eftersom Lindschöld får anses vara den som tog genren till Sverige, undersöks hur hans dikter samspelar med den kontinentala, i synnerhet franska, djurgravpoesin men även vilka element han upptog från den allra äldsta traditionen, den grekisk-romerska epigramkonsten. Analysen leder även in på den viktiga frågan om genren kunde fungera som panegyrik. I det andra kapitlet undersöker jag djurgravpoesins dialogicitet och sätter den intertextuella estetiken i en dikt av Werner von Rosenfelt i fokus. Syftet är att se på vilka sätt den antika traditionen är närvarande i genren, vilka teman som framträder i den och vilka innehållsliga reminiscenser som lever kvar. Det leder in på frågan om Rosenfelts dialogiska dikt endast är att betrakta som en lekfull poetisk övning och lärdomsuppvisning eller om den också kan ha haft andra syften. I det tredje kapitlet granskas djurgravpoesin utifrån frågan om dikterna kunde användas och åberopas som meritering vid ämbetsmannaanställningar. En dikt av Christoffer Leijoncrona till Karl XI analyseras och sätts in i ett dylikt sammanhang. Även denna analys leder in på frågan om genren kunde lämpa sig för panegyriska ändamål.

En särskild vikt läggs vid Israel Holmströms Pompe-epitafium, dess bakgrund, situation, textomgivningar och eftermäle. Hela avhandlingens andra del, som innehåller tre kapitel, kretsar kring Holmström. I det första, kapitel fyra, står Pompedikten själv i fokus. Poeten var kunglig hovpoet i fält. Det huvudsakliga syftet med kapitlet om det berömda hundepitafiet är att undersöka genrens spridning och försöka få en vidare bild av den. I kapitel fem skärskådas epitafiets erotisk-komiska ”final”, de fyra sista raderna, som ställs bredvid några exempel från dess egen samtid och från antiken. I kapitel sex undersöker jag några dikter från början och mitten av 1700-talet, bland annat två vars okände författare replikerade på och vände sig mot

Pompe-epitafiet, ett numera bortglömt Pompe-epitafium på latin av Olof Hermelin, samt en längre gravdikt av hovskalden Germund Cederhielm. Det sistnämnda utförs i syfte att ytterligare sondera de panegyriska inslagen i genren. Här skärskådar jag även 'Pompemotivets' spridning i det litterära 1700-talet. I alla tre kapitlen lyfts exempel från antiken in i analyserna – i kapitel fem diskuteras till exempel genrens mest kända poem, Catullus' gravdikt över Lesbias sparv.

I avhandlingens tredje del, som innehåller två kapitel, undersöks först Sophia Elisabet Brenners gravdikt över en liten fågel. Fler möjliga funktioner och betydelser hos genren börjar i och med Brenner och Olof von Dalin att tävla om en större giltighet. Den kortfattade studien av Brenners dikt bildar därför exempel på genrens alltmer komplicerade natur. De flesta av Brenners tillfällesdikter skrevs för personer i hennes bekantskapskretsar. Gravidikten över fågeln kan ha fungerat som en gåva till några av de förtrogna inom en av dessa kretsar, men den kan ha haft fler funktioner än så. Dikten sätts liksom Rosenfelts dikt även in i ett traditionshistoriskt sammanhang.

Huvudparten av del tre – kapitel åtta – ägnas åt Dalin. Av de drygt åttio dikter som jag är bekant med från 1650 till 1770 har cirka tjugofem stycken Dalin till upphovsman. Dalins dikter kräver en analys utifrån en vidare hermeneutisk och retorisk beredskap än majoriteten av de dikter som diskuterats så långt. Jag undersöker hans dikter utifrån flera frågor. Dalin är en lekfull och komplicerad diktare, det vittnar hela hans författarskap om. En fråga gäller vilka estetiska och stilistiska lekar som ingår i hans djurgravpoetiska praktik och hur hans ordenspoesi skiljer sig från hans hovpoesi i det avseendet, samt vilka skiftande funktionssätt som kan urskiljas i dessa båda sammanhang. Dalins dikter rymmer ofta kritik – och en annan fråga rör därför på vilka sätt Dalin häri komplicerar och berikar genren, men också vad han traderar vidare, vad i hans dikter som kan sägas bygga på föregångarnas repertoar. I detta kapitel lanserar jag även bilden av Dalin som avsiktlig pekoralist och hur diktaren häri kom att bli en föregångare för poeter som C. J. L. Almqvist och Gunnar Ekelöf. Insprängt i Dalinkapitlet finns därtill ett erforderligt avsnitt om Ostindiska kompaniet och Gustaf Fredrik Hjortberg.

Samtliga åtta kapitel avrundas med några slutsatser och reflexioner. I fallet Dalin är reflexionerna längre – de har där en egen rubrik eftersom kapitlet om honom är längre än övriga kapitel i avhandlingen.

I

Lindschöld, Rosenfelt och Leijoncrona

I

Erik Lindschölds epitafer över änkedrottning Hedvig Eleonoras hundar

Lindschöld och hovkulturen

De europeiska furstehusen höll sig under 1500-, 1600- och 1700-talen med egna författare. Vid såväl stora som små händelser beställdes texter av dessa författare, texter som lästes upp, tonsattes eller dramatiserades för att framföras på scenen. Det skrevs visor, dramer och baletter, och de kungliga uppvaktades med verser i vardagen, i allmänhet hyllningsskrifter av olika slag. Vid dödsfall skrevs gravdikter – över de kungliga själva, men även över deras sällskapsdjur. Den kungliga panegyriken kunde ta sig vitt skilda uttryck och djurgravpoesin var som vi skall se inte sällan panegyrisk till sin karaktär.

Åtskilliga europeiska kungar och drottningar, prinsar och prinsessor har vuxit upp i nära relation till sällskapsdjur, och många av dem har låtit sig avmålas tillsammans med sina favoritdjur.¹ Redan som barn hade Karl XI ett eget menageri på Stockholms slott, där bland annat ekorrar, igelkottar, harar, apor och marsvin ingick.² Inte minst hundar av olika raser och utseende har genom århundradena vunnit tillträde till de kungliga europeiska slotten.

Djurgravpoesin var ett stående inslag i den europeiska hovkulturen. Den tidigare omnämnde franske lyrikern Pierre de Ronsard och den engelske poeten Matthew Prior (1664–1721), exempelvis, författade båda gravdikter över sina regenters hundar. Ronsards ”Epitaphe de Courte, chienne du Roy” (Gravdikt över Courte, kungens tik) skrevs över en av Charles IX:s hundar i slutet av 1500-talet.³ Prior skrev 1693 en gravdikt över en hund som tillhörde Queen Mary, ”An Epitaph on True, Her Majesty’s Dog”.⁴ Även i Tyskland skrevs det gravdikter över furstliga djur.⁵

Kungapanegyriken var en mycket viktig del av den karolinska tidens

litterära system. Poesiprofessorerna vid universiteten var ålagda att undervisa studenterna i panegyrik av kungahuset;⁶ poeterna och bildkonstnärerna var tjänare i staten, och deras uppgift blev framför allt att framhålla sina regenters dygder. Panegyriken var visserligen inte ett okänt fenomen före det karolinska enväldet, tidigare hade både Gustav II Adolf och drottning Kristina hyllats, men i och med Karl XI:s maktinträde 1672 och framför allt genom enväldets införande åtta år senare, 1680, ökade mängden kungapanegyrik i Sverige markant. Ingen svensk furste har under sin livstid och vid sin död blivit föremål för så många hyllningar och panegyriska skrifter som Karl XI. Även hans son, Karl XII, hyllades med dikter och sångstycken vid sina segrar.⁷ Både far och son uppmärksammades också av poeterna efter lyckade jakter.

Ett av de mest storslagna exemplen på tidens panegyrik är David Klöcker Ehrenstrahls planschverk i folioformat till Karl XI:s ära, *Certamen equestre* ('ryttarkamp' eller 'ridderlig övning'), sammanställt till troninträdet men utgivet först 1686. Kopparsticken skulle sprida ära och glans över den svenska stormakten, och texter av bland andra Lindschöld beledsagade sticken.⁸ Det hände ofta att Ehrenstrahls och Lindschölds färdigheter anlätades av hovet vid likartade tillfällen. Ett sådant tillfälle kunde, som vi skall se längre fram, vara när en kunglig hund stod i begrepp att avmålas och när den senare miste livet och skulle uppmärksammas med en gravdikt.

Erik Lindschöld (1634–1690) är som nämnts den förste efter Andreas Arvidi att författa djurgravpoesi i Sverige. Hans hundgravdikter tillkom vid änkedrottning Hedvig Eleonoras och Karl XI:s hov, sannolikt på 1670-talet. Såsom Georg Stiernhielm tidigare varit drottning Kristinas hovpoet och Olof von Dalin senare blev Lovisa Ulrikas verskonstnär, var Lindschöld Hedvig Eleonoras officiella hovskald. Lindschölds tid vid hovet, liksom hans ämbetsmannakarriär, är med andra ord viktigt att ha kännedom om när man läser hans tillfällespoesi. Innan Lindschöld gjorde sitt inträde vid hovet, vistades han dock många år utomlands och formades som författare.

Det är slående hur lika Lindschöld och Olof von Dalin ofta ter sig – socialt, politiskt och poetiskt. Båda kom från tämligen enkla sociala förhållanden och gjorde snabb karriär, och bägge var stora rojalister. Båda kunde snabbt och naturligt dikta på beställning. Lindschöld var sin tids Dalin, som Henrik Schüeck uttryckt det.⁹ I poetiskt hänseende är de dock lika endast vid första ögonkastet. Dalin är en djärvare diktare än Lindschöld, något som framkommer även vid en jämförelse av deras djurgravpoesi – och som

framför allt torde ha sin grund i att de tillhörde olika politiska och litterära epoker.

Lindschöld var född i Skänninge i Östergötland. Hans far, Olof Håkansson, var smed och sedermera borgmästare. Efter studier vid gymnasiet i Linköping skrevs Lindschöld 1651 in vid Uppsala universitet där han studerade latin, vältalighet och politik.¹⁰ Lindschöld är i litterärt hänseende idag mest känd som psalmdiktare (se nr 504 i 1986 års psalmbok) och för baletten *Den stoora Genius* (1669), som också är hans mest ambitiösa lyriska arbete. Den är skriven till Karl XI:s femtonde födelsedag och innehåller bland annat några didaktiska partier om jakt, som var Karl XI:s stora intresse.¹¹

De flesta av Lindschölds kända dikter har samlats och utgivits av Per Hanselli (1866),¹² men ingen textkritisk utgåva av hans verk finns ännu att tillgå. Lindschölds dikter återges här därför efter handskrifterna i Elias Palmiskiölds samlingar i Uppsala universitetsbibliotek.

I Palmiskiöld 390, ”Smärre Poësier af Nämnde Auctorer [...]”, finns många dikter av Lindschöld, varav några kan vara autografer; handstilen däri liknar ibland pikturen i volymen V 34 med tillskriften ”E. Lindsköld, Dikter”, som enligt UUB:s handskriftskatalog (Vitterhet) till större delen innehåller texter av författarens egen hand.¹³ Det gäller dock endast det ena av epitafierna över Hedvig Eleonoras knähundar. Båda är undertecknade med poetens initialer men endast den senare av dem är sannolikt att betrakta som en autograf. Förutom att handstilen i dikten alltså är snarlik stilen i volymen V 34, innehåller den ett antal ändringar och överstrykningar, vilket indikerar att den är ett utkast av författarens egen hand.

Dikterna över hundarna Epelin och Bella Ameur – stavningen av det senare namnet är poetens egen – citeras och kommenteras längre fram i det här kapitlet. Först skall Lindschölds plats i den svenska litteraturen något beröras och framför allt den litteraturhistoriska bakgrunden till de bägge dikterna tecknas.

Lindschöld har berömts för sina insatser för det svenska språket. Carl Gustaf Nordin, vars handskriftssamling (den Nordinska) förvaras i UUB, räknar i sitt inträdestal i Svenska Akademien 1786 upp flera författare under Karl XI:s tid som gjort betydande insatser för svenskan, och främst sätter han Lindschöld. Han nämner bland andra ”Stjernhjelm, Columbus, Wexionius, flere, och framför alla Grefve Lindsköld; hvilka igensökte språkets rätta grunder och på de samma uppförde den vackraste byggnad.”¹⁴ Men Lindschöld har även fått utstå postum kritik. Om hans poesi skriver till

exempel Lorenzo Hammarsköld (1785–1827), som tillhörde den romantiska generationen, att

verserna äro tunga, språket späckadt med Franska ord, och dessutom afhandla de vissa ämnen af en sådan låg natur – t.ex. Grafskriften öfver Hyndan Bell' Amour, öfver Hunden Epilio m.fl. – att man i dylika innehållstoma och till formen obetydliga nænier [gravdikter (av lat. *nenia*, gravdikt)] lika litet kan tro sig igenfinna den allvarlige Carl XI:s högtförtjente Minister, som deri, at intet annat berömvärdt finnes hos en redelig Bonde-Riksdagsman, än att han kunde väl dricka och tala.¹⁵

P. D. A. Atterboms omdöme om Lindschöld lyder: ”På skalde-lagern synes han [...] gjort föga anspråk. Hans flesta stycken äro små tillfällighets-foster af en poetiserande hofman, – och med redan stark fransysk tillsats: några icke utan ett artigt sällskaps-behag”.¹⁶ Även Atterbom (1790–1855) hörde som bekant till den romantiska generationen, då stormaktstidens och frihetstidens (tillfälles)poeter i allmänhet stod lågt i kurs.¹⁷ Ewert Wrangel (1863–1940) har tagit Bella Ameur-dikten i försvar. Han skriver i sin avhandling:

Bland de öfriga tillfällighetsstyckena finnas två öfver enkedrottningens hundar, hvilket obetydliga ämne Hskld [Hammarsköld] med sin uppstyltade poetiska värdeämätare kastat sig öfver, men som dock ingalunda försmäddes af diktarne i ”le grand siècle de Louis XIV”. Öfver hyndan Belle-Amoure är dock icke alldeles misslyckadt, ehuru det icke mäter sig med L:ds [Lindschölds] efterföljare Holmströms berömda grafskrift öfver Pompe.¹⁸

Anthologia Graeca

I likhet med Lindschölds övriga tillfällesdiktning måste hans djurgravpoesi ses i ljuset av traditionen. I den grekisk-romerska antiken blomstrade nämligen epigramdiktningen, varav epitafiet (gravepigrammet) var ett av de vanligaste slagen. *Anthologia Graeca* (Grekiska antologin) innehåller flera tusen epigram av kända och okända poeter. Antologin är berömd i fackkretsar men i övrigt nuförtiden påfallande okänd. Annat var det under renässansen och på Lindschölds tid, då antologin var en fyndgruva för åtskilliga europeiska poeter.¹⁹

De äldsta epigrammen i *Anthologia Graeca* tros vara från 650-talet f.Kr.

och de yngsta skall ha tillkommit på 550-talet e.Kr. Majoriteten av gravepigrammen finns i bok VII. Tjugofem av dessa är epitafier över djur, varav de flesta förmodas ha skrivits århundradena närmast före Kristi födelse.

Antologin har lång tillkomsttid. Redan under hellenistisk tid sammanställdes ett urval epigram, nämligen Meleagers från Gadara så kallade krans, som sedan i Bysans omkring år 1000 växte till en större volym. Denna samling var under en längre tid försvunnen men återfanns på sent 1500-tal i det pfalziska biblioteket (Heidelberg) i handskriften *Codex Palatinus* och fick därför namnet *Anthologia Palatina*. Ytterligare epigram har sedan tillkommit och samlingen går idag allmänt under namnet *Anthologia Graeca*.²⁰

Romarskalderna Catullus och Martialis var båda framstående epigrammatiker, och de lästes och imiterades flitigt under 1600- och 1700-talen. Haquin Spegel och Lindschöld, som var bekanta,²¹ skrev båda dikter för att underhålla medlemmarna av kungafamiljen. (Spegel var i början av 1670-talet hovpredikant vid Hedvig Eleonoras hov.) Tillsammans med de romerska diktarna Catullus, Horatius, Ovidius och Martialis utgjorde epigrammatikerna i *Anthologia Graeca* några av de svenska och europeiska renässans- och barockpoeternas viktigaste inspirationskällor. Av de fyra romerska poeterna är det bara en, Horatius, som vad vi vet inte skrivit djurgravpoesi.

Det kan förmodas att antologin var känd redan av den svenska skaldekonstens fader.²² Stiernhielm studerade flera år i Tyskland och Holland under 1620-talet²³ och kan då antas ha kommit i kontakt med i varje fall delar av den stora antologin. *Anthologia Graeca* var åtminstone känd under senare hälften av seklet. Spegel imiterade i sin världsliga poesi nämligen både hellenistiska epigrammatiker och Martialis.²⁴

*

Men Lindschölds hundgravdikter är inte bara en sorts produkter av antika gravepigram; de pekar även framåt, framför allt mot Israel Holmströms välkända epitafium över Karl XII:s hund Pompe. Det skrevs så många gravpoem över hundar under 1700-talets första decennier att två av Pompediktens kommentatorer från det sena 1800-talet, Germund Frunck och Ewert Wrangel, talar om en hel Pompelitteratur.²⁵ I ett svenskt sammanhang utgör alltså Lindschölds båda gravdikter incitamenten till denna Pompelitteratur, i synnerhet till Pompe-epitafiet självt.²⁶

Lindschölds hundepitafier skrevs av och spreds bland 1600- och 1700-ta-

lens många vers- och autografsamlare. De uppnådde en inte obetydlig popularitet och flera avskrifter har bevarats.²⁷ Pompe-epitafiet blev emellertid snabbt den mest omtyckta svenska djurgravdikten och den har sedan genom århundradena behållit sin popularitet.

Den franska salongspoesin

Ewert Wrangel skriver om det karolinska tidevarvet att "[m]ånga [...] verser om djur [då] gingo i den 'pretieuse' smaken" och att Hôtel de Rambouillets "poeter och poetissor i detta hänseende [voro] tongivande".²⁸ Det är en beskrivning som kunde vara formulerad med Lindschöld i åtanke och som förmodligen till stor del också är det. Hôtel de Rambouillet framstår nämligen som särskilt viktigt när vi talar om Lindschöld. Det var i detta palats, en av många litterära salonger i och kring Paris, ägt av den italienskfödda markisinnan Catherine d'Angennes (1588–1665), som genren under förra hälften av 1600-talet odlades mest; och det är dessa strömningar, denna *poésie fugitive* (denna 'flyktiga poesi'),²⁹ som Lindschöld under sin vistelse i Paris i mitten av 1660-talet kom i kontakt med och som via honom nådde Sverige.³⁰

1600-talets franska salongspoesi kunde behandla olika ämnen, och många av de dikter som skrevs var hyllningar till salongsvärdinnorna själva. "Allt kunde ihågkommas i vers, inte bara damernas födelsedagar och namnsdagar utan också deras knähundars sorgliga bortgång", påpekar Bernt Olsson.³¹

Preciositeten och salongskulturen hade importerats till Frankrike från Italien. I salongerna var alla vardagliga ord förbjudna, vilket innebar att man utvecklade en omständlig, omskrivande stil. Molières kända dramasatir över salongskulturen, *Les Précieuses ridicules* (1659), handlar om två landsortsflickor som förläst sig på romaner av Madeleine de Scudéry (1607–1701) och kommit till Paris för att besöka salongerna. "Den preciösa tonen har smittat ner hela Paris, och sjukan har också spritt sig i landsorten",³² säger en av karaktärerna i dramat. Prosaförfattaren madame de Scudéry var borgarklassens motsvarighet till den ovan nämnda markisinnan d'Angennes.

Lindschölds besök i de franska salongerna kom att få avgörande betydelse för hans litterära utveckling och inriktning. Efter studier i Uppsala blev han 1659 utsedd till preceptor för Karl X Gustavs utomäktenskaplige son Gustav Carlson (1647–1708). Det hade blivit vanligt framför allt i högadliga familjer att skicka iväg söner på en peregrination eller bildningsresa, en *grand tour*.³³

För en mindre bemedlad, bildningstörstande ung man som Lindschöld blev Gustav Carlsons peregrination ett ypperligt tillfälle att lära känna Europa, öva sig i de stora moderna språken och möta tidens tänkare och intellektuella. Normalt varade en dylik resa i ungefär två år. Här blev det frågan om en extra lång *grand tour*: resan pågick i inte mindre än tio år, mellan 1659 och 1668, och omfattade bland annat vistelser vid flera europeiska universitet. I Paris, resans självklara höjdpunkt, umgicks Lindschöld med bland andra filologen och författaren Gilles Ménage (1613–1692), som tillhört stamgästerna i Hôtel de Rambouillet och som sedan salongen upphört fortsatt att verka i dess anda.³⁴ I ett brev 1667 till en av Gustav Carlsons förmyndare, Göran Fleming, skriver Lindschöld att han besökt Ménages salong.³⁵ Då Lindschöld 1668 återvände till Sverige och Stockholm hade han tillbringat hela det förutvarande året i den franska huvudstaden.

Gilles Ménage – eller Ægidius Menagius som han kallade sig på latin – var en framstående personlighet i 1600-talets akademiska och litterära Paris. Han var lärare åt brevskrivaren madame de Sévigné (1626–1696) och även själv en stor författare av epistlar; han korresponderade med bland andra drottning Kristina.³⁶ År 1690 gav han ut en bok om historiens kvinnliga filosofer, *Historia mulierum philosopharum*, som var känd även i Sverige.³⁷ I verssatiren *La Requête des dictionnaires* från 1638, skriven i Paul Scarrons burleska anda, driver Ménage med medlemmarna av Franska akademien.³⁸ Ménage var i samtiden även omtalad för sina noggranna etymologiska utredningar och sägs ha stått modell för den pedantiske Vadius i Molières *Les Femmes savantes* (1672).³⁹

Ménages intresse för den antika, i synnerhet grekiska epigramdiktningen är välkänt. James Hutton skriver i *The Greek Anthology in France* (1946) att *Anthologia Graeca* ”plays a prominent rôle” i Ménages poetiska verk, framför allt i diktsamlingen *Poemata latina, gallica, graeca, et italica* som utkom första gången 1656.⁴⁰

Det var i Ménages litterära salong som Lindschöld blev bekant med den preciösa, antikinspirerade poesin. Han har här sannolikt översköljts av kvicka impromptun och samtidigt beretts möjligheten att återuppta och fördjupa studiet av den grekiska och romerska epigramdiktningen – antikens motsvarighet till *poésie fugitive* – som han blivit bekant med under studieåren och som i Ménages krets lästes och imiterades. Lindschölds egen lyrik, till exempel epitafierna över änkedrottningens hundar, påminner såväl om den franska salongspoesin som om djurgravepigrammen i *Anthologia Graeca* och

om Catullus' och Martialis' epigramkonst – det kommer vi att få se exempel på både i detta och i kommande kapitel.

Genren kommer till Sverige

År 1668 utnämndes Lindschöld till sekreterare i det kungliga kansliet.⁴¹ Hans biograf Enoch Ingers skriver att poeten, som då ännu kallade sig Lindeman (han adlades först 1669), ombesörjde den schweiziska korrespondensen, en uppgift som Ingers förmodar inte varit särskilt ansträngande. Lindschöld hade därför tid att ”göra sin uppvaktning hos änkedrottningen” och lyckades ”inom kort göra sig omtyckt vid hovet” där han blev ”en alltmera kärkommen gäst” och slutligen ”hade befäst sig i drottningens gunst”.⁴²

Lindschöld vurmade särskilt för den franska kulturen och litteraturen, som han ville sprida kunskap om vid hovet. Kurt Johannesson beskriver Lindschöld som ”den mest envetne förkämpan för de franska idealen vid det svenska hovet” under 1660-talet.⁴³ Änkedrottning Hedvig Eleonora härstammade från Holstein-Gottorp och tillhörde således den tyskspråkiga kulturkretsen. Hon införde en tysk barockkultur vid det svenska hovet, som vid denna tid helt var organiserat enligt tyskt mönster och inspirerat av tyskt ceremoniel.⁴⁴ Hedvig Eleonora var uppvuxen vid ett av norra Europas mest kulturvänliga hov, och trots att hennes käraste sysselsättning sägs ha varit kortspel var hon inte bara kulturellt intresserad utan också en betydande initiativtagare på det kulturella området. Att David Klöcker Ehrenstrahl (1628–1698) kom att knytas till hovet är hennes förtjänst, och hon var själv ”en inte oäven målare i både olja och akvarell”.⁴⁵

Lindschöld gjorde sin plikt som hovpoet och uppvaktade änkedrottningen med dikter vid skilda tillfällen, till exempel vid hennes födelsedagar, och när hennes hundar dött var det naturligt för honom att också författa epitafierna över dem. Sannolikt blev han ombedd att skriva dem.

Två eller möjligen tre hundepitafier av Lindschöld har bevarats; det är inte osannolikt att han skrev fler. Ett av dem heter ”*Epitaphium* öfwer Hennes M:tz Enchedrottningens Hundh *Epelin* som ligger i Trägårdn på Ulricksdahl begrafwen”. Det lyder:

Jag *Epelin* som hijt och dijt
Löpp Kring [sprang omkring] i Konga Håfwet,

War allom kär, ingen förnär,
Som hwar Man geer Mig låfwet.
Nu ligger här [Nu ligger jag här], har intet mehr
och kan eij mehr begära
än lijtet Kalck, Steen, Tegell och Lehr
för all framfaren ähra.⁴⁶

Lindschöld har förmänskligat hunden. Från sin nya position bortom graven låter han den blygsamt sammanfatta sitt liv. Antropomorfism är vanlig i djurgravpoesin: djuren talar redan i antiken. Dikten har poetiska anförvanter både bland samtida europeiska djurepitafer och i den antika traditionens djurgravpoesi. Några av dessa besläktade dikter diskuteras längre fram i kapitlet.

På en av hovmålare Ehrenstrahls djurmålningar återfinns hunden i Lindschölds dikt. Ehrenstrahl, som har kallats den svenska målarkonstens fader, fick under 1660-, 70- och 80-talen i uppgift att avmåla änkedrottningens knähundar, liksom andra djur som hörde till hovet eller som hade skjutits av Karl XI under dennes talrika jakter. De äldsta kända hundporträtten utfördes 1665.⁴⁷ I *Djur och stilleben i karolinskt måleri* (1951) skriver Bertil Rapp att Hedvig Eleonoras eget intresse för djurmåleri inskränkte sig till önskemålet att få sina favorithundar avbildade, och enligt Ingers gällde samma sak om hennes inställning till poesi.⁴⁸ Hundarna målades av, och när de dog beställdes en dikt som lästes upp. I en anteckning i drottningens hovkassabok 1672 framgår det att Ehrenstrahl ”7 gånger Hunden Courtisan af Conterfeijat [avmålat], som i lika måtto bortgafs”.⁴⁹ Rapp påpekar att inget av hundporträtten bär Ehrenstrahls signatur, vilket kan tyda på att flera av dem utförts av medhjälpare i hans ateljé.⁵⁰ Några av målningarna förblev i änkedrottningens ägo och hänger alltjämt på Gripsholm och Drottningholm.⁵¹ King Charles spaniels, spanska knämopsar, italienska bologneserhundar och andra salongshundar avmålades sittande på sammetskuddar. Drottningen lät sig även avmålas ihop med sina hundar (se bild 2, färgark 1).

Tillsammans med en annan hund sitter Epelin på en guldkantad blå kudde. Målningen, som enligt Rapp är en av Ehrenstrahls bättre hundstudier, heter *Don-Don och Nespelina* och hänger på Drottningholm (se bild 3, färgark 1). Namnet har alltså även skrivits Nespelina, men också Nespelin(e), och i en variant av dikten i en handskriftsvolym som tillhört Haquin Spegel, Vs 35 i Kungliga biblioteket, heter hunden Espelin.⁵² Namnet är härlett ur

det italienska namnet för liten mispelblomma, *Nespolina*.⁵³ Precis som denna blomma var hunden vit.

Antikinfluerad poesi

Den svenska kulturen genomsyrades under 1600-talet av tanken på en guldålder, ett idealt förflutet. Inte minst intresset för antiken i alla dess former nådde under 1600-talet ”en betydelse som är oöverträffad i Sveriges historia”, som Peter Englund skriver.⁵⁴ Att de bildade var förtrogna med antiken var en självklarhet – dess uttrycksformer behärskade hela den kulturella sfären. De klassiska språken var en oskiljaktig del av utbildningssystemet, inte bara vid universiteten utan också vid de lägre utbildningsinstanserna. Dessutom var de flesta ämnen och verksamhetsfält – från konst och litteratur till statsrätt och naturvetenskap – lånade från antiken. Man ville återuppliva det förflutna. Entusiasmen inför det antika satte sin prägel på allt.⁵⁵

Inte minst poesin var starkt influerad av antikens poeter och deras uttrycksätt. Eftersom djurgravpoesin har sin upprinnelse i antiken, och eftersom Lindschöld alltså med största sannolikhet kom i kontakt med inte bara den franska utan även med den antika epigramdiktningen, är det tvunget att här introducera några av de allra äldsta exemplen.

De äldsta djurepitaferna står att finna i *Anthologia Graeca* och anses vara skrivna av Anyte från Tegea, en kvinnlig naturlyriker som var verksam på 300-talet f.Kr. Gerhard Herrlinger menar i sin här tidigare omtalade avhandling, *Totenklage um Tiere in der antiken Dichtung* (1930), att Anyte kan betraktas som genrens skapare.⁵⁶ Hon tillhörde den första generationen av hellenistiska poeter.⁵⁷ Herrlinger tillskriver Anyte fem epitafier över djur, varav fyra finns i *Anthologia Graeca*. Av dessa är epitafiet över den strandade delfinen, VII.215, mest känt. Det har översatts till svenska av Emil Zilliacus och Wilhelm Ekelund.⁵⁸ Den senares översättning lyder:

Aldrig nu mer i det segeluppfyllda hafvet tumlar
jag mig i lustig lek, aldrig jag dyker mer
plötsligt ur djupet upp vid mångroddiga skeppets sida
och i dess förstam på nytt skådar min egen bild;
ty mig lyfte ur svallande djup den vredgade hafsstorm
högt upp på stranden: här sofver jag dödens sömn.⁵⁹

Herrlinger kategoriserar dikten som ”ernst-sentimental”, allvarlig/sentimental, en bedömning som knappast kan bestridas. Ibland är det dock svårt att avgöra om en dikt är avsedd att vara allvarlig, kvick eller parodisk. Gränserna är flytande. Georg Luck har till exempel angående ett annat djurepitafigum av Anyte, VII.202 i *Anthologia Graeca*, framhållit att det är ”halb wehmütig, halb ironisch”.⁶⁰ Även Herrlinger framhåller att gränserna mellan de tre kategorierna i hans framställning är flytande.⁶¹ Åtskilliga djurgravdikter balanserar mellan olika temperament. I delfinepitafiget finns det dock inga inslag av parodi, ironi eller försök att distansera sig från objektet genom spirituella vändningar. Dikten är allvarlig och vemodig.⁶² Delfinen har antropomorferats av Anyte. Liksom senare Lindschöld, låter hon det avlidna djuret tala från det hinsides: hon låter delfinen melankoliskt blicka tillbaka på sitt liv.

Epigram betyder ’inskrift’ och de antika gravepigrammen är ursprungligen avsedda att fungera som inskriptioner på autentiska gravstenar. Någon sten har förmodligen inte rests över delfinen,⁶³ men det förekom att man i antiken reste gravvårdar över djur och försåg dem med inskription. Det var, skriver E. L. Hicks, ”an absurd bit of fussy vanity in the Athens of that day, to erect a tombstone over a lap-dog; and further, the inscription in question (however explained) was designed to glorify the master. Away from Athens and in later days, such monuments to favourite dogs appear to have been not uncommon.”⁶⁴

Skicket att resa minnesmärken över djur går alltså tillbaka till antiken. Den romerske kejsaren Hadrianus (76–138 e.Kr.) lät uppföra ett monument över sin mest avhållna häst, Borysthenes. En gravdikt över hästen ristades in i stenen, som är bevarad. Enligt Aelius Spartianus försåg kejsaren även andra hästar men också sina hundar med gravplatser; ”equos et canes sic amavit, ut eis sepulchra constitueret” (så mycket älskade han sina hästar och hundar, att han uppförde gravmonument över dem), heter det i *Vita Hadriani*.⁶⁵ Renässansförfattaren Joannes Ravisius (ca 1480–1524) noterar i avdelningen ”Bruta aliaque animalia honorata sepulchris aut statuis” (Vilddjur och andra djur som ärats med gravar och monument) i *Officinae epitome* (1560), ett verk som innehåller citat från och parafrafer av olika antika författare: ”Agrigentum complurium equorum tumulis superpositae sunt pyramides” (I Agrigentum [på Sicilien] har pyramider placerats över åtskilliga hästars gravar).⁶⁶ Bruket blir vanligt igen under renässansen⁶⁷ och odlas flitigt bland adel och kungligheter också under 1600- och 1700-talen. Katarina II av Ryssland (Katarina

den stora, 1729–1796), lät tillverka ett pyramidformat gravmonument som hon lät övertäcka sina hundar med. Det uppfördes vid slottet Tsarskoje Selo utanför Sankt Petersburg. Den preussiske kungen Fredrik II (Fredrik den store, 1712–1786) lät begrava elva hundar och två hästar i trädgården vid lustslottet Sans Souci i Potsdam. Furstens önskan om att själv få bli begravd bredvid hundarna infriades inte.⁶⁸

*

Enligt titeln är hunden Epelin i Lindschölds epigram begravd i trädgården på Ulriksdal. Någon sten är inte bevarad men har sannolikt rests. Även i svenska slottsparker uppfördes nämligen minnesstenar och gravstenar över döda sällskapsdjur. I slutet av dikten heter det att tiken inte kan begära mer än litet kalk, sten, tegel och lera, vilket torde syfta på materialet som användes till ett dylikt monument.⁶⁹ Den sista raden, ”För all framfaren ähra”, betyder ungefär ’I stället för all ära som har vederfarits mig’. Tiken fick med andra ord ett fint monument som gengäva för det goda renommé den hade medan den levde.

Ett exempel från senare hälften av det svenska 1700-talet är gravvården över Sophie von Fersens tik Cottilion. Eva Sophie von Fersen (1757–1816) var gift med Adolf Ludvig Piper (1750–1795) och bodde på Löfstad slott i Östergötland. Vid ett besök på Engsö (Ängsö) slott, som tillhörde släkten Piper, dog Cottilion. Adolf Piper var son till Olof von Dalins vän Carl Fredrik Piper och sonson till den berömde statsmannen Carl Piper och hans hustru, den lika namnkunniga Christina Piper, född Törnflycht.⁷⁰ Namnen är betydelsefulla i sammanhanget. Släkten Piper spelar en ur flera aspekter central roll i den svenska djurgravdiktningens historia. Medlemmar av familjen dyker upp vid flera olika och ofta oväntade tillfällen.

Författaren till dikten över Cottilion är anonym. Den är skriven på franska; inskriptionen på den pyramidformade stenen i slottsparken lyder:

Cy gite
Cottilion
qui fut jolie et
caressante
très aimée
et bien soignée

et mourut
au pied de sa Maitresse

I svensk översättning lyder dikten: "Här vilar / Cottilion / vacker och smek-sam / varmt älskad / och ömt vårdad / som trogen och sörjd / dog vid sin / härskarinnas fötter".⁷¹ De två sista raderna innehåller eventuellt en hänvisning till Holmströms epitafium över Karl XII:s hund Pompe. Som vi skall se blir allusioner på detta ett stående inslag i svensk djurgravdiktning åren efter 1703, då det skrevs.

Även i modern tid har särskilt kungliga djur fått sin gravplats i slotts-trädgårdar. Gravstenar över hundar har exempelvis rests i parken bakom Drottningholms slott; där ligger bland annat pekinesern Eisey, drottning Louises och Gustaf VI Adolfs hund.⁷² Och drottning Victorias sista önskan lär ha varit att den svarta favoritpudeln Luck skulle skjutas och begravas vid sidan av sin företrädare Tom, som vilar "under cypresserna vid Torre di Materita på Anacapri".⁷³

Ett exempel från det barocka Tyskland är dikten "Bellhumor im Garten Begraben" (Bellhumor begravd i trädgården) av Hans Aßmann von Abschatz (1646–1699). Författaren hörde till den andra schlesiska diktarskolan och ingick alltså i samma krets som de mer berömda poeterna Andreas Gryphius, Christian Hofmann von Hofmannswaldau och Casper Daniel von Lohenstein. Dikten är lekfull och humoristisk: hunden håller en monolog från andra sidan graven och tilldelar sig själv olika slags storslagna egenskaper och extranamn. Kanske tillhörde djuret von Abschatz' fru, som underligt nog hette Anna von Hund.⁷⁴ Hunden torde dock ha varit en jakthund, eftersom den kallas "Büchsen-Hold", 'bösskamrat'. Dikten lyder:

Wind-Fänger, Steige-Dach, Teich-meßer, Enten-Fechter,
Luft-Springer, Wage-Hals, Grund-Fischer, Flutt-Verächter,
Stein-Träger, Büchsen-Hold, Nacht-Wächter, Bettler-Feind,
Zeit-Kürtzer, Stunden-Dieb, Lust-Macher, Gäste-Freund,
Bring-wieder, Trage-nach, Post-Renner, Such-verloren,
Klug von Verstande, zart von Nas', und schön von Ohren,
Tür-Oeffner, Sperre-Thor, Feld-Mauser, Schüssel-Held,
Wild-Störer, Katzen-Mord, Wett-Laufer, Spring ins Feld,
Diß war mein wahrer Ruhm; doch werden, die mich missen,
Noch mehr von kluger Treu mir nachzusagen wissen.
Als ich von Jahren satt mein müdes Leben schloß,
Gab mir Pomona selbst ein Grab in ihrem Schoß.⁷⁵

[Vindfångare, tak-klättrare, damm-mätare, ank-kämpe, / lufthoppare, våghals, bottenfiskare, flodvågsföraktare, / stenbärare, bösskamrat, nattvaktare, tiggarfrende, / tidsfördrivare, timtjuv, lustigkurre, gästers vän, / apportör, bärhjälp, postbud, sakuppletare, / klok i sin uppfattning, mjuk om nosen och vacker om öronen, / dörröpnare, dårhejdare, musfångare, karotthjälte, / viltspårare, kattmördare, kapplöpare, vildbasare – / det var mitt sanna rykte; dock kommer de som saknar mig / att kunna vittna ännu mer om förståndig trohet. När jag mätt av år slöt mina trötta ögon / gav mig Pomona själv en grav i sitt sköte.]⁷⁶

I den romerska mytologin är Pomona bland annat trädgårdens och fruktodlingens gudinna och beskyddare; här är namnet att uppfatta som en poetisk omskrivning för trädgård.

Hundarna hade en praktisk funktion i de kalla och dragiga slotten, där man vid den här tiden ännu inte hade välfungerande kakelugnar.⁷⁷ Hundarna fick tjäna som ett slags tempererade kuddar eller levande värmedynor – genom att ha dem nära kroppen kunde man dra nytta av deras värme.⁷⁸ Antagligen dog Sophie von Fersens Cottilion i sin härskarinnas säng (sängen är som bekant ett populärt tillhåll för hundar, där de ofta ligger just vid fötterna). Linné skriver i avhandlingen *Cynographia Eller Beskrifning Om Hunden* (1753) att knähunden ”är mycket liten och knappt större, än lkorn” samt ”[ä]lskas så af Fruentimmer, at han ej allenast bäres på armen, hwarest de gå; utan ock får hwila i deras säng, när de såfwa, och i deras knä, när de sitta.”⁷⁹ I *Guds Werk och Hwila* (1685) omnämns knähundarna av Haquin Spegel som ”Barm-Rackor”.⁸⁰ Av allt att döma var dessa hundar bortskämda. I John Caius’ (1510–1573) *De canibus Britannicis* (1570) kallas de *delicati*, ’bortklemade lyxhundar’.⁸¹ Caius’ verk är världslitteraturens första systematiska beskrivning av den domesticerade hunden. Linnés *Cynographia* är den första svenska motsvarigheten till Caius’ arbete.⁸²

Hur själva ceremonin kring knähundarnas död såg ut finns det inga kända vittnesmål om från svenskt språkområde. Om dikterna lästes upp i anslutning till att djuren ’gravsattes’ eller om de lästes upp vid någon annan tidpunkt går alltså inte att avgöra.⁸³ En redogörelse för en hundbegravning i renässansens Italien har dock fortlevt. Isabella d’Este (1474–1539), markisinnan av Mantua, skall under högtidliga former ha låtit begrava sina hundar och katter i slottsträdgården, där cypresser och gravstenar med namninskriftioner märkte ut deras gravar. I Julia Cartwrights biografi över markisinnan anförs och refereras författaren Matteo Bandello (ca 1480–1562), som omtalat

att samtliga hovmän och hovdamer var närvarande vid sådana tillfällen. ”Det är betecknande för tiden”, summerar Cartwright, ”that every incident, from the birth of a prince or the fall of an empire, to the death of a fool or a pet dog, became an occasion for producing Latin epitaphs and sonnets or elegies in the vulgar tongue.”⁸⁴

*

Det andra hundepitafiet av Lindschöld är ”Grafskriffit öfwer een Enckedrott:s hynda *Bella Ameur*”. Dikten lyder:

Här ligger aflijden,
och swepter i sijden
Jagh *bell' ameur*,
En lijten een täfwa [tik, hynda],
fög' störr' än een näfwa,
dock tiänte Jag fruuar [fruar]:
Eij mehra begjärte,
än magen förtärte,
Thet war all min böön;
Therföre til ähra,
Jag mände hembära
hwijt fijn sijden till löön.⁸⁵

Som nämndes ovan innehåller dikten flera ändringar och överstrykningar, något som tyder på att den är ett utkast. Om detta utkast sedan renskrevs går inte att avgöra (särskilt troligt är det inte: djurgravpoesin är en extrem form av tillfällespoesi, dikterna skrevs snabbt och glömdes ibland bort lika kvickt). Det rör sig om interna varianter som det heter på textkritiskt språk, det vill säga ändringar i ett och samma dokument. Det är intressant att notera att Lindschöld, när han slagit sig ned för att skriva dikten, inte förefaller ha haft hundens namn i minnet. Hedvig Eleonora hade många hundar och det kan inte ha varit lätt att hålla isär dem alla. Först har han endast nedtecknat: ”Grafskriffit öfwer een Enckedrott:s hynda”, eller på nutida svenska: ’Gravdikt över en av änkedrottningens tika’. Inte förrän senare har han lagt till namnet med den säregna stavningen (man tänker att det borde ha skrivits *Bella Amour*). Färgen på bläcket som hundens namn är skrivet med har nämligen en ljusare nyans än i resten av titeln (se bild 4, färgark 1).

Diktens näst sista rad, ”Jag månde hembära”, innehåller tillägget eller varianten ”i grafwen få bära”. Den förra meningen är understruken, vilket sannolikt betyder att det var den som poeten slutligen valde att läsa upp. Det kan nämnas att en avskrift av dikten i Nordin 1100 i rad fyra och fem har ”tufwa” och ”rufwa” i stället för ”täfwa” och ”näfwa”.⁸⁶ Ibland tog sig de som traderade de handskrivna dikterna friheten att ändra en smula på någon formulering. Sådana avskrivare ville kanske lämna ett litet personligt avtryck i texten.

Även epitafiet över Bella Ameur går som synes tillbaka på de antika grekiska gravepigrammen. Det är skrivet i jagform. Djuret berättar om sitt liv från andra sidan, det tänks tala ur graven. Lindschöld låter Bella Ameur prisa sig själv för sina dygder: sin tillgivenhet, trofasthet och måttfullhet. Mellan raderna är det drottningen som lovordas: det är hon som har uppfostrat tiken och som sett till att den fått lära sig en så god vandel, det var under hennes vård och tillsyn som den fick leva ett så gott liv. Innan hunden lades i graven sveptes den i siden, och fastän den inte var mycket större än ”een näfwa”, en hand, fick den vara i tjänst hos ”fruur”, fruor eller kvinnor, det vill säga änkedrottningen och hennes hovdamer.⁸⁷

Möjligen är även Bella Ameur begravd i Ulriksdals trädgård, eller också fann hon sin viloplats i någon av de andra slottsparkerna. Genom sin livgeding, det vill säga de landområden vars förvaltning och intäkter tilldelats drottningen till underhåll efter Karl X Gustavs död, hade änkedrottningen förutom Ulriksdal bland annat även tillgång till Gripsholm och Strömsholm.⁸⁸ Bella Ameur kan även vara begravd vid något av dessa slott.

En av de många romerska poeter som skrev djurpoesi var Martialis (ca 40–104 e.Kr.). Bland hans epigram finns ett epitafium över en hund som dödats under en kamp med en galt i amfiteatern (XI.69).⁸⁹ En annan av hans dikter är den mer bekanta I.109, ”Issa est passere nequior Catulli...”, som har tiken Issa till ämne. Namnet Issa är en folklig form av *ipsa*, ’hon’ – här i betydelsen ’hon med stort H’, ’husets huvudperson’⁹⁰ eller *domina*, härskarinna.⁹¹

I Per Erik Wahlunds svenska översättning lyder dikten så här:

Issa bortklemad som Catullus’ sparv är,
Issa ren som en duvas kyss är, Issa
överträffar i ömhet varje ungmö,
Issa dyrare är än äkta pärlor,

Issa Publius' knähund råkar vara.
Om hon gnäller så tror man att hon talar,
sorg och glädje hon känner som en mänska.
Vid hans hals är hon van att sova, så att
ingen uppfattar riktigt att hon andas;
och om sen hon av bukens krav blir ansatt,
hon ej spiller på täcket minsta droppe
utan tecknar med tassen att hon önskar
komma ner därifrån och sen bli upplyft.
Ja, så märklig är detta djurs försynthet
att hon inte av älskog vet, och ingen
man kan vara mer värd en ömsint flicka.
För att hunden med döden ej må avgå
låter Publius porträttera henne
på en tavla, där Issa är så lik sig
att hon inte sig själv kan mera likna.
Sätt då Issa vid sidan av sin tavla,
och du finner att bägge två är äkta
eller att de med penseln båda fångats.⁹²

Dikten innehåller hänvisningar till Catullus' två sparvdikter, Carmen II och III, varav den senare diskuteras längre fram i avhandlingen. I likhet med sparven är tiken bortskämd. Till skillnad från Catullus III är Martialis 1.109 ingen gravdikt, men väl ett poem som minner om och låter sig jämföras med många av de gravdikter över djur som skrivs under 1600- och 1700-talen.

Precis som hunden Epelin har Issa avmålats för att hennes minne skall bevaras, eller som det heter i dikten: "För att hunden med döden ej må avgå", eller mer prosaiskt: "För att döden inte skall rycka bort henne helt och hållet".⁹³ Issa sover i sin herres säng, och liksom i den svenske poetens dikter framhålls tikens dygder. Hon äger alla dygder, "[s]he has every virtue", som Peter Howell framhåller i sin kommentar till dikten, där han också gissar att hunden "presumably [was] a real one".⁹⁴ Issa är blyg och väluppfostrad och hon tänker aldrig på älskog; hon är den yppersta, den mest sedliga av alla tikan. Hundens ägare, Publius, var en vän till poeten; han förekommer även i andra epigram.

*

Intresset för den antika kulturen bidrog alltså till att man i Sverige, liksom på andra håll i Europa, diktade på latin. Under senare hälften av 1600-talet stod den svenska latindiktningen i full blomning. Publiceringen av pseudonymen Skogekär Bergbos *Thet Swenska Språketz Klagemåll/ at thet/ som sigh borde/ icke ährat blifwer* (1658) och Georg Stiernhielms *Musæ Suethizantes, Thet är: Sång-Gudinnor/ Nu först Lärande dichta och spela på Swenska* (1668) – två verk som propagerade för svenskans lämplighet som poetiskt språk – innebar inte att den svenska latinpoesin tystnade. Tvärtom inföll dess höjdpunkt just åren 1670–1700. Under 1600-talet var förutsättningarna för uppkomsten av en rik latinlitteratur ovanligt goda eftersom man undervisade i språket både i skolorna, vid universiteten och i hemmen, där den mesta undervisningen skedde.⁹⁵ En del poeter skrev enbart på det klassiska språket, medan andra, som exempelvis Lindschöld, författade både på svenska och latin.

I Nordiska handskriftssamlingen (1141) i UUB förvaras en hundgravdikt med titeln ”Epitaphium Caniculæ Reginæ Angliæ” (Epitafium över drottningens engelska knähund/lilla tik). Gravepigrammet är skrivet på elegiskt distikon (där varannan rad utgörs av en hexameter och varannan en pentameter). I direkt anslutning följer epitafiet över Epelin: dikterna är präntade av samma hand, en hand som av allt att döma inte är Lindschölds. ”Epitaphium Caniculæ Reginæ Angliæ” kan emellertid vara författad av Lindschöld – i Nordin 1121 har Epelindikten den snarlika titeln ”Grafskriffit öfwer drottningens hund” och även Spegel försåg den med denna överskrift.⁹⁶ Dikten är i så fall skriven över en annan hund som drottningen haft i sin ägo.

Som framkommit sattes Lindschöld högt bland de svenska 1600-talskalderna av Carl Gustaf Nordin, som därtill samlade på Lindschöldmanuskript. Därför är det inte förvånande att dikten finns just i hans samlingar. Den lyder:

Ipsa ego quæ quondam⁹⁷ vasta spatsiabar⁹⁸ in Aula
aut jacui casto, sarcina parva, sinu
Delicium mensæ, jocus aulæ atq[ue] unica, Corpus
ponere Regali digna ministra Thoro.
Nunc tegor exigua,⁹⁹ flores tamen inter, arena,
Et sum Reginæ, flebilis umbra meæ.¹⁰⁰

Dikten kan översättas så här:

Vilken av Hedvig Eleonoras hundar som dikten är skriven över är inte möjligt att avgöra. Det kan vara Courtisan, det vill säga tiken som Ehrenstrahl på drottningens begäran fick avmåla inte mindre än sju gånger.¹⁰⁹ Courtisan betyder 'hovman' på franska, men ordet kan också betyda 'uppvaktare' vilket är intressant i sammanhanget. Om hunden var en gåva från Charles II, är namnet säkert inte valt av en slump. Det har nämligen hävdats att den hundälskande Charles II friade till Hedvig Eleonora efter att hon 1661, endast 24 år gammal, blivit änka efter Karl X Gustav. I så fall kan hunden ha varit en kärleksgåva till änkedrottningen. Förmodligen har den uppgiften dock ingenting med verkligheten att skaffa.¹¹⁰ Det kan lika gärna röra sig om någon annan av hennes många salongshundar. Namnen på dem ger tyvärr inga ledtrådar om deras ursprung. Som Bernström framhåller gav änkedrottningen oberoende av härkomst sina hundar uteslutande franska eller italienska namn.¹¹¹

*

Erik Lindschöld får sålunda anses vara den som tog genren djurgravdiktning till Sverige, det är han som gör så att den får fäste i landet, det är hans dikter som blir incitamenten till den poesi av detta slag som skrivs efter honom. Lindschölds möten med filologen och författaren Gilles Ménage och dennes salongskrets i Paris vid slutet av 1660-talet innebar att han kom i kontakt med den preciösa litteraturen, som genom hans försorg kort därefter nådde Sverige. Lindschölds bevarade hundepitafier, vilka är två till antalet men som möjligen kan uppgå till tre, är utmejslade med säker hand. De är allvarligt hållna men genomsyras på samma gång (precis som, förmodar man, hundarna de är skrivna över) av en sorglöshet och lekfullhet och kan sägas balansera mellan det allvarliga och lekfulla. Till skillnad från en betydande del av den djurgravpoesi som skrivs under de kommande decennierna är dikterna påfallande enkla och oförargliga.

Lindschölds hundepitafier är exempel på en annorlunda form av panegyrik. Avsikten med dikterna, som poeten sannolikt fått i uppdrag av änkedrottning Hedvig Eleonora att skriva (liksom Ehrenstrahl fick i uppdrag att avmåla djur på beställning), torde nämligen ha varit att uppmärksamma en perifer händelse i hovlivets vardag – och att samtidigt uppvakta änkedrottningen. (Trots att Lindschöld av allt att döma var ålagd att skriva dikter av det här slaget har han sannolikt haft ett eget syfte med dem, nämligen att

befästa sin position som hovets främste författare.) Dikterna har tröstat och förstrött sin kungliga adressat för stunden och därefter glömts bort av de allra flesta. Det är många gånger en slump att de tillfällesdikter som idag finns kvar har bevarats åt eftervärlden. Poeterna själva brydde sig för det mesta inte om att samla sina dikter, och avskrevs de av en verssammlare var risken trots detta stor att de skattade åt förgängelsen. Lindschölds huvudepitafer har hållits levande av flera händer, som skrivit av och tagit vård om dem och sørjt för deras existens under 1700-talet och ända in i vår tid.

Werner von Rosenfelts epicedium
”Klagan öfwer en mächta artig Papegoijas död”
och dess antika förlagor

Rosenfelts poetiska samtal

För att få kunskap om litteraturen från 1500-, 1600- och 1700-talen är det som framkommit ofta nödvändigt att anlägga traditionshistoriska och komparativa aspekter på den. Werner von Rosenfelts epicedium ”Klagan öfwer en mächta artig Papegoijas död”, som förmodligen skrevs under något av 1600-talets två sista decennier, innehåller allusioner på tre välkända romerska författare. Den svenske barockpoeten upprättar här närmare bestämt ett poetiskt samtal med Ovidius, Statius och Vergilius. Med utgångspunkt i Rosenfelts gravdikt skall frågan hur antikimitationen kunde se ut under den svenska barocken undersökas. Samtidigt skall spörsmålet om det eventuella ärende poeten haft med sitt poem diskuteras.

Werner von Rosenfelt (1639–1710) var född i Estland. Fadern, David Reimers, som var assessor vid borgrätten i Reval, adlades 1645.¹ Johan Axel Almqvists påpekande i sin uppsats om Rosenfelt i *Samlaren* 1896, att skaldens namn i ”den bildade verlden” inte är okänt, gäller inte längre.² Detta trots att både Staffan Björck i boken *Karl XII:s stövlar* från 1954 och Sven Christer Swahn i en essä från så sent som år 2000 uppmärksammar poeten.³ Rosenfelt är i stort sett bortglömd, i varje fall för sina skönlitterära texter – han skrev bland annat även en lärobok i navigation.⁴ Rosenfelts lyriska produktion består i huvudsak av parafraaser på psaltarpsalmer samt av tillfällesdikter som skrivits för olika familjehögtider. Anonymt utgav han endast en liten diktsamling, *Den Waaksammes Rool Eller Lustige Leedsamheet* (1686), där gravdikten över papegojan inte finns med. Rosenfelts mest kända dikter är eller torde en gång ha varit ”Wärköös Slätter-öhl” och ”Låfdicht öfwer

Stockholms Stad”. De flesta av hans poem utstrålar ”hälsa och munterhet”, som Staffan Björck påpekar.⁵

Rosenfelt var en av Karl XI:s och Karl XII:s främsta amiraler. I och med att han samtidigt var vitter förkroppsligade han ett av stormaktstidens statsmannaidéal, nämligen föreningen av militära och bokliga dygder. Julius Caesar utgjorde prototypen för detta ideal. Den romerske fältherren och vältalaren finns i en känd emblematisk skrift från 1500-talet avbildad med svärdet i den ena handen och boken i den andra.⁶ Man kommer i sammanhanget även att tänka på *Hercules*, Stiernhielms *carmen heroicum* som publicerades 1658, där författaren för sin samtids adelsynglingar påbjuder fördjupning både i de bokliga och i de krigiska dygderna och konsterna.

Rosenfelts militära karriär inleddes 1658 då han blev volontär vid örlogsfloTTan. Vid krigsslutet 1660 gick han i holländsk tjänst och företog då, enligt egen utsago, resor till bland annat Spanien, Italien och Smyrna, den gamla grekiska hamnstaden i nuvarande Turkiet. Rosenfelt trädde åter i svensk tjänst 1666 och avancerade raskt i hierarkin.⁷ 1678 omnämns han i Haquin Spegels dagbok. Den 8 mars detta år heter det där att ”Ammiral Rosenfelt lykkeligen [kom] tillbaka til Calmar, sedan han hade convoyerat några fahrkoster medh proviant och ammunition til Stralsundh och utj siön fått een dansk fahrkost, lastad med spanmähl.”⁸ Händelsen omskrivs även i *Swenska Mercurius* den 13 mars 1678.⁹

Amiral Rosenfelt bodde på Verkö i den blekingska skärgården, nära Trossö och staden Karlskrona, som Karl XI år 1680 hade grundat som en örlogsbas för det svenska stormaktsväldet. Där hade han sin gård, alternativt sitt sommarresidens,¹⁰ och där dog papegojan enligt diktens avslutande epitafium.

Epicediet ”Klagan öfwer en mächta artig Papegojjas död” citeras efter handskriften i Uppsala universitetsbibliotek: Nordin 1130, ”Amiralen Werner von Rosenfeldts Poesier”. Denna är dock inte författarens egen utan en avskrift från tidigt 1700-tal: handen ”har ej den aflägsnaste likhet med von Rosenfelts”, framhåller Almquist.¹¹

Under renässansen, barocken och en god del av 1700-talet gällde som påpekats läran om *imitatio*. Författarna imiterade berömda, ofta antika auktorer och använde dem som mönster och förebilder.¹² Deras idéer och formuleringar skulle på ett så subilt sätt som möjligt införlivas i det egna verket – det gällde att åstadkomma ett slags fusion. Men under barocken ville man helst också överträffa de antika förebilderna och skrev därför ibland sina dikter

Emblemet "Ex utroque Cæsar", ur Claude Paradin, *Symbola heroica* (1567). Sjömilitären och skalden Werner von Rosenfelt förkroppsligade ett av stormaktstidens statsmännaideal: föreningen av militära och bokliga dygder.

i konkurrens med antikens auktoriteter. Inom retoriken talar man i sådana fall om *aemulatio*, det vill säga 'tävlan' eller 'konkurrens'.¹³ Både Ovidius och Vergilius var ofta efterbildade under 1600-talet, och en och annan poet dristade sig även till att söka överträffa dem.

Silveråldersskalden Publius Papinius Statius (45–96 e.Kr.) är idag mindre känd än sina guldålderskolleger Publius Vergilius Maro (70–19 f.Kr.) och Publius Ovidius Naso (43 f.Kr.–17 e.Kr.). Under 1600-talet var han dock ofta imiterad. Vergilius blev dessutom inte sällan parodierad.¹⁴

Poeterna under 1600-talet hade i allmänhet goda kunskaper om den klassiska litteraturen och i de klassiska språken. "Beläsenheten i all möjlig Grekiska och Latin är man van att hos dessa kärngubbar förutsätta", som Atterbom skriver om Stiernhielm och hans efterföljare.¹⁵ Rosenfelt var av allt att döma en *poeta doctus*, en lärd skald, mycket väl bevandrad såväl i den samtida som i den klassiska vitterheten.¹⁶ Det framkommer i hans poesi. Ovidius nämns uttryckligen på flera ställen i Rosenfelts dikter; Vergilius och Statius är implicit närvarande. I "Astrild är intet blind men snarare döof", exempelvis, läser vi i sjätte strofen: "Är det sant som giljarn säger / Naso som dig kände grant, / Så är dig de krumma vägar / Op till himmeln och

[ock] bekant¹⁷. Det är kärleksguden själv som tilltalas (Astrild är den stiernhielmska motsvarigheten till Amor och Cupido), och eftersom ordet *gilliare* ('älskare', 'friare') förekommer, förstår vi att det är något av Ovidius' verk om kärleken och älskogen, *Amores* eller *Ars amatoria* (*Ars amandi*), som avses.

Epiciediet används med framgång av Ovidius i förstlingsverket *Amores* från omkring år 20 f.Kr. och har ansetts nå sin fulländning med Statius' *Silvae* som tillkom 92–96 e.Kr.¹⁸ *Amores* består av tre böcker med sammanlagt 49 dikter och *Silvae* innehåller fem böcker med inalles 32 dikter. Två av dikterna i *Amores* och tio i *Silvae* är epiciedier.¹⁹ Av dessa är en hos Ovidius ett djurepicidium, nämligen II.6 – dikten över Corinnas papegoja. Hos Statius finner vi två djurepiciedier: II.4 och II.5. Det förra är dikten över Atedius Meliors papegoja, den senare ett poem över kejsar Domitianus' lejon som avlidit under en kamp i amfiteatern. Djurhetsningar var vanliga i antikens Rom,²⁰ liksom även i Sverige under 1500- och 1600-talen.²¹

Både Ovidius' och Statius' verk utkom i en mängd utgåvor på originalspråket under 1600-talet. Det går inte att säga exakt vilka av dessa som Rosenfelt hade tillgång till.²²

Både Ovidius' och Statius' dikter är dialogiska. Poeterna skriver in sig i en redan välrenommerad tradition av djurgravdiktare, och de gör det med största medvetenhet. Ovidius har tvivelsutan läst Catullus' gravdikt över Lesbias sparv och förefaller inte heller obekant med de grekiska djurepitiatierna.²³ Statius har noga studerat Ovidius, som är hans främsta förlaga, och han skriver in sig i samma tradition. Denna tradition skall flera svenska 1600- och 1700-talspoeter senare bli en del av, förändra och förnya. Rosenfelt är en av dem.²⁴

Exotiska, talande fåglar

Intresset för exotiska skådedjur var stort under 1500-, 1600- och 1700-talen, något som intimt hör samman med den koloniala expansionen. Upptäckterna av de andra kontinenterna ledde för européernas vidkommande bland annat till att de kom i kontakt med vilda och tidigare okända djur. Villebråden målades av under resorna och deras fantastiska och egendomliga utseende väckte hos många också begäret att äga dem.²⁵ Det blev på modet bland adel och kungligheter att införskaffa sällsynta och exotiska djur.

Papegojor hörde under 1600- och 1700-talen till de mest omtyckta hus-

djuren i högreståndskretsar, där de fungerade som ett slags talande accessoarer och statussymboler. Redan vid Gustav Vasas hov höll man sig med papegojor, och Hedvig Eleonora den äldre uppges ha ägt åtskilliga.²⁶ Även drottning Lovisa Ulrika (1720–1782) var intresserad av ovanliga djur. Lejon, apor, kameler och markattor importerades till Europa, också till Sverige – redan så tidigt som under sturetiden.²⁷ Det låg i tiden att hålla sig med lyxartiklar. Som Peter Englund skriver var sidenet, kareten och slottet ett påstående: ”jag är lycklig”.²⁸

I det koloniala Europa omgav man sig således gärna med exotiska djur. Såväl exotiska som mer vanliga djur förekom till exempel i de parisiska högrestånds- och borgarhemmen under 1700-talet.²⁹ Papegojor kopplades där samman med – ”became clothed in language connected with” – lyx, slaveri och kolonialism.³⁰ Papegojor och kanariefåglar var särskilt vanliga. De senare befann sig ”in a state of limbo between the native and the exotic”.³¹ Också under 1600-talet var papegojan en vanlig symbol för lyx.³²

Det är med andra ord ingen slump att det skrevs så stora mängder djurgravpoesi under 1600-talets senare del och under 1700-talets första hälft. Det hänger samman med adelns och kungligheternas dragning åt det luxuösa. Djuren ingick i deras lyxrepertoar.³³ Handeln med papegojor var utbredd, och sannolikt har dessa djur inte varit någon billig affär. I betydligt högre grad än en grönsiska eller en hämpling, även i större utsträckning än andra *exotiska* djur, associerades papegojan med rikedom och extravagans. Förlusten av en sådan ägodel och lyxartikel har därför inte utgjort något ordinärt inslag i vardagen utan bör betraktas som en betydelsefull händelse.

Dessutom blev papegojorna – eller rättare sagt modeller av dem – tidigt föremål för en populär sport, nämligen så kallad papegojskjutning. Redan i slutet av 1500-talet omnämns papegojskjutning som en ”gammal sedvänja” i Lund, och ute i Europa har man funnit belägg för sportens utövande så långt tillbaka som 1100-talet, då man i södra och sydöstra Frankrike höll papegojgillen där skyttesällskap ingick.³⁴

Papegoja var också namnet på en numera utdöd, adlig svensk ätt (nummer 134).³⁵ Det är intressant att notera att denna fågel ansågs så praktfull att dess namn kunde bäras av en förnäm familj under stormaktstiden. Släktens vapensköld pryds av två papegojor,³⁶ och tre av ättens herrar, Johan († 1667), Jöran (1647–1693) och Gustaf Adolf Papegoja (1648–1675), har låtit pryda sitt respektive huvudbaner med fågel. Huvudbaneren finns i Tidaholms kyrka i Västergötland.³⁷

David Klöcker Ehrenstrahl, Två papegojor (ca 1696).

Flera antika källor rapporterar om talande fåglar, och här framkommer det att man redan i antiken uppfattade papegojan som komisk. I *Naturalis historia* av Plinius den äldre får vi veta att papegojorna är gröna och kommer från Indien, att de upprepar ord, hälsar sin herre och blir uppsluppna när de dricker vin.³⁸ En liknande uppgift finner vi i Aristoteles' undersökningar om djuren och deras beteende, där det bland annat heter att papegojan äger förmågan att tala och att den blir särskilt pratsam efter att ha druckit vin.³⁹

Diktens innehåll och uppbyggnad

Som nämndes i inledningen, följer Rosenfelts gravdikt över papegojan den tredelade disposition som var vanlig i tidens längre gravdikter över människor. Den innehåller alla tre momenten. Poemet inleds med klagan över dödsfallet (*luctus*, 1–12), följt av en lovprisning (*laus*, 13–28) och avslutas med tröst åt de efterlevande (*consolatio*, 29–44).⁴⁰ Det fullbordas med ett epitafium (45–50), en fiktiv gravinskriftion, där papegojan själv tänks ta till orda från andra sidan graven. Epitafiet är en självständig dikt, men också en dikt i dikten och kan som sådan även uppfattas som hemmahörande i *consolatio*.

Även Ovidius' dikt består av fyra delar. Den börjar med en inledning *in genere* där de sörjande anropas och sörjandet inleds (1–20); sedan följer lovtalet som även innehåller *descriptio morbi et mortis*, en beskrivning av sjukdomen och dödens inträde (21–48), följt av *consolatio* (49–58). Dikten avslutas med *descriptio funebris*, en redogörelse för begravningen (59–62),⁴¹ där den avslutande, fiktiva lilla gravinskriftionen (epitafiet) återfinns. Statius' 37 rader långa epicedium uppvisar ett liknande mönster.

Man kan jämföra inte minst slutet av Rosenfelts dikt med tidens gravdikter över människor, av Lucidor och andra, vilka inte sällan avslutas just med ett fiktivt epitafium på svenska, tyska eller latin – ett ”Grift-Minne”, en ”Graf-Skriff” eller ett ”På stenen”; en ”Grab-Schriff” eller ett ”Epitaphium”.⁴² Rosenfelt knyter redan i titeln an till epicediet. Ordet klagan kan förbindas med det inledande momentet, *luctus*, som ibland även går under namnet *lamentatio*.

”Klagan öfwer en mächta artig Papegoijas död” inleds med att en man – diktjaget – stiger in i ett hus, närmare bestämt i dess frustuga,⁴³ där han finner en skara människor i sorg. Han ställer en fråga, och snart förstår man att diktjaget och poeten är intimt förbundna med varandra och att det finns

självbiografiska inslag i dikten. Frågan är, förefaller det, lika mycket riktad till läsaren som till människorna i dikten, poetens familj. ”Hwad är i frustun händt”, undrar han, ”hwad är at de så låta / Jag seer der stoor och små fast jämbra sig och gråta?” Svaret lyder: ”Wij må wähl klaga oß wij ha nu orsak noog / At sörrria dy rätt nu vår goda Papken dog” (1–4). Lamentationen är alltså av det för barocken så typiska hyperboliska slaget. Som bland andra Walter J. Ong och Stina Hansson har betonat, fanns en kvardröjande muntlighet i skönlitteraturen ända fram till slutet av 1700-talet.⁴⁴ Hos Rosenfelt framkommer denna till exempel genom de frågor som ställs och besvaras i dikten.

Namnet Papken är en svensk variant av den tyska diminutivformen till *Papagei*, nämligen *Papchen* (’lilla papegojan’ eller ’gojan’).⁴⁵ Papchen är ett vanligt papegojnamn i tysk lyrik, där det förekommer i flera dikter från 1700-talet.⁴⁶

Diktjaget/Rosenfelt ansluter omgående till skaran av sörjande familjemedlemmar. Poeten skriver med andra ord in sig i sin egen text. I samklang utbrister man: ”O Papken du var wärld at man din död beklagar, / Och en åminnelse för dit beröm tillagar” (13–14). Dikten växlar mellan olika synvinklar eller berättarperspektiv; det finns olika fokalisatorer i texten, för att tala med den franske strukturalisten Gérard Genette.⁴⁷ Fokalisatorerna är interna: i de inledande två raderna är det diktjaget självt som talar, inom texten; i den resterande dikten sker ett slags samfällt tal, där flera personer – däribland barn – unisont för ordet, också det inom själva texten.

Även Rosenfelts främste idégivare, Ovidius, har inledningsvis kreerat en scen där klagandet och gråtandet har stor betydelse och ges stort utrymme. Gravidikten över älskarinnan Corinnas papegoja inleds med en vädjan, en uppmaning. Men det är inte en *viator*, en vandringsman eller vägfarare, som apostroferas, inte heller alla kärleksgudar, som i Catullus’ gravdikt över Lesbias sparv. Här manas i stället alla jordens fåglar att sörja, papegojans *piae uolucres*, dess fromma fågelvänner åkallas: ”Vår papegoja från Indien i östern, så skicklig att härma – / död är han... Fåglar, följ honom till graven i mängd!” (1–2).⁴⁸

Rosenfelt börjar snart lovprisa papegojan (*laus*). Redan i titeln kallas den ”mächta artig”, alltså ungefär ’mycket konstfärdig’. Adjektivet ’artig’ kommer från latinets *ars*, ’konst’, och kan även betyda ’fin’ och ’charmerande’ på 1600-talssvenska. Ett ode från 1728 av den tyska poeten Christiana Maria von Ziegler (1695–1760) har en liknade titel, nämligen: ”Auf einen schönen und artigen Papagoy”. Papegojan i denna dikt heter dessutom Papchen.⁴⁹

Werner von Rosenfelt som viceamiral, kopparstick troligen från 1680-talet.

Liksom hos de romerska diktarna är det frågan om en avsiktligt överdriven lovprisning. Rosenfelt berömmar papegojan för dess förtjänster och talar om den glädje som den spred omkring sig med sin sång och sina läten, och han framhåller dess unicitet – det fanns ingen papegoja som Papken (15–18):

Dy ingen af din slächt man här i landet fan,
Den som dig lijker war och så wähl tahla kan,
Du war och Makelöös at flöijta hwißla siunga
Och mångahanda lååt upspela med din tunga

På liknande sätt hyllas Corinnas papegoja av Ovidius och Meliors av Statius. ”Ej fanns på jorden din like i fråga om härmning av röster, / ypperligt återgav du ord med din struphesa klang” (23–24),⁵⁰ skriver Ovidius. Statius tilltalar

papegojan i diktens inledning. ”Fågel”, säger han, ”du som har härmat en människas röst med förvirrande likhet / vem har med plötsligt beslut berövat dig förmågan att tala?” (1–3). Och senare, i den gravsång som papegojans vänner stämmer upp i: ”stundom han gycklade lustigt, och stor var hans härmningsförmåga” (31).⁵¹ Alla tre poeterna begråter papegojan eftersom den varit en vän, en trotjänare, och de gör det i en blandning av humor och vad som förefaller vara viss saknad. En skillnad är att de bägge romerska poeterna ’lider’ ställföreträdande – den ene assisterande en älskarinna, den andre en *patronus* – alltmedan Rosenfelt själv förmodligen var papegojans herre.

Det var inte ovanligt att svenska 1600- och 1700-talspoeter skrev dikter över ’egna döda’ – det gällde såväl djur som människor. I regel var det någon släkting eller en bekant till familjen som fick eller tog sig an detta uppdrag. Det var en vänskapsplikt.⁵² I Rosenfelts fall får vi tänka oss att han så att säga beställt dikten av sig själv, kanhända känt sig manad att skriva den. Det innebär dock inte att man helt kan sluta att fundera över *decorum* och frågan om diktens mottagare. Det finns nämligen sannolikt en didaktisk tanke med i bilden. Poeten ser både ”stoor och små fast jämbra sig och gråta” när han kommer hem: dikten förefaller vara skriven lika mycket för barnen som för de vuxna. Ungefär på samma sätt som en god barnbok eller en fabelberättelse har två nivåer eller ett dubbelt tilltal, så har Rosenfelts dikt två plan: ett tröstande och uppmuntrande, och ett kvickt och humoristiskt med lärda allusioner. Det är inte ovanligt att gråtande barn och repliker från barn förekommer i den svenska barockens gravdikter över människor. Liksom de vuxna utgör barnen (vilka i samtidskonsten avbildas som *små vuxna*)⁵³ ett viktigt inslag i familjebilden. Av denna naturliga orsak är de närvarande även i tillfälleslitteraturen.

Om vi får tro Rosenfelt hade någon av de svenska monarkerna, Karl XI eller Karl XII, haft den äran att träffa papegojan. I diktens sjätte strof läser vi nämligen: ”Så kunde du också Kung *Carol* ey förgäta, / Badst Gud bewaran wähl [...]” (21–22). Rosenfelts förlaga är här Statius, som skriver om papegojan: ”ille salutator regum nomenque locutus / Caesareum”, ”Denne har konungar hälsat, och kejsarens namn har han utsagt” (29). Den åsyftade kejsaren är här Domitianus (51–96 e.Kr.).

Rosenfelt var viceamiral under Karl XI och utnämndes år 1700 till amiral av Karl XII. Han och Karl XI torde ha mötts i samband med grundandet av Karlskrona och inrättandet av flottbasen. Rosenfelt spelade då en aktiv roll genom sin sjömätning,⁵⁴ och han stod senare i personlig kontakt även med

Karl XII.⁵⁵ Båda kungarna förekommer i Rosenfelts dikter men det går inte att avgöra vem som avses just i det här fallet. Det mest sannolika är dock att det är Karl XI som åsyftas. Alf Åberg skriver i sin biografi över kungen att denne varje år företog en längre resa som i allmänhet gick söderut till flottan i Karlskrona och därefter fortsatte till Skåne och vidare längs västkusten till Göteborg.⁵⁶ Men dikten kan också ha tillkommit under något av Karl XII:s första regeringsår, senast dock 1700 då kungen inledde sitt fälttåg.

Det går inte att avgöra om uppgifterna angående regenterna överensstämmer med verkliga förhållanden vare sig hos Rosenfelt eller hos Statius – men vi har å andra sidan ingen rätt att underkänna deras uppgifter. Den svenske barockpoeten var till professionen en framgångsrik krigsman och den romerske skaldens mecenat, Ateius Melior, var mäktig och förmögen.⁵⁷ Båda poeterna rörde sig i samhällets översta skikt. Att Rosenfelt var militär anas för övrigt här och var i hans diktning. Papegojan ger till exempel tjänstefolket order: "[...] du kunde Mandel äta / Och *Commendera* skarpt, när tomer war dit faat, / Kom pijgor drengar fort, war snar ge papken Maat" (22–24).

Att Rosenfelt var bekant med antikens litteratur om talande fåglar visar följande rader i dikten, där poeten parafrazerar en munter anekdot ur författaren Macrobius' *Saturnalia* (II.4.29), ett verk i dialogform från senantiken som omfattar sammanlagt sju böcker:

Om du ha warit till när som *Augustus* läfde
Som för en swarter korp gaf alt hwad sälliarn kräfde
Som näplig [med svårighet] fyra ord, ha rätlig [rätt] tahla lährt,
Hwad tro min papken du den tiden warit wärd! (25–28)

Macrobius, verksam på 400-talet e.Kr., har antecknat att en av dem som väntade kejsar Augustus för att hylla honom som segrare efter segern vid Actium år 31 f.Kr. var en man med en korp. Mannen hade lärt korpen säga "ave Caesar victor imperator" (Var hälsad, Caesar, segerrike härförare), alltså sammanlagt fyra ord, vilket också är det antal som Rosenfelt uppger. Kejsaren skall ha blivit så förtjust när han hörde den talande fågelns hyllning, att han omedelbart gett mannen tjugotusen sestertier för korpen.⁵⁸ Raderna i Rosenfelts papegojgravdikt är som synes ett närmast ordagrant återgivande av denna komiska episod.

Papegojorna i alla tre dikterna beger sig (eller förflyttas) efter sin död till

ett fågelparadis, ett fågel-elysium. Läsarens tankar skall här sannolikt gå till Vergilius' beskrivning av Elysium i sjätte sången av *Aeneiden*, där vi – i Gudmund Jöran Adlerbeths översättning av år 1811 – läser om ”Glädjens fält”, med ”grönskande parker, / Dem lycksaliga själar bebo i lundernas skugga”, där en ”egen sol och egna stjärnor dem lysa” och där ”Somliga själar fördriva sin tid i täflande lekar” och andra ”svinga i dans, uppstämmande glättiga qväden”.⁵⁹ Vergilius var dock bara en av källorna till informationen om Elysium. Föreställningen om lyckans och den eviga vårens land var allmänt spridd.

En beläst romare kom därför eventuellt att tänka på Elysium även vid läsningen av vissa grekiska epigram, där en efterdödentillvaro beskrivs. Det gäller till exempel följande epitafium över en gräshoppa, som brukar attribueras till Aristodikos från Rhodos, en poet som skall ha varit verksam på 300-talet f.Kr.⁶⁰ Epigrammet lyder så här i Jesper Svenbros svenska översättning:

Aldrig mer skall dig Helios få skåda medan du högljutt,
gräshoppa, fyller med sång Alkis' rikt smyckade hus.
Nej, du har redan flugit till Klymenos' nejder och ned till
gyllne Persefones äng, fuktig av blommornas dagg.⁶¹

Klymenos är här detsamma som Hades, men djurets nya existens förefaller ändå tämligen ljus.

Aristodikos tänker sig alltså att gräshoppan återföds. Det som endast antyds hos den samtida (men något tidigare verksamma) Anyte från Tegea, för Aristodikos framåt och utvecklar. Hinsidesscenen skulle senare absorberas och varieras av andra poeter. Flera av de romerska skalderna, och även några av de svenska 1600- och 1700-talslyrikerna, låter sina djur 'leva vidare' också sedan de avlidit. Det gäller såväl Catullus och Ovidius som Ausonius;⁶² likaledes gäller det Rosenfelt med flera i Sverige, mer än ett och ett halvt årtusende senare.

I *consolatio*-momentet behandlades den dödes himmelska utsikter. Ovidius' papegoja utlovas en särskild plats för fromma fåglar i Elysium (51–52). Ovidius skriver följande angående detta:

si qua fides dubiis, uolucrum locus ille piarum
dicitur, obscenae quo prohibentur aues.

Om man skall lita på osäkert prat, så tillhör platsen
fromsinta fåglar, och dit får inga rovfåglar nå.

Obscenæ aues betyder emellertid inte ”rovfåglar” utan ”oanständiga fåglar”. Uttrycket torde ha moraliska konnotationer: det är bland annat frågan om de glupska gamarna och de olycksbådande kajorna (raderna 33–35), alltså om i moraliskt hänseende tvivelaktiga djur (av moraliska skäl ges gamarna och kajorna inte tillträde till fågelparadiset). Raderna 51–52 skulle även kunna återges så här i en prosaöversättning till svenska: ”Om man får tro det som sägs, är detta de fromma fåglarnas plats, där oanständiga fåglar inte har tillträde.”⁶³

Precis som poeten Tibullus i *Amores* III.9 välkomnas av sina skaldekolleger (bland dem Catullus), så välkomnas papegojan av sina vänner i Elysium. Hos Rosenfelt har de romerska gudarna kommit och hämtat papegojan. Till skillnad från de andra fåglarna, som *tjänar* gudarna (”[...] stolt *Juno* har spent före / Påfwfåglar för sin wang, fru *Venus* plägar köra / Med Swanar hwijt’ som snö *Menerva* Uglan fått” [33–35] och så vidare), skall poetens egen fågel få idel lyx och vila – samt de olympiska gudarnas föda och dryck, som ger evigt liv (37–40).

Men du min papken skalt bli i en bur *logerat*
Som är af luther [rent, oblandat] guld opprunkat och stofferat
Då lär du blifwa rätt uthi din bästa skick,
Ha *Ambrosin* till Maat och *Nectar* för sin drick

Litet märkligt förefaller det kanske att fågeln får tillbringa även sin elyseiska tillvaro i en bur, trots att det rör sig om en guldinredd praktbur. En avgörande anledning till egendomligheten är att Statius, som här är Rosenfelts förlaga, beskriver papegojans bur på liknande sätt. ”Grann var din bur”, heter det, och vidare: ”Den i elfenbensfärg ljust skimrade underst, / överst i kupiga taket sig bröt det förbländande guldets, / väggarnas nät däremellan av silvernetrådarna glänste. / Gällt klang tröskeln för hugg av din näbb, nu knarrande klagar / dörr av sig själv, praktburen är tom, speorden förstumats.” (11–15).⁶⁴

Det kan noteras att Elysium nyligen hade vunnit förnyad aktualitet i Sverige när Rosenfelt skrev sin dikt. Olof Rudbeck hävdar nämligen i sin *Atlantica*, vars första del utkom 1679 (se kapitel XXIII), att Elysium hade legat just här.⁶⁵

Epitafiet

Rosenfelts dikt avslutas med ett epitafium med papegojans porträtt, ett ”*Epitaphium* med papkens *Conterfey*” (45–50). Som Stina Hansson uppmärksammat, framhåller Pontanus att man bör skriva epitafier i själva gravdikterna, vilka utformas så att de förefaller vara inristade på den dödes gravsten.⁶⁶

Man kan urskilja tre små partier om två rader vardera i epitafiet: ett där papegojan berättar om sin födelse, ett där den talar om sitt liv och ett där den meddelar vad som hänt den efter dess död:

J *Indien* är iag kläkt och förder öfwer Siöö
Mehr än som 1000 Mijl, på wärkö blef iag döo,
Jag har mitt huusbond-folk giort mången rolig timma,
Så at de mig så snart ey lähra komma glömma,
Nu lefwer iag igen bland gudar och gudinner
Hwar som iag mehra lust än som på jorden finner.

I likhet med inte så få djur i traditionens djurgravpoesi tar papegojan alltså till orda från andra sidan graven. Inom retoriken kallas denna figur *proso-popeia*. Vossius skriver i *Elementa rhetorica* att den används ”då man ger de stumma tingen röst och ord eller då man föreställer sig de döda talande, som de vore i livet, eller de frånvarande, som om de vore närvarande.”⁶⁷ Figuren accentuerar papegojans *frånvarande* närvaro – fågeln låter förstå att den lever ett gott liv även på andra sidan graven. Alltsammans sker i enlighet med poetikens regler. Pontanus skriver nämligen att man bör trösta de sörjande och berätta att den som dött har fått det bra, att den är ryckt undan många olyckor och lever i en himmelsk trygghet tack vare sina jordiska dygder.⁶⁸ Det är vad som sker i Rosenfelts dikt. Papegojans efterlevande tröstas.

Även Ovidius’ papegoja talar. Den yttrar två ord, och dessa blir de enda den säger, ty de uttalas precis före dödsögonblicket. Epicedier innehåller ibland den döendes sista ord, och i *Amores* II.6 återfinns de i rad 48: ”Corinna, uale!”, ”Corinna, farväll!” Men Ovidius’ fågel tänks också tala från det hinsides. I epitafiet har poeten övergått till jagform; tanken är sannolikt att läsaren skall associera till de grekiska och romerska epitafierna över fåglar, hundar och andra djur vilka ibland ristades in i stenar. Papegojans döda kropp ligger under en kulle, ”och på en helt liten sten ristas helt kort några ord”:

”Att jag var kär för min matmor, det visar den gravvård hon upprest.
Skicklig att härma ditt tal, mer än en fågel var jag.”⁶⁹

Sista raden i den lilla sången eller det lilla epitafiet kan även översättas med:
”En näbb hade jag som var upplärd att tala mer än en fågel”.⁷⁰

Stadius’ dikt avslutas med en grav- eller klagosång som de anropade fåglarna, papegojans trofasta vänner, tillsammans skall framföra vid likbålet (23–37). ”Samfält klagen er sorg, den med eder besläktade fågeln”, heter det, ”fören till flammande bål! Vål lären er följande sorgsång:”

”Död är en ättling av härskaresläkt från den soliga Östern,
ärad och vida berömd, mest frejdad bland vingade skaror.
Junos förklarade gunstling i strålglasskimrande skruden,
kyliga Kolkis’ fasan och Numidiens prålände pärlhöns
tävla förgäves i prakt med den gräsgrönskiftande fågeln.
[– –]

Fjädrarna dofta av saffran och starkt välluktande kryddor,
balsamsångorna sprida sin doft, då han brännes till aska.
Åldrig och slö, uttröttad av år, honom trycka och tynga,
välluktsdoftande bål mer lycklig ej Fojnix bestiger”.⁷¹

Stadius för här in fågel Fenix-myten, liksom Ovidius tidigare gjort, och vi förstår att papegojan återföds. Båda de romerska poeternas papegojor – liksom Rosenfelts – återföds, och i stort sett samma fåglar förekommer i alla tre dikterna. Även Rosenfelt skriver om Junos påfågel, men han passar på att smyga in några fler gudar. Rosenfelt nämner sålunda inte bara en eller två gudomligheter; förutom Juno, som är den enda Stadius tar upp, för han in Jupiter, Venus, Minerva – som även omnämns av Ovidius – samt Mars (29–36). Rosenfelt har här plockat från bägge förlagorna, och eftersom Ovidius är förlaga till Stadius kan den äldre romaren sägas vara den svenske poetens (ur)källa.

Under renässansen och barocken var det vanligt att man samlade på berömda uttryck och vändningar ur den klassiska litteraturen, vilka sammanställdes i så kallade *florilegia*. Dessa antologier tummadades av skolungdomarna, som lyfte in citat ur dem i sina dikter, antingen direkt på originalspråket eller i översättning, och så skrev de om och parafraserade. Här finns möjligen en av förklaringarna till att Rosenfelts dikt exponerar så många likheter med de antika författarna. De kan ha förekommit i skolundervisningen och sedan ha dröjt sig kvar i hans minne.

Men inte bara Ovidius och Statius har fått dela med sig av sina idéer till den senfödde, nordiske kollegan: ytterligare en har fått bidra. I inledningen av Papkens epitafium låter Rosenfelt den döda papegojan som nämnts meddela:

J *Jndien* är iag kläkt [...] / [...] på wärkö blef iag döo

Med dessa ord, och några följande, diktar den svenske poeten drastiskt om ett berömt autoepitafium, som traditionen tillskrivit Vergilius. Det lyder:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope. cecini pascua, rura, duces.⁷²

Mantua gav mig livet, Calabrien ryckte bort det; nu hyser
mig Neapel. Jag besjöng herdelliv, lantbruk, fältherrar.⁷³

Det är en distinkt allusion. Rosenfelt uppnår en påfallande stark kontrastverkan genom sin parafraiserande och parodierande vändning. Det stora, varma, exotiska Indien ställs jämte den lilla blekingska ön i norr, och vad mera är: den inflytelserike romerske författaren Vergilius – alla skalders stora förebild alltsedan Dantes och Petrarcas dagar – ställs vid sidan av en pratsjuk papegoja. Med lätt hand imiterar Rosenfelt Ovidius' och Statius' dikter, och han parodierar Vergilius. Medan Vergilius i sina tre stora verk, tillika tre av den västerländska litteraturens största verk, *Bucolica*, *Georgica* och *Aeneiden*, diktade om herdor, lantbrukare och fältherrar, har Rosenfelts papegoja bara ägnat sig åt att vissla, sjunga och prata, eller som det heter i dikten: gett sitt "huusbond-folk [...] mången rolig timma". Den retoriskt skolade Rosenfelt bjuder här på ytterligare en stark kontrast: hundratals år av berömmelse och hundratals sidor av förstklassig litteratur ställs jämte "mången rolig timma" tillsammans med ett talande djur. Rosenfelt har använt den i barockpoesin vanliga retoriska figuren *amplificatio*, han har medvetet byggt ut och förstörat sitt ämne.

Vergilius' autoepitafium imiterades och parodierades för övrigt redan i antiken. Det finns gott om dikter om både människor, djur och ting som har den lilla Vergiliusdikten som förlaga. En gravdikt över en knähund, inhuggen i en marmortavla vid Villa Borghese i Rom, börjar till exempel: "Gallia me genuit" (Gallien gav mig livet).⁷⁴ Och i ett Martialisepigram yttrar några

ostar: "Trebula nos genuit" (Trebula gav oss livet).⁷⁵ För Rosenfelt och hans samtida var autoepitafiet välkänt, och att det var Vergilius som var författaren till det var det förmodligen ingen som ifrågasatte.⁷⁶

Den i inledningen omnämnde Lars Fornelius, vid mitten av 1600-talet poesiprofessor i Uppsala och även latinsk skald, författade ett (allvarligt) autoepitafium som börjar "Gothia me genuit".⁷⁷ Fornelius avled 1673 – och han hade varit en av sin tids främsta lärde. Genom hans poem kan Vergilius' dikt ha rönt förnyad aktualitet i Sverige.

*

Den vittre amiralen Werner von Rosenfelt har haft Ovidius' *Amores* II.6 och Statius' *Silvae* II.4 som förebilder för sin "Klagan öfwer en mächta artig Papegoijas dödh"; han har imiterat dikterna och med största sannolikhet tänkt att vi skall associera till dem vid läsningen. Säkert var det också vad åhörarna gjorde när de lyssnade till poetens uppläsning, ty vi bör föreställa oss att han läste sitt poem högt åtminstone någon gång. Till stora delar består dikten av lätt maskerade citat och allusioner till framför allt tre av den latinska litteraturens mest berömda skalder. Precis som när det gäller många andra verk från barocken – den svenska i lika hög grad som den utländska – är dikten över papegojan en intertextuell lek, ett prov på sofistikerad litterär underhållning. Men trots Rosenfelts myckna användande av (antika) förlagor är hans epicedium inte att betrakta som en centodikt, det vill säga ett collage eller lapptäcke av andra författares dikter; den beskrivs bättre som en god blandning av, och en lyckad balans mellan, imitation och personlig särprägel.

Under barocken var det naturligt för en bildad man av Rosenfelts rang och ställning att skriva in sig i en gammal poetisk tradition. Det var ett tecken på bildning att öppet kunna anspela på de stora klassiska förebilderna. I sin papegojas död fann poeten en sällsynt anledning att författa en kvick och skämtsam dikt – och hans ärende synes i första hand just ha varit att inge gott humör. Han har velat både undervisa och roa, han har lagt vikt vid såväl *docere* som *delectare*.

Epicediet har inte bara två nivåer utan även två med dessa nivåer sammanlänkade mottagar- eller adressatkretsar. För den ena kretsen, de vuxnas, var dess huvudsakliga syfte att roa och underhålla; för den andra kretsen, barnens, var den tänkt att vägleda, skänka tröst och uppmuntra: papegojan

har det bra också i sin nya tillvaro! Med andra ord: dels har dikten haft en viktig *didaktisk* funktion: dess författare har velat lära framför allt de allra minsta någonting om döden; dels har den haft en *underhållande* funktion: poeten har haft som syfte att roa.

Djurgravpoesi som ämbetsmeritering: Christoffer Leijoncronas björnepitafium till Karl XI

Den unge skalden

Christoffer Leijoncrona föddes omkring år 1662. Han var envoyé och svarade under Karl XII:s tidiga krigsår för de diplomatiska förbindelserna med England, där han dog 1710 (av, har det sagts, sorg över den karolinska arméns nederlag vid Poltava).¹ Dikter på engelska av hans hand finns bevarade.² Litar man till den något osäkra bestämningen av poetens födelseår hade han endast hunnit in på sitt tjugonde levnadsår när han 1681 skrev epitafiet över den så kallade Sickelsjöbjörnen, som här kommer att analyseras. Debuterat hade poeten gjort redan 1679.³

Liksom i fråga om Lindschöld och Rosenfelt har majoriteten av Leijoncronas kända poetiska texter – jämte ett fragment av en herderoman – utgivits av Per Hanselli.⁴ Någon textkritisk utgåva av poetens skrifter finns ännu inte att tillgå och ingen har heller skrivit mer utförligt om honom och hans litterära verksamhet; en artikel om poeten signerad Bernt Olsson finns dock i *Svenskt biografiskt lexikon*,⁵ och några rader ägnas honom av Tore Wretö i boken *Det förklarade ögonblicket* (1977).⁶ Poetens mest kända dikt är Job-parafrasen ”Dhen dag jag förtappat blij på den Jag födder worden”, som poemet kan kallas efter sin första rad.⁷

Sin litterärt sett mest produktiva period hade Leijoncrona i ungdomen, då han skrev dikter i de tidigare omnämnda tyska barockpoeterna Hofmannswaldaus och Lohensteins anda.⁸ Att ha en vitter period under studieåren var vanligt, och med sina verser vände sig studenterna till de mäktiga i samhället. De såg till att skaffa sig beskyddare i kungahuset eller bland högadeln, för att därigenom lägga grunden till en karriär inom kyrkan, vid universitet, i det kungliga kansliet eller något annat ämbetsverk.⁹ Det var

under barocken närmast en självklarhet för en ung, karriärlysten student att lära sig konsten att skriva vers. När denne nått sitt mål, sitt ämbete, och med tiden kanske till och med blivit nobiliserad, slutade han inte sällan att skriva poesi i större skala, ibland helt och hållet.¹⁰

Tillfällesdiktningen var, har det sagts, ”en övningsbana och en uppvisningsarena, där den sociala skyldigheten krävde att man visade den skicklighet man förvärvat [...]”.¹¹ Ur upphovsmannens synvinkel var en välgjord tillfällesdikt ”att betrakta som ett slags ansökningshandling, i vilken författarens lärdom, hans litterära och språkliga kvalifikationer demonstrerades.”¹² Att författa en dikt om ett kungligt hjältedåd kunde således vara ett ypperligt sätt att raskt komma framåt i karriären. Det är ur det perspektivet som Leijoncronas dikt framför allt bör betraktas.

Leijoncronas panegyriska björnepitafium till Karl XI är författat endast ett år efter det karolinska enväldets införande. Poeten har sannolikt skrivit dikten oombedd och därefter sänt, överlämnat eller låtit överlämna den till Karl XI i hopp om en snabbare karriär – och det bör ha varit just diktens panegyriska utformning som gjort att han dristat sig till detta. År 1668 utfärdades nämligen en förordning mot att oombedd uppvakta adliga familjer med tillfällesdikter, och helt visst omfattade denna förordning även kungahuset. Poeterna löpte risken att få böta en anseelig summa pengar om de bröt mot bestämmelsen.¹³ Leijoncrona har sannolikt ansett sig kunna kringgå förordningen, eftersom han bar ett för kungen bekant, och tillika adligt, namn.

Leijoncronas panegyriska epitafium över björnen kan således i likhet med exempelvis Lindschölds epitafier över änkedrottning Hedvig Eleonoras tikas sättas i relation till annat slags lovprisande poesi. Den mest kända av alla panegyriska poem från den svenska barocken är Gunno Dahlstiernas tidigare omtalade voluminösa begravningsdikt *Kunga Skald*, med vilken poeten år 1698 uppvaktade den nyligen faderlöse Karl XII. Dikten blev den avgörande anledningen till att Dahlstierna kallades hem från svenska Pommern där han verkade som ledare över lantmäteriet och i stället utsågs till direktör för hela rikets lantmäteriverksamhet.¹⁴ Precis som Dahlstierna utnyttjade Leijoncrona sin vittra talang för att slå sig fram till ett prestigefyllt ämbete.

En framgångsrik ämbetsman blev inte sällan nobiliserad, det berördes ovan. Leijoncrona bar som nämnts redan ett adligt namn. Hans far, Johan Holm, hade varit hovskräddare hos drottning Kristina, och med tiden blev han klädmästare, överkammartjänare och hovintendent för att under den sistnämnda befattningen 1653 slutligen adlas med namnet Leijoncrona

(ibland stavat Leyoncrona). Upphöjandet av den forne skraddaren till adelsman lär ha förargat den äldre adeln, som säkert inte förargades mindre när denne under Karl XI:s regering utsågs till överhovintendent.¹⁵ När sonen Christoffer vände sig till just Karl XI med sin gravdikt över björnen, var det således i vetskap om att kungen var vänligt inställd till familjen.

I Leijoncronasamlingen i Riksarkivet finns två brev från Karl XI till Leijoncrona, det första från den 11 juni 1688, det andra från den 24 april 1689, samt ett brev från Karl XII till Leijoncrona, daterat den 3 november 1703. Det första och det sista är skrivna på svenska och det andra på latin. I den första episteln framkommer det att poeten innehar en ställning i det kungliga kansliet och att han nu utnämns till ”*Commissions Sekreterare*” vid det engelska hovet.¹⁶ Längre fram skall han befordras till resident och envoyé.¹⁷ I London umgicks han, berättar Ethel Seaton i *Literary Relations of England and Scandinavia in the Seventeenth Century* (1937) där han kort omnämner poeten, bland annat med den svenske målaren och Ehrenstrahl-lärjungen Michael Dahl (1659–1743),¹⁸ som målat det mest kända porträttet av poeten (se bild 7, färgark 1).

År 1685 slogs i Paris en medalj över Leijoncrona. Inskriften löd: ”Cum tempore fructus”,¹⁹ en fras som kan översättas ’Med tiden frukt’. Sannolikt syftade orden på de löften han gett som diktare. Dessa infriades dock aldrig – med undantag för sina engelska försök upphörde poeten i stort sett att dikta.²⁰ Vad som däremot gav frukt var de dikter han redan författat, och epitafiet över Sickelsjöbjörnen framstår i det hänseendet som hans i särklass mest fruktgivande alster. Detta är nämligen den enda dikten i hans produktion som har kungapanegyrisk karaktär. I hans textkorpus finns inga andra hyllningsdikter till medlemmar av kungahuset, något som kan jämföras med Lindschölds och Holmströms produktion, där det finns åtskilliga hyllningsdikter till såväl kungar som drottningar. I sina övriga tillfällesdikter riktar sig Leijoncrona för det mesta till medlemmar av den egna familjen.

Karl XI och björnjakten i Sickelsjö

Inte få djurgravdikter skrevs som framkommit i nära anslutning till den styrande eliten och de enväldiga kungarna, deras gemåler och barn. Ibland skedde det i förbindelse med jakt.

Karl XI tillbringade mycket tid i Västmanland för att jaga. Jakten på

björnen från Sickelsjö 1681 väckte särskilt stor uppmärksamhet i samtiden, eftersom kungen då utsattes för ovanligt stor fara. Litteraturen om Karl XI uppehåller sig gärna vid kungens jaktintresse. Både Alf Åberg och Göran Rystad framhåller i sina biografier hur viktiga jakten och jaktintresset var för honom.²¹ En av deras företrädare, Anders Fryxell, skriver följande om kungens jaktpassion och i slutet av citatet berör han den händelse som fick Leijoncrona att fatta pennan:

Mest bland alla sysselsättningar älskade [...] Karl den elfte jagten. Det var det enda egentliga nöje, på hvilket man kan säga, att han offrade någon serdeles tid. Det var hans enda tidsfördrif [...]. Om vårarna for han ej sällan ut på orre- och tjäderlek; och hela året om esomoftast på jagter efter elg, räf, varg, men allra häldst efter björn. [...] Också när det var fråga om denna förlustelse, väjde han hvarken väderlek eller årstid, utan jagade sina vargar och björnar till och med i Januari och Februari månader, och stundom den ena dagen efter den andra. Lika litet undvek han farorna, och vid några tillfällen höll nöjet på att äfven för honom sjelf blifva blodigt nog.²²

Bertil Rapp har kallat björnjakterna ”Carl XI:s favoritnöje framför andra”.²³ I kungens almanacksanteckningar sägs inte mindre än tjugosju björnar ha lagts ned åren 1681–1697 av kungen och hans jaktsällskap.²⁴ De flesta sköts, eller nedlades med nät och spjut, kring trakten av Kungsör, där kungen hade ett enkelt residens (låga, trånga byggnader med nävertak), vilket han, brukar det heta, satte högre än slotten i Stockholm. Det var således efter kriget i Skåne 1676–1679 som Kungsör blev en av Karl XI ofta besökt jaktplats; särskilt åren 1680–1682 tillbringade han mycket tid där tillsammans med sin favoritgeneral Rutger von Ascheberg, och längre fram med bland andra hertig Friedrich IV av Holstein-Gottorp (1671–1702) och sin egen son, den blivande Karl XII.²⁵ Bakom tillkomsten av en känd målning som Ehrenstrahls *Björn i kamp med fyra av Karl XI:s hundar* från 1674 låg kungens personliga upplevelser (se bild 8, färgark 1).²⁶

Kungsör var en av de så kallade kungsgårdarna, dit monarker alltsedan Gustav Vasa i perioder dragit sig tillbaka. Magnus Mörner har betonat att Kungsör för Karl XI framför allt var en arbetsplats, där han kunde arbeta ostört och endast omge sig med sina mest betrodda medarbetare. Enligt almanacksanteckningarna kallade han flera av sina rådsherrar till Kungsör.²⁷

Björnen sköts vid Sickelsjö i Götlunda socken i närheten av Arboga den 20 januari 1681. I sin almanacka antecknade Karl XI, på sedvanligt vis lakoniskt: ”Den 20 till Si[c]kelsjö på björnjagt och så hit [till Kungsör]”.²⁸ Björnen stoppades upp – och avmålades därefter av Ehrenstrahl.

Ehrenstrahls målning av Sickelsjöbjörnen, som hänger på Drottningholm, går ibland under namnet *Björn i vinterlandskap*.²⁹ Tavlan utfördes samma år som björnen sköts och är av ovanlig storlek, 238 x 276 centimeter. Konstnären har måst sammanfoga tre dukar för att kunna utföra verket.³⁰ Ehrenstrahl har särskilt velat framhäva djurets styrka och ondskefullhet. Björnen, som träffats av flera skott, är framställd stående på tre ben. Den högra framtassen är höjd, beredd att slå till; blicken är vilt stirrande och djuret blottar sina vita hörntänder (se bild 9, färgark 1).

Efter att ha berättat om kungens mod, framhåller Fryxell följande i några dramatiska och romantiserade formuleringar:

En gång, det var i Januari 1681, hade han [Karl XI] blifvit något skild från det öfriga jagtsällskapet, och stötte dervid helt oförmodadt på en björn af ovanlig styrka och storlek. Den genast afskjutna kulan sårade och uppretade, men förmådde icke fälla eller hejda vilddjuret. Det störtade tvärtom i raseri mot konungen. Denne aflossade sin pistol, men utan synnerlig verkan; och redan stod björnen upprest på bakfötterna för att slå under sig konungen, då lyckligtvis tvänne framilande hundar angrepo djuret, så att dess raseri vändes mot dem; och Karl lyckades komma undan.³¹

Som John Bernström har påpekat, är det inte möjligt att avgöra vad i Fryxells beskrivning som är historiskt tillförlitligt.³² Händelsen återberättas första gången av Erik Fernow i *Beskrifning Öfwer Wärmeland* (del III, 1779). Fernows delvis annorlunda skildring ges i samband med lämnandet av några biografiska upplysningar om jägmästaren Anders Molithæus († 1691). Pas-sagen lyder:

Molithæus stod i stor nåd hos Kon. CARL XI [...]. När Konungen anstälde jagt omkring Kungsör, fick gerna *Molithæus* bud efter sig. En gång har händt, at en stor björn rusade emot Konungen, hwarwid alle blefwo förskräkde; men Konungen fälde honom och skröt däraf för *Molithæus*, som då på skämt wågade swara: **Ja, Ers Majestät hade fått se hur det gått, om icke mina bitjetäfwor** (björnhundar) **hade warit**.³³

Det är nu tid att citera Leijoncronas dikt och ställa frågan vilken funktion den hade, hur dikten varit avsedd att uppfattas av kungen och vad den kan ha haft för betydelse för poetens karriär som ämbetsman.

Leijoncronas epitafium och dess funktion

Leijoncronas ”Grafskriff t öfwer den Stoora Björnen hwilcken af H. K. M:tz wäldiga arm wijdh Kongzöhr blef nederlagd” förvaras bland annat i Palm-skiöld 396. Volymen bär påskriften ”Rim och Prosa uti Skämtsamme och Blandade ämnen [...]”. Dikten finns även i Palm-skiöld 386, ”Lofskrifter &c. öfver Kon. Carl Gustaf, Carl XIte och Kongl. Familjen [samt] Kon. Carl XIIte [...]” och i Palm-skiöld 390, ”Smärre Poësier af Nämnde Auctorer [...]”.³⁴ Ordalydelsen är i stort sett densamma.

Dikten är skriven på alexandrin, tidens vanligaste versform. Den lyder:

Jag i thee wilda fält ther *Atlas* döttrar [jordens djur] blänkte,
uthi mitt öppna swalg thee thama diuren sänkte,
Jag skräckte [satte skräck i] all den tracht, Jag fruchta aldrig änn
för Jägar-hund och horn, och ej för strijdbar Männ;
Till thes en högre krafft mig rasand Modet stäckte
Tå Norre Werldens pracht mitt wilda hierta brächte.
Och är mitt enda roos [beröm], then hialten mig fält haar,
Som för sin foot till Jord, stört mången hielteskar.³⁵

Dikten inleds med att läsaren får en inblick i björnens tillvaro i vildmarken, där den levt ett liv i suveränitet och maktfullkomlighet. Efter att poeten låtit björnen hovera sig över sitt mod och sin makt – den talar från det hinsides precis som djuren i de antika gravepigrammen – övergår han uteslutande till att lovprisa Karl XI. Men orden är fortfarande lagda i det döda djurets mun. Björnen säger sig inte ha fruktat någonting, varken ”Jägar-hund och horn” eller ”strijdbar Männ”, men så stöter den på ”en högre krafft”, ”Norre Werldens pracht” (kungen), och då är allting genast över.

Som John Bernström framhållit är det uppenbart att jakten på Sickelsjö-björnen gjorde starkt intryck på Karl XI. Denna björn var nämligen den enda som kungen lät stoppa upp. Dessutom införlivade han den med sin rustkam-mare på Stockholms slott. I Livrustkammarens inventarieförteckning för år 1683 finns följande anteckning:

Graftbrist af den den Noora Cronen
 Twilcken af J. P. M. 1682. wällicke Cron
 wijd Kong:öfne blif udrölad.

Jag i den wilda fölt för Atlas AdHans bländte,
 när mitt örne fälsky för Hansa dinnom föndte,
 Jag förädras all den Gwægt, jag förestta aldrig änn,
 för Jägare & fiend of Lönn, of en för Jäg:bar Männ:
 Dile hft on lögn Cronen mig wälsend motte föndte
 En Noone utwälsend wälsend mitt wälsend förestta
 of är mitt örne wälsend, för föndte mig fölt föndte
 För för sin föst till fönd, föndte mängen fölt föndte.

Chr. Leijoncrona

Faksimil av Christoffer Leijoncronas epitafium över "Sickelsjöbjörnen" som Karl XI skjutit år 1681. Manuskriptet, som är en avskrift, förvaras i Palmskiöldska samlingen, UUB.

34. Een stor opstoppat björn, sampt dess beenragel opträtt på stålhråd, hwilcken björn är i hans kongl: majj:ts præsence skutin på jacht i giötlunda sockn wid sickelsjöo hoff [gård] när Arboga A:o 1682, och har på Arboga wåg wägit 28 lb: [skålpund] effter upstads wicht.³⁶

Här sägs det att björnen skjutits ”i hans kongl: majj:ts præsence”, det vill säga i kungens närvaro, och att denne alltså inte varit ensam om att lägga ned djuret. Notisen är nedskrivet endast två år efter händelsen och möjligen kommer man här omständigheterna kring den berömda jakten närmast (trots att den förlägger händelsen ett år efter det att den inträffade).

Leijoncrona synes ha varit av uppfattningen att det var kungen som ensam lade ner björnen, men som tidigare nämnts var poetens självpåtagna och förväntade roll att hylla kungen. Epitafiet är panegyriskt, och att Leijoncrona

valt djurgravgenren för sina syften är ingen tillfällighet. Kungen identifierade sig ju i allra högsta grad med sitt jaktintresse, det fanns ingenting som mer upptog hans tid. Hans almanacksanteckningar i ämnet är ofta dramatiska och upprymda; antalet nedlagda djur, deras vikt, liksom jaktsällskapet som skjutit djuren bokfördes här noggrant.³⁷

Majestätets ”väldiga arm” som omtalas i titeln understryker den panegyriska karaktären hos dikten genom att höja upp bragden till ett gudomligt plan. Stormaktstidens regenter uppfattades – och uppfattade sig själva – som sända av Gud. Enligt dessa föreställningar hade kungen fått sin makt direkt av Gud och var dennes ställföreträdare på jorden; Karl XI hyllades av tidens biskopar som en from efterföljare till Gamla testamentes patriarker.³⁸ Guds ”arm” står i Gamla testamentet ibland synonymt med Guds väldiga *kraft*. Så är till exempel fallet i Jesaja 52:10, där vi läser: ”HERren hafwer vppenbarat sin helga arm för alla Hedningars ögon/ så at alle werldenes ändar skola see vår Gudz salighet.”³⁹ Skalden jämställer i sin dikt således kungens bedrift med ett gudomligt mirakel.

Leijoncronas björnepitafium kan i likhet med en dikt av den med honom samtida poeten Olof Wexionius (1656–1689/90) sägas ackompanjera en eller till och med flera av Ehrenstrahls målningar, i hans fall några av dennes jaktskildringar. Detsamma kan för övrigt sägas om Lindschölds dikter över änkedrottningens knähundar, vilka också de som framkommit har motsvarigheter hos hovmålaren. Wexionius skrev en av sina hyllningsdikter i samlingen *Sinne-Afwel* (1683 eller 1684) i direkt anslutning till en målning av Ehrenstrahl, nämligen den berömda *Karl XI på hästen Brilliant i slaget vid Lund 1676*, utförd 1682. Wexionius talar i dikten om Karl XI som den näst efter Gud störste och mäktigaste, och hans poem skall här citeras som ett med björndikten besläktat exempel på panegyrik. Dikten har därtill en formulering som minner om en ordvändning hos Leijoncrona: Wexionius skriver om Karl XI:s arm, regentens väldiga kraft.

Dikten, vars titel är ”Ån öfwer Högst-bem:te Hans Kongl. May:tz Affbildning [porträtt] til Häst”, lyder:

DEn som ditt runckand’ **Skepp** i liufligh Lugna [lugn] styrde
Då Wind- och Wädrens Raas kring om Din Gräntzor [gränser] yrde/

Hwars Höga Hielte-Mod Digh/ Swea/ Seger wann
Den see [må] **med wördnad här i dhenna Målning ann** [betrakta]!

Så wijsar sigh til **Häst dhe Göthers sköna Förste** [furste]/
Hwem wil wäl Swerje el' dhes Gräntzor biuda harm

Som wäldigt skyddas/ **näst til** [näst efter] **Gudh hin** [den] **Ewigst-störste**/
Aff dhen Stormächtigte sin Konung CAROLS Arm?⁴⁰

Litteraturen och bildkonsten ingick under 1600-talet ofta förening; tillämpningen av Horatius' berömda formel *ut pictura poesis* omfattade inte endast emblematiken (sinnebildskonsten) utan även den ordinära bildkonsten, där orden på motsvarande sätt förstärkte bilderna och genom att bilderna gav emfas åt orden.⁴¹

Leijoncrona förefaller i stort sett vara ensam om att ha författat en gravdikt över en björn. Den tyske barockpoeten Paul Fleming (1609–1640) har dock skrivit en gravdikt över en ung björn som hetsats till döds ("Grab-Schrift Eines jungen Bähren/ der gehetzt worden war"). Flemings dikt publicerades 1660 i samlingen *Geist- und Weltliche Poëmata*. Den innehåller ingenting som vittnar om att den använts på samma sätt som Leijoncronas dikt, och inget förråder heller att den svenske poeten skulle ha sneglat åt den vid skrivandet av sin egen björngravsdikt.⁴²

Sophia Elisabeth Brenner (1659–1730) har skrivit ett epigram över två björnar som skjutits av Karl XI – Sickelsjöbjörnen och ytterligare en. Brenners dikt, som tillkom 1682, är emellertid ingen gravdikt. Den har helt karaktären av hyllningsdikt och finns i både en svensk och i en latinsk version, om vilka det inte går att avgöra vilken som är äldst. Versionen på latin publicerades i första delen av Brenners *Poetiske Dikter* (1713) och lyder:

*QUid mirare adeo Regis fortissima facta?
Quem, geminos audis mactasse viriliter ursos;
Est etenim toti nunc res bene cognita mundo,
Ter, quod ei Terni, dederant jam terga leones.*⁴³

Den svenska versionen publicerades i den andra, postumt utgivna delen av *Poetiske Dikter* (1732) och bär titeln "Öfwer Twenne Biörnar, som KONUNG CARL XI. Skiöt 1681". Den lyder:

Hwij undrar man sig på at Kungens Tapperhet/
Nu twenne Biörnar fält/ med största Manlighet/

Det är ju redan nog bekant uti all Land/
Tre Lejon resor tre/ ha' måst fly för Hans Hand.⁴⁴

Som Hans Helander framhållit, förstod nog samtidens läsare omgående att Brenner i dikten anspelar på det danska riksvapnet, som pryds av tre lejon. Erik XIV hade 1565 i protest mot att danskarna införlivat trekronorsvapnet i sitt riksvapen införlivat de tre lejonerna i det svenska riksvapnet. Likaså begrep de sannolikt att de tre *resorna* anspelar på de tre *gångerna* som danskarna hade tvingats fly för den svenske kungen under de skånska krigen. Den främsta segern var den i Lund 1676.⁴⁵

En kvinna kunde, som Bo Bennich-Björkman betonat, inte utnyttja sin litterära begåvning i syfte att bli befordrad. Kvinnor var nämligen utestängda från offentliga ämbeten av såväl andligt som världsligt slag, med undantag för vissa hovämbeten.⁴⁶ Men om hon vann beskyddare och mecenater bland de höga och mäktiga kunde hon bli belönad med ett honorar, eller få trycket bekostat. Den här blott 22-åriga Brenner har sannolikt velat göra kungen uppmärksam på sin begåvning, och säkert har hon därtill skrivit dikten i hopp om att vederfaras någon form av ynnestbevis. Valborg Lindgårde har kunnat visa att Brenner för en lång dikt på tyska, som skrivits till Karl X Gustavs syster Maria Euphrosynes begravningshögtid i Riddarholmskyrkan 1688, erhållit 120 daler kopparmynt.⁴⁷

Enligt Brenner sköt Karl XI alltså två björnar 1681. Det är dock inte särskilt troligt menar Bertil Rapp. Kungen sköt en björn i januari 1681, nämligen Sickelsjöbjörnen; det andra djuret avser troligen den björnunge som i likhet med Sickelsjöbjörnen skall ha avmålats av Ehrenstrahl vid ungefär samma tidpunkt. Men detta troligen *nach dem Leben*, medan den ännu var vid liv – att kungen skulle ha skjutit en unge anser Rapp inte sannolikt. Trots den uppenbara olikheten har björnungen ibland förväxlats med björnen från Sickelsjö.⁴⁸

Inte bara Karl XI utan även hans son är känd för sin svaghet för jakt. Karl XII började jaga redan sex år gammal, ivrigt uppmuntrad av sin far. Han sköt sin första räv vid sju och sin första björn vid elva års ålder.⁴⁹

I anslutning till kronprinsens första björnjakt författade poeten och postdirektören Johan Gustaf von Beijer (1646–1705) en hyllningsdikt till den blivande kungen, betitlad ”Uppå Printz Carls första Biörn-Jacht”. Den är värd att uppmärksamma här. Dikten är ingen gravdikt utan av samma slag som Brenners epigram: en ren hyllningsskrift. Beijer skrev flera hyllningar till

Karl XII, och denna sonett på alexandriner är sannolikt den äldsta av dessa; den kan dateras till 1694. Dikten förvaras i Palmskiöld 388 och lyder:

En Hiel't digh aflat haar, din förfäd'r Hiel'tar warit
Dhet hela werlden wäl och öfwer nok erfarit,
O Sweriges Enda Printz! ditt unga Hielte-Modh
Det wijsar allered'n att du [att du är] af dheras blood.
Din späda handh kan knafft ännu gewähret föra,
Så mände man med lust och medh förundran höra,
Hur du det brukat så, och lagdt frijmodigt an,
Att man det nappast hördt af gammal öfwat man;
Den willa Biörnen, som plä effter rofwet glupa,
Han måst' på första skått för dina fötter stupa,
Hwadh tro du icke gjordh', om någon tedd' sig fram
Som mehra wor' än han? Den blef som han till skam.
Att säija med ett ordh: det är iu ganska mycke,
Att första lährproff ditt, är största mästarstycke.⁵⁰

I sin almanacka kommenterar Karl XI händelsen, och sin vana trogen är han kortfattad och lämnar flera rent kvantifierbara upplysningar (som Magnus Mörner skriver hade kungen närmast en "obsession för det mätbara").⁵¹ På frampärmens insida har han antecknat: "1694. Den 5 Feberuarii siöt Hans Konglig Höghett Prins Carel, dåå warandhes 11 åår, 7 månader och 19 dagar gammal, uthi Sätterboo Soken och Walby-Skogen [Vallby-] en biören, hwilket war om Måndagen."⁵² Det var en stolt far som här höll i pennan.

*

Enligt en svärtydd inskription på björnmålningen, som kom i dagen först vid en restaurering 1946, vägde Sickelsjöbjörnen 28 lispund, det vill säga ungefär 200 kilo. Som Rapp framhåller är detta inte någon uppseendeväckande hög vikt för en björn. Också i Leijoncronas titel sägs det att björnen var stor. Rapp antar därför att orsakerna till att kungen ville få djuret avmålat var att det rått särskilt dramatiska omständigheter vid nedläggandet. Det är också Bernströms åsikt.⁵³

Leijoncrona gör gällande att det var en lätt sak för kungen att lägga ned djuret, men det mesta pekar alltså i motsatt riktning. I ett samtida dokument som har framdragits av Rapp – det rör sig om ett brev från Hollands sände-

bud i Stockholm, Christiaan Rumpf, ”till höga vederbörande i Haag”, daterat endast sex dagar efter att björnen nedlagts – redogörs för de dramatiska omständigheterna. Där heter det bland annat: ”Hans Kungliga Majestät, ännu Gud vare tack, vid god hälsa, har förra torsdagen, då han roade sig med jakt på Kungösör, sårat en ovanligt stor och gammal björn, först svårt med en kula i skulderbladet och sedan, då björnen blivit mer ilsken, med egen hand och icke utan stor fara lyckligtvis slagit ner och stuckit ihjäl den.”⁵⁴ Rapp pekar även på en resedagbok tillhörande den danske diplomaten Christian Gyldenchrone, där en björnjakt skildras, vid vilken kungen skall ha ansträngt sig så mycket att en åder brustit. Även här antar Rapp att det är Sickelsjöbjörnen som avses.⁵⁵

Leijoncrona har särskilt velat understryka Karl XI:s storhet som jägare, hans väldiga mod. Han har avsett att framkalla beundran hos den samtida noblessen inför kungens bedrift. Året innan Sickelsjöbjörnen sköts – 1680 – tog en längre fredsperiod sin början, och utan att vara krigshetsande, indikerar dikten att det ännu finns många giriga och härsklystna ’björnar’ ute i Europa som Karl XI i framtiden kommer att förgöra på liknande sätt. Precis som han tidigare ”för sin foot till Jord, stört mången hielteskar”, som det heter i slutet av dikten, kommer han också i framtiden att vinna viktiga slag.

Den svenska fienden liknades i tidens poesi ibland vid just björnar, och djuret har både i folklig kultur och i religiös litteratur fungerat som en symbol för vållust och girighet.⁵⁶ Israel Holmström skrev ett par decennier senare i djurallegorin ”Den nya Biörn-dansen” om tre giriga ’björnar’ – Danmark, Sachsen-Polen och Ryssland – som 1699 ingått ett hemligt anfallsförbund mot Sverige. Björnen Danmark fick, heter det i dikten, ”strax ring uti sin Näsa”.⁵⁷ Att Holmströms dikt kallas den *nya* björndansen har sannolikt att göra med att Sverige ånyo dragits in i politiska oroligheter och krig. Den gamla björndansen är den som Leijoncrona berör: kriget mot Danmark 1676–1679. Brenner använder en liknande symbolik. Det är inget att förundra sig över, framhåller hon, att kungen fällt två björnar eftersom han tidigare tillintetgjort tre lejon.

Leijoncronas ”Grafskrift öfwer den Stoora Biörnen” trycktes första gången i tidningen *Eos* i februari 1839,⁵⁸ och kanske är det ingen slump att dikten publiceras då. Under de inledande decennierna av 1800-talet rådde det patriotiska stämningar i landet. Finland hade för en tid sedan gått förlorat i kriget mot Ryssland och även det egentliga Sverige hotades, efter förlusten av den östra rikshalvan, att slukas av den ryska björnen.

Man kan även, som antytts, läsa dikten som en allegorisk framställning av en möjlig framtid, där Sverige lyckosamt försvarar sina provinser och där de viktigaste bitarna av det ryska väldet införlivas med det svenska. Närmare bestämt: diktjaget (björnen/Ryssland) sätter skräck i sin omgivning (skogen/den politiska scenen i det begynnande 1680-talets Europa) och kan endast stoppas av "Norre Werldens pracht" (den svenske regenten). Och underförstått: även i framtiden kommer Sverige att vara en betydande maktfaktor i Europa.

Djurgravpoesin är emellertid sällan allegorisk. Till skillnad från Stiernhielms tidigare nämnda sonett om silkesmasken från 1640-talet, "Emblema Authoris",⁵⁹ som bland annat kan läsas som allegorisk framställning av konstnärskapets villkor,⁶⁰ är till exempel Lindschölds och Holmströms djurgravdikter inte tänkta att läsas och förstås allegoriskt. Däremot kan djuren ofta uppfattas som symboler för sin herre eller matmor, men dessa symboler växer mycket sällan ut i allegorins form.⁶¹

*

Leijoncrona har med sitt epigram på ett allvarligt och konstfullt sätt velat hylla kungen – och han har alltså med största sannolikhet gjort det i hopp om att bli belönad. Hans önskan torde ha varit att kungen skulle uppmärksamma honom så att han skulle kunna komma ifråga för attraktiva statliga befattningar. Som nämnts betonar Bo Bennich-Björkman tillfällesdiktandets betydelse som meritering för uppdrag och tjänster.⁶² Dikten bör uppfattas som en diskret ansökningshandling.

Den till åren komne Johan Gustaf von Beijer kan rimligtvis inte haft samma syfte med sitt hyllningspoem som den unge Leijoncrona med sitt panegyriska epitafium. När Beijer skrev dikten var han en sedan länge etablerad ämbetsman; han hade utnämnts till postdirektör redan 1673. Dikten kan mycket väl ha författats som en gest av tacksamhet inför förtroendet att ha fått tjäna i ett av den svenske monarkins mest framstående ämbetsverk, grundat 1636 av rikskanslern Axel Oxenstierna. År 1697, tre år efter att dikten skrevs, avskedades dock Beijer från sin befattning.⁶³ Gunnar Castrén, som citerar en samtida källa i ärendet, påpekar att han entledigades "för dess [sin] sjuklighets skull" och att han i samband härmed utlovades ett gratial (ett understöd ur statens pensionskassa) om 800 daler silvermynt årligen. Detta gratial hade Beijer dock tidtals "svårt att utfå".⁶⁴ De övriga hyllningsdikt-

erna – som är skrivna efter att Karl XII blivit kung – skall därför sannolikt i första hand läsas som hovsamma påminnelser till överheten om att den före detta postdirektören ville få sina pensionspengar utbetalda. Dessa dikter kan dock, i likhet med björndikten, samtidigt ha författats i syfte att höja poetens sociala och litterära anseende.

Att djurgravpoesi kunde användas som meritering vid tjänstetillsättningar bevisas även av den i Finland verksamme författaren Johan Paulinus-Lillienstedt (1655–1732), som skrivit ett ”*Ludicrum Epitaphium*” över några harar, vilket han använt i ett dyliskt sammanhang. I samband med tillsättningen av en befattning inom universitetet återopade sig Lillienstedt på flera dikter, skrivna på grekiska, latin, franska och svenska, bland annat detta skämtsamma epitafium. Dikten, som troligen var skriven på latin, är nu försvunnen.⁶⁵ (Att författaren gett dikten en latinsk titel behöver emellertid inte betyda att han skrev den på latin: dikter på svenska bär ibland titlar på andra språk.)

Befattningen gällde en professorstjänst i Åbo; i vilket ämne framgår inte men sannolikt var det vältalighet. Uppgiften finns i ett brev som Lillienstedt avsant till sekreteraren i Kammarkollegium, Samuel Åkerhielm den äldre (1639–1702).⁶⁶ Detta brev är avtryckt i Matthias Floderus’ avhandling, *De poëtis in Svia-Gothia Graecis* (I–IV, 1785–1789), och daterat den 3 april 1682. Vi läser där följande:

Medan jag än en gång kommer och venererar [vördar, prisar] Hr. Secreterarens godhet [...] skickar jag til Herr Secreteraren på en ledig stund at igenomläsa ett *Ludicrum Epitaphium*, det jag i sistens dicerade öfver hararna, som Hr. Riks-Skattmästarens Excell. här sköt i vintras, alldenstund jag minner mig på, at högbemälte H. Excell. det sjelf genomläste åtskilliga gånger, icke utan löje [skratt] och behag.⁶⁷

Arvid Hultin påpekar i *Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640–1720* (1904) att Lillienstedt blev förbigången av en annan sökande.⁶⁸ Den i brevet omtalade riksskattmästaren avser friherren och politikern Sten Bielke den yngre (1624–1684). Lillienstedt var vid denna tid lärare åt Bielkes son och skrev till Åkerhielm i hopp om att denne skulle rekommendera honom till tjänsten.

Som nämnts författades det fortfarande mycket poesi på latin i slutet av 1600-talet, men Leijoncrona skrev sin dikt på svenska. Ett skäl till att poeten

valt sitt modersmål framför de lärdes språk, torde vara att den han riktade sig till med sin dikt inte behärskade latin så väl. Karl XI:s bristande lärdom är ofta påtalad i litteraturen om honom. Leijoncrona ville få personlig uppskattning för sin dikt. Det hade han med all säkerhet inte fått om han valt det klassiska språket.

*

I likhet med Ehrenstrahls djurmålningar kan Leijoncronas epitafium över den så kallade Sickelsjöbjörnen ha beställts av kungen. Det kan inte uteläslas. Men trots att det sedan 1668 var förbjudet att överlämna icke beställda tillfällesskrifter till samhällets mäktiga, är det troligare att Leijoncrona (till skillnad från Lindschöld, som ju redan innehade ett högt ämbete vid hovet) skrivit dikten oombedd och därefter – som tidigare nämnts – sänt, överlämnat eller låtit överlämna den till Karl XI i hopp om favörer. Leijoncrona är ett gott exempel på vad Lars Gustafsson kallar en rolldiktare, som skrev – inte på beställning utan ”med förväntan på belöning i form av kontant ersättning eller avancemang på ämbetsmannabanan [...]”.⁶⁹ Även Per S. Ridderstad påpekar att det under 1670- och 80-talen blev vanligare att studenterna övade sig i tillfällesdiktning, i syfte att ”vinna någon makthavares uppmärksamhet och därigenom en anställning.”⁷⁰

Leijoncronas epitafium över Sickelsjöbjörnen är en djurgravdikt men även, och framför allt, ett raffinerat exempel på panegyrik. Det är ägnat att rendera kungen berömmelse för hans storhet som jägare – och för hans storhet som regent. Epitafiet har bevarats i flera avskrifter vilket tyder på att det varit populärt – dess adressat var med andra ord inte den ende som fick ta del av det. På ett skarpsinnigt sätt anspelar dess författare på den högste ledarens kraft och styrka i kombination med hans stora vurm för jakten, något som visade sig vara ett fruktbringande företag.

Isolerad säger oss dikten inte mycket. Det är när den sätts in i sitt detaljerade sammanhang – när den jämförs med andra dikter och särskilt med specifika politiska skeenden – som den får mening, både som individuell företeelse och som en del av en större, litteraturhistorisk kontext. Leijoncrona framhäver Karl XII:s storhet som jägare och – vad viktigare är – han lägger ännu större betoning vid dennes styrka och kompetens som politisk ledare och härförare. Mellan raderna läser vi: Karl XI av Sverige är en furste att räkna med i Europa, han är den störste av alla dess regenter!

II

Holmström och epitafiet över Pompe

Den svenska djurgravpoesins *magnum opus*

Holmströms epitafium över Pompe

Israel Holmström (1661–1708) är mest känd för sitt gravepigram över Pompe, en av Karl XII:s hundar. Om Holmströms person är inte mycket bekant. Man vet att han var son till handelsborgmästaren Nils Nilsson († 1664) i Stockholm, att han 1675 skrevs in vid Uppsala universitet och att han tio år senare tog anställning som kanslist i Kungliga kansliet. Från nästföljande år, 1686, härrör hans första daterbara dikt, en gravdikt över rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie.¹ Enligt en uppgift hade Holmström dessförinnan deltagit som soldat i Louis (Ludvig) XIV:s krig i Spanska Nederländerna i början av 1680-talet.² Det kan nämnas att hans äldre bror, Gustaf, i egenskap av borgmästare i Stockholm närvarade vid den högtidliga kröningen av Karl XII i Storkyrkan 1697.³ Man vet inte hur Israel Holmström såg ut: inget kopparstick finns bevarat som sägs återge poetens anletsdrag och ingen målning har veterligen blivit utförd som föreställer honom.

Det är inte känt om Holmström själv nedtecknade sitt epitafium över kungens hund – kanske memorerade han den korta dikten (att Holmström är *författare* till epitafiet torde dock vara ställt utom allt rimligt tvivel). Förmodligen har det existerat ett nu förlorat original. Dikten spreds i avskrifter, varav några har bevarats till vår tid – man bör räkna med att det har funnits långt fler avskrifter än de som nu är kända. Epitafiet hör till författarens sällskapsdikter, vilka han hade vanan att sällan låta trycka.⁴

I Haquin Spegels avskrift, som kan läsas i Holmströms *Samlade dikter* (del I, 1999), har epitafiet titeln ”*Verser öfwer Kongl. Majt^{ts} hund, Pompe, som blef död i Lägre^t för [framför, utanför] Thorn d. 17. Septemb. år 1703*”.⁵ Den berömda dikten lyder:

Pompe Kongens trogne dräng
Sof hwar natt i Herrens [sin herres] säng,
Sehn af år och resor trötter
Leed han af [avled han] wjd Kongens fötter.
Mången stält och fager Mö
Önskade som *Pompe* Lefwa
Tusend hieltar eftersträfwä
At få så som *Pompe* dö.⁶

Här följer nu först några mycket koncentrerade iakttagelser angående epitaftet, som längre fram kommer att diskuteras mer ingående.

De fyra första raderna har karaktären av ett (eget) epitaftium, som sedan kommenteras i de nästföljande fyra raderna. Sitt fältherrenamn till trots (*Pompe* var uppkallad efter den romerske fältherren och statsmannen Pompejus) var hunden en ”dräng”, som likväl fick sova vid sin herres fötter i hans säng. Hundens karriär som ’fältherre’ summeras i ”år och resor”. Det väntade rimordet ”dö” uteblir i sjätte raden och kommer i stället i rad åtta (eftersom diktens första del är parrimad väntar man sig att så även skall vara fallet med den andra delen, som i stället har kiastiska rim). På ett elegant sätt balanserar Holmström komik och allvar i sin dikt, en balansakt som vi således får anledning att återkomma till.

Epitaftet är inte bara i all sin korthuggenhet den svenska djurgravdiktningens *magnum opus*. Jämte något av Anna Maria Lenngrens bästa epigram, till exempel det berömda och skämtsamma epitaftet över drinkaren Cornelius Tratt,⁷ är raderna över *Pompe* den svenska epigramdiktningens mest kända, och tillika hela den svenska djurpoesins mest bekanta poem. Dikten över Karl XII:s favorithund har förekommit, och förekommer alljämt, i alla större svenska poesiantologier.

I den textkritiska utgåvan av Holmströms dikter förtecknas fem avskrifter med varianter.⁸ I en av dem kallas hunden *Pampe*; i en annan har rad två ”låg” i stället för ”Sof”, och ytterligare en ”Kungens” i stället för ”Herrens” i samma rad. I en avskrift lyder rad tre: ”När han war af lefwa trötter” i stället för ”Sehn af år och resor trötter”. Ännu ett par varianter finns.

Synar man *Spegels* avskrift grundligt, finner man dock att hans nedteckning av diktens andra rad inte lyder ”Sof hwar natt i Herrens säng”, såsom anges i *Samlade dikter*, utan ”Sof hwar natt *uti hans* säng” (min kursivering). *Spegel* har av allt att döma *först* skrivit ”i Herrens” men strukit ut det och i

Yörser öfver Kongl. Maj:tes Suind,
Kongl. Maj:tes Hofmarskalkens Suind,
Pompe, som blev dödt i slaget för
Thorn den 17. Septemb. år 1403
Profus af Isr. Hoff.

Pompe Kongens trogne dräng
Jof fruar nattlig ~~från~~ äng,
Jof af de vifvof frötter
Lid jag af vid Kongens löfver.

Mångon målt of lagor ~~är~~ =
Därhan som Pompe ~~liden~~
Liden hieldar ~~och~~ präst
At få på sin Pompe dö.

In Comitibus Polonorum, n° 54.
Conventus noster ventus, conclususq. lusa.
Ut fuit accessus, sicq. recessus erit

Compono, impono, concludo, illudo, quid inde?
Conclusum, illudum, compositum, impositum.
Fines principis similis, sic ordo sequit.
Non dedimus, dabimus. Nolumus et volumus.

Haquin Spegels avskrift av Israel Holmströms Pompe-epitafium, ur volymen Vs 35, KB.

stället skrivit ”uti hans”. Det är med andra ord frågan om en så kallad intern variation. Om det rör sig om en *Sofortkorrektur* (en ändring i skrivandets stund) eller om en *Spätkorrektur* (en ändring som tillkommit i efterhand) går inte att säga, men det mesta tyder på att ändringen utförts tämligen omgående. Kanske har Spegel ansett det opassande att använda det sakralt klingande ”Herrens” i kombination med säng och därför utfört denna ändring, eller också – och det förefaller kanske troligare – har han helt enkelt skrivit fel, något som i så fall kan förklaras med att ordparet herre/dräng är ytterst vanligt i barockpoesin, där det inte bara förekommer i gravdiktningen utan även i den närbesläktade benhuspoesin.⁹ Exakt hur Holmströms original en gång såg ut – om det nu alls fanns ett original – får vi tyvärr aldrig veta. Spegels avskrift torde vara den äldsta bevarade utformningen av dikten, men han har troligen i sin tur utgått från en annan (nu förlorad) avskrift.

Det finns en avskrift av epitafiet, sannolikt från förra hälften av 1700-talet och med delvis annorlunda läsart, som inte förtecknas i *Samlade dikter*. Efter ”Epitaphium Caniculæ Reginæ Angliæ” och Lindschölds ”Epelin” i Nordin 1140, följer ”Grafskrift öfwer Konungens hund Pompe”. Denna har genomgående ”Konungens” i stället för ”hans”, ”Herrens” eller ”Kungens”. Tre av raderna har alltså en stavelse mer än de borde ha, vilket gör att metern haltar betänkligt.¹⁰ En annan avskrift, sannolikt från senare hälften av 1700-talet som förvaras i Nordin 1100, har i rad fem varianten ”Mången skön och stolter mö” i stället för ”Mången stält och fager Mö”.

I *Berättelser ur svenska historien* återger Anders Fryxell en avskrift av epitafiet. I tredje raden har denna i stället för ”Leed han af wjd Kongens fötter” formuleringen ”Dödde han vid hjeltens fötter”.¹¹ Fryxell har moderniserat stavningen men sannolikt inte ordformerna. Varifrån han hämtat denna lydelse av epitafiet meddelar han tyvärr inte, men av sina formuleringar att döma tycks han vara av uppfattningen att versionen var välkänd vid mitten av 1800-talet. Kanske är den baserad på en avskrift av relativt sent datum. Ju längre tid en dikt är i loppet, desto flera varianter av den kan som bekant uppstå.

Hunden Pompe var som nämnts uppkallad efter Pompejus, en namnform som inte var extraordinär i samtiden. Den franska formen av Pompe/Pompejus är Pompée, och *La Mort de Pompée* är titeln på ett känt skådespel av Pierre Corneille från 1642. Franska dramer uppfördes vid hovet under Karl XII:s ungdomsår och Corneille var en av dem som då ingick i repertoaren.¹²

Historikern Carl Grimberg framhåller i *Svenska folkets underbara öden* att Pompes rätta namn var Pompejus.¹³ Ordet *pompe*, som på franska kan betyda såväl 'prakt' som 'procession', är härlett ur latinets *pompa*, av grekiskans πομπή, som betyder 'sändning', 'högtidlig procession'. Namnet för tankarna till uttrycket 'pomp(a) och ståt', och man förstår att Pompe i kungens ögon måtte ha varit en praktfull hund. Namnet Pompejus förekommer i tidens diktning i förbindelse med ära, mod och manlighet.

Epitafiets form och innehåll befinner sig i god harmoni. Det är skrivet på *vers burlesque* eller burleskmeter, en ofta parrimad, åttastavig vers med omväxlande manliga och kvinnliga rim. Svensk *vers burlesque* är skriven på fyrfotade trokéer medan originalets – den franska – har fyrfotade jamber.¹⁴ Även stockholmsrimmet ("Lefwa"/"eftersträfw") framstår som styvt; rimmet ter sig möjligen komiskt för en modern läsare men var gängse vid den här tiden. Holmströms dialekt slår ofta igenom i hans dikter,¹⁵ och detta rim finner man även på andra håll i författarskapet. En så kallad gåta innehåller exempelvis raderna "Är alltid mager aldrig feter / Fast än han spanmål lästahls äter" och i en annan dikt rimmade han "neder" med "Städer" respektive "sorgekläder".¹⁶ – Mest berömt är epitafiet för slutpoängen. Den kommenteras längre fram.

Samma år som Karl XII kröntes till kung, 1697, utnämnde han Holmström till sin generalauditör.¹⁷ Holmström kan även kallas fältpoet, eftersom Pompedikten i likhet med flera av hans politiska propagandadikter tillkom i fält. Fältskalden var ingen ny företeelse. Redan Gustav II Adolf hade haft en sådan knuten till sig, nämligen den landsflyktige holländaren Johannes Narssius, som för kungens räkning och för en internationell publik skrev propagandistiska dikter på latin.¹⁸ Inofficiellt var Holmström kungens rolig-hetsminister och det är framför allt ur det perspektivet som dikten bör läsas. En viktig förebild fann Holmström sannolikt i den tidigare nämnde poeten Paul Scarron, författaren till bland annat den på burleskmeter avfattade *Le Virgile travesty*. I *Åkerödaboken*, som förvaras i Kungliga biblioteket, antecknar Carl Gustaf Tessin 1767 att Holmström "war vår Svenske Scarron; alltid glad, alltid fattig, alltid owålig [ovårdad]".¹⁹

Holmström uppskattades av sin samtid och jämfördes förutom med Scarron även med poeter från antiken. Werner von Rosenfelt skrev till exempel en dikt till Holmströms ära där han – man förmodar halvt på skämt – menar att Holmström med sina dikter överglänsar såväl Pindaros som Homeros och Vergilius.²⁰

Pompe och Karl XII:s övriga hundar

Under Karl XII:s fälttåg fungerade alltså Holmström som kungens propagandamakare och rolighetsminister, och under ofredsåren skrev han flera politiska agitationsdiker.²¹ Enligt ett samtida vittnesmål uppträdde han även som krigsman. I ett brev till brodern Germund, avsänt från Narva den 27 november 1700, skriver Josias Cederhielm, att ”Holmström agerade fullkomblig soldat, följde med första trouperne, och lade wähl neder några Ryssar.”²²

Pompe dog under ett av kungens fälttåg österut, närmare bestämt i närheten av Thorn i Pommern (Toruń i nuvarande Polen), 1703. Enligt Holmströms datering ägde dödsfallet rum den 17 september. I ett brev från den 3 november 1703 till den äldre av sina två systrar, hertiginnan Hedvig Sofia (1681–1708), kommenterar Karl förlusten. Brevet publicerades första gången i Eric Michaël Fants *Handlingar til Uplysning af Svenska historien* (del IV, 1802) men är nu förkommet. I ett post scriptum-liknande tillägg sist i brevet skriver kungen:

Jagh måste ock berätta henne at min äldsta rescamrat hafver jagh härom dagen måst mista som är Pompe, Favorits gamble contrapart, som afton lade sig frisk och måron lågh död i min Sängh.²³

Karl XII delade både jakt- och hundintresset med Hedvig Sofia,²⁴ som bland annat var ägare till tiken Orange som Germund Cederhielm skrivit en lång gravdikt över; den hör till Pompelitteraturen och diskuteras längre fram. Kungen skriver flera brev till sina systrar där hans hundar, inte minst Pompe, figurerar. ”Pompes levnad och död måtte i hög grad ha intresserat systrarna och hovet [...], ty anekdoter om honom skymta ofta i [...] tidens on dits”, skriver Nanna Lundh-Eriksson.²⁵

Pompe var en av de jakthundar som kungen tagit med sig ut i fält; de andra hette Caesar, Turk och Snushane. Sannolikt var de stövare och tillhörde således olika jakthundsraser.²⁶ Favorit, som omtalas i brevet, blev alltså kvar i Sverige. Kanske var den hunden Hedvig Sofias; hon ägde även andra hundar, bland annat den ovan nämnda Orange.

Redan före det stora nordiska krigets utbrott år 1700 omnämner Karl XII sina hundar. Det sker i ett brev till syster nummer två, prinsessan Ulrika Eleonora den yngre (1688–1741). Här får vi en autentisk bild av kungens

interpunktions- och stavningsvanor. Brevet återfinns i faksimil i den tvåspråkiga utgåvan *Lettres inédites du roi Charles XII*, som gavs ut i Frankrike 1853. Den 17-årige prinsen rapporterar här om en lyckad björnjakt; brevet är avsänt från Kungsör den 7 februari 1699 och lyder in extenso men med utelämnat post scriptum:

Durchleychtigste Princesse

Kiäre Syster

iagh hafwer bekommit twenne min Hiertans Systers breefw waruti min Syster welat taga sigh dhen mödan att berätta hwadh som förlöper uti Stocholm och frögdar iagh migh att dhe dher äro alle widh godh helsa, och att mina hundar ochså må wäl, och kunna hålla bårghgården reen uti min frånwaru; i förgåårs worom wij här på biörniacht och fingo een biörn warutaf jagh medhskickar ramarne, elliest roar wij ofß här med allahanda, och i mårgon hoppas iagh till få än een biörn att skicka ramarne utaf, och jagh förbliwer altidh

Min Kiäre Systers

trogne broder och tiener,

Carolus.²⁷

Vid jakterna på Kungsör brukade den blivande kungen skicka hem ramarna av de björnar som fällts. Vid hovet betraktades björnramar som en delikates.²⁸

Åtskilligt beträffande kungens hundar är höljt i dunkel, men trots detta har hans levnadstecknare inte sällan uttalat sig både kategoriskt och vilseledande om dem. Det finns anledning att här dröja något vid ett par oklarheter gällande hundarnas levnadslopp.

Frans G. Bengtsson skriver i *Karl XII:s levnad* (1935): ”Pompe var den siste av de fyra ’hovhundar’ som kungen från början haft med sig i fält; Cæsar, Turk, och Snushane hade slutat tidigare, och några nya i dessa fyras ställe synes han inte ha skaffat sig; åtminstone ha i så fall efterträdarna inte lämnat efter sig namn och spår.”²⁹ Den engelska historikern Ragnhild M. Hatton uttrycker sig snarlikt i biografen *Charles XII of Sweden* (1968). Hon skriver:

De fyra hundar han [Karl XII] har haft med sig från Stockholm dog; den sista under belägringen av Thorn. Vi känner deras namn – Caesar, Turk, Snushane och Pompe – och vi vet också av Israel Holmströms bekanta lilla rimsmide, att Pompe var den sista av dem. Det finns ingen uppgift om att

kungen skaffat sig nya hundar. Detta kan bero på att han slutat jaga, men det kan också vara en frivillig uppoffring.³⁰

Det finns emellertid ingenting som säger om att Pompe var den av Karl XII:s hundar som dog sist, vilket Bengtsson och Hatton båda uppger – allra minst låter sig ju detta utläsas av Holmströms epigram. Däremot synes kungen inte, precis som de hävdar, ha skaffat några fler hundar efter de fyra hovhundarna, något som vi har anledning att återkomma till.

Arvid August Afzelius citerar i *Swenska folkets sägo-häfder* (1839–1870) ett brev av Karl XII till Ulrika Eleonora den yngre, som enligt författaren är avsänt från Bender den 19 december 1710 och där kungen berättar att hunden Caesar dött.³¹ I Ernst Carlsons brevtgåva, *Konung Karl XII:s egenhändiga bref* (1893), finns inte dessa rader med i brevet.³² Här kan man alltså förledas att tro att Afzelius citerar samma källa som Carlson, men mer uppmärksamt. Eller också att han haft tillgång till en avskrift av brevet, där raderna om hundarna finns med – kanske i ett post scriptum som i episteln till Hedvig Sofia den 3 november 1703 där kungen berättar om förlusten av Pompe. Ingetdera är riktigt, om man förutsätter att Carlsons utgåva är korrekt. Enligt denna är raderna till systemen i stället med i ett brev präntat den 24 januari 1702 och avsänt från Goldingen i Kurland (Kuldīga i nuvarande Lettland). Kungen skriver där i ett post scriptum: ”Elliest har jagh haft een stor olycka, att Caesar blifvit helt plötsligen dödh för migh i dhetta fremmande landet, så at utaf dhen ahrten nu baraste Turc lefver”.³³

Att Turk var i livet i januari 1702, då Caesar avled, har redan framkommit. Men även Snushane levde då. I brevet heter det nämligen också att ”Pompe och Snushanen förmåla sin hörsamma tjenst till Madame Minionne.” (Minionne var Ulrika Eleonora den yngres hund). Det finns med andra ord ingenting som ger vid handen att Turk och Snushane dött innan Pompe dog i september 1703. Tvärt emot vad som hävdats går det inte att säga någonting om Turks och Snushanes vidare öden. Det mesta tyder dock på att de levde längre än Pompe, inte att de ’slutade tidigare’.

I det ovan citerade brevet till Ulrika Eleonora den 24 januari 1702 skriver kungen att han haft för avsikt att skicka henne Pompes och Snushanes porträtt, deras ”conterefej”, och att prinsen av Sachsen skulle stå för leveransen. Johan Wilhelm, prins av Sachsen-Gotha (1677–1707), hade i september 1701 kommit till det svenska lägret och då vunnit Karl XII:s förtroende. Han avsåg att mot slutet av året resa till Sverige och skulle då ta med sig

hundporträtten; målningarna hade emellertid ”i hastigheten” blivit ”qvar förgiätne på Wyrgen”, det vill säga Wirgen, ett adelsslott i södra Kurland, där kungen tidigare haft sitt högkvarter. ”Jagh skall lell [dock, likväl] sökia at få öfver dem”, tillägger kungen.³⁴ Men i de många breven som Karl XII under de följande åren skriver till Ulrika Eleonora omnämns inte målningarna av Pompe och Snushane. Vad som hände med dem är inte känt.

Kanske har dock åtminstone Pompe avmålats tidigare. ”Traditionen säger nämligen”, framhåller August Quennerstedt, ”att den hund, som synes i förgrunden på taflan öfver Narvaslaget i Karolinska salen på Drottningholm, just är Carls berömda favorit”. Pompe ”var till färgen mörkbrun eller svart med hvitt på pannan och på bröstet”, skriver Quennerstedt vidare och tillägger: ”Snushanes öde känner jag ej”.³⁵ Målningen, *Slaget vid Narva*, är utförd 1701 av bataljmålaren David Andersson Stawert († trol. före 1713), en av den välkände bataljmålaren Johan Philip Lemkes elever, och hänger nu i Generalsalen, Drottningholm (se bild 2, färgark 2).³⁶

Här slutar hundrapporterna i Karl XII:s brev. Inte heller i samtida källor om kungen stöter man på upplysningar om hans hundar. Redan under Karl XII:s livstid utkom ju böcker om hans krigiska förehavanden, där man hade kunnat vänta sig någon rad *en passant* om dem, eller till och med en översättning av Holmströms dikt till tyska, franska eller engelska – både imitationer och översättningar av den finns nämligen på latin (se kapitel VI). Den äldsta av dessa böcker är *Ausführlichen Lebens-Beschreibung Carls des XII* av Samuel Faber (1657–1716) vars första del utkom redan 1702 och som sedan följdes av ytterligare nio delar.³⁷ Några år senare kom Jean-Léonor Le Gallois de Grimarests (1659–1713) *Les campagnes de Charles XII* (I–IV, 1705–1711)³⁸ från trycket och 1715 utgavs *The History of the Wars, of his present Majesty Charles XII* av Daniel Defoe (1660–1731).³⁹ Ingen av utgåvorna synes innehålla några underrättelser om Holmström och hans dikt och inte heller om kungens hundar (i den franska utgåvan avslutas tredje delen dock med några oden och epigram om Karl XII).⁴⁰ Jag har även sökt efter uppgifter om Holmström och kungens hundar i taffeltäckare Johan Hultmans (ca 1666–1735) minnesanteckningar från 1707–1718,⁴¹ i fältprästen och historieskrivaren (eller krönikören) Jöran Nordbergs (1677–1744) *Konung Carl XII:s Historia* (I–II, 1740),⁴² samt i militären Gustaf Adlerfelts (1671–1709) noteringar om kungens krigsföring åren 1700–1706.⁴³ Inga anteckningar om generalauditören eller hans verser över Pompe står däri att finna.⁴⁴

Dikten skulle kunnat ha ristats in i en gravsten men så har veterligen inte

skett. Det årtal som länge uppgavs vara hundens dödsår i Pompeartikeln i *Nationalencyklopedin* har ingenting med verkligheten att skaffa. Där hette det – fram till år 2009 – att ”P:s lik [skall] ha forslats tillbaka till Sverige och begravts i Karlbergs slottspark, där en gravsten, på vilken dödsfallet dateras till 1699, minner om hunden”.⁴⁵ Hunden, som ju dog 1703 och inte 1699, har dock sannolikt burits hem av någon i kungens armé, kanske en soldat eller någon annan pålitlig person i den stora krigshären. I så fall ligger den begravd tillsammans med Hedvig Sofias Orange. Om detta handlar ett avsnitt längre fram i avhandlingen.

Holmström och den burleska panegyriken

Holmströms produktion är högt mångfacetterad, av hans hand finns dikter i de flesta av de i tiden vanligaste genrerna (det fanns egentligen endast en lyrisk genre som han inte gav sig på: tillsammans med Johan Gabriel Werving hör han till de mycket få poeter i samtiden som inte skrev någon andlig poesi).⁴⁶ Holmström skrev således i flera stilar, vilka spänner över ett brett område, från de lägsta, som den burleska, till de högsta, som den panegyriska, alltså den patriotiska hyllningsdikten med vilken man framför allt riktade sig till kungligheter. Även i en och samma dikt kunde de blandas, något som låter motsägelsefullt men som i Holmströms fall låter sig säga. Pompedikten kan nämligen läsas som en mycket personligt hållen hyllningsdikt till Karl XII, som en förtätning av frimodigt och humoristiskt smicker – en iakttagelse som det finns anledning att återkomma till längre fram.

Enligt Martin Lamm är Holmström ”den första klara representanten för den franska preciositeten i vår litteratur”. Särskilt upptog han dock burlesken, skriver Lamm, som samtidigt menar att Lindschöld var en av den preciösa stilens första svenska representanter.⁴⁷ Bernt Olsson menar att Holmström var den förste i Sverige som ”på allvar” odlade burlesken.⁴⁸

Det franska ordet *burlesque* kommer från italienskans *burlesco*, som har med skämt och upptåg att göra. Den burleska litteraturen (vilken på 1600-talet alltså ofta uppfattades som en underavdelning av parodin) kännetecknas av en vilja att förgrova verkligheten: de komiska effekterna frambringas av en brist på överensstämmelse mellan stilen och ämnet som behandlas.⁴⁹ Definitionen av burlesk poesi är dock inte helt given. Många olika slags poesi har kallats burlesk – och som Bernt Olsson framhåller kompliceras frågan

av att ett särskilt versmått förbinds med burlesk diktning. Han skriver: ”Att låta versmåttet bestämma definitionen är [...] helt omöjligt. Dels skulle det leda till att mycken poesi som i allt utom versen har det vi brukar förbinda med burlesk skulle uteslutas, dels att åtskilliga dikter som i innehåll och ton knappast förtjänar att benämnas ’burleska’ skulle innefattas”.⁵⁰ Det bästa torde därför vara att se efter vad man under 1600-talet menade med ’burlesk’, framhåller Olsson, och citerar följande användbara definition signerad Charles Perrault (1628–1703):

Le Burlesque, qui est une espece de ridicule, consiste dans la disconvenance de l'idée qu'on donne d'une chose avec son idée veritable [...]. Or cette disconvenance se fait en deux manieres, l'une en parlant bassement des choses les plus relevées, et l'autre en parlant magnifiquement des choses les plus basses.⁵¹

[Burlesken, som är en metod för att förlöjliga, består i oöverensstämmelse mellan den innebörd man lägger in i en sak och sakens egentliga innebörd [...]. Oöverensstämmelsen åstadkoms antingen genom att man talar ringaktande (vulgärt) om de högsta ting, eller genom att man talar magnifikt (upphöjande) om de ringaste (vulgäraste).]⁵²

Enligt denna begreppsbestämning kan man således räkna med två slags burlesk: den som talar om höga ting på ett lågt sätt och den som talar om de lägsta ting på ett upphöjt sätt. Det som förenar de två slagen av burlesk ”är att det åstadkoms en komisk effekt genom skillnaden mellan den bild man ger av det skildrade och verkligheten själv”.⁵³

I djurgravdikterna av burlesk art (långt ifrån alla gravdikter över djur är burleska) är det ofta den höga stilen och det låga ämnet som frambringar den komiska effekten; dessa dikter hör således till den senare typen av burlesk, enligt Perraults definition. Så är till exempel fallet med Holmströms gravpoem över björnen Ellan som analyseras i avhandlingens exkurs, och så är fallet med flera dikter av Werving och Dalin.

Burleska dikter är ofta parodier på preciös poesi, men parodierna skrevs inte sällan av de preciösa kretsarnas egna anhängare. En burlesk författare igenkänns nämligen snarare på sin vilja till litterär lek än på sin kritik av preciösa föregångare.⁵⁴ En av de mest tongivande poeterna i Hôtel de Rambouillet var Vincent Voiture (1587–1648), vars dikter ofta lyfts fram som representativa exempel på 1600-talets franska salongsdiktning. Voiture skrev både preciös och burlesk poesi.⁵⁵

Karl XII, Pompe och antiken

Samtidigt som de karolinska poeterna hade antika skalder som mönster, hade den svenska stormaktstidens regenter ofta antika kejsare och krigare som förebilder. Karl XII hade av allt att döma en vurm för antiken. I likhet med drottning Kristina jämförde han sig med Alexander den store⁵⁶ och var redan sedan ungdomsåren bekant med Quintus Rufus Curtius' *De rebus gestis Alexandri Magni*.⁵⁷ Kungen skall ha haft historien om Alexander den stores bedrifter med sig under fältåren,⁵⁸ och han kan ha haft den i någon av de svenska översättningar som fanns att tillgå, fast han förstod latin.⁵⁹

Atterbom har skrivit att ”Curtius och Alexander voro för Carl XII det samma, som Homerus och Achilles voro för Alexander”.⁶⁰ Flera av tidens svenska poeter likställde Karl XII med Alexander, Caesar och andra fält-herrar,⁶¹ och Karl XII själv uppkallade som framkommit sina hundar efter romerska kejsare och befälhavare. Ett ”Samtal i de elyseiska fälten” mellan ”Carl XII–Alexander Magnus” finns i volymen ”Handlingar till Konung Carl XII:s Regering” som förvaras i Kungliga biblioteket,⁶² och Werving skriver i ett sångstycke från 1701: ”Så har nu Rom ej mehr behof / Om sina Hieltar skryta mycke, / Som gjort mång' Rijken till sitt rof / Och wunnit alla tiders tycke; / Ej spijsar deras mästerstycke / Moot CARL den Tolfftes läreprof. // Än nånsin makan Seger hörd? / Han nyss sitt Swärd uhr skjidan drager, / Och redan gör så herlig skiörd / Utaf de seger-rijke lager, / Att Caesar alla sina dagar / Ej fågre [fagrare, skönare] på sitt huvud fördt.”⁶³

Antikens imperatorer hade hästar och hundar som de höll av och lät begrava när de dog. Ibland skrev de – eller lät skriva – gravdikter över djuren. Den grekiske levnadstecknaren Plutarchos (ca 46–ca 120) berättar att Alexander den store höll så mycket av sin häst, Bukefalos, att han på platsen för dess död skall ha grundlagt en stad (Bukefala) till dess ära.⁶⁴ Han skall även ha uppkallat en stad efter hunden Peritas, när den dog.⁶⁵ Historien om Alexanders häst förefaller inom parentes sagt ha varit allom bekant i Sverige under 1600-talet. Till exempel fanns det då en mycket populär folkbok, *Apollonii Konungens aff Tyro Historia*, skriven av Andreas Johannis Arosiandrinus, som ofta trycktes tillsammans med en kort berättelse om ”Konung Alexanders Lijf-Häst Bucephalus nämbder”.⁶⁶ Caligula gav sin favorithäst Incitatus ett eget hus, slavar och möbler och sägs ha planerat att utse den till konsul.⁶⁷ När kejsar Valentinianus I:s häst Phosphoros dog, skrev poeten Ausonius⁶⁸ på order av kejsaren ett epitafium över hästen.⁶⁹ Kejsar Hadrianus

lät, som nämnts, resa ett monument över sin mest avhållna häst. Fler exempel kunde anföras.

Antika gravepigram över, och anekdoter om, krigiska djur har varit välkända under 1600-talet. Det äldsta epitafiet överhuvudtaget i *Anthologia Graeca* och bok VII är nummer 304. Det är dikten över Hippaemon, som traditionen tillskrivit Pisander från Rhodos som levde på 600-talet f.Kr. Det är ett kollektivt epitafium. Hippaemon var jägare och krigare; hans häst, hund och slav följde honom under hans fälttåg – och i graven. Den finländska grecisten Saara Lilja skriver att epitafiet är ett av de tidigaste bevisen för att hundar utbildades i militära syften. Hon och andra kommentatorer pekar även på *Iliaden* XXIII:171–177, där vi läser om de hästar och hundar som kremeras tillsammans med Patroklos.⁷⁰

Epigrammen från antiken speglar ofta vardagen och inte få har tillkommit i utpräglat pastorala miljöer. En gravdikt från hellenistisk tid, det vill säga något av århundradena närmast före Kristi födelse, är Simonides' över jakthunden Lykas, som tros vara en avskrift från en äkta inskription.⁷¹ Författaren låter inte det döda djuret självt komma till tals. Dikten är skriven i andra person singularis och lyder:

Fast du i graven fått ro, än frukta dig skogarnas vilddjur,
sky dina vitnade ben, Lykas, du jägare god.
Pelion, jätten, dig känner, dig minnes det glänsande Ossa,
även Kithairons berg gömmer bland klyftor ditt namn.⁷²

Villebråden som passerar stenen vid väggkanten skall förnimma att en mäktig hund ligger begravd här, de skall rysa vid tanken på benen som graven gömmer. Hunden var lika beaktansvärd och mäktig som det bergiga och storslagna landskap som var dess hem. Dess ande finns ännu bland bergens klyftor.

Holmströms Pompe-epitafium som replik på Lindschöld

Det är rimligt att anta att Holmström haft Lindschölds salongs- eller, rättare, slottsanpassade poem över änkedrottningens tikar i minnet när han skrev sitt berömda Pompe-epitafium. Lindschölds dikter är ju de enda kända hundepitafierna över huvud taget i den svenska litteraturen vid den här

tiden, möjligen med undantag för någon eller ett par av Wervings dikter, som tillkom åren kring 1700, ingen vet exakt när. Pomedikten kan läsas som ett tämligen senkommet svar på Lindschölds poem.

Holmström har vid åtminstone ett tillfälle parodierat Lindschöld, något som det finns anledning att uppmärksamma här.

Som nämdes i inledningen avfattades det tidvis ironiska och parodiska gravdikter över människor – och ibland förefaller det ha varit likheten mellan ett djur och en gammal eller oskön människa som var orsaken till att dessa poem skrevs. ”Tänck hwad et osnygt Diur/ en gammal/ och dygde-lös Man är”, diktar till exempel Stiernhielm i *Hercules*.⁷³ Vissa poeter kom att ta fasta på Stiernhielms ord och författa ibland harmlösa och endast roliga, stundtals direkt elaka gravdikter över människor – med låg social status, gamla, lytta eller småväxta. För ändamålet lade man beslag på en av de högsta och mest aktade av alla genrer, nämligen just gravdikten, vilken medvetet – och i enlighet med den burleska poetiken hos den ovan nämnde Charles Perrault och andra – hanterades på lägsta möjliga sätt. När man skrev gravdikter över människor med hög social rang, som adel och kungligheter, vilket ju var betydligt vanligare (bland annat eftersom det kunde vara gynnsamt för karriären), användes däremot i stället en så hög stilnivå som möjligt.

Lindschöld kan antas ha skrivit sin dikt över en verklig person. Den heter ”Griffsteeen lembnad till yttersta ähretienst åth spö[-] eller hunnegubben uti S. Claræ kyrckia” och lyder:

Kroppen min sig rooligt hwijlar,
spö uhr handen har Jag släpt
Skuten uthaf dödzens pijlar
är iag, och min mun tilltäpt
Jngen hundh mig mera bijter,
fast han skiäller på min graf
Jngen Jag meer emoot brÿter,
aldrig går Jag mehr med staf.⁷⁴

Som alternativ läsart till ”skiäller” i sjätte raden anges ”skijter”, en variant eller läsart som med största sannolikhet inte är Lindschölds egen utan ett tillägg av en okänd hand. Ingen annanstans i författarskapet använder Lindschöld ett språk som skulle röja att varianten är hans. Dikten har troligen vid något tillfälle kommit att sammanblandas med Holmströms variant.

Hundgubbe och spögubbe är skämtsamma benämningar på kyrkväkta-
ren, som bland annat hade till uppgift att jaga bort herrelösa hundar ur kyr-
kan. Denne slog efter djuren med ett spöliknade redskap, en hundkarbas.⁷⁵

Holmströms variant, ”SpåGubbens grafweskriff”, lyder:

Kroppen min sig roligt hwijlar,
spöö uhr handen har jag släpt
fäld är jag af dödzens pijlar
och min näswijs mund tiltäpt
Jngen hund mig meera bijter
fast han skjiter på min graaf
Jngen meer jag emot bryter
aldrig går jag meer med staaf.⁷⁶

Med ett begrepp hämtat från översättningsteorin skulle Holmströms tilltag kunna kallas för en appropriering, det vill säga ett beslagtagande av (poetisk) egendom. Denne har tagit Lindschölds dikt i beslag genom att modifiera den och införlivat den i sin repertoar.⁷⁷ Båda diktarna är nedsättande visavi det föremål de behandlar, men Holmström är sin vana trogen betydligt mer burlesk än Lindschöld, han *förstärker* den burleska anstrykningen hos Lindschöld (båda dikterna är avfattade på *vers burlesque*). Holmström har ändrat titeln ’spögubbe’ till ’spågubbe’ och i själva dikten lagt till ordet ”näswijs” framför ”mund” samt framför allt alltså ändrat ”skiäller” till ”skijter”. I övrigt är dikten oförändrad.

E. N. Tigerstedt framhåller i sin svenska litteraturhistoria att Holmströms poesi framstår som en moderniserad och förgrovad upplaga av Lindschölds.⁷⁸ Holmströms parodi på Lindschölds spögubbedikt vittnar väl om detta. Det gör även den i ruffig fältmiljö tillkomna Pompedikten, vilken kan läsas som ett svar på Lindschölds Drottningholmsdikter över änkedrottning Hedvig Eleonoras tikar. Lindschöld var en betydligt mer preciös diktare än Holmström. Hans gravdikter över tikarna saknar de burleska och därmed också de komiska inslagen. De är skrivna helt i den preciösa stilen, är lätt och lekfullt utformade.

*

Holmströms epitafium över Pompe kan som framkommit läsas som en personligt utformad hyllning av Karl XII, riktad direkt till kungen – en koncentration av oförväget och humoristiskt smicker, där fältlivets grovkorniga krigsbusskvickheter får en verkningsfull, skriftlig gestaltning.

Både Pompe-epitafiet och Lindschölds epitafier över änkedrottningens hundar – som det ligger nära till hands att jämföra Holmströms epitafium med – kan läsas som annorlunda, lapidariska exempel på panegyrik. Hos båda poeterna är det indirekt djurens herre respektive dam som uppmärksammas, dikterna är ställda till och hyllar indirekt djurens ägare. Genom skrivandet av poemen befäste upphovsmännen sin position som sin regents främsta ordkonstnär.

En fråga som bör ställas i samband med tolkningen av Holmströms Pompe-epitafium är hur direkt dikten har framställts till Karl XII. Jag återkommer till denna fråga i nästa kapitel, där andra hälften av epitafiet analyseras.

Den erotiska djurgravpoesin

Frivola ordlekar

Särskilt omtalade blev alltså Pompediktens avslutande fyra rader, och det finns anledning att erinra om dem. De lyder alltså som följer:

Mången stålt och fager Mö
 Önskade som *Pompe* Lefwa
 Tusend hieltar eftersträfwä
 At få så som *Pompe* dö.

Framför allt uppgiften om att de unga kvinnorna hyser avund mot att hunden var natt fick sova i kungens säng, vilket de själva mellan raderna sägs ha lust till, väckte – som vi skall se längre fram – uppmärksamhet och en del irritation i samtiden. Självtorde Holmström ha varit på det klara med att en försvarlig del av hans åhörare och läsare här skulle associera till *la petite mort*, den lilla döden, som var ett omtyckt motiv i tidens diktning. Det är således ingen tillfällighet att *mö* rimmar på *dö* utan det är ett prov på poetens – och samtidens – erotiska humor.

Att det väntade rimordet uteblir i sjätte raden och i stället dyker upp i rad åtta, får paradoxalt nog till följd att det framhävs starkare än det skulle ha gjort om det stått på sin väntade rimplats, alltså om också denna del av dikten varit parrimad och inte kiastiskt rimmad.

Rimordet, och därmed den komisk-erotiska effekten, får härigenom en mer framskjuten position i dikten. Man hade väntat sig följande struktur:

Mången stålt och fager Mö
 Önskade som *Pompe* dö
 Tusend hieltar eftersträfwä
 At få så som *Pompe* Lefwa.¹

Att diktens rimschema är gestaltat som det är, gör att man hejdar sig – och läser om.

Det ekivoka inslaget i Pompedikten har tidigare uppmärksammats av Carl Fehrman, som talar om ”den älskvärt frivola slutpoängen” i epitafiet.² Formeln skulle senare begagnas av till exempel Bellman i Fredmans epistel N:o 43, där den tvetydiga slutraden lyder: ”Masken dold i blomman bådard blommans död”.

Holmström har skrivit flera erotisk-humoristiska epigram. Några hör till den populära genren gåtor, vilka i hans fall är ganska rättframma. En lyder:

Alla qwinfolcks gunst iagh winner
styfwer Långer men dock trinner
mitt i hufwudh är ett håhl
Träffligh [förträfflig] saak[:] en sömmenåhl.³

Precis som Pompedikten bygger gåtorna på tvetydighet, vilket är denna diktarts främsta kännetecken. I den citerade dikten är det en ”sömmenåhl”, det vill säga en synål, som är gåtans lösning.

Det är framför allt i barockens bröllopsdikter, närmare bestämt i slutet av dessa, som man finner gåtorna, där de ofta ingår som ett slags tillägg. Bröllopsgåtan har kallats ”en bortträngd genre i svensk litteratur”;⁴ den mest kända är signerad Stiernhielm och heter ”Een alfwarsam Gåta/ stält til alle Wackre *Damer*”.⁵ Vi föreställer oss gärna att en gången tid chockerades av sexuell öppen hjärtighet, men under barocken fanns det vissa sammanhang då det rent av ansågs passande att uppträda mycket sexuellt frispråkigt. Det gällde inte minst när man vid bröllopsfirandena läste upp dessa gåtor.⁶ De var en naturlig del av underhållningen.

Bröllopsgåtorna laborerar, framhåller Bernt Olsson, med ”likheterna mellan oskyldiga föremål och handlingar å ena sidan och sexuella handlingar å den andra, så att läsaren först associerar till det sexuella men till sist blir överraskad över att finna att betydelsen var helt oskyldig”. Anspelningen på erotik är aldrig helt artikulera – ”och författaren kan, om han blir utsatt för förevitelser, med god min säga att meningen var helt oskyldig”.⁷

Allusionen på *la petite mort* i Pompedikten motsvaras av den inre, halvt dolda hänsyftningslogik som kännetecknar bröllopsgåtorna. Inte heller Holmström skriver ju i sitt epitafium uttryckligen om den lilla döden – lika

litet som han i den citerade bröllopgåtan diktar om en fallos – men mellan raderna lyser motivet fram.

Att djurgravpoesin innehåller ekivoka element är snarare regel än undantag. I svensk, fransk, tysk och engelsk djurgravpoesi finns både explicit erotiska dikter och dikter som innehåller tvetydiga formuleringar och mer eller mindre förtäckta anspelningar på erotiska praktiker. Den frivola djurgravdiktningen är nästan lika gammal som genren själv. Att söka dess rötter är alltså nödvändigt, men innan vi åter vänder blicken mot antiken och de äldsta dikterna, finns det all anledning att se närmare på några epitafier från Pompediktens eget tidevarv. Vid sidan av den antika poesin har nämligen samtidens kontinentala diktning inspirerat i synnerhet Werving, Holmström och Dalin att skriva erotiskt sinnad djurgravpoesi. Av dessa är det Holmström, och i någon mån även Werving, som kommer att behandlas i detta kapitel.

Holmström och det franska epigrammet

I sin avhandling om Olof von Dalin från 1908 tecknar Martin Lamm i kapitlet ”Dalins närmaste föregångare” bakgrunden till Dalins litterära verksamhet. Kapitlet skrivs för att ”innebörden och räckvidden af Dalins litterära nydaningsarbete” skall komma i dagen.⁸ Tiotalet sidor i detta kapitel ägnas Holmström.

Beträffande Holmströms och Pompe-epitafiets beroende av samtida franska poeter anför Lamm ett hundepitafium från senare hälften av 1600-talet. Lamm anmärker följande – i nedlåtande och samtidigt vaga ordalag: ”Hans [Holmströms] små epigram torde väl i allmänhet vara öfversättningar eller bearbetningar af franska dylika. [...] Ej ens hans lilla grafskrift öfver Karl XII:s hund, Pompe, som lyckats bevara sin popularitet genom seklen, är på något sätt originell.”⁹ Han tillägger att epitafiets ”kända ’point’ [– –] återfinnes i alla upptänkliga variationer i den preciösa tidens grafskrifter öfver hundar” och anför därefter ”ett ur högen af Pavillon till en mondän dam”.¹⁰

Liknande formuleringar finner man i tredje upplagan av Henrik Schücks och Karl Warburgs *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (del II, 1927), där det heter att Pompedikten ”i själva verket är en fri översättning från franskan”, samt i *Svenska litteraturens historia* (1919), som redigerades av Otto Sylwan,

där man skriver att epitafiet är ”en imitation från franskan”.¹¹ I första upplagan av *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (del I, 1896) formulerar sig Schüeck emellertid annorlunda. Han framhåller där att Holmström ”upptog [...] det franska epigrammet, till hvars kvickhet och elegans han på ett ganska lyckligt sätt närmade sig, särskildt i den bekanta grafskriften öfver *Pompe*”.¹² Uppgiften att Pompedikten skulle vara en fri översättning från franskan saknas alltså här. Den finns med först från och med andra upplagan som utkom 1911. Efter att epitafiet nämnts lyder där fortsättningen: ”som i själva verket är en fri översättning från franskan [...]”.¹³ I första upplagan heter det i stället: ”och slutligen har han tagit starka intryck af fransmännens ’épîtres’ [...]”.¹⁴

Andra upplagan av *Illustrerad svensk litteraturhistoria* utkom 1911, endast tre år efter att Lamm publicerat sin avhandling. Skälet till att den nämnda passusen lagts till, är högst sannolikt just Lamms formuleringar i avhandlingen. Detsamma gäller för Sylwans nämnda *Svenska litteraturens historia* som utkom ett decennium senare. Lamms uppfattning om Holmströms epitafium som en osjälvtändig dussindikt hade vunnit allmänt gehör.¹⁵

*

Författaren till den av Lamm omtalade gravdikten som Holmström skall ha gjort en fri översättning av är Étienne Pavillon (1632–1705). Dennes dikt är en ”ur högen” som enligt Lamm ligger till grund för Holmströms dikt. Dikten återfinns i ett av de tryckta breven i författarens samlade verk. Brevet är skrivet i den preciösa stilen och bär överskriften ”Lettre a Madame Damon, *Sur la mort de son chien MOUFFLE*” (Brev till madam Damon med anledning av hennes hund Mouffles bortgång). I brevet ingår inte färre än fyra epigram till hunden Mouffle, varav de två sista är epitafier. Det är den tredje dikten som citeras av Lamm. Den lyder:

Enfin, *Mouffle*, l’honneur des Doguins d’aujourd’hui
Chargé des vos baisers a passé l’onde noire;
Ah! que de gens metroient leur plaisir et leur gloire
A vivre & mourir comme lui.¹⁶

Dikten kan översättas med:

Till slut har Mouffle, det nutida mopssläktets stolthet,¹⁷
lastad med¹⁸ era kyssar glidit över Styx' svarta våg;
ack! så många människor som skulle satsa sin lust, sin ära
på att leva och att dö som han.¹⁹

Skillnaderna mellan det svenska och franska epigrammet är att Holmström skriver om en jakthund och Pavillon om en mops, och att hundens ägare i den förra dikten är en kung och i den senare en mondän dam. Likheten står, som Lamm skriver, att finna i slutet, där båda poeterna öppnar för en frivol läsart, även om det bör noteras att Holmström är mer burlesk än Pavillon, samt inte minst att han tar det frivola motivet i en helt ny riktning – något som det finns skäl att strax återkomma till.

Det finns som framkommit all anledning att revidera Lamms uppfattning att Holmströms dikt inte ”på något sätt [är] originell”. Den saknar inte personlig särprägel, just tvärtom. Epitafiet innesluter en längesen förlorad krigsbussjargong, ett ögonblick av värme och frivol humor. Utöver detta går den i dialog med den franska *och* den antika epitafietraditionen. Nedan undersöks Holmströms behandling av det frivola motivet vidare; då kommer det även att läggas i dagen vari den nya hanteringen av motivet egentligen består.

Djur, humor, erotik

Av den tyske barockpoeten Christian Hofmann von Hofmannswaldau (1617–1679) publicerades 1680 i *Poetische Grab-Schriften* ett stort antal epitafier. De är skrivna över både äkta och fiktiva föremål – så vitt skilda karaktärer som till exempel Gustav II Adolf, Pyramus & Thisbe, en alkemist, en narr, en tiggare och en dödgrävare. Sviten avslutas med sex epitafier över djur: en hjort, en hund, en papegoja, en gås, en fluga och en loppa. Poeten har möjligen haft en tanke med ordningen: djuren blir mindre och mindre, avdelningen slutar i intet. Här följer dikterna över hjorten och hunden, som är mer explicit erotiska än både Holmströms och Pavillons epitafier, men som också, och kanske framför allt, är humoristiska:

Jch hab in einer Jagt mich in ein Thal gestürztet/
Und mir durch kühnen Sprung das Leben selbst verkürztet/

Jch wil/ wilstu mein Aaß auff deiner Gräntze leiden/
Zwar deiner Frau die Brunst/ doch dir das Horn bescheiden.²⁰

[Under jakten störtade jag ner i en dal
och förkortade med det djärva språnget själv mitt liv;
om du behåller mitt kadaver på din mark
skänker jag brunsten åt din kvinna och hornen åt dig.]²¹

Das Bette macht ich mir auf meiner Frauen Brust/
Mein Zünglein war ihr Schwamm/ ihr Bächlein meine Kost/
Nun Leser wilst du nicht der schlechten Leiche lachen/
So wil ich dir allein die Lagerstadt vermachen.²²

[En säng beredde jag mig på min husfrus bröst,
min tunga var hennes (tvätt)svamp, hennes (mjölk)stråle min kost.
Nu, läsare, om du inte skrattar åt mitt ruttna lik,
testamenterar jag min viloplats åt dig allena.]²³

Hos inte få djurgravdiktare, till exempel Hofmannswaldau, fungerade dju-
ren och deras verkliga eller fiktiva död endast som en förevändning att skriva
humoristisk-erotisk lyrik. Dikterna blir ett slags kanaler för att ge uttryck åt
erotiska sinnesstämningar.

Liknande tematik finner man i en dikt av François Tristan L’Hermite
(1601–1655), ”Épitaphe d’un petit chien” (Epitafium över en liten hund), som
lyder:

CY gist vn chien qui par Nature
Sçauoit [Savait] discerner sagement
Durant la Nuict [Nuit] la plus obscure
Le Voleur d’auecque l’Amant.
Sa discrete [discrète] fidelité
Fit qu’auec beaucoup de tendresse
A sa mort il fut regretté
Par son Maistre, & par sa Maistresse.²⁴

[Här vilar en hund,
som av naturen fått förmågan
att i den mörkaste natt
klokt kunna skilja mellan älskare och tjuv.

Hans diskreta trofasthet
gjorde att han vid sin död
blev mycket saknad
av både husse och matte.]²⁵

Som framkommit anlitas diktarten ofta som en plattform för poetiska undersökningar. En betydande del av dikterna i genren är flerstämmiga, de säger olika saker samtidigt, de dryftar flera ämnen parallellt och kan förstås och läsas på olika sätt.

Ingrid H. Tague har funnit ett antal exempel i den engelska 1700-talspoesin där den erotiska humorn, precis som hos Holmström, Pavillon och Hofmannswaldau, Tristan L’Hermite med flera, är framträdande. ”Following a long tradition, authors were often inspired by the sight of women caressing her pet to wish themselves in the animal’s place”, skriver hon.²⁶

En av dessa dikter är Earl of Roscommons gravdikt över en knähund som tillhört en dam. Den skrevs redan under senare hälften av 1600-talet och reproducerades sedan i stor omfattning under det följande seklet, fick spridning och blev populär. Poetens poäng är att alla män varit svartsjuka på den lilla hunden, eftersom den alltid fick ligga uppkrupen i damens knä.²⁷ En annan dikt, Mr. Bavius’ ”An Epitaph Upon My Lady M—’S Lapdog” från 1731, handlar om ”Poor little *Doxy* [...] Who once possess’d a warmer Place / Between his Lady’s T[hig]hs.”²⁸

I dikten ”Öfwer et ungt Fruentimmers Hund” av Olof von Dalin hyllas hundens ägare – en ung kvinna – i stället för hunden som skall porträtteras. Diktjaget uppger sig vara en smula avundsjukt på djuret, eftersom det blir ompysslat av den vackra kvinnan. Tagues ord om att författarna ofta inspirerades av att se kvinnorna kela med sina husdjur, och att de gärna sett att det var de själva som blev ompysslade, stämmer väl in som beskrivning på detta poem.²⁹ Dikten, som väl att märka dock inte är en gravdikt, lyder:

Ack, *Pampe*, lilla wackra gäck [narr],
Din dag bör stå i Allmanacker.
J täcka ögon är du täck,
En wacker mun dig kallar wacker;
Men wet du wäl, du lilla djur,
At jag din sällhet lär förtryta?
Jag wille gärna med dig byta,
Och kläda mig i din natur:

Dock alfvarsam – – – jag wil få skrifwa,
At du må se min hjertans grund.
Jag swär, at, om du ej wor Hund,
Jag wille gärna *Pampe* blifwa.³⁰

Även en tysk gravdikt över en knähund, som sägs ha tillhört en grevinna Friesen, laborerar med motivet. En beundrare till grevinnan, en Herr von Köckeritz, sägs ha rest en sten med följande inskription över hunden:

Ein Hündchen liegt allhier
Auf dieser grünen Wiesen.
Es war der Favorit
Des schönen Gräfin Friesen.
Es küßte ihre Hand,
Es küßte ihren Mund.
Wie mancher wünschte sich
Das Glück von diesem Hund!³¹

[En liten hund är här begravd
på denna gröna äng.
Den var den vackra
grevinnan Friesens favorit.
Den kysste hennes hand,
den kysste hennes mun.
Många män önskades sig
samma lycka som denna hund!]³²

I flera av dessa dikter är det således en man som trånande och avundsjukt har fått bevittna, hur en hund dagarna i ända har legat uppkrupen i en vacker kvinnas knä, där den (så i den senaste dikten) kanhända även fått 'kyssa' hennes hand och mun.

Holmström *vrider* i sin Pompedikt på den erotiska djurgravpoetiska formeln och tar både den och genren som helhet i en ny och oväntad riktning. Hos den svenske poeten är det inte, som hos de andra, en man som är avundsjukt på en knähund. I stället är det (många) unga kvinnor som är avundsjuka på en jakthund, för att den fick ligga i den kungliga sängen. Djuren är sin herres respektive dams självklara attribut, som bäge ger accent åt deras olika roller: jakthunden symboliserar den kraftfulle krigaren ute i fält och

knähunden den trogna makan, husfrun i hemmets härd.³³ Att män känner avund gentemot knähundar för att de – medan de ännu var i livet – hade ynnesten att få ligga i de unga kvinnornas sköte är ursprungsmodellen, och den är av gammalt datum. Den går tillbaka ända till Catullus och hans gravdikt över Lesbias sparv, som diskuteras längre fram. Holmströms läsare och åhörare har känt till detta ursprungliga motiv, vilket var mycket populärt i tidens poesi. När Holmström först levererade sin dikt, där han vänt på den kända formeln, lär han ha skapat både igenkänning och förvåning hos sin läsar- och lyssnarskara.

Meleager och epitafiet över haren

Som nämnts påträffas de äldsta exemplen på erotisk djurgravdiktning redan i antiken. Men det är inte Catullus' gravdikt över Lesbias sparv som är allra äldst utan ett epitafium av Meleager från Gadara, verksam på 100-talet f.Kr. Meleager (eller Meleagros) är förutom för sina egna dikter också känd som den som började samla de epigram som senare kom att ingå i *Anthologia Graeca*. Denna antologi kallas för "Blomsterkransen" eller endast "Kransen": de 41 poeterna i antologin associeras härmed varsin växt eller blomma.³⁴ Meleagers "Kransen" utgjorde stommen till det som senare skulle bli *Anthologia Graeca*.

Merparten av Meleagers egna poem är erotiska.³⁵ Därtill är han den förste i litteraturhistorien att behandla djurepitafiet parodiskt.³⁶ Meleagers gravepigram över flickan Phaniums hare (*Anthologia Graeca* VII.207) "verspottet die sentimentale Tierdichtung [...]", som Hermann Beckby skriver.³⁷ Vilhelm Ekelund har tolkat dikten till svenska:

Knappast till lifvet född, jag snabbe längörade haren
rycktes af rånarens hand bort från min moders bröst,
men mig värmdes vid kärleksfull barm den älskliga flickan
Phanium, gaf mig till spis vårliga örter i mängd.
Icke jag längtade mer till min moder, nu dör jag af alltför
omåttlig måltid, ack, ytterligt svällande upp.
Men vid sin säng begrafde mig sedan den sörjande flickan,
att i sin dröm hon må se alltid skyddslingens graf.³⁸

De engelska grecisterna A. S. F. Gow och D. L. Page framhåller att tonfallet i epigrammet inledningsvis är högtidlig för att snart övergå till att bli ”mock-serious”, det vill säga sken- eller skämtallvarligt. De skriver:

In Meleager [VII.207], the tone of solemnity, not without touches of grand style [...] is suddenly seen in the third couplet to be mock-serious – the pet has died of over-eating; the dignified language [...] is in deliberate contrast with the ludicrous fact. The point of the epigram lies in the moment of parody, and it is only in retrospect that the satirical note in the earlier part can be detected [...], phrasing apparently as solemn as that of the poet’s models, in whom the deaths are as a rule much more dignified [...].³⁹

Stilen i epigrammet står alltså i bjärt kontrast till dess makaber-komiska innehåll. Flickan i dikten, Phanium, var förmodligen hetär. Meleager har skrivit flera dikter om henne.⁴⁰ Hetärerna var ett slags prostituerade kvinnor i antikens Grekland, som till skillnad från de så kallade *pornai*, en enklare form av prostituerade, kunde ha bildning. Vid symposierna stod de ofta för underhållningen, som bland annat bestod av flöjtspel och sång. I *Anthologia Graeca* finns flera smådedikter över hetärer.⁴¹

Haren avlider i unga år och dödsorsaken uppges vara korpulens. Djuret har fått alltför rikliga mängder vårliga örter, heter det.⁴² Dess svällande kroppsvolym skall förmodligen förstås som en metafor för sexuell övermättnad och örterna skall troligen uppfattas som en trop för sädesvätska. Herrlinger påpekar att haren i hellenistisk tid för hetärerna hade symbolisk (det vill säga fallisk) innebörd, och att den var populär som gåva till gossar och flickor.⁴³ I konsten förekommer harar ofta. I Gisela Richters bok *Animals in Greek Sculpture* (1930) finns reproducerade fotografier av djurskulpturer från antiken föreställande delfiner, lejon, hundar, katter, vildsvin, gräshoppor, cikador, harar, ugglor och papegojor. Det är intressant att notera att två av hararna är påfallande korpulenta.⁴⁴

Catullus' gravdikt över Lesbias sparv

Herrlinger fäster uppmärksamheten på att Catullus i sin gravdikt över Lesbias sparv alluderar på Meleagers epitafium över haren. Han polemiserar här mot Wilhelm Kroll, som i sin Catulluskommentar pekar på allmänna

likheter mellan Catullus' dikt och olika hellenistiska epitafier över djur, bland annat av Anyte.⁴⁵ Kroll kallar dikten "ein humoristisch-parodistisches Gedicht, nicht ohne Einfluss der hellenistischen, vielleicht von Anyte auf-gebrachten Sitte, Epigramme auf tote Tiere zu machen".⁴⁶ Men, betonar i stället Herrlinger, "Weit wichtiger ist [...] der Hinweis auf Ep.[igramm] 23 des Meleager, mit dem Catull Nänie [gravdikt (av lat. *nenia*)] nicht nur den parodistischen Stil gemein hat, sondern auch die Einführung des geliebten Mädchens, dem das Tier gehörte."⁴⁷

Stilmässigt skiljer sig dikterna emellertid åt. Som Herrlinger framhåller är Meleagers parodi mer explicit än Catullus' parodi, "viel offener und absichtlicher", eftersom han medvetet parodierar föregångarnas stil.⁴⁸ Hos Catullus finns ingen stilparodi. Det parodiska består där i stället i det överdrivna anslaget, att djurets död tillmäts så orimligt stora proportioner.⁴⁹ Två retoriska grepp är här synliga, nämligen hyperbol och amplifiering, omtyckta även av barockens diktare.

Catullus (84–ca 54 f.Kr.) är vad vi vet den förste romaren att skriva djurgravpoesi. Hans gravepigram över Lesbias döda sparv, som är den tredje dikten i poetens *Carmina*, är den mest kända dikten i genren överhuvudtaget; tillsammans med nummer två utgör den ena delen av ett sammanhörande par. Carmen III lyder på följande sätt i C. J. Fordyces utgåva av romarens dikter:

LVGETE, o Veneres Cupidinesque
et quantum est hominum venustiorum:
passer mortuus est meae puellae,
passer, deliciae meae puellae,
quem plus illa oculis suis amabat.
nam mellitus erat suamque norat
ipsam tam bene quam puella matrem,
nec sese a gremio illius movebat,
sed circumsiliens modo huc modo illuc
ad solam dominam usque pipiabat;
qui nunc it per iter tenebrososum
illuc, unde negant redire quemquam.
at vobis male sit, malae tenebrae
Orci, quae omnia bella devoratis:
tam bellum mihi passerem abstulistis.
o factum male! o miselle passer!

tua nunc opera meae puellae
flendo turgiduli rubent ocelli.⁵⁰

Dikten finns i flera versioner på svenska; den mest kända är Elias Janzons översättning från sent 1800-tal, som har tryckts om många gånger och ofta nystavats (moderniserats).⁵¹ En av de äldsta är Frans Michael Franzéns version av år 1810. Den återges nedan, följd av den senaste översättningen, som publicerades 2007. I Franzéns tolkning, ”Neni [gravdikt] efter Catullus”, lyder dikten så:

Sörjen, o Kupidoner, o Chariter!
Allt, hvad menlöst och täckt är till i verlden,
sörje. Sparfven är död: den sparf, min flicka
höll så hjertligen af, mer än sitt öga.
Också var han så söt: och kände henne
såsom barnet sin mor: och ville alldrig
gå ur famnen på henne: utan alltid,
hur han hoppade kring, fram och tillbaka,
sprang han pipande bort till henne ensam.
Men nu vandrar han der den mörka vägen,
dän man alldrig får lof att vända åter.
Hvad jag önskar er ondt, I onda skuggor,
som så sluken allt skönt dit ner i grafven!
Hvad sötunge till sparf I togen från oss!
O! så styggt det var gjordt. Ach! stackars lilla.
Blott för din skuld i dag min flickas ögon
ser jag svälla af gråt och bli så röda!⁵²

Den senaste svenska översättningen, som är utförd av Gunnar Harding och Tore Janson och alltså publicerad nära tvåhundra år efter Franzéns version, lyder:

Sörj, ni kärlekens gudar och gudinnor
sörj, ni alla som ännu känner kärlek.
Död är sparven nu, hennes älsklingsfågel,
som hon älskade mer än sina ögon.
Söt som honung var han och kände henne
lika väl som en flicka känner modern.
Aldrig vek han från hennes ljuva sköte

där han skuttade kors och tvärs och alltid
bara kvittrade för sin härskarinna.
Han går nu på den skuggbetäckta vägen;
från den finns, sägs det, ingen återvändo.
Ve er, alla ni Orcus mörka skuggor
som berövar oss allt vi finner vackert.
Ni har rövat från oss den söta sparven.
Ack, så grymt mot en stackars liten fågel!
Ni bär skulden till att min flickas ögon
nu har svullnat av gråt och blivit röda.⁵³

Harding och Janson ligger i sin tolkning nära originalet – till skillnad från Ebbe Linde, som i sin översättning av Catullus' dikter (publicerad 1958) förhåller sig fri gentemot originaltexterna. En avvikelse finns dock i Harding/Janson, nämligen i raderna 14–16 i originalet, som i den svenska översättningen motsvaras av raderna 13–15 (den svenska versionen innehåller 17 i stället för 18 verser, eftersom raderna 3 och 4 har slagits samman till en enda rad). Verserna "at vobis male sit, malae tenebrae / Orci, quae omnia bella devoratis: / tam bellum *mihi* passerem abstulistis" översätts med "Ve er, alla ni Orcus mörka skuggor / som berövar *oss* allt *vi* finner vackert. / Ni har rövat från *oss* den söta sparven." (mina kursiveringar). Av någon anledning har pronomenet *mihi*, som är dativ singularis av *ego* och betyder 'mig', översatts till 'oss', som om originalet haft dativ pluralis, *nobis*. Denna ändring kan föra läsaren i en riktning som inte är avsedd när hon tillägnar sig dikten.

Sparven är gudinnan Afrodites fågel och följaktligen en symbol för kärlek. I Sapphos hymn till gudinnan dras Afrodites vagn av ett spann sparvar. *Passer solitarius*, som sparvarten heter, är blå till färgen och känd för sin vackra sång.⁵⁴

Tolkningarna av Catullus III har varierat stort. "I vad mån fågeln i denna dikt kan ha en mindre oskyldig dubbelmening torde läsaren böra bedöma själv",⁵⁵ skriver Ebbe Linde i kommentaren till sin översättning. I *Catullus. An Interpretation* (1972) framhåller Kenneth Quinn att dikten inte endast är "the charming animal poem it tends to become at school",⁵⁶ men betonar trots detta att dikten förmodligen är avsedd att läsas bokstavligt. Han skriver: "Poems 2 and 3 were hardly written to perpetrate a double entendre. The most obvious and simplest explanation seems to me the most likely: Lesbia had a sparrow and it died."⁵⁷ "Catullus' references to sex are clear and

Antik vasmålning föreställande kvinna med sparv ur Dionysischer Reigen (1926).

explicit”, skriver den engelske utgivaren av romarens dikter G. P. Goold och tillägger: ”the *passer* of II and III is not really Lesbia’s sparrow but symbolically represents the poet’s organ.”⁵⁸

Tanken att sparven är poetens fallos är inte ny. Redan den florentinske poeten och humanisten Angelo Poliziano (1454–1494) framförde denna tolkning.⁵⁹ Förutom i Goold, som citeras ovan, har Poliziano två sentida meningsfränder i E. N. Genovese och G. Geangrande.

Genovese menar att man kan se sparven som för det första sparv, för det andra en (möjligen bevingad och fallosformad) amulett eller berlock, för det tredje poetens (eller någon annans) *membrum virile* och för det fjärde som en rival till Catullus (Passer var ett vanligt romerskt efternamn).⁶⁰

Geangrandes diskussion är semantiskt orienterad och tar i första hand sikte på poetens humor. Catullus II och III är fulla av ”*vulgärlateinich forms*”,⁶¹ menar han. *Passer* betydde *mentula* (köslem) på folkligt latin, och det var så Catullus använde ordet. Eftersom sparven enligt Geangrande är en symbol för poetens fallos, betyder det att poeten drabbats av impotens.

Och impotens uppfattades i allmänhet just som könslemmens *död*.⁶² För-
 lusten av sparven blir i Geangrandes tolkning alltså i hög grad personlig för
 Catullus: poeten ”is suffering from a dead *mentula*, and his mistress is crying
 in despair [...]”⁶³ Diktens slutrader, ”o factum male! o miselle passer! / tua
 nunc opera meae puellae / flendo turgiduli rubent ocelli”, hänför sig då enligt
 Geangrande inte i första hand till ”the genre ’Totenklage um Tiere’, but to
 ’the impotent lover’ theme.”⁶⁴

Det är inte osannolikt att Lesbia (eller Clodia Metella som hon egentligen
 hette) ägde en sparv och att poeten och älskaren Catullus skrev en dikt när
 den dog. Det var nämligen vanligt att man i antiken hade fåglar i voljär.⁶⁵
 Men det är nog meningen att Carmen III skall kunna läsas både bildligt
 och bokstavligen. Dikten har en *double entendre* – sparven är sparv och som
 sådan också en symbol för poetens *membrum virile*. Dess liv och död blev en
 förevändning för Catullus att skriva två lekfulla dikter.

Imitationer av Catullus’ gravdikt

Det existerar många imitationer av och anspelningar på Catullus’ sparvgrav-
 dikt, som ju är en av den västerländska litteraturens mest kända texter över
 huvud taget. Den har lästs i skolorna i flera hundra år. Om Pompedikten är
 den svenska djurgravpoesins mest kända dikt, så är gravdikten över Lesbias
 sparv hela genrens mest berömda poem. I antologin *Thesaurus epitapharium
 veterum* (1666), sammanställd av den franske filologen och författaren Phi-
 lippe Labbe (1607–1667), finns en omdiktning av Catullus’ dikt på dess eget
 språk; det är poetikförfattaren J. C. Scaliger som konstfullt stöpt om den i
 elegiska distika (Catullus’ originaldikt är skriven på en elvastavig versform,
 så kallad hendekasyllabus).⁶⁶

Ett bra exempel på en imitation av Catullus’ dikt är tyske Celanders ”An
 Silvien, da sie den Tod eines Sperlings beweinte” (Till Silvia, då hon grät
 över en sparvs död). Celerander är sannolikt en pseudonym för Christoph
 Woltereck (1686–1735),⁶⁷ som var en av den tyska barockens mest erotiskt
 inriktade poeter, författare till dikter som ”Auf ihre Hände und Brüste”
 och ”Als er ihre Brüste küßte”. Hans gravdikt över inte Lesbias men Silvias
 sparv lyder:

SO höret doch einst auf den Vogel zu beklagen
Und laßt das Augen-Paar mit Weinen stille seyn/
Jhr habet nichts von Noth und herber Angst zu sagen/
Ermuntert euren Geist/ und stellt das Hermen ein;
Der Vogel ists nicht werth was ihr um ihn verübet/
Wendt jene Kostbarkeit der Thränen besser an.
Und weil euch lang genug die treue Brust geliebet/
So gönnet/ daß ich euch vor ihn bedienen kan.⁶⁸

[Så sluta upp nån gång att klaga över fågeln,
och låt ert ögonpar hålla inne med gråten.
Ni vet ingenting om död och bitter ångest,
pigga upp er, sluta gräma er.
Fågeln är inte värd det ni gör för dess skull,
använd era kostbara tårar på något bättre.
Och då det trogna bröstet älskat er länge nog,
skänk mig ynnesten att tjäna er i fågelns ställe!]⁶⁹

Ingrid H. Tagues tidigare citerade ord om att författarna ofta var, som hon skriver, ”inspired by the sight of women caressing her pet to wish themselves in the animal’s place”,⁷⁰ är en träffande beskrivning också av den här dikten. Diktjaget erbjuder sig att i fågelns ställe träda i tjänst hos kvinnan.

Också i England har Catullus’ dikt genom århundradena blivit föremål för imitationer. James McPeck framhåller i *Catullus in Strange and Distant Britain* (1939) att de mest ambitiösa imitationerna av Catullus III i Storbritannien är ”On the Death of a Lady’s Sparrow, in Imitation of Catullus, for his Lesbia’s” av George Farquahar (1678–1707) och ”On the Death of Lesbia’s Green-bird” av Henry Needler (1690–1718).⁷¹ Även mer kända poeter som John Skelton (ca 1460–1529) och Robert Herrick (1591–1674) har författat dikter där influenserna från *passer*-poemet är påtagliga. Känd är Skeltons långa gravdikt över ”Phyllyp Sparowe” (Phillip Sparrow), som avslutas med ett epitafium på latin.⁷²

Den franske författaren Charles de Saint-Évremond (ca 1610–1703) skrev en gravdikt över en sparv med titeln ”Sur la perte d’un Moineau blanc que Madame Mazarin aimoit beaucoup”⁷³ (Över förlusten av en vit sparv som madam Mazarin höll mycket av). Saint-Évremond var verksam vid det engelska hovet, hos Charles II, där även hertiginnan Mazarin vistades och förfogade över ett menageri.⁷⁴

I Sverige har inte dikten inspirerat till några fullödiga efterbildningar av det slag som Celanders dikt utgör ett så tydligt exempel på. Inte sällan finner man dock anspelningar på den även hos oss. Ett exempel är följande opublicerade dikt i Knösiska handskriftssamlingen i Stifts- och landsbiblioteket i Skara. Författaren till dikten är okänd. Den är avfattad på franska men har av allt att döma skrivits i Sverige av en svensk poet. Den heter ”Sur un Serin de Canarie, mort a Fullerö” (Över en kanariefågel, död på Fullerö) och tillkom enligt en datering år 1751.

Fullerö är en herrgård vid Mälaren i Västmanland, som sedan slutet av 1600-talet har gått i arv som fideikommiss inom släkten Cronstedt. Carl Johan Cronstedt (1709–1777) var arkitekt och elev till den berömde Carl Hårleman, som tidigare omtalades i ett annat sammanhang. Cronstedt hade vittra intressen och ägde ett stort bibliotek, och under 1730-talet vistades han tillsammans med bland andra Hårleman i Paris.⁷⁵ Handstilen i dikterna påminner i hög grad om handstilen i ett brev som Cronstedt skrev på franska i Paris 1734 till Carl Gustaf Tessin.⁷⁶ Med familjen Cronstedt umgicks under 1740- och 1750-talen Hedvig Charlotta Nordenflycht. Hon vistades då periodvis på Fullerö och skrev flera dikter i anslutning till sina besök.⁷⁷ Man kan förmoda att Nordenflycht stimulerat Fullerö-kretsen att ägna sig åt vittra övningar. Det kan alltså inte uteslutas att dikten är skriven av Cronstedt, även om han lika gärna kan ha skrivit av den från ett original av någon okänd poet (att dikten är skriven av Nordenflycht finns det dock ingen anledning att tro). Dikten över kanariefågeln lyder:

Ici se fait le plus charmant gozier,
Qui vint jamais des bords de Canarie.
Ici la Parque au coeur d’acier
D’un coup funeste a la trame finie
D’une innocente et belle vie.
Son sort fut de plus doux,
Tendre et fidele epoux,
il chanta, sauta dans sa cage:
De sa Maistresse⁷⁸ aimé,
cajolé,
mitonne,
vivant il sçavoit plaïre, et mourut regretté:
Passant! que faut il davantage?⁷⁹

[Här vilar den mest förtjusande stämma / som någonsin kommit från Kanarielandet. / Här gjorde ödesgudinnan med stål hjärtat / med ett dödande slag slut på ett oskyldigt, vackert liv. / Hans öde var bland de ljuvaste, / som öm och trogen make / sjöng och hoppade han i sin bur. Älskad av sin härskarinna, / smekt, / kelad med, / som levande fick han bli älskad, som död saknad. / Du som färdas på vägen! Vad kan man mer begära?]⁸⁰

Det är i synnerhet de korthuggna raderna i slutet av dikten, ”De sa Maistresse aimé, / cajolé, / mitonne, / vivant il sçavoit plaire, et mourut regretté”, som minner om Catullus’ sparvdiikt. Även upplysningen om att fågeln sjöng och hoppade i sin bur för tankarna till denna diikt, där Lesbias sparv hoppar hit och dit i sin härskarinnas sköte. Uttrycket ”la Parque au coeur d’acier” i rad tre torde syfta på Atropos, en av de tre parcerna (moirerna) i den klassiska mytologin och den som klippte av livstråden.

I Knösiska samlingen finns även följande gravdiikt över en nötskrika, daterad 1750, som inte innehåller några erotiska komponenter men som kan citeras för sammanhangets skull. Den heter ”Öfwer en Nötskrika, som Gr.[efwe] C. J. C. [Carl Johan Cronstedt] gick i harmen [ilskan, vredesmodet] ut at skiuta, sedan hans Grefwinna bortrest från Fullerö” och lyder på följande sätt:

Farwål, min hela släkt, et fasligt knall jag hörde,
Som mig i ögnableck [omedelbart] i dödsens rike fördt.
Mit lif har ingen tykts beswära;
Men dock, jag räknar det för ära:
En jagare med modig arm
Mig fält, at jag ej mer hör giöken.
Mit lif det offras åt hans harm,
Och dunen åt en waker Fröken.

Efter dikten finns en asterisk, där följande information ges: ”Fr.[öken] S. samlade flitigt alla dun hon kunde finna.”⁸¹

Även flera dikter av Dalin innehåller anspelningar på Catullus III, och det finns anledning att särskilt peka på en av dessa. I ”Til Hof-Fröken FREDRIKA MÖRNER, Öfwer en Henne tilhörig *Canarie*-Fogels död”, daterad 1762, finns raden: ”Fäll tårar, alt hwad kärlek smakat”.⁸² Lugete [...] quantum est hominum venustiorum” betyder ordagrant ”Sörj alla, som vet vad kärlek är.” Om man bortser från de anropade kärleksgudarna och kärleks-

gudinnorna, kan den första raden i Catullus' sparvgravsdikt alltså översättas precis som i Dalins dikt.⁸³

En gravdikt över en ekorre, ”Grafskrifft öfwer Curre”, har en upptakt som synes vara hämtad från Catullus III. Dikten är troligen från sent 1600- eller tidigt 1700-tal; den har endast påträffats på ett ställe, nämligen i Palm-skiöld 397, ”Exotica. Satyriske och Blandade Ämnen”, och är alltså mycket ovanlig. Här citeras hela dikten, men det är som sagt endast dess inledande rader, närmare bestämt de två och en halv första, som innehåller en blinkning till Catullus:

alt hwad som Namn af Ekorn bär
inställer Er att Klaga, den lilla Curre sofwer här,
som tagen är af daga; Han war en lilla tijd han war
sin herres enda fågnad Men nu är thet, att grafwen kan
den fågnan sig tillägnat till Siöss war han ey ferdig wahn,
ty måst han lijfwet låta, derfore hielpe hwem som kan
Wår lilla Curre att gråta.⁸⁴

Ytterligare en dikt förtjänar här omnämnande. Det är den anonyma ”Öfwer en Hund kallad *Aldina*”, som 1767 publicerades i *Wecko-Skriften kallad Artiga och Nöjsamma Tidsfördrif*. Veckoskriften utgavs anonymt av Erik Ekholm (1716–1784), som var notarie vid Stockholms bokauktionskammare och en stor samlare av urkunder. Endast en årgång utkom. Ekholm drog omedelbart nytta av offentlighetsprincipen i 1766 års tryckfrihetsförordning och utgav även tidningarna *Den Swenska Fatburen* (1767–1771) och *Nytt och Gammalt* (1767–1770).⁸⁵ Dikten består av elva fyraradiga strofer, och det är framför allt den näst sista som innehåller explicita anspelningar på Catullus' poem. Där heter det:

Beklagen er Stolar och Säten och spis
Och alt hwad nu blifwit til öde
Ja gråten och sucken på uslaste wis
Aldina är nu bland de döde.⁸⁶

Den anonyme diktaren – det kan inte uteslutas att det är Ekholm själv som hållit i pennan – förvränger här de inledande raderna i det redan parodiska romerska poemet genom att låta döda föremål som stolar och spisar stämma upp i klagolåt över det döda djuret. I sin ”Förberedelse”, det vill säga sitt

förord, till det första numret, meddelar Ekholm att tidningen bland annat innehåller ”Artiga [konstfulla] Graf- och Bröllops-Skrifter”, vars ämne ”ej kunna göra någon Läsare ledsen [...]”.⁸⁷ Det är svårt att inte instämma i den kommentaren.

Svensk, erotisk djurgravpoesi före Dalin

Holmström var inte den ende i Sverige som skrev erotiskt färgad djurgravpoesi. Innan den övriga Pompelitteraturen undersöks finns det anledning att dröja något vid en annan poet, nämligen Johan Gabriel Werving (ca 1675–1715).

Werving var under 1690-talets sista år guvernementssekreterare vid svenska ambassaden i England, som leddes av Carl Bonde (1648–1699); han var informator åt Bondes söner och företog även resor till Holland.⁸⁸ Wervings i litterärt hänseende mest produktiva period inföll i Stockholm åren kring 1700, där han diktade för de aristokratiska kretsarna. 1706 lämnade poeten Sverige för att träda i tjänst som ambassadsekreterare i Hannover.⁸⁹

Werving skrev framför allt franskinspirerad sällskapspoesi – preciösa och burleska epigram och gravdikter. Han har kallats ”vår första fullblodiga uppenbarelse af den elegante salongsskalden, vår första utpräglade representant för den lätta poesin, som, född i de preciösa salongerna, under hela sjuttonhundratalet fortfar att förtrolla de högre kretsarne inom alla land med sin esprit och sin grace.”⁹⁰ Wervings djurgravdiktning, som sannolikt tillkom åren kring 1700, antyder även att poeten kan ha umgåtts med *Anthologia Graeca*. I en gravdikt över en hund, som i en handskrift benämns ”Grafskriff” och i en annan kallas ”Grafskriff öfwer den lilla Favoriten Phillis”, skriver Werving in sig i den erotiska djurgravpoesins historia. ”Grafskriff” består av fyra strofer och lyder:

I

Tänk Phillis ligger här i gropen
Och hwilar jämte detta Trä,
Som fordom tiente Jungfru Hopen
Och såf så sött på AnKins knä.

2

Eij fins en slijk bland alla Diuren,
J Skogar eller hem i huus,
Hon war ett under i naturen,
Ja föga större än en Rätta.

3

Rätt goda dagar fick hon äga,
Ty alla unte henne wäl;
De månde henne sidst så pläga [förpläga],
Att hon sig stackars ått ihjäl.

4

Ach jämmer att så liten tider [kort stund]
Den lilla Phillis lifwet nöt [njöt];
J ett war lyckan henne blider,
Hon dogh i Maja Lisas Skiöt.⁹¹

Phillis ”tiente Jungfru Hopen”, heter det i första strofen. Hunden kan alltså förmodas ha varit en liten så kallad jungfruhund (ett ord som kommer från tyskans *jungfer(n)hündchen* och betyder ’ung dams knähund’). Den uppges ha tillhört en ung kvinna vid namn AnKin, en form av Annchen, lilla Anna. Vändningen ”föga större än en Rätta” i andra strofen är medvetet pekoralistisk och för med sig en humoristisk effekt eftersom det väntade rimordet ’mus’ uteblir.⁹² Werving anspelar här, liksom på andra ställen,⁹³ på en känd rad i Horatius’ *Ars poetica*: ”parturient montes, nascetur ridiculus mus”, ”Bergen är i födslovända, en löjlig mus skall födas”.⁹⁴ Två–tre decennier senare skulle Dalin ta sin utgångspunkt i samma citat i den första av sina gravdikter över tiken Kersti Berg.

Parallellt alluderar Werving även till Lindschölds gravepigram över Bella Aneur och uppgiften att tiken i denna dikt var ”fög’ störr’ än een näfwa”; Werving har ”föga större än en Rätta”. Det innebär att minst ett av Lindschölds hundepitafier var känt i vittra kretsar omkring år 1700, vid tiden för Pompe-epitafets tillkomst.

Hunden fick ”goda dagar [...] äga” men alltför goda eftersom orsaken till dess död var att den åt ihjäl sig (tredje strofen). Det går inte att avgöra om Werving haft Meleagers epitafium över haren i åtanke här eller om han endast fått samma poetiska idé som den hellenistiske skalden. Det förefaller

dock inte osannolikt att vi har att göra med en referens till Meleager – motivet förekommer inte på andra håll.⁹⁵

Formuleringen ”Hon dogh i Maja Lisas Skiöt” får hursomhelst en svensk läsare att tänka på slutraderna i Holmströms Pompedikt (trots att Wervings dikt möjligen är skriven tidigare än Holmströms epigram).⁹⁶ Ordet ”dogh” har här, som utgivarna av Wervings dikter, Bernt Olsson och Barbro Nilsson påpekar, tidens dubbelbetydelse – och kan även förstås: ”nådde högsta sexuella lycka”.⁹⁷

Karl XII och la petite mort

Israel Holmström var, skriver Germund Frunck i sin tidigare anförda uppsats om poeten, ”utan tvifvel en av de lyckligaste bärarne af den sällskapsposi, som under Karl XI och XII, i synnerhet den senare, var så älskad, och, så vidt man känner, den mäst fyndige och kvicke af dess idkare [...]. Att hans glada skämt förskaffade honom ynnest hos Karl XII är ofta sagdt”.⁹⁸ Utgivaren av kungens brev, Ernst Carlson, ger uttryck åt en liknande tanke och skriver: ”Han [Holmström] var omtyckt af konungen för sina kvicka infall”.⁹⁹

En fråga (av flera) som inställer sig efter läsningen av uttalanden som dessa är, vilket tidigare aviserats, om gravdikten över Pompe – vars adressat ju Karl XII är – lästes upp av Holmström *inför* Karl XII, eller om poeten först läste den inför vännerna i fältkansliet och i ett senare skede även i närvaro av kungen. Ja, läste han över huvud taget upp den för Karl XII? Härpå infinner sig frågan vad det (i så fall) var som kungen kan antas ha uppskattat med den, om han nu alls uppskattade den, vilket det dock finns skäl att tro att han gjorde. Frågorna är svåra att besvara men de bör ställas, eftersom de visserligen något osäkra svaren kan kasta en aning mera ljus över den karolinska sällskapspoesins funktion och betydelse i allmänhet och Pompediktens funktion och betydelse i synnerhet – och framför allt öka insikten om Karl XII:s förhållande till den erotiskt sinnade sällskapsposin.

Skälet till att de till synes naiva frågorna över huvud taget bör ställas är att det måste antas ha varit en smula djärvt av Holmström att anspela på *la petite mort* i fallet Karl XII, eftersom kungen var känd för att ha varit reserverad gentemot kvinnor.¹⁰⁰

Till att börja med: kan Karl XII själv antas ha omfattat den frivola humor som fick spelrum i åtskilliga dikter i den karolinska sällskapsposin, till

exempel i bröllopgåtorna och i epitafiet över Pompe? Annorlunda uttryckt: delade Karl XII *det erotiska skämtlynnnet* med sin samtid? Eller stod han vid sidan av, utan att vara inblandad i samtal av det slaget och utan att roas av poesi av denna sort? Det sistnämnda finns det inga direkta vittnesmål om, men beträffande det förra finns några uppgifter som det finns anledning att se närmare på – och som kan kasta litet ljus över det senare.

Fältprästen och krönikören Jöran Nordberg berättar, att Karl XII visserligen inte var folkskygg men att han gärna undvek kvinnors sällskap om det var möjligt.¹⁰¹ Karl XII:s vilja att gifta sig förefaller som bekant ha varit svag. När hans farmor och systrar förde förestående giftermål på tal ville han hellre tala om annat; han avböjde, som Sven Grauers skriver, ”bestämt alla välmenta försök att få honom att inträda i det äkta ståndet”.¹⁰² I ett brev till Ulrika Eleonora den yngre avvisar han med eftertryck allt tal om framtida ”mariage” och tillfogar: ”så måste iagh väl tilstå, at iagh lärer blifva vigder vedh soldathopen i lust och nöd at lefva och döo”.¹⁰³ Tidens mätressmode förefaller inte ha tilltalat honom, i varje fall finns det ingenting som vittnar om att kungen skulle ha hållit sig med älskarinnor. Enligt Nordberg skall han till Carsten Feif vid något tillfälle ha sagt följande om giftermål och mätresser:

Och hwad mig sjelf anbelangar, skal jag ock gifta mig, när vår HERre gifwer oß Fred och då wil jag söka ut en Hustru, intet efter *Raison d'Etat*, utan den, som jag rätt tycker om, och tror mig framgent kunna älska, så at jag slipper hålla en sådan, som kallas Maitresse på Fransyska, och hora på Swenska.¹⁰⁴

Allt detta innebar dock inte, tvärt emot vad man kanske skulle kunna tro, att Karl XII, som Grauers skriver, ”skulle ha hyst någon puritansk motvilja mot sexualdriften som sådan eller mot äktenskapet i princip”.¹⁰⁵ Grauers lyfter fram ett citat ur ett utkast av kungens egen hand till en ”Antropologia physica” (från 1716), där öppningsraden lyder: ”Alla lefvandes naturliga drift är det, som kallas Passion, eller Vällusts åtnjutande”,¹⁰⁶ en maximliknande sentens som ju tyder på viss insikt hos Karl XII om sexualitetens villkor. Inte heller förefaller kungen ha haft något emot att höra på när hans officerare berättade om sina erotiska eskapader. Den franske reseskildraren Aubry de La Motraye (1674–1743), som besökte kungen i Bender 1711, berättar följande i *Voyages du Sr A. de La Motraye, en Europe, Asie, et Afrique*, publicerad i Frankrike 1727:

Quoi que *Charles XII* évitât la Compagnie du beau Sexe, il n'étoit pas fâché d'entendre parler des amours & des intrigues de ses Officers. Il s'en faisoit au contraire un grand plaisir, comme il le témoignoit sur son visage, dans ses discours & par les railleries fines qu'il leur en faisoit à eux-mêmes.¹⁰⁷

[Ehuru Karl XII undvek det räckta könets sällskap, hade han intet emot att höra talas om sina officerares kärleksäventyr. Det roade honom tvärtom mycket, såsom man kunde se av hans ansiktsuttryck och förstå av hans tal och det fina sätt varpå han skämtade med dem därom.]¹⁰⁸

Citatet utgör inte endast en enstaka notering om Karl XII:s person; de La Motrayes reseskildring handlar till övervägande delen om den svenske regenten – hans ”förhållanden, uppträdande i Bender under de fyra år, han tillbragte i Turkiet, om hans återkomst till Sverige, hans fälttåg mot Norge, hans död och de därpå följande händelserna”.¹⁰⁹ Författaren hade studerat kungen ingående, varför hans bok måste anses vara en beaktansvärd källa.¹¹⁰

Mot bakgrund av dessa uttalanden finns det således ingenting som tyder på att Holmströms *Pompedikt* *inte* skulle ha uppskattats av kungen. Snarare får det anses rimligt att han satte värde på den. Det får också anses troligt, att poeten läst upp dikten i närvaro av kungen och att även andra medlemmar ur fältkansliet, kanske Olof Hermelin och den ovan omtalade Carsten Feif, vid detta tillfälle fanns närvarande.

Som nämnts inkapslar Pompe-epitafiet med sina åtta märgfulla rader en sedan länge förlorad krigsbussjargong. Genom att vrida på ett känt litterärt motiv kreerade Holmström en dikt som med största sannolikhet framkallade igenkänning och samtidigt förvåning hos läsar- och lyssnarskaran. Som sådan är den en idealisk – och genialisk – sällskapsdikt. Precis som de andra som hörde dikten läsas upp torde Karl XII ha uppskattat dess eleganta, frivola anspelning.

*

Som vi har sett frivoliseras djurgravpoesin redan i sin linda. Meleagers gravdikt över hetären Phaniums hare från århundradet före Kristi födelse fick en efterföljare i romaren Catullus på hundratalet efter Kristus, som med sin gravdikt över Lesbias sparv gav denna dikttyp skarpare konturer. Längre

fram i historien, under 1600- och 1700-talen, tar ett stort antal europeiska poeter upp och bearbetar den frivola djurgravpoesin. Under dessa århundraden skrivs det även åtskilliga imitationer av genrens *magnum opus*, Catullus' sparvgravdikt. I Sverige finner vi erotisk djurgravpoesi hos bland andra Werwing, Holmström och Dalin, och även i Tyskland, Frankrike och England tas den som vi sett upp till användning – och får vid spridning.

Den som är mest lyckosam i sin tillämpning av den erotiska djurgravdiktningen är Holmström. I sitt epitafium över Pompe vänder han på det mest kännetecknande draget i denna poesi och lyckas med en tillsynes enkel manöver åstadkomma någonting nytt och oväntat. Även ur ett internationellt perspektiv framstår Holmströms handgrepp som fullständigt unikt: ingen annanstans finner man att kvinnor hyser avund gentemot hundar för att de ägde (det för dem vanliga) privilegiet att få ligga i sin husbondes säng. I alla andra dikter – svenska som utländska – finner man uteslutande att det är män som är avundsjuka på hundar för att de hade ynnesten att få ligga uppkrupna i famnar tillhörande unga kvinnor.

Av den orsaken bör, som jag påpekat, Martin Lamms omdöme om Pompedikten avvisas. Holmströms dikt är ingen dussindikt eller osjälvständig imitation av en hop samtida franska epigram utan en unik och egensinnig (om)tolkning av ett under 1600-talet och 1700-talet mycket omtyckt litterärt motiv.

6

Pompedikter i dialog och på olika språk

Replikdikter

Israel Holmströms epitafium över Karl XII:s hund skulle ge upphov till en ansenlig mängd Pompepoesi – dikter om och över framför allt hundar som alluderar på eller av andra skäl kan sättas i samband med Holmströms dikt. Under hela 1700-talet pågick en stor aktivitet kring genren över huvud taget, och det faktum att många dikter kopierades av samlare och fick spridning vittnar som sagt om dess popularitet.

Pompe-epitafiet och dess ekivoka kvickhet skulle emellertid, som antytts, inte bara locka till skratt utan också röra upp känslor och förarga. Det gav bland annat upphov till två samtida, polemiska replikdikter, varav en – den andra och tillika kortare – sannolikt har skrivits i syfte att utmanövrera Holmströms dikt. Om dess författare inte haft för avsikt att avlösa eller ersätta Holmström, skulle det inte funnits någon anledning för honom att skriva en dikt till över samma ämne; han hade då rimligen nöjt sig med att endast en gång kritisera epitafiet.

I Germund Fruncks uppsats ”Ett bidrag till Israel Holmströms monografi” ingår i en bilaga två dikter av en okänd versmakare: en som det förefaller ganska ilsken reaktion på Pompe-epitafiet och ett förslag till en ny gravdikt över Karl XII:s hund. Den okände poeten hade retat upp sig på epitafiet och ansett sig nödgad att gå i svaromål. Dikterna återfinns även i del två av den textkritiska utgåvan av Holmströms *Samlade dikter* (2001), varifrån de här citeras.¹

Den första repliken, ”Wälment anmärckning wid *Pompes* grafskrift”, är ett fördömande av framför allt de sista fyra raderna i Holmströmdikten. Den är skriven på *vers burlesque* och lyder:

Hund är hund lät hieltar blifwa,
 lemna Möö när du will skrifwa
 Hundedicht och *Personal* [personalia]²
 blanda gull bland bly det kränker
 dygden deß, lik som man sänker,
 plumpig dicht; och slem [dålig, olämplig] *Final*.
 Oskräkt lefwa tappert winna,
 då när man med lust kan finna
 Ödet påckat skräck och nöd,
 ej för Fötter lifwet tiggia
 men i graf oändrat liggia
 är en tapper hieltes döhd
 Fräcka möers Crants och prydna,
 har dem under sådan lydna,
 at een Kyskhets längtan rår;
 stora *Carols* dygd förnekar
 med möer offra [ägna, hänge sig åt] hundelekar
 som från ärbarheten går.³

Författaren till denna valhänta dikt förefaller ha varit indignerad över att Holmström så ogenerat blandat högt och lågt, att han 'okritiskt' ställt guld (en kung av Guds nåde, Karl XII av Sverige) och bly (en hund, kvinnor och soldater) sida vid sida. Han upplever det till och med som kränkande. Holmströms dikt är "plumpig", heter det, och den har en "slem *Final*". Det författaren framför allt vänder sig mot, är den halvt maskerade upplysningen i Holmströms dikt att de unga kvinnorna skulle vara avundsjuka för att hunden fick sova i kungens säng. Det lasciva inslaget i dikten har haft en repellerande effekt på honom.

Ewert Wrangel har i uppsatsen "Versekrig' under frihetstiden" påpekat att striderna på poesins slagfält kunde angå både dikternas ämne och deras form.⁴ I Pompefejden, som den skulle kunna kallas trots att Holmström vad vi vet aldrig replikerade, gäller polemiken alltså det förra förhållandet: ämnet.

Replik nummer två gör anspråk på att få bli betraktad som den nya, 'politiskt korrekta' gravdikten över Pompe. Epitafiet består precis som Holmströms epitafium av åtta rader. Det bär namnet "*Pompes* rätta [berättigade] låford i grafwen", är skrivet på *vers burlesque* och lyder:

Pompe född och död en hund,
trogen som en hund kund wara
art af art ty feck han fara
Land omkring när han war sund,
Hundelycka had han nog
wäl han lefde feet och frodig
skiönt [fastän, även om] han war en lång tid modig [käck, frimodig]
säg dock gamle *Pompe* dog.⁵

Eftersom dikten är undermålig misslyckas den med att ta det ursprungliga epitafiets plats som den officiella eller mest omtyckta dikten över Pompe. Det skall dock framhållas att Holmström sannolikt inte haft någon intention att författa en klassisk dikt utan endast skrivit ett epitafium som råkat bli mycket uppskattat och berömt.

Anledningen till att Holmströms dikt överlevde angreppet *är* just att den är en så pregnant och snillrik sammangjutning av hög och låg stilkonst. Häri ligger dess styrka: i fusionen av förfinad panegyrik och grovkornig *vers burlesque*.

Pompe-epitafier på latin

I likhet med Catullus' sparvgravdikt har Holmströms verser över Pompe frambringat såväl imitationer som översättningar. Om man har att göra med en imitation eller en översättning är dock inte alltid så lätt att fastställa, eftersom gränsen mellan de båda företeelserna är flytande; det framkommer till exempel av den kommande diskussionen.

Jag känner till två efterbildningar eller (fria) översättningar av epitafiet skrivna på latin: en från början av 1700-talet och en från senare delen av samma sekel (det kan finnas, eller i varje fall ha funnits, fler). Därtill existerar det ett självständigt Pompe-epitafium på detta språk som det finns anledning att begrundas.

POMPE-EPITAFIET I CELSIUS' MANUSKRIFTSAMLING

På ett löst blad i volymen V 5:2, som ingår i en manuskriptsamling i UUB som tillhört ämbetsmannen och biskopen Olof Celsius den yngre (1716–

1794), har följande rader skrivits ovanför Holmströms svenska dikt. Det rör sig om en komprimerad imitation eller översättning av Holmströms epitafium, som lyder:

In Obitum
POMPES
Canis Regii
In regis Caroli requievit POMPE cubile;
illius & tandem mortuus ante pedes.
Quæ Dea non, Sicut ille, volet sic vivere vitam,
Et quis non Heros optet, ut ille, mori!⁶

Överflyttad till svenska lyder diktens titel: 'Över den kungliga hunden Pompes död'. Själva epitafiet kan översättas så här:

Pompe vilade i kung Karls säng;
han dog till slut framför kungens fötter.
Vilken gudinna skulle inte vilja leva sitt liv som denne?
Och vilken hjälte skulle inte önska att dö som han?⁷

Första ordet i rad tre är i manuskriptet svårläst – och det kan tydas annorlunda. Utgivarna av Holmströms *Samlade dikter*, som citerar dikten,⁸ läser tredje raden på följande sätt: "Lux Dea non, Sicut ille, volet sic vivere vitam", 'Ljusets gudinna skulle inte vilja leva sitt liv som denne' (min kursivering).

Det finns dock ingen känd gudinna med namnet Lux i den latinska litteraturen och man finner där inte heller någon personifikation av *lux*.⁹ Epitafiet återfinns enligt Germund Frunck i en snarlik version i en annan, nu förkommen eller (mer sannolikt) omkatalogiserad, volym i UUB:s samlingar. Även den har, uppger han, formuleringen "Quæ Dea non, sicut ille, volet sic vivere vitam".¹⁰

Ordalydelsen "Quæ Dea non...", inte "Lux Dea non...", torde således vara den lydelse som åsyftats av personen som höll i pennan. Den ger också dikten ett mer begripligt innehåll.

Det är högst sannolikt att Holmströms Pompe-epitafium, liksom de latinska Pompeverserna ovan, även var avsedda att föra tanken till ett av tidens stora samtalsämnen, nämligen att Karl XII valde kriget framför äktenskapet, att han skulle "blifva vigder vedh soldathopen i lust och nöd at lefva och dö", som han skriver i det tidigare anförda brevet till systemen Ulrika

In Obitum
POMPEI
Cæsar. Regii

In regis Caroli requievit POMPEI cubile,
illius & tandem mortuus ante pedes.
Quæ Dea non, sicut ille, vult sic vivere vitam,
Et quis non Heros optet, ut ille, mori?

Pompe, kongans krogen dæring,
Dof swar mitt i jernens sving.
Vins fues vaur of Casars fæstnar,
Och fues of vid kongans fæstnar.
Mængan soll of sorgar mæ
Oufunda, som Pompe, Casars;
Cæsar fæstnar affars præfara,
Ut fæ, pr som Pompe, do.

Eleonora. Trots att han var ålagd att avla en tronarvinge för att säkra ättens fortlevnad och Sveriges framtid valde han bort detta, eller sköt det åtminstone på framtiden. Inte heller mätressmodet förefaller som nämnts ha tilltalat honom, trots att en furste med självaktning enligt tidens sed skulle vara "ordentligt försedd med mätresser".¹¹ Gudinnefrasen motsvarar Holmströms ordvändning, "Mången stält och fager Mö / Önskade som *Pompe* Lefwa". Varken unga, ogifta kvinnor (mör) eller gudinnor gjorde någon lycka hos kungen – det visste både latindiktaren och Holmström. Den ovan citerade replikpoeten menar att det var kungens dygdiga levnadssätt, hans redliga sexualmoral, som gjorde att han inte intresserade sig för älskarinnor; replikpoeten hävdar att "stora *Carols* dygd förnekar / med möer offra hundelekar / som från ärbarheten går". Karl XII fick åtskilliga politiska giftermålsförslag. Prinsessor från Holstein och Mecklenburg och andra furstendömen rekommenderades honom men förslagen avlogs.¹²

Gudinneformuleringen kan även ha fått samtidens läsare att tänka på den kända författaren och mätressen Maria Aurora von Königsmarck (1662–1728). Hon hade 1702 uppsökt det svenska högkvarteret i Würgen i Kurland (nuvarande lettiska Kurzeme) för att förhandla med Karl XII, dels rörande sin svåger Carl Gustaf Lewenhaupt som hamnat i onåd hos kungen, dels för Fredrik August I:s av Sachsen räkning.¹³ Königsmarck skall då enligt en tradition, som sannolikt inte är historiskt tillförlitlig, ha överlämnat en dikt till kungen, en kärleksförklaring, vilken bemöttes avvisade.¹⁴ Det spreds verser, som i regel saknade verklighetsförankring, både på svenska och franska under Aurora Königsmarcks och Karl XII:s namn. "Men", skriver Ewert Wrangel, "om verkligen den sköna Aurora i en dikt sökt röra hjeltens hjerta, så kan det väl hända, att ett svar blef 'uppsatt af Israel Holmström på befallning [av Karl XII]', såsom det heter vid en afskrift."¹⁵

Aurora Königsmarck hade varit älskarinna åt nämnde August I av Sachsen, sedermera kung August II av Polen,¹⁶ och hon var en av tidens mest kända kvinnor, omtalad både för sina vittra alster och för sin skönhet, en gudinna i tidens ögon. Voltaire kallar henne "une des plus aimables personnes de l'Europe",¹⁷ "en av Europas mest älskvärda personligheter",¹⁸ och Erik Lindschöld hyllar henne i ett poem som en diktens och skönhetens gudinna (Aurora är i romersk mytologi namnet på morgonrodnadens gudinna).¹⁹ De många avskrifterna under 1700-talet av den ovan berörda kärleksdikten vittnar om dess popularitet; numera är den emellertid bortglömd. Den är tryckt i Grimarests tidigare nämnda *Les campagnes de Charles XII*, där den följs av

ett "Ode au Roi de Suède" som Grimarest själv uppger sig vara författare till men som brukar räknas till Aurora Königsmarcks *œuvre*. Detta poem avslutas med en uppmaning till kungen att öppna armarna och "mottaga gudinnan".²⁰ Motivet blev populärt. Esaias Tegnér inför i dikten "Carl XII. På Hans Minnesfest 1818" ett erotiskt parti, där Aurora Königsmarck uppvaktar kungen, som stoiskt avvisar hennes förförelsekonster.²¹

En hel del komisk-erotisk Karl XII-lyrik har av allt att döma varit i omlopp åren kring och efter 1700, något som kräver att uppmärksamheten åter riktas åt detta håll. I "Zetterströmska biblioteket" i Jämtlands läns biblioteks förvaras en unik, handskriven volym med drygt femtio dikter och prosatexter som tillhört Karl XII:s yngre syster, Ulrika Eleonora. Innehållet är sannolikt ordnat och hopbragt av Ulrika Eleonora själv.²² Här ingår bland annat ett sex sidor långt "Lettre Burlesque",²³ av Viktor Hagström beskrivet som "ett galant och raljant skämt med Karls bekanta kallsinnighet mot det täcka könet", vilket "framhåller det martyrium hans krigares fruar [får] utstå därigenom, att han underhåller dem deras män" och "uppmanar honom att snart sluta fred, återvända och gifta sig".²⁴ Efter dikten har Ulrika Eleonora antecknat "Le comedien Sevingé", varmed troligen författaren av dikten åsyftas.²⁵ I volymen finns även en lång hyllningsdikt avfattad på svenska. Den utgör en i raden av många lovpoem till Karl XII tillkomna efter slaget vid Narva den 20 november 1700. Slaget inspirerade både Dahlstierna (som skrev "Giöta Kiämpa-Wisa om Kåningen å Herr Pädar") och Holmström (som författade "Den nya Biörn-dansen") till betydande dikter, men även många nu bortglömda skaldestycken tillkom. Till dessa hör en omfattande dikt med överskriften "Stormächtigste Konungh Allernådigste Herre" av en tyvärr obekant diktare som gör sig till talesperson för Stockholms kvinnor. Här följer de första arton raderna i den mer än fyra gånger så långa dikten:

Om blÿga Qwinnor törs bland hieltar wijsa sigh,
Och böner finna rum widh wapen, swärd och Krigh,
Så kasta, Swea Kung, bland Edra sÿflor höga
Uppå vår ringa skriff ett blidt och nådigt öga;
Ehr ålder, Eder dÿgd, dhett Stånd i lefwe i
försäckrar oß wij lär af Ehr bönhörde blij.
All werlden är nu full uthaf dhe stora dater
J mehr med egitt modh har giort än med Soldater
Och medh Ehrt Krigzhärs arm; Ehrt namn är makalöst,
Uthaf dhe Segerlöf i wunnitt på en höst

Har alla tijder nogh att tänckia, tahla, skrifwa,
Och *Narvas* Skantzar [befästningar] lär' i äwigt minne blifwa,
Dhe Rjößars otrohet och Hare-modh till blödg,
men till ett äwigt låf för Swea-Giötars dýgd,
Hwad öfwermåttan frögd i allas hiertan runnit
När dherom första budh till Stockholms portar hunnit,
Dhet weth den Himla-macht som Kungars Konung är,
Och uppå Swea Land ett nådigt Öga bähr.²⁶

Dikten är som synes ett fullödigt lovtal till den unge kungen, skrivet med anledning av hans krigiska bedrift. Längre fram formar sig poemet till en försonlig klagan över förbudet att få bära sidenkläder, följt av en *vädjan* till kungen att åter tillåta detta. Om han lovar det, skall han, heter det i slutet, få ”till lön den skönaste Princessa / För hwilken Astrild reen [redan] sin pijhl begynner hwässa”. Poemet är undertecknat ”Allerunderdånigste undersätare och Tienarinnor” och (samt, förstår man, *genom*) ”Fruentimret i Stockholm”, det vill säga diktens författare.

I Ulrika Eleonoras handskrivna samlingsvolym finns även en fyraastrofisk dikt på franska, som i likhet med det ovan omtalade burleska brevet innehåller en skämtsam anspelning på Karl XII:s likgiltighet visavi kvinnor. I slutet av detta poem heter det att ”son cœur se deffend de s'en laisser toucher / Venus se tient au guet qui dans le sein le porte / Jeune et charmant heros laissez vous approcher / Jamais Mars à Venus n'a refusé la porte”²⁷ (hans hjärta gör motstånd mot att röras. / Venus, som hyser öm omsorg om honom, bevakar situationen. / Unge tjusige hjälte, var tillgängligare! / Aldrig har Mars stängt dörren för Venus).²⁸

Dikter som dessa visar inte endast att stora mängder mer eller mindre erotiskt sinnad kvinno- och giftasrelaterad Karl XII-poesi varit i svang åren kring 1700, utan även att författarna av detta slags poesi öppet och ohämmat vågade dryfta och debattera kungens svala förhållande till kvinnor. Pompe-epitafiet bör för att helt begripas läsas mot bakgrund av denna lyrik. Holmström synes nämligen ha skrivit sin dikt med denna poesiflod i färskt minne. Han förutsätter högst sannolikt kännedom av denna poesi hos sina åhörare, kungen själv inräknad. Stockholms sidenälskande kvinnor låter sig utan svårighet sammankopplas med Holmströms många fagra (ung)mör.

Holmströms gravdikt över Karl XII:s hund, eller snarare denna dikts pendanger på latin av andra författare, uppskattades även utanför Sverige, något som torde ha sin främsta förklaring i fascinationen inför Karl XII. Bland annat hade ju Voltaire 1731 publicerat sin *Histoire de Charles XII. Roi de Suède*, ett arbete som kom att få stor betydelse för Karl XII-bilden i Europa. Boken översattes till alla de stora europeiska kulturspråken och utkom i en mängd upplagor redan under 1700-talet.²⁹

Historikern Swen Lagerbring framhåller att Holmströms dikt ”wunnit behag utomlands” och översatts ”af en förnäm Herre” till latin.³⁰ Den Lagerbring åsyftar är den danske diktaren, historikern och ämbetsmannen Bolle Willum Luxdorph (1714–1788). I dennes *Carmina* från 1775 finns epitaftet ”In canem CAROLI XII. Regis Sueciæ”³¹ (Över den svenske kungen Karl XII:s hund). Luxdorph var Danmarks siste egentlige latinpoet – hans *Carmina* har kallats ”vor litteraturs sidste latinske digtsamling af nogen betydning”.³² Bolle Willum Luxdorps farfar, Bolle Luxdorph (1643–1698), hade varit envoyé i Stockholm i slutet av 1600-talet och av hans hand finns ögonvittnesnotiser om den unge Karl XII.³³ Kanske finner man här skälet till sonsonens val av ämne.

Luxdorps latinska version av Holmströms epigram lyder:

Regalis lecti catulus qui parte receptus,
 Pompium, Augusti cura fidelis erat.
 Hic tamen senio fractus lassusque viarum,
 Effertur, Regis mortuus ante pedes.
 Optarunt multæ sic vivere posse puellæ;
 Heroës multi sic potuisse mori.

I svensk översättning:

Hundvalpen Pompe, som fått tillträde till en del av
 den kungliga sängen, visade troget Augustus sin omsorg.
 Bruten av ålder och trött på att vandra,
 begravs han, sedan han dött framför kungens fötter.
 Många flickor har önskat att kunna leva så.
 Och många hjältar har önskat att ha kunnat dö så.³⁴

Karl XII kallas i dikten Augustus, vilket är den romerska beteckningen för kejsare och betyder 'den upphöjde' eller 'den vördnadsvärde' (alla kejsare i Rom från och med Octavianus innehade som bekant detta namn). Hunden är endast valp, inte till åren kommen som den uppges vara i kungens brev till Hedvig Sofia och i Holmströms dikt.

Luxdorph imiterar och omarbetar Holmströms epitafium på ett par inte oviktiga punkter. Lagerbring kallar danskens dikt för en översättning, men imitation torde vara en mer passande benämning. Luxdorph har approprierat Holmströms epigram – och överflyttat det till latin.

OLOF HERMELINS EPITAFIUM ÖVER POMPE

Den tyske arkeologen och reseförfattaren Johann Georg Keyßler (1693–1743) berättar i sin *Neüeste Reise durch Teütschland, Böhmen, Ungarn, die Schweiz, Italien und Lothringen* (I–II, 1740–1741) om en ligurisk gravinskription över en hund. Han förtäljer att en enorm Jupiterstaty är belägen på en höjd i trädgården vid Palazzo del Principe i närheten av Genua. Gudens vänstra fot vilar på en stor hund och under den återfinns gravinskriptionen. Hunden, som hette Roldano, tillhörde en av slottsherrarna, prins Giovanni Andrea Doria (1540–1606); enligt verserna dog den elva år och tio månader gammal klockan fem på kvällen den sjunde september 1605. Keyßler berättar sedan om Hadrianus' hästar och hundar, över vilka kejsaren lät uppföra monument. Därefter påpekar han följande:

Svenskarnas krigarkonung Karl XII höll så mycket av en hund, som han kallade Pompejus och alltid hade med sig, att han, när hunden dött i Polen, skickade tillbaka den till Sverige för att den skulle få äran att begravas i fäderneslandet; därav tog någon tillfället i akt och författade följande dikt:³⁵

Dikten som Keyßler citerar är ingen imitation eller fri översättning av Holmströms epitafium utan ett unikt och numera bortglömt epitafium över Pompe. Det är inte skrivet på burleskmeter utan på det klassiska versmåttet elegiskt distikon, och det lyder sålunda:

Hic est, qvi Dominum per tela secutus & ignes
Dignus Hyperborei Regis amore fuit.
Rex amat exstinctum, patriamque remittit ad Arcton,
Sic hosti has etiam sustulit exuvias.

Pompeji cineres, & clari nominis umbra
Debita Parrhasio sunt monumenta polo.
Qvid modo non præstet fidis Rex gratus amicis,
Si neque dilecti negligit ossa canis:³⁶

I översättning till svenska:

Här ligger en som följde sin herre genom vapen och eld
och som var värd sin nordiske kungs kärlek.
Kungen älskar den döde och sänder hem honom till fäderneslandet i Norden:
på så sätt berövade han fienden denna trofé.
Pompejus' aska och det lysande namnets skugga
är minnesmärken, som är värdiga Norden.
Vad skall den nådige kungen inte erbjuda sina trogna vänner,
om han inte ens försummar kvarlevorna av en älskad hund?³⁷

Keyßler skriver att ”jemand”, någon, tog tillfället i akt och skrev dikten; han känner alltså inte till vem författaren är. Epitafiet är skrivet av Karl XII:s främste propagandaminister, Olof Hermelin (1658–1709), tillika en av Sveriges mest framstående latinpoeter.

Dikten, som kan dateras till 1703, Pompes dödsår, föreligger endast i manuskript. I Fryxellska handkriftssamlingen, som innehåller papper som tillhört Fridrik Fryxell (1724–1805) och som nu förvaras i Karlstads stifts- och läroverksbibliotek, finns två epitafier över Pompe. Båda är attribuerade till Hermelin. Volym 29:22b innehåller sextiotvå korta latindikter av Hermelin; det rör sig om hyllningspoem och grav- och bröllopskväden som hänför sig till åren 1682–1709.³⁸

Hermelins författarskap hade vid tiden för sitt Pompe-epitafiums tillkomst väckt uppmärksamhet i litterära kretsar på kontinenten.³⁹ Han är en av få svenska latinpoeter som anses nå upp till europeisk klass.⁴⁰

I likhet med många andra 1600-talsförfattareshar verk har Hermelins litterära produktion endast delvis blivit tryckt. Ett urval av hans dikter finns i den av poesiprofessorn i Uppsala Petrus Schyllberg sammanställda antologin *Prodromus deliciarum Svecorum poëtarum* från 1722, som även innehåller poem av två andra framstående svenska latinförfattare, Petrus Lagerlöf och Johannes Columbus.⁴¹ Hermelins diktkonst har nyligen rönt förnyat intresse. År 2010 utgavs efter mer än 300 år hans *Hecatompolis Suionum*, ”Svenskarnas hundra städer”, i översättning av Tore Wretö. På elegiska distika skildrar poeten här de städer som på 1680-talet befann sig inom Sveriges gränser.

Pompeius egregius Cænis,
invictissimo Svecorum Regi men-
to charus, in Polonia mortuus, in-
de in Sveciam, ne extra patriam tu-
mularetur, transmissus.

Hic est, qui Dominum per tela secutus, et ignes
Dignus Hyperborei Regis amore fuit.
Rex amat extinctum, patriamq; remittit ad Arcton,
Sic hosti has etjam sustulit exuvias.
Pompeji cineres, et clari nominis umbra
Debita Parrhæpō sunt monumenta polo.
Quid modo non præstet fidis Rex gratus amicis,
Si neque dilecti negligit ossa Cænis?

Verpo Epicidii Holmströmiani in Canem Regis Evadens.
In Caroli semper requirit Pompe ubi,
Illius & felix appetit ante pedes.
Quæ Dea non, sicut ille, vult se vivere vitam?
Et quis non Rex optat, ut ille, mori?

Den enda kända avskriften av Olof Hermelins latinska epitafium över Pompe, följt av poetens versio, översättning, av Holmströms epitafium; manuskriptet förvaras i Fryxellska samlingen, KLB.

Hermelin var son till borgmästaren i Filipstad, Nils Månsson. Efter studier i Uppsala och åtta år som professor i latinsk vältalighet och poesi i Dorpat, erhöll han 1699 tjänsten som rikshistoriograf; han skulle skriva den latinska texten till Erik Dahlbergs stora verk *Suecia antiqua et hodierna*, ”Det gamla och nuvarande Sverige”. Året därpå fick Hermelin dock en ny uppgift, nämligen att författa pamfletter mot Sveriges fiender, först mot Sachsen-Polen och Danmark och därefter mot Ryssland.⁴² I december 1701 lämnade han Sverige för att träda i tjänst som sekreterare vid det kungliga fältkansliet; den svenska armén befann sig då i Polen. Hermelin kom under sin verksamhet vid kansliet att framstå som Carl Pipers högra hand.⁴³ Hans stridsdikter hamnade förmodligen i tsarens händer och ledde sannolikt till att han bragtes om livet omedelbart efter slaget vid Poltava. Efter den svenska arméns kapitulation skall den ryske tsaren enligt en uppgift ha låtit ”nedsabla och massakrera” sin vedersakare.⁴⁴ Anledningen till att tsaren hatade Hermelin var just att han var upphovsman till de skickligt utformade stridsdikterna, som spridits ute i Europa. I en av dem, ”Ad Carolum XII, Svecorum Regem, de continuando adversus foedifragos bello” (Till Karl XII, svenskarnas konung, om att fortsätta kriget mot fördragsbrytarna), angriper Hermelin den ryska nationen och framför allt dess överhuvud, tsar Peter. Hans Helander har översatt delar av den långa dikten till svenska. En passage lyder: ”Låt Moskva spy ut oräkneliga horder. Dessa skall ändå slaktas. [...] Låt Sibirien skicka fram sin ärelösa ungdom som brukar jaga skrämde villebråd på sina bergskammar. Låt det vidriga barbariet träda ut ur sina namnlösa grottor [...]”.⁴⁵ Det är, får man tillstå, förståeligt att tsaren var indignerad.

I epitafiets två sista rader finner man vad som vid första anblicken ser ut att vara en hyllning av Karl XII, ett panegyriskt inslag i dikten. Raderna lyder, översatta till svenska: ”Vad skall den nådige kungen inte erbjuda sina trogna vänner, / Om han inte ens försummar kvarlevorna av en älskad hund?” Troligen finner vi här emellertid i stället en kritik av kungens krigspolitik, framlagd i förtäckta ordalag. Hans Helander understryker apropå poetens ”Elegia de incommodis vitae castrensis”, ”Elegi om fältlivets vedermodör” från juli 1703, att Hermelin ”på många punkter [var] mycket kritisk mot det sätt på vilket kriget fördes”.⁴⁶ I breven till vännen Samuel Barck kan man, fortsätter Helander, ”läsa åtskilliga skarpa omdömen om Karl XII, försiktigtvis skrivna med chiffer”.⁴⁷ Carl von Rosen framhåller att Hermelin och Barck, ”för att kunna yttra sig mera otvunget om ömtåligare frågor”, från och med slutet av år 1702 använde sig av chiffer.⁴⁸ I de av von Rosen

redigerade utgåvorna av Hermelins och Barcks korrespondens markeras de kodade orden med kursiv stil.

Helander lyfter fram ett brev från den 4 augusti 1703, skrivet mitt under belägringen av Thorn, där Hermelin angående kungens likgiltighet för säkerheten hos framskjutna svenska posteringar skriver: ”*Alla generaler ock kloka officerer* äre illa tillfrids ock *spå intet godt*”. Litet längre fram i brevet görs tillägget: ”Contemtus hostis saepe initium cladis” (Förakt för fienden är ofta början på nederlag).⁴⁹ I ett brev från den 20 september 1703, även det uppmärksammat av Helander, omtalas kungen som ”den som inga *råd will följa*”.⁵⁰

Sannolikt innehåller Hermelins Pompe-epitafium närmare bestämt klander av kungens behandling av sina soldater. Åtskilliga svenska soldater fick sätta livet till under det stora nordiska kriget och Karl XII:s kallsinne inför detta är omvittnat. Det finns antagligen en dold ironi i diktens slutrader som går ut på att det ter sig orimligt att kungen bryr sig mera om liket efter en död hund än om sina levande soldater.

Dikten har med andra ord även funktionen av politisk-kritisk dikt. Olof Westerlund skriver kategoriskt: ”Någon kritik av Karl XII förekommer naturligtvis inte i de samtida svenska dikterna”.⁵¹ Denna utsaga stämmer således inte fullt ut. Läst med de med chiffer skrivna breven till Samuel Barck som bakgrund, framstår Hermelins Pompe-epitafium som ett raffinerat fördomande av kungens krigspolitik.

Keyßler kommenterar dikten med följande ord:

Författarens antagande att Karl XII – då han inte lät en hunds trohet bli utan belöning – borde hysa en ovanlig tacksamhet för sina underlydandes förtjänster, motsägs tydligt av det faktum att han aldrig visade det minsta medlidande med eller tacksam hägkomst av dem som i Stralsund, på Rügen eller på annat håll blint måste offra sig för honom, ofta utan allt hopp om någon vinning.⁵²

Keyßler, som inte vet vem författaren är, uppfattar inte den subtila ironin, utan läser slutraderna bokstavligt. I likhet med Hermelin och många andra var Keyßler kritisk mot Karl XII.

*

Olof Hermelin, kopparstick av okänd konstnär; ur H. P. de Limiers, Histoire de Suede sous le regne de Charles XII (1721).

Den ena av Hermelins Pompedikter är således det ovan diskuterade epitafiet i Keyßlers reseskildring. Den andra är epitafiet i Olof Celsius' samling i UUB, som på ett par punkter avviker något från manuskriptet i Fryxellska handkriftssamlingen. Där heter det till exempel i rad två: "Illius & *felix appetit* ante pedes", 'Han *dog lycklig* framför kungens fötter', inte "illius & *tandem mortuus* ante pedes", 'Han *dog till slut* framför kungens fötter' (mina kursiveringar). I Celsius-handskriften används *appetit* och i Fryxell-handskriften *mortuus*, som båda är imperfektum av 'dö'. Uttrycket *oppeto mortem* har innebörden 'gå i döden' och används ibland i betydelsen 'gå i döden på

slagfältet; *oppeto* ('gå emot', 'möta', 'råka ut för') kan användas utan *mortem*, vilket sker i Fryxell-handskriften. Pompe dog om inte på så i varje fall i närheten av slagfältet, "i Lägret för [utanför] *Thorn*" som det heter i Spegels avskrift av Holmströms dikt.

Båda dikterna är försedda med titlar. Överst på manuskriptsidan återfinns följande rader:

Pompeius egregius Canis,
Invictissimo Svecorum Regi meri-
to charus, in Polonia mortuus, in-
de in Sveciam, ne extra patriam tu-
mularetur, transmissus.

(Den förträffliga hunden Pompe, kär för svenskarnas förtjante konung, död i Polen, därefter överförd till Sverige för att han inte skulle begravas utanför fäderneslandet.)⁵³ Den följs av "Versio Epicedii Holmströmiani in Canem Regis Eundem",⁵⁴ det vill säga 'Översättning av Holmströms klagan över kungens hund'. Det senare epitafiet uppges vara en *versio*, alltså en översättning, av Holmströms original och kan således – i strikt bemärkelse – inte räknas till Hermelins egna dikter. Den förra dikten är dock, som tidigare påpekades, ingen översättning av Holmströms dikt, och heller ingen imitation, utan ett självständigt epitafium, en dikt som tillkommit utan all synbar inblandning från Holmström.

Sven Olsson, Hermelins levnadstecknare, för *en passant* "Pompeius egregius Canis" på tal och framkastar tanken att Hermelin med denna dikt kan ha utlöst Holmströms epigram. Olsson menar med andra ord att Hermelins latinska epitafium kan vara äldre än Holmströms svenska verser – och att det således eventuellt är detta och inte Holmströms epitafium som bör betraktas som vår litteraturs allra första dikt över Karl XII:s hund. Olsson skriver: "[F]rån belägringen av Thorn förskriver sig hermelindikten 'Pompeius egregius Canis' som, i och för sig tämligen obetydlig, förtjänar omnämmande, emedan den kan ha inspirerat krigsrådet Israel Holmström till ett av hans mest bekanta skaldestycken."⁵⁵

Det är möjligt att Hermelins epitafium är äldre än Holmströms. Den senare har i så fall läst Hermelins dikt, eller hört den läsas, och sedan skrivit sitt eget epitafium, en dikt som då kan betraktas som ett svar på Hermelins dikt. Det skall dock understrykas att Hermelins epitafium *inte* är obetydligt,

såsom Sven Olsson påstår; tvärtom kan det som framkommit kopplas samman med hans kritiska hållning gentemot Karl XII och dennes krigspolitik; det innehåller element som kan tolkas som klander av kungens syn på sina underlydande.⁵⁶

Kanske skrevs således den första dikten om den svenska litteraturens mest kända hund inte på svenska utan på latin. Det går inte att avgöra vems dikt som är äldst, de kan ha skrivits nära nog samtidigt.

Holmström och Hermelin hade liknande uppgifter i fältkansliet och torde i perioder ha arbetat nära varandra. Häri kan åtminstone en del av förklaringen finnas till att de gripit sig an samma poetiska stoff. Deras insatser har för övrigt någon gång blandats ihop. En avskrift av Holmströms Pompedikt i Linköpings Stifts- och landbibliotek bär attributionsuppgiften "Auctore Hermelin".⁵⁷

Enligt Hermelin sändes Pompe hem till Sverige efter sin död. Sannolikt är det latinpoetens numera bortglömda dikt som ligger till grund för den ofta återkommande uppgiften att Pompe efter sin död togs om hand och transporterades hem till Sverige. I *Nationalencyklopedin* hette som nämnts ända till år 2009 att Pompes "lik" skall ha "forslats" hem till Sverige för att begravas i Karlbergs slottspark. Denna uppgift, liksom "lik"-formuleringen, härrör möjligen ur August Quennerstedts bok om Karl XII från 1916, där det heter: "Hans [Pompes] lik sändes hem och hvilar förmodligen någonstans vid Karlberg".⁵⁸ Quennerstedt kan i sin tur ha fått uppgiften direkt från Hermelins dikt eller från en urkund vars upphovsman haft denna dikt i minnet, eller kanske från en numera okänd (och förkommen) källa. Av allt att döma kom dikten tidigt i omlopp och blev vida spridd. Eftersom uppgiften var bekant på kontinenten i början av 1740-talet, då Keyßlers reseskildring publicerades – förmodligen tidigare än så –, är det rimligt att anta att den blev känd ännu tidigare i Sverige. Både Runius och Cederhielm känner till och anspelar, som vi skall se längre fram, på Holmströms poem; deras hundgravdikter är skrivna redan 1705 respektive 1706. Hermelin kan mycket väl ha sänt både den och sin egen dikt till Barck, som han ibland brukade skicka dikter till.

Hermelin framhåller i sitt poem att kungen lät sända hem den avlidna hunden för att hindra fienden från att ta den som trofé, det vill säga som en form av krigsrov eller segertecken. Genom att på så sätt eliminera risken att Pompe skulle komma i ryssarnas händer, kunde kungen förvissa sig om att hans favorithund inte skändades och vanärades. Under stormaktstiden

var kränkt heder, som Magnus von Platen inskräp, en av de främsta anledningarna till kontroverser. Stormaktstiden utmärkte sig ”för sin ömtålighet rörande allt som gällde äran, det personliga anseendet”.⁵⁹ Ett sätt att få sin ära kränkt på var att någon av ens egendomar stals eller besudlades, eftersom egendomar kopplades samman med ens namn och person. Det är förmodligen av detta eller liknande skäl som kungen var mån om att kroppen efter hans favorithund inte skulle bli ett ryskt byte.

Argumentationen styrks av att en liknande händelse uppges ha inträffat med den hund som tillhörde Hermelins chef i fältkansliet och Karl XII:s främste rådgivare, nämligen den i denna avhandling i flera sammanhang omtalade Carl Piper (1647–1716). Piper tillfångatogs i Poltava 1709 och arbetade under fångenskapen ihärdigt med att på olika sätt hjälpa de svenska krigsfångarna. På grund av växande misstänksamhet från tsar Peters sida fördes han 1714 till Sankt Petersburg och senare till Schlüsselburg (Nöteborg), där han dog i rysk fångenskap.⁶⁰ Vid tillfångtagandet tvingades Piper skiljas från sitt husfolk, och sin hund anförtrorde han då sitt kusinbarn, fänriken Gustaf Abraham Piper (1692–1761), med uppdraget att aldrig låta den ”komma i Ryssarnes händer”.⁶¹

Pompepoesi i arkiv och antologier

Hundnamnet Pompe fick snabbt spridning och blev populärt. Carl von Linné hade en hund med detta namn, om vilken berättelser finns nedtecknade.⁶² ”Til Hunden Pompé” heter ett epigram av Dalin, ställt till en ung fröken.⁶³ Dikten ”Dumboms leverne” av Johan Henric Kellgren (1751–1795) innehåller i slutet följande parodiska anspelning på Holmström: ”Vår Dumbom lade sig en afton / Helt frisk och sund til själ och kropp; / Men steg om morgon stendöd opp –”.⁶⁴

Sophie von Fersens make, Adolf Piper, har skrivit en skämtsam ”Grafskrift öfver hunden Pompé”, som förvaras i De la Gardieska arkivet i Lunds universitetsbibliotek. (Sophie von Fersen var ägare till den tidigare omnämna tiken Cottilion, som är begravd i parken vid Ängsö slott.) Diktens titel har tillskriften ”af A. P”, präntad av den hand som nedtecknat resten av titeln och hela dikten. Därtill finns årtalsangivelsen 1789, skriven av en annan hand. Denna hand har efter dikten tillagt följande: ”Författad af Grefwe Adolph Piper – ett plaisanterie [skämt] öfwer en hund, Den Grefwe Carl Piper ägde”. Dikten består av tre strofer varav den första lyder:

Pompé du dör då andra rackor lefva,
Som verlden utan saknad kunnat mist
Ett rättvist låf skal åt ditt minne gifvas
Ty du var from du kände ingen list.
Din dygd var ren fast kroppen illa lukta
Din vänskap trofast in till sista stund
Kom hundar kom kom att den grafven fukta
Som skyler stoftet af en trogen hund.⁶⁵

Adolf Piper var Carl Fredrik Pipers son och Carl Pipers sonson. Hunden i dikten, som uppges ha hetat Pompé, avser alltså Carl Pipers hund som omhändertogs för att den inte skulle bli ett ryskt krigsrov.

Varför Adolf Piper fann anledning att skämta om farfaderns hund går inte att avgöra, men kanske var det svårt för honom att skriva en allvarligt hållen dikt av det här slaget, uppvuxen som han var med Dalins lekfulla tillfällespoesi, bland annat just dennes skämtsamma djurgravdiktning. Hans far, Carl Fredrik, till vilken vi återkommer längre fram, var en mycket nära vän till Dalin.⁶⁶

Under hela 1700-talet skrevs det dikter där namnet Pompe förekommer, gravdikter över hundar självfallet men också andra slags poem. Anledningen till detta är att Holmströms epitafium fastnat i det allmänna medvetandet. De flesta hade läst dikten eller hört talas om att Karl XII hade en hund med detta namn.

En gravdikt av en gruvpredikant vid namn Jacob Hesselius (1690–1760) hör till dessa dikter.⁶⁷ Den är skriven över gruvdrängen Matts Israelsson, kallad Fet- eller Stor-Mats, som en morgon i april 1677 steg ner i Falu gruva för att inte komma tillbaka förrän den 2 december 1719, då han plötsligt dök upp. Fet-Mats var förvisso död, men hans kropp hade konserverats av vattnet, som innehöll stora mängder vitriol.

”Epitaphium öfwer StorMaths” börjar på följande sätt i den handskrift jag funnit i Knösiska handskriftssamlingen i Stifts- och landsbiblioteket i Skara:

StorMaths, grufwans trogne dräng,
Tjänte födan under jorden,⁶⁸

Tredje raden innehåller en strykning. Formuleringen ”Dog bland sten [...]” är ändrad till ”grufwan blef han[s] död [...]”. Hos Abraham Hülphers och

Eric Hammarström, som båda låtit trycka dikten, lyder tredje raden: ”Grufwan blef hans död och säng”.⁶⁹

När man fann Fet-Mats var båda benen avslagna, men ansiktet, händerna och kläderna visade inga som helst spår av förruttelse eller förstörelse. Hans fåstmö kände omedelbart igen sin ungdoms kärlek som han såg ut då, nästan ett halvt sekel tidigare.⁷⁰

Till dikten över Fet-Mats har således en bit av en gravdikt över en hund använts. Förfarandet kan förefalla extremt, men det förekom även på andra håll att djurgravdikter användes som modeller för dikter över människor. Joshua Scodel anför i sin tidigare omnämnda studie *The English Poetic Epitaph* (1991) en engelsk gravdikt över en hund från 1747, publicerad i *Gentleman's Magazine* och av Scodel karaktäriserad som ”comical”, vilken några decennier senare approprierades av en präst som använde den som gravdikt över sin tjänare. Prästens gravdikt över tjänaren beskrivs av Scodel som ”[a] wholly serious commemoration”; prästen har använt raderna 1–6 och 19–24 rakt av och bara ändrat ”A dog that did his work and knew his place” till ”A Man who did his work, and knew his place” och ytterligare en rad.⁷¹ Scodel summerar:

The minister, who had his epitaph upon his servant inscribed on a modest wooden churchyard monument, undoubtedly felt himself sincerely generous in commemorating a lowly servant whom he deigned to call his ”friend”. He presumably saw nothing wrong with borrowing his benevolent praise of a fellow human being from a comic panegyric upon a dog: one good servant was much like another, whether dog or man.⁷²

Vi vänder åter blicken mot Sverige och några fler exempel på Pompepoesi. I Palmskiöld 397 finns en ”Klagesång öfwer Fru Anna Catharina Wrangels Pompee”, som består av sex åttaradiga strofer och följs av en ”Grafskrifft öfwer en gammal Gårdshund”. Den förra dikten, som torde ha tillkommit under tidigt 1700-tal (och som endast påträffats på ett ställe och alltså är mycket rar), börjar:

I.

Vthi denna sköna lunden
Vnder denna släta Steen
Lades neder än på stunden
Wackre Pompes snälla [snabba] been

Jbland hundar en stoor härre
Fadren war af Konga huus,
Modren war och [ock] icke wärre
både ätz och ähras lius.

2.

War och sielf i högsta ähra
högt och kongligit war hans namn,
Lät sig hwar dag prächtigt bära
i en Gull och sijden fambn
Mer förstånd än hundar äga
Mången töös en större took
Någon odygd till at pläga
War doch Pompe alt för klok.

3.

Smärt och måhlat som en dåcka,
qwick som fisken wara kan
Mot hwar hund han kunde påcka [vara trotsig]
om nån skönar hwar än han
Men hwad Sorg, hwad för olycka!
Från et rikt och läckert bröd
ont förgifft med Pompe rycka
som mäst är stora herrars död.⁷³

Anna Catharina Wrangel af Lindeberg (1656–1724) var gift med lagmannen friherre Christer Bonde den yngre till Laihela (1655–1712) och bodde på Säby i Sörmland.⁷⁴ Sannolikt var en poet knuten till deras gods. Versskrivande studenter verkade ofta en tid vid något herresäte, där de arbetade som informator. Dikten är inget framstående opus men den är intressant som tidsdokument. Av formuleringarna att döma kan hunden med Spegels ord betecknas som en barmracka, emedan den lät sig bäras ”i en Gull och sijden fambn”.

Hundens far ”war af Konga huus”, heter det vidare, hans namn var ”högt och kongligit”. Hundar förefaller inte bara ha fungerat som gåvor kungliga emellan utan även som presenter mellan de kungliga och deras adliga undersåtar. John Bernström menar att det inte är osannolikt att hunden Plaisir, som Runius diktar om (se nästföljande avsnitt), varit en kunglig gåva; en brun och vit hund med samma namn har nämligen avmålats av Ehrenstrahl,

och riksrådet Gyldenstolpe var ”särdeles väl anskreven hos den kungliga familjen”.⁷⁵ Och Carl Gustaf Tessin uppger stolt att hans tax Pehr är son till Fredrik I:s Hånchen Onclen (Lille onkel Hans), som tillsammans med Pers kusin Hånchen Junior förekommer på en känd målning av Jacob Philip Thelott från 1724 (se bild 6, färgark 2).⁷⁶

Det är inte osannolikt att Pompehunden i Wrangeldikten varit en gåva från till exempel Hedvig Eleonora den äldre till grevinnan Wrangel – och det är svårt att inte leka med tanken att Karl XII:s Pompe hann avla en avkomma innan han drog ut i fält och att Anna Catharina Wrangels Pompe var denna hunds äkta avel, en *Pompe Junior*.

Även hos Cronstedts på Fullerö har, som tidigare framkommit, vittra personer verkat. I Knösiska handskriftssamlingen finns flera dikter vars scen är 1700-talets Fullerö, bland annat följande dikt på franska som kan räknas till Pompelitteraturen. Den är enligt en datering skriven 1752 och heter ”Sur la mort d’un vieux chien de chasse, favori de la C. et S. de C.[ronstedt]”⁷⁷ (Över en gammal jakthund, favorit hos C. och S. C.). Dikten finns med i Bengt Bergius’ antologi *Allahanda* (del III, 1758), där den dock saknar titel. Den citeras här likväl efter Bergius, vars återgivande av dikten ter sig mer korrekt.⁷⁸

Dans mes plus jeunes ans un penchant hérité,
Un courage indomtable, un goût déterminé,
Un corps très mal bati, un esprit très caustique,
Un regard très farouche, une vertu Stoïque,
Tout à la fin porta mon coeur né glorieux,
A suivre d’un guerrier le chemin perilleux.
Là comme un autre Hercule, imitant ses conquêtes,
Je purgeai les forêts des monstres & des bêtes:
Pour prix de mes travaux j’emportai des combats.
Ma tête sans un oeil, mon nez sans odorat,
Encore sous l’etui pelé, qui m’enveloppe,
J’ai conservé pourtant l’humeur d’un Misanthrope.
Mon orgueil s’est flatté, que, malgré mes tourments,
La gravelle est un mal commun entre les grands.
Enfin sur mes vieux jours, las de tant de prouesses,
Heureux je jouissois d’une oisive mollesse.
Mes ans le commun cours ont dû passer de loin,
Une main charitable y donna tous ses loins;

Mais voici le moment où cassé de vieillesse
Je meurs reconnoissant aux pieds de ma Maitresse.⁷⁹

[I mina yngsta år ledde en envis lust, / ett okuvligt mod, en beslutsam
läggning, / en mycket illa formad kropp, en mycket bitsk själ, / en mycket
vild blick, en stoisk dygd – / allt detta ledde mitt hjärta, fött ärelystet, / till
att följa en krigares farliga väg. / Där som en annan Hercules, efterliknande
hans segrar, / rensade jag ut monster och vilddjur från skogarna. / Som
belöning för mina mödor vann jag striderna fast mitt huvud saknar ett öga
och min näsa luktsinne. / Under det håriga fodral som omger mig / har jag
emellertid alltid haft en misantrops lynne. / Mitt högmod har, trots mina
smärtor, stärkts av / att njursten är en vanlig sjuka hos de stora. / På gamla
dagar njöt jag, trött på alla dåd, lyckligen en lättjefull fritid. / Mina år torde
vida överträffa genomsnittets, / en barmhärtig hand ägnade mig all omsorg.
/ Men nu är ögonblicket, då jag, bruten av ålderdom / dör tacksam vid min
härskarinnas fötter.]⁸⁰

Jakthunden avlider vid sin härskarinnas fötter, underförstått i sängen. Detta är som framkommit en återkommande detalj, ett särdrag, i djurgravpoesin. Djuret äger en rad mänskliga egenskaper, bland annat stoisk dygd och misantropiskt temperament. Det dör av njursten och säger sig vara nöjd med denna dödsorsak, eftersom den är ”un mal commun entre les grands”. Den anonyme poeten, som av allt att döma varit väl orienterad i det franska språket och i den franska litteraturen – dikten är nedtecknad av samma hand som präntat den tidigare kommenterade dikten över kanariefågeln – kan här möjligen bland andra ha haft Michel de Montaigne i åtanke. I en av sina mest berömda essäer kommenterar den store filosofen stoiskt den njursten som han led av mot slutet av sitt liv.⁸¹

I Bergius’ *Allahanda* finns ett anonymt Pompe-epitafium som innehåller flera hänvisningar till Holmströms dikt. Den kallas av Bergius endast ”Ännu en annan”, det vill säga ytterligare en gravdikt över en hund. I handskriftsvolymen W 3 i Linköpings Stifts- och landsbibliotek kallas poemet ”Öfver en Sköthund”.⁸² Dikten begynner i tredje person, men författaren byter till första person redan i tredje raden, och hunden, som kallas ”en Jungfrus trogne dräng”, börjar i stället att berätta om sig själv. Dikten lyder:

Här under riset ligger gömd en Jungfrus trogne dräng,
Som ligga fick båd natt och dag uti deß [hennes] egen säng.

J fyra år jag troget tjent min Jungfru til behag;
Det femte war ett olycks år, då blef jag rörd af slag,
Så måst jag sättja lifwet til, men tänk, på hjeltewis.
Den trogen warit, är och blir, han winner sådan pris.
Ett jägar-namn af *Actæon* gaf mig min Jungfru fin:
Min mästa jagt bestod deri, at jaga efter swin.⁸³

Trots att dikten i LSB-handskriften kallas sköthund, vilket är detsamma som knähund,⁸⁴ var djuret troligen en jakthund. Det lystrade ironiskt nog till namnet Actæon, en jägare i mytologin, som gudinnan Artemis enligt den mest bekanta versionen förvandlade till en kronhjortshanne som blev söndersliten av hundar.⁸⁵ De svin som hunden säger sig ha jagat efter syftar möjligen på jungfruns giljare.

”DEPLAISIR sur la mort de PLAISIR” av Runius

En välkänd poet från början av 1700-talet, som under en period var verksam som informator vid en herrgård och som bland annat författade en lång djurgravdikt där, var Johan Runius (1679–1713). Dikten *”DEPLAISIR sur la mort de PLAISIR, Eller Olust öfwer Lustens hastiga afgang, Då then lilla Hunden Plaisir uppå Nors Herregård mitt i Hundedagarna Anno 1705 wardt af ett Wagns-Hiul ynckeligen ihäl krofsad”* hör även den till Pompelitteraturen.⁸⁶ Dikten skrevs endast två år efter att Holmström färdigställt sitt epitafium – och den innehåller en explicit hänvisning till detta. Efter Pompedikten och vid sidan av Lindschölds gravpoem över änkedrottningens tikan och Brenners Pierrodikt, är Runius’ Plaisirpoem den svenska djurgravdiktningens mest bekanta stycke. Här berörs den endast kortfattat till förmån för andra, mindre kända poem, till exempel Cederhielms gravdikt över tiken Orange, som analyseras i direkt anslutning till Runiusdikten.

Runius har gjort sig bekant som en av de mest lekfulla poeterna från den svenska barocken. Omedelbart i diktens titel finns en (antitetisk) ordlek: hunden hette Lusten och *olust*, bedrövelse, var den sinnesstämning som infann sig efter att den dött. Denna ordlek får sedan sin fullbordning i diktens två sista rader (se nedan). *”DEPLAISIR sur la mort de PLAISIR”* består av 17 fyraradiga strofer på alexandriner.

När dikten skrevs var Runius informator hos överste Gabriel Lilliehöök

af Fårdala (som befann sig ute i kriget) och dennes hustru Brita Christina Bonde; adepten var parets sjuårige son Nils. Familjen bodde på Storeberg i Västergötland, i närheten av poetens hemtrakter.⁸⁷ Sommaren 1705 besökte man närmsta granngården: diktens scen är Noor, som tillhörde den bekante greven Nils Gyldenstolpe. Med sitt poem inledde Runius en replikväxling i flera led, där han undertecknade sina dikter ”W. C. L. H.” och alltså – vilket Magnus von Platen utrett – skrev dem i familjen Lilliehööks 18-åriga dotter Wirginia Christinas namn. På Noor hade flera familjer samlats. Den som replikerade var sannolikt informatorn hos familjen Bonde: dennes dikter är undertecknade ”Bonde”.⁸⁸

Dikterna över Plaisir har von Platen funnit nedtecknade i Carl Gustaf Tessins dagbok, den så kallade *Åkerödagboken*, som förvaras i Kungliga biblioteket.⁸⁹ Anteckningarna däri hänför sig till åren 1756–1767 och det huvudsakliga innehållet består av minnesanteckningar från gångna tider men även av notiser om äldre svenska poeter, såsom Holmström, Werving och Runius, samt av dikter.

I likhet med några av änkedrottning Hedvig Eleonoras hundar var Plaisir troligen av engelsk härkomst, en dvärgspaniel, men född i Sverige.⁹⁰ Namnet hade den emellertid ”från Franckeriket fått” (20), som det heter i femte strofen. Som nämndes ovan kan Plaisir ha varit en kunglig gåva. Gyldenstolpe umgicks vid hovet. Bland annat hade han efter Lindschölds död 1690 tagit över rollen som kronprins Karls – den blivande Karl XII – lärare, och samma år som Plaisir miste livet utsågs han till kanslipresident. Plaisirs fina härkomst antyds av Runius i strof tretton, där han skriver att hunden inte trivdes bland ”pack och slöder” (50).

Den rimväxling som Runius lät sig dras med i ledde till att flera dikter blev skrivna. Två av dem är gravdikter – Runius’ första dikt och replikdikta-rens första poem. Svaret på Runius’ dikt, av signaturen ”Bonde”, heter ”Verser öfwer den mycket älskade hunden PLAISIR, som ett wagnhiul dödade på Nors Herregård 1705”.⁹¹ Titeln påminner alltså om Runius’ originaltitel men är mindre konstfull. Denna dikt följs av ”Härpå swaras sålunda, Vers på vers, swar på swar, rim på rim” av Runius.⁹² Därefter följer en replik av ”Bonde”⁹³ varpå Runius ånyo genmäler med ”Ett *Echo* följer här Som sådant genliud bär”.⁹⁴

Plaisirs öde skildras av Runius på skämt men utan ironi, som von Platen skriver.⁹⁵ Första strofen lyder (1–4):

THet kunde någon tro at rötemånens Stierna,
Som efter Hunden nämns, regerar i min hierna,
Då jag om slikt ett Diur at skrifwa, tar mig för;
Och om en döder Hund ett sådant wäsend' gör.

Dikten inleds med en lätt skämtsam användning av något som brukar kallas för ödmjukhetspatos. Poeten börjar med att ursäkta sig över att han gripit sig an ett så obetydligt ämne som en hunds död.

I dikten finns några anspelningar på kända spörsmål i samtiden, bland annat Descartes' uppfattning att djuren saknar själ. I sjunde strofen heter det nämligen att Plaisirs "döda mull en Graf-Skrift wäl förtient" – trots att det "med Siälen din ingen ting [är] bewändt" (27–28). Liksom hos många andra poeter betonas det döda djurets unicitet och förträfflighet. Det heter här bland annat att Plaisir var "makalöser" (men bara "nästan", 14), och att det inte i hela världen fanns någon hund som var "bättre lagd" (32). Vi känner igen förfarandet bland annat från Rosenfelts papegojgravdikt, men även från tidens gravdikter över människor, där de döda för det mesta hyllas som synnerligen framstående personer och där deras många dygder räknas upp och värderas.

Längre fram i dikten kallas Plaisir en "trogen Dräng" (60) – och även replikpoeten hänvisar i sin första dikt till Holmströms Pompe-epitafium, som i hans fall prisas med raden: "PLAISIR, lilla hwita dräng" (9). Som nämnts klingar poemet ut genom att ordleken i titeln följs upp. Diktens två sista rader lyder: "Kort sagt: Han het [hette] *Plaisir*, han giord' och derfor skäl, / Med största *deplaisir* såg wi han böd Farwäl" (67–68).

"*DEPLAISIR sur la mort de PLAISIR*" är ett gott exempel på *poésie fugitive* eller *galante Lyrik*, som denna typ av hövisk-aristokratiska sällskapsdiktning kallades i Tyskland.⁹⁶ Den är bara en av många dikter, där Runius vänder sig till sina adliga arbetsgivare.⁹⁷

Djurgravpoesin är – det torde ha framgått vid det här laget – i mångt och mycket just en form av sällskapspoesi. Här samlas klienter och patroner och andra konstellationer kring en händelse i det dagliga livet – ett djurs frånfälle. Djurgravpoesin är också en form av lyrik där de motstridiga känslolägena skämt och allvar ofta möts och förenas. Det illustreras mycket väl av Runius' dikt, som på ett mästerligt sätt balanserar mellan vitsen och allvaret.

Germund Cederhielms gravdikt över Hedvig Sofias Orange

POETEN OCH ÄMBETSMANNEN

Till Pompelitteraturen hör även Germund Cederhielms vid flera tillfällen i avhandlingar redan omtalade gravdikt över tiken Orange. Hunden tillhörde Karl XII:s syster Hedvig Sofia och den dog 1706. Germund Cederhielm (1661–1741) är en långt mindre bekant diktare än Runius och han behöver därför en kort presentation. Cederhielm den yngre⁹⁸ föddes på Charlottenborg i Östergötland. Efter studier i Uppsala fick han ett domarämbete och utsågs 1689 till vice landshövding i Östergötland.⁹⁹ År 1708 förvärvade han Bjärka-Säby, beläget i samma landskap, som på 1300-talet hade varit en av Bo Jonsson Grips huvudgårdar.¹⁰⁰ Poeten var under en tioårsperiod, 1706–1716, verksam vid hovet som lärare åt Hedvig Sofias och Friedrich IV:s son, Karl Fredrik av Holstein-Gottorp (1700–1739).¹⁰¹ Enligt Anders Fryxell övertog han detta ämbete efter ”en dugtig person, vid namn Pechlin”,¹⁰² varmed avses den i Leiden i Holland födde läkaren Johann Nikolaus Pechlin (ca 1644–1706). Cederhielm var, skriver Fryxell, ”en slug och tämligen lärd herre, men utan anseende för redbarhet och allvar”.¹⁰³ Oscar Levertins omdöme om poeten faller annorlunda. Levertin talar om Cederhielms ”tillgifvenhet inför Karl XI:s dotterson” och menar att han var den främste av den Cederhielmska familjens skalder (både sonen och brorsonen var författare).¹⁰⁴

Orangedikten finns i två varianter. Den ena förvaras i UUB och bär signum V 36; den andra finns i KB:s samlingar och bär signum Vs 35. Den senare volymen är ofta återropad eftersom den som skrivit av dikterna däri är Haquin Spegel. Bredvid Cederhielms ”Grafskrift öf[wer] en hund som heet [hette] *Orange*”, som den kallas i Spegels avskrift, återfinns Holmströms Pompedikt – just i den version som utgivarna valt att trycka i författarens *Samlade dikter*. De båda poemen har i registret paginerats som ”No 51, Grafskrifter öfver Hundarne Orange och Pompe”. Att dikterna återfinns intill varandra vittnar om att Spegel fann dem besläktade – inte bara eftersom båda två är hundgravdikter utan även för att Pompehunden i Holmströms dikt är densamma som den hund som vid sidan av Orange förekommer i Cederhielms knappt tre år yngre dikt. Spegel fann alltså även Cederhielms dikt värd att bevara åt eftervärlden, och sannolikt är det ingen slump att han valde att skriva av just den och inte någon annan hundgravdikt (det fanns ju ganska många att välja bland). Det är nämligen sannolikt så, att

Pompehunden i Holmströms dikt och Pompehunden i Cederhielms dikt var samma hund, något som det finns anledning att återkomma till.

Cederhielms dikt trycktes första gången 1868 av Per Hanselli och har därefter inte tryckts om.¹⁰⁵ Ingen textkritisk edition av Cederhielms dikter har ännu utkommit.

I Spegels avskrift saknas de sista stroferna som avslutar dikten i V 36. Där är också titeln en annan – bland annat står här inte angivet när hunden dog. I övrigt är ordalydelsen i stort sett densamma. I det följande etableras och analyseras versionen som förvaras i UUB, där handskriftskatalogen till yttermera visso ger upplysningen att dikten är en autograf.¹⁰⁶

Cederhielm skrev alltså dikten över Orange samma år (1706) som han blev lärare åt hertig Karl Fredrik, och den är ställd till hundens ägare och prinsens mor, Hedvig Sofia, som tillsammans med sin bror, Karl XII, hyllas i dikten. Till de panegyriska djurgravdikterna hör även Cederhielms ”Öfwer dhen giedda som hennes K. Höghet Prinsessan Ulrica fick på dragh d. 8 Augusti Anno 1709 widh Dråtningholm”. Där är det Karl XII:s andra syster, Ulrika Eleonora den yngre, som har huvudrollen.¹⁰⁷

Poeten har i sin gravdikt över tiken velat visa prov på sin bildning och konstskicklighet. Poemet innehåller en mängd allusioner både på sådant som rör den kungliga familjen och sådant som hör hemma i den klassiska litteraturen och i den klassiska mytologin. Cederhielm har haft för avsikt att roa och underhålla och härigenom ytterligare velat markera sin ställning som den unge hertigens lärare och en av hovets lärde. Som framkommit var det under karolinska tid viktigt att hävda och befästa sin rätt till ett visst ämbete.¹⁰⁸ Ett framgångsrikt sätt att göra detta på var just att skriva dikter av panegyrisk art.

Det skall framhållas att inte färre än tre lärare åt kungliga personer i Sverige har författat betydande djurgravpoesi. Lindschöld var guvernör åt den blivande Karl XII,¹⁰⁹ Cederhielm alltså åt Karl Fredrik av Holstein-Gottorp, och Olof von Dalin åt den blivande Gustaf III. Det var också helt eller delvis vid hoven som deras poesi skrevs, och djurgravdikterna är viktiga i deras produktion. Alla uppvaktade de sina furstar, de *förväntades* stå för denna uppvaktning och underhållning. Gravdikterna över djuren avspeglar herrarnas och damernas makt och magnificens.

Germund Cederhielm (1661–1741), porträtt från 1734 utfört av okänd konstnär (Bjärka-Säby).

DIKTENS IDÉ OCH INNEHÅLL

Dikten är med undantag för slutstroforna skriven på parrimmade alexandri-
ner. Poeten tycks ha tvekat en aning beträffande titeln. Överst i manuskrip-
tet står: ”Minne-Bild öfwer den högborne och Durchleuchtigste furstinnans
af Holstein, *Orange A.[nno]* 1706.” Till vänster om själva dikten finns ett
tillägg, där vi även ges en upplysning om var och i vilken månad hunden
dog. Orange ”begroftz i Carlbergz Trägård” i ”Julij 1706”.

”Minne-Bild” – som dikten kort kan benämnas – inleds med att poeten
vänder sig till en *viator*, en vandringsman som tänks gå förbi gravens, med en
påminnelse om dödens verklighet, allmakt och överraskande entré:

Se hijt du som går fram, och friska blomster söker,
En död *Orange* är här lagd, som skäligt öker
Dhet sunda wettetz drift af deß [hennes] *Exempels* kraft
När du betänka får, hwad öde hon har haft.
En Sinnebild har hon utaf stor trohet warit
Som och [ock] har hållit prof, til deß hon hädan farit,
Dhen städze älskat har, den hon först gifwen blef
Och ingen wäxlings wind ifrån sin trohet dref.¹¹⁰

Den så kallade *viator*-formeln, där den som passerar gravens uppmanas att
stanna upp och betrakta minnesvården över den döde och fundera över
alltings förgänglighet, är mycket vanlig i den sepulkrala tillfällespoesin allt-
sedan antiken. Den förekommer till exempel ofta i *Anthologia Graeca*, där
det mest berömda exemplet är tvåradningen över de vid Thermopyle stupade
spartanerna från 480-talet f.Kr. Den tillskrivs Simonides och lyder: ”Vand-
rare, bringa till Sparta ett bud: Här ligga vi fallna; / orden, vi fingo av dem,
hava vi hörsamma följt.”¹¹¹

I antiken användes formeln även i djurepitafier. Följande anonyma dikt
är från hellenistisk tid och har skrivits av från en numera försvunnen sten
eller pelare i närheten av Florens; den har alltså varit en genuin inskription.¹¹²
Hunden talar från andra sidan gravens och riktar sig till den förbipasserande
vandrarerna med en subtil vädjan:

Du som här vägen går fram, om stenen du råkar att märka,
skratta ej, ber jag, däråt, fast här en hund har sin grav.
Se, jag begräts, och min herre har själv mig med händerna jordat,
själv han på pelaren skrev orden som läsas därpå.¹¹³

Minnet = Bild af en ad-
rigsbarn af Dänstörigste forstmann
af Holstein, Orange A. 1706.

Minnet af Kong. Rådsk. Hoff
Cancellery Examinat. d.
forstmannen i sinne af
Jule 1706.

1. Jyft så som gir form, og friske blomster sø der,
2. I det Orange air for lyd, som stærligt øder
3. I det færdige vortte duff af det Exempel duff
4. I det de brænder for, Jule air for det Jyft.
5. I det Minnet for som utaf for troget arant
6. I det om af for Julel prof, til ad som fæden forit,
7. I det som stærligt udfærd for, den som forst gifrom bes
8. I det om en vriglinge vrid isen i troget duff.
9. I det om Compe troget lunt den Jyft for på Jorden
10. I det for Orange og den Jyft for Jule i Norden
11. I det Lutt liam, fæguer, for, fætt lott, lopp. ind
12. I det for vil nær doler opp, som fæder for duff ind.
13. I det for Jyft Photo-baler i liffert duff for ind
14. I det for Jyft gifrom fætt den på sin arant bære,
15. I det om for liffert for som fætt den lott og ro
16. I det lopp for Compe der, blomst blomst for.
17. I det Flora som ind fætt gifrom Orange bære
18. I det blomst for = hirt, ut, af ind. ind fætt till yder
19. I det lott og liffert for fætt gifrom vider ind
20. I det bære lott arant, på lopp for fætt =

Faksimil av första sidan av Germund Cederhielms manuskript till gravdikten över Hedvig Sofias tik Orange, ur volymen V 36, UUB.

Hunden inleder med att 'själv' ta till orda men slutar med att vidgå att det är dess herre som för ordet. Skratta inte åt mitt öde, låter hundens ägare det döda djuret yttra från stenen, även du skall en dag dö, minns att du är dödlig. Inte bara formeln utan även ordvändningen "Du som här vägen går fram [...] / skratta ej..." parodieras under andra hälften av 1600-talet av Hofmannswaldau i det tidigare anförda hundepitafiet, där den tyske poeten skriver: "Nu, läsare, om du inte skrattar åt mitt ruttna lik, / testamenterar jag min viloplats åt dig allena".¹¹⁴

I följande dikt av Johan Gabriel Werving, "Grafskrift", är det hundar som passerar graven i stället för människor, "hundar små och hyndor snälle":

1

Här under hwijlar sig Fidelle
Som för sin troheet hölls utaf,
På knäna war des lägerställe,
En Fröken henne födan gaf.

2

J hundar små och hyndor snälle [snabba],
Som gån förbij i tripp och traf,
Om J då inga tårar fälle,
Så p. . . lell på hennes graf.¹¹⁵

Även i Holmströms Pompe-epitafium underförstås en *viator*-situation. Diktens åhörare och läsare var, och är, *viatores*. När vi läser dikten passerar vi Pompes grav.¹¹⁶

Cederhielm fortsätter med att ge ett slags verbalt porträtt av de båda hundarna och deras ägare. Pompehunden får här omväxlande heta Pompe och Pompée. Liksom ofta är fallet i hundlitteraturen i stort, symboliserar de bägge hundarna lojalitet och trofasthet. De storvulna vändningarna "den högste här på Jorden" och "den Högste Fru i Norden" syftar på Karl XII respektive Hedvig Sofia.

Som *Pompe* troget tiänt den högste här på Jorden
Så har *Orange* och [ock] den Högste Fru i Norden
Fått tiäna, fågna, see, fått leka, löpa med
Så wäl när Solen upp, som sedan hon gick ned.
Ty har thet Sköte-barn i lifwet haft then ära

Att höga gärna sökt den på sin [sina] armar bära,
 Och efter lifwet har hon fått den lön och ro
 Att ligga hos *Pompée* der skönsta blomster gro.
 Sij *Flora* hon will sielf öfwer *Orange* breda
 Sitt Blomster-täcke ut, och är nu stragz till reda
 Ja *Ceder* och *Cjypress* för fågnad räkna må
 Att bära detta namn, så länge the förmå:
 Dhes [hennes] namn skal rundt omkring i alla träden finnas
 Till heder af des art, at [så att] man må städze minnas
 At thet en ähra är i herrars gunst och brö
 För trohet kär och känd få som *Orange* döo.
 En *Cerber* och *Tantal* skal för [förr] åt *Lethe* dömmas,
 Än *Pompe* och *Orange* skal i deß [sitt] slächte glömmas.
 Alt sörjer, men allen *Orangen* glad sig teer
 At [så att] ingen af des namn nu högre älskadt bler.

Cederhielm skriver även in sig själv i dikten: vi läser att ”*Ceder* och *Cjypress*” kommer att bära tikens namn ”så länge the förmå”. Även genom Cederhielm och hans dikt lever Orange vidare: liksom hortikulturen är diktkonsten ett slags odling – och enligt Georg Philipp Harsdörffer, en tysk poetikförfattare verksam på 1600-talet, symboliserar cedern ”Beständigkeit und Daurung”, beständighet och varaktighet.¹¹⁷ Minnet av Orange och Pompe kommer att bestå längre än minnet av vittberömda storheter som Kerberos och Tantalos, som båda är dömda åt Lethe (Glömskan).¹¹⁸

Cederhielms poetiska idé torde här vara att hundarna genomgår en metamorfos i graven och blir näring åt blommor och växter och att de genom denna förvandling ’lever vidare’. ”Dhes namn skal *runt omkring i alla träden finnas*”, heter det (min kursivering). Blommorna och växterna blir således bärare av Oranges och Pompes kropp och ande: de blir minnesmärken över hundarna, en sorts organiska och cykliska monument. Poeten anknyter till en materialistisk texttradition, där ämnet är de dödas transformation i graven. Människorna i dessa texter (inga andra djur förekommer, häri är Cederhielms dikt unik) uppgår i, och blir efter döden en del av, naturens cykliska förlopp. I förruttnelsen blir de näring åt växter, ofta blommor och träd. I bakgrunden finns den antika traditionen, framför allt Persius’ satirer och Ovidius’ *Metamorphoses*. En passage ur Persius’ (34–62 e.Kr.) satirer (I.36–40) lyder:

[...] nunc non cinis ille poetae
felix? non leuior cippus nunc imprimit ossa?
laudant conuiuiae: nunc non e manibus illis,
nunc non e tumulo fortunataque fauilla,
nascentur uiolae?¹¹⁹

I en svensk översättning utförd av Pehr Thyselius i början av 1800-talet lyder passagen så här:

[...] Huru lycklig
Är Skaldens aska! Hvila Skaldens ben
Ej mera lätt nu under grafstenstyngden?
Hvar gäst berömer: blomstra icke nu
Violer på det sälla stoftets kulle?¹²⁰

Persius' tanke är att Den Store Poeten genom sina texter fortsätter att 'leva' även efter döden. Som bevis på odödligheten spirar blommor på hans grav, som påminner de efterlevande om hans litterära skapelser. I bakgrunden framskymtar Horatius' kända fras i ode III.30, "non omnis moriar" (helt skall jag inte dö).¹²¹

DEN FIKTIVA GRAVINSKRIFTIONEN

I likhet med Rosenfelts papegojgravdikt avslutas Cederhielms dikt över Orange med en fiktiv gravinskriftion. Efter själva dikten följer inte färre än fyra alternativa avslutningar. Strofernas antal är fem men två av dem, den första och den sista, innehåller snarlika formuleringar. Här återfinns även ett par rader på franska och några ord på latin. Det avslutande epitafiet i längre gravdikter brukar inte omfatta mer än några rader; de olika stroferna bör därför betraktas som *skisser* till ett epitafium. Möjligen läste poeten upp flera alternativa slut. Skisserna är alla korta nog att tjäna som inskriftioner på en gravsten, och kanske har någon av dem verkligen tjänat som inskriftion. Stenen som raderna i så fall huggits in i är veterligen inte bevarad.

Två av de fyra stroferna – den första och den tredje – innehåller strykningar och tillägg, vilket gör den senare av dem mycket svårtydd. Den återges därför inte här. Stroferna två och fyra är kortast (fyra rader) och helt fria från strykningar. Efter den tredje och oläsliga strofen följer två rader på franska. Cederhielm förefaller ha haft tanken att skriva ett epitafium även

på detta språk. Det stannade dock vid en ansats; de två raderna lyder: "Cy gite la belle Orange / la plaisir de sa maistresse" (Här ligger den vackra Orange, sin härskarinnas fröjd/nöje). Därefter står på latin "leo zodiaci" (lejonet i zodiaken, djurkretsen), följt bland annat av orden "terris æternis et astris" (i evighet på jorden och i himlen). Även dessa små fragmentariska sentenser kan vara ansatser till epitafier som av olika anledningar inte blev skrivna. I likhet med den franska frasen, inleds den andra skissen nedan med att översätta en standardöppning i gravdikter alltsedan antiken – *hic jacet* (här ligger).

I de avslutande stroferna är metern en annan. De två första är skrivna i anapester, den sista huvudsakligen på jambisk meter. De tre stroferna eller epitafieskisserna ser ut på följande sätt:

Här har nu dhen täcke *Orange* sin graf,¹²²
J lifwet kiärhållen af dhen hon hölt af.
Nu efter deß död är saknad och sorg
För alla hon fågnat i *Herculis* borg.
Till löhn skall hon hafwa gått minne och free
Sampt ensam här hwijla hoos *Hercole Pompée*.

Här ligger *Orange*, här ligger *Pompée*,
Som tient ha dhe högste i ofre och free,
Thes [deras] trohet blit älskad fast mera än gull
Nu redligen lefwes så ähres ens mull.

Orange hwijlar här, af lopp och lefnad trött
Saknad och älskad af dhen henne fött
Lijka hoos lijka det sämbs bäst i hoop
Orange och *Pompée* dhe bo i en groop.

Uttrycket "Herculis borg" i första strofen torde syfta på Karlbergs slott. Karl XII växte delvis upp på Karlberg åren 1688–1697 och bodde där till en del även som kung 1697–1700. Hercules (den grekiske Herakles) bodde enligt myten i en borg vid berget Oite i centrala Grekland, mellan Pindosmassivet och Thermopyle. Hercules var en av 1600-talets mest kända och mest omtyckta mytologiska gestalter, som i Sverige vid seklets mitt som bekant blivit föremål för ett läroepos av den svenska skaldekonstens fader. I barockpoesin jämförs både Karl XI och Karl XII med Hercules. När Holmström i

den politiska dikten ”Det Finska Gäste-Bodet” skriver: ”Hwad gijnar [båtar, gagnar] längre på vår Kongars Ungdom wachta/ | När de så mången Orm/ med späda Händer slachta”,¹²³ syftar han på den antike mytgestalten som i vaggan ströp ormar och alltså – i likhet med Karl XII – redan som späd uppvisade ett mycket stort mod.¹²⁴

Formuleringen ”Lijka hos lijka det sämbs bäst ihop” är en variant av uttrycket ’like är like bäst’, som man möter i 1600-talets bröllopspoesi. Bruden och brudgummen skulle vara varandra likställda då det gällde börd och förmögenhet. Ståndsgränserna bevakades hårt när det gällde äktenskap.¹²⁵ Tanken, som numera är gängse, går sannolikt tillbaka på Ciceros berömda sentens i *De senectute*: ”pares [...] cum paribus facillime congregantur”¹²⁶ (’Likar samsas bäst med likar’ eller ’Lika barn leka bäst’).

Poeten låter inte hundarna tala från andra sidan graven, såsom många av de andra diktarna låtit de döda djuren göra. Stroferna är skrivna i tredje person i stället för i första, och Orange och Pompe är följaktligen stumma. I tredje strofen ekar Holmströms Pompe-epitafium: ”*Orange* hwijlar här, af lopp och lefnad trött”.

KÄRLEKSHUNDAR

Karl XII bifogar i sina brev ibland små skämtsamma hälsningar från sina hundar till sin yngre syster Ulrika Eleonoras hundar. Från slottet Lais i Livland (nuvarande Estland) sänder han i februari 1701 till exempel följande rader i ett post scriptum: ”Och Pompe och Snushane har bet mej hälsa Madame Minjone och om dher vore andra hofv hundar”.¹²⁷ Den vid hovet verksamme Cederhielm var säkert bekant med och lyhörd inför den humor som odlades där – och kanske har han i sin dikt över de båda hundarna på liknande manér velat anspela på amouren mellan en tik och en hanhund, med referenser till den klassiska litteraturen. Ty möjligen låter Cederhielm Ovidius’ version av den kända myten om Pyramus och Thisbe i *Metamorphoses* genljuda i dikten. Där berättas att Pyramus tar sitt liv eftersom han tror att Thisbe blivit dödad av en lejoninna och att blodet från hans kropp ger mullbären deras mörka färg. När Thisbe upptäcker den döde Pyramus, vill hon förenas med honom i döden, bli ett med honom igen – i graven. Ovidius skriver (Thisbe talar): ”Träd, som med grenarnas skygd min älskades lem-mar betäcker, / susa din gravsång nu över två, ej blott över honom! / Blodiga tecken behåll: bär svartgrå frukter för alltid, / frukter av sorgens färg, av två älskandes öde ett minne.”¹²⁸

Cederhielm kan ha avsett att hans åhörare skulle associera till den kända versberättelsen, som i dessa kretsar får antas ha varit bekant. Hundarna i hans dikt lever likt Pyramus och Thisbe vidare efter döden; de färgar visserligen inte trädens frukter med blodets färg men de uppgår tillsammans i trädens kronor. Eftersom Pompe följde Karl XII i kriget, och lämnade Orange hemma, hindrades deras 'kärlek' av det geografiska avståndet och senare även av döden. När Orange dog fick de samma grav – och förenades igen.

CEDERHIELM OCH POMPEHUNDARNAS ANTAL

Låt oss avslutningsvis ställa frågan om Cederhielm ger någon ledtråd i spörsmålet om Pompehundarnas antal. I *Nationalencyklopedin* hävdas det numera att Karl XII inte hade färre än tre hundar med namnet Pompe (i likhet med tidigare versioner av Pompeartikeln är texten osignerad). Vi läser där följande:

Pompe, namn på Karl XII:s favorithundar. Det ska ha funnits tre olika hundar med namnet Pompe. Den första dog 1699 och är begravd i Karlbergs slottspark. Den andra följde med i fält, tillsammans med tre andra av kungens hundar, och dog i lägret vid Thorn (Toruń, nuvarande Polen) i september 1703.

Krigsrådet Israel Holmström skrev ett berömt epigram till denne Pompes ära: [epitafiet citeras]

Den tredje hunden med namnet Pompe sägs ha dött i Ungern 1714 under Karl XII:s ritt från Bender.¹²⁹

Det var som tidigare nämnts till systemen Hedvig Sofia som Karl XII i början av november 1703 skrev och berättade om förlusten av Pompe. Om hunden, som tidigare hävdades i *Nationalencyklopedin*, bars hem från Polen för att begravas i Karlbergs trädgård, är det troligt att Hedvig Sofias Orange senare begravdes på samma plats, precis som det berättas i Cederhielms "Minne-Bild". Att det hos Cederhielm inte kan vara frågan om en hund som dött redan 1699 förstår vi av följande rader: "Här ligger *Orange*, här ligger *Pompeé*, / Som tient ha dhe högste i ofre och free". Pompe och Orange har med andra ord fötts under fredstiden (före det stora nordiska krigets utbrott år 1700) och sedan dött under krigsåren, 1703 respektive 1706.

I Karlbergs slottspark finns en sten som sägs minna om en Pompehund som dog 1699. Stenen uppfördes först någon gång kring 1920,¹³⁰ och datering är således inte tillförlitlig.¹³¹ Inskriptionen lyder:

HÄR ÄR
KONUNG CARL XII:s
HUND *POMPE* BEGRAFD
ÅR 1699¹³²

Troligtvis har man uppfört denna gravvård i samband med en ceremoni, kanske vid högtidlighållandet 1918 av Karl XII:s död (och fastän det kan synas en aning egendomligt har man då i så fall inte kommit ihåg Pompes rätta dödsår).¹³³

Lennart Kindström menar i likhet med författaren till den osignerade artikeln i *NE* att Karl XII ägt tre hundar med namnet Pompe.¹³⁴ Det finns dock ingen uppgift om att kungen skaffat sig några nya hundar efter Pompe, Cæsar, Turk och Snushane. Samma ställningstagande har Frans G. Bengtsson och Ragnhild Hatton nått fram till.¹³⁵ Var uppgiften om att kungen skall ha ägt en tredje Pompe kommer ifrån vet jag inte. Den synes vara hämtad ur tomma intet.

Som antytts är det således mest sannolikt att 'Pompe den första' och 'Pompe den andra' är samma hund – och att 'Pompe den tredje' aldrig existerat. I brevet till Hedvig Sofia skriver kungen att Pompe var hans "äldsta rescamrat" och "Favorits *gamble* contrapart" (min kursivering). Fryxell framhåller att "hunden Pompe [...] från Stockholm följt och oupphörligt följde konungen [...]".¹³⁶ Detta bör rimligtvis innebära att hunden inte endast kan ha varit tre–fyra år när den dog, vilket den skulle ha varit om den fötts omkring 1699 (om en första Pompehund dog detta år har kungen inte skaffat en ny hund med samma namn förrän dess). Snarare bör den ha varit mellan tio och femton år och således fötts under något av 1690-talets första år. Det stämmer om vi antar att den Pompe som dog i Thorn 1703 är densamma som förekommer i en brevväxling 1693 mellan den då endast elva-åriga prins Karl och Ebba Maria De la Gardie (1657–1697). Brevväxlingen har gått till historien som "Pompesaken" och epistlarna förvaras idag i Uppsala universitetsbibliotek under titeln "Någre Rijm inkomne och Poëten besvarade in Ian. 1693".¹³⁷ Ebba Maria De la Gardie inleder korrespondensen med några "Verser till Pompe" och kronprins Karl genmäler med ett "Svar på Poetens slätta [enkla] recomendation för een lustigh och trogen tjänare hos hans fromme och benä[g]ne herre". Därefter följer De la Gardies "Till den högmodige Pompee" och efter ytterligare någon replikväxling upphör korrespondensen.

Pompe är även ämnet för ett obetitlat poem som återfinns i avdelningen ”Dikter med osäker attribution” i andra delen av Holmströms *Samlade dikter* och som av utgivarna antas vara skriven av Holmström på grund av den goda diktionen och verskonsten. Dikten tros ha tillkommit före krigsutbrottet eftersom det i strof tio sägs att Pompe sprungit i Roslagen. I en not till dikten påpekas, att ”som bekant följde Pompe Karl XII i kriget”.¹³⁸ Även utgivarna av poetens dikter lutar alltså åt uppfattningen att Pompe 1 och 2 var samma hund.

*

Allusionerna på Israel Holmströms Pompe-epitafium är legio genom hela 1700-talet. Hans dikt över Karl XII:s hund, som tidigt etsat sig fast i det allmänna medvetandet, gav som framkommit upphov till ett stort antal poem – kritiska och polemiska såväl som vänligt sinnade och uppskattande.¹³⁹ Framför allt rör det sig om dikter över hundar, men även andra slags verser finns bevarade, där anspelningar på dikten ströts in – till exempel i gravdikten över gruvdrängen Fet-Mats.

Inte bara svenska utan även tre gravdikter på latin har skrivits över Pompe: två imitationer och en autonom dikt. Olof Hermelins självständiga epitafium över kungens hund framstår här som det mest fångslande exemplet. Jag har argumenterat för att Hermelins Pompe-epitafium innehåller en dold ironi, som går ut på att det ter sig orimligt att kungen bryr sig mer om liket efter en hund än om sina krigsmän. Läst framför allt i ljuset av en handfull betydelsefulla brev från Hermelin till vännen Samuel Barck, framstår de sista raderna i dikten som ett fördömande av kungens krigspolitik. Både Holmströms och Hermelins verser över kungens hund visar sig innehålla betydligt mer av intresse än vad man först anar. Här finns allt från burlesk-panegyriska element och erotiska hänsyftningar (Holmström) till ironisk-kritiska och subversiva tankegångar, skrivna med en dold och mycket utstuderad allusionsteknik (Hermelin). Just i djurgravpoesin har dessa båda poeter sett en oförmodad möjlighet att på ett sällsynt raffinerat sätt anspela på och delta i några av tidens stora samtalsämnen. Den senare poeten kan antas ha haft för avsikt att påverka opinionen beträffande Karl XII:s krigspolitik. Hos honom är sålunda klandret av Karl XII:s krigsföring som står i främsta rummet, en kritik som även framkommer i dikten ”Elegia de incommodis vitae castrensis”, ”Elegi om fältlivets vedermödor” från samma år som

Pompedikten (1703). I Holmströms fall är det frågan om kungens ovilja att gifta sig som står i fokus, i kombination med en halvt förtäckt och därtill tvetydig och spirituellt hyllning av dennes virilitet och popularitet hos det motsatta könet.

I Germund Cederhielms långa dikt över Hedvig Sofias tik Orange avlöser allusionerna varandra. Dikten framstår som genomarbetad trots att delar av den har stannat vid ett slags skiss. Orangepoemet innehåller flera för den sepulkrala diktningen karaktäristiska drag – såväl *viator*- som *hic jacet*-formeln ingår i arrangemanget. Cederhielm har velat både undervisa och behaga; han har – för att omformulera hans poetiska projekt i retoriska termer – lagt betoning på både *docere* och *delectare*. Ernst Robert Curtius framhåller i *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (1948) att äldre tiders hovskaldar ofta hade uppsåtet att roa och underhålla. I avsnittet ”Dichtung als Unterhaltung” anför Curtius en medeltida hovpoet, som konstaterat att världens mäktiga män och kvinnor ofta funnit behag i just anspråkslösa, små saker – och som exempel på detta tagit ”knähundar, lergods och liknande” (”Die Mächtigen dieser Erde hätten ja oft Freude an kleinen Dingen – Schoßhündchen, Tongefäßen und dergleichen”).¹⁴⁰ Ambitionen att behaga och förströ – och i vissa fall även att undervisa – finner vi som framkommit även hos de svenska barockpoeterna: förutom hos Cederhielm också hos till exempel Lindschöld, Rosenfelt och Holmström. Cederhielm har strävat efter att befästa sin nyvunna ställning som Karl Fredriks av Holstein-Gottorp lärare och en av hovets boksynte, något som han av allt att döma lyckats väl med. Orangedikten är, i likhet med fler andra av Cederhielms dikter, av den panegyriska sorten – den hyllar både Hedvig Sofia och Karl XII; därtill innefattar den en humor som möjligen ter sig en smula servil för en modern läsare men som ändå är varm och hjärtlig. Förutom detta fungerar den alltså, i likhet med Rosenfelts papegojgravdikt, som ett stycke *undervisning*.

III

Brenner och Dalin

Sophia Elisabet Brenners gravdikt över en liten fågel

Sophia Elisabet Brenners enda försök i genren, ”Den olyckeligen ihjeltrampade Lilla Fogeln *PIERROS* Afskeds Wisa”, daterad den 19 juli 1716, har frambringat positiva omdömen. I inledningen citerades Christoffer Eichhorns ord om att Brenners verser över fågeln Pierro är den ”fyndigaste och finaste av alla de dikter i denna väg, vi kunnat påträffa”.¹ Ewert Wrangel kallar poemet ”nätt och lekande”.² Gunnar Castrén betecknar i sin Brennerartikel i *Svenskt biografiskt lexikon* dikten som en liten trohjärtad graciös idyll.³ Och Bernt Olsson skriver att Brenner är bäst i sina mest anspråkslösa stycken och tar Pierrodikten och poemet om den stora amerikanska aloen på Noor i Uppland som exempel.⁴

Brenners 37 rader långa dikt inleds med att en fågel sjunger från de döda fåglarnas värld om sina ännu levande fågelvänner. Fågeln har fallenhet för välljudande poesi. Dess namn, Pierro, har italiensk klang och är möjligen härlett ur det latinska adjektivet *perius*, som betyder ”som har förbindelse med muserna”.⁵ Landskapet Pieria var i antik mytologi Orfeus’ hemort och musernas samlingsplats.

Precis som till exempel Anytes epitafium över den strandade och avlidna delfinen är Brenners gravdikt skriven i jagform, men jaget framträder först ett stycke in i dikten. ”Den olyckeligen ihjeltrampade Lilla Fogeln *PIERROS* Afskeds Wisa” börjar:

Fjäderprydde Luftens Barn,
 Fiäderlätta Fogelskara,
 Som för [i stället för] Burar, Näät och Garn,
 Frij, kring frija skyn får fara.

Kiärligt paras, och de små
 Med ei mindre kärlek syta [vårda, ha omsorg om],
 Ach hwad lycka! Men ändå,
 Jcke nogsam [tillräcklig] stor, at byta

Mot de wilkor, mot de dar,
Som Jag nöt [åtnjöt], och nu förlorat,
Och den heder som Jag har,
Af dens ynnest som mig korat

Fram för andra Foglar, ut,
Sig til tijdfördrif och löije,
Fast ett nästan snöpligt slut,
Hastigt slöt mitt förra nöije.⁶

Dikten, vars vers är trokéisk,⁷ inleds med ett kenningliknande uttryck, en metaforisk omskrivning, där fåglarna högstämt kallas ”Fjäderprydde Luftens Barn”. Fåglarna är lyckliga, konstaterar den döde Pierro, men lyckligast av dem alla är han själv – trots att han är död, och trots att han dog på ett så snöpligt sätt. Det är tanken på den tidigare existensen som fyller fågeln med glädje.

Gravdikter över sångfåglar skrevs förstås redan i antiken. Poeten Tynnés dikt över en fågel, som av den svenske översättaren Elof Hellquist kallas ”Över en död sångfågel”, kan läsas i *Anthologia Graeca* (VII.199). Herrlinger karakteriserar den som allvarlig/sentimental. Den lyder:

Du som har älskats så högt av kariterna, fågel, vars toner
tävla med isfågelns lät, bort är från livet du ryckt.
Älsklige sångare, nu av de tysta och nattliga stigar
gömmes din ljuvliga sång, döljes, varthän du har gått.⁸

Fågeln har efter sin död flyttats – eller förflyttats – till en tonlös skuggvärld, långt från sina vänner kariterna, de grekiska växtlighetsgudinnorna, som omnämns i dikten. (Isfågel är ett äldre svenskt namn på kungsfiskare; det antika grekiska namnet är *halkyon*.) Fågeln synes ha hamnat i det tonlösa Hades snarare än i Elysium. Herrlinger skriver: ”Der Sinn ist klar: der Sänger ist nun ins Land der Klanglosigkeit eingegangen.”⁹

Burfåglar hörde, som framkommit, till de mest omtyckta sällskapsdjuren både i borgerliga miljöer och i högreståndskretsar och kungliga kretsar under 1600- och 1700-talen.¹⁰ Fågeln i Brenners dikt var möjligen en steglits (ibland kallad steglisa), eller en hämpling, kanariefågel eller grönsiska.

Brenner låter alltså förstå att Pierro ännu lever, fast i en annan tillvaro. I slutet av dikten – och efter tre strofer med mytologiska fågelreferenser, både

antika och nordiska – tilltalar fågeln sin förra ägare, en fröken Posse. Den utbrister:

Hennes Gåfwor, Hennes wett,
Kan och törs Jag icke prisa,
Medan Hennes sedighet
Jcke helften ärnar wisa.

Skiöna Fröken! saknas Jag?
Och kan ytterst bönhörd wara
Släppen pigan än i dag,
Lät den plumpa leskan fara.

Fågelns ägare var möjligen Märta Beata Posse (1691–1754), som senare samma år – 1716 – gifte sig med Carl Henrik Cronstierna. Det kan också ha varit hennes yngre syster, Ulrika Fredrika Posse (1699–1717), som varit förlovad med Bengt Ludvig Stenbock men dog ogift påföljande år. Båda var döttrar till Knut Posse och Anna Christina Natt och Dag. En tredje syster, Hedvig Ulrika, var sedan 1711 gift med Olof Törnflycht, till vars familj Brenner riktar flera dikter.¹¹

Av titeln och slutstrofen förstår vi att det var en av hushållets pigor som trampade ihjäl fågeln. Pigans kallas plump, det vill säga taktlös eller klumpig: hon trampade fågeln till döds av misstag. Från sin nya position bortom graven, uppmanar den hämndlystne Pierro fröken Posse att avskeda ”den plumpa leskan”,¹² som pigan kallas.

*

Stiernhielm och hans efterföljare hade som nämnts goda kunskaper om den klassiska litteraturen och i de klassiska språken. Också Brenner, som lärt sig latin som ung, var en påfallande lärd poet, det framkommer såväl i hennes brev som i hennes poesi.¹³

De antika djurgravpoeterna upprättade som bekant gärna dialoger med varandra. Catullus alluderar på sina grekiska föregångare, Ovidius hänvisar till Catullus, och Statius anspelar på Ovidius. Detta gäller även de svenska poeterna. De imiterade antikens poeter men också varandra.

Brenner anspelar i sin dikt kanske i första hand på den pseudo-vergilianiska hexameterdikten ”Culex” (Myggan), som länge ansågs höra till Vergilius’

Sophia Elisabet Brenner (1659–1730), kopparstick på frontespisen till andra delen av Poetiske Dikter (1732). Raderna under porträttet är troligen skrivna av Johan Runius; här heter det bl.a. att Brenner bland lärda i Frankrike och Nederländerna fräs som den tionde musan.

ungdomstexter.¹⁴ I "Culex" beskrivs en myggas död och efterdödentillvaro. Myggan dödas efter att ha stuckit en fåraherde i ögat, något som den emelertid gjort med gott uppsåt eftersom den sökt göra herden uppmärksam på en hotande orm. Följande natt visar sig det lilla djuret för herden i en vision och klandrar då denne för otacksamhet, samt beskriver underjorden, en fascinerande plats dit myggan förts av färjkarlen. Konsekvensen blir att herden reser en (imaginär) gravvård över myggan, med följande epitafium eller inskription:

PARVE CVLEX, PECVDVM CVSTOS TIBI TALE MERENTI
FVNERIS OFFICIVM VITAE PRO MVNERE REDDIT.¹⁵

[Lilla mygga, boskapens väktare gjorde dig, som verkligen förtjänat det,
tjänsten att begrava dig, för att du skänkt honom livet.]¹⁶

Fågeln i Brenners dikt vederfars en liknande upprättelse. Båda djuren beklagar sig från andra sidan graven över sin snöpliga sorti, och på eget initiativ räddas deras minne åt eftervärlden i form av en dikt.

”Culex”-poemet var populärt under 1600- och 1700-talen, och de svenska författarna anspelar på det i olika sammanhang. I ”Grafskrift öfwer Dvärginnan Kerstin Daniels-Dotter” från 1732, skriver till exempel Dalin:

När Maro begråtit en mygga med sång,
En tretti års Flicka wäl sex quarter lång,
Långt mera förtjänar begråtas.¹⁷

Dikter över småväxta var inte ovanliga i 1700-talets Sverige. Dalin har även skrivit en ”Grafskrift öfwer den lilla krokryggige *Luxenburg*”.¹⁸ I Knösiska handskriftssamlingen, SSB, finns en ”Grafskrift öfver en Dvärginna hos Öfverstinnan Ungern von Sternberg, vid namn *Myra*”, skriven av ”Mademoiselle Anna Hel. Odelia”.¹⁹

Det existerar många dikter där djuren, som hos Brenner och ”Culex”-poeten, dör på grund av olyckshändelser, något som här föranleder en kort utvikning. Den förste att skriva en sådan dikt var just ”Culex”-författaren. Han fick sedan många efterföljare, eftersom man trodde att det var Vergilius man imiterade och inledde samtal med.

Den tidigare omtalade Hofmannswaldau har i sin svit med djurepitafer även ett epitafium över en papegoja. Det lyder:

Die Frembdn ehrten mich/ der Herr der war mir hold/
Daß ich gestorben bin/ ist meiner Zungen Schuld.
Dieweil ich meiner Frau den Titul recht gegeben/
Verlohr ich ihre Gunst und auch zugleich mein Leben.²⁰

[Besökare respekterade mig, herrn höll av mig.
Att jag dog är min tunga skuld till.
Eftersom jag gav frun hennes rätta titel,
förlorade jag hennes gunst och tillika mitt liv.]²¹

Papegojan berättar att den skymfat sin husfru och därför bragts om livet. Hur den dött framgår inte, men papegojan tar själv på sig skulden och skyl- ler på sin tunga.

Även från England finns exempel på gravdikter över djur som dött på grund av olyckshändelser. Ingrid H. Tague omnämner ett med Brenners Pierrodikt samtida poem, där en dam av misstag dödat sin knähund genom att trampa på den.²² Dikten innehåller bland annat följande rader:

The *petty Crime* your Feet have acted
Very well may plead surprize;
First Cancel then the Guilt contracted
By *the Blood-shed* from your *Eyes*.²³

Det finns fler svenska exempel på detta fenomen. Johan Runius har skrivit det mest kända, tillika äldsta, nämligen den tidigare kommenterade ”*DE-PLAISIR sur la mort de PLAISIR*”. Runius’ dikt är några år äldre än Brenners poem och hon torde ha känt till den eftersom Runius, liksom Jacob Frese (1690–1729), umgicks i det Brennerska hemmet, vilket sägs ha fungerat som ett slags litterär salong.²⁴

En annan dikt av det här slaget är skriven av den numera bortglömde latinpoeten Joannes Hesselgren (1755–1804).²⁵ Det döda djuret, en vild- eller orrtupp, hade tillhört Johan Hinrik Lidén och förolyckats genom kvävning. Diktens titel är:

In Mortem
Galli Silvestris,
Quem
Ancillæ Culinariæ, fumo inconsideratius
admisso, suffocarunt.²⁶

(Över vildtuppens/orrtuppens död; den kvävdes genom kökspigornas oför- stånd då de släppte in för mycket rök.) Längst ned på första sidan står anteck- nat: ”Dennæ Orre tilhörde Professor Lidén, och blef rökt til döds, genom Pigornas oförstånd”. Hela dikten citeras i avhandlingens appendix, åtföljd av en översättning till svenska.

Ett annat, på sin tid känt olycksexempel är den långa, parodiska gravdikt- en eller äreminnet över ekorren Kurre, ”Kurriaden” från 1766, av poeten och

akademiledamoten Christoffer Bogislaus Zibets (1740–1809). Den handlar om ekorren Kurre, vars liv ändas med att den kläms till döds i en dörr.²⁷ Dikten är avfattad på alexandriner och börjar:

Hvad är väl mödan värdt, i verlden gjöra lycka
Och kunna där sin väg med tusend rosor smycka?
Bäst Ryktet öfver alt vårt låf och sälhet för,
En dörr blott slås igän och alt til intet gör.
Skull' någon finnas til, som vil den sanning vända,
Att stundom största ting af minsta orsak hända,
Han se, hvad jag nu ser, och tvifle om han vil.
En dörr blått slås igän, och *Kurre* är ej til.²⁸

I nästkommande kapitel, om Dalin, diskuteras utförligt en dikt över en liten papegoja som en fröken råkade ta livet av. Andra djur miste livet genom mänskligt uppsåt. Följande dikt titel låter förstå, att en avsikt låg bakom djurets död. Titeln är kanske den egendomligaste och mest preciserade av alla titlar på djurgravdikter jag känner till. Den kallas, av Bergius: "[Grafskrift] öfwer en Kalkontupp, som tilhörde en Fröken, och blef ihjälslagen af en bänk 1713".²⁹

*

Jacob Frese, som umgicks i makarna Brenners hem, har skrivit en gravdikt betitlad "Klagan öfwer en Steglisa".³⁰ Den trycktes i *Andelige och Werldslige Dickter* (1726), men förmodas av Sven Christer Swahn ha tillkommit omkring 1714, alltså två år före Pierropoemet.³¹ Steglitsdikten ligger tidigt i Freses författarskap; enligt Swahns datering skrevs den endast tre år efter att han lämnat Finland och flyttat till Sverige och Stockholm.

En gissning är att Brenners Pierropoem, Freses steglitsdikt och Runius' Plaisirverser ingått i den – säkert mycket omfattande – litterära repertoar som man läste ur i den Brennerska salongen. Under 1710-talets början uppehöll sig säkert Runius och Frese någon gång samtidigt i makarna Brenners hem, och kanske hände det då att man plockade dikter ur traditionens djurgravkorpus och läste Catullus' berömda *passer*-dikter eller Ovidius' papegojgravdikt, och möjligen även ett och annat epitafium ur *Anthologia Graeca*.

*

En rad med varandra sammantvinnade frågor inställer sig efter läsningen av Brenners Pierrodikt. Vad kan den ha haft för funktion? Är den resultatet av ett klient/patron-förhållande? Har poeten blivit ombedd att skriva dikten, eller har hon skrivit den i hopp om att bli honorerad eller på något annat sätt belönad?

Holmströms Pompe-epitafium kan ju läsas som ett slags hyllning till Karl XII, och även Lindschölds gravdikter över Hedvig Eleonoras hundar kan läsas som panegyrik. Hos båda dessa diktare är det djurens herre och dam som uppmärksammas – de prisar indirekt djurens ägare. Är Pierropoemet en hyllningsdikt till fröken Posse och hennes familj eller någon med Posarna befryddad dynasti? Eller är den att uppfatta som en vänskapsbetygelse, skriven utan tanke på belöning?

Pierrodikten tillkom relativt sent i Brenners liv. Det skiljer mer än trettio år mellan den och det i Leijoncronakapitlet omtalade björnepitafiet till Karl XI. Hon var således sedan länge etablerad när den skrevs. Syftet har nog framför allt varit att lekfullt uppmärksamma en perifer händelse i högreståndslivets vardag, men det kan inte uteslutas att hon fick någon form av belöning. Magnus von Platen har påpekat att över två tredjedelar av vad Brenner författat efter 1713 består av tillfällespoesi. Kanske har hon, som von Platen skriver, ”inte haft råd att låta fjäderpennan ligga”.³²

Flertalet av Brenners tillfällesdikter skrevs emellertid för personer i hennes bekantskapskretsar. Mycket tyder därför på att hennes gravdikt över den lilla fågeln fungerat som gåva till några av de förtrogna inom en av dessa kretsar och att den däri tjänstgjort som ett vittert inslag i ett pågående intellektuellt samtal. Dikten är som nämnts daterad den 19 juli 1716. Ingen av fröknarna Posse hade födelsedag just detta datum,³³ och ingen av dem hade heller namnsdag då. Ändå finns det goda skäl att tro att dikten överlämnats som gåva till familjen – exakt av vilken anledning är dock höljt i dunkel.

Djurgravdiktaren Olof von Dalin

Bakgrund

TEXTLÄGET

I den svenska litteraturen är Olof von Dalin (1708–1763) den som skrivit flest gravdikter över djur. Det rör sig om inalles cirka tjugofem stycken.

Ingen samlad, vetenskaplig utgåva av Dalins dikter finns ännu att tillgå. Den som vill skriva om honom är hänvisad till de manuskript som finns bevarade i Kungliga biblioteket, Uppsala universitetsbibliotek, Riksarkivet och på andra håll, samt till hans postumt utgivna *Witterhets-Arbeten, J bunden och obunden Skrif-Art* som utkom i sex band 1767.¹ *Witterhets-Arbeten* är dock inte helt pålitlig. Utgivarna, Jonas Böckman (Dalins styvbror) och Olof Dahlström, har gjort ändringar i och omarbetat många av Dalins texter. Sven G. Hansson, som publicerat ingående textkritiska studier om verket,² framhåller helt riktigt att Dalin här ofta framstår som ”mera polerad och försiktig än vad han i verkligheten varit”.³ Trots att utgivningen av *Witterhets-Arbeten* sammanfaller med avskaffandet av censuren och införandet av tryckfriheten har Dalins manuskript alltså utsatts för granskning. De flesta ändringarna har ägt rum på de religiösa och klerikala områdena.⁴ I tvåbandsutgåvan *Olof von Dalins Poetiska Arbeten*, utgiven av Per Rudin 1782–1783, återges i stort sett ändringarna i Böckmans och Dahlströms edition, men utgivaren har även företagit egna ’förbättringar’.⁵ *Witterhets-Arbeten* innehåller tjugotvå djurgravdikter, varav vissa är bevarade i egenhändiga manuskript. Dalin har förmodligen författat ytterligare några dikter av det här slaget.⁶ I *Witterhets-Arbeten* saknas nämligen enligt Ingemar Carlssons beräkningar många hundra verk från hovtiden, det vill säga från 1750 och framåt. Även många äldre texter saknas i de sex banden och vissa av dem är nog för evigt förlorade.⁷ Georg Gezelius påpekar i sitt biografiska lexikon, vars första del

utkom 1778, endast halvannat decennium efter Dalins död, att författarens skrifter ”knapt hunno flyta ur hans penna, förrän de flögo omkring Riket, at läsas och berömas”.⁸ Vissa av Dalins texter tjuvtrycktes redan under hans livstid medan andra ännu ligger opublicerade i arkiven.

När det gäller Dalins dikter iakttar jag följande textkritiska princip: om de finns i autograf citeras alltid dessa i första hand; om de inte existerar i autograf citeras *Witterhets-Arbeten*. I tredje hand återges dikterna efter avskrifter eller samtida antologier.⁹ Antologierna är som nämnts att betrakta som en form av avskrifter.

Tidigare forskning om Dalins författarskap har förutom av Sven G. Hansson bedrivits av bland andra Karl Warburg, Martin Lamm och Inge-
mar Carlsson. I sina respektive monografier, *Olof Dalin. Hans lif och gerning* (1884),¹⁰ *Olof Dalin. En litteraturhistorisk undersökning af hans verk* (1908) och *Olof von Dalin. Samhällsdebattör, historiker, språkförnyare* (1997),¹¹ kommenteras Dalins djurgravpoesi endast *en passant*, eller inte alls.¹² De fåtaliga yttrandena omnämns längre fram, i samband med att de olika dikterna diskuteras.

Eftersom manuskripten i många fall skiljer sig från de tryckta versionerna av dikterna, är det nödvändigt att redogöra för skillnaderna mellan handskrifterna och versionerna i *Witterhets-Arbeten*. Det är Dalins egen intention som i första hand bör beaktas och kommenteras, inte utgivarnas många gånger förvanskade versioner av hans texter. Dalinkapitlet är därför även en textkritisk studie, där det gäller att bringa klarhet i vad utgivarna av *Witterhets-Arbeten* har ändrat i Dalins djurgravdikter – och varför de ändrat.

AWAZU OCH WALLASIS

Efter studier i Lund kom Dalin 1727 till Stockholm. Samma år fick han tjänst som informator åt kammarrådet Claes Rålamb's söner,¹³ och genom Rålamb's försorg introducerades han för några av huvudstadens mest framstående aristokratiska familjer.¹⁴ Framför allt var det familjen Piper som Dalin kom att stå nära. Carl Fredrik Piper (1700–1770) var gift med Ulrica Christina Mörner (1709–1778) och Dalin vistades ofta i deras hem i Stockholm och under somrarna på Pipers egendom Engsö i Västmanland.¹⁵ Dalin umgicks med Piper på Engsö från början av 1730-talet till 1756, då Piper flyttade till Skåne.¹⁶ Åtskilliga texter i *Witterhets-Arbeten*, däribland flera djurgravdikter, har medlemmar ur familjen Piper som mottagare.

1700-talet var inte bara akademiernas utan även ordnarnas århundrade: då stiftades flera berömda sällskap. År 1732 grundades *Awazu och Wallasis*, där Dalin var sekreterare och den ende ofrälse ledamoten (han adlades först 1751). *Awazu och Wallasis* (namnet är förvrängd finska och betyder 'öppna munnen och ös i') är alltså årsbarn med veckotidskriften *Then swänska Argus*, som utgavs 1732–1734.

Ledare och ordensmästare för sällskapet, där Dalin vid sidan av den formella sekreterarfunktionen också verkade som poet och rolighetsmakare, var den ovan nämnde Carl Fredrik Piper. Här ingick bland andra även Carl Gustaf Tessin (1695–1770), Clas Ekeblad den yngre (1708–1771), Gustaf Jacob Horn (1706–1756), Adolph Mörner (1705–1766), Carl Harald Strömfelt (1709–1775) och Charles Emil Lewenhaupt (1691–1743).

Awazu och Wallasis var inte i första hand ett litterärt sällskap. Orden tillhör litteraturhistorien eftersom litteratören Dalin var dess sekreterare.¹⁷ Georg Göthe, författaren till *Historisk öfversikt af de vittra samfundet i Sverige före Svenska Akademiens stiftelse* (1875), framhåller att *Awazu och Wallasis* var "en form för aristokratisk umgängeslif, en klubb med vitter anstrykning".¹⁸ Dalins uppgift bestod i att författa högtidliga hyllningsskrifter till Gustav II Adolfs och Karl XII:s ära¹⁹ samt att skriva tal och dikter som lästes upp vid sammankomsterna. Utmärkande för sällskapets bröder var deras sorglöshet – en *Awazu*-riddare var "en svuren fiende til 'melancholie' och 'hjernegriller'".²⁰ (Även sedan *Awazu*-orden upplöstes, behöll Dalin kontakten med många av medlemmarna.) Dalins tillfällesdiktning befinner sig generellt sett i linje med en sådan hållning: den utmärks i stora stycken av humor och spiritualitet. Poetens "pegas travar lätt", som Sven G. Hansson skriver.²¹ Ibland är det dock en mindre bra beskrivning. Dalins tillfällespoesi, bland annat vissa av hans djurgravidikter, innehåller nämligen mellan raderna ofta olika former av raffinerat klander – vilket dock inte hindrar att den samtidigt är avsedd att vara humoristisk: men eftersom klandret ofta tillför dikten en politisk dimension, är det missriktat att kalla den "lätt".

Det är svårt att veta exakt hur Dalins sällskapspoesi användes, men allt tyder på att den var en muntlig form av litteratur och att Dalin ibland iscensatte sig själv. Det är troligt att han då stundom även var utklädd.²² Som senare Bellman, agerade Dalin av allt att döma ofta inför ett publikum. Med sina avsiktliga pekoral – varom det följande till en stor del kommer att handla – och sin rolldiktning föregrep Dalin författare som C. J. L. Almqvist, Birger Sjöberg och Gunnar Ekelöf,²³ och med sina masker och olika

hållningar banade han vägen även för Bellman, som i likhet med Dalin gav liv åt olika karaktärer och talade och sjöng med olika poetiska tonfall. Med sina heteronymer, sina många 'jag', föregrep han också diverse modernistiska praktiker.²⁴

TILLFÄLLESDIKTNINGEN

Under 1730- och 40-talen skrev Dalin stora mängder tillfällesdikter. ”Det har ej gått många dagar i Dalins lif”, skriver Oscar Levrtin, ”som han ej skrifvit ett eller ett par epigram: om en dam, som fallit af hästen och stött sig där bak, en hoffrökens snufva, en borttappad bandrosett, grafskrift öfver en död mops, tankar öfver en grefvinnas iskällare [...]”.²⁵ Otaliga tillfällesdikter och ”ögonblicksskämt” fyller, som Fredrik Böök framhåller, volymerna i Dalins samlade skrifter; poeten ”var lika villig att på grevinnan Pipers åstundan skriva en betraktelse över en rätt frimodighet inför döden som att leverera julklappsverser, fastlagsrispoem och namnsdagslyckönskningar till den kungliga och de högadliga familjernas husbehov”.²⁶ Dalin svarvade verser lika ofta vid Awazu-brödernas och deras släktingars bröllops-, namns- och födelsedagar som när en ordensmedlem mist en anförvant. Även när ordensmedlemmarnas djur dött, eller, vilket oftare var fallet, när deras mödrars, fruars eller döttrars djur avlidit, fattade han pennan. Från och med 1750, då han hade fått tjänst som informator – historielärare – åt kronprins Gustaf, den blivande Gustaf III (1746–1792),²⁷ en befattning som ledde till att han året efter utsågs till Lovisa Ulrikas (1720–1782) och Adolf Fredriks (1710–1771) hovpoet, skrev han även dikter över kungliga djur som innehafts – eller skjutits – av i första hand Lovisa Ulrika.

Till följd av sin efemära karaktär avslöjar djurgravpoesin – i likhet med den övriga tillfälleslitteraturen – åtskilligt om sin tids idéer, stämningar, samtalston, humor och allvar. Till synes oreflekterat, det vill säga *skenbart* oreflekterat, och inte sällan i en skämtsamt drastisk ton berättar den om människorna, djuren, livet, döden och vardagen. En nutida läsare får ofta insyn i anmärkningsvärda sakförhållanden – det har vi redan sett åtskilliga prov på.

Alf Kjellén för i sin studie *Bellman som bohem och parodiker* (1972) Dalin på tal och framhåller att det ibland kan vara svårt att avgöra om hans gravdikter över djur är parodier eller inte. Kjellén skriver: ”De [djurgravdikterna] har kommit till på kungliga och adliga slott, och ofta har nog Dalin menat

allvar, då han i högtidlig stil behandlat det olycksöde, som drabbat hans höga gynnares små älsklingar.”²⁸

Kjelléns omdöme måste nyanseras. Allt tyder nämligen på att Dalin ganska sällan menade allvar med sina gravdikter över djur, om man inte med allvar avser 'menade allvar med att roa': att vara ironisk är som bekant inte detsamma som att inte mena allvar. Många texter i Dalins stora produktion *är* ämnade att locka till skratt. Humorn fungerar hos honom därtill inte sällan som ett politiskt och kritiskt vapen (och i så måtto finns det ibland även allvar med i bilden). Detta gäller i hög grad för några av hans djurgravdikter. Men inte alla Dalins djurgravdikter saknar allvar. Man måste skilja mellan poetens ordensdiktning och hans hovdiktning, där den förra ofta är parodisk och burlesk och den senare som regel i stället är panegyrisk med lekfulla inslag.

*

Några strofer in i en bröllopsdikt till Johan Mauritz Banér och Hedevig Ulrica Ribbing kommer Dalin in på djuren, deras död och gravar. Han skriver: "Der lågo Riddare-Pantsar i kras, / Der Kragar och söndriga Skrifter, / Städer och Slott, som kroßade glas, / Och Fänad i Helgade Grifter".²⁹ Bröllopsdikten är från 1732. Snart skulle han själv börja dikta om djur i gravar och grifter.

Raderna blev snart välkända. I kapitlet "Oxeaden", en gravdikt (eller ett äreminne) över en ox i *Min son på galejan* (1781), skriver Jacob Wallenberg:

Detta [oxens död] gaf mig anledning, at anställa en betraktelse öfver fänad: i synnerhet fan jag mig förbunden, at upresa en Poetisk ärestod på vår afledne Rölles graf, såsom billig [skälig] erkänsla för den andel jag fått av Sterbhusets qvarlåtenskap. Han var et godt kreatur, och min res-kamerat, så väl som de andra. Mången Skald har strött cypresser öfver et ovärdigare lik, eller efter von Dahlins uttryck, besjungit *fänad i helgade grifter*.³⁰

Också det sena 1700-talet är som nämnts representerat i denna diktning.

Avsiktliga pekoral och kritik av prästerskap och lärde

GRAVDIKTERNA ÖVER TIKEN KERSTI BERG

Flera av Dalins gravdikter över djur är hundgravdikter och några av dessa är skrivna över tikar som tillhört adelsdamer med koppling till Awazu-orden. En av dem är en dikt över en tik som troligen ägts av grevinnan Beata Douglas; den existerar både med och utan titel, vilket är av vikt i sammanhanget. Dikten finns inte bevarad i originalmanuskript och citeras därför efter *Witterhets-Arbeten*. Den lyder:

Nu werlden lyßne til; nu skola bergen föda:
Mitt *Plenum* wil ge fram så starka dunder-ord,
At brak i himmels högd skal ske från haf och jord,
Och bäfwan rista kull båd lefwande och döda.

Min röst skal blifwa dön, och blyxt och dunder lik;
Mitt tal skal klyfwa berg och loßa trån från jorden,
At trollen – – – tyst, gif akt, nu komma sjelfwa orden:
Här hwilar Kersti Berg, som var en liten Tik.³¹

Dalin – precis som tidigare Werving – alluderar i den inledande raden på en berömd passus i Horatius' *Ars poetica*, "parturient montes, nascetur ridiculus mus".³² Horatius' tanke är att diktarna, i början av sina poem, inte bör utlova något så stort att det inte kan realiseras längre fram. Är den inledande raden alltför bombastisk blir detta en omöjlighet. I Adlerbeths översättning från 1807 återges den berömda passusen med orden:

Berget skall barn framföda. Hvad föds? – En löjelig råtta.³³

Formuleringen återfinns inom parentes sagt även hos fabeldiktaren Phaedrus, som levde ett halvsekel efter Horatius. Epigrammet "Mons parturiens" (Berget som skulle föda), nummer 23 i fjärde fabelboken, lyder i Gerhard Bendz översättning:

Ett berg, som skulle föda, skrek i högan sky.
På jorden rädde stor förtvivlan överallt.
Det nedkom med en råtta. – Detta avser dig,
som lovar stora saker, men får föga gjort.³⁴

Horatius vänder sig mot sin tids usla författare och manar dem som skall skriva de inledande orden i sina verk till försiktighet. (Samma lärdom låter sig utläsas i Phaedrus' dikt, vilken dock har mer allmän syftning.) Verk av ringa betydelse innehåller ofta alltför stora ord, framhåller Horatius. Det är riskabelt och dåraktigt att öppna för kraftfullt.

Dalin uppträder exakt som det slags författare Horatius varnar för, nämligen som pekoralist. Med största omsorg har han valt att skriva smaklöst, och han inleder dikten avsiktligt storvulet, fast på skämt. Detta är diktens stora behållning. Inledningsversen kan 'översättas' ungefär: 'Hör upp alla jordens människor, ty nu skall jag säga någonting fullkomligt ovidkommande'. Ordet pekoral kommer från latinets *pecus*, som betyder 'fanad' eller 'boskap'. Att skriva ett avsiktligt pekoral om ett djur får således en dubbel komisk effekt.

Mönstret i Dalins dikt var sannolikt inarbetat: efter att ha hört diktens första rad förstod hans lyssnarskara vad han anspelade på – och vad som väntade.³⁵

Vändningen "brak i himmels högd" i rad tre är ett prov på den sken- eller driftsreligiösa retorik som är vanlig i både hans poesi och prosa. Uttrycket för tanken till åska men är samtidigt i all sin korthet en skämtsam anspelning på prästerskapets ofta storordiga och omständliga predikomanér. Många av Dalins texter innehåller utrop och reflexioner som har den karaktären, något som det finns anledning att återkomma till.

I andra strofen använder Dalin en verkningsfull retorisk effekt, nämligen den stegringsfigur som heter *aposiopes*. Han hamnar här, det vill säga *låtsas* hamna, i så stark affekt eller känslöstämning att han tvingas avbryta meningen. Det illustreras med tre tankstreck: "Mitt tal skal klyfwa berg och lofa trån från jorden, / At trollen – – –". Det går inte att fullfölja raden, känslöanfallet är för kraftigt. Dessförinnan har poeten utlovat att hans plenum – tanken är att 'skalden' har en hel stab av hjälppoeter vid sin sida – skall utverka så starka "dunder-ord" att han kan tudela berg. Liksom i första raden finns här en lek med namn: tiken har efternamnet Berg. Detta är ytterligare en hänvisning till Horatius och formuleringen om det födande berget. I barockpoesin var det därtill, som tidigare nämnts, vanligt med ordlekande anspelningar på de dödas eller på brudparens namn. Dalin torde här skämtsam anspela också på detta bruk.

Helt följdriktigt avslutas dikten med en antiklimax: "Här hwilar Kersti Berg, som var en liten Tik." Eftersom originalmanuskriptet är förlorat vet vi

inte vad Dalin själv kallade sin dikt, om han nu över huvud taget hade gett den något namn. I Böckmans och Dahlströms edition anges redan i titeln att dikten handlar om en tik – och det finns goda skäl att tro att Dalin själv inte gett den en så utförlig titeln. I utgivarnas version ges läsaren en upplysning som gör att diktens antiklimax inte blir någon överraskning: de förtar diktens poäng. Detta kan knappast ha varit Dalins intention. Precis som när det gäller den dikt som Böckman och Dahlström valt att benämna ”Graf-Skrift öfwer den rara Fru *MINNE*” och som i Dalins original kallas ”Grafskriff”, torde den här dikten ursprungligen haft en annan, kortare titel. Den kan också helt ha saknat överskrift.

I djurgravpoesin är det vanligt att djurens unicitet framhålls i hyperboliska och halvt ironiska ordalag. Ett av många exempel på det är Rosenfelts dikt över familjens papegoja, där poeten proklamerar att det aldrig någonsin tidigare funnits en så ypperlig papegoja. Slutraden i Dalins dikt kan tolkas som en lekfull drift med detta bruk.

Lovordandet av döda hade över huvud taget kommit i vanrykte några årtionden in på 1700-talet. Man reste äreminnen över människor som man skulle ha gjort en större tjänst genom att glömma, kan det heta. Några exempel på detta gavs i avhandlingens inledning, och det finns skäl att påminna om det eftersom det är centralt för förståelsen av Dalins diktning och den tid han var verksam i.

I en not till dikten i form av en asterisk påpekar utgivarna: ”Fru Grefwinnan B. D., til hwilken denna Skriften skickades, lät vår *Auctor* förstå, at Hon funnit densamma nog *indifferent*, och at Hon wäntat en bättre målning af den döda Hyndans rara egenskaper.” Härpå följer tillägget: ”Detta gaf anledning til den påföljande Skriften öfwer samma ämne.”³⁶

Uppgiften återfinns även i den tidigare nämnda antologin *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif* (1755–1757). Bengt Bergius, som lät tjuvtrycka mängder av Dalintexter,³⁷ påpekar där om den första dikten: ”Han [Petrus Longhundiander] skref först detta följande: [dikten citeras] Men sedan ett Fruntimmer utlätit sig, at det war för mycket *indifferent*, lade han deßa följande werser til”,³⁸ varpå han citerar dikt nummer två.

Initialerna B. D. står här alltså med största sannolikhet för Beata Douglas (1694–1773),³⁹ mor till Gabriel Falkenberg den yngre (1716–1782) som ingick i Dalins kretsar. Frågan är om hon fann det långa poemet som hon fick i stället mer tänkvärt. Den första dikten hade tydligen lämnat henne likgiltig. Enligt en uppgift meddelade hon detta i ett brev till poeten, där

dikten intressant nog kallas för en predikan. Det rör sig om en av de många avskrifterna av dikten, bevarad i volymen Vf 73 ("Verser och Skämt af O. v. Dalin", KB), där en variant av noten finns, som lyder: "Men som denna grafskrift blef kallad *indifferent* i ett bref från grefwinnan B. D. som mente at Poeten bättre bordt utmåla den aflednas qualiteter, så blef effterföljande predikan skakad uhr ärmen."⁴⁰

Det är säkert ingen slump att Dalin i sin dikt har valt samma meter som Holmström i Pompe-epitafiet: dikten är avfattad på *vers burlesque*. De två inledande stroferna i denna gravdikt eller, om man så vill, detta versifierade gravtal eller parentation, "En Anonymi Rim, öfwer den Rara Kersti Berg i liuset framgifwen af *Petro Långhundriandro Theol. Studioso*", lyder:

Si förlåt mig, Kersti lilla,
som i grafwen ligger kull,
om iag på Er döda mull [över Er döda kropp]
skul ha talat något illa;
skulden wet iag sielfwer bäst:
för en likstol liufigt låta,
och för alla lika gråta,
kan jag ei: iag är ei präst.

Dock på det J ei må klaga,
wil iag nu på präste wis,
seija något til Ert pris:
Hör, god wänner, lät behaga
Hwad iag Er nu föredrar:
primo, har jag wißt förfarit
hwad wår döda intet warit,
och *secundo*, **hwad hon war.**⁴¹

Dikten, som är daterad 1735, finns i inte färre än sexton kända avskrifter, något som vittnar om att den varit synnerligen populär. I en av dessa, som förvaras i volymen "Åtskillige Infällen öfwer oförnuftige Creatur" i UUB (Nordin 102), kallas den "Parentation öfwer den lilla rara Tiken Kersti Berg, hållen af Petro Långhundriandro" (min kursivering),⁴² vilket förstärker intrycket av att dikten lika väl som en gravdikt kan betecknas som ett versifierat gravtal över den döda hunden.

Vissa av Dalins gravdikter över djur, till exempel den över Kersti Berg,

är endast till en del att betrakta som gravdikter över djur, eftersom de är sammanlänkade med andra genrer. Som nämnts är djurgravdikterna ofta hybrider och innehåller element från olika litterära domäner. Att dra gränser mellan dem och strikt skilja dem åt går inte: parentationerna innehåller drag som förknippas med gravdikterna och vice versa.

Som Sven G. Hansson påpekat, innehåller manuskriptet några närgångna anspelningar, där kritiken av prästerskapet – som Dalin börjat angripa redan i *Then swänska Argus*⁴³ – kommer i en betydligt klarare dager än i den tryckta versionen i *Witterhets-Arbeten*. Det föranleder här en utvikning som rör Dalins förhållande till den klerikala sfären.

Jämför man följande fem rader ur Dalins autograf med samma passager i *Witterhets-Arbeten*, förstärks intrycket av den klerikala censur som berördes inledningsvis.⁴⁴ Här är först originalmanuskriptet (mina kursiveringar i samtliga citat):

Dock på det J ei må klaga,
wil iag nu på *präste* wis
seija något til Ert pris:

[— —]

nögd och trygg hon altid hwilat,
som en *bisp* i stilla bädd.

Samma rader i den tryckta utgåvan lyder:

Dock på det J ej må klaga,
Wil jag nu på *brukligt* wis
Säga något til Ert pris:

[— —]

Nögd och trygg hon altid hwilat,
Som en *Fogde* på sin bädd.

Det är viss skillnad om hyndan jämförs med en biskop eller med en fogde. I båda fallen driver Dalin med makten och överheten, men att likställa en hund med en stiftsherde var blasfemiskt och därför skändligare. Ordet likstol, som

förekommer längre upp i dikten, är en äldre benämning på den avgift som prästen fick som ersättning för begravningsceremonin. Ordet tänktes i äldre tid även syfta på ”likets eller den dödes säte och stol i Guds rike”.⁴⁵

Som framgått har Dalin här valt en av sina heteronymer och skriver dikten under namn av poeten Petrus Långhundriander. Detta är ett i raden av författarens många alter egon där Salig Gubben är det mest kända; Olavus Börnerus, Arngrim Berserk⁴⁶ och Mose Lambsenius (som rekommenderar sin systerson Thomas Skenhelius till ett pastorat)⁴⁷ är några andra. Manuskriptets ”*Theol. Studioso*” framstår som något mer explicit än ”*Homil. Studioso*” i *Witterhets-Arbeten*, som är en förkortning för homiletikstuderande – en person som går och lär sig konsten att tala och predika och som med tiden skall bli präst. Poeten – den blivande prelaten – låter förstå att anledningen till att den förra dikten inte blev så bra är att han fortfarande är under utbildning. Han behärskar ännu inte till fullo sitt hantverk.

Här framkommer Dalins välkända kritik av och drift med prästerskapet. Dikten säger, att ju mer en präst får för en likpredikan, desto bättre blir den. Prästerskapet är med andra ord girigt. Dalins kritik var inte obefogad. En präst kunde få mer än en årslön för en predikan över en högt uppsatt person.⁴⁸

Somliga prästers jakt efter pekuniära medel, liksom den för vissa av dem karaktäristiska mångordigheten och innehållslösheten i predikningarna, parodieras av Dalin i en rad olika sammanhang. Det sker till exempel i ett fingerat brev skrivet i samband med firandet av grevinnan Pipers födelsedag den 16 februari 1748. Vid slutet av 1740-talet iklädde sig Dalin ofta rollen som kyrkoherde och vände sig till medlemmarna i Piperfamiljen. Brevet är undertecknat ”Olaus”, och i rubriken apostroferas grevinnan Piper som ”*Patronessa Ecclesiae*” (kyrkans beskyddarinna). Den inledande, avsiktligt omständliga och absurda meningen lyder:

Större delen af thenna tidens märkelige Kyrko-Lärare bewisa noggsamt och grundeligen uti theras lärda *operibus homileticis* [verk i predikokonst], ei allenast, at människan nödwändigt en gång måste dö, utan ock, at hon ändteligen måste födas af sine Moders lifwe, innan hon i thenna snöda werlden kan lefwa, *transpirare, cantare, amare, habitare & ad pios usus donare* [andas, sjunga, älska, bo och donera till fromma ändamål].⁴⁹

Liknande parodiska stycken och Dalins så kallade kalottpredikningar (se längre fram) ligger både i fråga om ton och innehåll nära genuina predikningar från 1700-talet.⁵⁰

Ibland blev Dalin även given autentiska förlagor, brev och annat, som han villigt parodierade,⁵¹ och ofta skrev han ögonblicksdikter. Följande impromptu är enligt en vidhängande dateringsupplysning i *Witterhets-Arbeten* tillkommet den 26 april 1747; originalet, som här citeras, saknar datumangivelse:

Du penning-träl, som ej kan sofwa,
kom, hör den Präst wi hört i dag,
fast middagstid, will jag dig lofwa,
at du lär somna liksom jag.⁵²

I ett autoepitafium (en gravdikt över sig själv) från omkring 1753 återkommer Dalin till tanken på likstolens likviditet. Dikten är skriven i tredje person singularis och börjar: ”Här hwilar den, som gerna skrattat, / som trifwits wäl i goda lag”. Några rader mot slutet lyder:

J Klerker, som hans lefnad skrifwit,
hwad han Ehr sidst tilkänna gifwit,
det är, at om han lefwat än,
had ingen likstol för Ehr blifwit.⁵³

I sina nämnda kalottpredikningar, som Dalin började författa under hovtiden i början av 1750-talet, drev han frimodigt med prästerskapet. Kalottiden kom från Frankrike, där *Le Régiment de la calotte* hade bildats redan 1702. Personer som gjort bort sig i offentligheten genom blamager och snedsprång samlades och försågs med kalott – ”för att skydda deras svaga huvuden mot olämplig yttre påverkan”.⁵⁴ Efter hand blev det status att vara med och bland medlemmarna fanns till exempel Voltaire. Man roade sig med kvicka dikter och satirer på prosa och parodierade talen i Franska akademien.⁵⁵

Drottning Lovisa Ulrika var själv stormästarinna i den svenska kalottförsamlingen, där Dalin ’predikade’ iförd en röd prästkappa, papperskrage och kalott. Poeten trädde bland annat in i rollen som Nicopompus, vilken förklarades ingå i en uråldrig succession som tog sin början med Adamus och fortsatte med bland andra Esau, Nebukadnessar och Skrikhalsius. Ibland

framfördes förkunnelserna av hovmannen och sedermera översten Carl Gustaf Barck (1708–1791), som, berättar Carl Gustaf Nordin, kunde gå in så helt i sin roll att han dunkade på den av brädlappar hopsatta predikstolen tills den föll i bitar.⁵⁶ Nya medlemmar fick meritera sig genom olika befängda 'prov', som kunde bestå i att till exempel slå kullerbytta, stöta peppar eller kyssa en porslinshund.⁵⁷

Ett slags motsvarighet till kalottregementet var den tyska så kallade mopsorden, *Der Mopsorder*. Den som ville bli medlem däri fördes in i ordenslokalen, där han/hon fick gå runt varv efter varv, medan ordensmedlemmarna förde oväsen med hjör, käppar och kedjor och i en elegisk tonart utropade *memento mori* (kom ihåg att du skall dö). Därefter blev han/hon mops.⁵⁸

Lovisa Ulrika och hennes hovskald var båda antiklerikala.⁵⁹ I drottningens brev finner man, som Olof Jägerskiöld skriver, ”mycket ofta uttalanden, som röja en utpräglat antiklerikal uppfattning. För prästerskapet, ’la pret-raille’, som hon stundom med oöversättligt förakt kallar det, hyste hon blott missaktning och ovilja. [...] I det svenska prästerskapet såg hon en glädjedödande och kulturfientlig makt [...]”⁶⁰ Drottningens religiösa hemvist var kalvinismen, och hon orienterade sig tidigt i den spirande upplysningsfilosofins idéer.⁶¹

Inte sällan retade Dalin upp prästerna. Kyrkoherden i Klara församling i Stockholm, Justus Christopher Hauswolff (1708–1773),⁶² författade på 1750-talet en promemoria mot Bergius’ antologi *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif*. I sina ”Nödiga påminnelser emot de så kallade Små-Saker”, som skriften kallas, anför han två dikter av Dalin och skriver att sådant ”icke tjenar til minsta nytta och gagn, utan endast är tokroligt, narraktigt och det fåfänga sinen allenast kunna få skratta åt.”⁶³ Vid 1752 års riksdag menade sig prästeståndet ha blivit ”med ridicula färger avmålat”⁶⁴ och det torde här ha åsyftat de många antiklerikala dikter och texter som cirkulerade i handskrift och som fanns tryckta i tidens antologier, men man hade med största sannolikhet även kalottpredikningarna i åtanke.

*

Enligt andra strofen i ”En Anonymi Rim, öfwer den Rara Kersti Berg” är det poetens föresats att för det första tala om vad hyndan inte var och för det andra berätta vad hon var. De påföljande tio stroferna ägnas åt att redogöra

för vad hyndan inte var, ty ”Hwad hon intet war, är mycket”. Vi får veta att hon inte var en citron eller en melon, och inte en fröken, ”Fast til Hofs hon lät sig bära”, och inte heller en jungfru eller flicka, ”ty hon snördes ei at spricka, / Eller wille gifta sig.” Eftersom hon aldrig sydde, spann, drömde om en man eller ”med en qwast för drängar niga” var hon heller ingen piga, och eftersom hon inte kunde ”spå om slask och gifta par” var hon ingen gumma. Här återknyter Dalin även till Horatius och *Ars poetica* genom att låta tredje strofen från slutet innehålla raden ”Rätta kund hon intet wara”. I *Witterhets-Arbeten* är raden satt i fetstil; den markerar emfas och var alltså tänkt att läsas högre än diktens övriga rader, något som ytterligare framhäver att det är Horatius’ berömda fras som Dalin knyter an till i dikterna.

Först i sista strofen får vi svaret på vad tiken var. Diktens två sista strofer lyder:

Såleds är det mästa farit,
första delen är nu klar
Hwad vår döda intet war,
nu bör seijas **hwad hon warit;**
Men hur skal iag seijat rätt?
Ack du fina kreturs anda,
gack min penna nu tilhanda,
Elliest lär hon stå sig slätt.

Dock iag ser mig fåfång möda,
höga ting är ei min lätt,
bäst iag talar kort och godt,
och blott seier at vår döda
fordom war en liten Tik,
Men en tik den ei i norden,
ia ej öfwer hela iorden
någon hynda warit lik.

Också Kersti Berg-dikt nummer två klingar ut i en antiklimax. Efter sista raden följer i *Witterhets-Arbeten* en ny asterisk, där vi läser: ”Hon war et mißfödsel [missfoster]”. Manuskriptet saknar dock detta tillägg. Asterisken saknas även hos Bergius men återfinns i vissa avskrifter, till exempel i Vf 73, KB, där det står: ”War ett mißfödzal”.

Konjunktionerna ’ni ... ni’ (’varken ... eller’) är vanliga i den burleska

franska poesin. Där talar diktjaget inte sällan om vad det inte är för någonting, för att därefter helt kort berätta vad det är – ofta enligt formeln ”Je ne suis pas... / Je sui...”.⁶⁵ Som framkommit följer Dalins dikt helt och hållet detta mönster.

Magnus von Platen har pekat på en dikt av Dalins föregångare Runius, där denne vänder sig till sin patronus, greve Stromberg, med ett burleskt stycke som utnyttjar samma formel. Under sina sista år hos familjen Stromberg riktade sig Runius ibland till dess medlemmar med burleska dikter, och von Platen förmodar att poeten härmed tog ett djärvt steg och trädde in på rätt farlig mark. Med hänsyn till den sociala ”stilskiktningen”, som von Platen skriver, var det enligt honom ett högt spel att vända sig till fint folk med poesi som vette åt det burleska och lågkomiska.⁶⁶ Man kan förmoda att Runius – men även Holmström – fungerat som dörröppnare åt Dalin i det här avseendet. Den senare vände ju sig till ingen mindre än kungen själv med en burlesk dikt.

Runius’ poem är alltså modellerat efter ’ni ... ni’-formeln. Det har först skrivits på franska och sedan fritt översatts av poeten själv – det har blivit ”någorlunda förswenskat”, som det heter i titeln. Dikten är skriven till Nils Strombergs namnsdag år 1712. Här följer de två första stroforna i de olika versionerna:

I.

*JE ne suis ni Moscovite,
Ni Bigot, ni Jesuite;
Toutefois je fais grand cas
Du bon jour de NICOLAS.*

2.

*Sans être ni Schismatique
Ni non plus faux Catholique:
Je ne dés-avoüe pas
Que je suis pour NICOLAS.*⁶⁷

I.

Eij är jagh nå'n *Moscoviter*,
Påwisk eller *Jesuiten*,
Likwäl har jagh stort behag
Til at fira *Nilses* dagh.

2.

Fast jagh intet är en Greker/
Eller nå'n Papistisk smeker:

Likwäl will jagh hafwa fils [overtt, bannor]
Om jag intet wördar *Nils*.⁶⁸

Dalin och Runius riktade sig båda med sina dikter till samhällets stolta överklass. Von Platen menar att det var för att burlesken är av förnämt franskt ursprung som Runius vågade använda denna låga diktform när han vände sig till sin patronus. Det kan hända att det förhöll sig så – under alla omständigheter var marken beredd när Dalin sedan gick vidare i samma estetiskt djärva anda.

*

Slutstrofens ”Höga ting är ei min lätt” i Dalins andra Kersti Berg-dikt kan läsas som ett metapoetiskt tillkännagivande av poeten själv. Han talar här om för samtidens läsare och åhörare – och för senare tiders läsare – hur han ser på denna del av sitt författarskap. Djurgravdiktningen och den övriga tillfällespoesin var inte avsedd att bedömas utifrån samma estetiska kriterier som andra texter i hans produktion, exempelvis den berömda, satirisk-allegoriska berättelsen *Sagan Om Hästen* (1740), eposet *Swenska Friheten* (1742) eller den omfattande historieskrivningen, samlad i *Svea Rikes Historia* (I–IV, 1747–1762). Djurgravpoesin hade andra syften. Den skrevs för att roa och förströ, den skrevs för att bedriva polemik och den skrevs för att prisa det döda djurets ägare eller baneman.

I båda Kersti Berg-dikterna har Dalin iklätt sig rollen som pekoralist. Skillnaden mellan en (äkta) pekoralist och en författare som Dalin är att den komik som framkallas hos pekoralisten inte är frivillig, medan den hos Dalin är en högst medveten strategi. Han träder här in i en av sina många roller och behandlar narraktigt de lägsta av ämnen.

Nedan, liksom i kapitlets allra sista avsnitt, resonerar jag vidare om detta.

ETT PEKORAL AV SALIG GUBBEN

Som tillfällespoet påminner Dalin ibland, som Lamm noterat, om den förra generationens poeter, om Holmström, Runius och Werving.⁶⁹ Lamm jämför Dalin med Werving och skriver:

I själfva verket är Dalin hans [Wervings] direkta arftagare som den fina världens skald. Det är i samma aristokratiska kretsar, där Werwing sjungit, som Dalin först börjar framträda som salongspoet. De ha haft samma utländska förebilder, diktat för samma publik och i samma anda, och det är därför ej förvånande, att Werwings poesier så ofta äro förvillande lika Dalins strödikter.⁷⁰

Att det finns många likheter mellan Dalins och Wervings djurgravdikter har redan antytts, och det framkommer kanske allra tydligast i den dikt som diskuteras härnäst, nämligen poemet över tiken Minne, som 'skrivits' av Salig Gubben.

Holmström, Renius och Werving har alla författat djurgravpoesi, och i flera av sina djurgravdikter alluderar Dalin på den förste och siste av dessa tre poeter. I sina dikter och ordenstexter imiterar och parodierar han också det förgångna seklets skalder, bland andra Stiernhielm och Lucidor.⁷¹ Framför allt var det dock Sveno Dalius (1604–1693)⁷² som råkade ut för hans parodier. Dalin kallade som nämnts Dalius för Salig Gubben; han skrev dikter i detta namn och uppträdde som honom. I Claes Rålamb's manuskriptsamling i KB finns flera dikter av Dalin som inte är med i *Witterhets-Arbeten*. En av dem är undertecknad "Olle Dalius Svenonis Filius" och uppges alltså vara skriven av en son till Sveno Dalius. Dikten (som är daterad den 3 januari 1745) börjar: "Så wele wij nu siunga en *Cæli Rosa, I Gyllenstolpiana Virtutis gloriosa*".⁷³

I en osignerad artikel i *Nationalencyklopedin*, skriven av Bernt Olsson, läser vi att Dalius "gav ut komedier och dikter, pekoral som blev tacksamma objekt för parodier av bl.a. Olof von Dalin ('Salig Gubben')".⁷⁴ Att Dalin kallade Dalius för "Gubben" kan ha sin förklaring i att Dalius blev gammal, nästan 90 år, och att han enligt Hanselli – som citerar en samtida källa – bar "ett långt 'hederligt' skägg".⁷⁵ Det kan även komma sig av att Dalius i en dikt tillägnad Karl XI kallat sig själv "*Underdånigste ringe tjenste-gubbe*".⁷⁶ Georg Gezelius skriver i sitt biografiska lexikon att Dalius' långa autoepitafium "upväckte allmänt löje".⁷⁷

En känsla för Dalius' poetiska stil får man av de inledande raderna i detta epitafium, där han berättar om sin härkomst:

ANNO 1604/ Man kungör/
Född til Werld i Proest-Gården Öhr/
Faar/ *Brynolph Haquin* Prost in *Dalia*
Moor, *Prætores* Dotter *Amalia*.⁷⁸

Erik Ekholm, den anonyme utgivaren av tidskriften *Den Swenska Fatburen*, som i ett nummer 1768 lät trycka hela dikten, kommenterar den på följande sätt:

Det är denne Wersmakaren, som vår store Poet, framledne Herr Hof-Cancelleren von Dalin, stundom för ro skuld [för skojs skull] imiterat; Hwarföre man trodt des Minne böra blifwa närmare bekant, under det tillika prof lemnas af des besynnerliga Rimkonst.⁷⁹

”Grafskriff” heter en dikt över en tik, som Dalin genom en egenhändig underskrift uppger vara författad av Salig Gubben⁸⁰ (i *Witterhets-Arbeten* heter den, som tidigare omtalats, ”Graf-Skrift öfwer den rara Fru MINNE, Den 5 Julii 1747”). Här härmar han Dalius’ arkaiska stil och knaggliga vers och träder åter – och ännu längre – in i rollen som pekoralsångare. Dikten förefaller allvarsamt menad men är det givetvis inte. Den börjar:

Här hwilar fru *Minne* i denna här mull
til siäl⁸¹ och kropp, med hår och hull:
Hon war wißt [sannerligen] i sit Släkte et *ornament* [en prydnad],
skiön, artig, godsint och *excellent*:
fast hon hade swans och fyra ben,
war dock mången människia icke så ren
från willdiurs och *bestialiska* tankar,
samt mycket *diabolicum* [djävulskap], som nu wankar:
Hon war så wänlig mot dem wi Christna kalla,
som [som om] hon skulle sagt *je vous aime* [jag älskar er] til dem alla:
på sit skinn hade hon mången fläck;
men eij på sit rykte, eij heller war hon fräck.
Sin bädd och sin stol hon älskade mera,
än *intriguera* och *coquettera*.
Hon war aldrig löpsk efter stor *character*:
et ben under bordet hon älskade mer;
ty derpå war ofta mer mat,
än på en lös *titul* utan lön och *stat*.

I raderna ”Hon war aldrig löpsk efter stor *character*: / et ben under bordet hon älskade mer” döljer sig en låg tvetydighet. Dalin låter Salig Gubben bära ansvaret för oanständigheten, något som denne i egenskap av pekoralist emellertid är helt ovetande om.

Gravskrift:

Gån frilar för Minne i denna Gån vill
 det fräl oss Kropp, med Gån oss Gulle:
 Gön war wißt i sit Pläcke ut Ornament,
 Plön, artig, gudfint oss excellent:
 fast Gön fader swant oss fyra barn,
 war dock många minnistiaiden så war
 från willdiut oss bestialista tander,
 samt mycket diabolicum, som nu wandar:
 Gön war så wänlig mot dem wi Kristum talle,
 som Gön skullen sagt: je vous aime dit dem alla:
 gå sit Plinn fader Gön många fläid;
 men ni på sit rylter, ni fuller war Gön fräid

Ein Bändt oss sin stol för älskade minna,
än intriguera oss coquettera.

Gon war aldrig löst eller för caracter:
att han under borden för älskade minna;
hij dröpa war ofta minna minna,
än på nu löb titel minna, Cön oss Stat.

Ikem war Gon sin Gorta full- trognis
så väl i samman som på fältet oss i stogen,
oss mot fult vämmis så föflig oss semperis,
att ingen argbet war i Jula Gornst lif.

I sin älderdom mätta för död pämpa
mot minna fura diin oss minna trämpa,
angidat pörro oss för Gon minna:

att samma far oss Gornst liv:

att komma minna aldrig minna hjälpsamma,

Giv gif Gornst liv glädin oss gannan,

sa dan oss vara lita gott. amen.

Salig Gubben.

Det är tikens kyskhet som omtalas i den första raden. Vi får veta att hon aldrig kråmade sig när hon fick syn på stolta och nobla hanhundar, att hon inte hemföll åt vällust. I stället nöjde hon sig med ett ben under bordet. Dalins tanke med den andra raden torde vara att åhörarna också skulle kunna urskilja en frivol anspelning, en anspelning som diktens 'författare' alltså inte åsyftat. Precis som den föregående epokens författare av bröllopsgåtor leker Dalin här med tvetydiga hänsyftningar. Om dikten läses på Salig Gubbens vis, framstår hyndan som sedlig och ärbar. Men om den läses på det sätt som Dalin öppnar för, fick hyndan sitt erotiska lystmäte – och lät sin lidelse släckas av vilken byracka som helst under bordet, eller av ett bordsben.⁸² Här är steget långt från Lindschölds hundepitafier, vilka *prisar* tikarnas – och därmed indirekt änkedrottningens – dygdiga livsföring.

Precis som de andra djurgravpoeterna visar Dalin en märkbar lust att alludera på sina litterära föregångare, och här är det Holmströms epitafium över Pompe som står i blickfånget. ”*Item* [likaså] war hon sin Herre fulltrogen, / så wäl i *Cammaren* som på fältet och i skogen”, lyder de två följande raderna.

Det bör betonas att om ett ställe i en dikt är särskilt konstigt eller obegripligt, är ibland (för att inte säga ofta) skälet till det att utgivarna varit framme och ändrat. I *Witterhets-Arbeten* är de två sista raderna i denna dikt mycket besynnerliga och de har visat sig vara grovt förvanskade.⁸³ Originallet lyder:

Gud gif hennes fru glädje och gamman,
så kan det wara lika godt. *Amen*.

I den förvanskade versionen i *Witterhets-Arbeten* lyder raderna:

Jag önskar hennes Fru glädje och gamman!
Så kan det wara lika godt om Amman.

Det blasfemiska tonfallet har censurerats; det avsiktligt dåliga rimmet är borta.

Det är anmärkningsvärt men samtidigt betecknande att den skämtsakrala tonen i den tryckta versionen av dikten är raderad. Utgivarna har som nämnts censurerat – förmodligen tvingats censurera – betydande partier i Dalins texter där han utgjuter löje över prästerskapet. Även det avsiktligt pekoralistiska rimmet (gamman/amen) går ju tyvärr förlorat i deras version

av dikten: dess två sista rader är i Dalins manus formulerade som en bön där diktjaget vänder sig till Gud (dikten avslutas med 'amen'). I den tryckta, förvanskade versionen är bönen borta och i stället klingar dikten ut i en allmän önskan, där diktjaget riktar sig till tikens ägare; därpå följer den absurda raden "Så kan det vara lika godt om Amman" – en formulering som det är omöjligt att avgöra varför utgivarna valt.

Också i raderna som citeras ovan sker detta; de lyder:

Hon war aldrig löpsk efter stor *character*:
et ben under bordet hon älskade mer;

Utgivarna har här 'förbättrat' eller 'räddat' rimmet genom att sätta ut en accent. I *Witterhets-Arbeten* lyder de bägge verserna så:

Hon war aldrig löpsk efter stor *Caractér*.
Et ben under bordet hon älskade mer;⁸⁴

Dalin motarbetar alla möjligheter att läsa denna dikt på ett allvarligt sätt. Dess tvetydigheter gör den oemotståndligt oregerlig, och den måtte ha satt griller i huvudet på fler än bara utgivarna av poetens samlade vitterhetsarbeten.

DEN 'LÄRDA' GRAVDIKTEN ÖVER GASSE

Som omtalats drev Dalin förutom med prästerskapet även med de lärde; hans parodiska dissertationer uppskattades både av hans aristokratiska vänner och av Lovisa Ulrika.⁸⁵ Men poetens gyckel med lärdomshögfärden är också närvarande i hans tidiga tillfällediktning, och den framträder kanske särskilt tydligt i den långa gravdikten över hunden Gasse, som är försedd med förment klagörande noter.⁸⁶

Skicket att i noter ge lärda kommentarer i den egna dikten är inte ovanlig bland 1600- och 1700-talens diktare (man kan till exempel nämna Runius, som i en gravdikt från 1713 över Olof Hansson Törnflycht, Christina Pipers far, i fotnoterna hänvisar till diverse bibelställen),⁸⁷ och det förekom givetvis även i tidens poetiska handböcker. "Anknytningen till Bibelns metaforik är fullt medveten", skriver Carl Fehrman och tillägger: "[F]örfattarna till barockens poetiska ordböcker och handböcker hänvisar [...] direkt till

Psaltaren och andra bibelställen; detsamma gör f.ö. ibland diktarna själva”.⁸⁸ Poeternas bibelhänvisningar kunde yttra sig både som hänvisningar i själva dikterna och som hänvisningar i marginalen eller längst ner på sidorna.

I *Witterhets-Arbeten* kallas dikten ”Lärd Graf-Skrift öfwer Hunden *Gasse*”, men i poetens egenhändiga manus heter den kort och gott ”Graffskriff”. Den är bevarad i inte färre än femton avskrifter och lyder:

Et enda **Slut** (1) är satt för alla:
wij måste **dö** (2) det är vår **lag** (3)
de största **hiältar** (4) måste falla,
de minsta **kryp** (5) få samma slag.
all werldens **bång** (6) går ut på et:
Så föll den store **Alexander** (7)
Så föll ock **Gasse**, (8) som **Megander** (9)
Har först til werlden födas **sedt**. (10)

Hans öde war ibland de **rara** (11)
Han skiänktes til en **Präsident** (12)
men der had lifwet stådt (13) i **fara**,
om eij hans **ängel** (14) honom känt.
Hon frälste honom ur sin nöd,
det skall en wiß **Minister** (15) weta:
Sen blefwo *Gasses* **dagar** (16) **feta**,
Han mädde wäl intil sin död.

Den tid, som **Paris** och **Helena** (17)
i **Trojia** (18) stådt belägring ut,
blir räknad, som de (19) **lärda** mena,
från *Gasses* början til hans slut
ty begge giöra tio åhr.
En tid, som (20) **Högfärd** eij bedröfwat,
Som (21) **Lyckan** eij sin ro beröfwat,
Som (22) **Kärlek** eij giort tung och Swår.

Dikten innehåller mängder av anspelningar på allsköns både verkliga och fiktiva sakförhållanden. Mycket går en nutida läsare förbi. Det gäller särskilt allusionerna på dagsaktuella händelser som sannolikt finns i dikten, och som var välkända när de inträffade men som senare fallit i glömska. Det kan till exempel röra sig om politiska angelägenheter, vilka ju hur betydelsefulla

de än tett sig när de precis inträffat nästan alltid tenderar att glömmas lika snabbt som de uppkommit.

Diktens inledande rader parodierar den så kallade *ubi sunt*-retoriken. Frågan *ubi sunt* (var är de?) söker förgäves svaret på var alla berömda riken, städer och människor tagit vägen. Under medeltiden, renässansen och barocken varierade poeterna till synes outtröttligt denna formel. De frågade: ”Est ubi gloria nunc Babylonia?” (”Var är nu det ärorika Babylon?”) och ”Dic ubi Salomon?”⁸⁹ (”Säg, var är Salomon?”), ”Ubi Alexander potentissimus?”⁹⁰ (Var är den mycket mäktige Alexander?). Svaren var underförstådda: syftet var att visa att allt och alla förr eller senare dör och försvinner.

Den makedoniske krigarkonungen Alexander den store anförts av många 1600-talsförfattare som exempel på en framgångsrik militär och människa som en dag dog, trots att han firat enorma krigiska triumfer.⁹¹ Dalin parodierar:

all werldens **bång** (6) går ut på et:
Så föll den store **Alexander** (7)
Så föll ock **Gasse**, (8) som **Megander** (9)

Att ställa en hund bredvid en framstående krigarkung – och därmed implicera att hunden och regenten har samma dignitet – hade varit otänkbart för en 1600-talspoet. (Man kunde kanske invända att detta verkar ske i epitafiet över Pompe, men hunden i Holmströms dikt är en dräng, en tjänare, vars herre dessutom fortfarande är i livet när dikten skrivs.) Namnet Megander åsyftar troligen den schweiziske reformatorn Kaspar Großmann Megander (1495–1545), som var en av Zwinglis lärjungar.⁹² Anledningen till att Dalin nämner honom här torde ha sin förklaring i att hans namn betyder ’stor man’ på både tyska och grekiska.

De föregående raderna, ”Et enda **Slut** (1) är satt för alla: wij måste **dö** (2) det är vår **lag** (3) / de största **hiältar** (4) måste falla, / de minsta **kryp** (5) få samma slag”, bidrar till att förstärka intrycket att Dalin parodierar sina föregångare från 1600-talet.⁹³ En liknande formulering finns i en av barockpoeternas käraste urkunder, nämligen Predikaren i Gamla testamentet, där det i tredje kapitlets nittonde vers heter: ”Ty menniskione går såsom fää: såsom thet döör/ så döör ock hon/ och hafwa alle enahanda anda; och menniskian hafwa intet meer än fää: ty alt är fåfängelighet.”

Bellman skulle några decennier senare inleda Fredmans sång N:o 19 på motsvarande sätt som hans förebild Dalin gjort:

Ach! döden är en faslig björn,
Han kräver lifvet hvarje timma;
En Tättning och den stolta Örn
De måste samma våld förnimma;⁹⁴

Hjältar och kryp, tättingar och örnar – alla faller förr eller senare offer för döden. Tanken att döden är demokratisk återkommer ofta i 1600-talets *memento mori*-diktning, och där sker det alltid i allvarsamma ordalag. Det unika med Bellmans dikt är att det enbart är djurvärlden som får illustrera den demokratiska dödsidén. Hos båda poeterna kan raderna läsas som ett slags makaber-komisk beskrivning av den mänskliga tillvaron, där det enda som förenar herrarna och tjänarna är att de står lika inför ändalykten.

I noterna, som kallas ”anmärkningar och uttydelser”, hänvisar Dalin till en rad lexika och historiska verk. Som bekant var 1700-talet lexikonens och encyklopediernas århundrade. Förutom Denis Diderots berömda *Encyclopédie* (1–35, 1751–1780) bör Johann Heinrich Zedlers *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste* (1–68, 1732–1754) nämnas. Dalin uppmärksammar ett ”Helden *Lexicon*” (4). Det är fiktivt.⁹⁵ Andra verk han nämner finns i sinnevärlden, till exempel *Hr Joh. Hübners Korta Inledning Til Historien*, som utkom i flera upplagor under 1700-talet (7).⁹⁶ Jean de Gassion (1609–1647), som nästan är namne med hunden (8), var fransk militär. Not åtta lyder: ”**Gasse** war vår dödas namn, 2 bokstafwar kortare än *Gassion*. Vide *La vie de Gassion*.” Verket som Dalin har i åtanke kan vara Théophraste Renaudots *La Vie et la mort du maréchal de Gassion* (1647). Noten till namnet Megander lyder: ”en rycktbar man på qwarnhuskällaren” (9).

Ett versifierat och förmodligen fingerat (det vill säga aldrig frankerat och avsänt) brev i Bergius’ textsamling *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif*, som kan vara skrivet av Dalin och som bär titeln ”Sorgfris Bref til sin Wän”, innehåller liknande radmarkeringar. En not till ”*Peru*” lyder till exempel: ”*Peru* är ett Land, som heter *Peru*”; och i en not till ”tunga” ges följande skämtetymologiska utläggning: ”**Tunga** är et gammalt Swenskt ord, och kommer af **Hjerta**; ty då man kastar bort **h** och **r**, samt i stället för **i** och **e** säger **tun**, och sedan ombyter **t** i **g**, blir det **tunga**, til bewis, at Tunga och Hierta böra altid komma öfwerens”.⁹⁷

Dalin inledde kring 1740 ett arbete med ett komiskt lexikon, en parodi på det ovan omtalade *Grosses vollständiges Universal-Lexicon* och liknande verk.

Gassedikten är sannolikt att betrakta som ett viktigt incitament till detta uppslagsverk, som heter ”Försök til et Universal-Lexicon, som sträcker sig til alting och ännu något mer”. Dalin hann som antytts dock bara påbörja sitt arbete: verket omfattar endast alfabetets tre första bokstäver. Vi läser där bland annat följande:

Academia, et Lärosäte, inrättadt för Ungdomens underwisning; men i vår tid ofta mer för Professorernes skull. Studenterna få af Professorerne wackra lectioner, Thé, caffè, wjn och Collegier: Professorerne ha derimot fordom fått ducater, Riksdaler, caroliner etc. men nu bara Sedlar. Upsala academia är wäl försedd: der äro Njo Muser och mer än aderton Professorer, så at hwar Gudinna har åtminstone två declarerade Älskare.

Adam, det äldsta namn i werlden; ty det skall wara inemot 6000 år sedan *Adam* bodde i Tielkestad i Upland: Han war alla menniskiors Grand-pappa; men han är i en olyckelig åminnelse hos sina barn; ty alla de galenskaper de giöra, skylla de på gamla *Adam*.

Bak-wärk är ingen sjukdom, som några okunniga ha menat, utan allehanda *Bakelse*, läcker til att äta, hwilken gerna kommer fram til slut på måltiden. När ändan är god, så är alting godt, sade dieknen, då han fann rußinen på botten i den magra soppan.⁹⁸

Andra hänvisningar i Gassedikten – för att nu återvända till den – är rent privata allusioner riktade till den krets som var skaldens åhörare och diktens mottagare. Raden ”Han skiänktes til en *Præsident*” (12 i dikten) ger tillsammans med kommentaren ”*Gasse* frälstes af Grefwinnan U. C. M.” (endast i *Witterhets-Arbeten*) beskedet om vem hundens ägare var och därmed också till vilka dikten är ställd. Uppllysningarna syftar på Dalins gynnare och vänner, Awazu-brodern Carl Fredrik Piper, som var president (ordförande) i kammarkollegium,⁹⁹ och Ulrica Christina Mörner, Pipers fru.¹⁰⁰

Den minister som omtalas i dikten och i not 15, där det heter att ”*Minister* är en, som åker i en stolt wagn med stolt *liverie*: bör wara fullwuxen”, är enligt Gustaf Ribbings egenhändiga anteckning i sitt exemplar av *Witterhets-Arbeten* en greve Finkenstein. Som Tore Hagström visat har Ribbing placerat en lapp i sitt exemplar – närmare bestämt mellan sida 114 och 115 i fjärde delen – där följande står skrivet: ”P. Ministre pekar uppå Preußiske Gesandten [envoyén, diplomaten eller ministern] Gr.[efwe] Finkenstein; som war

ganska liten och spänslig. Dalin sade, [att] han ser ut som han wore wuxen i Drifwehuß [drivhus (växthus, orangeri)]”.¹⁰¹

Hunden blev tio år och lika många år varade belägringen av Troja, får vi veta. Det är mer än bara en tokrolig absurditet. Kommentaren, ”*Troja* är en stad i mindre *Asien*; deraf är *Troijenborg* kommit” (18), är nämligen ett skämt med rudbeckianismen, vilken som bekant utgår från Olof Rudbeck den äldre (1630–1702) och som i Dalins tidevarv ännu hade varma anhängare.¹⁰² Detta slags gyckel förekommer också på andra håll i Dalins texter. I en av sina mest kända ’avhandlingar’ låtsas han argumentera för uppfattningen att svenskan är världens äldsta språk. Beviset finner han i namnet Adam – som är ”ren Swenska: Adam war ju skapad af jord, af stoft? Det är ju Af **dam** [damm]: när man från Afdam tager bort F, så blir det **Adam**.”¹⁰³ Dalin förlöjligar här bland andra teologie professorn och biskopen i Viborg, Petrus Bång (1633–1696), ”den witra *Bangius*”, som i sin kyrkohistoriska avhandling *Priscorum Sveo-Gothorum Ecclesia* (1675) hävdar att Adam besökt Sverige, något som ’bevisas’ av det gamla uttrycket ”När Adam bodde i kälkestad”.¹⁰⁴ Samma sak gör för övrigt Haquin Spegel i *Thet öppna Paradis* (1705), där det heter: ”Mången tror at han [Adam] i kiälkestad war kiänder”. I marginalen hänvisar författaren: ”*Vid. D. Petr. Bångii hist. Eccles.*”¹⁰⁵

Bång söker dock inte endast påvisa att Adam bott i Kälkestad utan även att han varit Sveriges förste biskop. (Hur Adam kunde bli biskop, som är en kristen titel, lämnas obesvarat.)¹⁰⁶ Den bibliska gestalten (det är alltså inte frågan om Adam av Bremen) lämnade dock Sverige och begav sig till Asien, där han avled. Men hans efterlevande bodde kvar i Sverige.¹⁰⁷ Förmodligen har Bång här sneglat åt Johannes Magnus, som i sin *Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus* (Historia om göternas och svearnas kungar) från 1554 bland annat hävdar att Uppsala grundades av Ubbo, som var son till Magog, som var son till Jafet, som var son till Noa.¹⁰⁸ Det har också antagits att Bång kan ha hämtat stöd hos den babyloniske historieskrivaren Berosus, som var verksam på 200-talet f.Kr. och skrev på grekiska. Han påstod bland annat att Noa besökt Europa två gånger och att han vid det senare tillfället gästade Sverige eller Sveogothien.¹⁰⁹

I några anonyma ”Personalier”¹¹⁰ över en hund – som kan vara skrivna av Dalin – heter det att dess första stamfader var ”*Adams* trogne dräng och upwaktare den tiden han bodde i Kälkestad.”¹¹¹ Författaren anspelar här även på Holmströms Pompe-epitafium. Litet längre fram får vi om hunden veta att

Hans Morfader säges wara den stolta *Pompe*, boren uti Engeland, som följt sin Herre hit til Swerige i *Etats-saker* [statsangelägenheter], efter hwars exempel *malicen* [det illasinnade ryktet] wil berätta *Pompe* mycket hafwa älskat Swenskt Qwinno-kön: han har ock warit så *delicat*, at han aldrig ätit annat, än det bruna på steken.¹¹²

Den anonyme författaren låtsas här alltså framlägga tanken att Adam i likhet med Karl XII hade en hund vars namn var Pompe, och att de tillsammans höll till i Kälkestad.¹¹³

Några av orden i Gasse-dikten förklaras på ett sätt som för tankarna till ordförklaringarna i slutet av Stiernhielms *Hercules* (1658). På ett ställe i sina "Vt-tydning opå någre gamble och sälsynt brukade Ord effter A B C" klargör Stiernhielm bland annat det onomatopoetiska ordet "Hliom". I *Hercules* heter det: "Dygd utan dadlige [verksam, dådkraftig] Mildheet/ een dunst är; een målning i watne; | Skugg' utan kropp; een fyllning af wind; et hliom/ och et Nord-blys." I kommentaren får vi sedan veta att "Hliom/ är ett dumt liud eller dön/ som höres hlioma effter-åt/ sedan een klooka hafwer slagit."¹¹⁴ Hos Dalin sägs det ljudmålande "**Bång**" vara "det samma som buller, braak, dön, som man nu hörer alla dagar" (6). Dylika kommentarer är ironiska blinkningar till den svenska poesifadern och hans stora läroepos. Ordet är för övrigt inte slumpmässigt valt utan torde syfta på biskop Bång.

På fler ställen än man föreställer sig smyger Dalin i sin litterära produktion in komisk-kritiska anspelningar på ståndet med kapp och krage.

I gravdikten över Gasse, liksom i gravdikterna över Kersti Berg, iakttar Dalins vissa retoriska principer. Ett genomgående drag hos Dalin och flera andra djurgravdiktare är deras speciella användning av figuren *amplificatio*, vilken begagnas i syfte att vidga – och ibland även med avsikten att förvrida – ämnets proportioner. Lamm framhåller att Dalin i sina kvicka parodier kunde uppnå komiska effekter just genom "ett groteskt förstörande av proportionerna".¹¹⁵ Dalin skrev burleskt och hyperboliskt i syfte att överraska sina läsare och åhörare och väcka deras omedelbara förvåning. Den förstörande eller förmerande retoriken är inbyggd i gravpoesins väsen: det gäller ju här att lovprisa den avlidne, något som nästan alltid leder till ett *överdrivet* lovprisande. Eftersom ett djurs död alltid är en jämförelsevis obetydlig händelse, synes dessa inslag vara i än högre grad accentuerade i djurgravdikterna än i de vanliga gravdikterna.

I Dalins fall dras den förstörande retoriken till sin spets – flera av hans djurgravdikter närmar sig det groteska, det absurda och det avsiktligt vanställda.

Poetiska lekar, testamenten och panegyrik

EN DIGLOTT LEK

I Dalins repertoar ingick även polyglotta eller makaroniska lekar, ett slags flerstämmiga diktskämt. I hans fall borde man dock hellre tala om *diglotta* diktskämt, eftersom språken som blandas vanligen endast är två – de är skrivna på tysk-svensk rotvälska. I en gravdikt över en hund, en tysk hund, anspelar Dalin på den tysk-svenska accent som talades av inte få stockholm-are under 1700-talet, då personer födda i de svenska provinserna i Nordtyskland ibland bosatte sig i huvudstaden. Dikten ”Grab-Skrift Uber Der HochgeEhrter und Gestrenger Herr *BIRIBIBO-BIMBERLY BOBINETT*, Von seinen Landesman”¹¹⁶ börjar så här:

Mein lieber Landesman, so solste du *crepiren*,
Und als ein ander Nöt in *Charons* båt *passiren*?
Waß hilft es hier zu seyn en Tysk von Tyskenland?
Man stoppet dir und mir ein mal in mull und sand.

Jn solch *process* vor uns in nicht zu wiederkäffen:
Ach könnte du, als hier, im Todten-Reiche gläffen,
Und skrämen *Charon* selbst und snarfwen in sein bein!
Jch solte dock vergnügt und *revangiret* sein.

Was soll ich sagen nun zu Ehren diener Nahmen?
Du war ein kurtz Begrif von *Mopsen* all zusammen:
Ein *Biribibo* stirbt auf dieser Soten-bett,
Hier stirbt ein *Bimberly*, hier stirbt ein *Bobinett*.¹¹⁷

Dikten är utformad som ett slags komiskt gravtal – inte i första hand *över* utan snarare *till* den döda hunden, hållet vid dess bår av dess landsman. Det hjälper inte om man är tysk, heter det i dikten, förr eller senare stoppas man likväl ner i mullen. Inte heller tjänar det till att göra motstånd mot färjkarlen.

Det finns ett annat poem om samma hund, en hyllningsdikt med titeln ”Öfwer en Mops hos Grefwinnan B. D., på bruten Tyska emedan han är kommen från Tyskland”. Dikten är skriven 1742 och initialerna står här, liksom tidigare, för Beata Douglas. I likhet med gravdikten är den skriven

på svensktyska (eftersom hunden uppges ha varit bördig från detta land) och inleds: "Nun woll ich gern *poëtisk* praten".¹¹⁸

Ännu en dikt, kallad "Öfwer en Förnäm Herres otålighet, då han spelte *Triset*", är avfattad på detta skämtsamma, diglotta manér.¹¹⁹ Tore Hagström har antagit att det är den från Pommern bördige Christian von Olthoff (1697–1759), eller rättare hans tungomål, som stått modell för dessa dikter.¹²⁰ Gravidikten över mopsen uppges ju vara skriven av dess landsman. Precis som i dikten över Minne, som sägs vara skriven av Salig Gubben, uppges denna dikt alltså vara skriven av någon annan än den egentlige författaren.

Kammarherre Olthoff är känd som en av den svenska teaterns grundare. Han var en fiende till Dalin, något som framkommer i Gustaf Ribbings anteckningar i det egna exemplaret av *Witterhets-Arbeten*. På en inklistrad lapp på första delens försättsblad heter det: "Där war altid agg emellan Dalin och Olthoff".¹²¹ "Där" syftar på Hörningsholm, ett slott på Mörkö i Sörmland. Dalins värd på Hörningsholm var landshövding Nils Bonde.

Liknande texter finns av Bellman, till exempel den berömda Fredmans epistel N:o 33, "Stolta stad", där språken som blandas är svenska, tyska och franska, och epistel N:o 73, "Fan i fätöljerna", som handlar om Fredman och tysken Jergen Puckel. Föregångaren i Sverige torde Stiernhielm ha varit. I sin makaroniska hexameterdikt *Discursus Astropoeticus*, skriven över Roskildefreden 1658, leker han med språken på ett snarlikt sätt. Stiernhielm använder dock fler tungomål än Dalin – förutom svenska och tyska innehåller dikten textpartier på latin, danska, holländska och finska.¹²² En annan föregångare kan militären och författaren Magnus Stenbock (1663–1717) ha varit. I den lilla operan *Glädje Spel och Ähre-Sång* från 1701¹²³ parodieras "den tyska prat-samheten [i] en rätt tysk kapellmästare-oration", enligt Ewert Wrangel.¹²⁴

GRAVDIKT OCH TESTAMENTE

I sin studie *Talking Animals. Medieval Latin Beast Poetry, 750–1150* (1993) talar Jan M. Ziolkowski om djurgravpoesi som ett litterärt mode även under medeltiden. En vanlig och med djurgravpoesin besläktad genre var då testamenten 'skrivna' av djur.¹²⁵ Ziolkowski syftar här bland annat på "Testamentum porcelli" (Spädgrisens testamente), en text om en ung gris' sista vilja. Inledningen i denna lyder: "Här börjar spädgrisens testamente. Spädgrisen Marcus Grunnius Corocotta har upprättat sitt testamente. Eftersom jag inte själv är skrivkunnig har jag dikterat texten."¹²⁶ (Mellannamnet, Grunnius, kommer av latinets *grunnire*, som betyder grymta.)

Grisen skall dödas och därefter ätas, och den är medveten om sitt öde. Den anhåller om att dess kropp skall behandlas väl och tillredas i en fin kryddblandning bestående av nötter, peppar och honung och ber kocken om en timmas frist för att kunna upprätta testamentet (olika kroppsdelar testamenteras till olika kategorier av människor – öronen till de döva, tungan till advokaterna, tarmarna till slaktaren, låren till korvmakaren, och så vidare). På sin gravsten önskar den följande inskription, med guldbokstäver: ”Spädgrisen Marcus Grunnius Corocotta levde i 999½ år. Om den levt ytterligare ett halvår, skulle den ha nått 1000 år.”¹²⁷

Ziolkowski menar att ”Testamentum porcelli” fångar de medeltida studenternas parodiska behandling av formen och språket i genuina testamenten som de var ålagda att läsa. Förkärleken för gravdikter över djur och testamenten ’skrivna’ av djur kan ha nått den medeltida litteraturen via flera kanaler, men framför allt genom elementarundervisningen i latin, där texterna cirkulerade muntligt.¹²⁸

Av allt att döma har denna litteraturform så småningom även nått Norden och Sverige. En gravdikt över en papegoja skriven vid mitten av 1700-talet innehåller nämligen element från de medeltida arvsförordnande parodierna som Ziolkowski omnämner. Dikten publicerades 1758 av Bergius i *Allahanda*, och det finns goda skäl att tro att den är skriven av Dalin. (I *Allahanda* finns även en gravdikt över en bock intagen; ett stycke in i dikten tillkännager bocken från andra sidan graven att den upprättat ett eget testamente.)¹²⁹

I *Allahanda* finns i anslutning till dikten följande upplysning: ”Denna papegojan tilhörde en Grefwinna *Törnflycht*”.¹³⁰ Det kan här inte röra sig om någon annan än Christina Piper Törnflycht (1673–1752), som var gift med den tidigare omtalade Carl Piper, Karl XII:s närmaste man, och vars son var Carl Fredrik Piper.¹³¹

Gravdikten har inte tidigare attribuerats till Dalin (eller till någon annan författare) och den är följaktligen inte med i de två postuma Dalineditionerna från 1700-talet, *Witterhets-Arbeten* och *Poetiska Arbeten*. I likhet med i stort sett samtliga svenska gravdikter över djur som analyseras i denna avhandling, har dikten inte heller uppmärksammats av litteraturforskningen. Den heter ”[Grafskrift] öfwer en liten Papegoja, som en Fröken råkade at sitta ihjäl”.

Dikten kan tillskrivas Dalin av tre skäl. För det första finns den i avskrift i Linköpings Stifts- och landsbibliotek, där den står angiven som författad av

”O. D.” Volymen är den tidigare uppmärksammade W 3, som tillhört prästen, författaren och manuskriptsamlaren Carl Nyrén (som skrivit av de flesta dikterna i volymen)¹³² och den kommer från Johan Hinric Lidéns donation till biblioteket 1790. W 3 innehåller många dikter av Dalin, varav de flesta förekommer i *Witterhets-Arbeten*. Under dem står i flertalet fall ”O. D.”¹³³ Volymen bör lyftas fram av två anledningar: Dalinforskaren Sven G. Hansson menar att avskriftssamlingarna av Dalins verk är värda ett ”betydligt större intresse än vad som hittills kommit dem till del”¹³⁴ och Lidén har gjort sig känd som en vederhäftig förvaltare av manuskript.

Därtill har – för det andra – dikten över papegojan alltså tryckts av Bergius i *Allahanda* (där inget författarnamn av förklarliga skäl står angivet). Där finns även många andra dikter av Dalin, vilka med ett par undantag¹³⁵ återfinns i *Witterhets-Arbeten*. För det tredje påminner stilen i dikten mycket om stilen i flera dikter som man vet är av Dalin (se jämförande exempel längre fram).

Gravdikten citeras efter Bergius. Den börjar:

Taltrastar, Näktergal, Grönsiskor och Steglisor,
Lägg bort Er skogs-*musique*, Er ljufwa sång och wisor:
J Starar läggen an en drägt af swarta boj [sorgdräkt],
Ty nu är blefwen död en sköner Papegoj.
En Papegoj, som rest från Jndianska länder,
Och blef från Portugal en hög Grefwinna sänder,
Som werkelig raritet: Deß klädedrägt war grön,
Och för sin späda växt war hon helt täck och skön.
Men ach! nu är hon död. J Ufwar hjälper gråta,
Röddrommar träder hit och görer kindren wåta,
Nattuglor, Wipor grå, med fler som klaga lärt,
Begråt Er Syster nu, som döden här förtärt.
Fast tiden war nog kort, som hon i Swerje tjente,
Skref hon dock för sin död ett litet *testamente*,
At Fru Grefwinnan sjelf, för nåd och ymnigt bröd,
Skull få den lott hon haft af allsköns öfwerflöd:
Dernäst så sade hon, skull lilla Fröken sköna
Behålla til *faveur* deß lilla *manteau* gröna;
Men fången [burpinnen] och hwad mer man kund’ i buren få,
Derom skull *Annika* och *Brita* draga strå.

Christina Piper var en av sin tids mest förmögna personer. Hon var en ryktbar affärskvinna och ägde åtskilliga slott och gårdar. Hennes handelstransaktioner var många, och bland annat hade hon satsat pengar i Ostindiska kompaniet som grundats 1731.¹³⁶ Papegojan, som i dikten uppges ha ”rest från Jndianska länder”, kan ha inköpts i samband med hennes ostindiska affärer. Namnet till trots gick de flesta resorna som anordnades av Ostindiska kompaniet till Kanton i Kina; endast några få gick till Indien.¹³⁷ ”Jndianska länder” är dock ingen specifik geografisk beteckning utan en generell benämning på ’de fjärran länderna i östern’. Det finns anledning att strax återkomma till Ostindiska kompaniet och frågan om det skrevs fler gravdikter över djur som förts till Sverige från Fjärran Östern.

Dikten inleds med en högstämd uppmaning till alla jordens fåglar att lägga bort sin ”skogs-musique” och sörja. På liknande vis inleds som vi minns Ovidius’ papegojgravdikt i *Amores*: ”Vår papegoja från Indien i östern, så skicklig att härma – / död är han... Fåglar, följ honom till graven i mängd!”¹³⁸ En dikt i *Witterhets-Arbeten*, en ”Graf-Skrift” över en fågel, innehåller en snarlik passage:

Nu höras Påfwar och *Sultaner*,
Kalkoner, Tuppar och Fasaner,
J sorglig saknad af ditt lif;¹³⁹

I en annan Dalingsgravdikt, ”Öfwer en *Canarie-Fogel*, Fru Grefwinnan *BEATA DOUGLAS*, Tilhörig, som dog i *Maji* månad 1760”, heter det:

Up alle witraste *Poëter*,
Med all Er konst på denna mull,¹⁴⁰

Formuleringar som dessa är som framkommit mycket vanliga i djurgravpoesin, inte minst i dikterna över fåglar – och förutom i poemet som här står i fokus finns de alltså på två ställen hos Dalin.

Efter att fler fåglar bjudits in att sörja, meddelas att papegojan trots att dess liv blev kort hann författa ett eget testamente. Här framkommer bland annat den antropomorfism som i Dalins djurgravpoesi – liksom i författarskapet i stort – är vanlig. *Sagan Om Hästen* (1740) är det mest kända exemplet. Av det egenhändiga testamentet framgår, att ”Fru Grefwinnan [...] / Skull få den lott hon [papegojan] haft af allsköns öfwerflöd” samt att ”lilla

Fröken sköna” (sannolikt avses en ung släkting till grevinnan), ”till *faveur*”, som ynnestbevis, får behålla ”deß lilla *manteau*” (kappa eller mantel), alltså den gröna fjäderdräkten. Diktens storslagna inledning förbyts tämligen omgående i en rörelse nedåt. Det som blir kvar efter fågeln, det som den testamenterar bort, är i stort sett endast några fjädrar och pinnen den satt på, det som kallas fången.¹⁴¹ Liksom många andra dikter i genren börjar denna dikt i en grandios tonart och klingar ut i en antiklimax.

Dikten innehåller flera franska ord. Under 1730- och 40-talen blir de franska låneorden allt vanligare i den svenska poesin.¹⁴² Papegojgravdikten kan antas vara från ungefär den tiden: grevinnan Törnflycht dog 1752. Diktens fyra sista rader lyder:

Tänk, hwad för bister död den arma Foglen hände:
Utöfwer honom kom en olycksalig ände,
Som blef deß sotesäng [död] och handen lifwet af,
Ut mellan stjert och stol han andan sin upgaf.

Uttrycket ”händen lifwet af” är en numera föråldrad språklig konstruktion, ett delat partikelverb. Det betyder: ’avhände den [fågeln] livet’, det vill säga ’tog livet av fågeln’ – och den som gjorde det var alltså en frökens olycksaliga ände! Efter att ha läst slutet av dikten frågar man sig om den fröken som enligt papegojans testamente skulle tilldelas fjäderskruden även blev dess baneman.

Man kan med goda skäl förmoda att det var medlemmar ur Piperfamiljen som hade huvudrollerna i dikten. Av Christina Pipers barnbarn var det de länge ogifta dotterdottrarna Eva Charlotta och Christina Sofia Bielke som stod henne närmast. Med dem bodde grevinnan Piper på ett av sina slott, nämligen Hässelbyholm utanför Strängnäs, under några år på 1740-talet.¹⁴³ Det är inte osannolikt att det bland andra är Eva Charlotta och Christina Sofia Bielke som ingår i diktens dolda sceneri, och det är inte heller orimligt att anta att det var någon av dessa *fröknar* som faktiskt råkade sitta ihjäl den lilla fågeln.¹⁴⁴

OSTINDISKA KOMPANIET

Inte så få djur torde ha nått Norden via Ostindiska kompaniets skepp, och även i djurgravpoesin finner man belägg för detta. Papegojan i följande grav-

dikt av Dalin uppges ha kommit från Kina. Dikten heter ”Grafskrift öfwer LAURRY, Som dog d. 20 Dec. 1754” och finns bevarad i autograf i UUB:s samlingar. Följande upplysning ges av Dalin själv i anslutning till dikten: ”Mycket rar, röd Papegoja som hörde Hennes Majt till” med tillägget ”första af det slaget som blif:t lefwande förd hjt til Swerige”.¹⁴⁵ Papegojan var alltså en kunglig fågel. Dikten lyder:

Så har nu *Laurry* från osß farit!
han war så wacker och så rar,
at altsen werlden foglar har,
i Stockholm ei hans like warit:
för begge *Poler* gick han fram
sin fågring och sin dygd at wisa;
ty fann han ynnest hos *LOVISA*,
Minervas fogel stod med skam.

Om nånsin ädla foglars andar
det *Eliséiska* fältet få,
lär *Laurry* nu med *Phœnix* gå
och sig med hwita Korpar blanda:
för fjäder-diur war han för klok:
han tänkte bättre än *Sophister*,
han talade som en *Magister*
och skrattade som liten tok.

Så skulle du från *China* wandra,
wår *Laurry*, öfwer wilda haf,
at få i Nordens köld din graf!
det är en warning för osß andra,
som anse werlden altför trång:
dock, om du litet kunde wakna
och höra hwem, som täcks dig sakna,
Så gjorde du det än en gång.¹⁴⁶

Precis som Rosenfelt i sin karolinska papegojgravdikt, spekulerar Dalin om papegojans efterdödentillvaro. Eftersom ”*Minervas* fogel stod med skam” i jämförelse med Lovisa Ulrikas fågel, är det rimligt att papegojan tänkts ha kommit till ett elysium för fåglar. Eftersom dikten är riktad till Lovisa Ulrika har de panegyriska inslagen helt fått överhanden: poemet är lekfullt

och samtidigt ömsint i sin beskrivning av det döda djuret, och man förstår att papegojan måste ha varit en både avhållen och dyrbar accessoar.

En ”Grafskrift” över en fågel av J. Ristrell hör till Ostindiedikterna. Den publicerades i Göteborgstidningen *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* den 29 december 1779. I anslutning till dikten ges följande upplysning: ”Författad af Assistenten Herr J. Ristrell, in promptu, på hemresan från Cantou [Canton], detta år”. Fågeln som Ristrell diktar om uppges i andra strofen ha kommit från Indien. Den är en ”fogel af et wackert slägte”, heter det, ”Som Jndiens parker mäst bebor”.¹⁴⁷ Sannolikt var även den en papegoja.

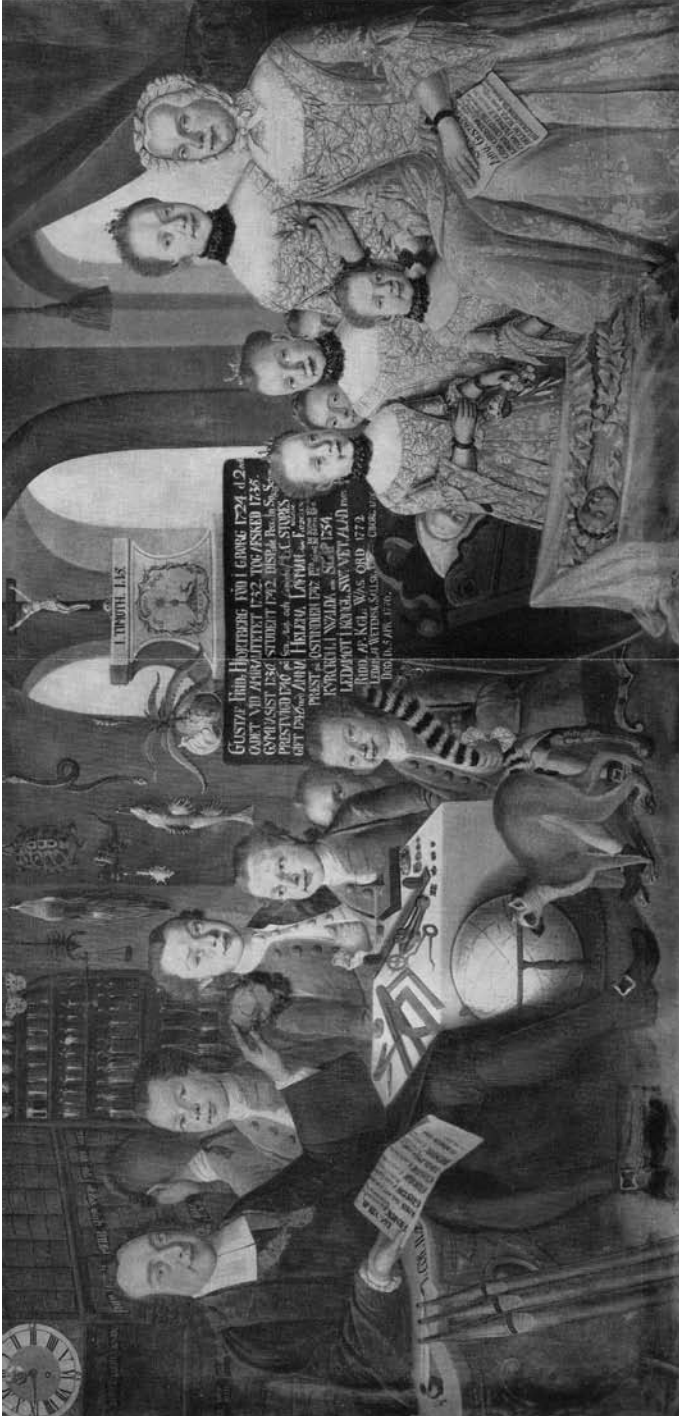
Göteborg var bas för Ostindiska kompaniet. Det är alltså ingen tillfällighet att Ristrells dikt publicerades i en tidning utgiven i denna stad. Det gäller även dikten ”Grafskrift öfwer en Markatta”, som publicerades i *Göteborgska Magasinet Och Hwad Nytt J Staden* ett par decennier tidigare, den 29 mars år 1760. Där ges följande upplysning: ”Det är hos Herr Magistern och Kyrko-Herden Hjortberg i Walda, som Wännerna i Djurriket firat en så märkelig begrafning”.¹⁴⁸ Den som åsyftas är den bekante prästen Gustaf Fredrik Hjortberg (1724–1776), kyrkoherde i Vallda församling, Göteborg stift. Denne var en mångsysslare som förutom som själasörjare även var verksam som läkare, vetenskapsman, urmakare, orgelbyggare, botanist, veterinär och författare. För sina kunskaper i läkekonst och andra konster hade han av allmogen fått hedersnamnet ”den kloke prästen”.¹⁴⁹ Hjortberg var ledamot av Vetenskapsakademien, där han valts in 1768 på inrådan av Carl Gustaf Tessin. I herdaminnet berättas det att han åren kring 1750 företog tre skeppspredikantsresor till Ostindien, samt att han därifrån hemsände ”en hel del naturaliesamlingar till von Linné”.¹⁵⁰ Markattan har sannolikt förts in i landet av honom själv.

I ett brev till Linné berättar Hjortberg om ett annat av sina exotiska djur:

Jag har noga besedt den Utländska Catten, som Herr Archiatern och Rid-daren skrifvit om och hafver äran [att] här [...] sända en kort beskrifning om honom, samt ritning på dess utvärtes ställning och utseende [...].

Jag har af medföd böjelse alltid haft lust för curiositeter, naturalsamlingar, djur, foglar och fiskar, hvaraf jag ägt åtskilligt; men af alt, som jag haft och hafver, är intet djur besynnerligare och vackrare än denna Catten.¹⁵¹

På den så kallade Hjortbergstavlan, en epitafiemålning av Jonas Dürchs (ca 1730–1785)¹⁵² som idag hänger i Släps kyrka utanför Kungsbacka, återfinns

Kyrkoherden Gustaf Fredrik Hjortberg (1724–1776) med familj. Epitafiemalningen är utförd av Jonas Dürchs (ca 1730–1785) och hänger idag i Släps kyrka i norra Halland.

”den Utländska Catten” som åsyftas i brevet. Djuret i fråga var en så kallad Lemur catta, som tillhör primatfamiljen kattlemurer.¹⁵³ Det kom från Madagaskar – som låg ”vid kinafararnas stråkväg” men inte brukade besökas av ostindiefararna – och var alltså en dyrgrip.¹⁵⁴

Brevet till Linné är daterat den 24 oktober 1767 och tavlan, som är svår-daterad, tros ha tillkommit omkring samma år.¹⁵⁵ Kattan, som anlänt till Göteborg 1763 och från nästföljande år funnits hos Hjortberg,¹⁵⁶ är som antytts alltså inte samma djur som i gravdikten: den djurintresserade prästen hade ägt flera exotiska varelser av liknande slag. I brevet till Linné och i sina resejournaler beskriver han ingående hur de sällsamma djuren ser ut och hur de betar sig. Under sina ”sjuåriga Ost Indiska resor”¹⁵⁷ hade han utnyttjat möjligheten att studera dem noggrant.

Det kan inte uteslutas att det var Hjortberg själv som författade dikten över markattan, som hade getts namnet Sigge. Diktens slutstrof lyder så här:

Runor ändtlig ristas må:
Här har Sigge hwila funnet:
Huru snabt han kunde gå,
Har doch döden honom hunnet.
Hwila nu din lätta kropp:
Aldrig gör du flera hopp.¹⁵⁸

Orden i fetstil är tänkta att fungera som inskription på den troligen fiktiva gravstenen.

Det är i själva verket högst sannolikt att det är Hjortberg som författat dikten. Halvannan månad senare lät han nämligen i samma tidskrift publicera poemet ”Öfwer Sköldpaddan”. Dikten – ett epitafium – fullbordar, tillsammans med en annan dikt (se nedan), styckena ”Beskrifning uppå Sköldpaddan” (publicerat 24.4.1760) och ”Fortsättning af Beskrifningen öfwer Sköldpaddan” (10.5.1760), där Hjortberg berättar om havssköldpaddorna på klippön Ascension i södra Atlanten. Det förra stycket inleds: ”Testudo eller Sköldpadda räknas til det slägtet, som naturen lemnat frihet, at så wäl få gästa i hafwet som på landet, fast hon på båda ställen är utsatt för snapphanar”.¹⁵⁹ Följande upplysning ges i anslutning till dikten: ”Sluteligen uprestes öfwer sköldpaddan och deß hemwist följande Epitaphier”. Epitafiet över sköldpaddan följs alltså, vilken kan förefalla märkligt, av ett epitafium

även över dess vistelseort. Den senare dikten heter "Öfwer Ascension"¹⁶⁰ och kan föras till den brokiga skara gravdikter över ting, som omtalas i avhandlingens inledning.

De båda dikterna är undertecknade "Gust. Fr. Hjortberg" och daterade den 30 maj 1753. Liksom beskrivningarna uppges de alltså vara författade sju år tidigare, under Hjortbergs sista Ostindieresa. Epitafiet över sköldpaddan lyder:

När du i hafwet födan söker,
Och uppå landet släkten öker;
Så kommer den, som tänker så:
Min kropp med din jag styrka må.

Ehuru långt från fasta landen,
Du hwilar dig i hwita sanden;
Du knapt ändå din hwila fått;
Förän din frihet slutet nått.¹⁶¹

MARKATTORNA PÅ DROTTNINGHOLM

I Vetenskapsakademien var som bekant även Linné ledamot. Det var också Dalin, och även om Linné och Dalin inte lärde känna varandra väl, har de bevisligen haft med varandra att göra.¹⁶² I ett brev till Linné den 22 november 1762 berättar Dalin om ett annorlunda besvär som man haft anledning att ta ställning till vid hovet. Han skriver:

Hennes Maj:it finner med något bekymmer, at de kreaturen, som här ofta göra hela Hofwets ro, neml. Menniskio-Cousinerne Markattorne, börja nu må rätt illa, besynnerligen af hosta och snufwa; ty har hon befallt mig anmoda Herr Archiatern och Riddaren om något godt råd, huru hon skall göra til at bibehålla deras helsa. Hon will ej allena icke mista dem, utan ock at de äro friska; ty de äro rätt artiga. Som Herr Archiatern bäst känner både desse och flera diurs art, så har Hennes Maj:it och deruti till honom det största förtroende.

För min del tycker jag oförgripel. att Climatet lär wara för dessa kreatur något för skarpt. Kanskje, at man borde om wintrarne bestå dem kläder eller åtminstone akta dem för stengolf. Detta har jag dock icke understått mig anföra, innan Herr Archiatern behagar sig utlåta.¹⁶³

Om markattorna på Drottningholm fick fortsätta att frysa eller om de fick kläder på kroppen vet vi inte. Linnés svarsbrev är förkommet.

Markattor hade förekommit tidigare vid Lovisa Ulrikas hov. I dikten ”Grafskrift öfwer en Markatta, som dog år 1753” och som har undertiteln ”Betraktelse”, skriver Dalin (dikten citeras efter autografen i V 44, UUB):

Så har en wacker Markatt-anda
med stoft och mörker måst sig blanda!
 en Hof-Markatta, mild och kär!
som dock af werlden ej förfördes:
i enslighet deß härta rördes
 blott af en Munk, som ej war twär:
Så snart hon hörde Stockholm braka,
så skildes hon wid lif och maka:
 på artighet och täckhet rik
hon giorde Markatt-Släkten ära:
man borde sorg för henne bära;
 ty hon war mycket mänskio-lik:
Tänk, om *Linnæus* oß uptäckte,
at hon war syßling med vårt Släkte!
 jag tror, at det ju mer är sant,
ju mer wår blod af stolthet giäser:
ho [vem] wet, om du, som detta läser,
 ej är deß närmsta anförwant?¹⁶⁴

Dikten kallas ’gravskrift’ av Dalin men är kanske mer av just en *betraktelse* över djuret och dess art. Den ”Munk” som omtalas i rad sex syftar enligt en avskrift av dikten på en markatta som tillhörde Tessin. Sjunde raden anspekar enligt samma avskrift på prinsessan Sofia Albertinas dop 1753.^{164b}

Det är nu tid att syna några fler dikter från hovtiden, dikter som Dalin skrivit till Lovisa Ulrika.

PANEGYRIKER TILL LOVISA ULRIKA

I *Witterhets-Arbeten* finns tre dikter över djur som drottning Lovisa Ulrika skjutit. Den första är över ett lodjur som hon sköt den 6 juli 1752, den andra över en falk *och* ett lodjur som hon sköt ”genom sina Fönster på Drottningholm, år 1752”; den tredje är en gravdikt över en uggla ”hwilken, efter flera

Personers fåfänga försök, Fäldes af Hennes Maj:t DROTTNINJGEN, Under wistandet på Drottningholm, år 1752”.

Den sistnämnda lyder:

*MINERVA*s Fogel sig här hwilar;
Men sen han fådt så många skott,
At sällan fler *Cupidos* pilar
Et stackars hjerta genomgådt.
Han trotsa' döden i det sidsta:
Hur kunde han ock lifwet mista,
Om icke för *MINERVA*s fot?
War Foglen swår at öfwerwinna,
Hwad skal man tro om deß Gudinna?
Hon aktar ej all werldens hot.¹⁶⁶

De två andra dikterna har – till skillnad från dikten som just citerades – enbart panegyrisk karaktär, de är inga gravdikter. Den första dikten lyder:

En Warg-Lo steg i dag ned i de dödas rike:
Han hörde tusen prat om hwars ens ändalykt:
Den ena *Cato* war, den andra *Cæsars* like,
Och alla sina namn i marmor wille tryckt.
Tänk, hwilket skryt, sad han, jag beder:
Gif plats, godt Folk, i detta Land
För den, som hade nyß den heder,
At falla för *LOVISAS* hand.

Jag tilstår, sad en hwar, det är en dråplig ära;
Ty som *LOVISAS* Dygd ej minsta odjur tål;
Så äro de deß mer *Tartaren* ganska kära:
Kom hit, wår bror, Herr Lo, drick om, det är din skål:
Men *Minos* sad', de woro dårar:
För min del tycks mig äfwenså;
Ty mycket hållre jag utkårar,
Nytt lif af wår *LOVISA* få.¹⁶⁷

Den andra dikten lyder:

Märkvärdigt är med vår *LOVISA*,
Hur Falkar, Loar, onda djur
J sjelfwa Hennes borg sig wisa
Och liksom wilja göra *Cour*:
Men, tro mig, om de deraf skryta,
Som jag af två bewis förstådt:
Dock om de kunnat arten byta,
De hade säkert lifwet fådt.¹⁶⁸

Lovisa Ulrika brukar sitt jaktintresse till trots beskrivas som en *femme savante*, och hon kallades ofta Minerva eftersom hon likt den romerska gudinnan (och drottning Kristina, "Nordens Minerva") beskyddade konsten och vetenskapen. Gudinnan Minervas symbol är en ugglan, och i dikten har den svenska Minerva skjutit gudinnans egen fågel, något som Dalin gör en poäng av. Ugglan dör, heter det i gravdikten, "för", det vill säga 'inför' eller 'framför', drottningens fötter. Även djuren – till och med de döda djuren – framställs som tjänare, vars främsta uppgift är att underkasta sig sin furste eller furstinna.

Den första raden, "Minervas Fogel sig här hwilar", låter förstå att dikten är utformad som en fiktiv gravinskription, avsedd att läsas som om den var inristad på en verklig gravsten. Samtidigt är dikten, precis som många andra gravdikter över djur, ett gott exempel på panegyrisk poesi. Ett förhållandevis stort antal dikter över djur fällda av adel och kungligheter har som tidigare framkommit haft som sitt främsta syfte att hylla den gode eller goda jägaren. Detta har varit ett av många sätt att komma i gunst hos makthavare eller att befästa en redan förvärvat position. Dalin minner här om Lindschöld, som i sina dikter över Hedvig Eleonoras tikar precis som Dalin hyllar sin furstinna.

Även prinsessor och drottningar framställdes inte sällan som jägare. Både i litteraturen och i bildkonsten dominerade härvidlag mytologiska förebilder, där furstinnorna framför allt uppträdde som jaktgudinnan Diana med pilbåge och antikiserande klädsel.¹⁶⁹ Detta sker i det panegyriska Dalinpoemet "Öfwer Jagten på Swartsjö" som citeras nedan, där Lovisa Ulrika – liksom tidigare drottning Kristina – kallas just Diana. Även Hedvig Sofia var som tidigare nämnts intresserad av jakt.

Tillsammans med trädgårdsfesterna, teaterföreställningarna och konserterna hörde jakten till hovets främsta nöjen. Dalin hade här en av huvud-

rollerna: han skulle, ofta på kort tid, författa dikter och andra texter till de olika evenemangen. I augusti 1752, efter att Adolf Fredrik återvänt från en resa, uppfördes ett *Herde-Spel* i tre akter, som Dalin skrivit på kort tid.¹⁷⁰ Dagen efter arrangerades en jakt, eller kanske rättare ett slags jaktlek, där en av hovdamerna var utklädd till jaktgudinnan Diana och där hovmännen föreställde fauner. Olika sorters djur, ”allt jaktbart vilt som funnos i Sverige”, hade beställts fram av drottningen.¹⁷¹

I den ovan nämnda dikten ”Öfwer Jagten på Swartsjö” vittnar Dalin om kungafamiliens intresse för jakt. Här deltar förutom kungen och drottningen även kronprins Gustaf, den blivande Gustaf III, som har huvudrollen.

Up skogar, lundar, parker,
At röras af en frögd,
Som värdig för Monarker
Gör Herdars lefnad nögd!
Lät denna frögd bewisa,
Hur hwart et löf är fällt,
När *ADOLF* och *LOVISA*
Uplifwa skog och fält.

Men darren, falska Räfwar,
Och andra skade-djur:
En Guda-kraft här swäfwar,
Som är mot er natur:
Mot er sig Den förklarar,
Som ingens ofärd ser;
Fastän de stackars harar
Måst ofta dö för er.

Hur skal en Hare frälsas,
Fast han har mycket brådt?
Af *GUSTAF* sjelf han hälsas,
Och flera tappra skott:
Det **smäller** och det **dimper**:
Det låter fasligt hårdt,
Så at få Rim på *imper*
Är nästan ej så swårt.

Diana, lät oss fira
 Den Handens färdighet,
 Som pryda kan en Spira;
 Det gör dig väl förtret:
 Men påß man på at klandra
 På sjelfwa Ödets dom:
 Du har nog af oss andra,
 Som kunna skjuta bom.¹⁷²

I en not till ordet ”**dimper**” i tredje strofen (vilket längre ned rimmar på ”*imper*”, en förkortning av latinets *imperator*, ’kejsare’) förklarar Dalin eller hans utgivare: ”Hans Kongl. Höghet KRON-PRJNSEN, som af Deras kongl. MAJESTÄTER bryddes för det Han skutit, utan at sikta, swarade, det Han på Jagt blott frågar efter at det smäller och dimper.”¹⁷³ Ordet har satts i fetstil för att markera emfas: även denna dikt var tänkt att läsas och lästes säkert också högt inför åhörare, i detta fall den kungliga familjen.

Slottet Svartsjö fungerade som Lovisa Ulrikas sommar- och, senare, änkeresidens.¹⁷⁴ Där bodde hon till och från fram till sin död 1782. Tyvärr är inte dikten daterad, men det är inte omöjligt att den beskriver samma jakttillfälle i augusti 1752. I en kort dikt med samma titel, men med utsatt årtal, ”Öfwer Jagten på Svartsjö, 1752”, beskriver Dalin hur hans närsynthet hindrar honom från att delta i lustjakten.

När alla farit ut och jagat,
 har jag som närsynt hemma gådt
 och kanske genom suckar lagat,
 at jägarn wackert wäder fådt:
 det är väl, efter mångens tycke,
 ha warit fåfång som et träd;
 men kanske jag då giordt så mycke
 som mången an, som warit med.¹⁷⁵

Det finns även en dikt som utgivarna av *Witterhets-Arbeten* valt att placera direkt före den långa och odaterade dikten, och där Dalin hyllar drottningen för att hon ”täckts” – det vill säga ’hade godheten att’ – ”förklara Sig wilja antaga Befålet öfwer den på Svartsjö anstälde Jagten”. Här deltar både fauner och andra skogsväsen, ”Wi efterskrifne *Nimrodianer*, / Wi Hofmän, *Fauner* och *Sylvaner*”,¹⁷⁶ som det heter i diktens upptakt. En visa, som av utgivarna

placerats direkt efter den korta dikten med utsatt årtal, börjar med uppmaningen: ”At wörda Jagt-Gudinnans Hof, / och siunga goda skyttars lof, / bör hwaren ge sit stycke” – och innehåller längre fram följande rad: ”At skiuta Uglan roligt är”.¹⁷⁷ Olof Jägersköld framhåller att scener av det här slaget är typiska för tidens smak, för 1700-talsmänniskans längtan ut i naturen – ”till en intimare och mera otvungen miljö än slottets praktfulla gemak, men samtidigt också för det teatraliska och förkonstlade i dess arrangemang.”¹⁷⁸

Dalins djurgravpoesi vid hovet, liksom hans jaktvisor och lejonparten av den övriga poesin, är som antytts otvetydigt panegyrisk. Här hålls de lasciva och lågkomiska element som ibland finns i den ordensrelaterade djurgravdiktningen tillbaka till förmån för beröm, inte minst av drottningen för hennes bedrifter med bössan.

Dalins djurgravpoesi – en konkluderande översikt

Som framkommit är Olof von Dalins djurgravpoesi mer mångfacetterad än övriga diktares, ofta betydligt mer elaborerad.¹⁷⁹ Det främsta skälet till det är att Dalin levde i en annan tid än de sex poeter som vid sidan av honom har getts störst utrymme i avhandlingen, där samtliga var verksamma under barocken – även om man nog bör räkna med att poetens *snille* inte varit oviktigt i sammanhanget. Individualismens och känslsamhetens inträde under 1700-talet frammanade en människotyp av ett annat slag än den som dominerade under 1600-talet (för Sveriges vidkommande även under de inledande decennierna av 1700-talet). För Voltaireöversättaren Dalin spelade Voltaires förnuftsdyrkan en större roll än Rousseaus känslsamhet, medan det till exempel för den samtida Nordenflycht förhöll sig tvärtom.¹⁸⁰

För upplysningsmänniskan var det möjligt att få kunskap om ’allt’, något som bland annat innebar att det också blev lättare att kritisera omgivningen. Vid mitten av 1700-talet utarbetades flera stora lexika, och för en sällsynt uppmärksam författare som Dalin blev detta som vi sett en anledning till litterära skämt, manifesterade bland annat i den ’lärdas’ gravdikten över hunden Gasse. Dalin är dock samtidigt som han är en produkt av upplysningen också präglad av en äldre tids syn på poesi, poetik och politik. Han står med den ena foten i barocken och stormaktstiden och med den andra i upplysningen och frihetstiden. Bland äldre svenska poeter påminner Dalin mest om Werving, Holmström och Runius. I likhet med dem, i synnerhet

de två förstnämnda, väjde han varken för absurditeter eller för tvetydiga och långsökta formuleringar; tvärtom renodlade han allt detta och drog det till sin spets. Det är bland annat därför som man inte alltid finner några logiska förklaringar till utsagorna i hans texter: det ingick i hans retoriska profil att vara absurd, dunkel och mångtydig.

Äldre tiders Dalinforskare har ofta haft svårt för författarens tillfällespoesi. Karl Warburg menar till exempel i sin Dalinmonografi att många av Dalins tillfällesdikter ”icke [tillhör] litteraturen”. Warburg nämner bland annat poemen om tiken Netta, varav ett är ett gravpoem, och gravdikten över hästen Morre.¹⁸¹ Sådana dikter är ”endast af intresse för Dalins biografi och knappt det”, skriver han, och tillägger att de ”naturligtvis aldrig [borde] hafva kommit på trycket.”¹⁸² Längre fram i boken motsäger han sig en smula, när han skriver att Dalin ”behöll de ärevördiga [dvs. prästerna] i godt minne såsom lämpliga föremål för ett ofta ganska bittert skämt, till ex. detta”, varpå han citerar tre rader ur ”En Anonymi Rim, öfwer den Rara Kersti Berg”.¹⁸³

Som framkommit kan djurgravpoesin, vilket Warburg alltså ändå får tillstå, inte blott innehålla uppgifter som är till gagn för förståelsen av Dalins liv utan även element som är centrala för förståelsen av hans författarskap i stort. Dalin är ofta mer oförblommerad i sina tillfällesstycken än i sina mer ’seriösa’ texter, och ibland tar han tillfället i akt att där bedriva polemik, vilket man inte väntar sig att han skall göra när det är frågan om till exempel en gravdikt över en tik. Detta är vanligt i författarskapet i stort och det förekommer alltså även i hans *Kleinkunst*, i tillfällespoesin. I den andra dikten över Kersti Berg finner man till och med (vilket Warburg för övrigt antyder) ett embryo till Dalins kalottpredikningar.

Rolldiktandet tillät Dalin att dela sig och agera på flera olika nivåer samtidigt; de olika heteronymerna främjade hans poetiska uppfinningsförmåga. Därtill gav rolldiktandet honom möjligheten att lättare utslunga kritik. Så är fallet med den andra dikten över tiken Kersti Berg – där döljer sig mitt i skämtlynnat ett vässat allvar. Även i dikten över tiken Minne, skriven under namnet Salig Gubben, finner vi som framkommit kritik av prästerskapet.

År 1754 höll Dalin ett tal i Vitterhetsakademien, ”Korta påminnelser vid Svenska Skaldekonsten i vår tid”, där han – som tidigare Triewald och senare Kellgren¹⁸⁴ – riktar skarp kritik mot samtidens begravnings- och bröllopspoesi. Det har de senaste hundra åren skrivits god poesi i Sverige, framhåller Dalin, och även i våra dagar skrivs det en del bra saker, tillägger han – och fortsätter: ”men sådant är så sällsamt mot allt det öfriga, som öfverhopar

tryck-prässen i Stockholm och alla landsorter: vid hvart och et bröllop, hvart och et dödsfall, vanka brudskrifter och grafskrifter, merendels eländige, så at papperet, ehuru bortskämdt [förstört] det är, gör deras enda värde.” Och han tillägger: ”En sådan skrif-klåda förleder ungdomen och bortskämmer [fördärvar] smaken hos hela menigheten”.¹⁸⁵

Dalin går i sitt tal till storms mot tillfällesdiktningen, men inte mot all tillfällesdiktning – han var ju själv en stor producent av sådan. Jag vill hävda att en speciell grupp dikter i hans egen tillfällespoetiska produktion fungerade som opposition mot tidens underhaltiga tillfällesdiktning, som han vänder sig emot i sitt tal i Vitterhetsakademien. Genom att själv skriva ’dåliga’ tillfällesdikter kunde Dalin rikta slagkraftig kritik mot denna poesi. Med andra ord såg han *det medvetna pekoralets litteraturkritiska potential*. Genom att tala med pekoralistens stämma – genom att förlöjliga och förvränga – vred han huvudet av de usla diktarna, samtidigt som han i deras namn (vare sig de var fiktiva eller verkliga) kritiserade sina *verkliga* motståndare bland präster och lärde.

Dalin blev själv kritiserad för sin tillfällespoesi. En åsikt som framfördes var att stora delar av de dikter som medtagits i *Witterhets-Arbeten* aldrig borde ha tagits med i utgåvan (något som Dalin visserligen inte kan hållas ansvarig för eftersom utgåvan är postum). Samma uppfattning möter vi som vi sett drygt hundra år senare hos Warburg. I *Dagligt Allehanda* och *Stockholms-Posten* pågick närmare bestämt mot slutet av 1777 en debatt, där högljudda fördömanden av tillfällespoesin framfördes av flera insändare. En av dem rasar över Dalins djurgravdikter och skriver:

Lärdomen blifwer denna: at et wittert Snille, som låter inleda sig at göra dageligt handtwerk af Occasions- och Societets-Piecens [tillfälles- och sällskapsstyckens] författande, öfwer alla de förnäma och ansenliga Personer som hedra honom med sin bekantskap, och öfwer deras små kräk, Apor och Papegojor o.s.w., han ikläder sig dymedelst egenskap af en slags gycklare [...].¹⁸⁶

Hur såg då Dalin själv på sin djurgravpoetiska produktion? Det kan vi inte säkert veta, men några antaganden kan göras.

Tidigare påpekades att djurgravdiktningen i likhet med den övriga tillfällespoesin av författaren sannolikt inte var avsedd att bedömas utifrån samma estetiska kriterier som andra texter av honom, till exempel *Sagan Om Hästen*.

Stora delar av tillfällesdiktningen – inte minst djurgravpoesin – har Dalin med största sannolikhet uppfattat som lek- och skämttexter. Men det är alltså tveksamt om djurgravdiktningen av det skälet saknade estetiskt värde för honom. (Det är vare sig en dikts situation eller snabbheten i färdigställandet av den som avgör dess värde, varken för poeten eller för läsaren.) Det är tvärtom sannolikt så, att Dalin i skrivandet av några av sina gravdikter över framför allt hundar – det antyddes ovan – har sett en möjlighet att odla en vass, rolig och repliksnabb lyrik, som därtill hade framför allt *ett* konstnärligt anspråk, som dessutom var poetiskt nyskapande. Det har undgått kritiker, litteraturhistoriker och andra bedömare, både i Dalins egen samtid och senare, att han emellanåt skrev just *avsiktliga pekoral*. När man anklagat Dalin för att skriva dåliga dikter, har man inte begripit att detta varit hans utstuderade *sytte*.

Med detta tilltag bryter Dalin ny poetisk mark: ingen svensk diktare före honom har skrivit pekoralpastischer. Johan Gabriel Werving är, vill jag hävda, det enda undantaget, och Dalin kan sägas bygga vidare på och fördjupa Wervings anspråkslöst inledda projekt. Dalin var här långt före sin tid: med sina medvetna pekoral anteciperade han som nämnts såväl C. J. L. Almqvist som Birger Sjöberg och Gunnar Ekelöf.¹⁸⁷

Avsiktliga pekoral roar, och Dalin blev tidigt underkunnig om att hans 'dåliga' dikter fungerade mycket väl i de kretsar och i de sammanhang där han rörde sig och verkade. Djurgravpoesin och det avsiktliga pekoralet innebar båda – inte minst när de kombinerades – en metod för Dalin att vidga poesins potentialer och att tala med andra röster än den personligt all dagliga, men också i viss mån att göra upp med en hierarkisk samhällsordning.

Från och med hovtiden på 1750-talet får Dalins djurgravdiktning en annan ton, en mera panegyrisk prägel, som för det mesta därtill är lekfull och ibland lätt humoristisk. Det är här tydligt, att han ställt sin talang i kungaparets tjänst. Härmed sker ett slags återgång till den diktning som företräddes av barock- och hovpoeten Erik Lindschöld. Underdånigheten var för båda dessa poeter en dygd.

Cirkeln sluter sig.

Avslutning

Den djurgravpoesi som skrivs de närmaste decennierna efter Olof von Dalins död på 1760-talet är i regel, som framkommit, avfattad i samma anda som hans ordensrelaterade diktning från 1730- och 1740-talen – den är oftast parodisk och burlesk. Från och med de inledande decennierna av 1800-talet sker så ett slags tillbakagång till vad man frestas att kalla *genrens urtid*, då Anyte från Tegea var verksam. De djurgravdikter som skrivs av romantikens poeter är nämligen allvarliga och sentimentala och har – föga förvånande – uteslutande fåglar som objekt. Jag skall avslutningsvis kasta en blick på det tidiga 1800-talets svenska animala gravpoesi och kort jämföra den med den äldre djurgravdiktningen, för att därefter återknyta till den hypotes som formulerades i inledningen. Jämförelsen mellan 1600–1700-talens djurgravpoesi och det tidiga 1800-talets djurgravdiktning utförs endast av ett skäl, nämligen att ställa den förra i relief mot den senare, så att den förra diktningens särdrag ytterligare skall framträda (tanken är således ingalunda att försöka föra forskningen vidare gällande det tidiga 1800-talets djurgravpoesi).

Men jag börjar där jag nyss slutade – med Dalin. Möjligen skulle nämligen *en* av Dalins djurgravdikter med Herrlingers terminologi kunna betecknas som ”ernst-sentimental”: den mycket sent tillkomna ”Grafskrift öfwer den lilla wackra *Pretty Le Mari*, som sin Fröken til stor afsaknad, af et olyckligt öde, medelst en nål i halsen afsomnade, Den 10 Februarii 1763”. Den lyder:

En liten Fröken en gång hade
 En liten Hund, den gaf hon namn
Af sin *Mari*, och i sin famn
Med mycken *grace* och ömhet lade.
 En liten Gud, för hufwud kort,
En pil i harm til Hunden sänder,
 Ej af det slag, som hjertan tänder;
Men af dem, som ta lifwet bort.

Ack, jämmer, må ej hjertat brista,
 När en *Mari* har sådan lott,

Sen han sin Skönas tycke fådt,
Och hon, som så skal honom mista!
Men tänk, *Cupido* säger: Hör,
Min Fröken, härpå kan hon börja
Sig wänja en *Mari* at sörja,
När sen en gång den rätta dör,

Dock, det är swårt; nej, wi beklaga
Den, som så mister sin *Mari*:
Ju mer wi slippa *jalousie*,
Ju större del wi deri taga.
Den lilla stackarn, aldrig twär,
Af bara wänlighet han skälde,
Och blott sin lycka oß förstälde:
Nu skal han ligga: **si så där.**¹

Den lilla hunden har förmodligen dött efter att ha svält en synål, en olycka som måtte ha orsakat både den och dess ägare stort lidande. Men kanske låter sig dikten trots detta, och fränsett dess till synes allvarliga ton, bättre beskrivas som allvarlig med lekfulla inslag, ty den har (eller i varje fall förefaller att ha) någonting godmodigt över sig, som det visserligen är svårt att sätta fingret på. Jämfört med de andra, omkring tjugofem, djurgravdikterna i Dalins produktion är den likväl betydligt mer allvarligt hållen: dess *temperament* är ett annat.

Under senare hälften av 1700-talet började den cartesianska uppfattningen om djuren som själlösa maskiner, oförmögna att känna smärta, långsamt att luckras upp; hur djupt rotad denna djuruppfattning egentligen varit i det allmänna medvetandet är dock svårt att avgöra.² Filosofen Jeremy Bentham (1748–1832) och andra tänkare presenterade vid den här tiden nya idéer om djurens värde. I motsats till Descartes betonade Bentham djurens förmåga att känna smärta; det viktiga är inte, framhöll han, om de har förnuft eller inte, utan att de kan lida.³ Sådana tankegångar inflöt även i poeternas alster, till exempel hos William Blake och William Wordsworth.⁴ I den berömda dikten "Auguries of Innocence" (1803) profeterar den förre: "A robin red-breast in a cage / Puts all heaven in a rage / A dove-house filled with doves and pigeons / Shudders hell through all its regions".⁵

Utöver att det benthamska paradigmet påverkade diktningen, tog poeterna själva under det sena 1700-talet poesin idémässigt i helt nya riktningar.

Går man till tre av den engelska romantikens mest kanoniska poem, Samuel Taylor Coleridges ”The Rime of the Ancient Mariner” (1798), Percy Bysshe Shelleys ”To a Skylark” (1820) och John Keats’ ”Ode to a Nightingale” (samma år), finner man att de i sina fågelgestalter ingjuter en intensiv sjäfullhet: såväl Coleridges albatross som Shelleys sånglärka och Keats näktergal är kommunicerande kärll med diktarens *imagination*. Det är här frågan om ett nytt slag av poetiskt universum.

Under 1800-talets första årtionden blir fågeln, som sedan urminnes tider varit en vanlig litterär symbol, ett populärt motiv i poesin över huvud taget, en gängse symbol för frihet och frihetslängtan. I synnerhet flyttfågeln och burfågeln förekommer i diktningen. Medan den förra ofta sätts i förbindelse med diktjagets längtan till en annan värld – till exempel Stagnelius har använt flyttfågelsmotivet ur det perspektivet⁶ – fungerar den senare inte sällan som en symbol för den hämmade och instängda människan, som inte kan undkomma känslan av att själv vara fångslad – vid det jordiska, i existensen, i civilisationen.

Bland romantikens diktare ”får bilden av världen [...] som ett fångelse och själen som fången sin mest storslagna poetiska tolkning”, skriver Carl Fehrman i en essä om fågelmotivet i lyriken.⁷ Hos en poet som Julia Nyberg, pseudonymen Euphrosyne (1785–1854), kommer denna specifika tematik, kombinerad med fågelmotivet, till uttryck även i gravpoesin. Euphrosynes ”Grafskrift öfver min Siska” (cirka 1822) är ett alltigenom allvarligt poem, där diktjaget identifierar sig med fågeln, som når sin efterlängtrade frihet först genom sin död. På samma sätt som fågeln är fången i buren är själen bunden vid det jordiska, fången i människokroppen.

I en av Euphrosynes mest kända dikter, ”Fågelburen”, finns en klart och tydligt utskreven identifikation mellan diktens kvinnliga jag och burfågeln, som ”flaxade i bojans bur, / Så fasligt rädda, stackars djur! / Det skar mig i själen: / Ack, arma fåglar, tänkte jag, / Oss trycker samma ödes lag!”⁸ Diktjaget inhandlar fåglarna och släpper dem fria – en symbolisk handling.⁹

Även i ”Grafskrift öfver min Siska” kan man skönja en identifikation mellan diktjaget och fågeln, vilken, heter det, ”delade min bojans tvång”. Dikten lyder:

Nej, Lilla! den, som icke vet
Det Ondas svarta hemlighet,
Den är ej född att lida.

Du delade min bojas tvång;
Men lärde ej, med tro och sång,
Din frihets stund förbida.

Af mig ej dömd till slafveri,
Åt luftens rymd, så skär och fri,
Du skulle återsändas.
Men ack, försent! En dag, fördröjd
För denna dig bereda fröjd,
Kan mer ej återtändas.

Du sluter lilla ögat till,
Och slutad är din lefnads drill;
Ditt hjerta brast af qualen.
Allt ditt begär stod ensamt vändt
På luftens ljusa element,
Och sångens lust i dalen.

Än är den skön, din fjäderdrägt:
Dock aldrig mera lifvets flägt
Dess mått af själ förnyar.
Ej mer en smärtlig önskan bryr
Din slummers ro, när dagen flyr,
Med drömda träd och skyar.

Ej mer skall solens gyllne brand
I ljusets glada, fria land
Bestråla dina vingar.
I granens konungsliga topp
Af kärlekens och vårens hopp
Ej mer din stämman klingar.

Sof sött, du Sångens fagra barn!
Dig hinner mer ej svekets garn,
Ej mer de kulna vindar.
Säll den, som dör då sommarn ler,
Och ingen höst förhärja ser
Sin vårs än gröna lindar.¹⁰

Liksom i Anytes urgravdikt över den strandade delfinen påminner Euphrosyne läsaren om att den *skönhet* som djuret frambringade medan det levde för evigt är förlorad. Detta framkallar svårmod hos hennes diktjag. I likhet med den grekiska diktaren manar den svenska poeten fram en sentimental stämningsbild, där den omkvädesliknande satsen 'Ej mer, ej mer...' tonar genom dikten. "Aldrig nu mer i det segeluppfyllda hafvet tumlar / jag mig i lustig lek, aldrig jag dyker mer..."¹¹ skriver Anyte; "Ej mer skall solens gyllne brand / I ljusets glada, fria land / Bestråla dina vingar", diktar Euphrosyne. Varken hos den romantiska poeten eller hos den antika skalden finns några ironiska drag. Deras dikter är allvarliga och vemodiga.

Även den något äldre "Öfver en Kanariefågels död" (1804) av poeten och dramatikern Carl Lindegren (1770–1815) bör här nämnas.¹² Också i Lindegrens dikt finns en identifikation mellan diktjaget och den döda fågeln. Poemet klingar ut med följande ord:

Min Pi! Du har rätt!
När bojorna trycka, är döden så lätt!
 Man ledsnar vid nöjet,
 Man gråter åt löjet,
Och hjertat, fast fångsladt med gyllene band,
Åt friheten sträcker en vinkande hand.

Sjelf fånge som du
Förlåter jag dig – och jag hoppas ännu
 En kommande frälsning –
 Sof sött! – tag en helsning
Från tvenne små sörjande vänner – och mig!
 Vi längta till dig!¹³

Diktjaget känner igen sig i fågelns fångenskap och ger i de sista raderna uttryck åt en naiv dödslängtan.

Även ett poem av diktaren och översättaren Jonas Magnus Stiernstolpe (1777–1836), kallat "Öfver min lilla Grönsiskhanes död d. 19 Junii 1815", kan omnämnas i sammanhanget. I likhet med Euphrosynes och Lindegrens dikter är Stiernstolpes poem skrivet i andra person singularis – diktjaget tilltalar det döda djuret. Skälet till att djurgravdikterna från det tidiga 1800-talet är skrivna i andra person i stället för i första eller tredje (vilka är de pronomen som klart dominerar i de äldre dikterna), kan vara just att man börjat

tillerkänna djuren själ, ty annars hade identifikationen mellan diktjag och fågel i dessa dikter varit svår att tänka sig.

Dikten slutar även på ett snarlikt sätt som de andra två poemen – med orden:

[– – –]

Dig döden evig tystnad bjuder
Med vinken af sin kalla hand
Mig skall hans lia äfven räcka,
Min sång som din förstummas skall,
Och då ej ödet mera gäcka
Sitt rof med nya olycksfall.¹⁴

I ”Vid en Canari-fogels död” från 1825 av Karl August Nicander (1799–1839), slutligen, finns ingen identifikation mellan diktjag och fågel; poemet tas här upp av en annan anledning. Det lyder (tredje strofen har uteslutits):

Så farväl! farväl! – med sången
Är det alldeles förbi.
Blott en tryckning – lilla fången
Blef ur fångenskapen fri.
Men din frihet blef din smärta:
Säkert önskar mångt hjerta,
Hellre än att vara fritt,
Sådant fängelse som ditt.

Sångens konst kan klippan röra,
Fältets tigrar, skogens löf,
Döden ej; han kan ej höra
Några toner: han är döf.
Hårda äro ödets lagar;
Paradisiskt njutna dagar
Af en stolsfot släcktes ut –
Ljuflig lefnad! gruffigt slut!

[– – –]

Slumra sött i jorden inne,
Fastän du ej tempel får.

Ljuft är hvarje saknan's minne,
Vore det ock blott en tår.
Tempel byggas för de Höga;
Ur din Ägarinnas öga,
Tacksamt för den fröjd du gaf.
Fäll en tår uppå din graf.

Lily! dröm då, at du ilar
Qvittrande på Palmas strand,
Eller hellre, att du hvilar
På din Ägarinnas hand.
Gröna myrtnar, blåa sjöar,
Leende Canariöar,
Samt en maka, skön och öm,
Sväfve för dig i din dröm!¹⁵

Trots att fågeln i Nicanders dikt dog på grund av en dråplig olyckshändelse – en piga råkade klämma ihjäl den med ett stolsben – finner vi ingen ironi eller komik i poetens beskrivning av vare sig fågeln eller av intermezzot som ledde till dess avfärd. Poeten låter inte, som exempelvis Brenner, det döda djuret självt komma till tals från andra sidan graven och på ett komiskt och elokvent vis klandra sin baneman; han låter inte, som Dalin, den luguberkomiska händelsen bli en välfunnen anledning till ett litterärt skämt.

Nicander söker i dikten mildra fröken Mörners sorg genom att använda den vanliga eufemismen att döden endast är en sömn. Poeten tilltalar fågeln, kallar den ”du”, och uppmanar den att drömma en ljuv och paradisk dröm, där den i kontrast till sin grav i den kalla jorden i stället vandrar runt i soliga omgivningar på den ö där den en gång föddes.¹⁶ I likhet med Rosenfelt har poeten varit ute efter att trösta det eller de barn som förlorat en kär vän, men till skillnad från barockpoeten har Nicander inte eftersträvat att samtidigt roa och underhålla, knappast heller att undervisa.

Under 1600- och 1700-talen förekommer det i stort sett inte att diktjagen identifierar sig med de hädangångna djuren, som vi nu sett ske i flera tidiga 1800-talsdikter. I den erotiska djurgravpoesin finns en (manlig) önskan att få träda in i den avlidna fågelns eller hundens ställe och *tjäna* dess kvinnliga ägare, men någon identifikation är det aldrig frågan om. Det finns sannolikt flera anledningar till detta. Ett skäl torde vara att romantikens diktare vände blicken mot naturen, lyfte blicken mot *azuren*, för att med nyväckt

sinne skåda världen. Fågeln framstod då inte längre som komisk utan som skön, själfull och längtansvärd, och när denna varelse dog bar det emot att skämta. I stället upplevde poeterna att det fanns betydande likheter mellan dem själva och de frihetstörstande burfåglarna.

Den djurgravpoesi som skrivs i Sverige under det tidiga 1800-talet är andefattig i jämförelse med den djurgravpoesi som tillkom under den holmströmska och den dalinska eran. Genren har under romantiken i flera avseenden förlorat i vitalitet och komplexitet. Den har banaliserats.¹⁷

I och med romantiken sker således två stora omsvängningar i synen på djuren. Den första är den etiska, representerad av Bentham och andra filosofer i det sena 1700-talet, som sätter fokus på djurens förmåga att känna smärta. Den andra är den större och viktigare förändringen av de två, nämligen att naturen i de förromantiska och romantiska lärororna och kretsarna uppfattades som besjälad. Man talar om romantikernas panteism, till och med om deras spinozistiska panteism. Parallellt med detta innebär den samtida övergången från *mirror* till *lamp*, alltså från klassicistisk imitationestetik till romantisk geni- och expressionestetik,¹⁸ att dikten i sin nya värdighet som unikt utflöde ur den skapande geniala diktarsjälen tilldelar naturens levande varelser nya funktioner: dels blir de själfulla i egen rätt (panteismen), dels tjänar de som projektions-subjekt för det hypersensitiva diktarjaget.

Det säger sig självt, att de båda nämnda linjerna – den bentham-etiska och den panteistisk-estetiska – ofta samverkar och sammanfaller.

*

En snabb orientering ger således vid handen att djurgravpoesins funktioner under 1600- och 1700-talen var både fler och avsevärt mer mångskiftande än det tidiga 1800-talets djurgravdiktning, som kännetecknas av att diktjagen identifierar sig med djuren, i samtliga fall fåglar. Sannolikt är detta någonting som skulle komma att visa sig också vid en mer utförlig mönstring av romantikens animala gravpoesi och dess relation till den äldre diktningen.

Ett konstaterande som är långt viktigare för dessa studier och som dessutom vetenskapligt kan säkerställas, är att djurgravpoesins funktioner under stormaktstiden och frihetstiden var fler och betydligt mer mångskiftande än genren utåt sett ger sken av: att en djurgravdikt från denna tidsperiod *nästan aldrig är bara en gravdikt över ett djur utan så gott som alltid samtidigt någonting annat, någonting mer*. Djurgravpoesin låter sig således väl beskrivas

som en gränsöverskridande diktart: eftersom renässansens och barockens poetik- och retorikböcker inte innehåller några artikulerade riktlinjer för hur gravdikter över djur skulle skrivas, kom genren att fungera som en plattform – som ett kreativt fält – för undersökandet av litteraturens gränser.

För många poeter har genren tjänstgjort som en sorts förklädnad. Genom att till en del drapera sina poem i dess skrud, kunde poeterna nå ut med idéer som de av olika anledningar ansåg var olämpliga att framföra i diktens vanliga genremiljö, eller som det var svårt eller till och med omöjligt att ge uttryck åt inom diktens normala genre. Härigenom nådde man ut med helt andra tankar än man förespeglat genom sitt val av diktart. Detta gäller inte minst djurgravpoesins *politisk-kritiska funktion*, representerad av i första hand Olof Hermelin och Olof von Dalin, där författarna riktar kritik mot kungen respektive mot prästerskapet och de lärde. Det gäller även djurgravpoesins *panegyriska funktion*, den föregående funktionens motsats, där dikterna skrevs i syfte att antingen meritera sig för ett ämbete – det främsta exemplet härpå är Christoffer Leijoncrona – eller för att slå vakt om och förskansa sig inom ett redan förvärvat ämbete, ofta lokaliserat vid hovet – här bör särskilt Erik Lindschöld, Germund Cederhielm och Dalin nämnas. Dessa dikter har förutom sin prisande tillämpning därtill ofta haft funktionen att *behaga och underhålla*, ibland samtidigt som intentionen även varit att *undervisa*. Den *didaktiska funktionen* hos genren företräds i första hand av Werner von Rosenfelt och Cederhielm. Flera av poeterna – däribland Lindschöld och Rosenfelt – har haft som sitt syfte att också trösta den eller de som mist sitt djur; genren har således också haft en *tröstande funktion*.

Dikterna har även skrivits i specifikt polemiska syften. Det gäller (som nämnts) särskilt Dalin, men även den anonyme – och misslyckade – författaren av de två stridslystna Pompedikterna bör nämnas i sammanhanget. Sophia Elisabet Brenners gravdikt över den lilla fågeln har möjligen *fungerat som gåva* till någon inom en av de adliga kretsar, i vars periferi poeten rörde sig, där dikten troligen tjänstgjort som ett inslag i ett pågående intellektuellt samtal. Även här synes diktens funktion alltså ha varit dubbel.

Dalin är den som kombinerar flest innehållsliga och formmässiga beståndsdelar i sin djurgravdiktning, vilken i samtiden uppfattades som både politiskt och estetiskt utmanande. I likhet med till exempel Israel Holmströms Pompedikt innehåller hans dikter därtill ibland frivola anspelningar. I djurgravpoesins *erotiska utföranden* har frivola beståndsdelar oförmodat smugits in i dikterna, så gott som alltid hand i hand med humoristiska

komponenter, vilket inte sällan tagit dem i för läsaren oväntade riktningar. Också de polemiska åsikter och den kritik som Dalin intrigerar in i sin djurgravdiktning manifesterade sig i ett för hans omgivning ofta överraskande textsammanhang – något som många gånger fick till följd att hans budskap framträdde tydligare än det skulle ha gjort om det presenterats i en på förhand given kontext. Dalins avsiktliga pekoral hade bland annat en *litteraturkritisk funktion*.

Därtill skall understrykas, att djurgravpoesins användningsområden är fler än hos någon annan tillfälleslitterär genre (eller subgenre) i Sverige under 1600- och 1700-talen. Både bröllopspoesin och den vanliga gravpoesin gjorde sig tillgängliga för andra syften än de var avsedda för, men djurgravpoesins användningsområden var betydligt fler. Genren valdes noggrant ut av tidens poeter för att sprida vitt skilda tankar och öppna dörrar till ämbeten och tjänster; dikterna skrevs för att berömma och klandra, polemisera och provocera, undervisa, trösta och underhålla – och ofta kombinerades två eller till och med tre olika syften eller funktioner i en och samma dikt.

Just därför är kanske Dalins gravdikt över en – sannolikt kunglig – kameleont den dikt som bäst svarar mot genrens innehåll, ty i likhet med kameleonten kunde diktarten som vi sett obehindrat byta skepnad. Kameleonten äger förmågan att skifta färg för att bättre smälta in i sin omgivning, och djuret byter även färg när det växlar sinnesstämning,¹⁹ två egenskaper som gör att djuret och dikterna, eller hellre *diktarna*, dikternas upphovsmän, framstår som besläktade med varandra.

Även kameleonter hörde sannolikt till de exotiska djur som man vid sidan av papegojor och markattor höll sig med på Drottningholm. ”Öfwer *Cameleontens* död” är från 1753 och hänför sig alltså till Dalins tid vid Lovisa Ulrikas hov. Den citeras här efter poetens egen autograf:

Upstämmod här en Sorge-Ton:

Cameleonten från oß träder:

han war wißt ej en mörk person;
ty lefwa wid en mundfull wäder,
och ömsa färg hwad stund man wil,
det hör ej ringa werlden til.

Så wjk då, du förnäma diur,

för Nordens köld och dödzens glafwen:

du war af underlig natur;
ty will jag sammanmura grafwen
och önska du eij spöka må
på fyra fötter eller två!²⁰

Precis som kameleonten i Dalins dikt sägs ha varit ”af underlig natur”, är den genre som här har studerats en både exotisk och sällsam diktart i den svenska litterära faunan.

Summary

Funerary poems on animals form a subgenre of the standard epitaph written to commemorate a deceased person. The poet who created the conditions necessary for the establishment of this kind of poetry in Sweden was the queen dowager Hedvig Eleonora's court poet Erik Lindschöld; his poems mourning the death of the queen's bitches were presumably composed in the 1670s. These poems constitute the starting-point for similar poems written over the next century by among others Christoffer Leijoncrona, Israel Holmström, Olof Hermelin, Johan Runius, Germund Cederhielm, Sophia Elisabet Brenner, and Olof von Dalin. This dissertation, whose title (*Dumb Beasts in Hallowed Tombs*) borrows a line from a poem by Dalin, is a study of animal epitaphs written between 1670 and 1760, i.e. the latter part of *stormaktstiden* (1611 to 1718, the era when Sweden was a great international power) and most of *frihetstiden* (1718 to 1772, the 'era of liberty' which followed on Charles XII's death).

The major issue treated in the thesis concerns the functions that the writing of epitaphs on animals served. This question is linked to the following two problems, of which the latter is the more important one: (1) In what contexts were the poems written? (2) Why were they written, and for what purpose? My intention is to examine the manifold, predominantly social functions of these epitaphs on animals, and to demonstrate that such poems were written for a variety of reasons: they could promote careers; they could serve as covert ways of paying homage to noblemen and royalty; they could be instrumental in criticizing those in power, or cloak the treatment of politically sensitive topics; they could constitute a means of entertaining or comforting the reader, whether a courtier, a member of an order, or a private citizen.

Renaissance and Baroque treatises on poetry and rhetoric do not provide explicit guidelines as to how epitaphs on animals should be composed; by contrast, they contain detailed instructions concerning the writing of ordinary epitaphs. My hypothesis is that the subgenre of animal epitaphs because of this very lack of prescriptive advice – and the important links between the genre and other genres – for a long time constituted a creative field for literary activities that were as various as they were interesting and, often, unexpected.

Lindschöld's epitaphs on dogs are serious in tone but are at the same time permeated by light-hearted playfulness. In contrast to the epitaphs written during the

next few decades these poems are simple and innocent. Lindschöld's epitaphs on dogs are examples of a different kind of panegyric. The poet's purpose in writing these poems, which were presumably commissioned by the queen dowager, may have been to celebrate a peripheral event in court life and at the same time to pay his respects to the queen dowager. Having served their purpose of comforting and amusing the royal addressee, the poems were presumably forgotten by most of its readers. Occasional poems such as these were often preserved to posterity only by chance. The poets themselves usually did not bother to collect their poems, and even such poems as were copied by a collector ran nonetheless a considerable risk of being lost. Lindschöld's poems have survived only because a number of readers copied them, took care of them, and actively made sure that they were preserved throughout the 18th century into our own time.

Ovid's *Amores* II.6 and Statius' *Silvae* II.4 served as models for the learned admiral Werner von Rosenfelt's "Complaint on the Death of a Very Accomplished Parrot". In large part the poem consists of quotations from, and allusions to, three of the most important Latin poets (Virgil being included in his imitation). As in the case of many other Baroque poems, Swedish as well as foreign ones, the poem on the parrot is an intertextual game, a specimen of sophisticated literary entertainment. However, despite Rosenfelt's copious use of models, his epicedium should not be considered a cento poem, that is to say a collage of lines derived from other poets' works; it is more correctly described as a well-balanced mixture of imitation and individuality. During the Baroque it was natural for an educated man of Rosenfelt's rank and position to make use of the established poetic tradition. It was proof of his learning that he was able to openly allude to the great classical models. The parrot's death provided Rosenfelt with an opportunity to compose a witty and humorous poem; the task he set himself seems above all to have been to raise the spirits of his readers. His ambition was both to teach (*docere*) and to amuse (*delectare*); in addition, his epicedium has two groups of recipients. Adult readers were supposed to be amused and entertained, whereas in the case of children, the purpose was to guide, comfort and inspire good cheer.

Leijoncrona's epitaph on the giant bear brought down by Charles XI aims to bestow fame on the king both as a great hunter and a great ruler. The poem has been preserved in several copies, which suggests that it was popular; the poem's addressee was not its only intended reader. In an ingenious way, Leijoncrona alludes to the great ruler's power and strength as well as to his passion for hunting. This appears to have been a rewarding enterprise; the poet went on to enjoy a brilliant career. Read in isolation, the poem does not have much to tell us. It is only when contextualised – when juxtaposed with other poems and particularly when related to specific political events – that it assumes meaning, both as an individual phenomenon and as part of a larger historical context. Leijoncrona emphasises Charles XI's prominence

as a hunter, and, more importantly, he emphasises his strength and competence as a political leader and general. Between the lines we read: Charles XI is a monarch to be counted on in a European context.

Israel Holmström's epitaph on Pompe – the *magnum opus* among Swedish epitaphs on animals – may be read as a personal homage to Charles XII, addressed directly to the king; a concentrated piece of undaunted and humorous flattery, in which the coarse martial witticisms appropriate to army life are translated into an effective literary form. Both the Pompe poem and Lindschöld's epitaphs on the queen dowager's bitches, which naturally lend themselves to comparison with Holmström's poems, may be read as lapidary examples of a different kind of panegyric. In both cases, attention is indirectly paid to the animals' owners, who are addressed and praised. In writing these poems, each author confirmed his position as the most prominent writer of his moment.

Erotic epitaphs on animals form a special category. This kind of poem was frivolous from the very start. Meleager's epigram on the hetaira Phanium's hare written c. 100 B.C. was imitated some decades later by Catullus, whose poem on Lesbia's sparrow gained great currency and helped define the nature of this kind of poem. In the 17th and 18th centuries, a great number of European poets wrote frivolous epitaphs on animals. These centuries also saw the composition of a large number of imitations of Catullus's poem on Lesbia's sparrow. In Sweden, Holmström and Dalin among others penned erotic epitaphs as did a great number of poets in Germany, France, and England. The Swedish poet who was most successful in adopting this kind of erotic epitaph was Holmström. In his epitaph on Pompe he turned the most characteristic feature of this kind of poem upside down, and, in the process, managed to create something new by a simple manoeuvre. Even in an international context, Holmström's innovation stands out as unique: nowhere else does one find that women are jealous of dogs because they enjoy the (standard) privilege of sleeping in their master's bed. In all other poems, Swedish as well foreign ones, it is the men who envy dogs because they are allowed to cuddle up in the bosom of young ladies. For this reason alone Martin Lamm's view on the Pompe poem should be rejected: Holmström's poem is not an unoriginal imitation of a number of French epigrams but a unique and original version of a *topos* that was highly appreciated during the 17th and 18th centuries.

There are many allusions to Holmström's epitaph on Pompe in 18th-century poetry. Holmström's poem on Charles XII's dog, which apparently made an indelible impression on public consciousness, gave rise to a great many poems, some of them critical and polemical, others friendly and appreciative. Above all, these are poems about dogs, but allusions to the poem occur in poems on other subjects as well; for example, in an epitaph on the miner Fet-Mats ("Fat Mats"). In addition to poems in Swedish, three Latin epitaphs on Pompe were composed: two imitations and an

autonomous poem. Hermelin's independent epitaph on the king's dog stands out as the most captivating example; it ironically suggests that it is unreasonable to assume that the king would care more for the carcass of the dog than for the welfare of his soldiers. Read in the light of some important letters from Hermelin to his friend Samuel Barck, the last lines of the poem must be understood as criticism of the king's war policies. Both Holmström's and Hermelin's verses on the king's dog turn out to be more interesting than would appear to be case at first sight. They run the whole gamut from burlesque and panegyric elements and erotic allusions (Holmström) to ironic-critical and subversive thoughts, making use of covert and very calculated allusivity (Hermelin). The genre of animal epitaphs provided both these poets with an unexpected opportunity to allude to, and contribute to, one of the great conversational topics of the day. Hermelin may be assumed to have intended to affect public opinion on Charles XII's war policies. In his poem, criticism of the king's warfare is of prime importance, voicing views that also come to the fore in his poem "Elegia de incommodis vitae castrensis" ('Elegy on the Hardships of Military Life'), dating from the same year as the Pompe epitaph (1703). In his poem, Holmström focuses on the king's reluctance to marry, while also covertly paying ambiguous and witty homage to his virility and popularity with the opposite sex.

In Germund Cederhielm's long poem on Hedvig Sofias's bitch Orange allusions abound. The poem on Orange contains many characteristic features of funerary poetry, including the *viator* and *hic jacet* formulae. Cederhielm teaches and pleases; he has – to reformulate his poetic project in rhetorical terms – emphasised *docere* as well as *delectare*. Cederhielm aims at consolidating his newly-won position as learned courtier and teacher of Charles Fredrik of Holstein-Gottorp, an ambition in which he seems to have been successful. Like many other Cederhielm poems, the one on Orange is a panegyric one, celebrating as it does Hedvig Sofia as well as Charles XII; in addition, it reveals a sense of humour that may seem slightly servile to a modern reader but is basically warm and cordial.

Brenner's epitaph on the little cage bird Pierro may have served as a gift to somebody within the aristocratic circles in whose periphery the poet moved, the poem having possibly formed part of an ongoing intellectual conversation. Brenner's home was a kind of literary salon, and the poem may well have been read there together with other poems belonging to the tradition of epitaphs on animals.

Dalin's funerary poems on animals are more various than those of other poets and often more elaborated as well. The main reason for this is that Dalin lived in another era than the six poets who next to him occupy most space in my dissertation – but it is also likely that the poet's *genius* was an important factor in this context. The emphasis on individualism and sensibility during the 18th century promoted a different kind of personality from that predominant during the 17th century (and, as far as Sweden is concerned, the first decades of the 18th century too). To Dalin,

the rationalism of Voltaire (whom he translated) was more important than the sensibility of Rousseau, whereas in the case of his contemporary Nordenflycht the opposite was true.

Dalin's epitaphs contain elements that are central to the understanding of his work as a whole. Dalin is often more frank in his occasional poems than in his more 'serious' poems, and sometimes he takes the opportunity to engage in polemic, which one does not expect him to do for example in an epitaph on a bitch. However, this feature, which is common in his work as a whole, is found in his occasional poems too.

Dalin's use of the dramatic monologue allowed him to act in more than one context at the same time, the different heteronyms favouring his poetic inventiveness. In addition, the dramatic monologue made it easier for him to voice criticism. This is certainly true of the second poem on the bitch Kersti Berg, in which humorousness coexists with caustic seriousness. Also, the epitaph on the Bitch Minne ('Memory'), which Dalin wrote using the pseudonym Salig Gubben ('The Blessed Old Man'), is critical of the clergy.

In a famous speech delivered at the Academy of Letters Dalin attacks occasional poetry in general but not all of it; he was himself a prolific writer of such verse. I argue that a special group of his own occasional poems served as a vehicle for censuring the inferior brand of occasional verse produced by his contemporaries and castigated by him in his oration. By writing deliberately 'bad' occasional verse himself, Dalin was able to level hard-hitting criticism against this kind of poetry. In other words, he saw the critical potential of consciously 'bad' poetry. Speaking in the voice of a *pekoralist*, a writer of pretentious trash, ridiculing and perverting the object of his criticism, he faulted the bad poets at their own game; at the same time, while seeming to speak on their behalf (whether fictive or real), he was able to criticise his enemies among the clergy and the learned.

It is likely that Dalin in large part conceived of occasional verse, not least that comprised of epitaphs on animals, as playful and humorous in spirit. However, it is doubtful if this led him to see animal epitaphs as devoid of aesthetic and artistic interest. On the contrary, Dalin, in penning some of his animal epitaphs, particularly those on dogs, is likely to have discovered a way of cultivating a terse, amusing, and witty kind of poetry, through which he could realise one kind of artistic ambition, which moreover was poetically innovative. It has escaped critics and scholars alike, both contemporaries of Dalin's and later readers, that he occasionally wrote poems that were deliberately bad. In accusing Dalin of writing bad poems, critics have not realised that badness was his express aim. Dalin is innovative in this respect; no Swedish poet before him wrote deliberately bad pastiches except for Johan Gabriel Werving, whose modest beginnings in this area Dalin can be said to continue and develop. Dalin was well ahead of his time here: his deliberately bad poems anticipate

those of later past-masters at this game such as C. J. L. Almqvist, Birger Sjöberg, and Gunnar Ekelöf.

Deliberately bad poems are amusing to read, and Dalin soon realised that his 'bad' poems worked very well indeed in the circles and the contexts in which he moved. Epitaphs on animals and deliberately bad poems both constituted an effective method – particularly if combined – for Dalin to extend the potential of poetry and to speak in another voice than that of colloquial speech; the genre also to some extent constituted a way of attacking a hierarchical social order. From the 1750s onwards – in other words, during Dalin's time as a courtier – his epitaphs on animals assumed a different tone and became more panegyric in character, while also, for the most part, being playful and humorous. It is obvious that he was writing to amuse the king and queen. Accordingly, there is a kind of return to the poetry written by Erik Lindschöld. Subservience was a virtue for Dalin during this period as it had been for his predecessor.

A quick glance is sufficient to establish that the functions of animal epitaphs during the 17th and 18th centuries were more numerous and considerably more varied than those of the Romantic funerary poems on animals written during the early 19th century; in these poems, the speaker identifies with the animals, in most cases birds. This would probably become apparent from an extended survey of the animal epitaphs written during Romanticism and their relationship to the older poems. An observation of far greater importance and one which, in addition, can be verified is that the functions of animal epitaphs written during *stormakstiden* and *frihetstiden* (1611–1772) were more numerous and more varied than the subgenre might suggest; an animal epitaph from this period is almost never just an epitaph but almost always something else as well. Animal epitaphs may thus be described as poems spanning different genres. As Renaissance and Baroque treatises on poetry do not suggest how animal epitaphs might be written, the subgenre served as a creative field for examining generic borderlines.

This means that animal epitaphs have provided many poets with a disguise allowing them to express ideas that, for various reasons, they considered unsuitable for poetry's established genres. Thus they were able to express ideas of a different order from those suggested by their choice of genre; this is particularly apparent from the politico-critical function of animal epitaphs, represented primarily by Hermelin and Dalin, whose poems express criticism of the king as well as the clergy and the learned. It is also true of the panegyric function of animal epitaphs; such poems have a function that is diametrically opposed to the preceding one, involving as it does poems written by poets seeking preferment – the prime example being Leijoncrona – or wishing to safeguard favours already obtained, often a position at court: this is especially true of poems by Lindschöld, Cederhielm, and Dalin. In addition to their celebratory function these poems are often written to please and to

entertain, often in combination with an ambition to teach. The subgenre's didactic function was primarily upheld by Rosenfelt and Cederhielm. Several poets – Lindschöld and Rosenfelt among them – also aimed at comforting those who had lost an animal; the subgenre thus also had a consolatory function.

Poems were also composed for polemical purposes. This is particularly true of Dalin, but the anonymous – and unsuccessful – author of the two contentious Pompe poems should be mentioned in this context too. To a greater extent than any other poet, Dalin combines different elements of content and form in his epitaphs, which were thought to be both politically and aesthetically daring by his contemporaries. Like, for example, Holmström's poem on Pompe, his poems contain frivolous allusions. Frivolous elements were unexpectedly smuggled into animal epitaphs of an erotic bent, nearly always along with humorous elements, which often resulted in their taking a direction not expected by the reader. The polemical and critical views which Dalin finds room for in his animal epitaphs often caused his message to stand out more clearly than it would have done if presented in a more obvious context.

In addition, it should be emphasised that the uses of animal epitaphs were more numerous than those of any other occasional genre or subgenre in Sweden during the 17th and 18th centuries. Both epithalamia and ordinary funerary poems could be used for other purposes than those they were intended for, but animal epitaphs were used for far more aims. The subgenre was carefully selected by the poets of the era to disseminate widely different thoughts and to seek preferment; it served to praise or castigate; to polemize or to provoke; to teach, to comfort, and to entertain; often two or even three different purposes or functions were combined in a single poem.

Precisely for this reason Dalin's epitaph on a – possibly royal – chameleon is the poem that best characterises the content of the subgenre, for like the chameleon this poetic genre could easily change appearance. The chameleon changes colour in order better to adapt to its surroundings, and the animal changes colour when it changes mood too. These two characteristics make the animal and the poems – or rather the poets – stand out as related to one another. Just as the chameleon in Dalin's poem is said to have been of “a peculiar disposition” the subgenre studied here is an exotic and strange phenomenon in the Swedish literary fauna.

Translated by Lars-Håkan Svensson

Exkurs

Holmströms gravdikt över björnen Ellan

Henrik Hildén skriver i sin avhandling *Studier af naturen i stormaktstidens verklighet och dikt* (1920) att det i 1600-talets Sverige förekom ”vilda djur talrikt och – som det förefaller – bra nog öfverallt”.¹ Uppgiften bekräftas av flera källor. Karl XI skriver i sin almanacka om jakter på Djurgården. I en anteckning från den 4 september 1690 heter det till exempel att ”Prins Carel siöt tre jortar i Diurgårdhen”.² En tam björn fanns i älggården i Kungsör. Den avmålades av änkedrottningen, och målningen kom sedan att hänga i Karl XI:s sängkammare.³ I nuvarande Humlegården i Stockholm fanns både varg och lo, och det förekom rensningsaktioner mot dessa djur, berättar Bertil Rapp.⁴ I *Svenska kulturbilder* skildras djurhetsningar – ett slags gladiatorspel för djur, som var populära under 1500- och 1600-talen – där björnar, hundar, vargar och ibland till och med lejon deltog.⁵

Mot den bakgrunden framstår det inte som särskilt anmärkningsvärt att Karl XII hade en björn vid hovet. Kungen är känd för sina våghalsiga upptåg, såväl före som under sina fälttåg.

Holmström inleder gravdikten över björnen Ellan, ”Nu följer en *Holmströms* Grafskrift öfwer Kung *Carl XII:s* Björn, som föll genom en glugg och slog ihjäl sig”,⁶ med att tilltala läsaren, som kallas ”wän” (namnet Ellan är en palindrom: läser man namnet från vänster till höger uppstår ordet nalle). Härmed syftar han på de mäniskor – eller vandringsmän – som tänks passera den imaginära gravstenen under vilken djuret tänks vara begravd och där dikten är ’inristad’. Dikten är skriven 1699, året före det stora nordiska krigets utbrott.

Skämtsamt talar Holmström i gåtor om djurets art. ”Du måste”, säger han till vandringsmannen, ”gißa först, jag skall wäl nämnat sen”. Därefter ger han ett antal ledtrådar. Bland annat får vi veta att djurets ”ansigte war bredt” och att ”hans ögon woro små”, samt att han hade ”starka karska leder [lemmar]” – något som ställs i motsatsförhållande till hans ”grofwa plumpa seder”. Vidare heter det att djuret ”gick alt för sig sjelf och gjorde intet buller; / Men åt sig gerna mätt och drack sig gerna fuller”. Snart förstår vi, att det var björnens svaghet för vin som blev dess död, ty efter att ha tittat för djupt i glaset ”föll [den] genom en glugg och slog ihjäl sig”, som det heter i titeln.

Han fick en sällsam död. Ett rus af starka winet
J alt som största hast gjord ända på det swinet,
Ty winets starka kraft war orsaken dertil,
At **Ellan Klumsefot** i gluggen dansa will’.

I en dagboksanteckning från den 10 augusti 1699, nedskrivnen av officeren Leonhard Kagg (1682–1760), bekräftas spektaklet. Kagg skriver:

Den 10 Augusti om afftonmåltiden åth biörn opp hela peramiden [den pyramidformade ställningen med sötsaker]⁷ vid kungens bord och drack en kanna spanskt vin opp, den jag på Hans Maj:ts befallning uhr kiällaren ophämtade, då biörnen blef heel drucken, sprang så i yran opp på vinn [vinden] och stupade neder på lilla borggårdn och slog ryggen af sig och 3:die dagen effter dog, fast [enär, eftersom] fältskiärn ej kunde hielpa.⁸

I den något äldre dikten, ”*General Auditeurens Holmströms Verser Öfwer en tahm biörn som gick löös i konungens Cammar*”, som handlar om samma björn, framkommer det att björnen redan tidigare smakat av det spanska vinet. Den hade, heter det, ”oförskyt fått låf / Till att trampa i vårt håf”. Björnen tilltalas och kallas ”oskiähligt Creatur”, det vill säga ungefär ’förnuftslöst djur’.⁹ Även denna gång blev björnen ostyrig efter att ha druckit av vinet, vilket resulterar i att den både välter bläckhornet över Holmströms diktbok och går illa åt en gäst vid hovet.

Björnen apostroferas i dikterna och kallas vid flera skymford i form andra djurnamn. Förutom det allmängiltiga ’kreatur’ får den både heta ’svin’ och ’ko’.¹⁰ Ett stycke in läser vi:

Wijsa hwad du äst för diur
Ett oskiähligt Creatur,
Som du giorde här om dagen
Då du had’ spanskt wijn i kragen
Som iag tror, wist war du full
När du slog bläckhornet kull,
Med din foot föruthan möda,
Söhla bårt *Parnassi* öde,
Twähla till Pehr Örneklöö,
Som du giol [gjorde] din plumpa koo,¹¹

Mer spektakulära dikter än dem om den fyrfota hovnarren Ellan är nog svåra att finna i den svenska barockpoesin.

Noter

INLEDNING

- 1 Andreas Arvidi, *Manuductio Ad Poesin Svecanam, Thet är/ en kort Handledning til thet Swenske Poeterij/ Verß- eller Rijm-Konsten*. Utg. av Mats Malm, Stockholm 1996, s. 88. Ordförklaringarna i dikten är hämtade från denna utgåva. Ordförklaringarna återges även fortsättningsvis inom hakparentes direkt i de citerade dikterna.
- 2 Birger Bergh, ”Reformations- och stormaktstidens svenska latindiktning”, i [Ritva Jonsson (red.)], *Den levande antiken. Uppsatser om den klassiska traditionen i litteraturen*, Stockholm 1973, s. 12. Om bröderna Magnus se Kurt Johannesson, *Gotisk renässans. Johannes och Olaus Magnus som politiker och historiker*, Stockholm 1982.
- 3 Det skall nämnas att det finns dikter om djur och död som är äldre än Arvidis gravdikt över hönan. Jag tänker bl.a. på den medeltida balladen ”Kattens död” i Sven-Bertil Jansson m.fl. (red.), *Sveriges medeltida ballader. 5:2: Skämtvisor II. Nr 234–263*, Stockholm 2001, nr 252 J, s. 24of. och på folkvisan eller skillingtrycket ”Harens klagan”, som finns i flera uppteckningar. Se Bengt af Klintberg, *Harens klagan och andra uppsatser om folklig diktning*, Stockholm 1978, s. 127–144.
- 4 Den karolinska tiden omfattar åren 1654–1718 och är den gängse benämningen på Karl X Gustavs, Karl XI:s och Karl XII:s regeringstid; frihetstiden sträcker sig från Karl XII:s död till Gustaf III:s statsvälvning år 1772. Den karolinska perioden präglas i litterärt hänseende av en mångskiftande odling och de vanligaste estetiska benämningarna som används i förbindelse härmed är ’renässans’ och ’barock’. Både renässansen och barocken är, som Kurt Johannesson betonat, till sitt väsen klassicistiska: bägge idealiserar den antika grekisk-romerska litteraturen. Därför bör ’barock’ och ’klassicism’ inte ställas mot varandra. ”Det har vid intet tillfälle funnits två skolor, barock och klassicism, i klar frontställning mot varandra”, skriver Johannesson, ”[v]i får snarare betrakta dessa begrepp som fiktiva poler i ett litterärt spänningsfält [...]”. Kurt Johannesson, *I polstjörnans tecken. Studier i svensk barock*, diss., Uppsala 1968, s. 11. En avgörande *skillnad* mellan barocken och franskklassicismen är att den förra har en förkärlek för *copia*, mångordighet, liksom för *amplificatio*,

- den 'förstorande' eller 'förmerande' retoriken, medan den senare eftersträvar vad som brukar kallas *le mot propre*, det korta och precisa uttrycket. Stina Hansson, "Så skev är ingen brukbar pärla! Det omöjliga barockbegreppet", i Lars Elleström, Peter Luthersson & Anders Mortensen (red.), *I dikstens spegel. Nitton essäer tillägnade Bernt Olsson*, Lund 1994, s. 89. Frihetstidens litteratur är om möjligt än mer mångfacetterad än den karolinska tidens, och under de inledande decennierna av denna fortlever på sina håll barocken – eller senrenässansen, som Stina Hansson föredrar att kalla den. Även etiketten 'rokoko' förekommer som estetisk benämning på skönlitteratur från 1700-talet. För en diskussion av termerna 'barock' och 'senrenässans' se Hansson 1994 och Mats Malm, *Det liderliga språket. Poetisk ambivalens i svensk 'barock'*, Stockholm/Stehag 2004, s. 12–21 & *passim*.
- 5 Se *Carl Michael Bellmans skrifter*. VIII: *Dikter till enskilda*. 1: 1757–1773, Stockholm 1942, s. 75f. resp. XII: *Dikter till enskilda*. 5: 1794 jämte *Tillägg. Dikter till konungahuset. Tillägg*, Stockholm 1974, s. 70. "Öfwer en död Canari-Fogel" trycktes första gången i *Dagligt Allehanda* den 20 oktober 1770; se även Carl Michael Bellman, *Allehanda dikter. Med en förteckning över hans bidrag i Dagligt Allehanda 1770–1794*. Utgivna och kommenterade av Nils Afzelius, Stockholm 1965, s. 20 samt med kommentar på s. 40. Bellman har även skrivit dikten "Papegoiiaden". Om denna se Henrik Gustafsson [nu Otterberg], "Med gråt och sneda miner" – Bellmans 'Papegoiiaden' som parodisk dikt", *Bellmansstudier* 21, Stockholm 2001, s. 153–174. Författaren kommenterar i artikeln även "Ode öfwer den lilla fogeln Putte" och "Öfwer en död Canari-Fogel". Dikten "Papegoiiaden" återfinns i *Carl Michael Bellmans skrifter*. III: *Bacchanaliska Qwäden och En Stuf Rim*, Stockholm 1925, s. 42–47.
- 6 *Svenska Parnassen*, Stockholm 1785, s. 129f. resp. s. 73ff. (Substantivet 'papegoja' stavas här utan e.) Även anonyma dikter publicerades, t.ex. i tidskriften *Nytt och Gammalt* där pseudonymen Tacitus den 23 juni 1768 lät trycka gravdikten "Öfwer en Papegoja, som nyligen död" och i tidningen *Götheborgs Allehanda* där gravdikten "Öfwer Madem.[oiselle] v. A.[:s] Papegoja" infördes den 5 maj 1774, samt i *Dagligt Allehanda* den 24 oktober 1770 (endast fyra dagar efter att Bellmans dikt trycktes i samma tidning), där signaturen Grefwe v. R** lät införa ett "Impromptu til Fröken Eleonora T***, öfwer en Canarie-Fogel-Hane som dog i Går aftons den 9 October 1770".
- 7 Här följer några exempel från 1800- och 1900-talen: Carl Lindegren (1770–1815), "Öfwer en Kanariefågels död" (*Samlade Arbeten*. Första Delen, Stockholm 1805, s. 265f.); anonym poet, "Til en Wän wid en Kalkonhönas död" (*Götheborgs tidningar* 31.12.1805); Harriet Löwenhjelms (1887–1918), "Sonett till en hund" (*Dikter*, 5:e väsentligt utökade uppl., Stockholm 1941, s. 45f.); Ebba Lindqvist (1908–1995), "Avsked till en katt" (*Sången om Fedra*, Stockholm

- 1952, s. 67ff.); Karl Vennberg (1910–1995), ”Gravskrift [över en katt]” (*Tillskrift*, Stockholm 1960, s. 17); Lars Gustafsson (f. 1936), ”XVI (Elegi över en död labrador)” (*Arteskiska brunnar, cartesianska drömmar. Tjugotvå lärodikter*, Stockholm 1980, s. 49); Barbro Dahlin (1940–2000), ”Requiem över en katt” (*Döden kommer så försiktigt*, Stockholm 1988, s. 25).
- 8 Två svenska, kvinnliga diktare före Brenner är kända. Den ena är Wendela Skytte (1608–1629, riksrådet Göran Skyttes dotter), som skrev på latin; den andra är finländskan Christina Regina von Birchenbaum (födelse- och dödsår okända, levde under förra hälften av 1600-talet), som skrev andlig poesi på svenska.
- 9 Se härom Ann Öhrberg, *Vittra fruntimmer. Författarroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare*, diss. Uppsala, Stockholm 2001.
- 10 Hedvig Charlotta Nordenflycht, ”Personalier Öfwer en Ikorn, som ägdes af Fru Grefwinnan och Riksrådinnan Cronstedt”, i *Samlade skrifter av Hedvig Charlotta Nordenflycht*, del 3, utg. av Hilma Borelius & Theodor Hjemqvist, Stockholm 1938, s. 85ff. Om parentationen över denna ekorre och om hur den retoriska kategorin ’lycka’ kunde tillämpas på djur, se Kristiina Savins kommande doktorsavhandling i idéhistoria (Lund), *Fortunas klädnader. Lycka, olycka och risk i det tidigmoderna Sverige* (under utgivning). Dylika parentationer eller ’personalier’ har även skrivits av Dalin.
- 11 Begreppet ’tillfällighetsdikt’, som ibland fortfarande används, bör undvikas eftersom dessa dikter sällan eller aldrig tillkom av en tillfällighet. Fallet var i stället det motsatta: de skrevs med anledning av särskilda händelser (såsom exempelvis dödsfall). Eller som Per S. Ridderstad kort konstaterar: ”Det är inte tillfälligheter, som lockat fram dikterna. Det är tillfällen.” Per S. Ridderstad, ”Vad är tillfällesdiktning? En kort översikt”, *Personhistorisk tidskrift* 76 (1980), s. 26. Kurt Johannesson har vänt sig mot termen tillfällesdiktning. I uppsatsen ”Erik Lindschöld, konstens beskyddare”, i Magnus von Platen (utg.), *Klient och patron. Befordringsvägar och ståndscirkulation i det gamla Sverige*, Stockholm 1988, skriver han bl.a.: ”Termen [tillfällesdiktning] är något olycklig. Den kan nämligen tolkas som om denna poesi bara levde inom en trång krets och för ett flyktigt ögonblick [...]” Johannesson vill hellre tala om ”panegyrisk konst eller poesi” (s. 21).
- 12 Jørgen Fafner, *Tanke og tale. Den retoriske tradition i Vesteuropa*, 2:a uppl., København 1991 (1982), s. 217.
- 13 Se Arthur F. Marotti, *John Donne, Coterie Poet*, Madison, Wisconsin 1986, och Cécile Alduy, ”Lyric Economies: Manufacturing Values in French Petrarchan Collections (1549–60)”, *Renaissance Quarterly* 63 (2010), s. 721–753.
- 14 R[obert] Swedlund & O[lof] Svenonius, *Svenska skriftprov 1464–1828. Texter och tolkningar*, 2:a uppl., Stockholm 1948 (1:a uppl., 1938); Alf Åberg, *Läsning*

- av gamla handstilar*, Stockholm 1950. För råd vid textkritisk utgivning av äldre svensk skönlitteratur, se Paula Henrikson, *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer*, Stockholm 2007. Se även Bernt Olsson, ”Att ge ut 1600-talstexter. Tal hållet vid Svenska Vitterhetssamfundets årsmöte den 17 maj 1995”, Stockholm 1996, och densamme, ”Problem vid utgivning av svensk 1600-talslitteratur”, i Barbro Ståhle Sjönell (red.), *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter*, Stockholm 1991, s. 180–190.
- 15 Även andra samlingar i UUB har genomsköts; det gäller i synnerhet de som är katalogiserade under ”V” (Vitterhet). – Angående Elias Palmskiölds och Carl Gustaf Nordins handskriftssamlingar, se Severin Bergh, ”Elias Palmskiöld och hans samlingar”, *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksäsen*, Uppsala 2 (1915), s. 81–104 och Sven Ågren, ”Om Nordinska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek. Några anteckningar”, *Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621–1921. Med bidrag av bibliotekets forna och nuvarande tjänstemän*, Uppsala 1921, s. 468–497. Se även Bertil Broomé, *Handschriftssamlarna och de svenska arkiven 1700–1950*, Stockholm u.å. [1977].
 - 16 Volymerna i De la Gardieska arkivet (De la Gardieska samlingen) i LUB har tidigare ingått i Jacob De la Gardies (1768–1842) samling på Löberöd i Skåne. Mycket användbara förteckningar över arkivet har år 2010 upprättats av Per Stobaeus och finns tillgängliga som näresurs på adressen <http://www.ub.lu.se/projekt/de-la-gardieska-arkivet/innehaall>.
 - 17 Om handskriftssamlingarna i stifts- och landsbiblioteken i Skara och Linköping, se Erik Hamberg, *Olof Knös och 1700-talets lärda samlarkultur. Studier kring förmedling och samlande av böcker i Sverige under den gustavianska tiden*, Göteborg 1985, resp. Allan Ranius, *Handskriftssamlingen vid Linköpings stiftsbibliotek*, del I, Linköping 1993.
 - 18 Om denna samling se Nils Lindahl, *Katalog över Fryxellska samlingen i Karlstads stifts- och läroverksbibliotek*, Karlstad 1930.
 - 19 Det Zetterströmska biblioteket innehåller Jämtlands läns biblioteks äldre tryck och handskrifter. Samlingen är uppkallad efter medicine professorn i Uppsala, Carl Zetterström (1767–1829), som grundade Jämtlands bibliotek. Här ingår bl.a. en volym med drygt femtio dikter och andra texter som tillhört Ulrika Eleonora d.y.
 - 20 Per Hanselli (utg.), *Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelms till Dalin*, del I–XXII, Uppsala 1856–1878. Editionen innehåller tyvärr rätt många avskrivningsfel. Därtill är raderna inte sällan ordnade på andra sätt än i originalen (t.ex. fyra och fyra i stället för parvis), substantivens och andra ords versaler ändrade till gemener och ”w” genomgående ändrat till ”v”. Även interpunktionsförändringar förekommer i utgåvan.
 - 21 Abraham Sahlstedt (utg.), *Samling af Verser på Swenska*, del I–IV, Stockholm

- 1751–1753. I Sahlstedts antologi finns en djurgravdikt, nämligen ”Öfwer en Bandhund” (del II, 1751, s. 80f.). Dikten saknar attribuering men enligt en volym i KB:s samlingar, Vf 68:3, är den författad av ”Risell”, alltså Johan Risell (1697–1728). – I Carl Carlsson Carleson (utg.), *Försök til Swänska Skalde-Konstens uphielpande [...]*, del I–VI, Stockholm 1737–1738, finns ingen djurgravpoesi.
- 22 [Bengt Bergius (utg.)], *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif*, del I–VIII, Stockholm 1755–1757 och [Bengt Bergius (utg.)], *Allahanda*, del I–III, Stockholm 1757–1758. Om Bergius se t.ex. avsnittet ”Bröderna Bergius” av Gustaf Näsström i densammes *Forna dagars Sverige. 3: Kulturhistorisk bilderbok om frihetstid och gustaviansk tid*, Stockholm 1962, s. 278ff.
- 23 [Bergius (utg.)] 1758, s. III–152.
- 24 Både i fråga om handskrifter och tryckta verk återges, som tidigare nämnts, frakturstilen med antikva och antikvan med kursiv.
- 25 Se L[eonard] Bygdén, ”Några anteckningar rörande Censurväsendet i Sverige”, i *G. Benzelstjernas censurjournal 1737–1746*. Utgifven af L. Bygdén & E. Lewenhaupt, med inledning af L. Bygdén och register af E.H. Lind, Uppsala 1884–1885. Gustaf Benzelstjerna (1687–1746) var *censor librorum*, bokgranskare, från 1737 och fram till sin död. Anledningen till censur kunde vara att det presumtiva tryckalstret inte höll måttet (dvs. att det var undermåligt), eller att det innehöll klerikal kritik eller subversiva tendenser.
- 26 Om censurpolitik och granskningsprinciper under frihetstiden, se Thomas von Vegesack, *Smak för frihet. Opinionsbildningen i Sverige 1755–1830*, 2:a uppl., Stockholm 2001, s. 11–61, och för en längre framställning Anders Burius, *Ömhet om friheten. Studier i frihetstidens censurpolitik*, diss., Uppsala 1984.
- 27 Jfr Johannesson 1968, s. 10, och Lars Burman, *Den svenska stormaktstidens sonett*, diss., Uppsala 1990, s. 11.
- 28 Det skall noteras att de svenska djurgravdikterna är förhållandevis många. De svenska poeterna förefaller ha varit långt mer hågade att skriva djurgravpoesi än de danska och norska, något som torde hänga samman med att den dansk-norska barocken generellt sett är mer sakral än den svenska. Bland Thomas Kingos ungdomsdikter finner man tre exempel på djurgravpoesi. Den danske 1600-talsdiktaren och biskopen har skrivit ett poem kallat ”Sæbye-gaards KoeKlage”, en ”Grav-Skrift Over Dend plukkede Morten Gaas” samt ett epitaflum över en fluga. De två första återfinns i författarens *Samlede Skrifter*, del I. Udgivet af Hans Brix, Paul Diderichsen, F.J. Billeskov Jansen, København 1945, s. 3–32 resp. 44f., och den sistnämnda i *Samlede Skrifter*, del VI B: *Kommentar til bind III–V. Tillæg. Registre*. Med bidrag af Hans Blix m.fl., København 1974–1975, s. 636. ”Sæbye-gaards KoeKlage” (1665) avslutas med fyra rader lång, fiktiv gravinskriftion. Se vidare Sune Auken, *Eftermæle. En studie i*

- den danske dodedigtning fra Anders Arrebo til Søren Ulrik Thomsen, København 1998, s. 78–86. Även i jämförelse med tysk, engelsk och fransk djurgravpoesi från 1600- och 1700-talen står vi oss väl i konkurrensen (kanske skulle man, om man räknade, finna ungefär lika många poem i de fyra länderna).
- 29 Se Lars Huldén (utg.), *Långa vimplar, stinna segel eller svenska skalders ärekrans. Dikter från svensk stormaktstid*, Stockholm 1992, s. 80 resp. 140ff.
- 30 I kapitlet ”Pompe” i sin populärvetenskapligt hållna bok *Mjöhund och byracka. Hunden i skilda tider och kulturer*, Stockholm 1966, kåserar Nils Palmborg om Karl XII:s hund. Det kan tyckas litet märkligt att epitafiet inte har fått något utrymme i Olov Westerlunds avhandling, *Karl XII i svensk litteratur från Dahlstierna till Tegnér*, Lund 1951. Holmströms dikt nämns endast flyktigt på s. 47. I sin recension av boken kommenterar Staffan Björck denna brist. Han skriver: ”Den litterära behållningen av Westerlunds avhandling urvattnas tyvärr av att han gör lovar runt de stora, väsentliga diktverken. Ingenstans i hela boken återges de lysande kvicka epigrammen om Pompe eller om klockan som gått från 12 till 1. [– – –] [A]tt förf. så hastigt går förbi dessa stora nummer förrycker litteraturhistoriskt sett framställningens proportioner”. Staffan Björck, ”Olov Westerlund, Karl XII i svensk litteratur från Dahlstierna till Tegnér”, *Samlaren* 31. Ny följd (1950), s. 124–129; citatet s. 128. (Det kan noteras att Björck minns fel beträffande det kvicka och elaka epigrammet om klockan. Det skrevs till Fredrik I:s kröning 1720 och bör inte attribueras till Holmström utan till Carl Gustaf Cederhielm [1693–1740], Germund Cederhielm d.y.:s son. Holmström kan inte ha skrivit epigrammet, eftersom han hade varit död i mer än ett decennium då det nedtecknades.)
- 31 O.B. Hardison, *The Enduring Monument. A Study of the Idea of Praise in Renaissance Literary Theory and Practice*, Chapel Hill 1962, s. 29; Per S. Ridderstad, *Konsten att sätta punkt. Anteckningar om stenstilens historia 1400–1765*, diss., Stockholm 1975, s. 90f. För en utförlig beskrivning av den klassiska retoriken i Grekland och Rom, se George A. Kennedy, *Classical Rhetoric and its Christian and Secular Tradition from Ancient to Modern Times*, London 1980, s. 3–160 och Fafner 1991, s. 13–118.
- 32 Se Wivallius’ dikt om Gustav II Adolf, varav endast fragment finns bevarade, i Birger Berghs edition: i Kurt Johannesson & Håkan Möller (red.), *Hela världen är en teater. Åtta essäer om Lars Wivallius*, Stockholm 2007, s. 211–263. Se även Johannesson 1968, s. 17ff.
- 33 Förutom på svenska skrev Lucidor även på latin, tyska, franska, engelska, italienska och holländska. Arvid Hultin har noterat att poeten därtill använt en del finska ord. Arvid Hultin, *Torsten Rudeen. Ett bidrag till karolinska tidens litteratur- och lärdomshistoria*, diss., Helsingfors 1902, s. 35, not 2.
- 34 Beträffande Dahlstiernas gravdikt över Karl XI, se Börje Räftegård, *Dahlstier-*

- nas *Kunga Skald. Komposition och genremässig gestaltning*, diss., Göteborg 1971. Se även Johannesson 1968, s. 253–296.
- 35 Om denna treledade struktur se Hansson 1975, s. 56ff. och Hans Henrik Krummacher, "Das barocke Epicedium. Rhetorische Tradition und deutsche Gelegenheitsdichtung im XVII Jahrhundert", i Fritz Martini m.fl. (red.), *Jahrbuch der Deutschen Schiller Gesellschaft* 18 (1974), s. 97f.
- 36 Stina Hansson, [notisen] "'I folkrik och högförnam likföljes närvaro'", i Lars Lönnroth & Sven Delblanc (red.), *Den svenska litteraturen. I: Från forntid till frihetstid*, Stockholm 1987, s. 213.
- 37 Hansson 1975, s. 44.
- 38 [Olof Rudbeck d.y.], "Graf-Skrift Öfer Ingo: [...]", u.o., u.å. [1718]. Exemplaret i KB. Föremålet för dikten, Ingo Rudbeck (1633–1718), var stadsskrivare i Uppsala; han uppges ha haft "sit angenämaste nöje i Tobakspipan" och kröntes på sin ålderdom till "Tobaks-Kong" av några studenter, vilka vid tillfället även kastade ut kröningspengar av papp med hans emblem. C[arl] R[einhold] Berch, "Olof Rudbecks Lefernesbeskrifning", i *Samlingar i svenska historien. Första Häftet*, Upsala 1798, s. 2f., not b.
- 39 Gunnar Castrén, *Stormaktstidens dikning. Studier*, Helsingfors 1907, s. 137. Rudéens gravdikt över Hartwich von Geldern återfinns i Carl Fehrman & Magnus von Platen (utg.), *Sveriges litteratur. II: Renässans och barock*, Stockholm 1965, s. 207f., där den tryckts efter handskriften i V 16, UUB. Vem von Geldern var är okänt; Hultin (1902, s. 179, not 1) har dock noterat att denne i sin samtid varit omtalad för en skrift kallad *Rhabarbaromania*, dvs. 'Rabarbersjukan'. – Joachim Du Bellay (1522–1560) har även skrivit några djurgravdikter. Se t.ex. den långa "Vers françois et latins sur la mort d'un petit chat", u.o. [Parisiis], u.å. [1713], s. 1–19 (exemplaret i LUB); se även författarens "Epitaphe d'un chien" och "Epitaphe d'un petit chien" i hans *Poésies françaises et latines. Avec notice et notes par E. Courbet*, del 2, Paris u.å. [1954], s. 305f. resp. 352ff., där även "Epitaphe de l'Abbé Bonnet" återfinns på s. 361ff.
- 40 Per S. Ridderstad beräknar att antalet svensktryckta personskrifter från perioden 1600–1800 torde överstiga 50 000 och att de kan uppgå till så pass många som 100 000. Ridderstad 1981, s. 33. Handskrivna personskrifter är således inte inräknade här. En personskrift definierar Ridderstad som en skrift "riktad till eller ägnad minnet av särskilda personer" (s. 26). Enligt denna begreppsbestämning hör djurgravpoesin alltså till kategorin personverser (eftersom djurgravdikterna mindre är ägnade att bevara minnet av ett djur än av den människa eller de människor som hade det i sin ägo).
- 41 Om utformningen av gravdikterna, se avsnittet om tidens poetikböcker.
- 42 Beträffande ordlekar på brudparens namn, se Castrén 1907, s. 170ff., där flera exempel ges.

- 43 Malm 2004, s. 188.
- 44 Israel Holmström, *Samlade dikter. II: Kunglig panegyrik, gravdikter, bröllopsdikter, suppliker, politiska dikter*. Utg. av Bernt Olsson, Barbro Nilsson & Mats Malm, Stockholm 2001, s. 142. Adjektivet 'ljuvligt' betyder här sannolikt 'milt', 'vänligt', 'kärleksfullt' (inte 'utsökt' eller 'underbart' som i modernt språkbruk); se *SAOB*, spalt L 1005. I Bergius' *Allahanda* lyder den första av de två raderna: "Du söta Ängla-bild, du äst dig ej mer lijker" (del II, 1758, s. 35). Denne har alltså, som Malm framhåller, korrigerat dikten, så att den bättre skulle passa in i hans egen tid (Malm 2004, s. 188). I en kommentar till poemet i Holmström 2001, s. 119, talas det träffande om "den morbida sensualismen" i dikten, som ger den "en plats för sig" i den svenska barockpoesin, men som samtidigt gör att den "påminner både om Donne och andra utländska barockpoeter och om Stagnelius och Baudelaire".
- 45 Arvidi 1996, s. 142.
- 46 Hansson 1975, s. 45.
- 47 Malm 2004, s. 187.
- 48 Gunnar Broberg, *Kattens historia. Sverige speglat i djurets öga*, Stockholm 2004, s. 167.
- 49 För en diskussion av och aspekter på Descartes' djursyn, se Keith Thomas, *Människan och naturen*. Översättning: Karin Malmsjö, Stockholm 1988, s. 32f. & *passim* och Broberg 2004, s. 46, 61, 167 & *passim*. Olof Rudbeck d.ä. utförde på 1600-talets senare hälft experiment – vivisektioner – med levande hundar och katter, vilket ledde fram till den viktiga upptäckten av lymfkärllssystemet (Gunnar Broberg, "Förord", i Thomas 1988, s. 9). För en noggrann granskning av Descartes' djursyn, se Peter Harrison, "Descartes on animals", *The Philosophical Quarterly* 42 (1992), s. 219–227. Det kan noteras att det i Dalins bibliotek fanns en *Reflexions sur l'ame des Bestes* (ett filosofiskt verk med denna titel utkom 1740). Henrik Schüek, "Ur gamla anteckningar, XI. Till Dalins biografi", *Samlaren* 2. Ny följd (1921), s. 148.
- 50 En annan underkategori till begravningsdiktningen, som inte var ovanlig, var det s.k. autoepitafiet. Autoepitafierna var gravdikter som poeterna skrivit över sig själva och som kunde vara skämtsamma och självvironiska men som ofta var allvarliga och avsedda att efter döden ristas in på den egna gravstenen. Jag avser att återkomma till denna dikttyp i ett annat sammanhang.
- 51 Angående parodins förhållande till burlesken, se Henryk Markiewicz, "On the Definitions of Literary Parody", *To Honor Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his Seventieth Birthday, 11 October 1966*, vol. II, The Hague & Paris 1967, s. 1264–1272. Termen parodi, som betyder "sång som sjungs bredvid", används här i den konventionella och transhistoriska innebörd som den ges i t.ex. *Svenskt litteraturlexikon*, 2:a utvidgade uppl., Lund 1970, s. 429, där

- det heter att en parodisk text ”förutsätter en stilistisk förebild och kan sägas vara en förlöjligande imitation av en allvarlig dikt”. Jfr med definitionen i J.A. Cuddon, *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, 4:e uppl., London 1998 (1977), där författaren definierar termen som ”The imitative use of the words, style, attitude, tone and ideas of an author in such a way as to make them ridiculous” (s. 640). Se även t.ex. Gero von Wilpert, *Sachwörterbuch der Literatur*, 3:e uppl., Stuttgart 1961 (1955), s. 431ff.
- 52 Jan Stolpes översättning, här efter Eva Hættner Olafsson, ”Parodins dimensioner. Komik, kritik eller ironi?”, *Tidskrift för litteraturvetenskap* nr 3/1978, s. 143. Se även F.J. Lelièvre, ”The Basis of Ancient Parody”, *Greece & Rome* 1 (1954), s. 73.
- 53 Angående Scarron se Antoine Adam, *Histoire de la littérature française au 17e siècle. 2: L'époque de Pascal*, Paris 1951, s. 75–82 & passim.
- 54 Ridderstad 1975, s. 105, not 65 och s. 100. Se även Annika Ström, *Lachrymae Catharinae. Five Collections of Funeral Poetry from 1628. Edited with Studies on the Theoretical Background and the Social Context of the Genre*, diss., Stockholm 1994, s. 48. Se även Gunhild Bergh, *Litterär kritik i Sverige under 1600- och 1700-talen*, diss., Uppsala 1916, s. 17ff., särskilt s. 19.
- 55 Hættner Olafsson 1978, s. 143 och där anförd litteratur. Se även Lelièvre 1954, s. 78.
- 56 Enligt Fredrik Böök var Wexell möjligen född i Karlskrona och till professionen ”coopvaerdikapten”. Fredrik Böök, *Romanens och prosaberättelsens historia i Sverige intill 1809*, diss., Lund 1907, s. 56.
- 57 1756 års överflödsförordning hörde inte till de mest omfattande. Se härom Sten Carlsson m.fl., *Den svenska historien. 6: Frihetstiden, 1719–1772*, Stockholm 1967, s. 223. För en allmän beskrivning av landets överflödsförordningar under 1600- och 1700-talen, se Pernilla Jonsson & Leif Runefelt, ”Konsumtion: identitet, makt och livets nödtorft”, i Susanna Hedenborg & Mats Morrell (red.), *Sverige – en social och ekonomisk historia*, Lund 2006, s. 333ff.
- 58 Svante Didrik Wexell, ”Graf-Skrift Öfwer Det Landförwiste Swenska Öfwerflödet”, Stockholm 1757 (exemplaret i LUB). Författaren publicerade bl.a. romanen *Rolofs Händelser Gastuvs Sons, Prinsens Utaf Goa*, som trycktes i Stockholm 1755. Se vidare Mats Malm, *Textens auktoritet. De första svenska romanernas villkor*, Stockholm/Stehag 2001, s. 172–186.
- 59 Dikten är tryckt i veckoskriften *Nytt och Gammalt* nr 21, Stockholm 1767, s. 167f. Dikter av det här slaget cirkulerade naturligtvis även i handskrift. I De la Gardieska samlingen i Lunds universitetsbibliotek finns t.ex. dikten ”Öfwer Cafféförbudet wid 1765 års Riksdag”, som har undertiteln ”Wisa” och börjar: ”Säg icke nej, fast det är af förbudna classen” (Cod. coll. I:7, nr 240).
- 60 Se Bo Peterson, ”Yppighets Nyttä och Torftighets Fägnad”. Pamflettdebatten om 1766 års överflödsförordning”, *Historisk tidskrift* 104 (1984), s. 3–46.

- 61 Sigfrid Svensson, ”Kaffe”, i Sigurd Erixon & Sigurd Wallin (red.), *Svenska kulturbilder*. Ny följd. Tredje bandet, del V, Stockholm 1936, s. 146f.
- 62 Janne Charlesen, *Strickerska bröllopsverserna: slagträ mellan hattar och mössor. Något om frihetstidens politiska stridigheter*, Karlshamn 1994, s. 5f. Johan Stagnell (eller Stagnel) är ett namn i den svenska teaterhistorien. Han skrev komedier och farsor, bl.a. *Baron Sjelfklok och Fröken Granlaga* (1753) och *Jesper Hjernelös* (1756). Han var bror till Erik Johan Stagnelius’ farfar. Se vidare Charlesen 1994, s. 20–26 och Bror Olsson, ”Johan Stagnel”, i densamme, *Kalmar stifts herdaminne. Det gamla Kalmarstiftets Klerus från äldsta tider till våra dagar*, del I, Kalmar 1951, s. 178–184.
- 63 Nils Sparrman, ”Suck och Tårar Med Tröst och hugswalelse Öfwer Den högra Handen [...]”, Stockholm 1716. Exemplaret i KB.
- 64 [Johan Eric Fant & August Theodor Låstbom], *Upsala ärkestifts herdaminne*, del I, Upsala 1842, s. 141.
- 65 De båda epitafierna citeras och kommenteras i Georg Braungart, ”Barocke Grabschriften: Zu Begriff und Typologie”, i Hans Feger (utg.), *Studien zur Literatur des 17. Jahrhunderts. Gedenkschrift für Gerhard Spellerberg (1937–1996)*, Amsterdam 1997, s. 455f.
- 66 Dikten, vars författare är anonym, citeras efter Geoffrey Grigson (utg.), *The Faber Book of Epigrams and Epitaphs*, London 1977, s. 21.
- 67 Ridderstad 1981, s. 25.
- 68 Om Lidéns samlarverksamhet, se Lars Lindholm, *Johan Hinric Lidén. Lärd och resenär*, diss., Uppsala 1978, särskilt s. 73–83. Lidén har bl.a. skrivit den litteraturhistoriska avhandlingen *Historiola litteraria poetarum Svecanorum*, Upsaliæ 1764–1772.
- 69 UUB, V 8, ”Miscellanea Poetica Suecana” [opag.]. (Ur J.H. Lidéns samling, mest 1700-tal.)
- 70 Se även t.ex. ”En Kocks Graffskriff” i Arvidi 1996, s. 89, som f.ö. går tillbaka på Martin Opitz’ epitafium över en kock i *Teutsche Poemata* (1624). – Se även ”Grafskrift 1753 öfwer Mäster Olof, gamla kocken på Fullerö” i SSB, Knös 63:4g.
- 71 Ridderstads välfunna benämning/översättning (1975, s. 52).
- 72 Franciscus Swertius [Frans Sweerts] (utg.), *Epitaphia loco-Seria [...]*, Coloniae 1623, s. 224–238.
- 73 [Anonym red.], *Epigrammatiska grafskrifter och epitafier. Samlade ur flera författares skrifter*, Götheborg 1828, s. 1 (nr 1) och s. 13 (nr 45). Den senare (dikten över katten) är annorlunda utformad i antologin, där den i stället behandlar en fiktiv människa. Den heter där ”Öfwer en, som blott warit sin Hustrus man” och lyder: ”Här hwilar Matts Katt. / God dag, werld, god natt!” (jfr Bergius 1757, del VIII, s. 110). Se även dikter av det här slaget i antologin *Lustiga Saker, Til Ro och Nöje*, del I, utgiven i Stockholm 1759.

- 74 Om humoristiska epitafier från 1800- och 1900-talen, se Karl S. Guthke, "Laughter in the Cemetery. Stories Told by Epitaphs", *Fabula* 43 (2002), s. 197–226.
- 75 Carl Gustaf Tessin, *Ytterligare. Ledige. Stunder*, Stockholm 1751, opag.
- 76 Se Ridderstad 1975, om Tessin särskilt s. 322–342.
- 77 Se *ibid.*, s. 60f., där dikten citeras följd av en översättning till svenska. Några svenska exempel på stenstilar över döda djur känner jag inte till. Lipsius' dikt står enligt Ridderstad som ett slags typexempel för den europeiska inskriptionskonsten vid 1600-talets början.
- 78 UUB, Nordin 1140, "Satirer öfwer bestämda personer och tilldragelser I".
- 79 Ingmar Carlsson, *Frihetstidens handskrivna politiska litteratur. En bibliografi*, Göteborg 1967, s. 95, nr 577:2.
- 80 Ewert Wrangel, "'Versekrig' under frihetstiden", *Samlaren* 5 (1884), s. 47. Carlsson 1967, s. 95, nr 577.
- 81 Carlsson 1967, s. 40, nr 190:2. Dikten citeras (efter autografen i Krageholm, Daliniana I nr 14) i Ingmar Carlsson, *Olof Dalin och den politiska propagandan inför "lilla ofreden"*. *Sagan Om Hästen och Wår-Wisa i samtidspolitisk belysning*, diss., Lund 1966, s. 327. Angående denna dikt även Wrangel 1894, s. 54f. och Ingmar Carlsson, *Hovskalden Olof von Dalin i konflikt och knipa. En hovkansler, rikshistoriker, författare och poet i konflikt med politiker, präster, fornforskare och andra författare*, Varberg 2006 (= 2006a), s. 15f.
- Vissa 1700-talsdikter över döda kunde vara grovt klandrande, t.o.m. ärekränkande. I De la Gardieska arkivet finns t.ex. en anonym gravdikt avfattad på stenstil över riksrådet Nils Palmstierna (1696–1766). Dikten uppges vara skriven samma år som Palmstierna dog, alltså 1766, och den förintar fullständigt sitt föremål. Bl.a. heter det: "Wandrings. Man. [– –] Denna. Grift. / förvarar. Palmstjerna. / för. detta. / Rikets. Råd. / märck. / Falskhet. var. dess. äreminne. / Blodskuld. Dess. prydnad. för. Efterverlden. / Hämndgirighet. dess. utmärckta. Beröm." LUB, Cod. coll. I:4a nr 34.
- 82 Se exempelvis antologin *Hier liegen meine Gebeine, ich wollt' es wären Deine. Grabinschriften für alle Fälle*. Gesammelt von Enno Hansing, Bremen 1997.
- 83 Ridderstad 1983, s. 241.
- 84 Lars Gustafsson, "Litteratur och miljö", i Stellan Dahlgren m.fl., *Kultur och samhälle i stormaktstidens Sverige*, Stockholm 1967, s. 111.
- 85 Gustafsson 1967, s. 95.
- 86 *Ibid.*, s. 112.
- 87 Bo Bennich-Björkman, *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550–1850*, diss. Uppsala, Stockholm 1970, s. 88.
- 88 Bennich-Björkman 1970, s. 88.

- 89 Ibid., s. 87f.
- 90 Magnus von Platen, *Yrkesskalder – fanns dom? Om tillfällespoeternas försörjningsfråga*, Stockholm 1985.
- 91 von Platen 1985, s. 23f.
- 92 Ibid., s. 23–35.
- 93 Stina Hansson, *Från Hercules till Swea. Den litterära textens förändringar*, Göteborg 2000, s. 55, not 5.
- 94 Stina Hansson, ”Efterskrift”, i [Gerhardus Johannes] Vossius, *Elementa rhetorica*. Översatt och utgiven av Stina Hansson, Göteborg 1990, s. 39ff.
- 95 Anders Eriksson, ”Inledning”, i *Retoriska övningar: Afihonios’ Progymnasmata*, Nora 2002, s. 34f.
- 96 Carl Fehrman, ”Karolinsk barock och klassicism”, i E.N. Tigerstedt (huvudred.), *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*, del II, 2:a bearbetade uppl., Stockholm 1967, s. 10. För en utmärkt diskussion av *imitatio* se även Thomas M. Greene, *The Light in Troy. Imitation and Discovery in Renaissance Poetry*, New Haven & London 1982.
- 97 Annika Ström, ”Imitation och kompositionsteknik i nylatinska begravningsdikter”, i Hans-Erik Johannesson m.fl. (red.), *Mimesis förvandlingar. Tradition och förnyelse i renässansens och barockens litteratur*, Stockholm 2002, s. 115f. och där anförd litteratur. Se även Johannesson 1968, s. 69, not 1.
- 98 Min användning av begreppen tradition, influens och dialogicitet knyter delvis an till diskussionen i Anders Mortensen, *Tradition och originalitet hos Gunnar Ekelöf*, diss. Lund, Stockholm/Stehag 2000, s. 27–33 & *passim*.
- 99 Hansson 1975, s. 50.
- 100 Om Lucidors ”Gilliare Kwaal” se *ibid.*, s. 127–146.
- 101 Det bör observeras att poeterna redan under karolinsk tid vände sig till borgarklassen, där fr.a. de rika handelshusen var viktiga i sammanhanget.
- 102 Wulf Segebrecht, *Das Gelegenheitsgedicht. Ein Beitrag zur Geschichte und Poetik der deutschen Lyrik*, Stuttgart 1977.
- 102b Ewert Wrangel, *Frihetstidens odlingshistoria. Ur litteraturens häfder 1718–1733*, Lund 1895.
- 103 Janne Lindqvist, *Dygdens förvandlingar. Begreppet dygd i tillfällestryck till handelsmän före 1780*, diss., Uppsala 2002; Jan Drees, *Die soziale Funktion der Gelegenheitsdichtung. Studien zur deutschsprachigen Gelegenheitsdichtung in Stockholm zwischen 1613 und 1719*, diss., Stockholm 1986.
- 104 En internationell studie som förtjänar omnämnande är Sonja Fortunette Witstein, *Funeraire poëzie in de Nederlandse renaissance. Enkele funeraire gedichten van Heinsius, Hooft, Huygens en Vondel bezien tegen de achtergrond van de theorie betreffende het genre*, diss. Utrecht 1969, som innehåller en engelsk sammanfattning.

- 105 Castrén 1907, s. 125–141.
- 106 Carl Fehrman, *Diktaren och döden. Dödsbild och förgängelsetanke i litteraturen från antiken till 1700-talet*, Stockholm 1952; Magnus von Platen, *Johan Runius. En biografi*, diss., Stockholm 1954. Se även Stefan Ekmans avhandling, "I skuggan af din graf, jag på min lyra slår". *Carl Michael Bellmans dikter över döda i relation till diktypens svenska tradition och funktion i nyhetspressen under senare delen av 1700-talet*, diss., Göteborg 2004, och Göran Stenbergs avhandling i nordiska språk, *Döden dikterar. En studie av likpredikningar och gravtal från 1600- och 1700-talen*, Stockholm 1998.
- 107 Ulf Gran, *Studier i manierism*, otryckt licentiatavhandling, framlagd vid professor Carl Fehrmans seminarium, Lund 1963.
- 108 För artiklar om Carmen III och *Amores* II.6, se kommande hänvisningar i denna avhandlingens femte resp. andra kapitel.
- 109 Gerhard Herrlinger, *Totenklage um Tiere in der antiken Dichtung. Mit einem Anhang byzantinischer, mittellateinischer und neuhochdeutscher Tierepikedien*, diss. Tübingen, Stuttgart 1930. Det något svårfångade adjektivet *pointiert* definieras i den tyska ordboken *Duden* som "scharf zugespitzt, gezielt", alltså ungefär 'tillspetsat, med tydlig adress till'.
- 110 Joshua Scodel, *The English Poetic Epitaph. Commemoration and Conflict from Jonson to Wordsworth*, Ithaca & London 1991, s. 375–383; Karl S. Guthke, *Epitaph Culture in the West. Variations on a Theme in Cultural History*, Lewiston, N.Y. 2003, s. 287–324. Fr.a. 1900-talet behandlas i Guthkes bok, varför den är av mindre vikt för mina studier.
- 111 Ingrid H. Tague, "Dead Pets: Satire and Sentiment in British Elegies and Epitaphs for Animals", *Eighteenth-Century Studies* 41 (2008), s. 289–306.
- 112 Jan M. Ziolkowski, *Talking Animals. Medieval Latin Beast Poetry, 750–1150*, Philadelphia 1993.

Här och var finner man enstaka notiser och avsnitt om djurgravpoesi. I en kommenterad textsamling om djuren i tysk vitterhet, Hans Schumachers *Die armen Stiefgeschwister des Menschen. Das Tier in der deutschen Literatur*, Zürich 1977, refererar författaren ett antal historier och händelser. Ett par exempel: När Thomas Manns sons schäfer blev överkörd 1950, skickade han sonen en avskrift av 1700-talspoeten Matthias Claudius' hyperboliska gravdikt "Als der Hund tot war", med de inledande raderna: "Alard ist hin, und meine Augen fließen / Mit Tränen der Melancholie!" (s. 189). Här får vi även läsa om Richard Wagners hund Ruß, på vars gravsten står inristat: "Hier ruht und wacht Wagners Ruß". Schumacher nämner även att Lord Byron skrivit en gravdikt över sin hund Boatswain. (Byrons dikt finns i svensk översättning av C[arl] V[ilhelm] A[ugust] Strandberg [Talis Qualis]; se dennes *Samlade vitterhetsarbeten*, del II, Stockholm 1877, s. 6f.) I ett brev till sin syster skriver

Friedrich Hölderlin att han ämnar författa en gravdikt över en hund som dött; han förklarar: "[I]ch bin kindisch wehmütig geworden über den Tod des guten Tierchens". Och Gotthold Ephraim Lessing har skrivit en spirituellt dikt över en död apa, som inleds: "Hier liegt er nun, der kleine, liebe Pavian" (s. 194).

- 113 Se L[orenzo] Hammarsköld, *Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar*. Öfversedd och utgifven af P[er] A[dolph] Sondén, Stockholm 1833 (1:a uppl. utkom i två delar 1818–1819), s. 158; P[eter] Wieselgren, *Sveriges sköna litteratur, en öfverblick vid akademiska föreläsningar*. II: *Reformationens och den protestantiska ridderlighetens tidevarf*, Lund 1835, s. 452; C[arl] J[ulius] Lénström, *Handbok i poesiens historia*. II: *Från 1500 till 1841*, Örebro 1841, s. 212 (i sin långa uppräknings av 1600-talspoeter skriver Lénström om Holmström endast att han är "att förtiga"); Bernhard Elis Malmström, *Grunddragen af svenska vitterhetens historia*. I: *Stjernhjulm–Fribetstiden*, Örebro 1866, s. 64, Otto Sylwan (red.), *Svenska litteraturens historia*. I: *Fortiden, medeltiden, reformationstiden, stormaktstiden, sjuttonhundratalet*, Stockholm 1919, s. 263; E[ugène] N[apoleon] Tigerstedt, *Svensk litteraturhistoria*, 3:e rev. uppl., Stockholm 1960, s. 132; Alrik Gustafson, *Den svenska litteraturens historia. Före 1900*, Stockholm 1963, s. 97, samt Lönnroth & Delblanc (red.) 1987, s. 273. I det sistnämnda verket citeras dikten av kapitelförfattaren Kurt Johansson (kapitlet heter "Karolinsk barock – adelsprakt och kungahyllning") för att därefter kommenteras med orden: "Många tusen skulle också röna denna 'hjältedöd', innan kungen och Sveriges stormaktstid 1718 fick sitt slut i en lerig skyttegrav." Det kan tilläggas att inte heller Atterbom diskuterar Holmström i *Svenska siare och skalder*. Holmströms namn dyker endast upp vid ett tillfälle, på s. 267 i 2:a upplagan; i en not till namnet heter det: "Författaren till den bekanta grafskriften öfver Carl XII:s hund Pompe". P[er] D[aniel] A[madeus] Atterbom, *Svenska siare och skalder eller grunddragen af svenska vitterhetens häfverder intill och med Gustaf III:s tidevarf*, del II, 2:a uppl. (= *Samlade skrifter i obunden stil*, III:2), Örebro 1862. – Under senare år har en av Lindschölds hundgravdikter och Holmströms Pompe-epitafium berörts av Bernt Olsson. Han påpekar att "[ä]ven obetydliga händelser ansågs betydelsefulla att göra till föremål för poesi och konst. David Klöcker Ehrenstrahl fick som hovmålare av änkedrottningen i uppdrag att måla hennes hundar. [...] Motsvarande tjänster på diktens område gjorde Erik Lindschöld [...]" Olsson tillägger: "Ett mästerverk i genren åstadkom Israel Holmström [...] med sitt kända epigram över Karl XII:s hund Pompe." Bernt Olsson & Ingmar Algulin, *Litteraturens historia i Sverige*, 3:e uppl., Stockholm 1994, s. 55, se vidare s. 95. – Angående Schück & Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, se längre fram i avhandlingen (kapitel 5).

- 114 Det kan nämnas att Hanselli utgav del II–VI av antologin tillsammans med Eichhorn.
- 115 C[hristoffer] Eichhorn, [kapitlet] ”Sällskapspoesien under Karlarnes tidehvarf”, i densamme, *Svenska studier. Strödda bidrag till fäderneslandets odlings-, litteratur- och konst-historia. Ny samling* [= del 2], Stockholm 1872, s. 188.
- 116 Ewert Wrangel, *Det carolinska tidehvarfvets komiska diktning*, diss., Lund 1888, s. 195f.
- 117 Jfr Ridderstad 1975, s. 271, not 7, som påtalar Martin Lamms ”bristande insikter i stormaktstidens diktning och diktteori”.
- 118 Carina & Lars Burman, ”Inledning”, *Poetiskt och prosaiskt. Texter från svenskt 1600- och 1700-tal*, Lund 1992, s. 14.
- 119 Per S. Ridderstad, ”Tryck för tillfället”, i Harry Järv (red.), *Den svenska boken 500 år*, Stockholm 1983, s. 240. Se även Ridderstads artikel ”Diktning för tillfället”, i Jacob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, Lund 2005, s. 513–529, 604–606 och 629.
- 120 Gustafsson 1967, s. 112.
- 121 En bildmässigt djärv och nyskapande poet från 1600-talet var t.ex. Olof Wexionius (1656–1689/90). Samtidigt som Wexionius’ dikter är goda exempel på barockens poetiska smak äger han ett inte ringa mått av originalitet. I den långa dikten ”Melancholie” i samlingen *Sinne-Afwel* (1683/1684) bjuder han på metaforer och ordvändningar som gör dikten till en av de mest fascinerande skapelserna i den svenska barocken. Se min introduktion till poeten, ”Wij trampa alle jämpit i Dödlighetens Skoor. Några inledande ord om Olof Wexionius”, i Olof Wexionius, *Melancholie och andra dikter*. Urval, inledning och kommentarer av Daniel Möller, Stockholm 2008, s. 7–38, och min artikel ”Multna grifter, kulna gravar. Bengt Lidner och barockpoesin”, i Anna Cullhed m.fl. (red.), *Poetens monopolium. Bengt Lidner 250 år*. Lund 2009, s. 209–221, samt Bernt Olssons resonemang i artikeln ”Ekelöf, Lindegren och barockpoesien”, i Rolf Arvidsson (red.), *Diktaren och hans formvärld. Lunda-studier i litteraturvetenskap tillägnade Staffan Björck och Carl Fehrman*, Malmö 1975, s. 82f.
- 122 von Platen 1954, s. 72.
- 123 Redan det sena, litterära 1700-talet kunde yvas över sin egen förträfflighet i förhållande till äldre epoker. En smakdomare som Carl Gustaf af Leopold (1756–1829) menade t.ex. att de svenska 1600- och tidiga 1700-talspoeterna – författaren avser här alla svenska skaldar före Dalin (ibland med undantag för Stiernhielm) – var ”fördunklade genom mer förädlad smak och verkligare förtjenster”. *Carl Gustaf af Leopolds samlade skrifter*. Femte bandet, Stockholm 1833, s. 426.

- 124 Ridderstad 1975, s. 105, not 65 och s. 100; Ström 1994, s. 48.
- 125 Hansson 2000, s. 9.
- 126 Se Martin Opitz, *Buch von der deutschen Poeterey* [1624], Tübingen 1963.
- 127 Hansson 2000, s. 10.
- 128 Ridderstads övers. i 1975, s. 106. Scaligers poetik har utgivits med parallelltext på latin och tyska, *Poetices libri septem. Sieben Bücher über die Dichtkunst*. Unter Mitw. von Manfred Fuhrmann; hrsg. von Luc Deitz und Gregor Vogt-Spira, Stuttgart-Bad Cannstatt 1994.
- 129 Här används 3:e upplagan från år 1600 (exemplaret i KB).
- 130 Jacobus Pontanus, *Poeticarum institutionum libri III. Editio tertia cum auctario, & Indice hactenus desiderato. Eiusdem Tyrocinium poëticum cum supplemento*, Ingolstadii 1600 (1594), s. 201ff.
- 131 Pontanus 1600, s. 234ff.
- 132 Pontanus 1600, s. 236ff. Översättning Anders Piltz.
- 133 [Athonios, *Progymnasmata*, i] Anders Eriksson, *Retoriska övningar: Athonios' Progymnasmata*, Nora 2002, s. 65.
- 134 Ibid., s. 65ff. – Det skall noteras, vilket Kristiina Savin har gjort mig uppmärksam på, att ett stycke i den 700-sidiga retorikhandboken *Institutiones oratoriae* (1664) av Martinus Miltopaeus (1631–1679) handlar om olika sätt på vilka man kan lovprisa djur – fr.a. vad (vilka egenskaper) hos dem som man bör prisa. Stycket heter ”De modo laudandi animalia bruta” och återfinns på sidorna 376–386. Författaren påpekar bl.a. att de stumma djuren kan prisas för sin styrka, användbarhet, skönhet, rörlighet, sång, trohet, kärlek till sina hussar (herrar), tacksamhet, klokhets och tapperhet, samt för sina egenskaper och boplatser, etc. Miltopaeus var professor i värtalighet vid Åbo akademi.
- 135 Ridderstad 1975, s. 101.
- 136 Se Hardison 1962, s. 113 not 4 och där anförd litteratur.
- 137 Ibid., s. 113.
- 138 Ordet epigram associeras i allmänhet med korta, satiriska dikter. På 1600-talet hade ordet fortfarande kvar sin ursprungliga betydelse av ’inskrift’ och ’överskrift’ (på minnesmärken, tavlor och porträtt), men innefattade därtill i stort sett alla slags smådikter av reflekterande art: ”allehanda sententiöst utformad levnadsvishet, koncentrerad reflexion, ’destillerad filosofi’, dessutom kortfattade praktiska levnadsregler.” Axel Lindqvist, ”Det tyska 1600-talsepigramets motiv och tendenser. Några konturer”, *Göteborgs högskolas årsskrift* 55:1 (1949), s. 6f.
- 139 SAOB, spalt E 695; se även Peter Gillgren, *Gåva och själ. Epitafiemåleriet under stormaktstiden*, diss. Uppsala 1995, s. 19f.
- 140 Ridderstad 1975, s. 220. Ordet epicedium saknas i SAOB.
- 141 Alastair Fowler har understrukit det välkända förhållandet att olika genrer

har en benägenhet att korsa och gå in i varandra. Genrer förändras ständigt och låter sig inte definieras strikt klassifikatoriskt. Se Alastair Fowler, *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Oxford 1982, s. 4f. *et passim*.

- 142 Se Sven Delblanc, ”Stiernhielm – renässansförfattaren”, i Lönnroth & Delblanc (red.) 1987, s. 196, som kallar *Hercules* för ”ett djärvt experiment”.

KAPITEL I

- 1 Om europeiska monarkers förhållande till sina sällskapsdjur från renässansen till idag, se Katharine MacDonagh, *Reigning Cats and Dogs. A History of Pets at Court Since the Renaissance*, London 1999.
- 2 Eva-Lena Bengtsson, ”Kungliga djur”, i Eva-Lena Karlsson & Rebecka Millhagen (huvudred.) samt Dick Norberg (fotografier), *Strömsholms slott*, Stockholm 2005, s. 203.
- 3 Se [Pierre de Ronsard], *Œuvres complètes*, del XIV. Edition critique avec introduction et commentaire par Paul Laumonier, Paris 1948, s. 110ff. Se utläggning av dikten i Margaret de Schweinitz, *Les épitaphes de Ronsard. Étude historique et littéraire*, diss., Paris 1925, s. 106ff. Schweinitz kallar på s. 107 dikten ”[une] gentille pièce d’un réalisme amusante” (ett trevligt stycke underhållande realism). Se även Annette H. Tomarken, *The Smile of Truth. The French Satirical Eulogy and its Antecedents*, Princeton 1990, s. 204f.
- 4 Se [Matthew Prior], *The Literary Works of Matthew Prior*. Edited by H. Bunker Wright & Monroe K. Spears, del I, Oxford 1959, s. 124f.
- 5 Se Jan-Öjvind Swahn, *I glädje och sorg. Personverser från Kungl. Amiralitetsboktryckeriet i Karlskrona 1728–1799 jämte en inledning om personverserna som festsed*, Karlskrona 1963, s. 8.
- 6 Johannesson 1968, s. 38.
- 7 Jfr Bernt Olsson, ”De tre Karlarna i samtidslitteraturens spegel”, i [Gudrun Ekstrand (red.)], *Tre Karlar: Karl X Gustav, Karl XI, Karl XII* (Livrustkammaren 1984), Stockholm 1984, s. 97.
- 8 *Certamen equestre: Karl XI:s karusell inför samtid och eftervärld; Karl XI’s Carousel for his Contemporaries and for Posterity*. Utg. av Jonas Nordin, Stockholm 2005. *Certamen equestre* anno 2005 är en kommenterad faksimilutgåva i två band av Ehrenstrahls planschverk, som är en av de mest påkostade trycksakerna över huvud taget i äldre svensk bokutgivning; det innehåller 62 planscher och skildrar ceremonierna kring trontillträdet.
- 9 Henrik Schück & Karl Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*. II: *Refor-*

- mationstiden och stormaktstiden*, 3:e fullständigt omarbetade uppl., Stockholm 1927, s. 386. – Lindschöld var dock i än högre grad en *homo novus*, en uppkomling, än Dalin. Barockpoeten blev riksråd och greve.
- 10 För biografiska uppgifter om Lindschöld, se Stig Jägerskiölds artikel i *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXIII, Stockholm 1980–1981, s. 588–595, och Enoch Ingers, *Erik Lindschöld. Biografisk studie*, del I, diss., Lund 1908. Ingers går tyvärr bara fram till 1680 (en andra del utkom aldrig) och berör endast Lindschölds litterära verksamhet i förbigående.
- 11 Se *Den stoora Genius. Ballet, Til Hans Konungl. Mayst:tz Konung Carl den Elfftes Födelsedag den fämptonde, Dansad på Stockholms Slåt [...]*, Stockholm 1669. För biografiska uppgifter om poeten, se Ingers 1908, Jägerskiölds nämnda artikel i *Svenskt biografiskt lexikon*, samt Samuel Wirænius' likpredikan, *Gudz Trofasthet och Barmhertighet emot sina Tiänarel [...] När [...] Printz CARLS Gouverneur [...] Herr Erich Lindschöld! [...] blef beledsagat till sitt Hwilorum uti Ridderholms Kyrkian [...] den 19. Octobris, anno 1690*, Stockholm 1690.
- 12 Per Hanselli (utg.), *Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelms till Dalin*, del IV, Upsala 1866, s. 101–248.
- 13 UUB, Palmskiöld 390, ”Smärre Poësier af Nämnde Auctorer [...]” = ”Erici Lindschöldii Poëmata” (volymen innehåller 88 sidor av Lindschöld); UUB, V 34, ”E. Lindsköld, Dikter”. I UUB:s handskriftskatalog, ”Vitterhet”, heter det under signum V 34: ”Lindsköld, Erik: Dikter på svenska och latin. (Ur Cederhjelmiska Samlingen. Till största delen original.)” V 34 innehåller dock *inte* de båda hundepitafierna, såsom Lars Huldén uppger i en kommentar i antologin *Långa vimplar, stinna segel* (1992, s. 251). Här finns däremot anteckningar på latin och svenska om Karl XI:s hästar, bl.a. Kortom och Brilliant, och en notering om att Karl XI föll en björn 1681.
- 14 [Carl Gustaf Nordin], ”Inträdes-tal, hållna uti Svenska Akademien den 13 maj 1786 af [...] friherre Gustaf Mauritz Armfelt och mag. Carl Gustaf Nordin”, *Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1786*, del I, Stockholm 1801, s. 113.
- 15 Hammarsköld 1833, s. 99. Riksdagsmannen som Hammarsköld talar om hette Per Olsson. Lindschölds dikt om honom återfinns bl.a. i Palmskiöld 390 (UUB); se även Hanselli, del IV, 1866, s. 221. Per Olsson var bondeståndets talman; han avmålades 1686 av Ehrenstrahl.
- Martin Lamm skriver om Israel Holmströms Pomedikt, att med Holmström blir ”denna egendomliga diktgenre ännu mer modern”. Martin Lamm, *Olof Dalin. En litteraturhistorisk undersökning af hans verk*, diss., Uppsala 1908, s. 68. Lamm skriver ”ännu mer modern” eftersom han just påpekat att Lindschöld skrivit i genren.
- 16 Atterbom 1862, s. 118.
- 17 Angående stormaktstidens poeters låga anseende under romantiken, se Sig-

- brit Swahn, *Ryktets förvandlingar. Stiernhielm, Lucidor och Runius bedömda av 1700-talet – en studie i den litterära kritikens utveckling i Sverige*, diss., Lund 1974.
- 18 Wrangel 1888, s. 102, not 2.
- 19 Se James Hutton, *The Greek Anthology in France and in the Latin Writers of the Netherlands to the Year 1800*, Ithaca, N.Y. 1946, och densamme, *The Greek Anthology in Italy to the Year 1800*, Ithaca, N.Y. 1935.
- 20 Hermann Beckby, ”Einführung in die Griechische Anthologie”, i densamme (red.), *Anthologia Graeca. Griechisch-deutsch*, I: *Buch I–VI*, 2:a uppl., München u.å. [1965] (1957), s. 77 & *passim*.
- 21 I artikeln ”Erik Lindschöld – statsman och diktare”, *Linköpings stiftsbok* 85 (1990), s. 102, skriver Bernt Olsson: ”Under tiden vid hovet, i början av 1670-talet, blev Lindschöld god vän med Haquin Spegel, som då var hovpredikant.
- 22 Jfr Jesper Svenbro, som i en artikel om Georg Stiernhielms berömda silkesmasksonett bl.a. jämför denna med en hellenistisk poet, representerad i *Anthologia Graeca* (i detta fall epigram IX.372). Jesper Svenbro, ”Bombyx och Psykhe. Antik poesisyn i Georg Stiernhielms ’Emblema Authoris’”, i Stig Örjan Ohlsson & Bernt Olsson (red.), *Stiernhielm 400 år. Föredrag vid internationellt symposium i Tartu 1998*, Stockholm 2000, s. 321–329. (Artikeln är under namnet ”Silkesmasken och fjärilen” omtryckt i författarens *Fjärilslära. Antika, barocka och samtida figurer för det skrivna ordet och läsandet*, Stockholm 2002, s. 122–135.)
- 23 Johannesson 1968, s. 22.
- 24 Se Haquin Spegel, *Samlade skrifter*. III: *Världsliga dikter*, del I–II, utg. av Bernt Olsson, Barbro Nilsson & Birgit Neumann, Stockholm 2006 resp. 2008, *passim*, t.ex. epigram I:12 i del I s. 31 med kommentar i del II, s. 40, och epigram I:71 i del I, s. 39 med kommentar i del II, s. 54. Delar av *Anthologia Graeca* spreds i avskrifter, och översättningar av enstaka dikter till både latin och till flera av folkspråken fanns att tillgå. Samuel von Triewald (1688–1742) översatte på 1720-talet två epigram ur *Anthologia Graeca*. Se den postumt utgivna *Läre-Spån uti Svenska Skalde-Konsten*, Stockholm 1756, s. 28f. *Läre-Spån* låg färdig i handskrift redan 1729 (von Platen 1954, s. 193).
- 25 Se G[ermund] Frunck, ”Ett bidrag till Israel Holmströms monografi”, *Samlaren* 2 (1881), s. 78, och Wrangel 1888, s. 150f., not 2. Wrangel exemplifierar med bl.a. gravdikten över hunden Orange av Germund Cederhielm och ”[Ö]fwer ett ungt Fruntimmers knähund” av Dalin. Wrangel 1888, s. 150f., not 2; samt s. 162, not 2.
- 26 Jfr Wrangel 1888, s. 102.
- 27 Se Palmsk. 397, Nordin 1100 (löst blad), Nordin 1121, s. 242v (alla UUB) och

Vs 35 (KB). Se även V 34 och V 35 (båda UUB). Den senare volymen innehåller poem av Lindschöld som samlats och avskrivits av Johan Hinric Lidén: V 35, ”Kongl. Rådets Grefwe Erik Lindskölds Swenska Poëtiska Skrifter / Samlade af Johan Hinric Lidén. / Upsala 1765.” Här finns både dikten över Bella Ameur och den över Epelin.

Bernt Olsson har även funnit Epelindikten i ett handskrivet häfte i Kalmar läroverksbibliotek. Häftet, med dikter skrivna eller avskrivna av Haquin Spegel, är nu förkommet men dikterna av Spegels hand kopierades på 1960-talet av Olsson och förvaras nu i Svenska Vitterhetssamfundets arkiv. Se Olssons inledning i Spegel 2008, s. X. Dikten har där den avvikande titeln ”Grafskriffit öfwer drottningens hund”.

- 28 Wrangel 1888, s. 196. Wrangel skriver även följande som är värt att notera:

En dikt med en mera enkel, anspråkslös och på samma gång folkligt humoristisk pregel, förvaras i Nord[inska] h[and]s[kriftsamlingen] bd. n:o 1140 med titel: Öfwer den oförljkelige Jachthunden Stora Jäger, som ynkeligen aflade sin gamla sköna Päls och oförmodligen blef klädd i wargskin. [Not: ”D.v.s. uppäten af vargar.”] Ända långt in i Frihetstiden fortsattes (af Dalin, Carl Rudenschöld m.fl.) qvädandet om ”oskälige diur”, varvid den något tunga svenska humorn oftast fick vika för en spelande esprit à la française.

Dikten över jakthunden har tyvärr inte gått att lokalisera: av allt att döma finns den inte längre i Nordin 1140. Inte heller av Carl Rudenschöld (1698–1783) har jag funnit några djurgravdikter.

- 29 Under rubriken ”Det franska inflytandet” i *Illustrerad svensk litteraturhistoria* skriver Henrik Schück att det var hos Lindschöld som inflytandet från fransk *poésie fugitive* första gången gjorde sig bemärkt i Sverige. Schück & Warburg 1927, s. 385. *Poesie fugitive* ung. = ’flyktig poesi’. Schück kallar fenomenet för ”bagatellpoesi”. I Tyskland kallas den här typen av diktning *galante Poesie*.

- 30 Se Ingers 1908, s. 66ff. Se även Stig Jägerskiölds uppsats ”Erik Lindschöld-Lindeman”, *Karolinska förbundets årsbok* 1983, s. 119–179, som nästan uteslutande behandlar *statsmannen*. Se även Peter Englund, *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, diss. Uppsala 1989, 2:a uppl., Stockholm 2002, som innehåller värdefulla iakttagelser om Lindschöld.

Litteratören Lindschölds verksamhet är i stort sett obeaktad. Se dock Gustaf Ljunggren, *Svenska dramat intill slutet af sjuttonde århundradet*, Lund 1864 och E.J. Sellin, *Svenska dramat under Karl den elftes regering. Litteraturhistoriska anteckningar*, diss., Upsala 1877, som behandlar dramatikern, samt Carl Håland, ”Erik Lindschöld. Statsman och psalmdiktare”, i *Julboken till församlingarna i Göteborgs stift* 14 (1940), s. 128–142, som behandlar psalmdiktaren.

- 31 Bernt Olsson & Ingemar Algulin, *Litteraturens historia i världen*, 3:e uppl., Stockholm 1994, s. 212.

- 32 Molière, *De löjliga preciöserna*. Översättning Ane Randel, i Lennart Breitholtz (red.), *Litteraturens klassiker i urval och översättning. 8: Det fransk-klassiska dramat*, Stockholm 1965, s. 131.
- 33 Jfr t.ex. Hans Helander, "Olof Hermelin. Latinist i konungens och rikets tjänst", i Lars Burman (utg.), *"Nödder att bo vid Fyris å"*. *Värmlänningar i Uppsala under fyra århundraden*, Uppsala 2006, s. 47.
- 34 Ingers 1908, s. 68f. Se även Elvire Samfiresco, *Ménage: Polémiste, Philologue, Poète*, diss., Paris 1902, s. 21ff.
- 35 Jägerskiöld 1983, s. 170.
- 36 Samfiresco 1902, s. 18f. Korrespondensen mellan Ménage och drottning Kristina är inte representerad i de svenska urvalsvolymerna av Kristinas brev (*Bref och handlingar hörande till drottning Christinas historia*. Efter originalerna utgifne af Ebbe Samuel Bring, Lund 1832, *Brev från sex decennier*. Urval och översättning av Sven Stolpe, Stockholm 1960, och *Brev och skrifter*. I urval och under redaktion av Marie Louise Renata Rodén, i översättning av Cecilia Huldt & Viveca Melander samt med inledning av Peter Englund, Stockholm 2006). I tidigare nämnda antologin *Epigrammatiska grafskrifter och epitafier* (1828) finns ett epitafium över Ménage (s. 4, nr 14).
- 37 Ægidius Menagius, *Historia mulierum philosopharum*, Lyon 1690; ny uppl. Amsterdam 1692. Se Ruth Nilsson, *Kvinnosyn i Sverige. Från drottning Kristina till Anna Maria Lenngren*, diss., Lund 1973, s. 128ff. *ö passim*.
- 38 F[redrik] U[lrik] Wrangel, *Drottning Kristinas resa från Rom till franska hovet 1656*, Stockholm 1923, s. 334; Beatrice H. Zedler, "Introduction", i Gilles Ménage, *The History of Women Philosophers*. Translated from the Latin with an Introduction by Beatrice H. Zedler, Lanham 1984, s. viiif. Zedler skriver att Ménage senare fick frågan om han vill ingå i akademien och att han då avböjde.
- 39 Zedler 1984, s. viii och xii.
- 40 Hutton 1946, s. 470f. I den grekiska avdelningen i åttonde upplagan av *Poemata* finns ett djurepigram som går tillbaka på *Anthologia Graeca* IX.713 och ett epitafium över en människa vars förlaga är IX.49.
- 41 Se Lindschölds självbiografiska utkast som är avtryckt i Ingers 1908, s. 242ff.
- 42 Ingers 1908, s. 105f.
- 43 Johannesson 1968, s. 137.
- 44 Åsa Karlsson, "Drottning Hedvig Eleonora – landsmoder och kulturmeccenat", *Karolinska förbundets årsbok* 2007, s. 14f. och där anförd litteratur.
- 45 Göran Rystad, *Karl XI. En biografi*, Lund 2001, s. 284. En målning av änkedrottningen, *Landskap med bondfolk och förrymd björn*, pryder det främre omslaget till den första delen av Israel Holmströms *Samlade dikter* (1999).
- 46 UUB, Palmiskiöld 390. Ulriksdal – tidigare Jakobsdal – uppfördes mellan åren

- 1639 och 1644 för Jacob De la Gardie och köptes av Hedvig Eleonora 1669. Slottet fick sitt namn 1684 då drottningens sonson prins Ulrik erhöll det i fad-
dergåva (prinsen dog redan 1685).
- 47 Uppgifterna är hämtade ur Ehrenstrahls räkningar till drottningen detta år.
”Ein Stück worin Zweij Hunde woran so viel arbeit alls an ein brüstblid...
Noch Einen andern Hund abgemahlet”. Citerat efter Bertil Rapp *Djur och
stilleben i karolinskt måleri*, diss., Stockholm 1951, s. 114. Angående Ehren-
strahl se Axel Sjöbloms artikel i *Svenskt biografiskt lexikon*, del XII, Stockholm
1949, s. 369–380.
- Om svensk panegyrisk bildkonst under 1600-talet, se Allan Ellenius, *Karo-
linska bildidéer*, Stockholm 1966, och Cecilia Mårdh, ”Den lyckliga förening-
en”, i Inga Elmquist & Ulf G. Johnsson (red.), *Drottning i fiendeland. Ulrika
Eleonora d.ä. 1656–1693*, Stockholm 1995. Mårdh pekar bl.a. på det bekanta
förhållandet att hunden i emblematiken ofta symboliserar trofasthet (s. 37f.).
- 48 Ingers 1908, s. 106.
- 49 Citerat efter Rapp 1951, s. 115.
- 50 Rapp 1951, s. 116.
- 51 Rapp 1951, s. 115.
- 52 KB, Vs 35, ”Ärke-Biskopens i Upsala Doctor Haquin Spegels Samling, af dels
egne, dels andres Poesier, m:m: Det mästa här af skrifwit med des egen hand,
och angående Svenska saker”, s. 242v.
- 53 John Bernström, *Herre och hund* (Kulturhistorisk bilderbok sammanställd på
uppdrag av Nordiska museet och Svenska Kennelklubben), u.o. [Stockholm]
1964, s. 66.
- 54 Englund 2002, s. 113.
- 55 Ibid. och där anförd litteratur.
- 56 Herrlinger 1930, s. 57. (”Man darf wohl Anyte [...] als Begründerin der Sitte
betrachten, Gedichte auf tote Tiere zu verfertigen.”)
- 57 Termen hellenistisk betecknar ibland perioden från Alexander den stores död
år 323 f.Kr. till tiden kring 100 f.Kr., då Meleager färdigställde sin epigram-
antologi, ”Kransen”, embryot till *Anthologia Graeca*. Se A.S.F. Gow & D.L.
Page (red.), *The Greek Anthology. Hellenistic Epigrams. I: Introduction, Text,
and Indexes of Sources and Epigrammatists*, London 1965, s. xiii. Ofta drar man
dock den senare gränsen vid omkring 150 f.Kr., då Grekland införlivas i det
romerska väldet.
- 58 I Ekelunds antologi *Grekisk bukett* från 1906 [= 1906a] finns sex epitafier över
djur (alla hämtade ur *Anthologia Graeca*): ett över en delfin (s. 14f. = VII.215),
ett över en tupp (s. 17 = VII.202), ett över en gräshoppa (s. 31 f. = VII.194), ett
över en cikada (s. 34f. = VII.200), ett över en hund (s. 43 = VII.211) och ett över
en hare (s. 44 = VII.207). I antologin *Grekisk poesi* (1929) finner man tre epita-

fier över djur: ett av Simonides över en ”thessalisk jakthund” (= Julius Pollux [Polydeuces], *Onomasticon*, hrsg. von Ericus Bethe, Leipzig 1900, V.48), ett av Tymnes över en ”sångfågel” (= *AG VII.199*) och ett av en okänd skald över en hund (= Georgius Kaibel, *Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta*, Berlin 1878, nr 627). Se Fredrik Böök m.fl. (red.), *Grekisk poesi. Hesiodos, Tyrtaios, Solon, Pindaros, Backylides, Kallimachos, Theokritos. Grekiska epigram*, Stockholm 1929, s. 266, 268 resp. 273. Dikterna i avdelningen ”Grekiska epigram” har tolkats av Elof Hellquist. (Inga källor anges, dikterna har identifierats av mig.)

- 59 Ekelund 1906a, s. 14f. Se originalet i *Anthologia Graeca*. Buch VII–VIII. Griechisch-Deutsch ed. Hermann Beckby, 2:a uppl., München u.å. [1965] (1957), s. 130. Slutet av epigrammet (sofver [...] dödens sömn) är Ekelunds eget tillägg. Se Lars-Håkan Svensson, ”’Hvad gør hon är svart’. Vilhelm Ekelund och det grekiska epigrammet”, i Per Erik Ljung (red.), *Drömmens Vin, Ordets Blod. Tolv föredrag om Vilhelm Ekelunds lyrik*, Lund 2004, s. 36. – Emil Ziliacius’ tolkning, i *Grekiska epigram*, 2:a uppl., Stockholm 1954, s. 113, lyder:

Aldrig mera jag plöjer de hav där fartygen färdas,
 aldrig i lekande fröjd dyker ur djupet jag upp;
 aldrig mera som förr kring skeppets sköntsvängda sidor
 tumlar jag frustande om, glad åt min snidade bild.
 Havets dunkelt välvande våg mig vräkte mot kusten,
 sköljde mig upp på dess strand: här fick jag ligga och dö.

Om delfinen i antikens konst och litteratur, se Eunice Burr Stebbins, *The Dolphin in the Literature and Art of Greece and Rome*, diss., Wisconsin 1929.

- 60 Georg Luck, ”Die Dichterinnen der griechischen Anthologie”, *Museum Helveticum. Schweizerische Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft* 11 (1954), s. 179.
- 61 Herrlinger 1930, förordet.
- 62 Vilhelm Ekelund skriver att Anytes poesi är ”fri från ’Witz’ [...], den art ’Witz’ som [Gotthold Ephraim] Lessing beundrade hos Martialis och som för honom var epigrammets högsta poesi. Hos Anyte [...] finnes ingen sträfvän efter ud-dighet, vitsig tillspetsning och kvicka sluteffekter. Just motsatsen: dikten löper sakta ut i en lyrisk utsikt; en temperamentets stilla stålblick, vemodig och stor, upplyser det hela: ett kort ögonblick, men rågad av skönhetslugn.” Vilhelm Ekelund, ”Ur den Grekiska Anthologien. Några öfversättningar och en inledning”, *Ord och Bild*. 1906 [= 1906b], s. 413. Inledningen trycktes senare om i *Böcker och vandringar. Aforismer, dikter, essays*, Stockholm 1910, s. 207–214. Liknande iakttagelser gör Herrlinger (1930, s. 58).

- 63 Kathryn J. Gutzwiller, *Poetic Garlands. Hellenistic Epigrams in Context*, Berkeley 1998, s. 64.
- 64 E.L. Hicks, "On the Characters of Theophrastus", *The Journal of Hellenistic Studies* 3 (1882), s. 129f.
- 65 Citerat efter Herbert W. Benario, *A Commentary on the Vita Hadriani in the Historia Augusta*, Chico 1980, s. 36 = xx.12–13. (Min översättning.) Se även kommentaren på s. 122f. där dikten över hästen citeras, samt *Kommentar zur Vita Hadriani der Historia Augusta*, del 1–2. Hrsg. von Jörg Fündling. Zweiter Band, Bonn 2006, s. 934f. För utförligare kommentarer se *The Fragmentary Latin Poets*. Edited with Commentary by Edward Courtney, Oxford 1993, s. 384ff. En tysk översättning av dikten över Borysthenes finns i *Römerlyrik in deutsche Verse übertragen*, övers. av J.M. Stowasser, Heidelberg u.å. [1909], s. 459.
- 66 Joannes Ravisius, *Officinae epitome*, Lyon 1560, del I, s. 107. (Min översättning.) Författaren hänvisar till Plinius d.ä.
- 67 Se exempel i N.B. Penny, "Dead Dogs and Englishmen", *The Connoisseur* 192 (1976), s. 298.
- 68 Liv Emma Thorsen, *Hund! Fornuft og følelser*, Oslo 2001, s. 218f. och där anförd litteratur.
- 69 Ridderstad påpekar att "en inte oväsentlig del av 1600- och 1700-talens gravskriftslitteratur" har bevarats genom material som är varaktigare än papper, t.ex. inristade i sten (1981, s. 29).
- 70 Om paret Piper se Svante Norrhem, *Christina och Carl Piper. En biografi*, Lund 2010.
- 71 Citerat efter översättningen i Hedvig Piper, *Engsö från medeltid till nutid. Sanning, sägen, spökhistorier*. Ny reviderad uppl., Västerås 1997 [1:a uppl. 1963], s. 29. – Namnet Cottilion är möjligen en alternativ stavningsform av *cotillon*, som betyder 'underkjöl' men som i överförd bemärkelse även kan ha innebörden 'flicka', 'kvinna'.
- 72 Daniel Möller, "Odödliga kungliga hundar. Djurgravpoesi till Hedvig Eleonora och Karl XII", i Sofia Nestor (red.), *Trofäst. Hov och tass i kunglig tjänst*, Stockholm 2010, s. 33.
- 73 Gustaf von Platen, *Bakom den gyllne fasaden. Gustaf V och Victoria. Ett äktenskap och en epok*, Stockholm 2002, s. 398. – Drottning Desideria hade en trofast malterserhund, som hon vid dess död 1855 lät stoppa upp för att slippa skiljas från den. Bengtsson 2005, s. 192.
- 74 *Allgemeine deutsche Biographie*. Fünfzehnter Band (Neudr. der 1. Aufl. von 1875), Berlin 1967, s. 22ff.
- 75 Dikten citeras efter Herrlinger 1930, s. 137f.
- 76 Översättning Ulf Gran & Daniel Möller.

- 77 Gösta Selling, ”Svenska 1700-talskakelugnar”, i Sigurd Erixon & Sigurd Wallin (red.), *Svenska kulturbilder*. Ny följd. Fjärde bandet, del VII, Stockholm 1937, s. 147ff.
- 78 John Bernström, *Bernströms bestiarium. En djurens nordiska kulturhistoria*. Inledning, redigering och källpresentation: Henrik Otterberg, Stockholm 2008, s. 150; Jenny Berglund & Ingvar Svanberg, ”Helgon, demon och offerdjur. Hunden i kult och religion”, i desamma (red.), *Hunden i kult och religion. På gränsen mellan heligt och profant*, Göteborg 2009, s. 13.
- 79 Carl von Linné, *Beskrifning om bunden*, Stockholm 1962, s. 27f.
- 80 Haquin Spegel, *Samlade skrifter*. I: *Guds Werk och Hwila*. I: *Text*, utg. av Bernt Olsson & Barbro Nilsson, Stockholm 1998, s. 296.
- 81 Bernström 2008, s. 146.
- 82 Nils Palmborg, ”Svensk hundlitteratur genom tiderna”, i Gösta Vogel-Rödin (red.), *Hunden*, Skövde 1983, s. 60.
- 83 Vi vet inte exakt hur det gick till ens när poeterna överlämnade gravdikterna vid vanliga begravingar, när i själva ceremonin som dikterna lästes osv. Se von Platen 1985.
- 84 Julia Cartwright, *Isabella d’Este. Marchioness of Mantua 1474–1539*, London 1903, del I, s. 135. Cartwrights biografi finns i en mindre god svensk översättning från 1927.
- 85 UUB, Palmskiöld 390. Ovanför det understrukna ”Dock” i rad sex står ”lell”, som betyder ’dock’, ’ändå’.
- 86 UUB, Nordin 1100, löst blad.
- 87 Möjligen åsyftar Lindschöld här någon av de damer vid hovet som stod drottningen närmast, hovmästarinnan Occa Johanna Repperda, som var änka efter riksrådet greve Erik Stenbock, eller hovfröknarna Hedvig Stenbock och Catharina von Schwerin. Om dem se Christer Danielson, ”Hedvig Eleonora och hennes hov”, i *Källor till den svenska historien*, Stockholm 1993, s. 162.
- 88 Danielson 1993, s. 159f.
- 89 Se dikten i Nigel M. Kay, *Martial. Book XI: A Commentary*, London 1985, s. 37 med översättning och kommentar på s. 215ff.
- 90 Otto Keller, *Die Antike Tierwelt*. I: *Säugetiere*, Leipzig 1909, s. 94.
- 91 Peter Howell, *A Commentary on Book One of the Epigrams of Martial*, London 1980, s. 335.
- 92 Martialis, *Insikter och smädelser. Första samlingen, böckerna I–VI: epigram*. Urval och tolkning samt med kommentarer av Per Erik Wahlund, Stockholm/Stehag 1999, s. 24f. Jfr Martialis, *Epigram i urval*. Tolkade av Håkan Strömberg, Helsingfors 1954, s. 25f.
- Originallet lyder (Howell 1980, s. 84ff.): ”Issa est passere nequior Catulli, / Issa est purior osculo columbae, / Issa est blandior omnibus puellis, / Issa est

carior Indicis lapillis, / Issa est deliciae catella Publi. / hanc tu, si queritur, loqui putabis; / sentit tristitiamque gaudiumque. / collo nixa cubat capitque somnos, / ut suspiria nulla sentiantur; / et desiderio coacta uentris / gutta pallia non fefellit ulla, / sed blando pede suscitatur toro / deponi monet et rogatur leuari. / castae tantus inest pudor catellae, / ignorat Venerem; nec inuenimus / dignum tam tenera uirum puella. / Hanc ne lux rapiat suprema totam, / picta Publius exprimit tabella, / in qua tam similem uidebis Issam, / ut sit tam similis sibi nec ipsa. / Issam denique pone cum tabella: / aut utramque putabis esse ueram, / aut utramque putabis esse pictam.”

93 Min översättning.

94 Howell 1980, s. 333.

95 Emin Tengström, *Latinet i Sverige. Om bruket av latin bland klerker och scholars, diplomater och poeter, lärdomsfolk och vältalare*, Stockholm 1973, s. 67ff. Se även Johannesson 1968, s. 32.

96 UUB, Nordin 1121, s. 242v&r; Olsson 2008, s. X.

97 Emendation; i dikten: *quondnam*.

98 *spatsiabar* = uttalsrelaterad stavning av *spatiabar*.

99 Emendation; i dikten: *exiguæ*.

100 UUB, Nordin 1141.

101 Min översättning.

102 [Bergius (utg.)] 1758, s. 132f.

103 Den uttalsrelaterade stavningen *spatsiabar* finns t.ex. inte hos Bergius.

104 Dikten ingår i volymen W 3, s. 162, LSB, som innehåller ett tjugotal gravdikter över djur, de flesta av Dalin.

105 John Bernström, ”Kulturhistoriska betraktelser”, i Vogel-Rödin (red.), 1983, s. 23.

106 Clifford L.B. Hubbard, *Dogs in Britain. A Description of all Native Breeds and Most Foreign Breeds in Britain*, London 1948, s. 254ff. Se även reproducerad målning i Antonia Fraser, *King Charles II*, London 1979 (svartvitt ark mellan s. 208 och 209).

107 Bernström 1983, s. 21; Bernström 1964, s. 68.

108 Se härom Torsten Lenk, ”En storpolitisk gåva”, i Salomon Kraft & Heribert Seitz (red.), *Historiska bilder. Studier kring vårt lands minnen i Livrustkammaren och andra samlingar*. II: *Från Kristina till Fredrikshall*, Stockholm 1949, s. 213–235. År 1673 fick Karl XI hästen Blå Tigern i gåva av den spanska drottningen. Bengtsson 2005, s. 196.

Även i modern tid händer det att statsmän och kungligheter ger varandra djurgåvor. År 2002 skänkte t.ex. Slovakiens president en jakthund till Carl XVI Gustaf. Sofia Nestor (red.) 2010, s. 210 [= kommentar 1:9 i utställningskatalogen]. Och under ett statsbesök i Thailand 2005 förädrades kungaparet de båda elefanthonorna Bua och Sao Noi. Bengtsson 2005, s. 204.

- 109 Se Rapp 1951, s. 115 och bild nr 81. Courtisan förkommer även på bild 87. Se Rapp 1951, s. 16. Illustration(er).
- 110 För uppgiften att ”The Merry Monarch” skall ha friat till Hedvig Eleonora, se Nestor (red.) 2010, s. 210 (= kommentar 3:24 i utställningskatalogen). Den svenska änkedrottningen är inte omnämnd i de många biografier över Charles II som jag konsulterat. Det borde hon rimligtvis ha varit om detta stämt. Om man ser till rent kronologiska fakta är det högst osannolikt att Charles II friat till änkedrottningen. Karl X Gustav dog i februari 1660, begravningen inträffade ett stycke in på hösten och hovsorgen bröts först vid nyåret 1662. I maj 1661 träffades avtal om äktenskapet mellan Charles II och den portugisiska prinsessan Katarina Braganza. Ett frieri till Hedvig Eleonora borde alltså ha legat före maj men rimligen efter Karl X Gustavs begravning. Se t.ex. Fraser 1979 och Ronald Hutton, *Charles II. King of England, Scotland and Ireland*, Oxford 1989; se även Björn Asker, *Karl X Gustav. En biografi*, Lund 2009.
- 111 Bernström 1983, s. 23.

KAPITEL 2

- 1 För biografiska uppgifter om Rosenfelt (även stavningen Rosenfeldt förekommer), se Lennart Rosells artikel i *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXX, Stockholm 1998–2000, s. 516ff.
- 2 J[ohan] A[xel] Almquist, ”Werner von Rosenfelt”, *Samlaren* 17 (1896), s. 75.
- 3 Staffan Björck, ”Amiral Rosenfelts poetiska sändning”, i densamme, *Karl XII:s stövlar. Notiser om dikt och annat*, Stockholm 1954, s. 22–31, och Sven Christer Swahn, ”Werner von Rosenfelts såväl praktiska som poetiska liv”, *Marinmuseum. Årsbok 2000*, Karlskrona 2000, s. 50–79. Se även densammes *Sällsamheter i Karlskrona*, Stockholm 1988, kapitlet ”Amiralen till sjöss”, s. 47–61. Ewert Wrangel ägnar Rosenfelt ett avsnitt i sin tidigare omtalade avhandling, *Det carolinska tidevarfvets komiska diktning* (1888), s. 118–127.
- 4 Läroboken heter *Navigationen Eller Styrmans-Konsten [...] och utgavs i Stockholm 1693*.
- 5 Björck 1954, s. 22.
- 6 Gustafsson 1967, s. 106. – Motivet ’Den lärde krigaren’ förekom även på andra håll i tidens ikonografi. Lunds universitets sigill, t.ex., föreställer ett krönt lejon, vars ena framfot vilar på en bok och den andra på ett svärd – en anspelning på universitetets latinska valspråk ”Ad utrumque [paratus]” (Beredd till bådadera). Innebörden var att studenterna vid universitetet, som grundades 1668 (endast en kort tid efter det att Sverige erövrat Skåne från Danmark),

- skulle vara beredda att både studera och gripa till vapen. Se Jerker Rosén, *Lunds universitets historia. Utgiven av universitetet till dess 300-årsjubileum. 1: 1668–1709*, Lund 1968.
- 7 ”Werner von Rosenfeldts sjömansmemorial”. Utgivet och med inledning av James Cavaillé, *Karolinska förbundets årsbok* 1976, s. 100.
- 8 [Haquin Spegel], *Hakvin Spegels Dagbok*. Ånyo utgiven av Sune Hildebrand, Stockholm 1923, s. 110.
- 9 Kommentar av Sune Hildebrand i Spegel 1923, s. 110.
- 10 Swahn 2000, s. 50; Almquist 1896, s. 89f.
- 11 Almquist 1896, s. 106, not 2. – Papegojgravdikten, som omfattar 50 alexandriner, återfinns i sin helhet i avhandlingens appendix. Jag har följt handskriftens ordformer och stavning (vilket även innebär att de inkonsekvenser som där finns återges: namnet Papken stavas t.ex. ibland med litet och ibland med stort P). Inga ändringar har således utförts; däremot har det på sina ställen varit svårt att avgöra om avskrivaren använt stor eller liten bokstav, inte minst i början av raderna, vilket medfört att jag genomgående valt att återge det första ordet i varje rad med stor bokstav. Dikten har tidigare tryckts i Hansellis antologi, del XVI, Upsala 1873, s. 245f. Där är den dock ortografiskt moderniserad och tyvärr inte alltigenom korrekt återgiven. Hanselli tryckte samtliga kända dikter av Rosenfelt: se del XVI, s. 57–258.
- 12 Se t.ex. Greene 1982.
- 13 Jfr t.ex. Tua Korhonen, ”Glotta eller glossa: att skriva grekiska dikter under barocktiden”, i Johannesson m.fl. (red.) 2002, s. 188f.
- 14 Tidens mest berömda Vergiliusparodi var Scarrons *Le Virgile travesty en vers burlesques*.
- 15 Atterbom 1862, s. 122.
- 16 Ulla Ehrensvärd har påpekat att Rosenfelt var ”en ovanligt bildad man med stor auktoritet”. Se vidare hennes ”Anteckningar kring Peter Geddas & Werner von Rosenfeldts *Chart-Book öfwer Östersjön och Katte-Gatt*” i faksimilutgåvan av kartbokens förstaupplaga [Amsterdam 1695], Uppsala 1995.
- 17 UUB, Nordin 1130. (Hanselli 1873, s. 195, har ändrat titeln till ”Amor är icke blind, men snarare döf”). I dikten ”Cupido inter nautas” (Cupido bland sjömän) talas om ”Nasos gamla Skriffter”. *Den Waaksammes Rool Eller Lustige Leedsamhet/ Tilbracht Vthi någre Rijm eller Werser med hwariehanda Tilfällen och Leedige Stunder*, Stockholm 1686, opag. [32 s.].
- 18 Ernst Bickel, *Lehrbuch der Geschichte der römischen Literatur*, 2:a uppl., Heidelberg 1961 (1937), s. 299.
- 19 *Amores* II.6 och III.9; *Silvae* I.4, II.1, II.4, II.5, II.6, II.7, III.3, V.1, V.3 samt V.5.
- 20 Se George Jennison, *Animals for Show and Pleasure in Ancient Rome*, Pennsylvania 2005 (1937) och J.M.C. Toynbee, *Animals in Roman Life and Art*, Baltimore 1996 (1973).

- 21 Om svenska djurhetsningar se Gösta Berg, ”Lejon, kameler, apor och andra exotiska djur i det gamla Stockholm”, *Svenska kulturbilder*. Ny följd, del IX, Stockholm 1937, s. 334f.
- 22 Den första fullständiga tolkningen av *Amores* till svenska är John W. Köhlers översättning från 1987. Han har, vilket är brukligt, bevarat den ursprungliga formen som dikterna är skrivna på, nämligen elegiskt distikon. Publius Ovidius Naso, *Amores. Ovidius' kärleksäventyr*. Tolkade och kommenterade av John W. Köhler, Stockholm 1987. – Se även Gustaf Regnérs översättning av dikten i *Försök til metriske öfversättningar från forntidens skaldes. Med förtgående afhandling i samma ämne*, Stockholm 1801, s. 134ff. Det vanligaste versmåtten i antiken var just elegiskt distikon. Också den svenske översättaren av Statius’ *Silvae*, J.E. Hylén, har översatt verket i originalets versmått. Det vanligaste versmåtten i tillfällesdikterna i *Silvae* är hexameter. Statius, *Silvae*. Översättning i originalets versmått av J.E. Hylén, Nyköping 1928.
- 23 Jfr Barbara Weiden Boyd, ”The Death of Corinna’s Parrot Reconsidered: Poetry and Ovid’s *Amores*”, *The Classical Journal* 82 (1987), s. 201, som pekar på ett epitafium över en gräshoppa av Leonidas (*Anthologia Graeca* VII.198) som möjlig föregångare. Man kan även ange Tynnés som potentiell inspiratör, både i fallet *Amores* II.6 och beträffande Carmen III (se *Anthologia Graeca* VII.199); dikten citeras i kapitlet om Brenner.
- 24 *Amores* II.6 och *Silvae* II.4 är de enda kända papegojgravdikterna från antiken, och Ovidius är således den förste i historien att skriva en gravdikt över en papegoja. Andra slags dikter om papegoj skrevs dock tidigare, se till exempel Krinagoras’ epigram i *Anthologia Graeca*, IX.562.
- 25 Klaus Lindemann, *Der Papagei. Seine Geschichte in der deutschen Literatur*, Bonn 1994, s. 17f. Yngve Löwegren, ”Linné och de kungliga naturaliesamlingarna på Ulriksdal och Drottningholm”, *Svenska Linné-sällskapets årskrift* 42 (1959), Uppsala 1960, s. 54.
- 26 Berg 1937, s. 334f.
- 27 John Bernström, ”Stockholmarna och de vilda djuren”, i Magnus von Platen (red.), *Stockholm 1252–1952. En minnesskrift*, Stockholm 1951, s. 70.
- 28 Englund 2002 (1989), s. 80. – En karet är en fyrhjulig vagn, som fr.a. användes vid festliga tillfällen.
- 29 Louise E. Robbins, *Elephant Slaves and Pampered Parrots. Exotic Animals in Eighteenth-Century Paris*, Baltimore 2002 s. 122.
- 30 *Ibid.*, s. 7.
- 31 Se *ibid.*, s. 124–130; citatet s. 124. Papegojorna importerades bl.a. från Afrika och Sydamerika. Författaren citerar ett epitafium över en papegoja som publicerades första gången 1781. Det har översatts till engelska och lyder: ”Here lies Jacquot, dead of old age / And tenderly loved by his gentle mistress: / He

- never spoke but after others; / How many people have died and will die like him!" (s. 148). Robbins framhåller att papegojdikter och -anekdoter spelade en framträdande roll genom hela seklet och att man drev med huvudlöst efterapande och societetsbabblande, precis som i denna dikt, där människorna jämförs med den pladdrande papegojan (se även not 75, s. 282).
- 32 Sigrid und Lothar Dittrich, *Lexikon der Tiersymbole. Tiere als Sinnbilder in der Malerei des 14.–17. Jahrhunderts*, Petersberg 2004, s. 323.
- 33 Redan i antiken associerades vissa djur, t.ex. den maltesiska knähunden, med lyx. Howell 1980, s. 334. Jfr Herrlinger, som talar om antikens "Luxustiere" (1930, s. 8).
- 34 Ragnar Blomqvist, "Papegojlyckan, papegojskjutning, papegojgillen", i *Kulturen. En årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige*, Lund 1968, s. 116f.
- 35 Adlad 1575, introducerad 1627 och utdöd på 1700-talet. Gustaf Elgenstierna (utg.), *Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Med tillägg och rättelser*, del V, Stockholm 1998 (1930), s. 656.
- 36 Se ibid.
- 37 Johan Papegoja tjänstgjorde som viceguvernör i Nya Sverige i Nordamerika åren 1653–1654. Han återvände 1656 till hemlandet. Se ibid. och Inga von Corswant-Naumburg, *Huvudbaner och anvapen inom Skara stift. En heraldisk och genealogisk inventering*, Skara 2006, s. 311–316. Se även J[ohan] Stårck, "Ätten Papegoja. Ur en utdöd adlig västgötasläkts historia" [1935], utg. av Nils Sandberg, Skara 1983.
- 38 Plinius d.ä., *Natural History in Ten Volumes. 3: Libri VIII–XI. With an English Translation by H. Rackham*, Cambridge Mass. & London 1983, s. 366f. = X.117.
- 39 Aristoteles, *History of Animals. Book VII–X*. Edited and Translated by D.M. Balme, Cambridge Mass. & London 1991, s. 139 = 597:b. – Under 1600-talet uppfattade man papegojan som en symbol även för sinnesnjutning, något som har sin förklaring i att Aristoteles beskrivit den som vinälskare. S. & L. Dittrich 2004, s. 323.
- 40 *Consolatio* används ibland synonymt med *epicedium*, så t.ex. hos Statius. Se kommentar i standardverket för bok två, P. Papinius Statius, *Silvae*. Book II. A Commentary by Harm-Jan van Dam, Leiden 1984, s. 67.
- 41 Jfr Elizabeth Thomas, "A Comparative Analysis of Ovid, 'Amores', II, 6 and II, 9", *Latomus. Revue d'études latines* 24 (1965), s. 601, och José Esteve-Forriol, *Die Trauer- und Trostgedichte in der römischen Literatur untersucht nach ihrer Topik und ihren Motivschatz*, diss., München 1962, s. 39ff. Esteve-Forriol benämner det sista partiet *descriptio sepulcri*. Ordningen i vilken de olika delarna presenteras följer inte alltid samma mönster utan kan se olika ut i olika

dikter. Ofta ser de dock ungefär lika dana ut – de klingar t.ex. alltid ut i *consolatio*.

Fågeln i *Amores* II.6 är grön: därför sluter man sig till att Indien var dess härkomst. Afrikansk *Psittacus* är grå, och enligt Otto Keller (*Die antike Tierwelt*. II: *Vögel, Reptilen, Fische, Insekten, Spinnentiere, Tausendfüßler, Krebstiere, Würmer, Weichtiere, Stachelhäuter, Schlauchtierre*, Leipzig 1913, s. 46) var den obekant bland romarna. Jfr Plinius, *N.H.* X.117.

- 42 Se flera exempel på dikter av detta slag, av olika författare, i Palmskiöld 393, UUB, som innehåller tryckta gravdikter. – Ett känt exempel, från den engelska förromantiken, är Thomas Grays ”Elegy Written in a Country Church-Yard” (1751), som avslutas med ett epitafium.
- 43 Frustu(ga)n var kvinnornas samlingsplats; jämför ’farstu(ga)’.
- 44 Walter J. Ong, *Muntlig och skriftlig kultur. Teknologiseringen av ordet*. Övers. Lars Fyhr, Gråbo 1990 (1982), och Stina Hansson, ”Repertoar och tradition. Till den teoretiska förståelsen av repertoardiktningen och den romantiska ’litteraturrevolutionen’”, *Edda* nr 1/1993, s. 45–54. Se även Hansson 1994, s. 89 ff.
- 45 Jfr *SAOB*, spalt P 179.
- 46 Se flera exempel i Lindemann 1994, s. 28f., 36f. och s. 42f. – På en målning från 1724 av Jacob Philip Thelott (1682–1750) skildras två papegojor, Perro och Perro Papa, som tros ha tillhört Ulrika Eleonora d.y. och Fredrik I. (Bengtsson 2005, s. 199f.)
- 47 Gérard Genette, *Discours du récit*, Paris 2007 (1972).
- 48 Ovidius 1987, s. 89. ”Psittacus, Eois imitatrix ales ab Indis, / occidit: exsequias ite frequenter, aues”; originalet återges här och i det följande efter standardutgåvan: J.C. McKeown (red.), *Ovid: Amores. Text, Prolegomena and Commentary in Four Volumes*. I: *Text and Prolegomena*, Liverpool 1987, s. 170ff. Kommentarer till II.6 återfinns i del III, *A Commentary on Book Two*, Leeds 1998, s. 108–145.
- 49 Dikten i Lindemann 1994, s. 28f.
- 50 ”non fuit in terris uocum simulantior ales: / reddebas blaeso tam bene uerba sono.”
- 51 ”Psittace, dux volucrum, domini facunda voluptas, / humanae sollers imitator, psittace, linguae, / quis tua tam subito praeclusit murmura fato?” – ”nunc conviva levis monstrataque reddere verba”. Originalet återges efter van Dams ovan omnämnda standardutgåva: Statius 1984, s. 39f. Den svenska översättningen citeras efter Statius 1928, s. 44f. Även kommande översättningar av Statius’ *Silvae* avser denna utgåva.
- 52 Ridderstad 1983, s. 240 och där anförd litteratur.
- 53 Se många exempel härpå i Karin Sidén, *Den ideala barndomen. Studier i det*

- stormaktstida barnporträttets ikonografi och funktion*, diss. Uppsala, Stockholm 2001.
- 54 Rosell 1998–2000, s. 517.
- 55 Karl XII hade uppenbarligen fäst sig vid Rosenfelt och bl.a. tagit hans parti mot officerskollegerna Hans Wachtmeister och Cornelius Anckarstierna. Se Einar Wendt & Lars O. Berg, ”Tiden 1696–1700”, *Amiralitetetskollegiets historia. 2: 1696–1803*, Malmö 1974, s. 32. Se även Almquist 1896, s. 95. Rosenfelt omnämns i ett brev av Karl XII från 1700. *Karl XII:s egenhändiga bref*. Samlade och utgifna af Ernst Carlson, Stockholm 1893, s. 228.
- 56 Alf Åberg, *Karl XI*, Stockholm 1958, s. 151.
- 57 Se Alex Hardie, *Stattius and the Silvae. Poets, Patrons and Epideixis in the Graeco-Roman World*, Liverpool 1983, s. 58–72, där Stattius’ beroende av skyddspatroner diskuteras.
- 58 [Macrobius], *Ambrosii Theodosii Macrobiani Saturnalia*. Apparatu critico instruxit, in Somnium Scipionis Commentarios selecta varietate lectionis ornauit Iacobus Willis [del 1], Lipsiae 1963, s. 148 = II.4.29.
- 59 [Vergilius], *Virgilio Aeneis*, öfversatt af Gudmund Jöran Adlerbeth, 2:a uppl. öfversedd och förbättrad, Stockholm 1811, s. 157 = VI.637–644. – Se fler exempel i Hans Helander, *Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620–1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas*, Uppsala 2004, s. 511f. och 519f., särskilt s. 512.
- 60 Attributionen är inte fastställd: se A.S.F. Gow & D.L. Page (red.), *The Greek Anthology. Hellenistic Epigrams. II: Commentary and Indexes*, London 1965, s. 107.
- 61 Översättningen i författarens *Myrstigar. Figurer för skrift och läsning i antikens Grekland*, Stockholm 1999, s. 65. – För originalet se Beckby (utg.) 1965, s. 116. Epigram 189 är det första i raden av dikter över döda djur i bok VII i *Anthologia Graeca*. Jfr VII.194 och VII.197.
- 62 I Ausonius’ tidigare nämnda gravepigram över kejsar Valentinianus I:s häst Phosphoros kommer djuret till Elysium och får där vara tillsammans med bl.a. den bevingade Pegasus. Se dikten i Ausonius 2001, s. 42 och s. 81ff., eller i R.P.H. Green (utg.), *The Works of Ausonius*, Oxford 1991, s. 67 med kommentarer på s. 381f.
- 63 Min översättning.
- 64 ”At tibi quanta domus rutila testudine fulgens, / conexusque ebori virgarum argenteus ordo, / argutumque tuo stridentia limina cornu / et, querulae iam sponte, fores! Vacat ille beatus / carcer et augusti nusquam convicia tecti.”
- 65 Saken har påpekats av Hans Helander, i kommentaren till Olof Hermelin, *Hecatompolis Suionum. Svenskarnas hundra städer*. Översättning av Tore Wretö. Latinsk textetablering av Bengt E. Thomasson. Kommentar av Hans Helander, Stockholm 2010, s. 178.

- 66 Hansson 1975, s. 67.
- 67 Vossius 1990, s. 33.
- 68 Pontanus 1600, s. 205.
- 69 ”quo lapis exiguus par sibi carmen habet: / COLLIGOR EX IPSO DOMINAE
PLACVISSE SEPVLCHRO. / ORA FVERE MIHI PLVS AVE DOCTA LOQVI.”
Idén har framförts att Ovidius identifierar sig med papegojan. Se Leslie Cahoon, ”The Parrot and the Poet: the Function of Ovid’s Funeral Elegies”, *The Classical Journal* 80 (1984), s. 34. Cahoon utvecklar inte sin idé. Även Jessica S. Dietrich talar om identifikation. Hon skriver: ”[T]he imitative quality of the parrot may [...] represent Ovid’s anxiety about his role in the poetic tradition. ”Dead Parrots Society”, *American Journal of Philology* 123 (2002), s. 99. Man kan föreställa sig att en poet som Ovidius såg vissa likheter mellan sig själv och de tama papegojorna, eftersom bådas främsta kännetecken var just imitation och underhållning, och att bägge var ställda under en *patronus* eller herre som försåg dem med förplägnad. Denna roll, diktaren som lider och gläds ställföreträdande, för att någon annan vill det – diktaren som papegoja – är förhärskande i antiken, liksom även under 1500-, 1600- och 1700-talen. Papegojan kan med andra ord även förstås som en symbol för poeten.
- 70 Min översättning.
- 71 ”ferte simul gemitus cognataque ducite flammis / funera, et hoc cunctae miserandum addiscite carmen: ’occidit aerae celeberrima gloria gentis / psittacus, ille plagae viridis regnator Eoae; / quem non gemmata volucris Iunonia cauda / vinceret aspectu, gelidi non Phasidis ales, / nec quas umentum Numidae rapuere sub austro; [– – –] Assyrio cineres adolentur amomo / et tenues Arabum respirant gramine plumae / Sicaniisque crocis; senio nec fessus inertis / scandet odoratos phoenix felicius ignes.’”
- 72 Epitafiet citeras efter Edward Kennard Rand m.fl. (utg.), *Servianorum in Vergilii Carmina Commentariorum Editionis Harvardianae*. II: *Quod in Aeneidos libros I et II explanationes continent*, Lancaster 1946, s. 3.
- 73 Min översättning.
- 74 *Corpus Inscriptionum Latinarum*. VI: *Inscriptiones urbis Romae*. Pars 4, fasc. 1, nos. 24321–30681. Sepucrales, Varii, Fragmenta (= *CIL* VI.4.29896).
- 75 Martial, *Epigrams*, III. Edited and Translation by D.R. Shackleton Bailey, Cambridge Mass. & London 1993, s. 186f. = XIII.33.
- 76 För en diskussion om autoepitafiets autenticitet, se Irene Frings, ”Mantua me genuit. Vergils Grabepigramm auf Stein und Pergament”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 123 (1998), s. 89–100.
- 77 Fornelius var född i Fornåsa i Östergötland. Om honom se Carl Julius Lénström, *Lars Fornelius, Sveriges första ästhetiker. En litterär-historisk Undersökning [...]*, diss., Upsala 1838. Autoepitafiet citeras efter Georg Gezelius, *Försök*

til et biographiskt lexicon öfver namnkunnige och lärde svenske män, del I, Stockholm 1778, s. 301. Gezelius' verk är det första i sitt slag i Sverige; det utkom i fyra delar åren 1778–1787.

KAPITEL 3

- 1 Uppgiften härrör från riksrådet och författaren Eric Wrangel (1686–1765), som i sin självbiografi skriver:

Envoyéen Leijoncrona war en man af stora studier, ogement [ovanligt (gott)] förstånd och härliga natursens gofwor; men harm och sorg öwer Konungens ofärd bragte honom likasom i förtwiflan, så at han, som förut hade nog begärlighet för starka drycker, öfwerhopade sig så dermed, at han omsider, midt uti wintern sjuknade och fan en efterlängtdad död.

Eric Wrangel, ”Kort Berättelse om min [...] usle lefnad”, i *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, del 16, Stockholm 1843, s. 306f.

- 2 Dikter av Leijoncrona – bl.a. på engelska – finns i Riksarkivet (Leijoncronasamlingen: E 4584).
- 3 [Otto] Sy[lwan], ”Leijoncrona, Christoffer”, i Torsten Dahl & Nils Bohman, *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*, del 4, Stockholm 1948, s. 513.
- 4 Hanselli (utg.), del VI, Upsala 1863, s. 131–187.
- 5 Bernt Olsson, ”Leijoncrona, Christoffer”, *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXII, Stockholm 1977–1979, s. 461.
- 6 Se Tore Wretö, *Det förklarade ögonblicket. Studier i västerländsk idyll från Theokritos till Strindberg*, Uppsala 1977, s. 118.
- 7 Dikten publicerades först 1839, under titeln ”Förbannelse”, i *Valda verser sedan 1600:talet, nu först tryckta, jemte Theser*. Preses: Carl Julius Lenström; respondent: Gustaf Torssell, Gefle 1839, s. 11ff. Handskriften förvaras i Palmiskiöldska saml., UUB. Dikten finns med i antologin *Texter från Sapfo till Strindberg*, red. Dick Claesson m.fl., Lund 2006, s. 606; den kommenteras i Örjan Lindberger & Reidar Ekner, *Att läsa poesi. Metoder för diktanalys*, 2:a rev. uppl., Stockholm 1965, s. 34ff., där soliloquiet ”Ack, du min moder”, dvs. Fredmans epistel N:o 23, jämförs med poemet.
- 8 Olsson 1977–1979, s. 461.
- 9 Jfr t.ex. Delblanc 1987, s. 181.
- 10 Jfr Fehrman 1967, s. 17f. och Tigerstedt 1960, s. 112; se även Bennich-Björk-

- man 1970, s. 77. Leijoncrona slutade inte att skriva poesi utan fortsatte alltså att dikta – bl.a. på engelska, vilket var mycket ovanligt vid denna tid. Se dock Tönnes Kleberg, ”Engelskspråkig diktning i stormaktstidens Sverige”, *Lychnos* 1942, s. 133–163.
- 11 Ridderstad 1981, s. 25.
 - 12 Hansson 1975, s. 29.
 - 13 Fredrik Sandwall, ”Nya akter i rättegången om Gilliare Kwaal. Lucidor i egenhändiga inlagor till Svea hovrätt”, *Sammlaren* 37 (1926), s. 38f. och von Platen 1954, s. 198. I förordningen, kallad ”Stadga och Påbudh/ öfwer åthskillige Mißbrukz och Oordningars affskaffande widh Ridderskapets och Adelsens Troloffningar/ Bröllop/ Gästebudh/ Barndop och Begraffningar” av den 19 december 1668, fastställs bl.a. följande: ”Ingen skal fördrista sigh/ om han icke warder bedin/ skriffwa någon Graffskriff/ widh 12 Daler Sölfwermynnts böter. Om Brudhskriffter/ Nyårsskriffter/ alle andre Tiggiare skriffter/ och thet Bättlerij / som skeer medh Stamböker/ item [likaså] om Tiggerij aff hwariehanda slagz Folck/ såsom Tromslagare/ Pipare/ Siungare/ Kutskar/ Kockar och gemeene Folck medh Maijstänger/ wari samma Lagh”. Citerat efter Sandwall 1926, s. 38f.
 - 14 Jfr Gustafsson, s. 101.
 - 15 Nils Sylvan, ”Leijoncrona, Johan”, *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXII, Stockholm 1977–1979, s. 459.
 - 16 RA, Leijoncronasamlingen: E 4584.
 - 17 Olsson 1977–1979, s. 461.
 - 18 Dahl har målat det mest kända porträttet av skalden. Ethel Seaton, *Literary Relations of England and Scandinavia in the Seventeenth Century*, Oxford 1935, s. 53. Se även Wilhelm Nisser, *Michael Dahl and the Contemporary Swedish School of Painting in England*, diss., Uppsala 1927, s. 20ff. & passim.
 - 19 Bror Emil Hildebrand, *Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor*, Stockholm 1860, s. 78f.
 - 20 Olsson 1977–1979, s. 461.
 - 21 Se Åberg 1958, s. 42f., 96, 149, 169, 193f., och Rystad 2001, särskilt s. 303ff.
 - 22 Anders Fryxell, *Berättelser ur svenska historien*. 19: *Karl den elftes historia*. Femte häftet. ”Karl den elfte och hans samtida af konungahuset och af högadelsoch råds-partierna”, Stockholm 1853, s. 27f.
 - 23 Rapp 1951, s. 87.
 - 24 John Bernström har räknat (1964, s. 56).
 - 25 Magnus Mörner, ”Karl XI och Kungsör: ämne värt en diskussion”, *Historisk tidskrift* 116 (1996), s. 472; se tabellen på s. 476 över kungens besök och vistelser i Kungsör/Strömsholm-området 1680–1697. (Artikeln är omtryckt i författarens *Människor, landskap, varor & vägar. Essäer från svenskt 1600- och 1700-tal*, Stockholm 2001, s. 209–250.)

- 26 Jfr Rapp 1951, s. 88.
- 27 Mörner 1996, s. 487ff.
- 28 [Karl XI] 1918, s. 76.
- 29 E. Malmberg, "Ehrenstrahls djurmålningar", *Svenska jägareförbundets tidskrift* 61 (1923), s. 325; John Bernström, "Kommentarer till ett par av Ehrenstrahls djurmålningar på Drottningholm", *Fauna och flora. Populär tidskrift för biologi* 39 (1944), s. 53.
- 30 Rapp 1951, s. 89.
- 31 Fryxell 1853, s. 28. Jfr kommentaren av Hildebrand i *Karl XI:s almanacksanteckningar*. Från originalen ånyo utgivna av Sune Hildebrand, Stockholm 1918, s. 76, not 2.
- 32 Bernström 1944, s. 52. – Varken Bernström, Rapp eller Malmberg nämner Leijoncronas dikt, och mig veterligen har den inte tidigare kommenterats av forskningen.
- 33 Erik Fernow, *Beskrifning Öfwer Wärmeland*. III: *Lutherska Tiden*, Göteborg 1779, s. 729, not (i). Jfr Bernström 1944, s. 52. Ordet "bitjetäfwor" förklaras av Fernow. Fryxell berättar – med hänvisning till Fernow – att släkten Molit-hæus "ännu förvara husgerådssaker, på hvilka de två hundarna stå afbildade såsom ett minne af den lyckliga händelsen (1853, s. 28).
- 34 UUB, Palmsk. 386, s. 755; Palmsk. 390, "Smärre Poësier af Nämnde Auctorer [...] = "Secret. Christoffer Leijoncronas Poetiske Skrifter".
- 35 UUB, Palmsk. 396. – En jämförelse mellan de inbördes olika handstilarna i dikterna i Palmskiöldska samlingen (386, 390 och 396) och säkerställda autografer i RA:s samlingar (E 4584), har inte lett fram till något entydigt svar på frågan om någon av dikterna är att betrakta som en autograf. Det mesta tyder på att ingen av dem är nedskrivna av författaren själv utan att alla tre är avskrifter.
- 36 Citerat efter Bernström 1944, s. 54; jfr Rapp 1951, s. 91.
- 37 Det kan nämnas att även den svenske regenten Fredrik I (1676–1751) var en stor björnjägare; han uppges ha nedlagt så pass många som 200 stycken. Gunnar Brusewitz, "Kungliga jakter på 1700-talet", *Livrustkammaren* XV:1–2, Stockholm 1979–1981, s. 57.
- 38 Nils Ekedahl, *Det svenska Israel. Myt och retorik i Haquin Spegels predikokost*, diss., Uppsala 1999, s. 78f. och där anförd litteratur.
- 39 Bibeln citeras här och i det följande efter den s.k. Karl XII-bibeln, BIBLIA, *Thet är All then Heliga Skrift På Swensko; Efter Konung Carl then Tolftes Befalning Medh förriga Editioner jämnförd [...]* (1703; faksimilutgåva 1978).
- 40 Olof Wexionius, *Sinne-Afwel*, u.o., u.å. [Göteborg 1683 eller 1684], opag. – Titeln "Ån öfwer..." betyder ungefär 'vidare över' (även den föregående dikten i boken rör Karl XI).

- 41 En annan konstform, vanlig under 1600-talet, där litteraturen och bildkonsten ingick förening, är bild- eller figurdiktningen. Om denna se Gran 1963.
- 42 Fleming tillhörde den första schlesiska diktarskolan. ”Grab-Schrift Eines jungen Bähren/ der gehetzt worden war”, står i *Geist- und Weltliche Poëmata*, Jena 1660, s. 176f. (Exemplaret i LUB.) Dikten lyder:

JCh/ der ich klein' und jung von meiner Mutter kam/
 Von welcher mich die Macht der strengen Bauren [= Bauern] nam/
 Ward in der Stadt verkauft; daselbsten mich zu üben/
 Was in der Dienstbarkeit für Freyheit wird getrieben.
 Für wilde ward ich zahm. Begriffe manche Kunst;
 Doch thäte mir die Welt dafür gar kleine Gunst.
 Jch weis von keiner Schuld/ als daß ich allzukühner
 Erhascht hab' und verzehrt so manche schöne Hüner.
 Mein gantzes Leben war ein steter langer Tantz.
 Zu letzte krieget ich noch darvon den Märtrer-Krantz.
 Solt euch nicht seyn/ wie mir/ ihr Brüder und ihr Schwestern/
 So bleibet / wie ihr sollt/ in euren wilden Nestern.

[Jag, som kom ny och liten från min mor, / från vilken de stränga böndernas makt tog mig, / blev såld i stan, för att där öva / den sortens frihet som utövas i tjänarställning. / I stället för vild blev jag tam, lärde mig mången konst, / men världen blev inte hygglig mot mig för det. / Jag har inte gjort mig skyldig till något mer än att jag alltför djärvt / har nafsat efter och förtärt många fina hönor. / Hela mitt liv var en ständig, lång dans. / Till slut fick jag för detta en martyrens krans. / Skall det inte bli så för er, som för mig, ni bröder och systrar, / så stanna, som ni skall, i era vilda iden!]

Översättning Ulf Gran & Daniel Möller.

- 43 Dikten heter ”De duobus ursis à CAROLO XI. S. G. Vq; Regi. In venatu stratis” och citeras här efter Sophia Elisabet Brenner, *Samlade dikter*. I: *Poetiske dikter 1713*, 1: *Text*, utg. av Valborg Lindgärde, Stockholm 2009, s. 22.
- 44 *Andra delen af Sophia Elisabeth Brenners Poetiske Skrifter Uti åtskillige Språk/ Tider och Tillfällen författadel och Efter des Död i Liuset framtedde*, Stockholm 1732, s. 95.

I numismatikern Nils Keders handskriftssamling i Kungliga biblioteket, Fe 13 C, finns, vilket Valborg Lindgärde har gjort mig uppmärksam på, en handskrift med Brenners dikt på franska, enligt titeln översatt från Brenners latinska original. Den kallas ”Sur les deux ours, / que le Roy de Suede CHARLES XI. / a terrassés à la chasse: / traduit du Latin de Madame Brenner.” (Över de båda björnar som kungen av Sverige, Karl XI, nedlade under en jakt: översatt från fru Brenners latinska text) och lyder:

Ravis d'étonnement en vain nous publions,
 Que deux ours d'une mine effroyable
 Sont tués par le Roy; c'est bien plus memorable,
 Que son bras trois fois a chassé *trois Lions.

[Hänryckta av förundran ger vi fåfångt till känna
 att två björnar med fasansfull uppsyn
 dödats av kungen; det är vida mera minnesvärt
 att hans starka arm tre gånger förjagat trenne lejon.]

Noten (asterisken) i marginalen avser en vers hos Boileau. Här står: "En vain aux conquerans. v. Boil., p. 75", vilket syftar på ett brev som Boileau i egenskap av kunglig historiograf skrev till Louis (Ludvig) XIV. Hans Helander, "Den lärda frun och de lärdes språk. Latindiktning i senkarolinsk tid", i Valborg Lindgärde, Arne Jönsson & Elisabet Göransson (red.), *Wår lärda Skalde-Fru. Sophia Elisabet Brenner och hennes tid*, Ängelholm 2011, s. 266–283. Översättningen av den franska dikten är gjord av professor Sven Björkman, Uppsala, som härmed tackas.

45 Helander 2011, s. 277.

46 Bennich-Björkman 1970, s. 413.

47 Valborg Lindgärde, "Att ha sin fröjd hos Gud. Sophia Elisabet Brenner och fromhetens poesi", i Lindgärde *ö. al.* (red.) 2011, s. 178–207. – Även tidens präster vederfors uppskattning av monetär art. På Karldagen den 28 januari 1688 höll superintendenten i Narva och senare biskopen i Åbo Johannes Gezelius d.y. (1647–1718) en elokvent predikan, där han hyllade det karolinska enväldet. För detta fick han 100 dukater och en silverkanna. Rystad 2001, s. 14.

48 Rapp 1951, s. 92.

49 Gunnar Carlquist, "Karl XII:s ungdom och första regeringsår", i Samuel E. Bring (utg.), *Karl XII. Till 200-årsdagen av hans död*, Stockholm 1918, s. 55.

50 UUB, Palmskiöld 388, "Post-directeuren Beijers Poëtiska dickter till största deelen af andra språåk försatte på swensko". Se en delvis annorlunda version i *Den Swenska Fatburen* 1768, s. 109f. Dikten finns även med i Hanselli, del IX, 1869, s. 361. (Beijers dikter återfinns på s. 353–402 i Hanselli.)

51 Mörner 1996, s. 479.

52 [Karl XI] 1918, s. 312.

53 Rapp 1951, s. 90; jfr Bernström 1944, s. 53f.

54 Citerat efter Rapp 1951, s. 91.

55 Rapp 1951, s. 92, noten.

56 Gisela Vilhelmsdotter, *Riddare, bonde och biskop. Studier kring tre fornsvenska dikter jämte två nyeditioner*, diss., Stockholm 1999, s. 115.

- 57 Holmström 2001, s. 231 med kommentar. Om dikten se Sigurd Fries, ”Den nya Biörn-dansen”, *Nysvenska studier* 44 (1964), s. 65–78.
- 58 *Eos. Litterär Tidning* nr 15/1839.
- 59 Sonetten ”Emblema Authoris” (Författarens emblem), som har undertiteln ”På Authoris Sinn-beläte, En Silkes-matk”, lyder:

Hålt stilla mitt Förnuft; tig sachtelig besinna,
 Hwad thetta wara må! du sijr här en Figur,
 En vsel naken kropp, en Matk, ett Creatur,
 Som ingen skapnad har; ther intet är til finna
 Som ögat lyster see. Men märck; här ligger inna,
 Meer än en tänckia kan; en nyttig, ädel, pur,
 En sälsam, vnderlig af Gud beredd Natur:
 En Matk, theß Spijs är Blad, theß ijd är artigt spinna;
 Theß Spona Silkes-tråd; theß wärck och wäf är Sijden.
 Af Blad gör han en Skatt; til theß han toom och mager,
 Inwicklat in-dör i sin wäf, och lijfwet stäcker.
 Men sij! En ny Figur med Wingar prydd, med tiden,
 Här kommer fram igen, vpqwickter, fin och fager:
 En lijfflig Sool, hans Siäl med kraft, en gång, vpwäcker.

Samlade skrifter av Georg Stiernhielm. 1: Poetiska skrifter, utg. av Johan Nordström, Stockholm 1929, s. 54. I sin kommentar till ”Emblema Authoris”, som f.ö. är den första sonetten på svenska språket, framhåller Jesper Svenbro att den inledande raden – där rösten i dikten, eller diktaren själv, vänder sig till sitt eget förnuft med uppmaningen att stanna – för tankarna till antikens gravdikter. Svenbro skriver bl.a.: ”silkesmasken ska ju faktiskt dö i dikten, som på det viset kan sägas utgöra dess gravmonument” (Svenbro 2000, s. 322, Svenbro 2002, s. 124).

- 60 Johannesson 1968, s. 68.
- 61 Henrik Gustafsson [Otterberg] har pekat på allegoriska inslag i Bellmans ”Ode öfver den lilla fogeln Putte” (Gustafsson 2001, s. 159).
- 62 Bennich-Björkman 1970 (jfr inledningen).
- 63 G[unнар] Castrén, ”Johan Gustaf von Beijer”, *Svenskt biografiskt lexikon*, del III, Stockholm 1922, s. 74. Se även Wrangel 1888, s. 204f.
- 64 Castrén 1922, s. 75. Se även Teodor Holm, *Sveriges allmänna postväsen. Ett försök till svensk posthistoria*. IV:3: 1677–1697, Stockholm 1916, s. 191–268, särskilt s. 265ff.
- 65 Matthias Floderus, *De poëtis in Svio-Gothia Graecis*, del I–IV, diss. Upsalæ 1785–1789 [del III, 1788], s. 75, not a. – Gravidikten över hararna finns inte med bland poetens ”Carmina latina et græca” i Hanselli, del VI, Upsala 1863, s. 283–316 (dikterna av Lillienstedt återfinns på s. 235–316 i denna utgåva).

Poemet saknas även i Arvid Hultins *Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640–1720. Valda vitterhetsarbeten jämte en litteraturhistorisk inledning*, Helsingfors 1904, s. 120–138. Efterforskningar i Sverige och Finland har inte gett något resultat. Jag vill här rikta ett tack till Tua Korhonen, som sökt efter dikten i Finland.

- 66 Angående Åkerhielm se H[enrik] E[hrenkron]a, "Åkerhielm, Samuel d.ä.", i Dahl & Bohman, del 8, 1955, s. 496f.
- 67 Citerat efter Floderus 1785–1789 [del III, 1788], s. 75, not a.
- 68 Hultin 1904, s. CXV.
- 69 Gustafsson, s. III.
- 70 Ridderstad 1983, s. 239.

KAPITEL 4

- 1 Se vidare angående Holmströms biografi Bernt Olssons "Inledning", i Israel Holmström, *Samlade dikter. I: Kärleksdikter, förnöjsambetsvisor, sällskapspoesi, dansvisor, burleska dikter, fabler, gåtor, spådomar, epigram*. Utg. av Bernt Olsson, Barbro Nilsson & Paula Henrikson, Stockholm 1999, s. 7f. Se även Olssons artikel om Holmström i *Svenskt biografiskt lexikon*, del XIX, Stockholm 1971–1973, s. 301f. och Germund Fruncks nämnda uppsats i *Samlaren*, "Ett bidrag till Israel Holmströms monografi" (1881). För äldre omdömen om Holmströms poesi se Frunck, s. 84ff.
- 2 Olsson 1971–1973, s. 301.
- 3 "Register öfwer Kongl. placater, stadgar, påbud, resolutioner och förordningar" i Hans Villius (red.), *Karl XII*, Stockholm 1960, s. 17.
- 4 Malm 2004, s. 187.
- 5 Spegelvolymen förvaras i Kungliga biblioteket och har som tidigare angivits signum Vs 35. Avskriften är tryckt i Holmström 1999, s. 405, varifrån ordförklaringarna är hämtade. Avskriften etablerades första gången av Carl Fehrman och Magnus von Platen och publicerades i antologin *Sveriges litteratur. II: Renässans och barock* (1965), s. 202 och återfinns även i antologin *Svensk litteratur. I: Från runorna till 1730*, utg. av Bernt Olsson, Stockholm 1993, s. 395.
- 6 Holmström 1999, s. 405.
- 7 Se detta epitafium i *Samlade skrifter av Anna Maria Lenngren*, del II, utg. av Theodor Hjelmqvist & Karl Warburg, Stockholm 1918, s. 112.
- 8 Palmskiöld 397, opag., V 21 an, s. 6r, V 5:2, löst blad, och Nordin 102, s. 402 (alla UUB), Engeström B. II. 2.1, s. 283 (KB). Därtill finns epitafiet i tre sena avskrifter i Linköpings Stifts- och landsbibliotek: W 24 [nr 210], W 48, s. 105,

W 76, s. 126v–127r (Holmström 1999, s. 405). I arkiven vid stadsbiblioteken i Västerås, Kalmar och Växjö förefaller inte dikten finnas.

- 9 På Jacobs kyrkogård t.ex. kunde man i ossuariet läsa följande rader:

Si huru både hög och låg, Man, Qvinna, Herre, Dräng,
Här ligga utan skilnad, med hvarannan i en säng.
Se noga du som stoler äst, hvad du en gång skal blifva,
Och lär i dette spegle-hus GUDfruchtig vandel drifva.
Hodie Mihi. Cras Tibi. Memento Mori.

Fred[rik] L[arsson] Wittingh, *St. Jacobs Minne, Eller Historisk Berättelse, Om St. Jacobs och Johannis Församling J Stockholm*, Stockholm 1771, s. 56. Jfr Carl Fehrman, *Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning*, Lund 1954, s. 61. Benhuset på Jacobs kyrkogård blev inte uppfört förrän vid mitten av 1700-talet, men formuleringarna däri hade varit i svang länge (se fler exempel, bl.a. ett från 1688, i Fehrman 1954, s. 61ff.). De latinska sentenserna lyder i översättning: ”I dag mig. I morgon dig. Minns att du skall dö”.

- 10 Avskriften lyder: ”Pompe Konungens trogne dräng / Sof hwar natt i Konungens säng, / Sen af åhr och resor trötter / led han af wijd Konungens fötter / Mången stält och fager Möö / önskade som Pompe Lefwa / många hiältar eftersträfwa / at få såsom Pompe döö.” UUB, Nordin 1140.
- 11 Anders Fryxell, *Berättelser ur svenska historien*. 27: *Karl den tolftes regering*. Sjunde häftet. ”Karl den tolfte och hans samtida”, Stockholm 1858, s. 8.
- 12 Anders Fryxell, *Berättelser ur svenska historien*, 21: *Karl den tolftes historia*. Första häftet. ”Karl den tolftes ungdoms- och fredsår, hans första krigsår samt afsättnings-fejden mot konung August”, Stockholm 1856, s. 6. Jfr Lamm 1908, s. 71.

Ragnar Josephsons uppsats ”Karl XI och Karl XII som esteter” berättar ingenting om regenternas syn på litteratur, något som delvis torde ha sin förklaring i att Josephson var konsthistoriker men som väl har sin främsta grund i att ingen av regenterna var särskilt litterär. Man hade ändå väntat sig några rader om detta. Uppsatsen är tryckt i *Karolinska förbundets årsbok* 1947, s. 7–67.

Även i fält bedrevs konstnärlig verksamhet. Några medlemmar ur ett teatersällskap under den franske skådespelaren Rosidors ledning fanns 1703 i Thorn, dit de begett sig för att bl.a. anhålla om ett förlängt förordnande i Stockholm. Karl XII omnämner deras ankomst i ett brev (nr 163 i Carlsons utgåva) till fältherren Carl Gustaf Rehnskiöld (1651–1722). C[arl] S[ilfverstolp]e, ”Rosidors trupp i fältlägret vid Thorn”, *Samlaren* 10 (1889), s. 57f. Rosidors teatersällskap hade 1699 fått kungligt privilegium att spela i huvudstaden. Se vidare Gunilla Dahlberg, *Komediantteatern i 1600-talets Stockholm*, Stockholm 1992, s. 14, 258ff. & *passim*.

- 13 Carl Grimberg *Svenska folkets underbara öden. Karl XI:s och Karl XII:s tid t. o. m. år 1709*, Stockholm 1916, s. 515. – I brevväxlingen med Ebba Maria De La Gardie 1693, känd som ”Pompesaken”, skriver den unge Karl hundens namn Pompée. Längre fram återkommer jag kortfattat till denna brevväxling.
- 14 Angående äkta (dvs. fransk) burleskmeter, se Francis Bar, *Le Genre burlesque en France au XVIIe siècle. Etude de style*, diss., Paris 1960, s. 328f. (Rimflätningen i Pompedikten är aaBBcDDc – med manligt rim i a- och c-raderna och kvinnligt i b- och d-raderna.)
- 15 Det skall noteras att det ofta är vanskligt att uttala sig om dialekter och dialektgränder när det gäller de ca 300 år gamla barocktexterna. Se t.ex. Bernt Olsson, *Bröllops besvärs Ihugkommelse. II: En monografi*, Lund 1970, s. 78f. Om Holmströms stil och dess närhet till talspråket (varigenom hans poesi, som Bernt Olsson skriver, ”skiljer sig [...] märkbart från den samtida diktningen”), se Olsson 1999, s. 11.
- 16 Holmström 1999, s. 354 (”lästahls” avser rymdmåttet: en läst motsvarade tolv tunnor); Holmström 2001, s. 16 och 19. Lucidor rimmar på detta manér i psalm 406 i 1695 års psalmbok (fjärde strofens sista två rader). Även i östgöten Lindschölds Epelindikt finns ett stockholmsliknande rim, nämligen i raderna ”War allom kär, ingen förnär [...] / Nu ligger här, har intet mehr” (min kursivering).
- 17 [Olsson] 1999, s. 9. – Generalauditör är en äldre militär titel på en ämbetsman som i krigssituationer bl.a. hade ansvar för arméns rättegångsväsen (*SAOB*, spalt G 208).
- 18 Gustafsson 1967, s. 95.
- 19 Carl Gustaf Tessin, *Åkerödagboken*, 10 februari 1767. KB, L 82: 1:24, s. 217.
- 20 Se dikten i Hanselli, del XVI, 1873, s. 248f.
- 21 [Bernt Olsson], ”Inledning” i Holmström 1999, s. 9. Se även Olsson 1971–1973, s. 301f.
- 22 [Josias Cederhielm], ”Sekreteraren vid Carl XII:s fältkansli Josias Cederhjelms bref till sin broder Germund. Juni 1700–1701 samt 1706”, *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*, utg. av August Quennerstedt, del VIII, Lund 1913, s. 163.
- 23 Citerat efter Eric Michaël Fant, *Handlingar til Uplysning af Svenska historien*, del IV Upsala 1802, s. 81. När Fant avtryckte brevet (och några ytterligare epistlar från Karl XII till Hedvig Sofia), fanns originalet hos en hovjunkare vid namn Brauderhjelm. Fant har moderniserat stavningen i kungen brev, vilket f.ö. även Carlson gjort i sin utgåva, fast med något varsammare hand – se dennes ”Inledning” i [Karl XII] 1893, s. V. De citerade raderna om Pompe i brevet till Hedvig Sofia återfinns på s. 15 i Carlsons utgåva.
- 24 Angående Hedvig Sofias jaktintresse, se Heribert Seitz, ”Prinsessa på jakt”, *Livruskammaren* 1974, s. 218–227.

- 25 Nanna Lundh-Eriksson, *Hedvig Eleonora*, Stockholm 1947, s. 238.
- 26 Jfr Palmborg 1966, s. 78: ”Att de [Karl XII:s hundar] var något slags stövare bör vara ställt utom tvivel”.
- 27 *Lettres inédites du roi Charles XII, texte suédois, traduction française*. Avec introduction, notes et fac-similie publ. par [Auguste] Geffroy, Paris 1853, mellan s. 6 och 7. Jfr [Karl XII] 1893, s. 30f. – ”Durchleychtigste” i titeln betyder ’mest genomstrålade’ och är en hederstitel för furstliga personer.
- 28 Kommentrar av Carlson i [Karl XII] 1893, s. 30.
- 29 Frans G. Bengtsson, *Karl XII:s levnad. Till uttåget ur Sachsen*, Stockholm 1935, s. 319.
- 30 Ragnhild M. Hatton, *Karl XII av Sverige*, övers. av Claës Gripenberg & John Rumenius, Köping 1985, s. 250. Hatton använder substantivet *doggerel* om Holmströms epitafium, ett ord som betyder ’dålig dikt’, inte ’litet rimsmide’ som översättarna uppger.
- Likartade formuleringar finner man även i den senaste levnadsteckningen över kungen, Bengt Liljegrens *Karl XII* (2000). Uppgifterna om hundarna och deras öden ärvs från författare till författare, från levnadstecknare till levnadstecknare. Liljegen skriver: ”När Karl XII drog ut i fält år 1700 hade han haft fyra hundar med sig: Pompe, Caesar, Snushane och Turk. Under belägringen av Thorn dog den siste av dem, Pompe”. Och vidare: ”Han skaffade sig aldrig mer någon hund. Kanske berodde det på att han tappat intresset för jakt, kanske var det för att han inte ville bli för fäst vid någon igen.” Bengt Liljegen, *Karl XII. En biografi*, Stockholm 2000, s. 124.
- 31 Arvid August Afzelius, *Swenska folkets sago-häfder, eller Fäderneslandets historia, sådan hon lefwat och till en del ännu lefwer i sägner, folksånger och andra minnesmärken [...]*, del II, Stockholm 1870, s. 275.
- 32 [Karl XII] 1893, s. 103–108.
- 33 Ibid., s. 53. Jfr med [Karl XII] 1853, s. 12. Afzelius har utelämnat vissa ord och även ändrat i stavningen; hos honom lyder citatet: ”Eljest har jag haft en stor olycka, att ’Cesar’ blifwit död för mig i detta främmande landet, så att utaf den arten bara ’Turk’ nu lefwer.” (Afzelius 1870, s. 275.)
- 34 [Karl XII] 1893, s. 53, med kommentar av Carlson på s. 52.
- 35 Quennerstedt 1916, s. 39, noten.
- 36 Om Stawert se artikeln om konstnären i *Svenskt konstnärslexikon. Tiotusen svenska konstnärers liv och verk*, del V, Malmö 1967, s. 244.
- 37 S[amuel] F[aber], *Ausführlichen Lebens-Beschreibung Carls des XII. Königs in Schweden [...]*, del I–X, Nürnberg 1702–1719.
- 38 Jean-Léonor Le Gallois de Grimarest, *Les campagnes de Charles XII. Roi de Suede*, del I–IV, La Haye 1705–1711.
- 39 [Daniel Defoe], *The History of the Wars, of his present Majesty Charles XII. King*

of Sweden [...], del I–II, London 1715. (Boken utkom i en andra upplaga 1720.) Det blev först 1869 känt att det var den berömda Defoe som skrivit verket: se Gunnar Carlquist, ”The History of the Wars of Charles XII. Ett bidrag till den äldre Karl XII:s-historiografien”, *Karolinska förbundets årsbok* 1911, s. 271ff. Författaruppgiften på titelbladet, ”By a Scots Gentleman in the Swedish service”, är således fiktiv, tillagd för att få verket att framstå som trovärdigare och i syfte att öka försäljningen. – Inte heller Johann Jacob Schmauss’ *Das Glorwürdigste Leben und die grossen Helden-Thaten Sr. Majestät Caroli XII. Königs in Schweden [...]*, som utkom i två delar i Halle 1720, och H.P. de Limiers’ *Histoire de Suede sous le regne de Charles XII [...]*, del I–VI, Amsterdam 1721, innehåller uppgifter av dessa slag.

- 40 Grimarest, del III, 1708, s. 272–291.
- 41 Hultmans biografiska anteckningar om Karl XII har utgivits av Gustav Floderus i första delen av *Handlingar hörande till konung Carl XII:s historia*, Stockholm 1819, s. 1–169. Se Sven Grauers artikel om Hultman i *Svenskt biografiskt lexikon*, del XIX, Stockholm 1971–1973, s. 470ff. Inte heller i ögonvittnesvolymen *Karl XII* (1960), som innehåller samtida vittnesbörder om kungen, finns några uppgifter om kungens djur.
- 42 Nordberg var präst och historieskrivare; han utnämndes av Karl XII till hovpredikant 1707 och tillfångatogs vid Poltava 1709 men frigavs 1715. År 1731 erhöll han tjänstledighet från sin ställning som kyrkoherde för att författa sitt verk om kungen. Se vidare Ingrid Marie von Posts artikel i *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXVII, Stockholm 1990–1991, s. 161ff.
- 43 Gustaf Adlerfelt, *Karl XII:s krigsföretag 1700–1706*. Efter författarens originalmanuskript [utgiven] av Samuel E. Bring, Stockholm 1919. Angående Adlerfelt se A. Stilles artikel i *Svenskt biografiskt lexikon*, del I, Stockholm 1918, s. 137ff. Adlerfelt stupade vid Poltava.
- 44 Karl XII:s taffeltäckare Johan Hultman har emellertid något att berätta om den berömda hästen Brandklipparen. Både Karl XI och XII skall ha varit fästa vid sina hästar, och flera av den förres avmålades av Ehrenstrahl. Hästar förekommer därtill ofta i tidens litteratur, t.ex. hos Haquin Spegel, där Karl XI:s favoriter omnämns i kapitlet om djuren i *Guds Werck och Hwila*. Dock tvingas man konstatera att gravdikter över dessa djur är ovanliga i det svenska materialet (Dalin är den ende som vad jag vet skrivit sådana). I den av Philippe Labbe (1607–1667) utgivna antologin *Thesaurus epitaphiarum veterum [...]*, 2:a uppl., Paris 1686 [1:a uppl. 1666], s. 446, finns ett epitafium över en häst som tillhört den polske kungen Stefan Batory (1533–1586), så någorlunda samtida europeiska (kungliga) motsvarigheter saknas inte. Brandklipparen skall enligt sägnen ha ridits av både Karl XI och XII – av den förre i slaget vid Lund, av den senare i Poltava. Enligt Karl XII:s taffeltäckare dog Brandklipparen i

Lund år 1716. Dessförinnan skall den bl.a. ha tillfångatagits både i Bender och vid ett senare tillfälle, men återtagits av kungen vid bägge tillfällena. Se *Karolinska krigare berättar. Annotationer öfver Konung Carl XII:s hjeltebedrifter*, Stockholm 1986 (1819), 118f. och Ragnar Blomqvist, *Lunds historia. 2: Nyare tiden*, Lund 1978, s. 205. Se även Fryxell 1858, s. 7f.

Det finns en berättelse om Brandklipparens dramatiska död på Ängsö i Mälaren. Karl XII:s häst fick enligt en tradition sin sista fristad där, dvs. vid familjen Pipers gods, och han fick den vård och omsorg som det anstod en kunglig häst. "Likafullt ljöt han en våldsamt död", berättas det. En stallknekt skall ha hängt sig i stallet en mörk natt, och hästen "kände att något ohyggligt hade inträffat" och slet sig. När stallfolket öppnade dörrarna på morgonen skenade Brandklipparen ut, bländades av dagsljuset och rände "rakt mot muren, som förbinder slottet med kyrkan".

På stället står fortfarande en liten gravsten med följande lilla inskription:

Konung Carl XII:s
siste häst stört
anno 1740

Piper 1997 (1963), s. 65. Det har alltså möjligen funnits två kungliga hästar med namnet Brandklipparen: en som avled 1716 i Lund och en som dog 1740 på Ängsö. – Känd är Carl Snoilskys dikt om hästen i författarens *Svenska bilder*, Stockholm 1886, s. 71–78. Se vidare t.ex. Curt Belfrage, "Klippare och rytthästar – ur den svenska arméhästens äldre historia", *Meddelande XXXIX. Armémuseum* 1978–1979, s. 5–52, och Henry Waxberg, *Hästen i det karolinska rytteriet. Studier i det indelta rytteriets hästhållning*, Stockholm 1973.

45 Hela artikeln löd 1.9.2009 (<http://www.ne.se/lang/pompe>) enligt följande:

Pompe, Karl XII:s favorithund. P., som åtföljde kungen på hans fälttåg, dog vid lägret i Thorn (Toruń) i början av november 1703. Enligt en icke verifierad tradition skall P:s lik ha forslats tillbaka till Sverige och begravts i Karlbergs slottspark, där en gravsten, på vilken dödsfallet dateras till 1699, minner om hunden. Krigsrådet Israel Holmström skrev ett berömt epigram till P:s ära: [epitafiet citeras]

I den första tryckta upplagan av *NE* ser artikeln ut på följande sätt:

Pompe, Karl XII:s favorithund. P., som dog 1703 i arméns läger vid Thorn (Toruń), ligger begravd på Karlbergs övningsfält. Han bestods en ryktbar 'gravskrift' av Israel Holmström: [epitafiet citeras]

Nationalencyklopedin, del 15, Höganäs 1994, s. 221. Här saknas både reservationen "[e]nligt en icke verifierad tradition" och uppgiften om året på gravstenen. Vid en kontroll 15.7.2010 visade det sig att artikeln om Pompe, som f.ö. aldrig varit signerad, ändrats ytterligare en gång. Jag återkommer till ordalydelsen däri längre fram. Det är tydligt att man varit osäker på hur denna artikel skall utformas.

46 Jfr Olsson 1999, s. 10.

47 Lamm 1908, s. 59 resp. 61.

48 Bernt Olsson, "Israel Holmström. En författarskapsinventering", *Samlaren* 116 (1995), s. 5–41.

49 Jfr definitionen av termen burlesk i *Svenskt litteraturllexikon*, s. 84. Se även Markiewicz 1967, s. 127of.

50 Olsson 1995, s. 26.

51 Citerat efter Bar 1960, s. XXIV. Orden härrör från Perraults verk *Parallèle des Anciens et des Modernes*, som utkom 1688–1692. Perrault vill häri visa att författarna i hans egen tid överträffar de antika.

Om burlesk diktning i England, se Richmond P. Bond, *English Burlesque Poetry 1700–1750*, Cambridge 1964 (1932), särskilt kap. VI, "The Mock-Heroic and the Parody", s. 155–175, samt de till detta kapitel hörande diktexemplen i slutet av boken, nr 62, s. 301, "An Elegy on a Lap-Dog" (från 1720) och nr 134, s. 370f., "On the Death of a young Lady's Squirrel call'd Pug" (från 1733).

52 Översättning Ulf Gran & Daniel Möller.

53 Olsson 1995, s. 26.

54 Jfr von Platen 1954, s. 321 och Olsson 1995, s. 26.

55 Se Vincent Voiture, *Poésies*, del 1–2. Édition critique publiée par Henri Lafay, Paris 1971, *passim*, samt diskussionen i Roger Lathuillère, *La préciosité. Etude historique et linguistique*, Genève 1966, s. 247–258.

56 Erik Sandstedt, "Karl XII och Alexander-rollen", *Karolinska förbundets årsbok* 2000, s. 169–182. Om Alexander och drottning Kristina, se Eva Hættner Aurelius, *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer*, Lund 1996, s. 167ff. Om Alexander och Gustav II Adolf, se Sverker Oredssons monografi över kungen från 2007, s. 300–305.

57 Carlquist 1918, s. 51. Alexanderbiografen ingick inte i prinsens pensum men lästes ändå: se Bengtsson 1935, s. 21. – Curtius levde på 100-talet e.Kr. Arbetet om Alexander den store omfattar tio böcker varav de två första är förlorade.

58 Sandstedt 2001, s. 174.

59 *Alexandri Magni Historia. På Swenska i Rijm aff Latinen in på vårt Språåk wänd [...]* utkom 1672 och uppges bygga på en översättning som skall ha utförts av Bo Jonsson Grip (ca 1330–1386). Samma år som kungen föddes, 1682, utkom verket i en ny översättning – denna gång på prosa – av Johannes Sylvius

- (1620–1690), *Q. Curtii Rufi Historiske Skriffter och Sannfärdige Berättelser Om Konungens aff Macedonien Alexandri Then Stores, Förde Krijg och wijdtbekant Gärningar*. Hatton (1985, s. 77) har antagit att utgåvan som kungen hade med sig under sina fälttåg var av fickformat, en uppfattning som torde vara hämtad från Ture Gabriel Bielkes hågkomster av Karl XII (se Bengtsson 1935, s. 21). Sylvius' översättning, som alltså är årsbarn med kungen, har just det formatet: den är en oktav, medan utgåvan från 1672 har kvartoforformat.
- 60 P.D.A. Atterbom, *Carl den tolfte betraktad i sitt förhållande till vitterhet, vetenskap och skön konst*, Örebro 1864, s. 18.
- 61 Se Westerlund 1951, s. 25f., 94f. & passim.
- 62 KB, Engeström B. II. 2.1, nr 117, ark 306–308. Författaren är okänd.
- 63 Johan Gabriel Werving, *Samlade dikter*, utg. av Bernt Olsson & Barbro Nilsson, Stockholm 1989, s. 57f. Här citeras de två första av diktens sammanlagt sex strofer. Om dikten se Westerlund 1951, s. 25f. – Uttrycket ”makan Seger” betyder ’maken till seger’ (bl.a. segern vid Narva åsyftas). Även Karl XI jämfördes i tidens diktning med Alexander. Se Johannesson 1968, s. III.
- 64 [Plutarchos], *Plutarch's Lives in Eleven Volumes. 7: Demosthenes and Cicero; Alexander and Caesar*. With an English Translation by Bernadotte Perrin, London 1958 (1919), s. 399. Se även Rolf Winkes, ”Boukephalas”, *Miscellanea Mediterranea. Archaeologia Transatlantica* 18 (2000), s. 101–107, Andrew Runni Anderson, ”Bucephalas and His Legend”, *American Journal of Philology* 51 (1930), s. 1–21, och Ravisius 1560, s. 107 med hänvisning till Plinius d.ä. (= *NH VIII:154f.*).
- 65 [Plutarchos] 1958, s. 399.
- 66 Andreas Johannis Arosiandrinus, *Apollonii Konungens aff Tyro Historia/ vthi hwilken Lyckonnes Hiwll/ och thenne Werldennes Ostadigheet Beskriffues [...]*, Stockholm 1636. Flera upplagor utkom under 1600-talet. Kristiina Savin, Lund, har gjort mig uppmärksam på denna bok. Arosiandrinus' födelse- och dödsår är okända.
- 67 [Suetonius], *Suetonius in Two Volumes*. With an English Translation by J.C. Rolfe, I, London 1979 (1913), s. 488f.
- 68 Decimus Magnus Ausonius (ca 310–395 e.Kr.).
- 69 Se dikten i Ausonius, *Epigrams*. Text with Introduction and Commentary by N.M. Kay, London 2001, s. 42 och med kommentar på s. 81ff.
- 70 Saara Lilja, *Dogs in Ancient Greek Poetry*, Helsingfors 1976, s. III. Lilja skriver på tal om Tymnes' epitafium över Eumelus' maltesiska knähund – med stöd i auktoriteten Otto Keller – att dessa hundar kom från Malta och finns avbildade på vaser från 500-talet f.Kr. (s. 112f.). Se VII.211: epitafiet över Eumelus' maltesiska knähund. Se även R.H.A. Merlen, *De Canibus. Dog and Hound in Antiquity*, London 1971, särsk. s. 44f., J.K. Anderson, *Hunting in the Ancient*

World, Berkeley 1984 samt Douglas Brewer m.fl., *Dogs in Antiquity. Anubis to Cerberus: the Origins of the Domestic Dog*, Warminster 2001.

Tre typer av hundar förekommer i *Anthologia Graeca*: jakthundar, knähundar och fårhundar. Det finns epitafier endast över de två första, jakthundarna och knähundarna, något som får Lilja att utbrista: ”It is surprising not to find a single epitaph praising the valiant sheep dogs – ’die bekannte Freunde des Hellenismus am Genrebild’ [...]” Lilja 1976, s. 124.

- 71 Se D.L. Page (red.), *Further Greek Epigrams*, Cambridge 1981, s. 291. ”There is no reason to suppose that this charming epigram is not a copy of an actual inscription.” Page anger Simonides som auktor, Hellquist däremot Simias. Epigrammen är ibland svåra att attribuera. En av dikterna som Herrlinger menar är Anytes (VII.190, epitafiet över flickan Myros gräshoppa och cikada som den obeveklige Zeus tagit av daga) uppges vara skriven av Anyte eller Leonidas. *The Greek Anthology*, II. With an English Translation by W.R. Paton, London & New York 1917, s. 109. Se vidare Gutzwiller 1998, s. 65ff. Marcus Argentarius har parodierat epitafiet över Myros gräshoppa och cikada. Se VII.364. Ofta har en dikt inspirerat till en annan. Se XII.134 och 135, och VI.131 av Leonidas och följande imitation.
- 72 Böök m.fl. (red.) 1919, s. 266. Pelion är ett berg i Thessalien, Ossa ett bergsmassiv vid Thessaliens kust, Kithairon en höjd på gränsen mellan landskapen Boiotien, Attika och Megaris. Dikten är hämtad ur en av de viktigaste antika källorna om jakt från slutet av 200-talet, Julius Pollux (Polydeuces), *Onomasticon*, hrsg. von Ericus Bethe, Leipzig 1900, V.48. För en engelsk översättning av kapitel V i *Onomasticon*, se Denison Bingham Hull, *Hounds and Hunting in Ancient Greece*, Chicago & London 1964, s. 141–159.
- 73 Georg Stiernhielm, *Hercules*. Jämte efterskrift av Sten Lindroth och ordförklaringar av Carl Ivar Ståhle, 2:a uppl., Uppsala 1963, opag. (Faksimilutgåva av *Georg Stiernhielm I HERCULES*, Vpsala 1658.)
- 74 UUB, Palmskiöld 390. – Epitafiet finns med i Hansellis Lindschöldurval, del IV (1866), s. 222.
- 75 Gösta Berg, ”Hundkarbasen i kyrkan och kyrkvaktarens stav. Ett par missförstådda kyrkliga sedvänjor”, *Rig* 70 (1987), s. 97–107. Karbasen skall skiljas från kyrkstöten, den käpp med vilken kyrkvaktaren också var utrustad. Med denna väckte han kyrkibesökare som somnat genom att peta på dem eller kraftigt stöta käppen i golvet.
- 76 Holmström 1999, s. 366; ur Palmskiöld 397. – Man kan ifrågasätta utgivarnas placering av den här dikten under rubriken ”Spådomar”: den är ingen spådom (inte ens en parodi på en sådan) utan ett gravepigram. Att den heter ”Spågubbens grafweskriff” har endast att göra med att Holmström gjort en omskrivning av ordet ”spögubbe”. Dikten borde i stället ha inordnats under

rubriken ”Epigram”, där bl.a. två andra parodiska gravdikter, ”Vppå Duc de Monmouth som blef Halßhuggen i Engelandh” och ”Vppå en Trägårdzmes-tare”, finns.

- 77 Om litterär appropriering, se Lawrence Venuti, *The Translator’s Invisibility. A History of Translation*, London 1995, Jean I. Marsden (red.), *The Appropriation of Shakespeare. Post-Renaissance Reconstructions of the Works and the Myth*, New York 1991, och min egen artikel ”Poetiska approprieringar. Erik Lindgren i gränslandet mellan parafras och översättning”, i Daniel Möller & Paul Tennyngart (red.), *Kasta dikt och fånga lyra. Översättning i modern svensk lyrik*, Lund 2010, s. 81–98.
- 78 Tigerstedt 1960, s. 132.

KAPITEL 5

- 1 Observera alltså att detta är en konstruktion: inget av manuskripten har denna utformning.
- 2 Fehrman 1967, s. 76.
- 3 Holmström 1999, s. 350.
- 4 Carl-Michael Edenberg, ”Inledning”, i *Köttets poesi. 1: Könslemmarna i svensk text från Stiernhielm till Almqvist*. I urval och med en inledning av Carl-Michael Edenberg, Stockholm 1995, s. 19.
- 5 Stiernhielms gåta citeras här efter författarens *Musæ Suethizantes, Thet är: Sång-Gudinnor/ Nu först Lärande dichta och spela på Svenska. Tedde i någre små Wärck och Dichter/ som på andra Sijden förmäles*. Å nyo uplagde af Bengt Höök [...], Stockholm 1688:

NÄr som mig kommer an en Lust/ at iag wil Leeka/
 Så går iag til min Wän/ mijn frögd och tijdsfördrijf;
 Jag fattarn om sin hals/ och tryckern til mitt Lijf.
 Jag grijpern på sin Snarr: Hoo wil mig thet förneka;
 Jag dragern vp och ned; iag tagern på sijn Quicka;
 Jag gnijdern af och til/ til theß han richtig står;
 Seen ställer iag min Wän/ emellan Been/ och Låår/
 Och böriar så en Leek/ som bäst sig månde skicka.
 Jag fingrarn/ fidlarn/ til min hiertans Lust och Frögd;
 Jag gårn vp och ned/ til theß iag är förnögd.
 Och ther så händer/ Snarren löper af/ och slaaknar/
 Så sätter iagen in/ och wrijdern vp igen:

Fast skeer thet med förtreet/ til theß han stijfwer raaknar;
Går Leeken åter an; Så gläder iag min Wän.

Min Wän är en Fiol di gamba.

- 6 Jfr Petra Söderlund, ”Inledning”, i *Vågade verk ur vitterheten*. Urval och inledning av Petra Söderlund, Stockholm 2007, s. 14.
- 7 Se kommentar i Georg Stiernhielm, *Samlade skrifter*. 1:2: *Poetiska skrifter*, utg. av Johan Nordström & Bernt Olsson, Lund 1978, s. 435.
- 8 Lamm 1908, s. 37.
- 9 Lamm 1908, s. 67f.
- 10 Lamm 1908, s. 68.
- 11 Schück & Warburg 1927, s. 391; Otto Sylwan (red.) 1919, s. 263.
- 12 Henrik Schück & Karl Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*. I: *Sveriges litteratur till frihetstidens början*, Stockholm 1896, s. 366. Liksom i de två senare upplagorna är det i första hand Schück som står för kapitlen som behandlar litteraturen före romantiken.
- 13 Se Henrik Schück & Karl Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*. I: *Sveriges litteratur till frihetstidens början*, 2:a omarbetade och utvidgade uppl., Stockholm 1911, s. 467.
- 14 Schück & Warburg 1896, s. 366 (epître = brev).
- 15 Även Westerlund menar i sin avhandling – med hänvisning till Lamm – att Pompe-epitafiet ”utgör ett tämligen osjälvständigt bidrag till en inte heller i vårt land ny genre” (1951, s. 47).
- 16 [Étienne Pavillon], *Oeuvres de M. Pavillon*, Utrecht 1731, s. 238. Brevet på s. 236ff. (Lamm 1908, s. 68.) KB har i sin ägo tre editioner av Pavillons *Oeuvres*, en från 1720, en från 1731 och en från 1750. Brevet finns med i samtliga dessa upplagor. Om Lamm använt något av KB:s exemplar (vilket är sannolikt), har han begagnat utgåvan från 1731, ty den är den enda där hundens namn, liksom hos Lamm, stavas med två f i titeln. – Hela brevet till madame Damon återges följt av en översättning till svenska i avhandlingens appendix.
- 17 Alternativ övers.: ’en prydnad för nutidens mopsar’.
- 18 Alternativ övers.: ’Överhopad av’.
- 19 Översättning Ulf Gran & Daniel Möller.
- 20 Christian Hofmann von Hofmannswaldau, *Poetische Grab-Schriften*, Leipzig & Breslau 1680, opag. Exemplaret i LUB.
Wervings ”[Ö]fwer en Bock” (”Grafskriftt öfwer en Bäck”) är förmodligen en mild efterbildning av Hofmannswaldaus dikt:

En Bock jag warit har, som under denna Stenen
Mig hwijlar seen jag dogh uth på det gröna gräs:

Åth Heerden Coridon jag lemnat skinn och benen,
Men Hornen tage den eho som detta läs.

Werving 1989, s. 136.

- 21 Min översättning.
- 22 Hofmannswaldau 1680, opag.
- 23 Min översättning.
- 24 [François Tristan L’Hermite], *Stances et autres œuvres du sieur Tristan*, Paris u.å. [1922], s. 41. Angående författaren se Antoine Adam, *Histoire de la littérature française au 17e siècle*. 1: *L’époque d’Henri IV et de Louis XIII*, Paris 1951, s. 369–375, och Adam, del 2, 1951, s. 68ff.
- 25 Min översättning. – Tristan L’Hermites dikt synes gå tillbaka på Joachim Du Bellays lilla ”Cuiusdam canis” (”Latratu fures excepti, mutus amantes: / Sic placui domino, sic placui dominae”), vilken till yttermera visso återfinns, imiterad, som ”Epitaphium öfver en Hund” i Sven Brisman (1752–1826), *Sammelsurium af allahanda småsaker [...]*. Första häftet, Greifswald 1783, s. 95, och som ”Den trogna hunden” i Axel Gabriel Silverstolpe (1762–1816), *Skalde-Strycken*. Andra delen, Stockholm 1810, s. 114, där den lyder: ”Jag skälde ej på älskare, / men uppå tjuvar desto värre: / jag således behagade / på en gång både Fru och Herre”. För ’originalet’ se *Musae reduces. Anthologie de la poésie latine dans l’Europe de la Renaissance*. Textes choisis, présentés et traduits par Pierre Laurens avec la collaboration de Claudie Balavoine, del II, Leiden 1975, s. 362. Dikten har även imiterats (eller översatts) av Martin Opitz i *Teutsche Poemata* (1624), och det är fullt möjligt att även Du Bellays ’original’ går tillbaka på en förlaga (se Lindqvist 1949, s. 10f. och där, i not 2:9, anförd litteratur). Se även Wulf Segebrecht, ”Steh, Leser, still! Prolegomena zu einer situationsbezogenen Poetik der Lyrik, entwickelt am Beispiel von poetischen Grabschriften und Grabschriftenvorschlägen in Leichencarmina des 17. und 18 Jahrhunderts”, *Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 52 (1978), s. 444f.
- 26 Tague 2008, s. 294.
- 27 [Wentworth Dillon, 4th Earl of Roscommon, ca 1630–1685], ”On the Death of a Lady’s Lap-Dog”, *The Poetical Works of the Right Honourable, Wentworth Dillon, Earl of Roscommon*, Glasgow 1749, s. 60f. Tague 2008, s. 294.
- 28 Mr. Bavius, ”An Epitaph Upon My Lady M——’s Lapdog”, *The Grub-Street Miscellany, in Prose and Verse*, London 1731, s. 45. Citerat efter Tague 2008, s. 294.
- 29 Tague 2008, s. 294.
- 30 Olof von Dalin, *Witterhets-Arbeten, J bunden och obunden Skrif-Art*, del IV, Stockholm 1767, s. 308.

- 31 Dikten i Hansing (utg.) 1997, s. 55. Hansing anger ingen källa. Det kan noteras att dikten är publicerad i *Literarisches Wochenblatt* nr 42/1819, s. 336 i en något avvikande version. De biografiska uppgifterna, som inte har gått att verifiera, står i Hansings antologi.
- 32 Min översättning.
- 33 Jfr Broberg 1988, s. 8.
- 34 H.J. Rose, *A Handbook of Greek Literature from Homer to the Age of Lucian*, 4:e uppl., London 1950, s. 347. Se även Alan Cameron, *The Greek Anthology. From Meleager to Planudes*, Oxford 1993, s. 19–33.
- 35 Jerry Clark, "Introduction", i Meleager, *The Poems*, edited by Jerry Clark, Wauconda 1992, s. 7. Se även Sonya Lida Tarán, *The Art of Variation in the Hellenistic Epigram*, Leiden 1979.
- 36 Herrlinger 1930, s. 73.
- 37 Hermann Beckby, "Erläuterungen zu Buch VII", i Hermann Beckby (utg.), *Anthologia Graeca. Buch VII–VIII*, München, u.å. [1965] (1957), s. 581.
- 38 Ekelund 1906a, s. 44f. – För originalet se Beckby (utg.) 1965, s. 126.
- 39 A.S.F. Gow och D.L. Page, *The Greek Anthology. Hellenistic Epigrams. II: Commentary and Indexes*, London 1965, s. 642.
- 40 Se även XII.53, 82 och 83. Jerry Clark, som ederat Meleagers dikter, påpekar angående epigram XII.53: "It has been suggested that this epigram reflects an actual occasion in the poet's life, but that need not be so" (s. 80).
- 41 Se bok IX i *Anthologia Graeca*. – Epitafiet kan även läsas som en parodi på erotisk diktning. Angående erotisk poesi i antiken, se Heinz Martin Müller, *Erotische Motive in der griechischen Dichtung bis auf Euripides*, diss., Hamburg 1980, och Barbara Breitenberger, *Aphrodite and Eros. The Development of Erotic Mythology in Early Greek Poetry and Cult*, New York 2007. Ingen av dessa författare behandlar dock Meleager.
- 42 Jfr med den engelska tolkningen i Loeb Classical Library, som har "flowers of spring", och den tyska standardöversättningen av *Anthologia Graeca*, som har "Blumen des Frühlings". Paton (utg.) 1917, s. 117; Beckby (utg.) 1965, s. 127.
- 43 "Der Hase hat für die Hetäre symbolische Bedeutung, wie er als Liebesgeschenk für Knaben und Mädchen beliebt war [...]" Herrlinger 1930, s. 30.
- 44 Se Gisela M.A. Richter, *Animals in Greek Sculpture. A Survey*, London 1930, plate L, fig. 152 & 153. Hararna, som fungerat som vaser, är tillverkade i terakotta (kommentar, s. 73f., se även s. 29f.).
- 45 Herrlinger hänvisar till andra upplagan: [Catullus], *C. Valerius Catullus*. Herausgegeben und erklärt von Wilhelm Kroll, Leipzig 1929 (1:a upplagan utkom 1923).
- 46 Kommentar av Kroll i Catullus 1929, s. 5.
- 47 Herrlinger 1930, s. 76.

- 48 Ibid.
- 49 Ibid.
- 50 Catullus, [*Carmina*]. A Commentary by C.J. Fordyce, Oxford 1961, s. 2f.
- 51 Se: *Sånger af Catullus från Verona*. Öfversättningsförsök af Elias Janzon. Första delen (sångerna I–LXII), Upsala universitets årsskrift, Upsala 1889, s. 2; *Valda sånger af Catullus från Verona*. I svensk tolkning af A[ilbert] Th[eodor] Lysander. Efter öfversättarens död utgifna af Johannes Paulsson, Göteborg 1896, s. 6f.; *Ur Catullus' diktning*. Ett urval i svensk tolkning av Joh[an] Adolf Bruun, Stockholm 1941, s. 6; Johan Bergman, *Antikens poesi. Från äldsta tider till folkvandringstidevarvet*, Stockholm 1945, s. 109f.; Catullus, *Dikter*. Svensk tolkning, inledning och förklaringar av Ebbe Linde, Stockholm 1958, s. 24; samt Gunilla Iversen, ”Den oanständiga oskulden. Catullus och hans diktbok”, *Fenix. Tidskrift för humanism* nr 3 1991/92, s. 32f. Se även kommentarerna i Bernhard Risberg, *Catullus och Horatius i urval*, 4:e uppl., Stockholm 1962, s. 56f.
- 52 *Skaldestycken af Frans M. Franzén*. Första bandet, Åbo 1810, s. 354. – Nio år äldre än Franzéns översättning är Gustaf Regnérs version i *Försök til metriskes öfversättningar från forntidens skalder* (1801), s. 97f. Om man letade systematiskt skulle man sannolikt finna ännu äldre översättningar av dikten i några av 1700-talets många dissertationer.
- 53 Catullus, *Dikter om kärlek och hat*. I urval och översättning av Gunnar Harding & Tore Janson, Stockholm 2007, s. 25.
- 54 För en utförlig beskrivning av sparvarten, se Keller, del II, s. 79ff. och C.J. Fordyce, ”Introduction”, i Catullus, [*Carmina*]. A Commentary by C.J. Fordyce, Oxford 1961, s. 87ff.
- 55 Kommentar av Linde i Catullus 1958, s. 119.
- 56 Kenneth Quinn, *Catullus. An Interpretation*, London 1972, s. 85.
- 57 Ibid. Quinn är inte ensam om sin skepsis. Se H.D. Jocelyn, ”On Some Unnecessarily Indecent Interpretations of Catullus 2 and 3”, *The American Journal of Philology* 101 (1980), s. 421–441.
- 58 G.P. Goold, ”Introduction”, i *Catullus*. Edited with Introduction, Translation and Notes by G.P. Goold, London 1983, s. 4.
- 59 Se citat ur *Omnia opera Angeli Politiani* (1498) i E.N. Genovese, ”Symbolism in the *Passer* Poems”, *Maia. Rivista di Letterature Classiche* 26 (1974), s. 122. Genovese kommenterar: ”Poliziano evidently saw a *double entendre* in what seems to be simply Catullus’ *Passer* Book of poems.” Även Richard W. Hooper tar, i artikeln ”In defence of Catullus’ dirty sparrow”, *Greece & Rome* 32 (1985), s. 162–178, parti för Polizianos tolkning, liksom Marilyn B. Skinner, i *Catullus’ Passer. The Arrangement of the Book of Polymetric Poems*, New York 1981, s. 12. För en längre diskussion av Catullus’ äldsta uttolkare, se Julia Haig

- Gaiser, "Catullus and His First Interpreters: Antolius Parthenius and Angelo Poliziano", *Transactions of the American Philological Association* 112 (1982), s. 83–106.
- 60 Genovese 1974, s. 121ff.
- 61 G. Geangrande, "Catullus' Lyrics on the Passer", *Museum Philologum Londiniense* 1 (1975), s. 137.
- 62 Ibid., s. 138ff.
- 63 Ibid., s. 143, not 21.
- 64 Ibid., s. 143. – Angående motivet "den impotente älskaren" se Gow & Page, del II, 1968, s. 398f.
- 65 Av Leonard Lutwacks idé- och litteraturhistoriska studie *Birds in Literature*, Gainesville 1994, framgår det att man höll fåglar i bur i antiken; detta är "evidenced in the art of the ancient Egypt and Greece" (s. 151).
- 66 Labbe (utg.) 1686, s. 461. En icke attribuerad sparvgravdikt i samma samling (s. 460) behandlar en fågel som dödats av en katt och vars skugga nu flyger omkring i Elysium. Sidorna 445–483 i denna tidigare nämnda antologi innehåller djurgravdikter. Den kan jämföras med den tidigare berörda samlingsvolymen *Epitaphia Ioco-Seria* (utg. 1623 av Frans Sweerts) – och med den av Otto Aicher redigerade antologin *Theatrum funebre, exhibens per varias scenas epitaphia nova, antiqua, seria, jocosa [...]*, Salisburgi 1675, som innehåller ett motsvarande parti (sidorna 239–272), där det bl.a. finns en gravdikt över en hund som slagits ihjäl av en bondtölp, en dito över en hund som dödats av vildsvin och ytterligare en över en hund som bitits ihjäl av andra hundar; här finns också gravdikter över: en mulåsa, en gammal märr, en liten hare, en gammal räv, en loppa, en råtta, en myra, bin (= ett kollektivt epitafium), en humla, en fluga och en falk. – I Labbes samling finns till yttermera visso en gravdikt över en bokmal (s. 479f.), vars stoft av diktjaget vigs som trofé åt muserna, vars fiende den var. – Dikterna i dessa tre antologier är omväxlande nya (dvs. från 1500- och 1600-talen) och gamla (antika), omväxlande allvarliga och skämtsamma; flera av dem återkommer i alla tre verken och är kända även på andra håll.
- 67 Herrlinger 1930, s. 136. Herrlinger menar i sin kommentar till dikten att Christoph Woltereck troligen är den som gömmer sig bakom pseudonymen Celander men även Johann Georg Gressel (1675–1711) är en kandidat.
- 68 Celander, *Verliebte-Galantel/ Sinn-Vermischte und Grab-Gedichte*, Hamburg & Leipzig 1716, s. 121.
- 69 Översättning Ulf Gran & Daniel Möller.
- 70 Tague 2008, s. 294.
- 71 Se James A.S. McPeck, *Catullus in Strange and Distant Britain*, Cambridge, Mass. 1939, s. 67ff. och 297f. och Karl Pomeroy Harrington, *Catullus and his Influence*, New York 1963, s. 144f., 166f. & passim.

- 72 Se dikten i t.ex. *The Complete Poems of John Skelton*. Edited by Philip Henderson, London & Toronto 1948, s. 60–100.
- 73 Se *Œuvres de Monsieur de Saint-Évremond, avec la vie de l'auteur*. Par Monsieur des Maizeau, Paris 1740, del V, s. 110ff.
- 74 A[rthur] Lytton Sells, *Animal Poetry in French & English Literature & the Greek Tradition*, Bloomington 1955, s. 124f.
- 75 Rose-Marie Söderström, *Tre 1700-talsmiljöer: Bålby, en bruksherrgård; Sturehov, ett lantslott; kavaljersflygeln på Gripsholm*, Stockholm 1993, s. 21ff.; Göran Alm, *Carl Hårleman och den svenska rokokon*, Stockholm 1993, s. 39.
- 76 Brevet återges i faksimil i Carl David Moselius, *Carl Johan och F.A.U. Cronstedts samlingar på det gamla Fullerö*, Uppsala 1944, s. 84f.
- 77 Se John Kruse, *Hedvig Charlotta Nordenflycht. Ett skaldinne-porträtt från Sveriges rococo-tid*, Lund 1895, s. 122–130.
- 78 ”Maistresse” även äldre stavningsform av ”maitresse” (jfr Tristan L’Hermites ”Épitaphe d’vn petit chien”).
- 79 SSB, Knös 63:4d, s. 97.
- 80 Översättning Ulf Gran & Daniel Möller.
- 81 SSB, Knös 63:4o, s. 95.
- 82 Dalin 1767, del VI, s. 362, tredje strofen.
- 83 En annan dikt som minner om Catullus III *och* om Ovidius’ papegojgravdikt i *Amores* är ”Graf-Skrift öfwer en Canarie-Fogel, d. 18 Dec. 1787” av Eric Rydbäck (1732–1795). Den ingår i andra delen av diktsamlingen *Pläcke-Gods* (Linköping 1794, s. 65f.) och börjar:

Kom, Korpar och Kråkor; kom, Stare och Trast,
 Så många som ha swarta kläder:
 Se döden har tagit en Fogel i hast,
 Som lyste af skönaste fjäder.
 J Foglar, som gören af sång Procession,
 Kom följen Herr Pip uti Likprocession,
 Och sjung om hans Anor och Fäder.

Djurgravspoesin har även förenats med musiken. Den tyske barockkompositören Georg Philipp Telemann (1681–1767) har t.ex. skrivit en kanariefågelkantat, *Cantata oder Trauer-Musik eines kunsterfahrenen Kanarien-Vogels* (1737), med den kända inledande arian ”O weh, mein Canarin ist tot”. Det kan även nämnas att Mozart vid sin stares död 1787 författade en gravdikt (som dock veterligen aldrig tonsattes). Kompositören begravde fågeln i sin trädgård och reste en gravsten över den, vilken han försåg med en inskription. Dikten, daterad den 4 juni detta år, lyder:

Hier ruht ein lieber Narr,
 Ein Vogel Staar.
 Noch in den besten Jahren
 Mußt er erfahren
 Des Todes bitterm Schmerz.
 Mir blut' t das Herz,
 Wenn ich daran gedenke.
 O Leser! schenke
 Auch du ein Thränchen ihm.
 Er war nicht schlimm;
 Nur war er etwas munter,
 Doch auch mitunter
 Ein lieber loser Schalk,
 Und drum kein Dalk.
 Ich wett', er ist schon oben,
 Um mich zu loben
 Für diesen Freundschaftsdienst
 Ohne Gewinnst.
 Denn wie er unvermuthet
 Sich hat verblutet,
 Dacht er nicht an den Mann,
 Der so schön reimen kann.

[Här vilar en älskad upptågsmakare, / en stare. / Ännu i sina bästa år / fick han uppleva / dödens bittra smärta. / Mitt hjärta blöder / när jag tänker på det. / O läsare, skänk / honom också du en liten tår. / Det var inget ont i honom; / han var bara lite glad av sig, / och emellanåt / en älskvärd okynnig skälm, / och ingen tråkmåns. / Jag kan slå vad om att han redan är där uppe / och berömmar mig / för denna vänskapstjänst / utan vinning. / Ty som det var oväntat / att han förblödde, / tänkte han då inte på mannen / som skriver så vacker vers.]

Översättning Ulf Gran & Daniel Möller. Originaldikten citeras efter *Mozartiana. Von Mozart herrührende und ihm betreffende, zum großen Theil noch nicht veröffentlichte Schriftstücke*. Nach aufgefundenen Handschriften herausgegeben von Gustav Nottebohm, Leipzig 1880, s. 8f.

- 84 UUB, Palmskiöld 397, "Exotica. Satyriske och Blandade Ämnen", opag. Hos Holmström är Curre ett hundnamn (se den burliska "XI" i Holmström 1999, s. 318 och kommentaren till rad 6:1), men att dikten i Palmskiöld 397 behandlar en ekorre och inte en hund framgår tydligt.
- 85 Ingemar Oscarsson, "Med tryckfrihet som tidig tradition (1732–1809)", i Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.), *Den svenska pressens historia. 1: I begynnelsen (tiden före 1830)*, Stockholm 2000, s. 148f.

- 86 *Wecko-Skriften kallad Artiga och Nöjsamma Tidsfördrif* nr 5/1767, s. 38.
- 87 [Erik Ekholm], "Förberedelse", *Wecko-Skriften kallad Artiga och Nöjsamma Tidsfördrif* nr 1/1767.
- 88 Olsson 1989, s. 8f. Lamm 1908, s. 70. Se även Sten Landahl, "Johan Gabriel Werwing. Bidrag till en svensk 1700-diplomats biografi", *Personhistorisk tidskrift* 42 (1943), s. 44–69.
- 89 Bernt Olsson, "Inledning" i Werving 1989, s. 8ff. Ordförklaringarna till Werving's dikter är till övervägande delen hämtade ur denna edition.
- 90 Lamm 1908, s. 77.
- 91 Werving 1989, s. 212.
- 92 Jfr kommentaren i Werving 1989, s. 212.
- 93 Se t.ex. "XXV" s. 116f. och "LXXI" s. 193 i Werving 1989.
- 94 Horatius, *Epistolae ad Pisones*, rad 139; övers. i Ivar Harrie, *Poeten Horatius*, Stockholm 1959 (1936), s. 86.
- 95 Att poeten var väl hemmastadd i den antika epigramtraditionen råder det inget tvivel om. Det framkommer i hans egen epigramkonst, och i hans bibliotek fanns verk av både Martialis och Ausonius. E[ugène] Lewenhaupt, "Johan Gabriel Werving", *Samlaren* 1 (1880), s. 56. Vad av den förre av dessa romare kunde det ha rört sig om, om inte dennes epigram?
- En dikt i De la Gardieska arkivet för inom parentes sagt tankarna till Werving's poem, men den saknar helt det lasciva inslaget. Den heter "Grafskrift öfwer en Grönsiska, som i Aprill månad åhr 1768 dog af för mycket mat". LUB, De la Gardieska arkivet, Cod. coll. I:8 nr 152.
- 96 Jfr kommentaren i Werving 1989, s. 212: "För poängen att hunden dog i Maja Lisas sköte kan jämföras med Holmströms kända dikt om Pompe, som dog vid kungens fötter."
- 97 Kommentar i Werving 1989, s. 212.
- 98 Frunck 1881, s. 77.
- 99 Kommentar av Carlson i [Karl XII] 1893, s. 307, not 5. I ett brev till en av sina officerare, avsänt från lägret vid Thorn i november 1703, skriver kungen följande erkänn samma ord om poeten: "Holmström, som I vill hafva dhit till eder, lärer fuller kanskie intet väl kunna mistas härifrån för dheer syslor han här bör göra, utan I kan see till, på hvadh sätt elliest dhett ändok kan administreras." [Karl XII] 1893, s. 307.
- 100 Det kan nämnas att föreställningen om Karl XII som homosexuell är modern; den torde, vilket Erik Hedling gjort mig uppmärksam på, delvis kunna härledas till 1920-talet då den androgyne Gösta Ekman d.ä. i filmen *Karl XII* (1925) gestaltade kungen. Filmen, som består av en första och en andra del, regisserades av John W. Brunius och manuset författades av Hjalmar Bergman. Se vidare Tommy Gustafsson, *En fiende till civilisationen. Manlighet*,

genusrelation, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet, diss., Lund 2007, s. 179ff.

101 Se Villius (utg.) 1960, s. 121.

102 Sven Grauers, "Karl XII:s personlighet. Försök till en analys", *Karolinska förbundets årsbok* 1969, s. 32.

103 [Carl XII] 1893, s. 81; jfr Grauers 1969, s. 32f.

104 *Jöran Andreas Nordbergs [...] Anmärkningar, Vid Högstsalig i Åminnelse Konung Carl den XII:tes Historia [...]*, Stockholm 1767, s. 51. Grauers (1975, s. 33f.) ifrågasätter – något förmätet? – sanningshalten i uttalandet och menar bl.a. att ordet älska inte ingick i kungens vokabulär.

105 Grauers 1975, s. 31.

106 [Karl XII] 1893, s. 467; Grauers 1975, s. 31.

107 *Voyages du S. A. de La Motraye, en Europe, Asie, et Afrique [...]*, del II, La Haye 1727, s. 12.

108 *Seigneur A. de La Motrayes resor 1711–1725 [...]*. Urval och översättning av Hugo Hultenberg. Anmärkningar av S. Bring & K.B. Wiklund, Stockholm 1988 (1918), s. 3. Den andra satsen kan även översättas: "Att döma av hans minspel, resonemang och skämtsamma anspelningar hade han tvärtom mycket roligt åt dem".

Verket utgavs både i England (1723) och i Frankrike (1727). Den svenske översättaren påpekar att editionerna skiljer sig åt på många punkter, att åtskilligt som finns i den förra inte finns i den senare, och tvärtom. (Hugo Hultenberg, "Inledning", i de La Motraye 1988, s. XIII.) Den svenska översättningen bygger på den franska utgåvan. Passagen som här citeras saknas i den engelska editionen, *A. de La Motraye's Travels through Europe, Asia, and into Part of Africa [...]*, London 1723. De tre historikerna som utfört kommentarerna (de små inledningsavsnitten) i den av Hans Villius redigerade ögonvittnesvolymen, där ett stycke ur de La Motrayes reseberättelse ingår, låter förstå att Hultbergs översättning bygger på den engelska utgåvan, vilket alltså inte är fallet (något de hade blivit varse om de gått *ad fontes*).

109 de La Motraye 1988, titelsidan. Av den 350-sidiga bokens register framgår det att Karl XII i stort sett förekommer på varje sida, med undantag för sidorna 178–233.

110 Jfr Teddy Brunius, "Förord", i de La Motraye 1988, s. I.

KAPITEL 6

- 1 Se Frunck 1881, s. 90f., som menar att dikterna är skrivna av en och samma författare. Jfr kommentaren i Holmström 2001, s. 313f., där utgivarna inte tar ställning i frågan (men sannolikt förutsätter att det rör sig om endast en författare).
- 2 Personalier, eller personalia, är de personuppgifter om liv och verk, de biografiska data, som lämnas i en likpredikan, i ett minnestal eller i en gravdikt. Enligt Per S. Ridderstad bör man tala om personskrifter och inte om personalier eftersom det är personer (och inte personal) som dessa texter angår (Ridderstad 1981, s. 26).
- 3 "[Följdskrifter till Pompes grafskrift]" (Appendix A, Dikter med osäker attribution), i Holmström 2001, s. 313.
- 4 Wrangel 1894, s. 32f. Wrangel nämner av naturliga skäl (eftersom hans undersökningsperiod är frihetstiden) varken Pompefejden eller den skämtsamma polemik som utbröt efter att Johan Runius skrivit sin gravdikt över hunden Plaisir, som diskuteras länge fram.
- 5 "[Följdskrifter till Pompes grafskrift]" (Appendix A, Dikter med osäker attribution), i Holmström 2001, s. 314.
- 6 UUB, V 5:2 (ur Celsii saml.).
- 7 Min översättning.
- 8 Holmström 1999, s. 405.
- 9 Se t.ex. Kurt Latte, *Römische Religionsgeschichte*, München 1976 (1967).
- 10 Frunck uppger att dikten skall finnas i "vol. 65" (Frunck 1881, s. 91), en volym som personalen vid UUB:s handskriftsavdelning vid förfrågan den 7.5.2010 inte kunde spåra.
- 11 Bengtsson 1935, s. 75.
- 12 Ibid., s. 76.
- 13 Vid krigsutbrottet år 1700 befann sig generalmajor Carl Gustaf Lewenhaupt i sachsisk tjänst; han hade uppmanats att avbryta denna anställning och i stället inställa sig i svensk tjänstgöring, men hans avskedsansökan gällande detta avslogs av kung August. Lewenhaupt anklagades då inför Svea Hovrätt för att ha fört avog sköld mot fosterlandet.

Kung August hade för avsikt att genom Aurora Königsmarck framställa ett anbud om fred och förbund till Karl XII. Den svenske kungen vägrade dock konsekvent att förhandla med honom. Se vidare Sven Grauers, "Maria Aurora von Königsmarck 1662–1728", *Karolinska förbundets årsbok* 1977, s. 23f. och densamme, "Königsmarck, Maria Aurora", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXII, Stockholm 1977–1979, s. 1ff. samt Nanna Lundh-Eriksson, *Aurora Königsmarck och hennes värld*, u.o. [Stockholm] 1975, s. 90ff. Westerlund menar

- att Aurora Königsmarck avsåg att förhandla med kungen rörande sin släkts egendomar som ”hotades genom reduktionen” (1951, s. 47). Att Königsmarck skulle ha haft dylika syften med resan avfärdas helt av Grauers (1978, s. 24, not 51).
- 14 Westerlund 1951, s. 47.
 - 15 Wrangel 1894, s. 32.
 - 16 Grauers 1978, s. 19.
 - 17 [François Marie Arouet de Voltaire], *Histoire de Charles XI. Roi de Suède*, u.o. [London] 1731, s. 70.
 - 18 François Marie Arouet de Voltaire, *Karl XII*. Översättning av Gunnar Örnulf. Reviderad av Harry Lundin, 2:a uppl., Stockholm 1993, s. 54.
 - 19 Lundh-Eriksson 1975, s. 36f. Se även Rystad 2001, s. 288.
 - 20 Westerlund 1951, s. 47, not 75. Dikterna är tryckta i Grimarest, del III (1707). Runius har översatt den första av dem: se *Samlade skrifter av Johan Runius*, utg. av Erik Noreen, del II, Stockholm 1934, s. 291f. Ett urval av Aurora von Königsmarcks dikter och brev har utgivits av Hanselli i del VIII, 1867, s. 71–131.
 - 21 Se Esaias Tegnér, *Samlade dikter*. III: 1817–1824. Redigerad av Fredrik Böök & Åke K.G. Lundquist, Lund 1975, s. 54f. – Se även 1800-talsillustrationen föreställande Karl XII och Aurora Königsmarck i Margareta Beckman, *Aurora von Königsmarck. Svenska bland härförare i stormaktstidens Europa*, Stockholm 1998, s. 91.
 - 22 Fries 1964, s. 67.
 - 23 Jämtlands läns bibliotek, Östersund, Z f 14 nr 28.
 - 24 Viktor Hagström, ”Lofqväden öfver Carl XII. Ulrika Eleonoras samling”, *Jämtlands biblioteks årsskrift* I (1932), s. 33–52.
 - 25 Jämtlands läns bibliotek, Östersund, Z f 14 nr 28.
 - 26 Jämtlands läns bibliotek, Östersund, Z f 14 nr 46. Min läsning av dikten skiljer sig på några marginella punkter från Hagströms.
 - 27 Jämtlands läns bibliotek, Östersund, Z f 14 nr 45.
 - 28 Översättning Ulf Gran & Daniel Möller. – Följande strof i en dikt i tredje delen av Bergius’ *Små-Saker* påminner om de citerade verserna; det är Karl XII som tänks utbrista följande som svar till Aurora: ”Fort, fort, *Aurora*, fort, ej denna gången nappar; / Tag kroken in och gör dig här slätt intet hopp, / Och lät dig vara sagt: När rätta *Venus* klappar, / Så lär den Swenska *Mars* wäl låta dören opp” (s. 15).
 - 29 Se vidare Ingmar Stenroth, *Sveriges rötter. En nations födelse*, Stockholm 2005, s. 73.
 - 30 Swen Lagerbring, *Sammandrag af Swea-Rikes Historia [...]*, del IV, 3:e uppl., Stockholm 1788, s. 166.

- 31 [Bolle Willum Luxdorph], *Carmina*, Haviae 1775, s. 132. – John Kruse ägnar Luxdorph några rader i sin nämnda bok om Nordenflycht (1895, s. 225 och 227f.). I juli 1753 utlyste Lovisa Ulrikas nygrundade Vitterhetsakademi (dvs. dagens KVHAA) och dess sekreterare Olof von Dalin en poesitävling, där Luxdorph följande år avgick med segern – över bl.a. Nordenflycht – med ett latinskt poem om tåget över Bält, ett ämne som bestämts av Lovisa Ulrika. Dikten ”Poema in Caroli Gustavi transitum maris baltici” är en hyllning till samförståndet mellan Sverige och Danmark. Se vidare Torkel Stålmarck, ”De vittra tävlingarna”, i Sten Åke Nilsson (red.), *Drottning Lovisa Ulrika och Vitterhetsakademien*, Stockholm 2003, s. 119ff.
- 32 F.J. Billeskov Jansen & Gustav Albeck, *Dansk litteraturhistorie. 2: Fra Ludvig Holberg til Carsten Hauch*, København 1976, s. 164. Se även Johan Fjord Jensen m.fl., *Dansk litteraturhistorie. 4: Patriotismens tid 1746–1807*, København 1983, s. 244f. och Holger Ehrencron-Müller (red.), *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*, del V, København 1927, s. 225ff.
- 33 Se Villius (utg.) 1960, s. 25f. Den 11 december 1697 antecknar Bolle Luxdorph att Karl yppat följande som svar på frågan vad han tyckte om prinsessan av Holstein: ”Hon är ful som fanen och har djävulskt stor mun”. Villius (utg.) 1960, s. 26.
- Se även C.O. Bøggild Andersens artikel om Bolle Luxdorph i *Dansk biografisk leksikon*, del XIV, København 1938, s. 610f., och Anders Fryxells *Handlingar rörande Sverges historia*, del III, s. 244–400 och IV, s. 65–146, Stockholm 1839 resp. 1843.
- 34 Min översättning.
- 35 Min översättning. (”Der kriegेरische König der Schweden Karl der zwölfte, hielt so viel auf einen Hund, den er mit sich führte und Pompejus nennte, daß er solchen, da er in Pohlen gestorben war, nach Schweden zurück schickte, um ihn der Ehre in seinem Vaterlande begraben zu werden, theilhaftig zu machen; daher jemand Gelegenheit genommen, folgende Poesie aufzuseßen:”) [Johann Georg Keyßler], *Joh. Georg Keyßlers [...] Neüeste Reise durch Teütschland, Böhmen, Ungarn, die Schweiz, Italien und Lothringen [...]*, del I, Hannover 1740, s. 439. (Keyßlers reseskildring är över två tusen sidor lång. Detta exemplar, som nu tillhör LUB, har tidigare varit i J.H. Lidéns ägo; enligt en anteckning på främre pärmens baksida är verket inköpt i Göttingen 1768.) – Angående Keyßler se *Deutsche biographische Enzyklopädie*, 2., überarb. und erw. Ausg., Band 5, München 2006, s. 609, och *Allgemeine deutsche Biographie*. Fünffzehnter Band, Neudr. der 1. Aufl. von 1882, Berlin 1969, s. 702f.
- 36 Keyßler 1740, s. 439. – Någonstans i Nordinska handskriftssamlingen i UUB finns det enligt Frunck en avskrift av ett stycke ur 2:a upplagan av Keyßlers verk från 1751 (han skriver ”Nord. Saml.” men inte var, trots att denna samling

är gigantisk). ”Grafskrift öfver K. Carl d. 12:s hund Pompejus” lyder en rubrik, och därefter följer samma stycke som i boken men med delvis utelämnad kommatering. Se Frunck 1881, s. 90f.

37 Min översättning.

38 Fryxellska saml., volym 29:22b (4:o), KLB. Ur Bibliotheca Wermelandica. Jfr Nils Lindahls tidigare nämnda *Katalog över Fryxellska samlingen i Karlstads stifts- och läroverksbibliotek* (1930), s. 55.

De båda dikterna, varav den ena alltså finns i en version i Celsii saml., UUB, och varav den andra står att finna i Keyßlers reseskildring, återfinns – följda av översättningar till svenska – i avhandlingens appendix. Där citeras de efter handskriften i Fryxellska samlingen. Dikterna finns inte bland Hermelins poem i W 25:8, LSB, och inte heller i KB:s eller UUB:s samlingar.

39 Hans Helander, ”Olof Hermelins *Elegi om fältlivets vedermödor*. Utgiven med inledning och översättning av Ingeborg Hermelin och med kommentar av Hans Helander”, *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok* 1983–1984, s. 50 och där anförd litteratur.

40 Johannesson 1968, s. 55. Johannesson nämner även Stiernhielm och Johannes Columbus.

41 Petrus Schyllberg (utg.), *Prodromus deliciarum Svecorum poetarum*, Uppsala 1722. Se även densammes (ej helt färdigställda) edition med samma namn från 1733–1734, med dikter av Columbus, Lagerlöf och Hermelin.

42 Sven Olsson, *Olof Hermelin. En karolinsk kulturpersonlighet och statsman*, diss., Lund 1953, s. 200; Helander 2006, s. 50. Angående Hermelins diktning under åren i fält, se Olsson 1953, s. 302–310 & *passim*.

43 Helander 2006, s. 51.

44 Beträffande Hermelins öde efter slaget vid Poltava, se Helander 2006, s. 56ff. och där anförd litteratur (se här särskilt Olsson 1953, s. 595–622); citatet s. 56. Se även Peter Englund, *Poltava. Berättelsen om en armés undergång*, 4:e uppl., Stockholm 1995, s. 207, som menar att det mest sannolika är att Hermelin omkom i striderna.

45 Översättningen i Helander 2006, s. 55, där även originalet kan läsas. En översättning till engelska av dikten finns i Helander, ”Olof Hermelin, *Ad Carolum XII, Svecorum Regem, de continuando adversus foedifragos bello*. Edited, together with the Short Poem that Provoked Hermelin, with Introduction, Translation and Commentary”, *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok* 1989, s. 57–86. Se även dennes ”Olof Hermelin. Poet in the Service of the King”, i Rhoda Schnur m.fl. (utg.), *Acta Conventus Neo-Latini Hafniensis. Proceedings of the Eighth International Congress of Neo-Latin Studies, Copenhagen 12 August to 17 August 1991*, Binghamton N.Y. 1994, s. 485–493.

46 Helander 1983–1984, s. 53.

- 47 Ibid.
- 48 Carl von Rosen, "Förord", i [Olof Hermelin], *Breffrån Olof Hermelin till Samuel Barck 1702–1709*, utg. av Carl von Rosen, Stockholm 1913, s. XII.
- 49 [Hermelin] 1913, s. 50. Översättningen i Helander 1983–1984, s. 53.
- 50 Ibid., s. 63; Helander 1983–1984, s. 53.
- 51 Westerlund 1951, s. 44.
- 52 Min översättning. ("Die Muthmaßung des Verfassers, das Karl der zwölfte eine ungemaine Dankbarkeit für die Verdienste seiner Bedienten haben müsse, weil er die Treue eines Hundes nicht unbelohnt lasse, ist durch die Erfahrung genugsam widerleget worden, indem er niemals das geringste Mitleiden oder dankbares Andenken gegen diejenigen bezeuget, welche sich in Stralsund, auf der Insel Rügen und anderwärts blindlings und offtmals ohne alle Hoffnung eines Vortheils für ihn haben aufopfern müssen.") Keyßler 1740, s. 439.
- 53 Min översättning.
- 54 Pronomenet *eundem* används för att tala om att det är samma hund som avses i den andra dikten som i den första.
- 55 Olsson 1953, s. 578, not 3.
- 56 I ett brev till Barck den 3 december 1702 framgår det att Hermelin och kungen i samtal berört frågan om krigets längd och soldaternas förpliktelser. Här framskymtar ett gäckande, ironiskt tonfall hos Hermelin, vilket kungen – av sitt svar att döma – inte förefaller ha störts av utan snarare funnit sig tillrätta i och roats av. Hermelin skriver: "Jag kunde [...] märka, at H:s M:t är sinnad att snart möta Ryssen, ock hoppas i medler tid [under tiden] kunna sättja wärket här på god fot. Ehuruwäl wårt tal slöts där med, at k. M:t sade 10 år skole wi ännu slåss med Polerna, ock 20 med Ryssen, där på jag swarade, at *de som blifwa öfwer af Kongl. Maj:ts armee, lära då blifwa öfwermåttan wäl öfwade*. Det log [skrattade] K. M:t åt, ock frågade mig om det icke är godt at hafwa wäl öfwade Soldater" (min kursivering). [Hermelin] 1913, s. 20.
- 57 LSB, W 24, nr 210. Dikterna i volymen W 24 i LSB är avskrivna av kyrkoherden i Tryserum, Linköpings stift, Jacob Henric Sivers (1709–1758). Inskrivet på första bladet står "Epigrammata et anagrammata, sententiae et apophtegmata collecta studio Henrici Jacobi Sivers 1739". Jag vill här rikta ett tack till bibliotekarie Mathias von Wachenfeldt, som jämfört handstilen i W 24 med ett brev som J.H. Sivers skrivit och kunnat konstatera att handstilen är densamma. Enligt dateringen skall Sivers ha skrivit av dikterna 1739, alltså 36 år efter de båda Pompe-epitafiernas tillkomst. Om Sivers se vidare Johan Alfred Westerlund & Johan Axel Setterdahl, *Linköpings stifts herdaminne*, Linköping 1933, del 4, s. 57–63.
- Olov Westerlund har noterat att Holmströms epigram attribueras till

Runius i en avskrift i volymen V 7, UUB (Westerlund 1951, s. 47, not 74). Men som han påpekar har man alltså ingen anledning att betvivla att Holmström är författare till dikten.

58 Quennerstedt 1916, s. 39, noten.

59 von Platen 1954, s. 4.

60 Gustaf Jonasson, ”Piper, Carl”, *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXIX, Stockholm 1997, s. 328. En längre redogörelse av Pipers öde efter Poltava får vi i *Norrhem* 2010, s. 109–182.

61 ”Utdrag af General-Majorens [...] *Gustaf Abraham Pipers* Lefvernes-Lopp”, i B[arhold] A[nders] Ennes (utg.), *Biografiska minnen af konung Carl XII:s krigare [...]*. Andra bandet, Stockholm 1819, s. 301. I sin dagbok och i sina bevarade brev har Carl Piper inte kommenterat separationen från sin hund. Se *Grefve Carl Pipers dagbok. Hållen under hans fångenskap i Ryssland 1709–1714*. Utgifven [...] genom Ernst Carlson, Stockholm 1906, *Carl Pipers och Carl Gustaf Rehnschiölds koncept till utgående skrivelser under deras fångenskap i Ryssland 1709–1715*. Utgifvna [...] genom Per Sörensson, Stockholm 1911, och *Carl Pipers och Carl Gustaf Rehnschiölds mottagna brev 1709–1713*. Utgivna genom Lars Otto Berg, Stockholm 1997.

62 Se Ingvar Svanberg, ”’Deras mistande rör mig så hierteligen’. Linné och hans sällskapsdjur”, *Svenska Linnésällskapets årsskrift* 2007 [särtryck], s. 12ff.

63 Dalin 1767, del V, s. 129. Dikten lyder:

Lilla *Pompé*, Hundars prydnad,
 Du, som waktar *Agnes* får,
 Med din wördnad, nit och lydnad,
 Tänk, til hwilken högd du går!
 Som, då du ej henne ser,
 Tjuter, gnäller, skäller, swärmar:
 Mången Herde sådant härmar,
 Men just ej på ditt maner.

64 *Samlade skrifter av Johan Henrik Kellgren*. II: *Dikter från och med Stockholms Postens begynnande år 1778*, utg. av Sverker Ek, Allan Sjöding, Otto Sylwan, Stockholm 1939, s. 329.

65 LUB, De la Gardieska arkivet, Cod. XIIa: 22, nr 141. Sjunde raden innehåller två ”kom” efter varandra, vilket kan vara både avsiktligt och oavsiktligt. Det är tyvärr svårt att tyda den andra och tredje strofen, eftersom bladen som dikten är nedskrivna på (8:o) är något ovarsamt inbundna. – Inga tryckta, vittra verk finns veterligen utgivna av Adolf Piper.

66 Adolf Piper var bara ett litet barn när familjen flyttade till Skåne, men det finns mycket goda skäl att tro att Dalins diktning hölls levande även efter att man lämnat Engsä.

- 67 Jacob Hesselius har bl.a. skrivit ett på sin tid inte obekant lovkvåde till Lovisa Ulrikas kröning 1751.
- 68 SSB, Knös 62:35, s. 215.
- 69 Se Abraham Abrahamsson Hülphers, *Dagbok öfver en Resa igenom de, under Stora Kopparbergs Höfdingedöme lydande Lähn och Dalarne år 1757*, Wästerås 1762, s. 42of., och Eric Hammarström, *Äldre och Nyare Märkvärdigheter Wid Stora Kopparberget*, Fahlun 1789, del II, s. 83f.
- Historien om Fet-Mats, vars rykte spred sig i hela Europa och gav upphov till flera litterära verk (bl.a. ett av E.T.A. Hoffmann), har berättats av Magnus von Platen i essän "Fet-Matts", *Skandalen på Operakällaren och andra essayer*, Stockholm 1996, s. 55–74. År 2009 publicerade Bo G. Jansson en monografi över motivet, *Fet-Mats. Den förstenade gruvdrängen i sakprosa och som inspirationskälla till dikt och konst från 1700-talet till idag*, Hedemora 2009. Varken von Platen eller Jansson har känt till handskriften i Knösiska samlingen.
- 70 Jansson 2009, s. 15ff.
- 71 Scodel 1991, s. 378f.
- 72 Ibid., s. 379.
- 73 UUB, Palmskiöld 397.
- 74 Enligt Gustaf Elgenstierna (del IX, 1998 [1939], s. 21, not 4) har Anna Catharina Wrangels anteckningar till en självbiografi funnits i Säby bibliotek (jag känner inte till om så ännu är fallet).
- 75 Bernström 1964, s. 62.
- 76 Bengtsson 2005, s. 199f. (Hänchen Junior var brorson till Fredrik I:s Hänchen Onclen.)
- 77 SSB, Knös 63:40, s. 98. – I handskriftsvolymen W 3 i Linköpings Stifts- och landsbibliotek har dikten titeln "Öfver en hund". LSB, W 3, s. 159.
- 78 Den som skrivit ned dikten som nu finns i Knös' samling felstavar vissa ord, t.ex. "voicy" i stället för "voici" (näst sista raden).
- 79 [Bergius (utg.)] 1758, s. 129f. Jfr SSB, Knös 63:40, s. 98f.
- 80 Översättning Ulf Gran & Daniel Möller.
- 81 Se Michel de Montaigne, "Om erfarenheten", *Essayer. Bok 3*, övers. Jan Stolpe, Stockholm 1992, s. 405–482, t.ex. s. 447f.
- 82 LSL, W 3, s. 160.
- 83 [Bergius (utg.)] 1758, s. 130. – W 3, LSB: i rad fem: "sätta", i rad sex: "sådant pris".
- 84 Så enligt SAOB, S 6217, med hänvisning till en dikt av Dalin.
- 85 Simon Hornblower & Antony Spawforth (red.), *The Oxford Classical Dictionary*, 3:e uppl., Oxford 1996, s. 10. Se Ovidius, *Metamorphoses* III.138ff.
- 86 Dikten citeras i det följande efter *Samlade skrifter av Johan Runius*, utg. av Erik Noreen, del III, Stockholm 1950, s. 42ff.

- 87 von Platen 1954, s. 128.
- 88 Ibid., s. 133.
- 89 Carl Gustaf Tessin, *Åkerödagboken*. KB, L 82: 1:24, s. 183–199. Angående *Åkerödagboken* se Olof Dixelius, ”Kulturpersonen Carl Gustaf Tessin speglad i Åkerödagboken”, i Gunnar von Proschwitz (red.), *Carl Gustaf Tessin. Kulturpersonen och privatmannen*, Stockholm 1995, s. 123–140.
- 90 Bernström 1964, s. 62.
- 91 Bilaga I:1 i von Platen 1954, s. 339.
- 92 Bilaga I:2 i ibid., s. 340f.
- 93 Denna dikt är inte medtagen bland bilagorna i von Platen 1954 (se i stället Tessins dagbok).
- 94 Bilaga I:3 i von Platen 1954, s. 342f.
- 95 Ibid., s. 277.
- 96 Om den tyska ’galanta’ poesin se Franz Heiduk, *Die Dichter der galanten Lyrik. Studien zur Neukirchschen Sammlung*, Bern 1971, samt antologin *Der galante Stil 1680–1730*, hrsg. von Conrad Wiedemann, Tübingen 1969.
- 97 Jfr von Platen 1954, s. 320f.
- 98 Poeten hade samma namn som fadern, varför man av praktiska skäl skiljer mellan Germund Cederhielm d.ä. och d.y.
- 99 G. Jacobson, ”Cederhielm, Germund”, *Svenskt biografiskt lexikon*, del VIII, Stockholm 1929, s. 6ff. Om Cederhielm se Oscar Levertins kapitel ”En aristokratisk tidningsskrifvare och hans familj” i författarens *Svenska gestalter*, 2:a uppl., Stockholm 1904, s. 180–228, och Samuel Frölings likpredikan, ”The Trognas fördolda lif med Christo i Gudi Wid, för thetta Kongl. Majj:sts Högtbetrodde Man och *Presidents* Vti Kongl. Majj:sts och Riksens Höglöfliga Giötha Hof-Rätt [...] Herr Germund Cederhjelms [...] Högtansenliga Begrafning [...] den 16. October År 1741”, Linköping 1742, s. 41–51, ”Personalialia”. – Charlottenborgs slott, beläget i Vinnerstad socken utanför Motala, finns avbildat i Erik Dahlbergs *Suecia antiqua et hodierna*.
- 100 Holger Rosman, *Bjärka-Säby och dess ägare. Biografiska skildringar kring en gårds historia*, del 2, Uppsala 1924, s. 230.
- 101 Fröling 1742, s. 46; Jacobson 1929, s. 7f.
- 102 Fryxell 1858, s. 53.
- 103 Ibid.
- 104 Levertin 1904, s. 182.
- 105 Hanselli, del XI, 1868, s. 123f. – en reviderad och moderniserad version av handskriften i V 36, UUB.
- 106 I UUB:s handskriftskatalog står: ”Cederhjelm, Germund: Dikter på svenska och latin. Original. (Ur Cederhjelmiska Samlingen [...])”. Se även volymen V 37, ”Cederhjelm, Germund: Uppsatser på prosa”, som bl.a. innehåller

- ”Handlingar rörande hertig Carl Fredrichs af Holstein studier”. Även dessa texter är autografer.
- 107 V 36, UUB. Gädd-dikten består av sju fyraradiga strofer samt ett avslutande längre epitafium, kallat ”Fiskulfwens Wårdhsteen”. Cederhielm har där lekfullt velat hylla en kunglig person för en märkvärdig bragd.
- 108 Se Maria Ågren, *Att hävda sin rätt. Synen på jordägandet i 1600-talets Sverige, speglad i institutet urminnes hävd*, Stockholm 1997, t.ex. s. 214ff.
- 109 Jöran Andersson Nordberg, *Konung Carl XII:s Historia. I: Ifrån år 1682 till slutet af Junii Månad år 1709*, Stockholm 1740, s. 6f. Se även t.ex. Rystad 2001, s. 290.
- 110 UUB, V 36. Se även Hanselli, del XI, 1868, s. 123f.
- 111 Emil Zilliacus, *Grekisk lyrik*, 3:e uppl., Stockholm 1945, s. 237. Thermopyle är ett bergspass mellan Fokis och Thessalien. Under antiken utsattes det ofta för anfall; det mest berömda försvaret ägde rum då en persisk här år 480 f.Kr. invaderade Grekland. Detta sägs vara anledningen till epigrammets tillkomst.
- 112 Kaibel 1878, nr 627. Kaibels antologi innehåller epigram som hämtats från inskriptioner på minnesstenar och gravvårdar. Dikten finns i engelsk översättning i Peter Jay (red.), *The Greek Anthology and Other Ancient Epigrams*, London 1981, nr 522 med kommentar på s. 389, och i tysk översättning i Keller, del I, 1909, s. 132.
- 113 Bök m.fl. (utg.) 1929, s. 273. Översättaren Elof Hellquist anger ingen källa men har troligen hämtat dikten ur Kaibels tidigare nämnda bok, där den alltså förekommer som nr 627. Även nr 626 i Kaibel är ett epitafium över en hund. Den är funnen på ett romerskt altare och finns i tysk översättning i *Griechische Grabgedichte*, utg. av Werner Peek, Berlin 1960, nr 475.
- 114 ”Nun Leser wilst du nicht der schlechten Leiche lachen/ | So wil ich dir allein die Lagerstadt vermachen”. Hofmannswaldau 1680, opag.
- 115 Werving 1989, s. 135. Det utelämnade ordet i sista raden skall utläsas ”pinka”.
- 116 *Viator*-formeln förekommer även på andra håll i den antika djurgravpoesin. Leonidas från Tarent – också han en berömd hellenistisk poet – har skrivit ett gravepigram över en gräshoppa. Det lyder, i Jesper Svenbros översättning:

Fast den sten som rests, o vandringsman, till min gravvård
 inte är mycket att se, saknande sockel till grund,
 måste du prisa Filainis, min vän! Ty tack vare henne
 kunde gräshoppan fly livet bland taggiga blad
 och under två års tid för sitt vällyd bli älskad av henne:
 innan hon föll i sömn hörde hon ofta dess sång...
 Inte ens när jag dog försköt hon mig: nej, till mitt minne
 reste hon denna vård byggd av min sinnrika konst.

AG VII.198. Svenbro 1999, s. 66f. – Se originalet i Beckby (utg.) 1965, s. 120.

- 117 Hansson 1975, s. 80.
- 118 I grekisk mytologi är Kerberos en trehövdad och ursinnig hund som vaktar helvetets port (se t.ex. artikeln i Klaus Bartels & Ludwig Huber [red.], *Lexikon der alten Welt*, Zürich 1965, s. 1519f.). Tantal syftar på berättelsen om kung Tantalos i Lydien (eller Frygien), som missbrukade gudarnas välvilja genom att döda sin son och servera dem hans kött; han dömdes att hungra och törsta i evighet. Se t.ex. Hornblower & Spawforth (red.) 1996, s. 1473, och Homeros, *Odysseen* XI.582–592.
- 119 Originalen citeras efter *A. Persi Flacci saturarum liber*. Accedit vita. Edidit W.V. Clausen, Oxford 1956, s. 5.
- 120 A. Persii Fl., *Satirer*. Öfversättning [af Pehr Thyselius], Örebro 1816, s. 11.
- 121 Vändningen hos Persius rinner upp hos Shakespeare, som i kyrkogårdsscenen i *Hamlet* låter den nyss avlidna Ofelias bror Laertes yttra: "Lay her i'th'earth, / And from her faire and unpolluted flesh, / May Violets spring." Citerat efter *Hamlet. The Complete Works of William Shakespeare*, del XI. Reprinted from The First Folio. Edited by Charlotte Porter and H.A. Clarke. With an Introduction by John Churton, London, u.å. På svenska: "Lägg henne ned i jorden! / Ur hennes skära, jungfruliga sköte / Violer spira opp!" Översättning Carl August Hagberg, 1861. Jfr med Erik Lindgrens och Erik Mestertons översättning av år 1967: "Sänk henne obesungen då i jorden, / och må från hennes fagra, kyska kropp / violer spira upp!" och Britt G. Hallqvists från 1986: "Lägg henne då i jorden, så violer / kan spira upp ur hennes kyska famn". Senare har motivet även använts av T.S. Eliot i *The Waste Land* (1922, raderna 71–72): "The corpse you planted last year in your garden, / Has it begun to sprout? Will it bloom this year?" Se vidare angående detta motiv min artikel "Blomman på graven. Om gränserna mellan livet och döden", i Clas Zilliacus (utg.), *Gränser i nordisk litteratur*, Åbo 2008, del II, s. 509–520.
- 122 Formuleringen har ersatt den överstrukna raden "[Här] hwijlar Orange i löf-skuggig [graf]".
- 123 Holmström 2001, s. 225.
- 124 Jfr kommentaren i Holmström 2001, s. 225.
- 125 Gustafsson 1967, s. 115.
- 126 Marcus Tullius Cicero (106–43 f.Kr.), *Cato Maior de senectute* III.7. Citerat efter, *M. Tulli Ciceronis Cato maior de senectute: Cato der Ältere über das Alter*. Lateinisch-Deutsch ed. Max Faltner, München 1963, s. 12.
Jfr följande epigram av Holmström: "Lijka stånd, och lijka heder, / Lijka ålder, lijka seder / tro mig, fast Jag eij är Präst, / lijkt med lijka paras bäst." Holmström 1999, s. 390.
- 127 [Karl XII] 1893, s. 42.
- 128 Johan Bergmans översättning, i *Antikens poesi. Från äldsta tider till folkvand-*

ringstidevarvet, Stockholm 1945, s. 173. På latin: ”at tu quae ramis arbor miserabile corpus / nunc tegis unius, mox es tectura duorum, / signa tene caedis pullosque et luctibus aptos / semper habe fetus, gemini monumenta cruoris.” Citerat efter Ovid, *Metamorphoses*. I: *Books I–VIII*. With an English Translation by Frank Justus Miller, Cambridge Mass. & London 1956 (1916), s. 188 = IV.159ff.

- 129 NE:s nätuppl. 15.7.2010: <http://www.ne.se/lang/pompe>.
- 130 Lennart Kindström, ”Traditionsföremål i Karlbergsmiljön”, i Bo Kjellander (red.), *Karlberg. Slott och skola. 3: Människor och miljö*, Stockholm 1992, s. 227.
- 131 Jfr Anita Theorell, Per Wästberg (text) och Hans Hammarskiöld (foto), *Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar*, Stockholm 2001, s. 339. Författarna menar att stenen sannolikt är feldaterad.
- 132 Se fotografi av stenen i Möller 2010, s. 33.
- 133 Hatton daterar Pompes död till 1704. Detsamma gör Fryxell i *Berättelser ur svenska historien* (och troligen är det från honom som Hatton fått den felaktiga uppgiften). Hatton 1985, s. 632, not 7; Fryxell 1858, s. 8. Germund Frunck hänvisar till Anders Anton von Stiernman och daterar dikten till 1701 (Frunck 1881, s. 78). Även i Bernt Olssons & Ingemar Algulins *Litteraturens historia i Sverige* tidsbestäms hundens död till 1701 (Olsson & Algulin 1994, s. 54). Uppgiften står kvar även i den senaste upplagan, som är den femte (2009, s. 59).
- 134 Den tredje Pompehunden skall enligt Kindström ha dött i Clausenburg, Ungern, 1714 (var den begravts meddelas inte). Kindström 1992, s. 227. Författaren torde med Clausenburg avse Cluj-Napoca – på tyska Klausenburg, på ungerska Kolozsvár – en stad i nuvarande nordvästra Rumänien. Kindström hänvisar i not 8 på s. 227 till ett pressklipp, som skall förvaras på Karlbergs slott. ”Pressklipp 1929–1930, s. 136” står det i not 8, där det enligt författaren skall finnas en uppgift om denne Pompe nummer tre och att den dött i Klausenburg. Det är en högst tvivelaktig källangivelse. (Vid en specifik förfrågan den 8.9.2009 om att få erhålla en kopia av detta pressklipp, gav arkivarien Andreas Ståhl vid Försvarsmakten svaret att det inte gick att finna.)
- Bengt Liljegren skiljer mellan en första och en andra Pompe. Efter att ha påpekat att Pompe dött i Thorn, tillägger han: ”Det var dock inte samma Pompe som ligger begravd i Karlbergs trädgård i Stockholm. Den hunden dog redan 1699.” Liljegren 2000, s. 393, not 29.
- 135 Frans G. Bengtsson skriver att ”några nya [hundar] synes han [Karl XII] inte ha skaffat sig; åtminstone ha i så fall efterträdarna inte lämnat efter sig namn och spår.” Bengtsson 1935, s. 319. Jfr Hatton 1985, s. 250.
- 136 Fryxell 1858, s. 8.
- 137 UUB, Gustav. saml., fol. LX; citerat efter [Karl XII] 1893, s. 462ff. Se även

Nordin 1140, UUB, ”Satirer öfwer bestämda personer och tilldragelser I” som innehåller en avskrift av brevväxlingen.

- 138 Se den långa obetitlade dikten, som börjar ”Pompe satt sig på sin dyna”, samt kommentaren, i Holmström 2001, s. 309ff.

Pompe förekommer i ytterligare en dikt av Holmström, nämligen i den på *vers burlesque* skrivna ”*General Auditeurs Holmströms Verser Öfwer en tahn biörn som gick löös i konungens Cammar*”. Ett stycke in i denna läser vi:

Ty iag har och här wijd hâfwet
 En *Patron* [beskyddare] som mig har låfwat
 Till att wâhl betahla [straffa] dej
 Om du törs förtreta mej;
 Will du äntlig nambnet weta
Pompe plâ den bußen [karlen] heta
 Han är karl för dej och fleer
 När han nå'n owettig seer,
Pompe som sig *maintinerar* [håller sig kvar]
 Att hwar hund, den hunden ährar
 Och af honom måst' ha lof.
 Till blij lijden [att bli accepterad] wid wårt hâf;
Pompe som plâ knoota, knorra,
 På dee största hundar morra,
 Att [så att] dee intet töras kny [knysta],
 När han börjar onder blij,

Holmström 1999, s. 277. I en radmarkering till namnet Pompe har utgivarna noterat: ”Denna Pompe kan vara samma hund som dog 1703 och som H. skrev det berömda epigrammet över”. I dikten nämns även några andra hovhundar som Pompe av allt att döma var befälhavare över, ”Turcka, Packan, Cam och Cesar”, varav den första och den fjärde torde avse dem som tillsammans med Pompe följde med ut i fält. Bernt Olsson påpekar att Pompehunden i denna dikt förmodligen är identisk med den hund som förekommer i brevväxlingen mellan Karl och Ebba Maria De la Gardie. Kommentar i Holmström 1999, s. 277. Samtliga ordförklaringar till dikten är hämtade från utgåvan.

- 139 Ännu idag finns det väl ingen svensk som inte associerar namnet Pompe med Karl XII – epitafiet står att finna i alla större antologier över svensk dikt, det finns alltså kvar som populärt hundnamn och flera böcker om hundar från 1700-, 1800- och 1900-talen har skrivits där ’protagonisterna’ innehar detta namn. År 1797 utgavs en översättning av engelsmannen Francis Coventrys *The History of Pompey the Little: Or, the Life and Adventures of a Lap-Dog* (1751), som på svenska fick titeln *Lilla Pompe, eller En knähunds lefnads-lopp* och som

avslutas med ett epitafium. Också i barnlitteraturen har namnet använts, t.ex. i den vackert illustrerade lilla boken *Pompes middagsbjudning* från 1877, nr 6 i serien Tant Hildurs barnbibliotek, som ingår i Svenska barnboksinstitutets Lennart Hellsingsamling. Man kan också erinra om Barbro Lindgrens berättelser, *Pompe går i skogen* (1982), *Pompe badar i en å* (1982) och *Pompe tar en promenad* (1983), illustrerade av Eva Eriksson.

- 140 Ernst Robert Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, 2:a uppl., Bern 1954 (1948), citatet s. 471.

KAPITEL 7

- 1 Eichhorn 1872, s. 188.
 2 Wrangel 1888, s. 138; jfr densamme 1895, s. 243.
 3 Gunnar Castrén, "Brenner, Sophia Elisabeth", *Svenskt biografiskt lexikon*, del VI, Stockholm 1926, s. 214.
 4 Olsson & Algulin 1994 (1987), s. 96.
 5 Harm-Jan van Dam i Statius 1984, s. 261.
 6 I väntan på Valborg Lindgärdes textkritiska edition citeras dikten efter *Andra delen af Sophia Elisabeth Brenners Poetiske Skrifter* (1732), s. III f. – Uttrycket "korat [...] ut" har betydelsen 'utkorat' (rad 12 f.).
 7 Trokéisk vers är tvåstavig med betoning på första stavelsen.
 8 Dikten i Böök m.fl. (red.), 1929, s. 268. – För originalet se Beckby (utg.) 1965, s. 122.
 9 Herrlinger 1930, s. 66.
 10 Flera exempel på detta har getts i avhandlingen.
 11 För dessa uppgifter om fröknarna Posse vill jag framföra ett tack till Valborg Lindgärde.
 12 Ordet "leskan" betyder ungefär 'otäckingen' (jfr SAOB, spalt L 397, "ledskan").
 13 Brenner skrev både dikter och brev på latin. Om Brenner som brevskrivare, se Elisabet Göransson, *Letters of a Learned Lady. Sophia Elisabeth Brenner's Correspondence, with an Edition of her Letters to and from Otto Sperling the Younger*, diss. Lund, Stockholm 2007.
 14 För en granskning av "Culex"-dikten och olika tolkningar av denna, se Maria Plaza, "Vem är vem i 'Myggan'? Poeten i det pseudo-vergilianska epylliet *Culex*", i Per Beskow, Stephan Borgehammar & Arne Jönsson (red.), *Förbistringar och förklaringar. Festskrift till Anders Piltz*, Lund 2008, s. 506–512.

- 15 Citerat efter *Appendix Vergiliana*, utg. av W.V. Clausen m.fl., Oxford 1966, s. 36.
- 16 Maria Plazas övers. i 2008, s. 511.
- 17 Dalin 1767, del III, s. 10.
- 18 Ibid., s. 111; se även del IV, s. 364.
- 19 SSB, Knös 61:62b, s. 342.
- 20 Hofmannswaldau 1680, opag.
- 21 Min översättning.
- 22 Tague 2008, s. 294.
- 23 Citerat efter Tague 2008, s. 294. ("These Following Verses Were Made Upon a Lady's Accidentally Killing Her Favourite Lap-Dog", i James Greenwood [red.], *The Virgin Muse. Being a Collection of Poems from Our Most Celebrated English Poets. Designed for the Use of Young Gentlemen and Ladies*, London 1722 [1717], s. 104.)
- 24 Se Arvid Hultin, *Valda skrifter av Jakob Frese. Med en teckning av hans lefnad och skaldskap*, s. XXXIIf. och von Platen 1954, s. 185. Se även Valborg Lindgårde, "Inledning", i Brenner 2009.
- 25 Enligt herdaminnen var den från Vimmerby bördige Hesselgren "synnerligen skicklig i det latinska språket och äfven latinsk skald [...]". Han studerade i Uppsala och blev fil. kand. 1780 och magister 1785 och slutade som teol. lektor och kyrkoherde i Skeda i Östergötland. (Westerlund & Setterdahl 1919, del 1, s. 282f.)
- 26 UUB, G 151k: 93, "Bref til J.H. Lidén [vol.] XI". I volymens innehållsförteckning står: "J. Hesselgrens latinska verser öfver en Orres död". Jag vill i detta sammanhang rikta ett tack dels till Gunnar Broberg, som gjort mig uppmärksam på Hesselgrens dikt, dels till Anders Piltz, som utfört den översättning av dikten som jämte det latinska originalet återfinns i avhandlingens appendix.
- 27 Dikten publicerades i *Svenska Magazinet* 1766; dess hela titel är "KURRIADEN, eller et *Minnes-Quäde*, öfver den *oförliknelige Ekorren*, KURRE benämnd, som med Döden afgik i Stockholm, år 1765". Dikten omtrycktes i *Svenska Parnassen* 1784 och återfinns även i Chr. Bog. Zibet, *Vitterhets-Arbeten*, utg. av Per Hanselli, Upsala 1853.
- 28 *Svenska Magazinet* 1766, s. 74.
- 29 Se dikten i [Bergius (utg.)] 1758, s. 147ff.
- 30 Diktens fullständiga titel är: "Klagan öfwer en Steglisa/ som utur Buren i fria Luften utsläptes/ men Ågaren blef intalt/ at Foglen då under händer dödde/ på berörde Ågares enfaldige begäran/ i hast fattad och i en förstald Enfaldighet till honom öfwergifwen". Se *Andelige och Werldslige Dikter*, Stockholm 1726, s. 168.
- 31 Sven Christer Swahn, "Klagan över en steglisa", *Svensk litteraturtidskrift* nr

- 3/1970, s. 9. Om Frese se även Swahns avhandling: *Jacob Frese. Från en finlandssvensk 1700-talsförfattares liv och dikt*, Lund 1971.
- 32 von Platen 1985, s. 106.
- 33 Elgenstierna (utg.) 1998, s. 10.

KAPITEL 8

- 1 Olof von Dalin, *Witterhets-Arbeten, J bunden och obunden Skrif-Art*, del I–VI, Stockholm 1767. Utgåvan omfattar drygt 3000 sidor. En modern och sorgfälligt kommenterad utgåva med ett urval prosatexter av Dalin är *Sagan om hästen och annan prosa*. Urval, inledning och kommentarer Sven G. Hansson, Stockholm 1977. Se även Olof von Dalin, *Sagan Om Hästen. Faksimil av 1740 års utgåva*. Ny version med förklaringar och kommentarer av Ingemar Carlsson. Illustrationer av Stefan Gustafsson & Harriet Sundström, Varberg (= 2008a).
- 2 Sven G. Hansson, ”Olof von Dalins Witterhets-Arbeten. Tillkomst, textkaraktär, mottagande”, *Samlaren* 83, 84 och 85 (1962–1964). Hansson presenterade sin forskning först i en licentiatavhandling 1958.
- 3 Hansson 1963, s. 231.
- 4 Hansson 1963, s. 210.
- 5 *Olof von Dalins Poetiska Arbeten*, utg. av Per Rudin, del I–II, Stockholm 1782–1783. Se även *Valda skrifter af Olof von Dalin*, utg. 1872 av Elis Wilhelm Lindblad.
- 6 Beroende på hur man räknar och beroende på hur man *attribuerar*, har Dalin skrivit allt mellan ca tjugo och drygt trettio djurgravdikter. Av min förteckning över funna dikter 1650–1770 framgår, att vissa avskrifter som har attributionsbeteckningen O.D. möjligen är av honom men i flera fall även kan vara skrivna av andra (okända) poeter. Därtill har Dalin skrivit två (möjligen fler) parentationer eller ’personalier’ över djur, vilka genom sitt ämne angränsar till genren djurgravpoesi, nämligen ”Öfwer Grefwinnan Pipers wagnshäst Måns. *Personalia*”, som bl.a. innehåller en genealogisk beskrivning av djuret (ett skämt med adelns stamtavlor och långa anor) – och som avslutas med en gravdikt över djuret – och ”Parentation öfwer Laurry” (en papegoja som tillhört Lovisa Ulrika). Den förra prosatexten finns i original (autograf) i RA, Engsö II:52 (jfr Dalin 1767, del IV, s. 99–102, ”*Personalier* öfwer Hästen Måns”) och den senare finns i original i UUB, V 44, s. 410–417 (jfr Dalin 1767, del V, s. 511–517).
- 7 Ingemar Carlsson, ”Olof von Dalin. Hovskalden”, i Nilsson (red.) 2003 (= 2003a).

- 8 Gezelius 1778, s. 220f.
- 9 Denna textkritiska princip följs på inrådan av vår främste Dalinexpert, Ingemar Carlsson, som förbereder en edition av Dalins dikter inom ramen för Svenska Vitterhetssamfundets utgivning. Carlsson har generöst ställt kopior av åtskilliga originalmanuskript av Dalin till mitt förfogande och för detta vill jag tacka honom varmt.
- 10 Karl Warburg, *Olof Dalin. Hans lif och gerning*, diss. Uppsala, Stockholm 1884.
- 11 Ingemar Carlsson, *Olof von Dalin. Samhällsdebattör, historiker, språkförnyare*, Varberg 1997. Se även Carlsson 1966, som behandlar Dalins politiska diktning.
- 12 Se Warburg 1884, s. 199 och 326f. och Lamm 1908, s. 405 och 416, not 1 (hos Carlsson förs inte djurgravdiktningen på tal).
- 13 Se O[tto] Sylwans artikel om Dalin i *Svenskt biografiskt lexikon*, del X, Stockholm 1930, s. 50–65.
- 14 Georg Göthe, *Historisk öfversikt af de vittra samfunden i Sverige före Svenska Akademiens stiftelse*, Stockholm 1875, s. 38. Enligt Göthe rör det sig bl.a. om medlemmar ur familjerna Piper, Mörner, Ekeblad, Sack, Bielke, Sparre, Strömfelt och Tessin. Warburg nämner även Ribbing, Falkenberg och Douglas (1884, s. 190; se vidare s. 191 där fler namn uppräknas). Se även Ingemar Carlsson, *Olof von Dalin som tecknare*, Varberg 2003 (= 2003b), s. 32.
- 15 Engsö slott – Ängsö med modern stavning – är beläget på en ö i Mälaren mellan Västerås och Enköping.
- 16 Carl Arvid Klingspor & Bernhard Schlegel, *Svenska slott: Engsö*, Stockholm 1877, s. 6.
- 17 Göthe 1875, s. 38.
- 18 Ibid. – Angående Awazu-orden se även Walfrid Holst, ”Awazu och Wallasis”, *Ord och Bild* 45 (1936), s. 350ff.
- 19 Se flera hyllningsskrifter till Gustav II Adolfs och Karl XII i Dalin 1767, del I:II, *passim*.
- 20 Göthe 1875, s. 42.
- 21 Sven G. Hansson, *Satir och kvinnokamp i Hedvig Charlotta Nordenflychts diktning. Några konflikter, motståndare och anhängare*, Stockholm 1991, s. 38.
- 22 Se t.ex. Carlsson 2003b, s. 20–25, där skaldens teckningar från Pipers 50-årsdag återges.
- 23 Den förste i raden, Almqvist, iklädde sig rollen som poeten Hans Jacob Seseman (1751–1819) och skrev dikter i dennes anda, ett slags pekoralpastischer. Sesemans *Brudskrifter, med mera. Af och Öfwer, samt utgifne af Hans Jacob Seseman* utkom 1806 och bildade mönster för dikterna i Almqvists *Sesemana*, skrivna på 1850-talet under landsflyktsåren. Se vidare Per Mårtenson, *Stilstu-*

- dier i *Carl Jonas Love Almqvists exilförfattarskap*, diss., Stockholm 2005. Angående Sjöberg och Ekelöf, se Eva Hættner Olafsson, *Fridas visor och folkets visor. Om parodi hos Birger Sjöberg*, diss. Lund, Stockholm 1985, s. 74–86 & passim, resp. Pär Hellström, *Livskänsla och självutplåning. Studier kring framväxten av Gunnar Ekelöfs Strountesdiktning*, diss. Uppsala 1976, t.ex. s. 240f.
- 24 Dalin (hans poetiska roll-laborationer) påminner fr.a. om den egensinnige portugisiska poeten Fernando Pessoa (1888–1935), som med sin jagmultiplikeringskonst, manifesterad i användandet av just heteronymer, utförde undersökningar som liknar Dalins. En av Pessoas heteronymer, Ricardo Reis, uppges t.ex. ha skrivit förordet i en av en annan heteronyms, Alberto Caeiros, diktsamlingar. Dalin utförde närbesläktade ting.
- 25 Oscar Levartin, *Svenska gestalter*, 2:a uppl., Stockholm 1904, s. 7. Jfr Lamm 1908, t.ex. s. 398 och 424.
- 26 Fredrik Böök, *Stridsmän och sångare. Svenska essayer*, 2:a uppl., Stockholm 1922, s. 54.
- 27 Olof Jägerskiöld, *Lovisa Ulrika*, Stockholm 1945, s. 92.
- 28 Alf Kjellén, *Bellman som bohem och parodiker. Studier i hans diktning*, Stockholm 1972, s. 98.
- 29 Dalin, del II:IV, 1767, s. 4. Dikten heter ”Tidens och Kärlekens Träta”.
- 30 Jacob Wallenberg, *Samlade skrifter*. 2: *Min son på galejan; Susanna*. Utg. av Torkel Stålmärck, Stockholm 1999, s. 131; jfr kommentaren till rad 24. – ”Oxeaden” publicerades redan 1777 i den av Olof Kexel utgivna *Mina Tidsfördrif på gäll-stufwan*, del 3, Stockholm 1777, s. 57–62. Kapitlet är där kallat ”*Heroi-Comiskt Poëme i En Sång*”.
- 31 Dalin 1767, del IV, s. 30. En annan version av dikten finns i [Bergius (utg.)] 1755, del II, s. 83f. Bergius skriver där: ”För sammanhanget skull bifogar jag härtill några werser öfwer en rar Hynda, i *Satyrisk smak skrefne af en, som kallar sig Petrus Longhundriander*.” Hyndan heter här inte Kersti Berg utan Murra. Även andra (smärre) avvikelser finns.
- 32 Horatius, *Epistolae ad Pisones*, rad 139.
- 33 [Horatius], *Horatii Bref till Pisonerna om skaldekonsten*. Öfversatt af Gudmund Jöran Adlerbeth, Stockholm 1807, s. 9, rad 139.
- 34 Phaedrus, *Fabler*. Originalets text med svensk tolkning jämte inledning och anmärkningar av Gerhard Bendz, Stockholm 1962, s. 143. Originallet lyder: ”Mons parturibat, gemitus immanes ciens, / eratque in terris maxima expectatio. / At ille murem peperit. – Hoc scriptum est tibi, / qui, magna cum minaris, extricas nihil.” Citerat efter Phaedrus 1962, s. 142.
- 35 Dalins epitafium kan jämföras med det anonyma lågkomiska poemet ”Öfwer Konung CARL den XII”, tryckt i *Wecko-Skriften kallad Artiga och Nöjsamma Tidsfördrif* nr 7/1767, s. 54. Det är kreerat efter samma idé och innehåller dessutom Horatiuscitaten, ööversatt. Dikten lyder:

Jag skådat *Cæsars* werck, och *Alexanders* dater,
 De stora underwerck, som hela werlden sport.
 Jag läsit om Kung CARL; Men ach, hur blef jag flater [flat, häpen],
 När *Alexander* sjelf och *Cæsar* intet gjort.

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus:

När Solen sagta ned i *Thetis* böljor sam,
 När luftens Fjäder-Folk, med gömda hufwud suto,
 När Herdar under spel framdrefwo sina lam,
 När luftens droppar tätt de gröna löf begjuto,
 När all ting tedde sig på et nog sömnigt wis,
 När ej det minsta löf på trädens qwistar rördes,
 När hwarken knäpp ell' kny i skog och marcken hördes;
 Då släpte *Daphne* fram en liten aftons F – –

36 Dalin 1767, del IV, s. 30.

37 Om Bergius' antologier och deras relation till Dalins skrifter, se Hansson 1962, s. 198 & *passim*. Hansson skriver bl.a. (1962, s. 198):

[Ä]ven om Dalin avstod från att publicera mycket betydande delar av sin litterära produktion, så innebar detta inte att den stora publiken därmed var avskuren från all kontakt med dessa sidor av hans författarskap. Under hela Dalins verksamhetstid, och långt efter det att WA utgivits, cirkulerade en talrik och brokig flora av avskrifter, som omfattade alla slag av hans verk. Ända från början av hans bana vann också enstaka arbeten spridning genom att företagssamma förläggare på egen hand utgav dem i tryck. Mot slutet av Dalins liv tog denna utgivning betydande proportioner, främst genom Bengt Bergius, vilken i sina publikationer *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif* (1–8, 1755–1757) och *Allahanda* (1–3, 1757–1758) införde en mängd av Dalins skrifter.

38 [Bergius (utg.)] 1755, del II, s. 84.

39 En fågel, som Dalin skrivit en gravdikt över, tillhörde samma person. Den heter ”Öfwer en *Canarie*-Fogel, Fru Grefwinnan BEATA DOUGLAS Tilhörig, som dog i *Maji* månad 1760”. Se Dalin 1767, del VI, s. 206f. och *Poetiska Arbeten*, del II, Stockholm 1783, s. 314.

Initialerna (B.D.) förekommer ymnigt i *Witterhets-Arbeten*. Beata Douglas var gift med Gabriel Falkenberg af Trystorp (1685–1756). De hade en son med samma namn som fadern, som liksom denne var landshövding i Skaraborgs län. Elgenstierna (utg.), del II, 1998 (1926), s. 648f. resp. s. 284. – I Bergius' *Allahanda*, del III, s. 136ff. finns en gravdikt över en markatta med titeln ”Landshöfd. *Bar. Falkenbergs* Markatta”. Om markattan tillhört far eller son är ovisst. Det kan noteras att Dalin skrev ett versbrev från Paris till B.D. i mars 1740; se Dalin 1767, del IV, s. 129ff.

- 40 Vf 73, KB. Jfr Rål fol. 145a, s. 148, KB.
- 41 KB, Dalin: autografsamlingen. – Jfr ”Graf-Skrift Öfwer den rara Kersti Berg i ljust framgifwen af *Petro Långhundriandro, Homil. Studioso*” i Dalin 1767, del IV, s. 31ff., Dalin 1783, s. 305ff. och [Bergius (utg.)] 1755, del II, s. 84–89. Det kan noteras att tiken i avskriften i Rål. fol. 145a kallas Kerstin, inte Kersti (det gäller båda Bergdikterna, men endast i titlarna).
- 42 Volymen ”Åtskillige Infällen öfwer oförnuftige Creatur” i UUB, Nordin 102, innehåller ett tiotal djurgravidikter, varav samtlig förekommer även i andra sammanhang.
- 43 Se t.ex. det förbjudna ark N:o 15 i [Olof von Dalin], *Then swänska Argus*, del III: *Inledning och kommentar samt ordlista*, utg. av Bengt Hesselman & Martin Lamm, Stockholm 1919, s. 125ff.
- 44 Jfr Hansson 1963, s. 206, som är den som först uppmärksammat detta.
- 45 Citatet i Louise Hagberg, *När döden gästar. Svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning*, Stockholm 1937, s. 418. Hagberg kommenterar: ”Ju mera som gavs till prästen, ju högre kom den döde upp till Guds stol och rike i himlen”. Se även *NE*, nätuppl., ”likstol”.
- 46 Olavus Björnerus, som är ”Antiquario Lovöensi”, syftar på fornforskaren och rudbeckianen Eric Julius Björner (1696–1750), som Dalin parodierar i sin beskrivning av runstenen vid Drottningholm (Dalin 1767, del V, s. 44–63). Även i fråga om Arngrim Berserk är det Björner som avses; pseudonymen används i ”Wisdoms-Prof, Eller Herr Arngrim Berserks Förträffelige Tankar Öfwer Et Fynd i Jorden [...]”, där han f.ö. låter ”upläggaren” (utgivaren) skriva ett förord till skriften i fråga. Se Dalin 1767, del II:VI, s. 75–100.
- 47 Dalin 1767, del IV, s. 436f.
- 48 Ridderstad 1981, s. 29 (och 1983, s. 239).
- 49 Dalin 1767, del IV, s. 426f. – En av Dalins prästexter tillkom redan ca 1730; den brukar kallas ”Prästsatiren” och togs p.g.a. sin fräna kritik inte med i *Witterhets-Arbeten*, men finns bevarad i omkring 40 avskrifter. Prästerna sägs här avpressa pengar av de fattiga (se vidare Carlsson 2006, s. 32ff.).
- 50 Edvard Leufvén har pekat på Fredrik I:s hovpredikant Abraham Pettersson (1724–1763), som han menar kan ha triggat Dalin att författa parodier av predikningar. Edv[ard] Leufvén, *Upplysningstidens predikan. 1: Frihetstiden*, Stockholm 1926, s. 93ff. Uppfattningen att det just är Pettersson som Dalin driver med har kritiserats av Albert Wifstrand, som menar att de ”drag som Dalin [i kalottpredikningarna] har parodierat, de spetsfundiga inledningarna, de ideliga hopade bibelcitaten o.d. finner man i större och smaklösare utstreckning hos många andra av tidens predikanter.” Albert Wifstrand, *Andlig talekonst. Bidrag till den svenska predikostilens historia*, Stockholm 1943, s. 42, not 13.

- 51 Ett exempel på detta är ett brev från prästyinglingen Ambrosius Östring till Beata Douglas (som förfogade över Vadsbro pastorat i Södermanland). Se Dalin 1977, s. 115f. där texten återges efter Dalins egenhändiga manuskript. Se även Dalin 1767, del IV, s. 433ff. samt Lamms kommentarer i 1908, s. 406f.
- 52 KB, Rål. fol. 145b, s. 49 = lös lapp: autograf. Jfr Dalin 1767, del VI, s. 412. Ett annat epigram, "Öfwer en slät Predikan" (1767, del VI, s. 376), lyder:

J dag kan jag mig lätt påminna,
 Hwad oß en hel Predikan bød:
 "När man är frisk bör man besinna,
 At man kan snart bli sjuk och död."

- 53 KB, Vf 72, autograf.
- 54 Carlsson 2003:a, s. 97. Se även Carlsson 2006, s. 41ff.
- 55 Se vidare Carlsson 2003:a, s. 97–102 och s. 111f. Angående *Régiment de la calotte*, se Jonas (J) Magnusson & Cecilia Grönberg, *Witz-bomber och foto-sken. Aron Jonason – vitsare, fotograf, tidningsman, poet*, Göteborg 2009, s. 825ff. och där anförd litteratur.
- 56 Warburg 1884, s. 404, noten, med hänvisning till "en anteckning av Nordin", dvs. Carl Gustaf Nordin; se även Carlsson 2003a, s. 100.
- 57 Carlsson 2006, s. 41.
- 58 Nils Palmborg, "Mopsorden", i densamme, *Hundar, hundar, hundar... Hund-dan och människan genom tiderna*, Laholm 1982, s. 50 och där anförd litteratur. Se även samme författares "Till mopsens kulturhistoria", i *Kulturen. En årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige*, Lund 1976, s. 17–33.
- 59 Jägerskiöld 1945, s. 104f. och 177. – Dalin har kallats "en av de ihärdigaste prästkritikerna i hela vårt antiklerikala 1700-tal" (Hansson 1977, s. 8).
- 60 Ibid., s. 105. – Ordet *prêtraille* är enligt *Le Petit Robert* ett ålderdomligt uttryck, en "[t]erme injurieux pour désigner le clergé".
- 61 Jägerskiöld 1945 *passim*, t.ex. s. 20 resp. 39 och 127.
- 62 Om Hauswollf se Gunnar Hellström, *Stockholms stads herdaminne från reformationen intill tillkomsten av Stockholms stift. Biografisk matrikel*, Stockholm 1951, s. 321f.
- 63 Citerat efter Hansson 1963, s. 185.
- 64 Citerat efter Leufvén 1926, s. 92.
- 65 [Charlotte] Schlötke-Schröer, "Die französische burleske Kunst des 17. Jahrhunderts in geistesgeschichtlicher Bedeutung", *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 65 (1943), s. 25. Se även von Platen 1954, s. 322f.
- 66 von Platen 1954, s. 322.

- 67 Runius 1934, del II, s. 167.
 68 Ibid., s. 170.
 69 Lamm 1908, s. 397f.
 70 Ibid., s. 78.
 71 Se t.ex. ”På Ordens-Dagen Den 25 Januarii 1739” i Dalin 1767, del III, s. 268–274.
 72 Se vidare om Dalius i Hanselli, del IX, 1869, s. 7ff. Se även de charader och bildgåtor som Dalin roade sig med att utforma. De finns avtryckta i Carlsson 1997, s. 75.
 73 Rål. fol. 145a, s. 246f.
 74 [Bernt Olsson], ”Sveno Dalius”, *NE*, nätuppl.
 75 Hanselli 1869, s. 9.
 76 Citerat efter Gezelius 1778, s. 224.
 77 Gezelius 1778, s. 223.
 78 Sveno Dalius, *Finem respice [...]*, u.o., u.å. [1684], opag. (Exemplaret i KB). I *Den Swenska Fatburen* återges inledningen av dikten så: ”Anno 1604 man kunngör / Född til werld Prostgården Or: / Far, Brynolf Haquin, Prost in *Dalia*, / Mor, Pretorens Dotter Amalia.” *Den Swenska Fatburen*. Tredje Öppningen, Stockholm 1768, s. 20f.
 79 *Den Swenska Fatburen* 1768, s. 21.
 80 KB, Rål. fol. 145b, s. 50f.
 81 Dalin 1767 har här ”lif”.
 82 Också i en annan gravdikt över en tik anspelar Dalin på (hund)erotik. Poemet ”Klagan öfwer lilla *Moppas* Död” handlar om Lovisa Ulrikas, då ännu kronprinsessa, favorithynda, som Ulrika Lovisa Tessin, f. Sparre (Carl Gustaf Tessins hustru), hade haft i uppdrag att vakta – men som inte lyckades bättre med detta än att tiken nedkom med tre valpar av blandras. Över händelsen slogs en medalj, föreställande *Moppa* med sina ungar. Lars O. Lagerqvist, ”Tessin som numismatiker”, i von Proschwitz (red.) 1995, s. 180. Dikten lyder:

Så får då ingen bli förlustad
 Med det som täckt och artigt är,
 Förrän oß döden gör förnär?
 Den qwicka *Moppa* är utrustad
 Med hunde-skönhets högsta lott;
 Men stupar strax för dödens lia,
 När tusen rackor löpa fria,
 Och näplig [näppeligen, svårligen] kunna dö för skott.

Då *Moppa* första gång försökte
 Upfylla lagen för deß kön,

Så gjorde hon et widrigt rön,
 Och blott de dödas antal ökte:
 Ack, *Kouli-Kan* (*), om du ej har
 Et marmor-hjerta, bör du qwida:
 Din älskarinna skulle lida,
 För det at du så älskad war!

Ack, *Moppa*, skulle du förswinna,
 När bäst ditt lif begynnas bordt;
 Men, tänk, än mer förlust du gjordt,
 Som mist din wackra ägarinna!
 Än mer, din Matmor sörjer dig!
 Det kan en sten til suckan röra:
 Jag räds, när *Venus* det får höra,
 Får intet kretur [kreatur] gifta sig.

Vid asterisken läser vi att hanhunden *Kouli-Kan* var ”*Moppas* älskare”. Dalin 1767, del VI, s. 166f.

83 Jfr Hansson 1963, s. 200.

84 Dalin 1767, del IV, s. 413f. – Det bör nämnas att det efter Dalins död blev populärt att skiva dikter och andra slags texter i Sveno Dalius’ anda. I volymen G 151k, UUB, finns exempelvis ”En liten *Cantilén*” komponerad till författaren och domprosten Samuel Älfs och hans hustru Anna Dorothea Filenias silverbröllop i Linköping den 31 december 1787. Den innehåller fyra dikter, varav den sista är skriven av Johan Hinric Lidén, som undertecknat den ”*Salig Gubben Junior*”. Hela trycket bär titeln: ”Vänners Fägnadsbetygelser Då Domprosten Högvördige Doctor Herr Samuel Älf Och hans fru Anna Dorothea Filenia firade Deras Silfverbröllop i Linköping Den 31 Decemb. 1787”, Norrköping 1787; UUB, G 151k, nr 95. År 1845 utgav Christian August von Sydow anonymt i Uppsala dikten ”Dalius redivivus eller een nyy opbygge- ligh Cantilenebook”. Därtill kan två prosastycken eller testamenten nämnas, dels *Salig Gubbens Testamente till sin kära Son. En skrift för unga Chevalierer*, Stockholm 1816, dels *Salig Gubbens Testamente eller Peter Niclas Rochbeszer med Skåpet*, Stockholm 1826. Författarna till dessa skrifter är okända. I De la Gardieska arkivet, Cod. coll. I:10 nr 72, LUB, finns en skiss på prosa som uppges ha författats av Dalin. Den har följande rubrik: ”Salig Gubbens Bref til sina fyra söner, Lars, Per, Bertil och Frans”.

85 Jfr Hanssons inledning i Dalin 1977, s. 14.

86 Dikten citeras i det följande efter autografen i RA, Engstö II:52. I Dalin 1767, del IV, s. 114ff. används bokstäver i stället för siffror. Dikten är även tryckt i [Bergius (utg.)] 1758, del III, s. 125ff.

- 87 Se Runius, del I, 1934, s. 302–308). Man kan även peka på – och något dröja vid – en lång dikt av Anders Nicander (1707–1781). I juli 1753 utlyste Lovisa Ulrika och hennes ständige sekreterare Dalin som nämnts en poesitävling i den nystartade Witterhetsakademien. Ämnet, tåget över Bält, hade bestämts av Lovisa Ulrika. Bland de tävlande fanns bland andra Nicander, som ställde upp med dikten ”K: Carl Gustafs Tåg Med sin Krigshär öfver Bälterna år 1658. J Et heroiskt Poëme Efter Kongl. Witterhets Akademiens anmodan Korteligen förestält och upstämt på En darrande Sinka år 1754”. Dikten som aldrig trycktes men som bevarats i handskrift är 365 rader lång; två rader lyder: ”Neder i Niffhems (e) göl bor *Afvundsfulla Gudinnan*, / Bleker af anlet och hy, på kroppen gruffliga mager. (f)”. Nicanders dikt innehåller likadana noter som Dalindikten. Enskilda ord och namn förklaras i Nicanders dikt, och även källhänvisningar ges, som hos Dalin: ”(e) Niffhem, helfvite. Se Dalins Sv. Hist. I Tom. c. 5 p. 154. / (f) Pallor in ore sedet, macies in corpore toto etc. Ovid 2 metam.” (Vf 156, KB). I not e hänvisar Nicander till det första bandet i Dalins *Svea Rikes Historia* (1747), som behandlar den förkristna tiden. Not f är en källhänvisning. Den anger hur det latinska originalet lyder som raden i dikten går tillbaka på – rad 775 i andra boken av Ovidius’ *Metamorphoses*. Se vidare Torkel Stålmarch, ”De vittra tävlingarna”, i Nilsson (red.), 2003, s. 121 ff. och densammes ”Ovidius i Västervik”, i *Linköpings biblioteks handlingar*. Ny serie, band 15, Linköping 1995, s. 15–28, samt Magnus von Platen, *Diktare och domare. Svenska Akademiens pristävlingar*, Stockholm 1986, s. 10ff. Se även Dalins egen ”Logogryphe” med tillhörande ”Nyckel” (KB:s autograf-saml.). För ett tyskt exempel, se Thomas Neukirchen, *Inscriptio. Rhetorik und Poetik der Scharfsinnigen Inschrift im Zeitalter des Barock*, diss., Tübingen 1999, s. 161f.
- 88 Fehrman 1952, s. 176.
- 89 Citerat efter Johan Huizinga, *Ur medeltidens höst. Studier över 1300- och 1400-talens levnadsstil och tankeformer i Frankrike och Nederländerna*, övers. av Hans Reuter-crona, Stockholm 1964 (1927), s. 149.
- 90 Citerat efter Fehrman 1952, s. 53.
- 91 Se t.ex. dikter av Lucidor eller Wexionius. I ”Melancholie” frågar den senare: ”sägh/ hwem skull’ ey vndergå [gå under] / Dher *Alexander* sielff ey machtar at bestå?” Wexionius 2008, s. 59.
- 92 Om Megander se artikeln om denne i Albert Hauck (utg.), *Realencyclopædie für Protestantische Theologie and Kirche*, 3:e uppl., del XII, Leipzig 1907, s. 501ff.
- 93 Den brittiske författaren Alexander Pope (1688–1744), som Dalin citerar i *Sagan Om Hästen* och där kallar ”Den store Engelske Poëten”, har i sitt skämt-epos *The Rape of the Lock* (1714) en passage som påminner om detta och andra ställen hos Dalin. Pope skriver:

Sooner let Earth, Air, Sea, to *Chaos* fall,
Men, Monkies, Lap-dogs, Parrots, perish all!

Alexander Pope, *The Rape of the Lock. An Heroi-Comical Poem. In Five Cantos*, här efter Geoffrey Tillotson (red.), *The Twickenham Edition of the Poems of Alexander Pope. 2: The Rape of the Lock and Other Poems*, London 1940, s. 190 (= Canto IV: 119f.).

- 94 *Carl Michael Bellmans skrifter. II: Fredmans Sånger*, Stockholm 1932, s. 46.
- 95 Jfr Hanssons kommentar i Dalin 1977, s. 281.
- 96 Första uppl.: *Hr Joh. Hübners Korta Inledning Til Historien, Med Tilökning och Bihang Om Nuwarande Riken och Förnämsta Regeringar i Europa, Och bosfogade Stam-Taflor, Samt Underrättelse om the Stater som äro uti Asia Africa och America [...]*, Stockholm 1744. Även i andra sammanhang hänvisar Dalin till Hübner. Se nr 18 i Dalin 1977, s. 145 med kommentar av Sven G. Hansson på s. 285. (Dikten finns inte med i *Witterhets-Arbeten*; Hansson återger handskriften: KB, Vf 80.)
- 97 [Bergius (utg.)] 1755, del III, s. 42–47. Brevet är ställt till en Falkenberg, och möjligen avser författaren här Beata Douglas' make eller son, någon av de tidigare omtalade Gabriel Falkenberg d.ä. och d.y.
- 98 KB, Vf 77, "Försök til et Universal-Lexicon, som sträcker sig til alting och ännu något mer [...]" (opaginerad autograf).
Jfr Vf 78, som innehåller en avskrift av samma lexikon och som har date- ringen "DROTNINGHOLM MDCCLXIV". Se vidare Magnusson & Grönberg 2009, s. 826, som kopplar samman Dalins lexikonlek med liknande praktiker inom *Régiment de la calotte*.
- 99 Piper utnämndes till president i kammarkollegium den 9.3.1747 (Elgenstierna (utg.), del V, 1998 [1930], s. 718), så tidigare kan inte dikten ha skrivits. Förmodligen tillkom den under något av 1740-talets tre sista år. I *Allahanda* talas det om i titeln att huden tillhörde Piper (del III, s. 125).
- 100 Ulrica Christina Piper, född Mörner, hörde till den grevliga ätten Mörner av Morlanda. Se Elgenstierna (utg.), del V, 1998 [1930], s. 354. Se t.ex. även "Testamente At öppnas tre dagar efter min hädanfärd Af Fru Grefwinnan Ulrica Mörner" (Dalin 1767, del IV, s. 188ff.).
- 101 Citerat efter Gustaf Ribbings exemplar av Dalins *Witterhets-Arbeten*, som förvaras i Gyllenhjelmiska samlingen, UUB. Jfr Tore Hagström, "Några Daliniana. Gustaf Ribbing om Olof von Dalin", i *Corona amicorum. Studier till- ägnade Tönnes Kleberg*, Uppsala 1968, s. 93.
- 102 Mats Malm understryker att Dalin – i *Svea Rikes Historia* (del I, 1747) – ifråga- sätter rudbeckianismen men inte göticismen. Denna distinktion är viktig, framhåller Malm. Dalin avfärdar Olof Rudbecks tanke att Sverige skulle

vara identiskt med det försvunna Atlantis; inte heller tror han, som Rudbeck, att det götiska språket var det som talades före språkförbistringen vid Babels torn; däremot menar han att det götiska språket är modern till alla germanska tungomål. I likhet med andra göticistiska idéer var denna tanke gängse under 1700-talet. Mats Malm, *Minervas äpple. Om diktsyn, tolkning och bildspråk inom nordisk göticism*, diss. Göteborg, Stockholm/Stehag 1996, s. 15.

103 Dalin 1767, del V, s. 140. – Om Eva heter det: ”Eva är ock ren Svenska: när Mannen waknade, strök sömnen ur ögonen och fick se sin Skönhet fram för sig i all sin fågning [...] är ju naturligt, at han förundrade sig och sade he! **Hwad?** och af de twå orden blir ju strax **Heva?**”

104 Petrus Bång, *Priscorum Sveo-Gothorum Ecclesia seu historia ecclesiastica de Priscis Sveo-Gothicæ Terræ Colonis [...]*, Aboæ 1675, s. 29. Jfr Hanssons kommentar i Dalin 1977, s. 290. Frågan om det svenska språkets unika och anrika ursprung diskuterades med stort allvar ännu under 1700-talet. Ämnet för den parodiska dissertationen ter sig för en nutida läsare enbart komiskt, som Sven G. Hansson påpekar (kommentar i Dalin 1977, s. 289f.). Hos Salvius trycktes 1747 rudbeckianen Johan Göranssons (1712–1769) *Grundritning til hela det Heliga Språket, som GUD Sjelf alraförst talade med Adam [...]*, en skrift som Hansson menar kan ha fått Dalin att fatta pennan.

Kälkestad, varur ordet kälkborgare kommer, var redan på Dalins tid liktydigt med det nutida Grönköping. Helmer Lång, ”Grönköpings äldsta historia”, *Svensk litteraturtidskrift* nr 1/1961, s. 29, not 1. Idag finns det tre orter i Sverige som heter Kälkestad: en utanför Ankarsrum (Småland), en utanför Ödeshög (Östergötland) och en utanför Kristianstad. Vilken av dessa orter som Bång menade att Adam besökt går inte att säga. Kälkestad utanför Kristianstad hade, när Bång levde, nyligen blivit svenskt och får nog räknas bort här. Dalin menar att det åsyftade Kälkestad var beläget i Uppland; han skriver: ”Jag kunde [...] med den witra *Banglius* likaså grundeligen wisa at Adam bott i Tjelkestad i Upland [...]” (1767, del V, s. 140).

Angående Bång se R. Holms artikel i *Svenskt biografiskt lexikon*, del VII, Stockholm 1927, s. 36–43, och A[lbin] Simolin, *Petrus Bång. En biografisk studie*, Helsingfors 1912, om *Priscorum Sveo-Gothorum Ecclesia* särskilt s. 48ff.

105 Haquin Spegel, *Thet öppna Paradis*, Norkjöping 1745, s. 7, rad 218.

106 Historikern Swen Lagerbring skriver på 1780-talet: ”Här [i Bångs *Priscorum Sveo-Gothorum Ecclesia*] förekommer den märkwärdiga Anecdote i Första Boken, sjette Capitlet, at Adam bodde i Kälkestad och warit den förste Biskop i Swerige; det lär ock blifwa nog swårt at upwisa någon äldre.” Lagerbring 1788, s. 109f.

107 Bång 1675, s. 28f. I Herman Råbergh, *Teologins historia vid Åbo universitet*. Första delen, Helsingfors 1893, s. 64ff. finns ett referat av de mest kända partierna i Bångs verk.

- 108 Jfr Hans Helanders kommentar i Hermelin 2010, s. 182.
- 109 Simolin 1912, s. 49.
- 110 Personalier är, som nämnts, uppgifter om en persons (eller ett djurs) liv och gärningar – biografiska data som lämnas i en likpredikan, ett minnestal eller i en gravdikt. Dalin skrev flera parodiska 'personalier' över djur.
- 111 Dikten i [Bergius (utg.)] 1758, s. 119–124; citatet s. 119.
- 112 [Bergius (utg.)] 1758, s. 121.
- 113 Gycklet med Bång tog sin början redan i *Argus* (se ark N:o 13, 1732).
- 114 Stiernhielm 1963, rad 452, med författarens efterföljande kommentar.
- 115 Lamm 1908, s. 354. – Angående *amplificatio* se Heinrich Lausberg, *Elemente der literarischen Rhetorik. Eine Einführung für Studierende der klassischen, romanischen, englischen und deutschen Philologie*, München 1987 (1963), s. 35ff.
- 116 Vem hundens landsman – dvs. 'författaren' – är anges inte. Enligt placeringen i *Witterhets-Arbeten* torde dikten ha skrivits ca 1743. Dateringen är Ingemar Carlssons (brev till avhandlingsförfattaren 4.10.2008).
- 117 Dikten är inte bevarad i originalmanus och citeras därför efter Dalin 1767, här del IV, s. 374f.
- 118 Autograf i Krageholm I nr 7 (jfr Dalin 1767, del IV, s. 184, där dikten fått titeln "Öfwer Mopsen *Bobinet*").
- 119 Se Dalin 1767, del IV, s. 357f. Se även dikterna på s. 405, 470f. och 476ff. i samma del.
- 120 Hagström 1968, s. 90. Om Olthoff se Peeter Marks artikel i *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXVIII, Stockholm 1992–1994, s. 349f.
- 121 Citerat efter Ribbings exemplar av *Witterhets-Arbeten* i Gyllenhjelmska samlingen, UUB; Hagström 1968, s. 89.
- 122 Beträffande *Discursus Astropoeticus*, se kapitlet "Stiernhielms makaroniska poesi" i Bernt Olsson, *Den svenska skaldekunstens fader och andra Stiernhielmsstudier*, Lund 1974, s. 213–241.
- 123 Se [Magnus Stenbock], "Glädie Spel och Ähre-Sång/ Som Uti en förträfflig OPERA, Hans Kongl. May:t Til Ähra/ och Hugnad/ Efter then emot Ryssarna ärhållna oförlyckeliga Segren/ Uppå then stora och lyckliga CAROLS-Dag/ som war den 28 Januarii Uti thes Winterqwarter wid *Lais* Slått anstält [...]", Stockholm, u.å. [1701].
- 124 Wrangel 1888, s. 154. – Ytterligare ett egensinnigt exempel från den karolinska tiden är boken om Jösse Lunsbracka, *Denn berömelige herrens herr Jösse Lunsbrackas lefwernes beskrifning, död och begrafning* (1705), ett handskrivet och illustrerat manuskript, vars författare tyvärr är okänd. Se Börje Westlund, "Boken om Jösse Lunsbracka. En märklig karolinsk handskrift i Kungl. bibliotekets samling", *Karolinska förbundets årsbok* 2000, s. 24–46. Boken kan läsas både som en samhällssatir och som en parodi på adelsbiografier. Jösse

Lunsbracka är en uppkomling som på tvivelaktiga grunder lyckas bli adlad. Familjeförhållanden liksom levnadslopp och handlingar beskrivs i pompösa och burlesk-panegyriska ordalag, med inslag av tyska, latin och franska.

- Även den med Dalin samtida författaren Carl Nyrén (1726–1789) har – i en bröllopskrift till Patrick Alströmer 1760 – roat sig med en tysk-svensk-latinsk språklek som minner om Dalins laboration. I dikten återger Nyrén hur de tyska vävarna talade i Alingsås vid mitten av 1700-talet. Bröllopsdikten av Nyrén finns i faksimil i Ewert Wrangel (red.), *Svenska folket genom tiderna. Vårt lands kulturhistoria i skildringar och bilder. 6: Frihetstidens kultur*, Stockholm 1938. Om Nyrén se Fredrik Böök, *Svensk vardag. Essayer*, Stockholm 1922, s. 11–54.
- 125 Ziolkowski 1993, s. 38. "After laments for dead animals became a fashion in poetry, at last one parodic last testament for an animal won a niche in prose." Djurtestamenten synes, skriver han, ha varierats i högre grad än de ganska vanliga s.k. *voces animantium*, vilka illustrerade djurens läten.
- 126 Min översättning. Originalen, som citeras efter Nikolaus Adalbert Bott, *Testamentum Porcelli. Text, Übersetzung und Kommentar*, diss., Zürich 1972, s. 13ff., lyder: "Incipit testamentum porcelli. Marcus Grunnius Corocotta porcellus testamentum fecit. Quoniam manu mea scribere non potui, scribendum dictavi." (här s. 13).
- Se även "The Testament of the Ass", 'Åsnans testamente' (Ziolkowski 1993, s. 299). Här finns även ett epitafium, som avslutar det didaktiska prosastycket "The Ram", 'Baggen' (s. 265). Om spanska djurtestamenten, se José Péres Vidal, "Testamentos de bestias", *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares* 3 (1947), s. 524–550.
- 127 Min översättning. Originalen lyder: "Marcus Grunnius Corocotta porcellus vixit annis DCCC.XC.VIII S, quod si semis vixisset, mille annos impleset". Bott 1972, s. 16.
- 128 Ziolkowski framhåller dock att det inte alltid behöver ha förhållit sig på det sättet: idén att skriva texter av detta slag kan författare ha fått oberoende av varandra, när som helst och var som helst, eller som han uttrycker det: "The humor of such compositions is universal" (s. 40).
- 129 Se [Bergius (utg.)] 1758, s. 141ff. – I detta sammanhang bör en tysk dikt om en gås nämnas, där ett testamente blir upprättat. Dikten finns i svensk översättning och heter "Gåås Kong/ Een lustigh och kortwiligh Poetisk Dicht om Mårtens Gåås: Huru han til Konung vthkorat/ resignerat, sitt Testamente giordt, begraffuen/ til himmelen och ibland Stiernor kommen är". Den är översatt av Johannes Sigfridi och tryckt i Viborg 1619. Se vidare Gillgren 1995, s. 148ff.
- 130 Dikten i [Bergius (utg.)] 1758, s. 149f.
- 131 Se signaturen H G–m, "Piper", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXIX, Stock-

- holm 1995–1997, s. 319, släkttavla. Se även Elgenstierna (utg.), del V, 1998 (1930), s. 716ff. Biografiska uppgifter om Christina Piper Törnflycht finns i Norrhem 2010, se särskilt s. 183–261.
- 132 W 3 innehåller, enligt volymens maskinskrivna försättsblad, ”avskrifter på vers och prosa, till större delen av Carl Nyréns hand, interfolierade med ett antal originalmanuskript samt bidrag skrivna av andra händer”.
- 133 LSB, W 3, fol. – ”O.D.” var (av naturliga skäl) det sätt som Dalin undertecknade sina dikter på. Se även Sylwan 1930, s. 63, och Warburg 1884, s. 313.
- 134 Hansson 1963, s. 228.
- 135 Undantagna är gravdikten över ”Landshöfd. Bar. Falkenbergs Markatta” (s. 136ff.) och ’personverserna’ över hunden (s. 119–124), som möjligen är författade av Dalin.
- 136 Norrhem 2010, s. 264 *ö. passim*.
- 137 Se Sven T. Kjellberg, *Svenska ostindiska kompanierna 1731–1813. Kryddor, te, porslin, siden*, 2:a uppl., Malmö 1975.
- 138 *Amores* II.6, dikten över Corinnas papegoja. John W. Köhlers övers. i Ovidius 1987, s. 89. (”Psittacus, Eois imitatrix ales ab Indis, / occidit: exsequias ite frequenter, aues”; J.C. McKeown (red.) 1987, s. 170ff.)
- 139 Dalin 1767, del V, s. 133f.
- 140 *Ibid.*, del VI, s. 206. I tredje strofen heter det om papegojan: ”J tjuugu år han sin Grefwinna / Med trogen tjänst tilhanda gått”.
- 141 Enligt *SAOB*, spalt F 1990, kan ’fång’ bl.a. beteckna en del av ett redskap som man griper om, ett handtag eller fäste (det tidigast kända belägget är från 1716). Sannolikt avses i dikten den pinne som fågeln satt på i buren.
- 142 Jfr t.ex. Elisabet Hammar, ”Franskan”, i Jakob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Frihetstiden*, Lund 2006, s. 440.
- 143 Norrhem 2010, s. 246f. och s. 237.
- 144 Eva Charlotta Bielke (1717–1794) gifte sig först 1749, med Fredrik Gustaf Gyllenkrok (1724–1795); Christina Sofia Bielke (1727–1803) gifte sig först 1756, med Carl Rudenschöld (1698–1783). Elgenstierna (utg.), del I, 1998 (1925), s. 367f. Vilka Annika och Brita är, som omnämns i slutet av dikten, har inte gått att bringa reda i.
- 145 UUB, V 44, s. 312.
- 146 UUB, V 44, s. 311f. Efter dikten följer en lång parentation över samma fågel (autograf i UUB, V 44, s. 411–417).
- 147 J. Ristrell, ”Grafskrift”, *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* 29.12.1779, s. 167f.
- 148 *Götheborgska Magasinet Och Hwad Nytt J Staden. [...] För År 1760*, s. 201.
- 149 C.W. Skarstedt, *Göteborgs stifts herdaminne*. Ny upplaga. Utg. av Knut Norborg under medverkan av Sigvard Öhrvall, Göteborg [1943–]1948, s. 628.
- 150 *Ibid.*, s. 627f. Kjellberg 1975, s. 280.

- 151 Gustaf Fredrik Hjortberg, [”Brev till Carl von Linné”, i] *Bref och skrivelser af och till Carl von Linné*. Första afdelningen. VII: *Bref från svenska enskilda personer*. Hasselgren–Kallström, utgifna och med upplysande noter försedda af Th. M. Fries och J.M. Hulth, Upsala 1917, s. 110.
- 152 Om Jonas Dürchs se B. von Malmborgs artikel i *Svenskt biografiskt lexikon*, del XI, Stockholm 1945, s. 693, och Sven Axel Hallbäck i *Svenskt konstnärslexikon*, del II, 1953, s. 66.
- 153 Svanberg 2007, s. 61.
- 154 I Hjortbergs menageri ingick bl.a. även en rysk björn och en amerikansk tvättbjörn. Sten Lindroth, ”Vardagsro och söndagslust. Kring Hjortbergstavlan i Släps kyrka”, *Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok* 1956, s. 155f., citatet s. 149.
- 155 Lindroth 1956, s. 171. Lindroth skriver: ”Den [tavlan] har tillkommit tidigast 1766, då kattan bevisligen var i Hjortbergs ägo [...]; sannolikt målades den något år senare. Hjortberg erhöll visserligen Vasaorden 1772, men ordenstecknet torde på tavlan ha tillmålats i efterhand.”
- 156 Lindroth 1956, s. 155.
- 157 Hjortberg 1917, s. 111.
- 158 [Gustaf Fredrik Hjortberg?], ”Grafskrift öfwer en Markatta”, *Göteborgska Magasinet Och Hwad Nytt J Staden* 29.3.1760, nr 13, s. 201.
- 159 [Gustaf Fredrik Hjortberg], ”Beskrifning uppå Sköldpaddan”, *Göteborgska Magasinet Och Hwad Nytt J Staden* 26.4.1760, nr 17, s. 274.
- 160 På ön Ascension, belägen i södra Atlanten, samlas varje år ett stort antal havssköldpaddor för fortplantning. Namnen kommer av det portugisiska ordet för himmelsfärd (ön upptäcktes 1501 av portugiser, på Kristi himmelsfärdsdag). *NE*, nätuppl., ”Ascension”.
- 161 Gust[af] Fr[edrik] Hjortberg, ”Öfwer Sköldpaddan”, *Göteborgska Magasinet Och Hwad Nytt J Staden* 10.5.1760, nr 19, s. 292f.
- 162 Se Elis Malmström, *Linné som kulturpersonlighet. Några Linné-studier* (kapitlet ”Dalin och Linné”), Stockholm 1925, s. 10.
- 163 Olof von Dalin [”Brev till Carl von Linné”, i] *Bref och skrivelser af och till Carl von Linné*. Första afdelningen. VII: *Bref från svenska enskilda personer: Bäck (1756–76), C och D*, utgifna och med upplysande noter försedda af Th. M. Fries, Upsala 1911, s. 326f.
- 164 UUB, V 44, s. 310. I Dalin 1767 (del V, s. 362f.) heter dikten ”Betraktelse öfwer en Markatta, som dog år 1753”. *Witterhets-Arbeten* har ”stelhet” i stället för ”stolthet” och ”hon” i stället för ”ho” i tredje resp. andra raden från slutet.
- 164b Avskriften i RA, Ericsson 52.
- 165 UUB, V 44, s. 309.
- 166 Dalin 1767, del V, s. 164.

- 167 Ibid., s. 162.
- 168 Ibid., s. 163.
- 169 Jfr Bengtsson 2005, s. 203.
- 170 Se Olof von Dalin, *Samlade skrifter*. III: *Dramatik*, utg. av Ingemar Carlsson m.fl., Stockholm 2008, s. 134–173.
- 171 Jägerskiöld 1945, s. 177f., citatet s. 178.
- 172 Dalin 1767, del VI, s. 394f.
- 173 Ibid., s. 395. – Gustaf III:s jaktintresse (om man kan tala om ett sådant i hans fall) mattades av med åren: se Daniel Andreæ, ”Med drevkarlar och björnjägare”, i Gösta Berg m.fl. (red.), *Det glada Sverige. Våra fester och högtider genom tiderna*, del 2, Stockholm 1947, s. 1462.
- 174 Se vidare om detta slott i Merit Laine, *”En Minerva för vår Nord”. Lovisa Ulrika som samlare, uppdragsgivare och byggherre*, diss. Uppsala, Stockholm 1998, s. 246ff.
- 175 UUB, V 44, s. 242. (Dalin 1767, del V, s. 210.)
- 176 Dalin 1767, del VI, s. 393. – *Nimrodiander* är en pluralform baserad på Nimrod, en person som enligt 1 Mos. 10:8–12 skall ha upprättat ett välde i Mesopotamien och även varit en stor jägare. *Sylvaner* (av lat. *silva*, skog) är en pluralform grundad på den romerske guden Silvanus, som bl.a. beskyddade åkrar och boskap och identifierades med skogsgudar som Faunus och den grekiske Pan.
- 177 UUB, Vf 77, s. 254ff. (jfr Dalin 1767, del V, s. 210ff.)
- 178 Jägerskiöld 1945, s. 178.
- 179 Även ur ett internationellt perspektiv framstår Dalin som den flitigaste och mest mångfacetterade författaren av djurgravdikter: ingen har besjungit så rikligt med hädangången fänad som han.
- 180 Jfr Tore Frängsmyr, *Sökandet efter upplysningen. En essä om 1700-talets svenska kulturdebatt*, Höganäs 1993, s. 66.
- 181 De inledande raderna i den långa gravdikten över hästen, som tillhört Carl Fredrik Piper, lyder:
- Så är nu *Morre* död: en tapper fyrbent anda
 Har sig för lod och krut med jorden welat blanda.
 När til den swarta flod han hint från Engsö-wägg,
 Då höll han sådant tal för *Charons* grymma skägg.
- Hästen berättar därefter om sitt liv. – Dikten citeras efter autografen: RA Engsö II:52 (jfr Dalin 1767, del IV, s. 330). Den är skriven 1744.
- 182 Warburg 1884, s. 326f.
- 183 Ibid., s. 398f. – Warburg anför följande verser, men utan att tala om ur vilken

dikt han citerar och utan att nämna att han inte citerar ur *Witterhets-Arbeten* utan ur Dalins egen autograf i KB: ”För en likstol ljufligt låta / Och för alla lika gråta / Kan jag ej, jag är ej prest”. KB, Dalin: autografsamlingen. I *Witterhets-Arbeten* har den klerikala kritiken tonats ned något och raderna lyder där i stället: ”För en likstol ljufligt låta, / Och för alla lika gråta / Kan jag ej, som *mången* Präst.” (min kursivering). Dalin 1767, del IV, s. 31. Det kan noteras att Warburg i citatet har ändrat ’liufligt’ till ’ljufligt’ och ’ei’ till ’ej’: resultatet blir en sorts olycklig korsning av Dalins och utgivarnas ortografi.

- 184 Se den satiriska dikten ”Om dem, som inbillar sig vara Poëter” från 1709 i Triewald 1756, s. 37–49. Kellgrens utfall mot de s.k. rimkräken publicerades i *Dagligt Allehanda* 1778 och i *Stockholms Posten* 1779. Se Sverker Ek, *Kellgren. Skalden och kulturkämpen*. 1: *Hans utveckling fram till segern med Gustaf Wasa* 1786, Stockholm 1965.
- 185 O[lof von] D[alin], ”Korta påminnelser vid Svenska Skaldekonsten i vår tid: Upläsne i Kongl. Vitterhets-Academien d. 24. Jul. 1754”, i *Kongl. Svenska Vitterhets-Academiens Handlingar*. Förste Delen, Stockholm 1755, s. III.
- 186 Citerat efter Hansson 1964, s. 216.
- 187 Detta är värt en separat studie: ”Den svenska pekoralpastischen från Dalin till Ekelöf”.

AVSLUTNING

- 1 Dalin 1767, del VI, s. 444f.
- 2 Jfr Broberg 1988, s. 9. På det hela taget växte en mer positiv syn på djuren fram under 1700-talet, påpekar Broberg.
- 3 I *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (1781), skriver Bentham:

The day has been [...] in which the greater part of the species, under the denomination of slaves, have been treated by the law exactly upon the same footing, as, in England for example, the inferior races of animals are still. The day *may* come, when the rest of the animal creation may acquire those rights which never could have been withholden from them but by the hand of tyranny. [...] It may one day come to be recognized, that the number of the legs, the villosity of the skin, or the termination of the *os sacrum*, are reasons equally insufficient for abandoning a sensitive being to the same fate. What else is it that should trace the insuperable line? Is it the faculty of reason, or, perhaps, the faculty of discourse? But a full-grown horse or dog, is beyond comparison a more rational, as well as a more conversable animal, than an infant of a day or a week, or even

a month, old. But suppose the case were otherwise, what would it avail? the question is not, Can they *reason*? nor, Can they *talk*? but, Can they *suffer*?

- Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, London 1996 (1781) s. 283, not b. Se även Thomas 1998, s. 194–203 & *passim*.
- 4 Wordsworth uppmanar sig själv och sina samtida "Never to blend our pleasure or our pride / With sorrow of the meanest thing that feels". Den engelske diktaren gav uttryck åt fler tankar av samma slag; de återgivna raderna citeras av Kieth Thomas i standardverket om naturuppfattningen i det tidigmoderna England, *Man and the Natural World. Changing Attitudes in England 1500–1800* (1983); här efter den svenska övers.: Thomas 1998, s. 198, se även s. 202. Wordsworthpoemet heter "Hart-Leap Well"; detta är de två sista raderna i den långa dikten.
- 5 William Blake, *The Complete Poems*. Edited by W.H. Stevenson, 2:a uppl., London 1989, s. 589. Detta är raderna 5–8 i den långa dikten.
- 6 Se Erik Johan Stagnelius, "Flyttfåglarne", i poetens *Samlade skrifter*. 2: *Lyriska dikter efter tiden omkring 1818; Liljor i Saron*, Stockholm 1913, s. 435ff. Även Tegnér och Runeberg har begagnat flyttfågelsmotivet, se Fredrik Böök, *Svenska studier i litteraturvetenskap*, Stockholm 1913, s. 3–39 (om Stagnelius' dikt se s. 21–30).
- 7 Carl Fehrman, "Fågeln i buren och friheten", *Svensk litteraturtidsskrift* nr 3/1971, s. 6.
- 8 Euphrosyne [pseud. för Julia Nyberg], *Dikter*. Första bandet, Upsala 1822, s. 174. Om Julia Nyberg se Gösta Lundströms artikel i *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXVII, Stockholm 1990–1991, s. 649ff. För en äldre litteraturhistorisk monografi över författarskapet (som tagit sin utgångspunkt i brevväxlingen mellan Euphrosyne och Atterbom), se Ernst Runnqvist, *Euphrosyne. En litteraturhistorisk studie*, del I, diss. Lund, Norrköping 1882.
- 9 Idén till denna dikt kommer möjligen från en uppgift om Leonardo da Vinci (1452–1519), som enligt konsthistorikern Giorgio Vasari (1511–1574) brukade köpa burfåglar på torget – för att omedelbart släppa ut dem i frihet. Lutwack 1994, s. 152; Fehrman 1971, s. 9.
- 10 [Nyberg] 1822, s. 83f.
- 11 Ekelunds övers. i 1906a, s. 14.
- 12 Dateringen av Lindegrens dikt är hämtad ur Folke Westin, *Carl Lindegren. Liv och författarskap. Med en förstudie om borgerlig dramatik*, diss. Göteborg, Ekenäs 1940, s. 275, not 2. Se vidare särskilt andra kapitlet i denna bok, "Lyrisk alstring" (s. 120–180). Se även Nils Sylvans artikel om författaren i *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXIII, Stockholm 1980–1981, s. 354ff. "L:s lyriska produktion är splittrad", skriver Sylvan, "[d]en rymmer allt ifrån känsloutgju-

- telser, oroligt hektiska sinnesstämningar o morbid dödslängtan till huslig hjärtnupenhet inför fåglar o barn” (Sylvan 1980–1981, s. 356). – Lindegrens gravdikt över fågeln har enligt Westin sin närmsta förebild i F.M. Franzéns ”Min siska”, publicerad i *Stockholms Posten* 16.5.1794 (Westin 1940, s. 152f.). Det skrevs rätt många fågeldikter i det tidiga 1800-talet som minner om Franzéns dikt (som inte är en gravdikt). Två exempel är poemen ”Claras kanariefågel” av den likaledes finlandssvenske Michael Choræus (1774–1806; se *Samlade Skaldestycken*, Örebro 1815, s. 226, med förord av Franzén), och ”Siskan” av Anders Grafström (1790–1870; se *Skalde-Försök*. Första Häftet, Stockholm 1826, s. 6f.). Grafström var svärson till Franzén och liksom denne medlem av Svenska Akademien.
- 13 Lindegren 1805, s. 266. Dikten omnämns av Lindegren i ett brev till Jacob De la Gardie den 16 april 1804 (Westin 1940, s. 275, not 2).
 - 14 [Jonas Magnus Stjernstolpe], *Efterlemnade skrifter af Stjernstolpe*. Utgifne af Bernh. v. Beskow, Stockholm 1833, s. 75. I en kort kommentar till dikten anmärker poeten: ”Jag hade förut mistat en Grönsiskhona”. – Angående Stjernstolpe se artikeln i Herman Hofberg m.fl., *Svenskt biografiskt handlexikon. Alfabetiskt ordnade lefnadsteckningar af Sveriges namnkunniga män och kvinnor från reformationen till nuvarande tid [...]*. Senare delen, 2:a uppl., Stockholm 1906, s. 534f.
 - 15 Karl August Nicander, *Dikter*. Andra Häftet, Stockholm 1826, s. 35f. Datering i Gunnar Lokrantz, *Karl August Nicander*, diss., Uppsala 1939, s. 124, not 4. Innan den trycktes hette dikten ”Lillings Död”.
 - 16 Dikten tillkom 1825 på familjen Mörners Esplunda i Närke. I ett brev till vännen Adolph Törneros den 28 mars 1825, där dikten bifogas, skriver Nicander: ”Det begaf sig för ett par dagar sedan, att Fröken Eva Mörners lilla, snälla, tama canarifågel af en kammarpiga blef jämmerligen ihjälklämd med en stolsfot. [D]ermed är ett litet fjäderfä, som mig synes, nödtorfteligen besjunget.” Citerat efter Lokrantz 1939, s. 124, not 4. (Esplunda herrgård är belägen i trakten av Örebro.)
 - 17 För en 1900-talslyriker som Gunnar Ekelöf var Nicander just en *banal* poet. I dikten ”På Maria körgård” skriver Ekelöf om Nicander och Stagnelius, som på Maria kyrkogård ligger i samma grav. I sista strofen heter det: ”Ack sällan såg man så omaka par! [– – –] / Genialt och banalt / plär samsas, även i livet, i syskonbädd.” Gunnar Ekelöf, *En natt i Otočac*, Stockholm 1961, s. 52.
 - 18 Meyer Howard Abrams, *The Mirror and the Lamp. Romantic Theory and the Critical Tradition*, London 1975 (1953).
 - 19 *NE*, nätuppl., ”kameleont”.
 - 20 UUB, V 44, s. 309 (jfr Dalin 1767, del V, s. 363).

NOTER EXKURS

- 1 Henrik Hildén, *Studier af naturen i stormaktstidens verklighet och dikt*, diss., Helsingfors 1920, s. 53.
- 2 [Karl XI] 1918, s. 194.
- 3 Sten Carlsson m.fl., *Den svenska historien. 5: Karolinska tiden, 1654–1718*, Stockholm 1967, s. 99. Målningen är avtryckt på främre omslaget till Holmströms *Samlade dikter*, del II (2001).
- 4 Rapp 1951, s. 86.
- 5 Berg 1937, s. 313ff., se även kopparsticket på s. 315.
- 6 Holmström 1999, s. 280f.
- 7 Fryxell, som omnämnder händelser, kallar ställningen för ”sockerpyramiden” (1856, s. 41); sannolikt var den alltså fylld med sötsaker.
- 8 [Leonhard Kagg], *Leonhard Kaggs Dagbok. 1698–1722*. Utg. av Adam Lewenhaupt, Stockholm 1912, s. 8.
- 9 Adjektivet ’skällös’ betyder ’utan skäl’ (lat. *ratio*), dvs. ’utan förnuft’.
- 10 Se Elof Hellquist, *Studier i 1600-talets svenska. Anteckningar*, Stockholm & Leipzig 1902, s. 31ff., där en lång rad skymford förtecknas, bl.a. på -hund och -hane.
- 11 Holmström 1999, s. 275f. – Angående Pehr Örnekloo heter det i kommentaren: ”Peter Örnekloou (1630?–1710?) var känd för skandalösa uppträdanden och skrifter och flydde år 1700 ur landet”.

Bilagor

I. Werner von Rosenfelt:

”Klagan öfwer en mächta artig Papegoijas dödh”¹

Hwad är i frustun händt, hwad är at de så låta
Jag seer der stoor och små fast jämbra sig och gråta
Wij må wähl klaga oß wij ha nu orsak noog,
At sörria dy rätt nu wår goda Papken dog
Ach ach wår bästa ro, wår stackars Papegoija 5
Har till wår stora sorg ey längre här fått dröya,
Men foor så hastigt af, ded syns som wore han,
Affordrat här ifrån bort till ett annat land.
Ded syns som ödet oß den lust ey welat unna
Som wij med papken mist, och ey tillfyllest kunna. 10
Deröfwer klaga oß wij ha förlorat lell
Så mången rolig stund, nu papken böd fahrwähl
O Papken du war wärld at man din död beklagar,
Och en åminnelse för dit beröm tillagar,
Dy ingen af din slächt man här i landet fan, 15
Den som dig lijker war och så wähl tahla kan,
Du war och Makelöös at flöijta hwißla siunga
Och mångahanda lååt upspela med din tunga
Du war ey offta tyst du kunde skratta lee,
Så at man hörde dig med stor förnöyelse. 20
Så kunde du ochså Kung *Carol* ey förgäta,
Badst Gud bewaran wähl, du kunde Mandel äta
Och *Commendera* skarpt, när tomer war dit faat,
Kom pijgor drengar fort, war snar ge papken Maat,
Om du ha warit till när som *Augustus* läfde 25
Som för en swarter korp gaf alt hwad sälliarn kräfde
Som näpelig fyra ord, ha rätlig tahla lährt,

Hwad tro min papken du den tijden warit wärd!
 Ändoch wij dig ha mist så kan ded möglic hända
 At gudarne dig ha afhemptat till den ända, 30
 At du der blifwa skall som andra foglar fleer
 Som man till deras tienst dem offta bruka seer,
Jupiter har en Örn stolt *Juno* har spent före
 Påfwäglar för sin wang, fru *Venus* plägar köra
 Med Swanar hwijt' som snö *Menerva* Uglan fått 35
 Een Hane som altid med *Mars* i lägret gått,
 Men du min papken skalt bli i en bur *logerat*
 Som är af luther guld opprunkat och stofferat
 Då lär du blifwa rätt uthi din bästa skick,
 Ha *Ambrosin* till Maat och *Nectar* för sin drick 40
 Nu Papken fahr då wähl, tack för du här har warit
 Ändoch wij gråta än, at du ifrån oß fahrit,
 Lijkwähl så lähra wij dig ey förgäta snart,
 Så länge något är af detta måhlwerk qwart.

Epitaphium med papkens *Conterfey*

J *Jndien* är iag kläkt och förder öfwer Siö 45
 Mehr än som 1000 Mijl, på wärkö blef iag döö,
 Jag har mitt huusbond-folk giort mången rolig timma,
 Så at de mig så snart ey lähra komma glömma,
 Nu lefwer iag igen bland gudar och gudinner
 Hwar som iag mehra lust än som på jorden finner. 50

2. Étienne Pavillon (1632–1705):

”Lettre a Madame Damon, Sur la mort de son chien MOUFFLE”²

JE ne prétens pas, Madame, essuïer vos larmes; vous les croïez trop justes; & la Philosophie n’a point encore imaginé de consolation pour un malheur comme le vôtre. Il ressemble à ces maladies extraordinaires, dont les causes sont si bizarres, que toute la Medecine n’a pû les prévoir, & pour lesquels par consequent elle n’a pû donner des remedes.

Pleurez, pleurez, Madame, & fonez-vous en eau,
La Parque inexorable a mis Mouffle au tombeau,
Et ne vous laisse plus après ce coup funeste,
Qu’un dégoût éternel pour tout ce qui vous reste.

En effet qu’est-ce qu’un Mari? Un grondeur en titre d’offise, qui fait très-mal son devoir, & qui empêche autant qu’il peut que les autres ne le fassent. Qu’est-ce que des enfans? Un fardeau dont la nature nous accable, & dont l’honneur nous empêche de nous défaire: des Créanciers impitoïables qui nous suivent par tout, envers lesquels on n’est jamais quitte, quoiqu’on les paie tous les jours. Qu’est-ce que la santé? un bien dont la possession ne se fait presque pas sentir, & dont la perte nous desespère. Qu’est-ce que la Beauté? un avantage d’un moment, qui met la vertu en grand danger, qui fait la tentation de tous les hommes, & la jalousie de toutes les femmes. Qu’est-ce que des Amans? Des importuns qui demandent ce qu’on ne veut pas leur donner, ou des ingrats qui se lassent de ce qu’on leur donne. Qu’est-ce que les richesses? une chose très-difficile à acquerir, aussi mal-aisée à conserver, & dont presque personne ne fait faire un bon usage. Enfin qu’est-ce que la vie? un chemin plein d’épines, qui nous conduit à la mort. Voilà, Madame, ce qui vous reste, & ce que vous possédez encore, tel à peu près que vous le pouvez souhaiter; mais en verité tout cela est si peu de chose en comparasion de *Mouffle*, qu’on ne doit pas s’étonner si vous êtes inconsolable.

Si Mouffle avec tout son merite
Est sur les rives du Cocyte,
Si malgré tous vos soins, vous l’avez vû perir,

Pourquoi nous autres pauvres hommes,
Pleins de défauts comme nous sommes
Nous plaindrons-nous qu'il faut mourir?

Je sai bien que vôtre passion pour cet incomparable *Mouffle* vous faisoit croire qu'il ne devoit jamais mourir que sur vôtre tombeau; mais si en cela le Destin ne lui a pas rendu justice, il a prétendu vous faire grace; si toutefois, c'est une grace de vous obliger de survivre à un Chien que vous avez tant aimé. Quoi qu'il en soit, une mort si glorieuse lui auroit moins fait d'honneur que les larmes que vous répandez pour lui.

Enfin, *Mouffle*, l'honneur des Doguins d'aujourd'hui
Chargé des vos baisers a passé l'onde noire;
Ah! que de gens metroient leur plaisir et leur gloire
A vivre & mourir comme lui.

Voici, Madame, une Epitaphe que je vous envoie, & que vous ferez graver sur le tombeau du pauvre deffunt, si vous le jugez à propos.

Je fus en mon vivant fort aimé d'Uranie;
Mais comme en ce bas monde on n'aime pas toujours,
Crainte de voir finir de si tendres amours,
J'ai voulu sortir de la vie.
Apprenez bienheureux Amans,
Qu'il n'est point d'amour éternelle:
Quand on ne veut point voir sa Maitresse infidelle,
Il ne faut pas vivre long-temps.

[”Brev till fru Damon vid hennes hund MOUFFLES död”

Jag gör, min fru, inte anspråk på att torka era tårar; ni finner dem blott alltför berättigade, och Filosofin har ännu inte uppfunnit någon tröst för en olycka som er. Den liknar dessa ovanliga sjukdomar, vilkas orsaker är så speciella, att hela Läkarvetenskapen inte kunnat förutse dem, och för vilka den följaktligen inte har någon bot.

Gråt, gråt, min fru, smält bort i vatten,
den obevekliga Ödesgudinnan har lagt Mouffle i graven,
och lämnar åt er efter detta dödliga hugg
bara en evig avsmak för det ni har kvar.

Vad är i själva verket en Äkta man? En som har laglig rätt att gorma, en som sköter sin plikt mot er mycket dåligt men gör vad han kan för att hindra andra från att sköta den. Vad är barn? En börda som naturen tynger en med men som vi för skams skull inte kan lägga av: oblidkeliga Fordringsägare, som man aldrig blir skuldfri mot fastän man betalar dem varje dag. Vad är hälsa? En tillgång som vi knappt känner av när vi har den men som gör oss förtvvlade när vi förlorar den. Vad är Skönhet? Ett ögonblicks övertag, som innebär stor risk för ens dygd, som frestar alla män och gör alla kvinnor svartsjuka. Vad är Älskare? Tråkmånsar som begär det man inte vill ge dem, eller otacksamma som tröttnar på det man ger dem. Vad är rikedom? Något som är svårt att erövra och lika besvärligt att behålla och som nästan ingen gör ett gott bruk av. Och till slut: vad är livet? En törnestig som för till döden. Detta är, min fru, vad ni har kvar, vad ni ännu äger, och nästan allt ni kan önska er, men i själva verket är allt detta så litet i jämförelse med Mouffle att man ej kan förundra sig över er otröstlighet.

Om Mouffle med all sin överlägsenhet
nu är vid Kokytos' stränder,
om ni trots all omvårdnad sett honom förgås,
hur kan då vi arma människor,
fulla av fel som vi är,
klaga över att vi måste dö?

Jag tror mig förstå att ni med er kärlek till den ojämförlige *Mouffle* inte kunde tänka er annat än att han skulle dö på er grav; men om Ödet inte lät honom vederfaras rättvisa, eftersträvade han att visa sig förekommande mot er; om det nu är förekommande att tvinga er att överleva en hund, som ni har älskat så högt. Hur som helst skulle den ärorika döden på er grav ha hedrat honom mindre än de tårar ni nu faller för honom.

Till slut har Mouffle, det nutida mopssläktets stolthet,
lastad med era kyssar glidit över Styx' svarta våg;
ack! så många människor som skulle satsa sin lust, sin ära
på att leva och att dö som han.

Mottag, min fru, ett epitafium som jag sänder er och som ni, om ni så finner lämpligt, kan låta hugga in på den arme avlidnes gravsten.

Jag blev under min livstid högt älskad av Urania;
men då man i denna låga värld inte älskar för alltid,
ville jag, i fruktan för att få se en så öm kärlek upphöra,
avstå från livet.

Lär er, lyckliga Älskare,
att det inte finns någon evig kärlek:
om man inte vill se sitt hjärtas dam otrogen,
bör man inte leva länge.]³

3. Olof Hermelin:

[Två epitafer över Karl XII:s hund Pompe]⁴

[1]

Pompeius egregius Canis,
Invictissimo Svecorum Regi merito
charus, in Polonia mortuus, in-
de in Sveciam, ne extra patriam tu-
mularetur, transmissus.

Hic est, qui Dominum per tela secutus, et ignes
Dignus Hyperborei Regis amore fuit.
Rex amat extinctum, patriamque remittit ad Arcton,
Sic hosti has etiam sustulit exuvias.
Pompeji cineres, et clari nominis umbra
Debita Parrhasio sunt monumenta polo.
Quid modo non præstet fidis Rex gratus amicis,
Si neque dilecti negligit ossa Canis?

[Den förträffliga hunden Pompe, kär för svenskarnas förtjante konung, död i Polen, därefter överförd till Sverige för att han inte skulle begravas utanför fäderneslandet.

Här ligger en som följde sin herre genom vapen och eld
och som var värd sin nordiske kungs kärlek.
Kungen älskar den döde och sänder hem honom till fäderneslandet i Norden:
på så sätt berövade han fienden denna trofé.
Pompejus' aska och det lysande namnets skugga
är minnesmärken, som är värdiga Norden.
Vad skall den nådige kungen inte erbjuda sina trogna vänner,
om han inte ens försummar kvarlevorna av en älskad hund?]⁵

[2]

Versio Epicedii Holmströmiani in Canem Regis Eundem

In Caroli semper requievit *Pompe* cubili,
Illius & felix appetit ante pedes.
Quæ Dea non, velut ille, volet sic vivere vitam?
Et quis non Heros optet, ut ille, mori?

[Översättning av Holmströms klagan över kungens hund

Pompe vilade i kung Karls säng,
han dog lycklig framför kungens fötter.
Vilken gudinna skulle inte vilja leva sitt liv som denne?
Och vilken hjälte skulle inte önska att dö som han?]⁶

4. J[oannes] Hesselgren:

”In mortem Galli Silvestris, quem Ancillæ Culinariæ, fumo
inconsideratius admisso, suffocarunt.”⁷

Galle jaces, quondam resonantis gloria silvæ,
Cornicis senio dignior, ecce! jaces.⁸
Tu caveæ patiens silvestri sæpe querela,
Quid tua gens faciat vere repente, doces.
Tu rus florigerum libertatemque canendo
longa facis dominum dedidicisse mala,⁹
Ut jam vulnificum credat se mittere plumbum
Ferrequè non ægros per juga celsa, pedes.
Tantane laus fatum remorari posset acerbum?
En! raptò fruitur vultur ovatque suo.¹⁰
Flenda piis avibus patuit tibi janua lethi,
Quâque cibus nobis, hâc tibi pestis iit.
Ausuras scelus hoc servas quis crederit unquam?
Servas nil læsit nescia fraudis avis.
Forte nec his cælebs placuit, cum nulla puellis
Cælibe sit vita res inimica magis.
Quidquid id est, pulex tamen istas fallit, amanti
Non semper patulum pungit et ore sinum.
Ast avis interiit, cujus fuit unica culpa,
Si qua fuit, domino non placuisse minus.
I nunc, alituum genus, effuge missile plumbum,
Quosque tibi nectit rustica turba dolos!
Nec satis est cautum,¹¹ tibi si gula nostra pepercit,
Fumum donec habet nostra culina suum.¹²

[Över vildtuppens (orruppens) död; den kvävdes genom kökspigornas oförstånd då de släppte in för mycket rök.

Där ligger du, tupp, en gång den ekande skogens prydnad,
värdigare än den urgamla kråkan,¹³ se där ligger du!
Du lär oss ofta med ett klagande läte i din bur
vad ditt släkte sysslar med när vårvärmen kommer.

Du besjunger blomsterprakten på landet och friheten
och lär på det sättet din herre att glömma sina ihållande bekymmer.
så att han tror sig skjuta det sårande blyet
och styra sina steg över höga höjder, utan att ha ont i fötterna.
Men skulle detta höga beröm kunna avstyra det väntade ödet?
Se där! Gamen njuter sitt rov och skryter med det.
För dig öppnade sig dörren till döden, beklagansvärd för oförvitliga fåglar,
Och vägen till vår mat går över din undergång.
Vem kunde tro att pigorna var i stånd till ett sådant illdåd?
Fågeln som icke vet av någon list har ju aldrig gjort pigorna något ont.
Kanske gillade de inte att han var ungtkarl. Det finns ju inget som
unga flickor tycker är värre än celibatet.
Hur det än är med den saken så blir de lurade av loppan,
som med kärlekskrank mun biter dem i bröstet, fastän det inte alltid är blottat.
Men fågeln är död! Dess enda brott – om det nu var ett brott –
var att dess herre inte tyckte mindre om den än han gjorde.
Du fåglasläkte, ge dig av, fly undan det utskjutna blyet,
och de försåt som den lantliga hopen lägger för dig!
Du kan inte vara nog försiktig, ens om du slipper undan vår aptit,
så länge vi har kök med rök.]¹⁴

ty hon snördes ei at spricka, eller wille gifta sig.	
Jntet war hon någon piga, aldrig sydde, aldrig spann, aldrig drömde hon om man,	35
med en qwast för drängar niga, wiste hon ei hwad det war.	
Ei war hon en flycktig gumma, kunde magran hals ei krumma, spå om slask och gifta par.	40
Ei war hon af <i>Supplicanter</i> : ¹⁶ Ty als ingen på wår jord fick af henne et godt ord,	
Jntet war hon af <i>Drabanter</i> , ty wid dören hon ei stod,	45
intet war hon af <i>Poltroner</i> , ¹⁷ ty ¹⁸ <i>Baroner</i> och <i>Dragoner</i> skiälde hon med bistert mod.	
Jntet dref hon <i>medicinen</i> , <i>Doctors</i> rätt hon intet haft,	50
dräpa lif och hälsokraft hålla jemt den kloka minen, seija det såg iag förut, smickra gudar, plåga trälar, giöra prof på ringa siälar,	55
war för henne liksom hut.	
J <i>Cathedren</i> hon ei swängde bland de lärda glose-mord, had ei lärt, at wrida ord, fast än tungan ute hängde,	60
gräl hon kunde ei förstå, hölt ei trätor för förnäma, lät sig altid snart beqwäma, fast hon snarfwa ¹⁹ då och då.	
Giöra galna saker rätta	65
kund hon ei, som <i>advocat</i> , intet som en rädd soldat, skryta, swärja, hota, sprätta,	

intet som en nämde man,
dömma först och sen ransaka, 70
intet som hans stålta maka
öfwer likar wara grann.

Med *commerce* hon sig ei pinte,²⁰
ingen menska hon bedrog,
falsk *credit* hon aldrig tog, 75
Jackthund war hon aldels inte,
willt war henne ingen ting,
det man wijste fram, det såg hon,
der hon lade sig, der låg hon,
och ei qwista²¹ fällten kring. 80

Jntet war hon af de diuren,
som plä hoppa långt och kort,
snart plä komma, snart gå bort,
de små swarta kreaturen,
nej hon war ei falsk och rädd, 85
som *cossaquer*²² hon ei ilat,
nögd och trygg hon altid hwilat,
som en bisp i stilla bädd.

Jntet war hon ärt och böna,
ty hon war så genomrar, 90
at deß make ingen war,
ingen bagge, ingen höna,
ty hon had ei fiär och ull.
Råtta kund hon intet wara,
håren woro ganska rara 95
på deß nakna kropp och hull.

Såleds är det mästa farit,
första delen är nu klar
Hwad vår döda intet war,
nu bör seijas **hwad hon warit;** 100
Men hur skal iag seijat rätt?
Ack du fina kreturs anda,²³
gack min penna nu tilhanda,
Elliest lär hon stå sig slätt.

Dock iag ser²⁴ mig fåfång möda, 105
höga ting är ei min lätt,

bäst iag talar kort och godt,
och blott seier at vår döda
fordom war en liten Tik,
men en tik den ei i nordn,
ia ej öfwer hela jorden
någon hynda warit lik.

110

6. Olof von Dalin:

”anmärkningar och uttydelser” till dikten ”Graffskriff [över hunden Gasse]”²⁵

- (1) Slut är en ända på en ting, til *exemp*: **Slut** på Riksdagen.
- (2) **dö**, et faseligt ord för mången, men man har eij kunnat undgå at bruka det här, hwilket den gunstige läsaren behagar ursäktas.
- (3) intet nya **Lagen**; men den gamla. (4) *vide* Helden *Lexicon*.
- (5) **kryp** måste ock dö, hwilket våra wittra naturkunnige ha utforskat, til *exemp*. flugor, mygg, lopper *etc*.
- (6) **Bång** är det samma som buller, braak, dön, som man nu hörer alla dagar.
- (7) **Alexander**, *Philippi* Son, en stor krigshälte, som aldrig kunde lefwa i ro. Begynte *Grækiska Monarchien*. *Vide* Hübners inledning til historien.
- (8) **Gasse** war vår dödas namn, 2 bokstafwar kortare än *Gassion*. *Vide La vie de Gassion*.
- (9) **Megander**, en rycktbar man på qwarnhuskällaren. *Vide* qwarnhuskällaren.
- (10) man wet intet just om hans²⁶ födelse skiedt i *Meganders* närwaro; men man talar här *poëtice*.
- (11) de **rara** äro de, som sällan förekomma.
- (12) denna *Præsidenten*, som här nämnas,²⁷ är intet nu i Stockholm. *Præsident* är den som sitter främst wid bordet. (13) när **lifwet** står i **fara**, så är någon död för handen. *Gasse*, menar man, war ärnad til²⁸ at dränkas, hwilket plägar skie i watten.
- (14) en **Ängel** eller en skyddsängel kan den kallas, som frälsar någon ur nöden. **Min Ängel** säijer man ock gerna til sin man eller hustru.²⁹
- (15) **Minister** är en, som åker i en stolt wagn med stolt *liverie*: bör wara fullwuxen.
- (16) **feta dagar** komma mäst ur köket.
- (17) om **Paris** och **Helena** äro stora wärk skrifna. *Vide* wisan om skiöna *Helena*.³⁰
- (18) **Troja** är en stad i mindre *Asien*; deraf är *Troijenborg* kommit.
- (19) **de Lärda** äro de, som ha läsit många böcker.
- (20) **Högfärd** säijes wara ohälsosam.³¹
- (21) **Lyckan** är något, som kommer på många³² människior i sömnen.
- (22) **Kärlek** är en sak, som jag för min ringa del intet understår mig beskrifwa.

NOTER BILAGA

- 1 UUB, Nordin 1130
- 2 *Oeuvres de M. Pavillon*, Utrecht 1731, s. 236ff.
- 3 Översättning Ulf Gran och Daniel Möller.
- 4 Fryxellska saml., vol. 29:22b (4:o).
- 5 Min översättning.
- 6 Min översättning.
- 7 UUB, G 151k: 93
- 8 Jfr Statius, *Thebais* IX.69: *qualis et ecce iaces! quae primum vulnera mirer? 'se hur du ligger där! vilka sår skall jag främst beundra!'* (om en slagen hjälte i thebanska kriget).
- 9 Jfr Statius, *Thebais* VIII.609ff.: *varias miscent sermone querellas. Nec mala quae iuxta, sed longa ab origine fati [... gemunt]* 'de klagar på olika sätt, inte den senaste tiden olyckor, utan de som ligger långt tillbaka i ödets begynnelse'.
- 10 Jfr Statius, *Thebais* III.508f.: [...] *quin vultur et altis / desuper accipitres exultavere rapinis*; 'utan att gamen och rovfågeln jublar över bytet i höjden'.
- 11 Jfr Horatius, *Carmina* II.13f.: *quid quisque vitet numquam homini satis / cautum est in horas*: 'vad man bör undvika, det har människan aldrig tillräckligt garderat sig mot ens för den närmaste stunden'.
- 12 Längst ned på första sidan i manuskriptet står antecknat: "Dennæ Orre tilhørde Professor Lidén, och blef rökt til döds, genom Pigornas oförstånd."
- 13 Kråkorna troddes i antiken bli urgamla: *novem cornicis saecula passae*. Ovidius, *Metamorphoses* VII.274.
- 14 Översättning och edition: Anders Piltz.
- 15 Ur KB:s autografsamling: "Egenhändigt. Från Riksarkivet dec. 1898. I sept. 1953 överflyttad från Personverser!" (Dikten har m.a.o. varit katalogiserad under personverserna på RA.)
- 16 *supplikant* person som lämnar in böneskrift. – Versen haltar i *Witterhets-Arbeten* (WA), som har "Intet" i stället för manusets metriskt riktiga "Ei".
- 17 *pultron* feg stackare.
- 18 *ty ty* på.
- 19 *snarfwa* morrade. – WA har "gläfst".
- 20 *pinte* pinade.
- 21 *qwista* sprang.
- 22 *Cossaquer* kosacker.
- 23 *kreturs anda* dvs. 'kreatursanda' (den korrekta ordformen innehåller en stavelse för mycket och har därför ratats av poeten).
- 24 WA har 'gör'.
- 25 Ur RA, Engso II: 52, autograf.

- 26 *hans* ordet saknas i *WA*.
- 27 *som här nämnas* orden saknas i *WA*.
- 28 *til* ordet saknas i *WA*.
- 29 *WA* har här tillägget: ”*Gasse* frälstes af Grefwinnan U.C.M.” (Sista meningen i noten saknas även hos Bergius.)
- 30 Ett skillingtryck? (Ej omnämnt i Margareta Jersild, *Skillingtryck. Studier i svensk folklig vissång före 1800*, diss. Uppsala, Stockholm 1975.)
- 31 Tillägg i *WA*: ”fast mycket gängse”.
- 32 *många* ordet borttaget i *WA*.

Förteckning över funna djurgravdikter

Det finns många gedigna arkiv i Sverige som innehåller betydande samlingar av tillfällespoesi. Det handskrivna materialet till denna studie har, vilket nämndes i inledningen, letats fram ur den Palmskiöldska och den Nordinska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek (där även andra samlingar har gått igenom), ur diverse samlingar i Kungliga biblioteket och Riksarkivet (Stockholm), ur De la Gardieska arkivet i Lunds universitetsbibliotek, ur Knösiska samlingen i Stifts- och landsbiblioteket i Skara, ur olika samlingar i Linköpings Stifts- och landsbibliotek, ur Fryxellska handskriftssamlingen i Karlstads stifts- och läroverksbibliotek samt ur "Zetterströmska biblioteket" i Jämtlands läns bibliotek, Östersund. Jag har inte aktivt sökt efter dikter i de handskrivna samlingarna i stadsbiblioteken i Växjö, Kalmar och Västerås, dock har vissa nedslag kunnat göras även där. En detaljerad förteckning med signa återfinns i käll- och litteraturförteckningen.

De antologier som gått igenom är bl.a. Per Hansellis *Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelm till Dalin* (I–XXII, 1856–1878), Abraham Sahlstedts *Samling af Verser på Svenska* (I–IV, 1751–1753), Carl Carlsson Carleson, *Försök til Swänska Skalde-Konstens uphielpande* (I–VI, 1737–1738), samt Bengt Bergius' *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif* (I–VIII, 1755–1757) och *Allahanda* (I–III, 1757–1758). Därtill har en del dikter kunnat bärgas ur Svenska Vitterhetssamfundets textkritiska utgåvor av äldre svenska författarskap, som när skäl funnits har genom sökts (det gäller t.ex. Johan Gabriel Wervings och Israel Holmströms samlade dikter). Även den av Erik Ekholm ederade textsamlingen *Omwäxling Af små Nögsama ok nyttiga Skrifter, Utsökte ok samlade Af E. E.* (I–III, 1759–1760), den av samme person anonymt utgivna *Wecko-Skriften kallad Artiga och Nöjsamma Tidsfördrif* (1767) och tidningarna *Den Svenska Fatburen* (1767–1771) och *Nytt och Gammalt* (1767–1770) har gått igenom, liksom samtliga årgångar av *Götheborgska Magasinet Och Hwad Nytt J Staden*, som under en period gick under namnet *Det Nya Wecko-Bladet* (1759–1768), några slumpvis utvalda årgångar av bl.a. *Hwad Nytt? Hwad, Lunds Wecko-Blad* (som under en tid kallades *Nytt och Gammalt*), *Götheborgs Allehanda*, *Svenska Parnassen*, *Götheborgs tidningar* och *Stockholms Posten*, vissa memoarböcker och dylikt, t.ex. *Dagboks-Anteckningar af Johan Gabriel Oxenstierna åren 1769–1771* (1881), liksom enskilda poeters diktsamlingar och utgåvor med samlade dikter, såsom Olof von Dalins *Witterhets-Arbeten* (I–VI, 1767).

*

Nedan förtecknas de dikter som systematiskt har framletats ur handskriftsarkiven och publikationerna. Förteckningen avser åren 1650–1770. Därefter följer en lista över funna dikter skrivna 1770–1825, vilken saknar systematiska ambitioner (det finns sannolikt många fler poem att upptäckta från och med 1770-talet och framåt, särskilt i tidningar och tidskrifter men även i enskilda diktsamlingar och i arkiv). De dikter som *inte* är omnämnda i avhandlingen har nedan försetts med fullständiga bibliografiska uppgifter; i förbindelse därmed ges i sådana fall även besked om vad för slags djur som dikten behandlar, förutsatt att detta inte framgår av titeln. Efter förteckningen och tilläggslistan följer ett antal kortfattade kommentarer till några av dikterna.

Dikter skrivna 1650–1770

- 1 Andreas Arvidi, "En Hönas Graffskrifft dödh bijten aff Mickel Räf" [1651]. Arvidi 1996, s. 88.
- 2 Erik Lindschöld, "*Epitaphium* öfwer Hennes M:tz Enchedrottningens Hundh *Epelin* som ligger i Trägården på Ulricksdahl begrafwen" [1670-tal]. UUB, Palmiskiöld 390.
- 3 Erik Lindschöld, "Grafskrifft öfwer een Enckedrott:s hynda *Bella Ameur*" [1670-tal]. UUB, Palmiskiöld 390.
- 4 Erik Lindschöld (?), "*Epitaphium Caniculæ Reginæ Angliæ*" [1670-tal?]. UUB, Nordin 1141.
- 5 Johan Paulinus-Lillienstedt, "Ludicrum Epitaphium" [sannolikt förkommen dikt; ca 1680 (se Floderus, del III, 1788, s. 75, not a)].
- 6 Christoffer Leijoncrona, "Grafskrifft öfwer den Stoora Biörnen hwilcken af H. K. M:tz wäldiga arm wijdh Kongzöhr blef nederlagd" [1681]. UUB, Palmiskiöld 396.
- 7 Werner von Rosenfelt, "Klagan öfwer en mächta artig Papegoijas dödh" [1680–1700]. UUB, Nordin 1130.
- 8 [Okänd förf.], "[G]rafskrift öfwer en hund, wid namn Lejon, som dödt i desza dagar" [enl. Jersild från 1600-talet]. *En helt ny och mycket lustig wisa* [...], Gefle 1798.
- 9 Israel Holmström, "Nu följer en *Holmströms* Grafskrift öfwer Kung *Carl XII:s* Björn, som föll genom en glugg och slog ihjäl sig" [1699]. Holmström 1999, s. 280f.
- 10 Johan Gabriel Werving, "[Ö]fwer en Bock" [ca 1700]. Werving 1989, s. 136.
- 11 Johan Gabriel Werving, "Grafskriff": "Här under hwijlar sig Fidelle..." [ca 1700]. Werving 1989, s. 135.
- 12 Johan Gabriel Werving, "Grafskriff": "Tänk Phillis ligger här i gropen..." [ca 1700]. Werving 1989, s. 212.

- 13 Israel Holmström, "Verser öfwer Kongl: Majts hund, *Pompe*, som blef död i Lägret för *Thorn* d. 17. *Septemb.* år 1703" [1703]. Holmström 1999, s. 405.
- 14 Olof Hermelin, "Pompeius egregius Canis, Invictissimo Svecorum Regi merito charus, in Polonia mortuus, inde in Sveciam, ne extra patriam tumularetur, transmissus" [1703]. KLB, Fryxellska saml., vol. 29:22b.
- 15 Olof Hermelin (Israel Holmström), "Versio Epicedii Holmströmiani in Canem Regis Eundem" [1703]. KLB, Fryxellska saml., vol. 29:22b.
- 16 [Okänd förf.], "Wälment anmärckning wid *Pompes* grafskrift" [1703–ca 1705?]. Appendix A i Holmström 2001, s. 313.
- 17 [Okänd förf.], "*Pompes* rätta låford i grafwen" [1703–ca 1705?]. Appendix A i Holmström 2001, s. 314.
- 18 Johan Runius, "*DEPLAISIR sur la mort de PLAISIR*, Eller Olust öfwer Lustens hastiga afgang, Då then lilla Hunden *Plaisir* uppå Nors Herregård mitt i Hundedagarna *Anno 1705* wardt af ett Wagns-Hiul ynckeligen ihial krofsad" [1705]. [Runius] del III, 1950, s. 42ff.
- 19 [Okänd förf., dikten undertecknad "Bonde"], "Verser öfwer den mycket älskade hunden PLAISIR, som ett wagnhiul dödade på Nors Herregård 1705" [1705]. Bilaga I:1 i von Platen 1954, s. 339.
- 20 Germund Cederhielm d.y., "Minne-Bild öfwer den högborne och Durchleuchtigste furstinnans af Holstein, *Orange A.[nno]* 1706." [1706]. UUB, V 36.
- 21 Germund Cederhielm d.y., "Öfwer dhen giedda som hennes K. Höghet Prinsessan Ulrica fick på dragh d. 8 Augusti Anno 1709 widh Drätningholm" [1709]. UUB, V 36.
- 22 [Okänd förf.], "Grafskrift öfwer Curre" [sent 1600- eller tidigt 1700-tal]. UUB, Palmskiöld 397.
- 23 [Okänd förf.], "Grafskrift öfwer en gammal Gårdshund" [sent 1600- eller tidigt 1700-tal]. UUB, Palmskiöld 397.
- 24 [Okänd förf.], "Klagesång öfwer Fru Anna Catharina Wrangels Pompee" [ca 1690–senast 1712]. UUB, Palmskiöld 397.
- 25 [Okänd förf.], "[Grafskrift] öfwer en Kalkontupp, som tilhörde en Fröken, och blef ihjälslagen af en bänk 1713" [1713?]. [Bergius (utg.)] 1758, s. 147ff.
- 26 Jacob Frese, "Klaga öfwer en Steglisa/ som utur Buren i fria Luften utsläptes/ men Ågaren blef intalt/ at Foglen då under händer dödde/ på berörde Ågares enfaldige begäran/ i hast fattad och i en förstald Enfaldighet till honom öf-wergifwen" [1714]. Frese 1726, s. 168.
- 27 Sophia Elisabet Brenner, "Den olyckeligen ihieltrampade Lilla Fogeln *PIERROS* Afskeds Wisa" [1716]. Brenner 1732, s. 111f.
- 28 [Johan Risell], "Öfwer en Bandhund" [ca 1720]. Sahlstedt (utg.), del II, 1751, s. 8of.
- 29 Olof von Dalin, "Graf-Skrift Öfwer Hyndan Kersti Berg" [1735]. Dalin 1767, del IV, s. 30.

- 30 Olof von Dalin, "En Anonymi Rim, öfwer den Rara Kersti Berg i liuset framgifwen af *Petro Långhundriandro Theol: Studios*" [1735]. KB, autografsamlingen (jfr Dalin 1767, del IV, s. 31ff.).
- 31 [Olof von Dalin], "Graf-Skrift öfwer *Charmante*, Gref. Carl Bondes Tijk, som dog i Walpningen 1736" [1736]. Rål. fol. 145a, s. 22f. [avskrift].
- 32 Olof von Dalin, "Öfwer En Sirsa, som dödades af en Fröken. *Impromptu*." [1736]. Dalin 1767, del IV, s. 47.
- 33 Olof von Dalin, "Graffskrift": "Et enda Slut (1) är satt för alla..." [1738]. RA, Engstö II:52, autograf (jfr Dalin 1767, del IV, s. 114ff.).
- 34 Olof von Dalin, "Hwad är det wärdt, at sinnet fästa..." [1738]. RA, Engstö II:52, autograf (jfr Dalin 1767, del IV, s. 101f.).
- 35 [Okänd förf.], "Konung Carl XII:s / siste häst..." [dikten obetitlad; 1740]. Piper 1997 (1963), s. 65.
- 36 [Olof von Dalin], "[Grafskrift] öfwer en liten Papegoja, som en Fröken råkade at sitta ihjäl" [ca 1740]. [Bergius (utg.)] 1758, s. 149f. LSB, W 3, s. 160 [avskrift].
- 37 Olof von Dalin, "Grafskrift öfwer *Reciproque*" [ca 1740]. Dalin 1767, del IV, s. 173f.
- 38 Olof von Dalin, "Graf-Skrift öfwer Hyndan *Negresse*" [ca 1740]. Dalin 1767, del IV, s. 320.
- 39 Olof von Dalin, "Grab-Skrift Uber Der HochgeEhrter und Gestrenger Herr *BIRIBIBO-BIMBERLY BOBINETT*, Von seinen Landesman" [ca 1740]. Dalin 1767, del IV, s. 374f.
- 40 Olof von Dalin, "Graf-Skrift": "Ack! stackars lif, som drunknat har!..." [ca 1740]. Dalin 1767, del V, s. 133f.
- 41 Olof von Dalin, "Klagan öfwer lilla *Moppas Död*" [ca 1740]. Dalin 1767, del VI, s. 166f.
- 42 [Okänd förf., möjl. Olof von Dalin], "[Grafskrift] öfwer en Tik" [ca 1740?]. [Bergius (utg.)] 1758, s. 133.
- 43 [Okänd förf., möjl. Olof von Dalin], "[Grafskrift] öfwer Landshövd. Bar. *Falkenberg's* Markatta [ca 1740?]. [Bergius (utg.)] 1758, s. 136ff.
- 44 [Okänd förf., möjl. Olof von Dalin], "Här hwilar sig wår trogne *Spark*..." [ca 1740?] Bergius (utg.) 1758, s. 124.
- 45 [Okänd förf., möjl. Olof von Dalin], "[Grafskrift] öfwer en Fröken N.N.[:s] Canarie-fogel" [ca 1740?]. LSB, W 3, s. 314.
- 46 Olof von Dalin, "Grafskrift öfwer *NETTA*, på den sörjande *MINNES* anmodan" [1744]. RA, Eriksberg; autograf 50 (jfr Dalin 1767, del IV, s. 320).
- 47 Olof von Dalin, "Så är nu *Morre* död! en tapper fyrbent anda..." [dikten obetitlad; 1744]. RA, Engstö II:52 (jfr Dalin 1767, del IV, s. 330ff., där dikten har titeln: "Öfwer Hästen *Morre*").

- 48 Olof von Dalin, "Grafskrift öfwer en Fogel på Engsö" [1746]. Dalin 1767, del IV, s. 395.
- 49 Olof von Dalin, "Grafskrift": "Här hwilar fru *Minne* i denna här mull..." [1747]. KB, Rål. fol. 145b, s. 50f. (jfr Dalin 1767, del IV, s. 413f.).
- 50 [Okänd förf.], "Öfwer en Sköthund" [1700-talets första hälft]. [Bergius (utg.)] 1758, s. 130; titeln i LSL, W 3, s. 160.
- 51 [Okänd förf., möjl. Olof von Dalin], "[Grafskrift] öfwer en gammal Mormors Katt" [ca 1740?]. [Bergius (utg.)] 1758, s. 140f.
- 52 [Okänd förf.], "[Grafskrift] öfwer en reslig Bock" [1700-talets första hälft]. [Bergius (utg.)] 1758, s. 141ff.
- 53 H. E. R. [okänd abbreviation], "[Grafskrift] öfwer en wiß Frökens *Canarie*-fogel, af Fru *H. E. R.*" [1700-talets första hälft]. [Bergius (utg.)] 1758, s. 152.
- 54 [Okänd förf., möjl. Olof von Dalin], "[Grafskrift] öfwer Konung *Fredrichs* Hund" [1700-talets förra hälft (mellan 1720 och 1751)]. [Bergius (utg.)] 1758, s. 127ff.
- 55 [Okänd förf., möjl. Olof von Dalin], "[Grafskrift] öfwer en Grönsiska, som tilhörde en förnäm Grefwinna" [ca 1750?]. [Bergius (utg.)] 1758, s. 151.
- 56 [Okänd förf.], "Öfwer en Nötskrika, som Gr. C. J. C. gick i harmen ut at skjuta, sedan hans Grefwinna bortrest från Fullerö" [1750]. SSB, Knös 63:40, s. 95.
- 57 [Okänd förf.], "Sur un Serin de Canarie, mort a Fullerö" [1751]. SSB, Knös 63:40, s. 98.
- 58 [Okänd förf.], "Sur la mort d'un vieux chien de chasse, favori de la C. et S. de C." [1752]. [Bergius (utg.)] 1758, s. 129f., titeln i SSB, Knös 63:40, s. 98.
- 59 Olof von Dalin, "Öfwer en Ugglå, hwilken, efter flera Personers fåfånga försök, Fäldes af Hennes Maj:t DROTTNJNGEN, Under wistandet på Drottningholm, år 1752" [1752]. Dalin 1767, del V, s. 164.
- 60 Olof von Dalin, "Öfwer *Cameleontens* död" [1753]. UUB, V 44, s. 309 (jfr Dalin 1767, del V, s. 363).
- 61 Gust[af] Fr[edrik] Hjortberg, "Öfwer Sköldpaddan" [1753]. *Götheborgska Magasinet Och Hwad Nytt J Staden* 10.5.1760, nr 19, s. 292f.
- 62 Olof von Dalin, "Grafskrift öfwer en Markatta, som dog år 1753. Betraktelse" [1753]. UUB, V 44, s. 309 (jfr Dalin 1767, del VI, s. 362f.).
- 63 Olof von Dalin, "Grafskrift öfwer *LAURRY*, Som dog d. 20 *Dec.* 1754" [1754]. UUB, V 44, s. 311f. (jfr Dalin 1767, del V, s. 509f.).
- 64 [Okänd förf.], "Hær vilar Matts katt..." [dikten obetitlad, 1700-talets mitt]. UUB, V 8.
- 65 [Okänd förf.], "Grafskrift över vår lila kanari fogel som blef död dän 7 iuli 1758" [1758]. LSB, W 3, s. [259].
- 66 [Okänd förf., möjl. Olof von Dalin], "Tanckar öfwer Högwälb. Fröken Christina Rålamb's Grönsiskas, Pipi kallad, dödsfall [...] d. 18 Julii 1759 på Lidö"

- [1759]. LUB, De la Gardieska arkivet, Cod. XIIa: 24 nr 12 [avskrift]. (Dikten ej i Dalin 1767.)
- 67 [Okänd förf., sannolikt Gustaf Fredrik Hjortberg], ”Grafskrift öfwer en Markatta” [1760]. *Göteborgska Magasinet Och Hwad Nytt J Staden* 29.3.1760, nr 13, s. 199ff.
- 68 Olof von Dalin, ”Öfwer en Canarie-Fogel, Fru Grefwinnan *BEATA DOUGLAS*, Tilhörig, som dog i *Maji* månad 1760” [1760]. Dalin 1767, del VI, s. 206f.
- 69 Olof von Dalin, ”Til Hof-Fröken FREDRIKA MÖRNER, Öfwer en Henne tilhörig *Canarie-Fogels* död, år 1762” [1762]. Dalin 1767, del VI, s. 362f.
- 70 Olof von Dalin, ”Grafskrift öfwer den lilla wackra *Pretty Le Mari*, som sin Fröken til stor afsaknad, af et olyckligt öde, medelst en nål i halsen afsomnade, Den *10 Februarii 1763*” [1763]. Dalin 1767, del VI, s. 444f.
- 71 [Okänd förf.], ”Grafskrift öfwer Jagthund” [1700-talets mitt/senare hälft; endast början av dikten: löst blad, tryck ur okänd publikation]. SSB, Knös 60:120, s. 768.
- 72 [Okänd förf.], ”Grafskrift öfwer den Berömda Hunden *Passe*, hwilken sedan han troget och wäl tient en enda Husbonde, i sin Sexton Åra Lefnad” [1700-talets mitt/senare hälft]. LUB, De la Gardieska arkivet, Cod. coll. I:8 nr 139.
- 73 [Okänd förf.], ”Grafskrift öfwer en Fluga” [1700-talets mitt/senare hälft]. LUB, De la Gardieska arkivet, Cod. coll. I:3 nr 128.
- 74 [Okänd förf.], ”Camillas klagan, wid sin Siskas död” [1700-talets mitt/senare hälft; löst lägg, tryck ur okänd (förmodligen periodisk) publikation]. SSB, Knös 62:54, s. 294f.
- 75 Christoffer Bogislaus Zibet, ”KURRIADEN, eller et *Minnes-Quäde*, öfwer den *oförliknelige Ekorren*, KURRE benämnd, som med Döden afgik i Stockholm, år 1765”, *Svenska Magazinet* 1766, s. 73–80.
- 76 [Okänd förf.], ”Öfwer en Hund kallad *Aldina*” [1767]. *Wecko-Skriften kallad Artiga och Nöjsamma Tidsfördrif* nr 5/1767, s. 36ff.
- 77 [Okänd förf.], ”Grafskrift öfwer Sylvain, Skogs Ekeby 1767” [1767]. SSB, Knös 63:4h, s. 127f.
- 78 Anders Berghult, ”*Personal* öfwer en Swensk *Canari Fogel*” [senast 1768]. *Skrift-Samling. Första Flocken. Innehållande Fägne-Dickter, Brölops-[,] Begravnings- Och andra Tilfällighets-Skrifter*, Stockholm 1768, s. 120f.
- 79 [Okänd förf.], ”Grafskrift öfwer en Grönsiska, som i Aprill månad åhr 1768 dog af för mycket mat” [1768]. LUB, De la Gardieska arkivet, Cod. coll. I:8 nr 152.
- 80 Carl Michael Bellman, ”Ode öfwer den lilla fogeln Putte, som dog i Maj 1768” [1768]. [Bellman] 1942, s. 75f.
- 81 Tacitus [pseud.], ”Öfwer en Papegoja, som nyligen död” [1768]. *Nytt och Gam-malt* 23.6.1768.

- 82 Johan Gabriel Oxenstierna, "Ömma qval som hjertat sårar..." [dikten obetitlad; 1769]. *Dagboks-Anteckningar af Johan Gabriel Oxenstierna åren 1769–1771*, utg. genom Gustaf Stjernström, Upsala 1881, s. 24ff.
- 83 Jacob Wallenberg, "Oxeaden eller vördsamt äreminne öfver vår Norska oxen, den välbereste h:r Rölle, som avled i Junio 1770, och jordfästes i våra magar samma år" [1770]. Wallenberg 1999, s. 131ff.
- 84 Grefve v. R**, "Impromtu til Fröken Eleonora T***, öfwer en Canarie-Fogel-Hane som dog i Går aftons den 9 October 1770" [1770]. *Dagligt Allehanda* 24.10.1770.
- 85 Carl Michael Bellman, "Öfwer en död Canari-Fogel" [1770]. [Bellman] 1974, s. 70.

Dikter skrivna 1771–1825

- 86 [Okänd förf.], "Öfwer en död Fogel, den 7 Martii, 1772" [1772]. *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* 10.8.1772, nr 65, opag.
- 87 [Okänd förf.], "Öfwer en död Hämpling" [1772]. *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* 8.9.1772, nr 89, opag.
- 88 [Okänd förf.], "Öfwer Madem. v. A.[:s] Papegoya" [1774]. *Götheborgs Allehanda* 5.5.1774.
- 89 Carl Michael Bellman, "Då Auctor körde i kull med chaise och hästen dog" [1775]. *Carl Michael Bellmans Skrifter. IX: Dikter till enskilda. 2: 1774–1784*, Stockholm 1950, s. 14.
- 90 [Okänd förf.], "Reflexion öfwer en död Hund-Walp" [1779]. *Lunds Wecko-Blad* 26.5.1779, nr 21, s. 168.
- 91 J. Ristrell, "Grafskrift": "Det är til männ'skio-slägtets heder..." [1779]. *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* 29.12.1779, s. 167f.
- 92 J[oaannes] Hesselgren, "In mortem Galli Silvestris, quem Ancillæ Culinariæ, fumo inconsideratus admissus, suffocarunt" [ca 1780]. UUB, G 151k 93. (Brev till J. H. Lidén, XI.)
- 93 Carl Michael Bellman, "Papegoiiaden" [1780]. [Bellman] 1925, s. 42–47.
- 94 Sven Brisman, "Epitaphium öfver en Hund" [1783]. Brisman 1783, s. 95.
- 95 Samuel Olof Tilas, "Til min lilla Bibi" [1785]. *Sveriges litteratur. III: Frihetstidens litteratur*, utg. av Lennart Breitholtz, Stockholm 1963, s. 252f.
- 96 Gustaf von Paykull, "Stancer til et Fruntimmer vid hennes Papegojas död" [1785]. *Svenska Parnassen* 1785, s. 73ff.
- 97 Daniel Axel Tilas, "Grafskrift öfwer en Hare, som fångad på Sardinien af några Swenska sjömän, förärades til en Coopwaerdie Captains son, men hade

- på resan til Sweriget den olyckan, at blifa af wågen bortskölgd, och således finna en oförtänkt graf i hafwet” [senast 1785]. *Blandade Nöjen, Eller Samling Af Öfwersättningar, Poëmer, Anecdoter, Jnfällen Med mera*. Första Delen, Westerås 1785, s. 236f.
- 98 [Okänd förf.], ”Öfwer Filis, en Steglits, som nyligen blifwit klämd til döds af en katt” [1787]. *Nytt och Gammalt* [= *Lunds Wecko-Blad*] 14.3.1787, nr 11, s. 85ff.
- 99 [Okänd förf.], ”Öfwer en liten hund, wid namn Fidelle, som nyligen slutat sina dagar” [1788]. *Nytt och Gammalt* [= *Lunds Wecko-Blad*] 2.4.1788, nr 14, s. 119ff.
- 100 Eric Rydbäck, ”Graf-Skrift öfwer en Canarie-Fogel, d. 18 Dec. 1787” [1787]. Rydbäck 1794, s. 65f.
- 101 Adolf Ludvig Piper, ”Grafskrift öfver hunden Pompé” [1789]. LUB, De la Gardieska arkivet, Cod. XIIa: 22 nr 141.
- 102 [Okänd förf.], ”Cy gite / Cottilion...” [dikten obetitlad, sent 1700-tal], Piper 1997 (1963), s. 29.
- 103 Caroline Lewenhaupt, ”Grafskrift öfwer en olyckelig höna, som, på et ömke- ligt sätt drunknade uti en – – – tunna” [1794]. *Stockholms Posten* 4.7.1794.
- 104 Carl Mühlendorff [Carl Molin], ”Kung ORRES död” [1794]. Bilaga IV i Märta Helena Reenstierna, *Årstadagboken. Journaler från åren 1793–1839*. 1: 1793–1812, utg. genom Sigurd Erixon, Arvid Stålhane, Sigurd Wallin. Urval och förklar- ingar av Gunnar Broman, Stockholm 1946, s. 476f.
- 105 Carl Lindegren, ”Öfver en Kanariefågels död” [1804]. Lindegren 1805, s. 265f.
- 106 [Okänd förf.], ”Til en Wän wid en Kalkonhönas död” [1805]. *Götheborgs tid- ningar* 31.12.1805.
- 107 Bernhard von Beskow, ”Vandrare, dröj! och hedra mitt minne...” [dikten obe- titlad; ca 1810]. *Lefnadsminnen. Tecknade av Bernh. v. Beskow*, Stockholm 1870, s. 7f.
- 108 Axel Gabr[iel] Silverstolpe, ”Den trogna hunden” [senast 1810]. Silverstolpe 1810, s. 114.
- 109 Jonas Magnus Stiernstolpe, ”Öfver min lilla Grönsiskhanes död d. 19 Junii 1815” [1815]. [Stiernstolpe] 1833, s. 74f.
- 110 Euphrosyne [pseud. för Julia Nyberg], ”Grafskrift öfver min Siska” [ca 1822]. [Nyberg] 1822, s. 83f.
- 111 Karl August Nicander, ”Vid en Canari-Fågels död” [1825]. *Dikter*. Andra Häf- tet, Stockholm 1826, s. 35f.

Kommentarer

Nr 8. Se Jersild 1975, s. 60. • 24. Som stöd för dateringen kan anföras att fru Wrangel kunde förväntas ha benämnts 'änkefru' om dikten varit skriven efter 1712. Friherinnan Anna Catharina Wrangel af Lindeberg (1656–1724) var gift med friherre Christer Bonde d.y. till Laihela (1655–1712). • 28. Några dikter av värmlänningen Johan Risell (1697–1724) finns med i Hanselli, del XVI (1873), s. 449–484. Gravidikten över hunden är inte en av dem. En bandhund är en hund som "står i band" eller hålls bunden vid sin koja (SAOB, spalt B 225). • 31. Dikten, som finns bevarad i flera avskrifter men inte existerar i autograf, är enligt Dalinexperten Ingemar Carlsson skriven av Dalin. Brev till avhandlingsförfattaren 4.10.2008. • 34. Dikten står direkt i anslutning till "Öfwer Grefwinnan Pipers wagnshäst Måns. *Personalia*", som bl.a. innehåller en genealogisk beskrivning av djuret. Här heter det, precis före dikten: "[...] döden hade knapt skickat den ädla Månses anda til det mörka [...] tysta, förrän hans trogna twåfotade wän och *gouverneur* öfwer honom utbrast följande Klagotankar:" I den handskrivna volymen V 8, UUB, är dikten (men inte 'personalierna') avskriven, och i samband därmed heter det: "När Grewinnan Pipers [...] Vangshæst Måns betalade Naturen sin skuld, yttrade sig dess stalldræng sålunda:" • 36. Se mina attribueringsargument i avhandlingen (s. 223f.). • 37. Dikten är skriven över en hund som kvävts till döds av ett ben. • 42. I LSB, W 3, s. 20, återfinns initialerna O.D. under dikten. • 44. Den åttaradiga dikten avslutar de flera sidor långa och, som det heter i Bergius, "*curieuse Personalier* öfwer en Hund", som återfinns i dennes *Allahanda*, del III, 1758, s. 119–124. På s. 124 läser vi: "Man har ock ristat deßa runor på hans grafsten i trögården" (kanske blev en äkta minnessten med inskription rest över hunden; den är i så fall veterligen ej bevarad). Därefter citeras dikten. I LSB, W 3, s. 314, attribueras dikten till "O.D.", dvs. Dalin, och det är inte osannolikt att både personalierna och det därmed sammanlänkade lilla poemet är av honom. • 51. I LSB, W 3, s. 317, där dikten heter "Öfwer mormors gamla katt", står "O.D." antecknat under dikten. Dikter över katter är mycket ovanliga i det äldre svenska materialet, vilket sannolikt har sin förklaring i att detta djur inte förefaller ha varit någon större favorit i äldre tiders högreståndsmiljöer, där genren odlades. Jag känner endast till två svenska gravidikter över katter från tidigmodern tid: en troligen äkta (nr 50, av en okänd poet – som kan vara Dalin) och en sannolikt fiktiv (nr 63, av en okänd poet), båda från 1700-talet. Däremot finns en hel del utländska kattgravdikter. Känd är "Ode to the Death of a Favorite Cat, Drowned in a Tub of Gold Fishes" av Thomas Gray (1716–1771), som blivit klassisk i England. Man finner flera i *A Dictionary of Cat Lovers. XV Century B.C.–XX Century A.D. With five legends concerning cats, and with notes on 'The Cat in Ancient Egypt', etc.* Compiled by Christabel Aberconway, London 1949. Där berättas det t.ex. att den italien-

ske poeten Domenico Balestrieri (1714–1780) vid sin katts frånfälle, tillsammans med ett åttiotal vänner utarbetade skaldestycken till dess minne. Dikterna, som är skrivna på italienska, grekiska, latin, franska och arabiska (en dikt), publicerades 1741 under titeln *Lagrime in morte di un gatto* (Tårar vid en katts död). Boken utkom i nyutgåva 1984; originalet är på 280 sidor, men alla dikterna i *Lagrime in morte di un gatto* är inte gravdikter (se s. 28ff.). Möjligen kom Balestrieris idé att låta massproducera sorgedikter över sin döda katt från den äldre landsmannen Girolamo Aleandro (1480–1542), en lärd antikvarie i Rom, som 1622 i Paris publicerade en samling dikter över sin hund, *In obitum Aldinae Catellae, Lacrymae Poeticae* (Vid hundvalpen Aldinas död, poetiska tårar). Boken innehåller 55 sidor med sorgedikter på olika språk över den döda hunden av ett dussintal författare. I *A Dictionary of Cat Lovers* citeras bl.a. även Joachim Du Bellays långa ”Vers françois et latins sur la mort d’un petit chat” från 1558 (s. 50ff.) och ett latinskt epitafium av engelsmannen John Jortin (1698–1770, s. 217); därtill finns en beskrivning av minnestavlan över Petrarcas katt, där en latinsk inskription kan läsas, vilken uppges vara författad av poeten själv (s. 293). Som Gunnar Broberg har noterat, är gravdikter över katter dock vanliga i svensk 1900-talspoesi, där sådana har skrivits av poeter som t.ex. Karl Vennberg och Ebba Lindqvist. Broberg 2004, s. 249. Dessa poem är i regel hållna i en allvarlig ton. • 55. I LSB, W 3, s. 159, där dikten är betitlad ”Öfver Grefvinnan N.N.^s Grönsiska”, står ”O.D.” antecknat under dikten. • 63. Följande upplysning ges av Dalin i anslutning till dikten: ”Mycket rar, röd Papegoja som hörde Hennes Majt till[;] första af det slaget som blifit lefwande förd hjt til Swerige”. • 66. Dalins namn är tillskrivet efter dikten av en annan hand än den som nedtecknat själva dikten. Den kan mycket väl vara av Dalin. • 67. Följande information ges före dikten: ”Det är hos Herr Magistern och Kyrko-Herden Hjortberg i Walda, som Wännerna i Djurriket firat en så märkelig begrafning.” • 74. Följande upplysning ges i anslutning till dikten: ”Författad av ett wittert Fruentimmer i Elfsborgs Län, som icke behöfwer låna andras penna, eller, som ej behöfwer låta någon skrifwa för sig”. • 77. Dikten är skriven över en hund. • 78. Trots att dikten heter ”*Personal* öfwer en Swensk *Canari* Fogel” har den mer gemensamt med djurgravdikter än med ’personalier’ över djur. • 81. Denna romerska pseudonym är inte känd av Leonard Bygdén (*Svenskt anonym- och pseudonymlexikon*, Uppsala 1898–1915). • 82. Dikten är skriven över en hund. • 83. Bland mycket annat är 1700-talet äreminnenas århundrade: se härom Sven Delblanc, *Åra och minne. Studier kring ett motiivkomplex i 1700-talets litteratur*, diss. Uppsala, Stockholm 1965. • 89. Dateringen enligt standardutgåvan. Se även kommentaren på s. 29f. i bandets kommentardel. • 91. Följande upplysning ges i anslutning till dikten: ”Författad af Assistenten Herr J. Ristrell, in promptu, på hemresan från Cantou [Canton], detta år”. Gravdikten är skriven över en fågel. • 103. I LUB, De la Gardieska arkivet, Cod. coll. I:4a nr 56, återfinns denna tryckta dikt följd av en handskriven explikation. Där framgår det att dikten är författad av

grevinnan Caroline Lewenhaupt och att de tre tankstrecken troligen skall utläsas 'gal', något man förstår av själva dikten, som lyder: "Wandringsman stadna här! en tår bör du mig unna, / Och glöm ej hwad min grift nu dig skal här förkunna: // 'Den som i lyckans famn ej föreser sit fall, / 'För högt wil flyga upp och öfwerger sit kall, / 'Kan lijka lätt som jag hoppa i galen tunna." • 104. Diktens döda ekorre hade förmodligen fått sitt namn efter den uppdiktade figuren Kung Orre, som var välbekant vid tiden för diktens tillkomst. På 1600-talet trycktes en liten skrift kallad *Kung Orres Mandat samt der hoos K. Orres Wijsa*, som har attribuerats till bl.a. Olof Rudbeck d.ä. Se Johannes Rudbeck, "Om författarskapet till Kung Orres bedrifter och Seigneur Hans Hanssons drömmar", *Samlaren* 36 (1915), s. 48ff., och R. Geete, "Kung Orre", *Nordisk familjebok*, del 15, Stockholm 1911, spalt 253. Carl Molin (1749–1805) var komminister i Brännkyrka församling, Stockholms stift. Se även Bilaga V, som innehåller en följdikt, av expeditionssekreteraren J. Hesselius, betitlad "En Högst bedröflig och qvalfull Notifications Condolance Till Encke Fru Fru Kurra". • 105. Datering enligt Westin 1940, s. 275, not 2. • 107. Beskow skriver: "Mitt första versförsök var en grafskrift öfver en kanariefogel, så lydande:

Vandrare, dröj! och hedra mitt minne
Blott med den tår af naturen du har.
Kan du vid grafven den hålla inne,
Övärd du var att jorden dig bar.

Jag tyckte, att hela människoslägtet och naturen borde, liksom vid Balders död, deltaga i en så oerhörd förlust. Sedan dog en raphönshund, öfver hvilken jag författade en kantat, hvartill jag äfven satte musik." (s. 7f.) • 111. Datering enligt Lokrantz 1939, s. 124, not 4.

Källor och litteratur

Otryckt material

HANDSKRIFTER

1. Jämtlands läns bibliotek, Östersund
Z f 14, "Lofqväden öfver Carl XII"
2. Karlstad: Stifts- och läroverksbiblioteket
Fryxellska samlingen
Volym 29:22b (4:0), ur Bibliotheca Wermelandica (innehåller dikter av Olof Hermelin)
3. Krageholms slottsarkiv, Krageholm
Daliniana I (Olof von Dalin: autografer)
4. Kungliga biblioteket, Stockholm (KB)
Autografsamlingen: Olof von Dalin
Engeström B. II. 2.1, "Handlingar till Konung Carl XII:s Regering"
Fe 13, Nils Keders handskrifter
Rål. fol. 145a, innehåller bl.a. avskrifter av Dalindikter
Rål. fol. 145b, innehåller bl.a. avskrifter av Dalindikter
Tessin, Carl Gustaf, *Åkerödagboken*, L 82: 1:24
Vf 68:1–3, dikter av Dalin och andra författare (avskrifter)
Vf 72, "Werser, uppsattser, bref och concepter af Olof von Dalins egen hand (med få undantag)"
Vf 73, "Verser och Skämt af O. v. Dalin"
Vf 77, Dalin: "Försök til et Universal-Lexicon, som sträcker sig til alting och ännu något mer [...]" (autograf)
Vf 78, samma som Vf 77, dock ej autograf
Vf 156, "A: Nikanders Poëtiska Arbeten"
Vs 35, "Ärke-Biskopens i Upsala Doctor Haquin Spegels Samling, af dels egne, dels andres Poesier, m:m: Det mästa här af skrifwit med des egen hand, och angående Svenska saker"

5. Linköping: Stifts- och landsbiblioteket (LSB)
 W 3, "Mischmasch", innehåller avskrifter på vers och prosa, till större delen av Carl Nyrén hand (ur J. H. Lidéns donation)
 W 24, "Epigrammata et anagrammata, sententiae et apophtegmata collecta studio Henrici Jacobi Sivers 1739"
 W 48, "Åtskilliga samlingar af werss, fabler och anekdoter"
 W 76, "Diverse ströskrifter, samlade och afskrifna af S. L. Biurwall"
6. Lunds universitetsbibliotek (LUB)
De la Gardieska arkivet
 Cod. coll. I:3, visor och småvers från 1750- och 1760-talen
 Cod. coll. I:4a, paskiller, skådespel, verser, skämtskrifter
 Cod. coll. I:7, visor och verser från frihetstiden i samtida avskrifter
 Cod. coll. I:8, visor och verser från senare hälften av 1700-talet
 Cod. coll. I:10, parodier, satirer och riksdagshandlingar
 Cod. XIIa: 22, samling av diverse poesi
7. Riksarkivet, Stockholm (RA)
 Engsö II, Daliniana
 Ericsson, autografsamlingen: Olof von Dalin
 Leijoncronasamlingen: E 4584
8. Skara: Stifts- och landsbiblioteket (SSB)
Knösiska samlingen
 61:62b, 62:35, 63:4d, 63:4g, 63:4h, 63:4o, innehåller samlingar av diverse poesi, till övervägande delen från 1700-talet
9. Svenska Vitterhetssamfundets arkiv, Stockholm
 Fotostatkopior ur ett nu förkommet häfte med dikter som skrivits och avskrivits av Haquin Spegel (A. Löfman, "Blandande ämnen", Kalmar läroverksbibliotek)
10. Uppsala universitetsbibliotek (UUB)
Allmänna samlingen
 G 151k, "Samling af Bref Till Johan Hinric Lidén. 1787. XI. Bandet."
 V 5:2, "Svensk vitterhet" (ur Celsii saml.)
 V 8, "Miscellanea Poetica Suecana" (ur J. H. Lidéns saml.)
 V 21 an, "Samling av poesi och prosa"
 V 34, "E. Lindsköld, Dikter"
 V 35, "Kongl. Rådets Grefwe Erik Lindskölds Swenska Poëtiska Skrifter Samlade af Johan Hinric Lidén. Upsala 1765"

- V 36, "Cederhjelms, Germund: Dikter på svenska och latin"
V 37, "Cederhjelms, Germund: Uppsatser på prosa"
V 44, "Ol. von Dalins MSS. Autographa 1751–1763"

Gyllenhjelmska samlingen

Gustaf Ribbings exemplar av Olof von Dalins *Witterhets-Arbeten* (1767) med egenhändiga anteckningar

Nordiska samlingen

- 102, "Poetica Svecana" del 6, innehåller bl.a. "Åtskillige Infällen öfwer oförnuftige Creatur"
1100, "Ekholm, Erik: Excerpter ur allehanda skrifter"
1121, "Sammanskrifna poëmer från 1600- och 1700-talen I"
1130, "Amiralen Werner von Rosenfeldts Poesier" (avskrifter)
1140, "Satirer öfwer bestämda personer och tilldragelser I"
1141, "Satirer öfwer bestämda personer och tilldragelser II"

Palmskiöldska samlingen

- 386, "Lofskrifter &c. öfver Kon. Carl Gustaf, Carl XIte och Kongl. Familjen [samt Kon. Carl XIIte [...]"]
388, "Post-directeuren Beijers Poëtiska dickter till största deelen af andra språk försatte på swensko"
390, "Smärre Poësier af Nämnde Auctorer [...]": "Erici Lindschöldii Poëmata" & "Secret. Christoffer Leijoncronas Poëtiske Skrifter"
396, "Rim och Prosa uti Skämtsamme och Blandade ämnen"
397, "Exotica. Satyriske och Blandade Ämnen"

I FÖRFATTARENS ÄGO

Kopia av Ulf Grans licentiatavhandling, *Studier i manierism*, framlagd vid professor Carl Fehrmans seminarium, Lund, 1963.

Brev till författaren från docent Ingemar Carlsson, Täby, 4.10.2008

Tryckt material

Abrams, Meyer Howard, *The Mirror and the Lamp. Romantic Theory and the Critical Tradition*, London 1975 (1953).

Adam, Antoine, *Histoire de la littérature française au 17e siècle*. 1: *L'époque d'Henri IV et de Louis XIII*; 2: *L'époque de Pascal*, Paris 1951.

- Adlerfelt, Gustaf, *Karl XII:s krigsföretag 1700–1706*. Efter författarens originalmanuskript [utgiven] av Samuel E. Bring, Stockholm 1919.
- Afthonios, *Progymnasmata*, i Anders Eriksson, *Retoriska övningar: Afthonios' Progymnasmata*, Nora 2002, s. 47–87.
- Afzelius, Arvid August, *Swenska folkets sago-häfder, eller Fäderneslandets historia, sådan hon lefwat och till en del ännu lefwer i sägner, folksånger och andra minnesmärken [...]*, del II, Stockholm 1870.
- Aicher, Otto, *Theatrum funebre, exhibens per varias scenas epitaphia nova, antiqua, seria, jocosa [...]*, Salisburgi 1675 (KB).
- Alduy, Cécile, "Lyric Economies: Manufacturing Values in French Petrarchan Collections (1549–60)", *Renaissance Quarterly* 63 (2010), s. 721–753.
- Aleandro, Girolamo, *In obitum Aldinae Catellae, Lacrymae Poeticae*, Parisiis 1622 (British Library).
- Alm, Göran, *Carl Hårleman och den svenska rokokon*, Stockholm 1993.
- Almquist, [Johan] A[xel], "Werner von Rosenfelt", *Samlaren* 17 (1896), s. 75–114.
- Andersen, C. O. Bøggild, "Luxdorph, Bolle", *Dansk biografisk leksikon*, del XIV, København 1938, s. 610f.
- Anderson, Andrew Runni, "Bucephalas and His Legend", *American Journal of Philology* 51 (1930), s. 1–21.
- Anderson, J. K., *Hunting in the Ancient World*, Berkeley 1984.
- Andersson, Knut [sign. K. A.], "Stawert (Stafvert), Daniel Andersson", i densamme m.fl. (red.), *Svenskt konstnärslexikon. Tiotusen svenska konstnärers liv och verk*, del V, Malmö 1967, s. 244.
- Andrae, Daniel, "Med drevkarlar och björnjägare", i Gösta Berg m.fl. (red.), *Det glada Sverige. Våra fester och högtider genom tiderna*, [band 2], Stockholm 1947, s. 1461–1502.
- Anthologia Graeca. Buch VII–VIII*. Griechisch-Deutsch ed. Hermann Beckby, 2:a uppl., München u.å. [1965] (1957) (jfr Beckby [1965]b).
- Appendix Vergiliana*, utg. av W. V. Clausen m.fl., Oxford 1966.
- Aristoteles, *History of Animals. Book VII–X*. Edited and Translated by D. M. Balme (Loeb Classical Library), Cambridge Mass. & London 1991.
- Arosiandrinus, Andreas Johannis, *Apollonii Konungens aff Tyro Historial vthi hwilken Lyckonnes Hiull och thenne Werldennes Ostadigheet Beskriffues [...]*, Stockholm 1636 (KB).
- Arvidi, Andreas, *Manuductio Ad Poesin Svecanam, Thet är/ en kort Handedning til thet Swenske Poeterij/ Verß- eller Rijm-Konsten*. Utg. av Mats Malm (Svenska Vitterhetssamfundet. Svenska författare. Ny serie.), Stockholm 1996.
- Asker, Björn, *Karl X Gustav. En biografi*, Lund 2009.
- Atterbom, P. D. A., *Svenska siare och skalder eller grunddragen af svenska vitterhetens häfder intill och med Gustaf III:s tidehvarf*, del II, 2:a uppl. (= *Samlade skrifter i obunden stil*, III:2), Örebro 1862.

- , *Carl den tolfte betraktad i sitt förhållande till vittret, vetenskap och skön konst*, Örebro 1864.
- Auken, Sune, *Eftermale. En studie i den danske dodedigtning fra Anders Arrebo til Søren Ulrik Thomsen*, København 1998.
- [Ausonius (Decimus Magnus Ausonius)], *The Works of Ausonius*, utg. av R. P. H. Green, Oxford 1991.
- , *Epigrams*. Text with Introduction and Commentary by N. M. Kay, London 2001.
- Balestrieri, Domenico, *Lagrime in morte di un gatto* [1741]. Introduzione e note di Anna Bellio, Azzate 1984.
- Bar, Francis, *Le Genre burlesque en France au XVIIe siècle. Etude de style*, diss., Paris 1960.
- Bartel, Klaus & Huber, Ludwig (red.), *Lexikon der alten Welt*, Zürich 1965.
- Beckby, Hermann, ”Einführung in die Griechische Anthologie”, i densamme (red.), *Anthologia Graeca. Buch I–VI*. Griechisch-Deutsch ed. Hermann Beckby, 2:a uppl., München u.å. [1965] (1957), s. 10–116 (= [1965]a).
- , ”Erläuterungen zu Buch VII”, i densamme (red.), *Anthologia Graeca. Buch VII–VIII*. Griechisch-Deutsch ed. Hermann Beckby, 2:a uppl., München u.å. [1965] (1957), s. 570–610 (= [1965]b).
- Beckman, Margareta, *Aurora von Königsmarck. Svenska bland härförare i stormakts-tidens Europa*, Stockholm 1998.
- Belfrage, Curt, ”Klippare och rytthästar – ur den svenska arméhästens äldre historia”, *Meddelande XXXIX. Armémuseum* 1978–1979, tr. 1981, s. 5–52.
- [Bellman, Carl Michael], *Carl Michael Bellmans skrifter*. III: *Bacchanaliska Qwäden och En Stuf Rim*, Stockholm 1925.
- [–], *Carl Michael Bellmans skrifter*. II: *Fredmans Sånger*, Stockholm 1932.
- [–], *Carl Michael Bellmans skrifter*. VIII: *Dikter till enskilda*. I: 1757–1773, Stockholm 1942.
- , *Allehanda dikter. Med en förteckning över hans bidrag i Dagligt Allehanda 1770–1794*. Utgivna och kommenterade av Nils Afzelius, Stockholm 1965.
- [–], *Carl Michael Bellmans skrifter*. XII: *Dikter till enskilda*. 5: 1794 jämte Tillägg. *Dikter till konungahuset. Tillägg*, Stockholm 1974.
- Benario, Herbert W., *A Commentary on the Vita Hadriani in the Historia Augusta*, Chico 1980.
- Bengtsson, Eva-Lena, ”Kungliga djur”, i Eva-Lena Karlsson & Rebecka Millhagen (huvudred.) samt Dick Norberg (fotografier), *Strömsholms slott* (De kungliga slotten), Stockholm 2005, s. 192–205.
- Bengtsson, Frans G., *Karl XII:s levnad. Till uttåget ur Sachsen*, Stockholm 1935.
- Bennich-Björkman, Bo, *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550–1850* (Studia Litterarum Upsaliensa, 5), diss. Uppsala, Stockholm 1970.

- Bentham, Jeremy, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* [1781], London 1996.
- Berch, C[arl] R[einhold], "Olof Rudbecks Lefernesbeskrifning", i *Samlingar i svenska historien*. Första Häftet, Upsala 1798, s. 1–25.
- Berg, Gösta, "Lejon, kameler, apor och andra exotiska djur i det gamla Stockholm", i Sigurd Erixon & Sigurd Wallin (red.), *Svenska kulturbilder*. Ny följd, del IX, Stockholm 1937, s. 313–336.
- , "Hundkarbasen i kyrkan och kyrkvaktarens stav. Ett par missförstådda kyrkliga sedvänjor", *Rig* 70 (1987), s. 97–107.
- Bergh, Birger, "Reformations- och stormaktstidens svenska latindiktning", i [Ritva Jonsson (red.)], *Den levande antiken. Uppsatser om den klassiska traditionen i litteraturen*, Stockholm 1973, s. 9–32.
- Bergh, Gunhild, *Litterär kritik i Sverige under 1600- och 1700-talen*, diss., Uppsala 1916.
- Bergh, Severin, "Elias Palmskiöld och hans samlingar", *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 2 (1915), s. 81–104.
- [Bergius, Bengt (utg.)], *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif*, del I–VIII, Stockholm 1755–1757.
- [–], *Allahanda*, del I–III, Stockholm 1757–1758.
- Berglund, Jenny & Svanberg, Ingvar, "Helgon, demon och offerdjur. Hunden i kult och religion", i desamma (red.), *Hunden i kult och religion. På gränsen mellan heligt och profant*, Göteborg 2009, s. 9–27.
- Bergman, Johan, *Antikens poesi. Från äldsta tider till folkvandringstidevarvet*, Stockholm 1945.
- Bernström, John, "Kommentarer till ett par av Ehrenstrahls djurmålningar på Drottningholm", *Fauna och flora. Populär tidskrift för biologi* 39 (1944), s. 51–56.
- , "Stockholmarna och de vilda djuren", i Magnus von Platen (red.), *Stockholm 1252–1952. En minnesskrift*, Stockholm 1951, s. 67–87.
- , *Herre och hund* (Kulturhistorisk bilderbok sammanställd på uppdrag av Nordiska museet och Svenska Kennelklubben), u.o. [Stockholm] 1964.
- , "Kulturhistoriska betraktelser", i Gösta Vogel-Rödin (red.), *Hunden* (Utställningskatalog, Läckö slott 1983), Skövde 1983, s. 13–27.
- , *Bernströms bestiarium. En djurens nordiska kulturhistoria*. Inledning, redigering och källpresentation: Henrik Otterberg, Stockholm 2008.
- BIBLIA, *Thet är All then Heliga Skrift På Swensko; Efter Konung Carl then Tolftes Befalning Medh förriga Editioner jämnförd* [...] [1703], Stockholm 1978.
- Bickel, Ernst, *Lehrbuch der Geschichte der römischen Literatur*, 2:a uppl., Heidelberg 1961 (1937).
- Björck, Staffan, [rec. av] "Olov Westerlund, Karl XII i svensk litteratur från Dahlstierna till Tegnér", *Sammlaren* 31. Ny följd (1950), s. 124–129.

- , ”Amiral Rosenfelts poetiska sändning”, i densamme, *Karl XII:s stövlar. Notiser om dikt och annat*, Stockholm 1954, s. 22–31.
- Blake, William, *The Complete Poems*. Edited by W. H. Stevenson (Longman Annotated English Poets, 9), 2:a uppl., London 1989 (1971).
- Blomqvist, Ragnar, *Lunds historia. 2: Nyare tiden*, Lund 1978.
- , ”Papegojlykan, papegojskjutning, papegojgillen”, *Kulturen. En årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige*, Lund 1968, s. 114–125.
- Bond, Richmond P., *English Burlesque Poetry 1700–1750*, Cambridge 1964 (1932).
- Bott, Nikolaus Adalbert, *Testamentum Porcelli. Text, Übersetzung und Kommentar*, diss., Zürich 1972.
- Boyd, Barbara Weiden, ”The Death of Corinna’s Parrot Reconsidered: Poetry and Ovid’s *Amores*”, *The Classical Journal* 82 (1987), s. 199–207.
- Braungart, Georg, ”Barocke Grabschriften: Zu Begriff und Typologie”, i Hans Feiger (utg.), *Studien zur Literatur des 17. Jahrhunderts. Gedenkschrift für Gerhard Spellerberg (1937–1996)*, Amsterdam 1997, s. 425–487.
- Breitenberger, Barbara, *Aphrodite and Eros. The Development of Erotic Mythology in Early Greek Poetry and Cult*, New York 2007.
- [Brenner, Sophia Elisabet], *Andra delen af Sophia Elisabets Brenners Poetiske Skrifter Uti åtskillige Språk/ Tider och Tillfällen författade/ och Efter des Död i Liuset framtedde*, Stockholm 1732 (LUB).
- , *Samlade dikter. I: Poetiske dikter 1713, 1: Text*, utg. av Valborg Lindgärde (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet, XXVII), Stockholm 2009.
- Brewer, Douglas m.fl., *Dogs in Antiquity. Anubis to Cerberus: the Origins of the Domestic Dog*, Warminster 2001.
- Brisman, Sven, *Sammelsurium af allahanda småsaker [...]*. Första häftet, Greifswald 1783.
- Broberg, Gunnar, ”Förord”, i Keith Thomas, *Människan och naturen*. Översättning: Karin Malmjö, Stockholm 1988, s. 5–12.
- , *Kattens historia. Sverige speglad i djurets öga*, Stockholm 2004.
- Broomé, Bertil, *Handskriftssamlarna och de svenska arkiven 1700–1950* (Acta Bibliothecae regiae Stockholmiensis, 29), Stockholm u.å. [1977].
- Brunius, Teddy, ”Förord”, i *Seigneur A. de La Motrayes resor 1711–1725 [...]*. Urval och översättning av Hugo Hultenberg. Anmärkningar av S. Bring & K. B. Wiklund, Stockholm 1988, s. If.
- Brusewitz, Gunnar, ”Kungliga jakter på 1700-talet”, *Livruskammaren* XV:1–2, Stockholm 1979–1981, s. 49–78.
- Burius, Anders, *Ömbet om friheten. Studier i frihetstidens censurpolitik* (Inst. för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet: skrifter nr 5), diss., Uppsala 1984.
- Burman, Carina & Lars, ”Inledning”, i desamma (red.), *Poetiskt och prosaiskt. Texter från svenskt 1600- och 1700-tal*, Lund 1992, s. 11–20.

- Burman, Lars, *Den svenska stormaktstidens sonett* (Skrifter utg. av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, 25), diss., Uppsala 1990.
- Bygdén, L[eonard], "Några anteckningar rörande Censurväsendet i Sverige", i *G. Benzeltjernas censorsjournal 1737–1746*. Utgifven af L. Bygdén & E. Lewenhaupt, med inledning af L. Bygdén och register af E. H. Lind (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet, 6), Uppsala 1884–1885, s. I–XXVI.
- Bång, Petrus, *Priscorum Sveo-Gothorum Ecclesia seu historia ecclesiastica de Priscis Sveo-Gothicæ Terræ Colonis [...]*, Aboæ 1675 (LUB).
- Böök, Fredrik, *Romanens och prosaberättelsens historia i Sverige intill 1809*, diss., Lund 1907.
- , *Svenska studier i litteraturvetenskap*, Stockholm 1913.
- , *Stridsmän och sångare. Svenska essayer*, 2:a uppl., Stockholm 1922 (1920) [= 1922a].
- , *Svensk vardag. Essayer*, Stockholm 1922 [= 1922b].
- Böök, Fredrik m.fl. (red.), *Grekisk poesi. Hesiodos, Tyrtaios, Solon, Pindaros, Backylides, Kallimachos, Theokritos. Grekiska epigram* (Världslitteraturen: de stora mästerverken [5]), Stockholm 1929.
- Cahoon, Leslie, "The Parrot and the Poet: the Function of Ovid's Funeral Elegies", *The Classical Journal* 80 (1984), s. 27–35.
- Cameron, Alan, *The Greek Anthology. From Meleager to Planudes*, Oxford 1993.
- Carlquist, Gunnar, "The History of the Wars of Charles XII. Ett bidrag till den äldre Karl XII:s-historiografien", *Karolinska förbundets årsbok* 1911, s. 270–289.
- , "Karl XII:s ungdom och första regeringsår", i Samuel E. Bring (utg.), *Karl XII. Till 200-årsdagen av hans död*, Stockholm 1918, s. 43–86.
- Carlson, Ernst, "Inledning", i *Konung Karl XII:s egenhändiga bref*. Samlade och utgifna af Ernst Carlson, Stockholm 1893, s. I–XLVI.
- Carlsson, Ingemar, *Olof Dalin och den politiska propagandan inför "lilla ofreden". Sagan Om Hästen och Wår-Wisa i samtidspolitisk belysning*, diss., Lund 1966.
- , *Frihetstidens handskrivna politiska litteratur. En bibliografi* (Acta Bibliothecae Universitatis Gothoburgensis, 9), Göteborg 1967.
- , *Olof von Dalin. Samhällsdebattör, historiker, språkförnyare*, Varberg 1997.
- , *Olof von Dalin som tecknare*, Varberg 2003 (= 2003a).
- , "Olof von Dalin. Hovskalden", i Sten Åke Nilsson (red.), *Drottning Lovisa Ulrika och Vitterhetsakademien* (Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien), Stockholm 2003 (= 2003b), s. 90–113.
- , *Hovskalden Olof von Dalin i konflikt och knipa. En hovkansler, rikshistoriker, författare och poet i konflikt med politiker, präster, fornforskare och andra författare*, Varberg 2006.
- Carlsson, Sten m.fl., *Den svenska historien. 5: Karolinska tiden, 1654–1718; 6: Frihetstiden, 1719–1772*, Stockholm 1967.

- Cartwright, Julia, *Isabella d'Este. Marchioness of Mantua 1474–1539*, del I, London 1903.
- Castrén, Gunnar, *Stormaktstidens diktning. Studier*, diss., Helsingfors 1907.
- , "Beijer, Johan Gustaf von", *Svenskt biografiskt lexikon*, del III, Stockholm 1922, s. 70–75.
- , "Brenner, Sophia Elisabeth", *Svenskt biografiskt lexikon*, del VI, Stockholm 1926, s. 212ff.
- [Catullus, Gajus Valerius], *Sånger af Catullus från Verona*. Öfversättningsförsök af Elias Janzon. Förra delen (sångerna I–LXII), Upsala universitets årsskrift, Upsala 1889.
- [–], *Valda sånger af Catullus från Verona*. I svensk tolkning af A[ilbert] Th[eodor] Ly-sander. Efter öfversättarens död utgifna af Johannes Paulsson, Göteborg 1896.
- [–], *C. Valerius Catullus*. Herausgegeben und erklärt von Wilhelm Kroll, Leipzig 1929 (1923).
- [–], *Ur Catullus' diktning*. Ett urval i svensk tolkning av Joh[an] Adolf Bruun, Stockholm 1941.
- , *Dikter*. Svensk tolkning, inledning och förklaringar av Ebbe Linde, Stockholm 1958.
- , [*Carmina*]. A Commentary by C. J. Fordyce, Oxford 1961.
- , *Dikter om kärlek och hat*. I urval och översättning av Gunnar Harding & Tore Janson, Stockholm 2007.
- [Cederhielm, Josias], "Sekreteraren vid Carl XII:s fältkansli Josias Cederhielms bref till sin broder Germund. Juni 1700–1701 samt 1706", i *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*, utg. av August Quennerstedt, del VIII, Lund 1913, s. 137–257.
- Certamen equestre: Karl XI:s karusell inför samtid och eftervärld; Karl XI's Carousel for his Contemporaries and for Posterity*. Utgiven av Jonas Nordin, Stockholm 2005.
- Charlesen, Janne, *Strickerska bröllopsverserna: slagträ mellan hattar och mössor. Något om frihetstidens politiska stridigheter* (Karlshamn museums skriftserie, 4), Karlshamn 1994.
- Choræus, Michael, *Samlade Skaldestycken*, Örebro 1815.
- [Cicero, Marcus Tullius], *M. Tulli Ciceronis Cato maior de senectute: Cato der Ältere über das Alter*. Lateinisch-Deutsch ed. Max Faltner (Tusculum-Bücherei), München 1963.
- Clark, Jerry, "Introduction", i Meleager, *The Poems*, edited by Jerry Clark, Wauconda 1992, s. 1–12.
- Corpus Inscriptionum Latinarum*. VI: *Inscriptiones urbis Romae*. Pars 4, fasc. 1, nos. 24321–30681: *Sepucrales, Varii, Fragmenta*, Berolini 1894 (= *CIL* VI.4.29896).
- Corswant-Naumburg, Inga von, *Huvudbaner och anvapen inom Skara stift*. En

- heraldisk och genealogisk inventering* (Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie, 28), Skara 2006.
- Courtney, Edward (utg.), *The Fragmentary Latin Poets*, Oxford 1993.
- Cuddon, J. A., *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, 4:e uppl., London 1998 (1977).
- Curtius, Ernst Robert, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, 2:a uppl., Bern 1954 (1948).
- Dahlberg, Gunilla, *Komediantteatern i 1600-talets Stockholm*, Stockholm 1992.
- Dahlgren, F. A., *Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket*, Lund 1914–1916.
- Dahlin, Barbro, *Döden kommer så försiktigt*, Stockholm 1988.
- Dalin, A. F., *Ordbok öfver svenska språket*, Stockholm 1850–1853.
- D[alin], O[lof von], ”Korta påminnelser vid Svenska Skaldekonsten i vår tid: Upläsne i Kongl. Vitterhets-Academien d. 24. Jul. 1754”, *Kongl. Svenska Vitterhets-Academiens Handlingar*. Förste Delen, Stockholm 1755, s. 105–114.
- , *Vitterhets-Arbeten, J bunden och obunden Skrif-Art*, [utg. av Jonas Böckman & Olof Dahlström], del I–VI, Stockholm 1767.
- [–], *Olof von Dalins Poetiska Arbeten*, utg. av Per Rudin, del I–II, Stockholm 1782–1783.
- [–], *Valda skrifter af Olof von Dalin*, [utg. av Elis Wilhelm Lindblad], Stockholm 1872.
- , [”Brev till Carl von Linné”, i] *Bref och skrivelser af och till Carl von Linné*. Första afdelningen. VII: *Bref från svenska enskilda personer: Bäck (1756–76), C och D*, utgifna och med upplysande noter försedda af Th. M. Fries, Upsala 1911, s. 326f.
- [–], *Then swäniska Argus*. III: *Inledning och kommentar samt ordlista*, utg. av Bengt Hesselman & Martin Lamm (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet, I), Stockholm 1919.
- , *Sagan om hästen och annan prosa*. Urval, inledning och kommentarer Sven G. Hansson, Stockholm 1977.
- , *Sagan Om Hästen. Faksimil av 1740 års utgåva*. Ny version med förklaringar och kommentarer av Ingemar Carlsson. Illustrationer av Stefan Gustafsson & Harriet Sundström, Varberg 2008 [= 2008a].
- , *Samlade skrifter*. III: *Dramatik*, utg. av Ingemar Carlsson, James Massengale & Gun Carlsson (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet, XXVI), Stockholm 2008 [= 2008b].
- Dalius, Sveno, *Finem respice [...]*, u.o., u.å. [1684] (KB, mikrofilm).
- Danielson, Christer, ”Hedvig Eleonora och hennes hov”, *Källor till den svenska historien* (Årsbok för Riksarkivet och landsarkiven 1993), Stockholm 1993, s. 159–167.
- [Defoe, Daniel], *The History of the Wars, of his present Majesty Charles XII. King of Sweden [...]*, del I–II, London 1715 (LUB).

- Delblanc, Sven, ”Stiernhielm – renässansförfattaren”, i Lars Lönnroth & Sven Delblanc (red.), *Den svenska litteraturen. I: Från forntid till frihetstid*, Stockholm 1987, s. 180–198.
- Den Svenska Fatburen*. Tredje Öppningen, Stockholm 1768.
- Dietrich, Jessica S., ”Dead Parrots Society”, *American Journal of Philology* 123 (2002), s. 95–110.
- Dittrich, Sigrid und Lothar, *Lexikon der Tiersymbole. Tiere als Sinnbilder in der Malerei des 14.–17. Jahrhunderts* (Studien zur internationalen Architektur- und Kunstgeschichte, 22), Petersberg 2004.
- Dixelius, Olof, ”Kulturpersonen Carl Gustaf Tessin speglad i Åkerödagboken”, i Gunnar von Proschwitz (red.), *Carl Gustaf Tessin. Kulturpersonen och privatmanen*, Stockholm 1995, s. 123–140.
- Drees, Jan, *Die soziale Funktion der Gelegenheitsdichtung. Studien zur deutschsprachigen Gelegenheitsdichtung in Stockholm zwischen 1613 und 1719*, diss., Stockholm 1986.
- Du Bellay, Joachim, ”Vers français et latins sur la mort d’un petit chat”, u.o. [Pariisi], u.å. [1713] (LUB).
- , *Poésies françaises et latines*. Avec notice et notes par E. Courbet, del 2, Paris u.å. [1954].
- Edenborg, Carl-Michael, ”Inledning”, i *Köttets poesi. 1: Könslemmarna i svensk text från Stiernhielm till Almqvist*. I urval och med en inledning av Carl-Michael Edenborg, Stockholm 1995, s. 5–45.
- Ehrencron-Müller, Holger (red.), *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*, del V, København 1927.
- Ehrenkrona, Henrik [sign. H. E–a], ”Åkerhielm, Samuel d.ä.”, i Nils Bohman (huvudred.), *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*, del 8, 1955, s. 496f.
- Ehrensward, Ulla, ”Anteckningar kring Peter Geddas & Werner von Rosenfeldts *Chart-Book öfwer Östersjön och Katte-Gatt*” = opaginerad bilag i faksimilutgåvan av kartbokens förstaupplaga [Amsterdam 1695], Uppsala 1995.
- Eichhorn, C[hristoffer], *Svenska studier. Strödda bidrag till fäderneslandets odlings-, litteratur- och konst-historia. Ny samling*, Stockholm 1872.
- Ek, Sverker, *Kellgren. Skalden och kulturkämpen. 1: Hans utveckling fram till segern med Gustaf Wasa 1786*, Stockholm 1965.
- Ekedahl, Nils, *Det svenska Israel. Myt och retorik i Haquin Spegels predikokost* (Studia rhetorica Upsaliensia, 2), diss., Uppsala 1999.
- Ekelund, Vilhelm, *Grekisk bukett*. Med vignetter af Ernst Norlind, Stockholm 1906 [= 1906a].
- , ”Ur den Grekiska Anthologien. Några öfversättningar och en inledning”, *Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift* 15 (1906), s. 413–424 [= 1906b].

- , *Böcker och vandringar. Aforismer, dikter, essays*, Stockholm 1910.
- Ekelöf, Gunnar, ”På Maria körgård”, i densamme, *En natt i Otočac*, Stockholm 1961, s. 51f.
- [Ekholm, Erik (utg.)], *Wecko-Skriften kallad Artiga och Nöjsamma Tidsfördrif*, Stockholm 1767.
- Ekman, Stefan, *”I skuggan af din graf, jag på min lyra slår”. Carl Michael Bellmans dikter över döda i relation till diktypens svenska tradition och funktion i nyhetspressen under senare delen av 1700-talet*, diss., Göteborg 2004.
- Elgenstierna, Gustaf (utg.), *Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Med tillägg och rättelser*, del I–IX, Stockholm 1998 (1925–1936).
- Ellenius, Allan, *Karolinska bildidéer (Ars Suetica, 1)*, Stockholm 1966.
- Englund, Peter, *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, diss. Uppsala 1989, 2:a uppl., Stockholm 2002.
- , *Poltava. Berättelsen om en armés undergång*, 4:e uppl., Stockholm 1995 (1988).
- Epigrammatiska grafskrifter och epitafier. Samlade ur flera författares skrifter*, Göteborg 1828.
- Eriksson, Anders, ”Inledning”, i *Retoriska övningar: Athonios’ Progymnasmata*, Nora 2002, s. 13–43.
- Esteve-Forriol, José, *Die Trauer- und Trostgedichte in der römischen Literatur untersucht nach ihrer Topik und ihren Motivoschatz*, diss., München 1962.
- Euphrosyne [pseud. för Julia Nyberg], *Dikter*. Första bandet, Upsala 1822.
- F[aber], S[amuel], *Ausführlichen Lebens-Beschreibung Carls des XII. Königs in Schweden [...]*, del I–X, Nürnberg 1702–1719 (KB).
- Fafner, Jørgen, *Tanke og tale. Den retoriske tradition i Vesteuropa*, 2:a uppl., København 1991 (1982).
- Fant, Eric Michaël, *Handlingar til Uplysning af Svenska historien*, del IV, Upsala 1802.
- [Fant, Johan Eric & Låstbom, August Theodor], ”Sparrman, Nils”, i desamma, *Upsala ärkestifts herdaminne*, del 1, Upsala 1842, s. 141f.
- Fehrman, Carl, *Diktaren och döden. Dödsbild och förgängelse tanke i litteraturen från antiken till 1700-talet*, Stockholm 1952.
- , *Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning* (Skrifter utg. av Vetenskaps-Societeten i Lund, 43), Lund 1954.
- , ”Karolinsk barock och klassicism”, i E. N. Tigerstedt (huvudred.), *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*, del II, 2:a bearbetade uppl., Stockholm 1967, s. 3–85.
- , ”Fågeln i buren och friheten”, *Svensk litteraturtidsskrift* nr 3/1971, s. 3–14.
- Fernow, Erik, *Beskrifning Öfwer Wärmeland*. III: *Lutherska Tiden*, Göteborg 1779.
- Fleming, Paul, *Geist- und Weltliche Poëmata*, Jena 1660 (LUB).
- Floderus, Matthias, *De poëtis in Svio-Gothia Graecis*, del I–IV, diss. Upsaliae 1785–1789.

- Fordyce, C. J., "Introduction", i Catullus [*Carmina*]. A Commentary by C. J. Fordyce, Oxford 1961, s. ix–xxviii.
- Fowler, Alastair, *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Oxford 1982.
- [Franzén, Frans Michael], *Skaldestycken af Frans M. Franzén*. Första bandet, Åbo 1810.
- Fraser, Antonia, *King Charles II*, London 1979.
- Frese, Jacob, *Andelige och Werldslige Dikter*, Stockholm 1726 (LUB).
- Frings, Irene, "Mantua me genuit. Vergils Grabepigramm auf Stein und Pergament", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 123 (1998), s. 89–100.
- Frunck, G[ermund], "Ett bidrag till Israel Holmströms monografi", *Samlaren* 2 (1881), s. 65–106.
- Fryxell, Anders, *Handlingar rörande Sverges historia*, del III–IV, Stockholm 1839 resp. 1843.
- , *Berättelser ur svenska historien*. 19: *Karl den elftes historia*. Femte häftet. "Karl den elfte och hans samtida af konungahuset och af högadels- och råds-partierna", Stockholm 1853.
- , *Berättelser ur svenska historien*. 21: *Karl den tolftes historia*. Första häftet. "Karl den tolftes ungdoms- och fredsår, hans första krigsår samt afsättnings-fejden mot konung August", Stockholm 1856.
- , *Berättelser ur svenska historien*. 27: *Karl den tolftes regering*. Sjunde häftet. "Karl den tolfte och hans samtida", Stockholm 1858.
- Frängsmyr, Tore, *Sökandet efter upplysningen. En essä om 1700-talets svenska kulturdebatt*, Höganäs 1993.
- Fröling, Samuel, "The Trognas fördolda lif med Christo i Gudi Wid, för thetta Kongl. Maij:sts Högtbetrodde Man och Presidents Vti Kongl. Maij:sts och Riksens Höglofliga Giötha Hof-Rätt [...] Herr Germund Cederhielms [...] Högtansenliga Begrafning [...] den 16. October År 1741", Linköping 1742 (LUB).
- Fündling, Jörg (utg.), *Kommentar zur Vita Hadriani der Historia Augusta*, del 1–2, Bonn 2006.
- Gaisser, Julia Haig, "Catullus and His First Interpreters: Antolius Parthenius and Angelo Poliziano", *Transactions of the American Philological Association* 112 (1982), s. 83–106.
- Geangrande, G., "Catullus' Lyrics on the Passer", *Museum Philologum Londiniense* 1 (1975), s. 137–146.
- Genette, Gérard, *Discours du récit*, Paris 2007 (1972).
- Genovese, E. N., "Symbolism in the *Passer* Poems", *Maia. Rivista di Letterature Classiche* 26 (1974), s. 121–125.
- Gezelius, Georg, *Försök til et biographiskt lexicon öfver namnkunnige och lärde svenske män*, del I, Stockholm 1778.

- Gillgren, Peter, *Gåva och själ. Epitafiemåleriet under stormaktstiden* (Ars Suetica, 17), diss. Uppsala 1995.
- Gillingstam, Hans [sign. H. G-m], "Piper", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXIX, Stockholm 1995–1997, s. 318–325.
- Goold, G. P., "Introduction", i *Catullus*. Edited with Introduction, Translation and Notes by G. P. Goold, London 1983, s. 1–18.
- Gow, A. S. F. & Page, D. L. (red.), *The Greek Anthology. Hellenistic Epigrams. I: Introduction, Text, and Indexes of Sources and Epigrammatists; II: Commentary and Indexes*, London 1965.
- Grafström, Anders, *Skalde-Försök*. Första Häftet, Stockholm 1826.
- Grauers, Sven, "Karl XII:s personlighet. Försök till en analys", *Karolinska förbundets årsbok* 1969, s. 7–34.
- , "Hultman, Johan", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XIX, Stockholm 1971–1973, s. 470ff.
- , "Maria Aurora von Königsmarck 1662–1728", *Karolinska förbundets årsbok* 1977, s. 10–33.
- , "Königsmarck, Maria Aurora", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXII, Stockholm 1977–1979, s. iff.
- [Gravdikter av diverse författare i] Palmskiöld 393, UUB.
- Greene, Thomas M., *The Light in Troy. Imitation and Discovery in Renaissance Poetry* (The Elizabethan Club Series, 7), New Haven & London 1982.
- Griechische Grabgedichte*. Griechisch und Deutsch von Werner Peek (Schriften und Quellen der alten Welt, 7), Berlin 1960.
- Grigson, Geoffrey (utg.), *The Faber Book of Epigrams and Epitaphs*, London 1977.
- Grimarest, Jean-Léonor Le Gallois de, *Les campagnes de Charles XII. Roi de Suede*, del I–IV, La Haye 1705–1711.
- Grimberg, Carl, *Svenska folkets underbara öden. Karl XI:s och Karl XII:s tid t.o.m. år 1709*, Stockholm 1916.
- Gustafson, Alrik, *Den svenska litteraturens historia. Före 1900*, Stockholm 1963.
- Gustafsson, Henrik [Henrik Otterberg], "'Med gråt och sneda miner' – Bellmans 'Papegoiiaden' som parodisk dikt", *Bellmansstudier* 21 (2001), s. 153–174.
- Gustafsson, Lars (f. 1927), "Litteratur och miljö", i Stellan Dahlgren m.fl., *Kultur och samhälle i stormaktstidens Sverige*, Stockholm 1967, s. 95–124.
- Gustafsson, Lars (f. 1936), *Artesiska brunnar, cartesianiska drömmar. Tjugotvå lärodikter*, Stockholm 1980.
- Gustafsson, Tommy, *En fiende till civilisationen. Manlighet, genusrelation, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet*, diss., Lund 2007.
- Guthke, Karl S., "Laughter in the Cemetery. Stories Told by Epitaphs", *Fabula* 43 (2002), s. 197–226.
- , *Epitaph Culture in the West. Variations on a Theme in Cultural History*, Lewiston, N.Y. 2003.

- Gutzwiller, Kathryn J., *Poetic Garlands. Hellenistic Epigrams in Context* (Hellenistic Culture and Society, 28), Berkeley 1998.
- Göransson, Elisabet, *Letters of a Learned Lady. Sophia Elisabeth Brenner's Correspondence, with an Edition of her Letters to and from Otto Sperling the Younger* (Studia Graeca et Latina Lundensia, 14), diss. Lund, Stockholm 2007.
- Göthe, Georg, *Historisk öfversikt af de vittra samfundet i Sverige före Svenska Akademimens stiftelse*, Stockholm 1875.
- Hagberg, Louise, *När döden gästar. Svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning*, Stockholm 1937.
- Hagström, Tore, "Några Daliniana. Gustaf Ribbing om Olof von Dalin", i [Gösta Elvin (red.)], *Corona amicorum. Studier tillägnade Tönnes Kleberg* (Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis, 15), Uppsala 1968, s. 77–94.
- Hagström, Viktor, "Lofqväden öfver Carl XII. Ulrika Eleonoras samling", *Jämtlands biblioteks årsskrift* 1 (1932), s. 33–52.
- Hallbäck, Sven Axel [sign. S. A. H–ck], "Dürchs, Jonas", i Gösta Lilja m.fl. (red.), *Svenskt konstnärlexikon. Tiotusen svenska konstnärers liv och verk*, del II, Malmö 1953, s. 66.
- Hamberg, Erik, *Olof Knös och 1700-talets lärda samlarkultur. Studier kring förmedling och samlande av böcker i Sverige under den gustavianska tiden* (Gothenburg Studies in the History of Science and Ideas, 7), Göteborg 1985.
- Hammar, Elisabet, "Franskan", i Jakob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Frihetstiden*, Lund 2006, s. 439–457.
- Hammarsköld, L[orenzo], *Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar. Öfversedd och utgifven af P[er] A[dolph] Sondén*, Stockholm 1833 (1818–1819).
- Hammarström, Eric, *Äldre och Nyare Märkwärdigheter Wid Stora Kopparberget*, del II, Fahlun 1789.
- Hanselli, Per (utg.), *Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelmtill Dalin*, del I–XXII, Upsala 1856–1878.
- Hansson, Stina, "I folkrik och högförnäm likföljes närvaro", i Lars Lönnroth & Sven Delblanc (red.), *Den svenska litteraturen. I: Från forntid till frihetstid*, Stockholm 1987, s. 213.
- , "Efterskrift", i [Gerhardus Johannes] Vossius, *Elementa rhetorica*. Översatt och utgiven av Stina Hansson (Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet: meddelanden 5), Göteborg 1990, s. 38–46.
- , "Repertoar och tradition. Till den teoretiska förståelsen av repertoardiktningen och den romantiska 'litteraturrevolutionen'", *Edda* nr 1/1993, s. 45–54.
- , "Så skev är ingen brukbar pärla! Det omöjliga barockbegreppet", i Lars Elleström, Peter Lutherström & Anders Mortensen (red.), *I diktens spegel. Nitton essäer tillägnade Bernt Olsson* (Litteratur, teater, film, 10), Lund 1994, s. 83–97.
- , *Från Hercules till Swea. Den litterära textens förändringar* (Skrifter utgivna av

- Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, 39), Göteborg 2000.
- Hansson, Sven G., "Olof von Dalins Witterhets-Arbeten. Tillkomst, textkaraktär, mottagande", *Samlaren* 83, 84 och 85 (1962–1964), s. 195–231, 176–231 resp. 192–218.
- , "Inledning", i Olof von Dalin, *Sagan om hästen och annan prosa*. Urval, inledning och kommentarer Sven G. Hansson, Stockholm 1977. s. 7–17.
- , *Satir och kvinnokamp i Hedvig Charlotta Nordenflychts diktning. Några konflikter, motståndare och anhängare*, Stockholm 1991.
- Hardie, Alex, *Statius and the Silvae. Poets, Patrons and Epideixis in the Graeco-Roman World*, Liverpool 1983.
- Hardison, O. B., *The Enduring Monument. A Study of the Idea of Praise in Renaissance Literary Theory and Practice*, Chapel Hill 1962.
- Harrie, Ivar, *Poeten Horatius*, Stockholm 1959 (1936).
- Harrington, Karl Pomeroy, *Catullus and his Influence* (Our Debt to Greece and Rome), New York 1963.
- Harrison, Peter, "Descartes on animals", *The Philosophical Quarterly* 42 (1992), s. 219–227.
- Hatton, Ragnhild M., *Karl XII av Sverige*, övers. av Claës Gripenberg & John Rumenius, Köping 1985.
- Heiduk, Franz, *Die Dichter der galanten Lyrik. Studien zur Neukirchschen Sammlung*, Bern 1971.
- Helander, Hans, "Olof Hermelins Elegi om fåltlivets vedermödor. Utgiven med inledning och översättning av Ingeborg Hermelin och med kommentar av Hans Helander", *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok* 1983–1984, s. 43–66.
- , "Olof Hermelin, *Ad Carolum XII, Svecorum Regem, de continuando adversus foedifragos bello*. Edited, together with the Short Poem that Provoked Hermelin, with Introduction, Translation and Commentary", *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok* 1989, s. 57–86.
- , "Olof Hermelin. Poet in the Service of the King", i Rhoda Schnur m.fl. (utg.), *Acta Conventus Neo-Latini Hafniensis. Proceedings of the Eighth International Congress of Neo-Latin Studies, Copenhagen 12 August to 17 August 1991* (Medieval and Renaissance Texts and Studies, 120), Binghamton, N.Y. 1994, s. 485–493.
- , *Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620–1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas* (Studia Latina Upsaliensia), Uppsala 2004.
- , "Olof Hermelin. Latinist i konungens och rikets tjänst", i Lars Burman (utg.), "Nödder att bo vid Fyris å". *Värmlänningar i Uppsala under fyra århundraden* (Nationen och hembygden, XVII), Uppsala 2006, s. 45–59.
- , "Den lärda frun och de lärdes språk. Latindiktning i senkarolinsk tid", i Valborg

- Lindgärde, Arne Jönsson & Elisabet Göransson (red.), *Wår lärda Skalde-Fru. Sophia Elisabet Brenner och hennes tid*, Ängelholm 2011, s. 266–283.
- Hellquist, Elof, *Studier i 1600-talets svenska. Anteckningar*, Stockholm & Leipzig 1902.
- Hellström, Gunnar, ”Justus Christopher Hauswolff”, i densamme, *Stockholms stads herdaminne från reformationen intill tillkomsten av Stockholms stift. Biografisk matrikel*, Stockholm 1951, s. 321f.
- Hellström, Pär, *Livskänsla och självutplåning. Studier kring framväxten av Gunnar Ekelöfs Strountesdiktning* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, 3), diss., Uppsala 1976.
- Henrikson, Paula, *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer*, Stockholm 2007.
- Hermelin, Olof, *Hecatompolis Suionum. Svenskarnas hundra städer*. Översättning av Tore Wretö. Latinsk textetablering av Bengt E. Thomasson. Kommentarer av Hans Helander, Stockholm 2010.
- Herrlinger, Gerhard, *Totenklage um Tiere in der antiken Dichtung. Mit einem Anhang byzantinischer, mittellateinischer und neuhochdeutscher Tierepikeden*, diss. Tübingen, Stuttgart 1930.
- Hicks, E. L., ”On the Characters of Theophrastus”, *The Journal of Hellenistic Studies* 3 (1882), s. 128–143.
- Hier liegen meine Gebeine, ich wollt’ es wären Deine. Grabinschriften für alle Fälle*. Gesammelt von Enno Hansing, Bremen 1997.
- Hildebrand, Bror Emil, *Minnespenningar öfver enskilda svenska män och kvinnor*, Stockholm 1860.
- Hildén, Henrik, *Studier af naturen i stormaktstidens verklighet och dikt*, diss., Helsingfors 1920.
- Hjortberg, Gustaf Fredrik, [”Brev till Carl von Linné”, i] *Bref och skrivelser af och till Carl von Linné*. Första afdelningen. VII: *Bref från svenska enskilda personer. Hasselgren–Kallström*, utgifna och med upplysande noter försedda af Th. M. Fries & J. M. Hulth, Upsala 1917, s. 110ff.
- Hofberg, Herman m.fl., ”Stiernstolpe, Jonas Magnus”, *Svenskt biografiskt handlexikon. Alfabetiskt ordnade lefnadsteckningar af Sveriges namnkunniga män och kvinnor från reformationen till nuvarande tid [...]*. Senare delen, 2:a uppl., Stockholm 1906 (1876), s. 534f.
- Hofmannswaldau, Christian Hofmann von, *Poetische Grab-Schriften*, Leipzig & Breßlau 1680 (LUB).
- Holm, R., ”Bång, Petrus”, *Svenskt biografiskt lexikon*, del VII, Stockholm 1927, s. 36–43. Holm, Teodor, *Sveriges allmänna postväsen. Ett försök till svensk posthistoria*. IV:3: 1677–1697, Stockholm 1916.
- Holmström, Israel, *Samlade dikter*. I: *Kärleksdikter, förnöjsambetsvisor, sällskapspoesi, dansvisor, burleska dikter, fabler, gåtor, spådomar, epigram*. Utg. av Bernt

- Olsson, Barbro Nilsson & Paula Henrikson (Svenska Vitterhetssamfundet. Svenska författare. Ny serie.), Stockholm 1999.
- , *Samlade dikter. II: Kunglig panegyrik, gravdikter, bröllopsdikter, suppliker, politiska dikter*. Utg. av Bernt Olsson, Barbro Nilsson & Mats Malm (Svenska Vitterhetssamfundet. Svenska författare. Ny serie.), Stockholm 2001.
- Holst, Walfrid, "Awazu och Wallasis", *Ord och Bild. Illustrerad månadskrift* 45 (1936), s. 35off.
- Hooper, Richard W., "In defence of Catullus' dirty sparrow", *Greece & Rome* 32 (1985), 162–178.
- [Horatius Flaccus, Quintus], *Horatii Bref till Pisonerna om skaldekonsten*. Öfversatt af Gudmund Jöran Adlerbeth, Stockholm 1807.
- Hornblower, Simon & Antony Spawforth (red.), *The Oxford Classical Dictionary*, 3:e uppl., Oxford 1996 (1949).
- Howell, Peter, *A Commentary on Book One of the Epigrams of Martial*, London 1980.
- Hubbard, Clifford L. B., *Dogs in Britain. A Description of all Native Breeds and Most Foreign Breeds in Britain*, London 1948.
- Huizinga, Johan, *Ur medeltidens höst. Studier över 1300- och 1400-talens levnadstil och tankeformer i Frankrike och Nederländerna*, övers. av Hans Reutercrona, Stockholm 1964 (1927).
- Huldén, Lars (utg.), *Långa vimplar, stinna segel eller svenska skalders ärekrans. Dikter från svensk stormaktstid*, Stockholm 1992.
- Hull, Denison Bingham, *Hounds and Hunting in Ancient Greece*. Decoration by Virgil Burnett, Chicago & London 1964.
- Hultenberg, Hugo, "Inledning", i *Seigneur A. de La Motrayes resor 1711–1725 [...]*. Urval och översättning av Hugo Hultenberg. Anmärkningar av S. Bring & K. B. Wiklund, Stockholm 1988, s. V–XVI.
- Hultin, Arvid, *Torsten Rudeen. Ett bidrag till karolinska tidens litteratur- och lärdoms historia*, diss., Helsingfors 1902.
- , *Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640–1720. Valda vitterhetsarbeten jämte en litteraturhistorisk inledning*, Helsingfors 1904.
- , *Valda skrifter av Jakob Frese. Med en teckning av hans lefnad och skaldskap*, Helsingfors 1902.
- Hultman, Johan, *Karolinska krigare berättar. Annotationer öfver Konung Carl XII:s hjeltebedrifter* (Suecica rediviva, 105), Stockholm 1986.
- Hutton, James, *The Greek Anthology in Italy to the Year 1800* (Cornell Studies in English, 23), Ithaca, N.Y. 1935.
- , *The Greek Anthology in France and in the Latin Writers of the Netherlands to the Year 1800* (Cornell Studies in Classical Philology, 28), Ithaca, N.Y. 1946.
- Hutton, Ronald, *Charles II. King of England, Scotland and Ireland*, Oxford 1989.

- Hülphers, Abraham Abrahamsson, *Dagbok öfwer en Resa igenom de, under Stora Kopparbergs Höfdingedöme lydande Lähn och Dalarne år 1757*, Wästerås 1762.
- Håland, Carl, "Erik Lindschöld. Statsman och psalmdiktare", i Knut Norborg (red.), *Julboken till församlingarna i Göteborgs stift* 14 (1940), s. 128–142.
- Hættner Olafsson, Eva [Eva Hættner Aurelius], "Parodins dimensioner. Komik, kritik eller ironi?", *Tidskrift för litteraturvetenskap* nr 3/1978.
- , *Fridas visor och folkets visor. Om parodi hos Birger Sjöberg* (Svenskt visarkivs handlingar, 3), diss. Lund, Stockholm 1985.
- Hættner Aurelius, Eva, *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer* (Litteratur, teater, film, 13), Lund 1996.
- Ingers, Enoch, *Erik Lindschöld. Biografisk studie*, del I, diss., Lund 1908.
- Iversen, Gunilla, "Den oanständiga oskulden: Catullus och hans diktbok", *Fenix. Tidskrift för humanism* nr 3 1991/92, s. 15–53.
- Jacobson, G., "Cederhielm, Germund", *Svenskt biografiskt lexikon*, del VIII, Stockholm 1929, s. 6–14.
- Jansen, F. J. Billeskov & Gustav Albeck, *Dansk litteraturhistorie. 2: Fra Ludvig Holberg til Carsten Hauch*, København 1976.
- Jansson, Bo G., *Fet-Mats. Den förstenade gruvdrängen i sakprosa och som inspirationskälla till dikt och konst från 1700-talet till idag*, Hedemora 2009.
- Jansson, Sven-Bertil m.fl. (red.), *Sveriges medeltida ballader. 5:2: Skämtvisor II. Nr 234–263*, Stockholm 2001.
- Jay, Peter (red.), *The Greek Anthology and Other Ancient Epigrams*, London 1981.
- Jennison, George, *Animals for Show and Pleasure in Ancient Rome*, Pennsylvania 2005 (1937).
- Jensen, Johan Fjord m.fl., *Dansk litteraturhistorie. 4: Patriotismens tid 1746–1807*, København 1983.
- Jersild, Margareta, *Skillingtryck. Studier i svensk folklig vissång före 1800*, (Svenskt visarkivs handlingar, 2), diss. Uppsala, Stockholm 1975.
- Jocelyn, H. D., "On Some Unnecessarily Indecent Interpretations of Catullus 2 and 3", *The American Journal of Philology* 101 (1980), s. 421–441.
- Johannesson, Kurt, *I polstjärnans tecken. Studier i svensk barock* (Lychnos-bibliotek, 24), diss., Uppsala 1968.
- , *Gotisk renässans. Johannes och Olaus Magnus som politiker och historiker*, utg. av Michaelisgillet, Stockholm 1982.
- , "Karolinsk barock – adelsprakt och kungahyllning", i Lars Lönnroth & Sven Delblanc (red.), *Den svenska litteraturen. I: Från forntid till frihetstid*, Stockholm 1987, s. 237–273.
- , "Erik Lindschöld, konstens beskyddare", i Magnus von Platen (utg.), *Klient och patron. Befördringsvägar och ståndscirkulation i det gamla Sverige*, Stockholm 1988, s. 20–41.

- Johannesson, Kurt & Möller, Håkan (red.), *Hela världen är en teater. Åtta essäer om Lars Wivallius* (Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien. Konferens, 66), Stockholm 2007.
- Jonasson, Gustaf, "Piper, Carl", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXIX, Stockholm 1997, s. 325ff.
- Jonsson, Pernilla & Leif Runefelt, "Konsumtion: identitet, makt och livets nödtorft", i Susanna Hedenborg & Mats Morell (red.), *Sverige – en social och ekonomisk historia*, Lund 2006, s. 319–343.
- Josephson, Ragnar, "Karl XI och Karl XII som esteter", *Karolinska förbundets årsbok* 1947, s. 7–67.
- Jägerskiöld, Olof, *Lovisa Ulrika*, Stockholm 1945.
- Jägerskiöld, Stig, "Lindschöld, Erik", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXIII, Stockholm 1980–1981, s. 588–595.
- , "Erik Lindschöld-Lindeman", *Karolinska förbundets årsbok* 1983, s. 119–179.
- [Kagg, Leonhard], *Leonhard Kaggs Dagbok. 1698–1722*. Utg. av Adam Lewenhaupt, Stockholm 1912.
- Kaibel, Georgius, *Epigrammata Græca ex lapidibus conlecta*, Berlin 1878.
- [Karl XI], *Karl XI:s almanacksanteckningar*. Från originalen ånyo utgivna av Sune Hildebrand, Stockholm 1918.
- [Karl XII], *Lettres inédites du roi Charles XII, texte suédois, traduction française*. Avec introduction, notes et fac-similie publ. par [Auguste] Geffroy, Paris 1853.
- [–], *Karl XII:s egenhändiga bref*. Samlade och utgifna af Ernst Carlson, Stockholm 1893.
- Karlsson, Åsa, "Drottning Hedvig Eleonora – landsmoder och kulturmecenas", *Karolinska förbundets årsbok* 2007, s. 9–24.
- Kay, Nigel M., *Martial. Book XI: A Commentary*, London 1985.
- Keller, Otto, *Die Antike Tierwelt*. I: Säugetiere; II: Vögel, Reptilen, Fische, Insekten, Spinnentiere, Tausendfüßler, Krebstiere, Würmer, Weichtiere, Stachelhäuter, Schlauchtiere, Leipzig 1909 resp. 1913.
- [Kellgren, Johan Henric], *Samlade skrifter av Johan Henrik Kellgren*. II: *Dikter från och med Stockholms Postens begynnande år 1778*, utg. av Sverker Ek, Allan Sjöding, Otto Sylwan (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet, IX), Stockholm 1939.
- Kennedy, George A., *Classical Rhetoric and its Christian and Secular Tradition from Ancient to Modern Times*, London 1980.
- [Keyßler, Johann Georg], *Job. Georg Keyßlers [...] Neüeste Reise durch Teütschland, Böhmen, Ungarn, die Schweiz, Italien und Lothringen [...]*, del I, Hannover 1740 (LUB).
- "Keyßler, Johann Georg", [osignerad artikel i] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, 2., überarb. und erw. Ausg., Band 5, München 2006, s. 609.

- Kindström, Lennart, "Traditionsföremål i Karlbergsmiljön", i Bo Kjellander (red.), *Karlberg. Slott och skola. 3: Människor och miljö*, Stockholm 1992, s. 225–236.
- Kingo, Thomas, *Samlede Skrifter*, del I. Udgivet af Hans Brix, Paul Diderichsen, F. J. Billeskov Jansen (Det danske Sprog- og Litteraturselskab), København 1945.
- , *Samlede Skrifter*, del VI B: *Kommentar til bind III–V. Tilleg. Registre*. Med bidrag af Hans Blix m.fl. (Det danske Sprog- og Litteraturselskab), København 1974–1975.
- Kjellberg, Sven T., *Svenska ostindiska kompanierna 1731–1813. Kryddor, te, porslin, siden*, 2:a uppl., Malmö 1975 (1974).
- Kjellén, Alf, *Bellman som bohém och parodiker. Studier i hans diktning*, Stockholm 1972.
- Kleberg, Tönnes, "Engelskspråkig diktning i stormaktstidens Sverige", *Lychnos* 1942, s. 133–163.
- Klingspor, Carl Arvid & Schlegel, Bernhard, *Svenska slott: Engsä*, Stockholm 1877.
- Klintberg, Bengt af, *Harens klagan och andra uppsatser om folklig diktning*, Stockholm 1978.
- Korhonen, Tua, "Glotta eller glossa: att skriva grekiska dikter under barocktiden", i Hans-Erik Johannesson m.fl. (red.), *Mimesis förvandlingar. Tradition och förnyelse i renässansens och barockens litteratur*, Stockholm 2002, s. 179–192.
- Krummacher, Hans Henrik, "Das barocke Epicedium. Rhetorische Tradition und deutsche Gelegenheitsdichtung im XVII Jahrhundert", i Fritz Martini m.fl. (utg.), *Jahrbuch der Deutschen Schiller Gesellschaft* 18 (1974), s. 89–174.
- Kruse, John, *Hedvig Charlotta Nordenflycht. Ett skaldinne-porträtt från Sveriges rococo-tid*, Lund 1895.
- [La Motraye, Aubry de], *A. de La Motraye's Travels through Europe, Asia, and into Part of Africa [...]*, London 1723 (LUB).
- [–], *Voyages du Sr A. de La Motraye, en Europe, Asie, et Afrique [...]*, del II, La Haye 1727 (LUB).
- [–], *Seigneur A. de La Motrayes resor 1711–1725 [...]*. Urval och översättning av Hugo Hultenberg. Anmärkningar av S. Bring & K. B. Wiklund, Stockholm 1988.
- Labbe, Philippe, *Thesaurus epitapharium veterum [...]*, 2:a uppl., Paris 1686 (1666) (KB).
- Lagerbring, Swen, *Sammandrag af Swea-Rikes Historia [...]*, del IV, 3:e uppl., Stockholm 1788 (1778).
- Lagerqvist, Lars O., "Tessin som numismatiker", i Gunnar von Proschwitz (red.), *Carl Gustaf Tessin. Kulturpersonen och privatmannen*, Stockholm 1995, s. 165–182.
- Laine, Merit, "En Minerva för vår Nord". *Lovisa Ulrika som samlare, uppdragsgivare och byggherre*, diss. Uppsala, Stockholm 1998.

- Lamm, Martin, *Olof Dalin. En litteraturhistorisk undersökning af hans verk*, diss., Uppsala 1908.
- Landahl, Sten, "Johan Gabriel Werwing. Bidrag till en svensk 1700-diplomats biografi", *Personhistorisk tidskrift* 42 (1943), s. 44–69.
- Lathuillère, Roger, *La préciosité. Etude historique et linguistique*, Genève 1966.
- Latte, Kurt, *Römische Religionsgeschichte* (Handbuch der Altertumswissenschaft, 5:4), München 1976 (1967).
- Lausberg, Heinrich, *Elemente der literarischen Rhetorik. Eine Einführung für Studierende der klassischen, romanischen, englischen und deutschen Philologie*, München 1987 (1949).
- [Leijoncrona, Christoffer], "Förbannelse", i *Valda verser sedan 1600:talet, nu först tryckta, jemte Theser [...]*. Preses: Carl Julius Lenström; respondent: Gustaf Torsell, Gefle 1839, s. 11ff.
- Lelièvre, F. J., "The Basis of Ancient Parody", *Greece & Rome* 1 (1954), s. 66–81.
- Lenk, Torsten, "En storpolitisk gåva", i Salomon Kraft & Heribert Seitz (red.), *Historiska bilder. Studier kring vårt lands minnen i Livrustkammaren och andra samlingar*. II: *Från Kristina till Fredrikshall*, Stockholm 1949, s. 213–235.
- [Lenngren, Anna Maria], *Samlade skrifter av Anna Maria Lenngren*, del II, utg. av Theodor Hjelmqvist & Karl Warburg (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet, VI), Stockholm 1918.
- Lénström, Carl Julius, *Lars Fornelius, Sveriges första ästhetiker. En litterär-historisk Undersökning [...]*, diss., Upsala 1838.
- , *Handbok i poesiens historia*. II: *Från 1500 till 1841*, Örebro 1841.
- [Leopold, Carl Gustaf af], *Carl Gustaf af Leopolds samlade skrifter*. Femte bandet, Stockholm 1833.
- Leufvén, Edv[ard], *Upplysningstidens predikan*. 1: *Frihetstiden*, Stockholm 1926.
- Levertin, Oscar, "En aristokratisk tidningskrifvare och hans familj", i densamme, *Svenska gestalter*, 2:a uppl., Stockholm 1904.
- Lewenhaupt, E[ugène], "Johan Gabriel Werving", *Samlaren* 1 (1880), s. 5–57.
- Lidén, Johan Hinric, "En liten *Cantilén*", i [diverse förf.], "Vänners Fägnadsbetygelser Då Domprosten Högvördige Doctor Herr Samuel Älf Och hans fru Anna Dorothea Filenia frade Deras Silfverbröllop I Linköping Den 31 Decemb. 1787", Norrköping 1787 (G 151k, nr 95, UUB).
- Liliencron, [Rochus] v[on], "Abschatz, Hans Aßmann von", *Allgemeine deutsche Biographie*. Erster Band (Neudr. der 1. Aufl. von 1875), Berlin 1967, s. 22ff.
- Lilja, Saara, *Dogs in Ancient Greek Poetry* (Commentationes humanarum litterarum, 56), Helsingfors 1976.
- Liljegren, Bengt, *Karl XII. En biografi*, Stockholm 2000.
- Limiers, H. P. de, *Histoire de Suede sous le regne de Charles XII [...]*, del I–VI, Amsterdam 1721 (LUB).

- Lindahl, Nils, *Katalog över Fryxellska samlingen i Karlstads stifts- och läroverksbibliotek*, Karlstad 1930.
- Lindberger, Örjan & Ekner, Reidar, *Att läsa poesi. Metoder för diktanalys* (Verdandis skriftserie, 4), 2:a rev. uppl., Stockholm 1965 (1955).
- Lindegren, Carl, *Samlade Arbeten*. Första Delen, Stockholm 1805.
- Lindemann, Klaus, *Der Papagei. Seine Geschichte in der deutschen Literatur*, Bonn 1994.
- Lindgärde, Valborg, "Inledning", i Sophia Elisabet Brenner, *Samlade dikter*. I: *Poetiske dikter 1713*, 1: *Text*, utg. av Valborg Lindgärde (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetsamfundet, XXVII), Stockholm 2009, s. VII–LXXII.
- , "Att ha sin fröjd hos Gud. Sophia Elisabet Brenner och fromhetens poesi", i Valborg Lindgärde, Arne Jönsson & Elisabet Göransson (red.), *Wår lärda Skaldefru. Sophia Elisabet Brenner och hennes tid*, Ängelholm 2011, s. 178–207.
- Lindholm, Lars, *Johan Hinric Lidén. Lärdd och resenär* (Studier i idé- och lärdomshistoria, 1), diss., Uppsala 1978.
- Lindqvist, Axel, "Det tyska 1600-talsepigrammets motiv och tendenser. Några konturer", *Göteborgs högskolas årsskrift* 55:1 (1949), s. 3–62.
- Lindqvist, Ebba, *Sången om Fedra*, Stockholm 1952.
- Lindqvist, Janne, *Dygdens förvandlingar. Begreppet dygd i tillfällestryck till handelsmän före 1780* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, 38), diss., Uppsala 2002).
- Lindroth, Sten, "Vardagsro och söndagslust. Kring Hjortbergstavlan i Släps kyrka", *Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok* 1956, s. 147–172.
- Linné, Carl von, *Beskrifning om hunden* [1756], Stockholm 1962.
- Ljunggren, Gustaf, *Svenska dramat intill slutet af sjuttonde århundradet*, Lund 1864.
- Lokrantz, Gunnar, *Karl August Nicander*, diss., Uppsala 1939.
- Luck, Georg, "Die Dichterin der griechischen Anthologie", *Museum Helveticum. Schweizerische Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft* 11 (1954), s. 170–187.
- Lundberg, Gunnar W., *Svenskt och franskt 1700-tal i Institut Tessins samlingar*, Malmö 1972.
- Lundh-Eriksson, Nanna, *Hedvig Eleonora*, Stockholm 1947.
- , *Aurora Königsmarck och hennes värld*, u.o. [Stockholm] 1975.
- Lundström, Gösta, "Nyberg, Julia", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXVII, Stockholm 1990–1991, s. 649ff.
- Lustiga Saker, Til Ro och Nöje*, del 1, Stockholm 1759.
- Lutwack, Leonard, *Birds in Literature*, Gainesville 1994.
- [Luxdorph, Bolle Willum], *Carmina*, Haviæ 1775 (LUB).
- Lång, Helmer, "Grönköpings äldsta historia", *Svensk litteraturtidsskrift* nr 1/1961, s. 28–45.

- Löwegren, Yngve, "Linné och de kungliga naturaliesamlingarna på Ulriksdal och Drottningholm", *Svenska Linné-sällskapets årsskrift* 42 (1959), Uppsala 1960, s. 54–68.
- Löwenhjelm, Harriet, *Dikter*, 5:e väsentligt utökade uppl., Stockholm 1941.
- MacDonagh, Katharine, *Reigning Cats and Dogs. A History of Pets at Court Since the Renaissance*, London 1999.
- [Macrobius], *Ambrosii Theodosii Macrobiani Saturnalia*. Apparatu critico instruxit, in Somnium Scipionis Commentarios selecta varietate lectionis ornauit Iacobus Willis [del I], Lipsiae 1963.
- Magnusson, Jonas (J) & Grönberg, Cecilia, *Witz-bomber och foto-sken. Aron Jonasson – vitsare, fotograf, tidningsman, poet*, Göteborg 2009.
- Malm, Mats, *Minervas äpple. Om diktsyn, tolkning och bildspråk inom nordisk göticism*, diss. Göteborg, Stockholm/Stehag 1996.
- , *Textens auktoritet. De första svenska romanernas villkor*, Stockholm/Stehag 2001.
- , *Det liderliga språket. Poetisk ambivalens i svensk 'barock'*, Stockholm/Stehag 2004.
- Malmberg, E., "Ehrenstrahls djurmålningar", *Svenska jägareförbundets tidskrift* 61 (1923), s. 323–337.
- Malmborg, B. von, "Dürchs, Jonas", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XI, Stockholm 1945, s. 693.
- Malmström, Bernhard Elis, *Grunddragen af svenska vittretens historia. I: Stjernhjelms-Frihetstiden*, Örebro 1866.
- Malmström, Elis, "Dalin och Linné", i densamme, *Linné som kulturpersonlighet. Några Linné-studier*, Stockholm 1925, s. 9–22.
- Mark, Peeter, "Olthoff, Christian von", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXVIII, Stockholm 1992–1994, s. 349f.
- Markiewicz, Henryk, "On the Definitions of Literary Parody", *To Honor Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his Seventieth Birthday, 11 October 1966* (Janua linguarum. Series maior, 32), vol. II, The Hague & Paris 1967, s. 1264–1272.
- Marotti, Arthur F., *John Donne, Coterie Poet*, Madison, Wisconsin 1986.
- Marsden, Jean I. (red.), *The Appropriation of Shakespeare. Post-Renaissance Reconstructions of the Works and the Myth*, New York 1991.
- Martialis [Marcus Valerius Martialis], *Epigram i urval*. Tolkade av Håkan Strömberg, Helsingfors 1954.
- , *Epigrams*, III. Edited and Translation by D. R. Shackleton Bailey (Loeb Classical Library), Cambridge Mass. & London 1993.
- , *Insikter och smädelser. Första samlingen, böckerna I–VI: epigram*. Urval och tolkning samt med kommentarer av Per Erik Wahlund, Stockholm/Stehag 1999.
- McKeown, J. C. (red.), *Ovid: Amores. Text, Prolegomena and Commentary in Four Volumes*. I: *Text and Prolegomena*, Liverpool 1987.

- , *Ovid: Amores. Text, Prolegomena and Commentary in Four Volumes. III: A Commentary on Book Two*, Leeds 1998.
- McPeck, James A. S., *Catullus in Strange and Distant Britain*, Cambridge, Mass. 1939.
- ”Megander (Großmann), Kaspar”, [artikel (sign. Güdel) i] Albert Hauck (utg.), *Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche*. Zwölfter Band, 3:e uppl., Leipzig 1903, s. 501ff.
- Merlen, R. H. A., *De Canibus. Dog and Hound in Antiquity*, London 1971.
- Miltopaeus, Martinus, *Institutiones oratoriae [...]*, Aboæ 1664 (KB).
- Molière [pseud. för Jean Baptiste Poquelin], *De löjliga preciöserna*. Översättning Ane Randel, i Lennart Breitholtz (red.), *Litteraturs klassiker i urval och översättning*. 8: *Det fransk-klassiska dramat*, Stockholm 1965, s. 130–165.
- Montaigne, Michel de, ”Om erfarenheten”, *Essayer. Bok 3*, övers. Jan Stolpe, Stockholm 1992, s. 405–483.
- Mortensen, Anders, *Tradition och originalitet hos Gunnar Ekelöf*, diss. Lund, Stockholm/Stehag 2000.
- Moselius, Carl David, *Carl Johan och F. A. U. Cronstedts samlingar på det gamla Fullerö* (Särtryck ur Nationalmusei Årsbok 1942–1943), Uppsala 1944.
- Mozartiana. Von Mozart herrührende und ihn betreffende, zum großen Theil noch nicht veröffentlichte Schriftstücke*. Nach aufgefundenen Handschriften herausgegeben von Gustav Nottebohm, Leipzig 1880.
- Müller, Heinz Martin, *Erotische Motive in der griechischen Dichtung bis auf Euripides* (Hamburger philologische Studien, 50), diss., Hamburg 1980.
- Mårdh, Cecilia, ”Den lyckliga föreningen”, i Inga Elmqvist & Ulf G. Johnsson (red.), *Drottning i fiendeland. Ulrika Eleonora d.ä. 1656–1693* (Nationalmusei utställningskatalog 582), Stockholm 1995, s. 37–41.
- Mårtenson, Per, *Stilstudier i Carl Jonas Love Almqvists exilförfattarskap* (Acta universitatis Stockholmiensis), diss., Stockholm 2005.
- Möller, Daniel, ”Wij trampa alle jämt i Dödlighetens Skoor. Några inledande ord om Olof Wexionius”, i Olof Wexionius, *Melancholie och andra dikter*. Urval, inledning och kommentarer av Daniel Möller, Stockholm 2008, s. 7–38.
- , ”Blomman på graven. Om gränserna mellan livet och döden”, i Clas Zilliacus (utg.), *Gränser i nordisk litteratur* (IASS XXVI), Åbo 2008, del II, s. 509–520.
- , ”Multna grifter, kulna gravar. Bengt Lidner och barockpoesi”, i Anna Cullhed m.fl. (red.), *Poetens monopolium. Bengt Lidner 250 år*. Lund 2009, s. 209–221.
- , ”Odödliga kungliga hundar. Djurgravpoesi till Hedvig Eleonora och Karl XII”, i Sofia Nestor (red.), *Trofast. Hov och tass i kunglig tjänst* (Livrustkammaren, 1), Stockholm 2010, s. 22–36.
- , ”Poetiska approprieringar. Erik Lindegren i gränslandet mellan parafras och översättning”, i Daniel Möller & Paul Tenggar (red.), *Kasta dikt och fånga lyra. Översättning i modern svensk lyrik*, Lund 2010, s. 81–98.

- Mörner, Magnus, "Karl XI och Kungsör: ämne värt en diskussion", *Historisk tidskrift* 116 (1996), s. 471–493 (artikeln omtryckt i författarens *Människor, landskap, varor & vägar. Essäer från svenskt 1600- och 1700-tal*, Stockholm 2001, s. 209–250).
- Nestor, Sofia (red.), *Trofäst. Hov och tass i kunglig tjänst* (Livrustkammaren, 1), Stockholm 2010.
- Neukirchen, Thomas, *Inscriptio. Rhetorik und Poetik der Scharfsinningen Inscript im Zeitalter des Barock* (Studien zur deutschen Literatur, 152), diss., Tübingen 1999.
- Nicander, Karl August, *Dikter*. Andra Häftet, Stockholm 1826.
- Nilsson, Ruth, *Kvinnosyn i Sverige. Från drottning Kristina till Anna Maria Lenngren* (Kvinnohistoriskt arkiv, 10), diss., Lund 1973.
- Nisser, Wilhelm, *Michael Dahl and the Contemporary Swedish School of Painting in England*, diss., Uppsala 1927.
- Nordberg, Jöran Andersson, *Konung Carl XII:s Historia*. I: *Ifrån år 1682 til slutet af Junii Månad år 1709*, Stockholm 1740.
- [–], *Jöran Andreas Nordbergs [...] Anmärkningar, Wid Högstsalig i Åminnelse Konung Carl den XII:tes Historia [...]*, Stockholm 1767.
- [Nordenflycht, Hedvig Charlotta], *Samlade skrifter av Hedvig Charlotta Nordenflycht*, del 3, utg. av Hilma Borelius & Theodor Hjemqvist (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet, XI), Stockholm 1938.
- [Nordin, Carl Gustaf], "Inträdes-tal, hållna uti Svenska Akademien den 13 maj 1786 af [...] friherre Gustaf Mauritz Armfelt och mag. Carl Gustaf Nordin", *Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1786*, del I, Stockholm 1801, s. 83–119.
- Norrhem, Svante, *Christina och Carl Piper. En biografi*, Lund 2010.
- Nyrén, Carl, [Bröllopsdikt till Patrick Alströmer & Christina Sofia Ollonberg 1760], i Ewert Wrangel (red.), *Svenska folket genom tiderna. Vårt lands kulturhistoria i skildringar och bilder*. 6: *Frihetstidens kultur*, Stockholm 1938, faksimil: ark mellan s. 322 och 323.
- Näsström, Gustaf, "Bröderna Bergius", i densamme, *Forna dagars Sverige*. 3: *Kulturhistorisk bilderbok om frihetstid och gustaviansk tid*, Stockholm 1962, s. 278ff.
- Olsson, Bernt, *Bröllops besvärs Ihugkommelse*. II: *En monografi* (Skrifter utg. av Vetenskaps-Societeten i Lund, 63), Lund 1970.
- , *Den svenska skaldekonstens fader och andra Stiernhielmsstudier*, Lund 1974.
- , "Ekelöf, Lindegren och barockpoesien", i Rolf Arvidsson (red.), *Diktaren och hans förmvärld. Lundastudier i litteraturvetenskap tillägnade Staffan Björck och Carl Fehrman*, Malmö 1975, s. 77–95.
- , "Leijoncrona, Christoffer", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXII, Stockholm 1977–1979, s. 461f.
- [–], "[Kommentar till dikten 'Een alfvarsam gåta']", i *Samlade skrifter av Georg*

- Stiernhielm. 1:2: Poetiska skrifter*, utg. av Johan Nordström & Bernt Olsson (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetsförbundet, VIII), Lund 1978, s. 433ff.
- , ”De tre Karlarna i samtidslitteraturens spegel”, i [Gudrun Ekstrand (red.)], *Tre Karlar: Karl X Gustav, Karl XI, Karl XII* (Livrustkammaren 1984), Stockholm 1984, s. 97–112.
- , ”Inledning”, i Johan Gabriel Werving, *Samlade dikter*, utg. av Bernt Olsson & Barbro Nilsson (Svenska Vitterhetssamfundet. Svenska författare. Ny serie.), Stockholm 1989, s. 7–20.
- , ”Erik Lindschöld – statsman och diktare”, *Linköpings stiftsbok* 85 (1990/91), s. 101–108.
- , ”Problem vid utgivning av svensk 1600-talslitteratur”, i Barbro Ståhle Sjönell (red.), *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter*, Stockholm 1991, s. 180–190.
- , ”Israel Holmström. En författarskapsinventering”, *Samlaren* 116 (1995), s. 5–41.
- , ”Att ge ut 1600-talstexter. Tal hållet vid Svenska Vitterhetssamfundets årsmöte den 17 maj 1995”, Stockholm 1996.
- , ”Inledning”, i Israel Holmström, *Samlade dikter. I: Kärleksdikter, förnöjsambetsvisor, sällskapspoesi, dansvisor, burleska dikter, fabler, gåtor, spådomar, epigram*. Utg. av Bernt Olsson, Barbro Nilsson & Paula Henrikson (Svenska Vitterhetssamfundet. Svenska författare. Ny serie), Stockholm 1999, s. 7–15.
- , ”Inledning”, i Haquin Spegel, *Samlade skrifter. III: Världsliga dikter*, del II, utg. av Bernt Olsson, Barbro Nilsson & Birgit Neumann (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet, XXV), Stockholm 2008, s. VII–XXVII.
- Olsson, Bernt & Ingmar Algulin, *Litteraturens historia i Sverige*, 3:e uppl., Stockholm 1994.
- , *Litteraturens historia i världen*, 3:e uppl., Stockholm 1994.
- Olsson, Bror, ”Johan Stagnel”, i densamme, *Kalmar stifts herdaminne. Det gamla Kalmarstiftets klerus från äldsta tider till våra dagar*, del I, Kalmar 1951, s. 178–184.
- Olsson, Sven, *Olof Hermelin. En karolinsk kulturpersonlighet och statsman*, diss., Lund 1953.
- Ong, Walter J., *Muntlig och skriftlig kultur. Teknologiseringen av ordet*. Övers. Lars Fyhr, Gråbo 1990 (1982).
- Opitz, Martin, *Buch von der deutschen Poeterey* [1624] (Neudrucke deutscher Literaturwerke, 8), Tübingen 1963.
- Ordbok över svenska språket*, utg. av Svenska Akademien, del I–XXXIV, Lund 1898–2004 (= SAOB)
- Oscarsson, Ingemar, ”Med tryckfrihet som tidig tradition (1732–1809)”, i Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.), *Den svenska pressens historia. 1: I begynnelsen (tiden före 1830)*, Stockholm 2000, s. 98–215.

- [Ovidius] Publius Ovidius Naso, *Amores. Ovidius' kärleksäventyr*. Tolkade och kommenterade av John W. Köhler, Stockholm 1987.
- , *Metamorphoses. I: Books I–VIII*. With an English Translation by Frank Justus Miller (Loeb Classical Library), Cambridge Mass. & London 1956 (1916).
- Page, D. L. (red.), *Further Greek Epigrams*, Cambridge 1981.
- Palmborg, Nils, ”Pompe”, i densamme, *Mjöhund och byracka. Hunden i skilda tider och kulturer*, Stockholm 1966, s. 73–90.
- , ”Till mopsens kulturhistoria”, *Kulturen. En årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige*, Lund 1976, s. 17–33.
- , ”Mopsorden”, i densamme, *Hundar, hundar, hundar... Hunden och människan genom tiderna*, Laholm 1982, s. 46–51.
- , ”Svensk hundlitteratur genom tiderna”, i Gösta Vogel-Rödin (red.), *Hunden* (Utställningskatalog, Läckö slott 1983. Västergötlands turistråd), Skövde 1983, s. 57–63.
- Paradin, Claude, *Symbola heroica*, Antverpiæ 1567 (KB).
- [Pavillon, Étienne], *Oeuvres de M. Pavillon*, Utrecht 1731 (KB).
- Penny, N. B., ”Dead Dogs and Englishmen”, *The Connoisseur* 192 (1976), s. 298–303.
- [Persius Flaccus, Aulus], A. Persii Fl., *Satirer*. Öfversättning [af Pehr Thyselius], Örebro 1816.
- [–], *A. Persi Flacci saturarum liber. Accedit vita*. Edidit W. V. Clausen, Oxford 1956.
- Peterson, Bo, ”Yppighets Nytt och Torftighets Fägnad’. Pamflettdebatten om 1766 års överflödsförordning”, *Historisk tidskrift* 1984 (104), s. 3–46.
- Phaedrus, *Fabler*. Originaltext med svensk tolkning jämte inledning och anmärkningar av Gerhard Bendz, Stockholm 1962.
- [Piper, Carl], *Grefve Carl Pipers dagbok. Hällen under hans fångenskap i Ryssland 1709–1714*. Utgifven [...] genom Ernst Carlson (*Historiska handlingar*, 21:1), Stockholm 1906.
- [–], *Carl Pipers och Carl Gustaf Rehnschiölds koncept till utgående skrivelser under deras fångenskap i Ryssland 1709–1715*. Utgifvna [...] genom Per Sörensson (*Historiska handlingar*, 21:2), Stockholm 1911.
- [–], *Carl Pipers och Carl Gustaf Rehnschiölds mottagna brev 1709–1713*. Utgivna genom Lars Otto Berg (Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, 20), Stockholm 1997.
- [Piper, Gustaf Abraham], ”Utdrag af General-Majorens [...] Gustaf Abraham Pipers Lefvernes-Lopp”, i B[arhold] A[nders] Ennes (utg.), *Biografiska minnen af konung Carl XII:s krigare [...]*. Andra bandet, Stockholm 1819, s. 263–335.
- Piper, Hedvig, *Engö från medeltid till nutid. Sanning, sägen, spökhistorier*. Ny reviderad uppl., Västerås 1997 (1963).

- Platen, Gustaf von, *Bakom den gyllne fasaden. Gustaf V och Victoria. Ett äktenskap och en epok*, Stockholm 2002.
- Platen, Magnus von, *Johan Runius. En biografi*, diss., Stockholm 1954.
- , *Yrkesskalder – fanns dom? Om tillfällespoeternas försörjningsfråga*, Stockholm 1985.
- , *Diktare och domare. Svenska Akademiens pristävlingar*, Stockholm 1986.
- , ”Fet-Matts”, i densamme, *Skandalen på Operakällaren och andra essayer*, Stockholm 1996, s. 55–74.
- Plaza, Maria, ”Vem är vem i ’Myggan’? Poeten i det pseudo-vergilianska epylliet *Culex*”, i Per Beskow, Stephan Borgehammar & Arne Jönsson (red.), *Förbisttringar och förklaringar. Festskrift till Anders Piltz*, Lund 2008, s. 506–512.
- [Plinius d.ä.], *Natural History in Ten Volumes. 3: Libri VIII–XI*. With an English Translation by H. Rackham (Loeb Classical Library), Cambridge Mass. & London 1983 (1940).
- [Plutarchos], *Plutarch’s Lives in Eleven Volumes. 7: Demosthenes and Cicero; Alexander and Caesar*. With an English Translation by Bernadotte Perrin (Loeb Classical Library), London 1958 (1919).
- Pollux (Polydeuces), Julius, *Onomasticon*, hrsg. von Ericus Bethe, Leipzig 1900.
- ”Pompe”, [osignerad artikel i] *Nationalencyklopedin*, del 15, Höganäs 1994, s. 221.
- Pontanus, Jacobus, *Poeticarum institutionum libri III. Editio tertia cum auctario, & Indice hactenus desiderato. Eiusdem Tyrocinium poëticum cum supplemento*, Ingolstadtii 1600 (1594) (KB).
- [Pope, Alexander], *The Rape of the Lock. An Heroi-Comical Poem. In Five Cantos*, i Geoffrey Tillotson (red.), *The Twickenham Edition of the Poems of Alexander Pope. 2: The Rape of the Lock and Other Poems*, London 1940.
- Post, Ingrid Marie von, ”Nordberg, Jöran Andersson”, *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXVII, Stockholm 1990–1991, s. 161ff.
- [Prior, Matthew], *The Literary Works of Matthew Prior*. Edited by H. Bunker Wright & Monroe K. Spears, del I, Oxford 1959.
- Quinn, Kenneth, *Catullus. An Interpretation*, London 1972.
- Rand, Edward Kennard m.fl. (utg.), *Servianorum in Vergilii Carmina Commentariorum Editionis Harvardianae. II: Quod in Aeneidos libros I et II explanationes continent*, Lancaster 1946.
- Ranius, Allan, *Handskriftssamlingen vid Linköpings stiftsbibliotek*, del I, Linköping 1993.
- Rapp, Bertil, *Djur och stilleben i karolinskt måleri*, diss., Stockholm 1951.
- Ratzel, Friedrich, ”Keyßler, Johann Georg”, *Allgemeine deutsche Biographie*. Fünftehnter Band (Neudr. der 1. Aufl. von 1882), Berlin 1969, s. 702f.
- Regnér, Gustaf, *Försök til metriske öfversättningar från forntidens skalder. Med förutgående afhandling i samma ämne*, Stockholm 1801.

- Richter, Gisela M. A., *Animals in Greek Sculpture. A Survey*, London 1930.
- Ridderstad, Per S., *Konsten att sätta punkt. Anteckningar om stenstilens historia 1400–1765* (Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens Handlingar. Filologisk-filosofiska serien, 14), diss., Stockholm 1975.
- , ”Vad är tillfällesdiktning? En kort översikt”, *Personhistorisk tidskrift* 76 (1980), s. 25–41.
- , ”Tryck för tillfället”, i Harry Järv (red.), *Den svenska boken 500 år* (Acta Bibliothecæ regiæ Stockholmiensis, 41), Stockholm 1983, s. 235–257.
- , ”Diktning för tillfället”, i Jacob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, Lund 2005, s. 513–529, 604–606 och 629.
- Risberg, Bernhard, *Catullus och Horatius i urval*, 4:e uppl., Stockholm 1962.
- Robbins, Louise E., *Elephant Slaves and Pampered Parrots. Exotic Animals in Eighteenth-Century Paris*, Baltimore 2002.
- [Ronsard, Pierre de], *Œuvres complètes*, del XIV. Edition critique avec introduction et commentaire par Paul Laumonier, Paris 1948.
- Rose, H. J., *A Handbook of Greek Literature from Homer to the Age of Lucian*, 4:e uppl., London 1950 (1934).
- Rosell, Lennart, ”Rosenfeldt, Werner von”, *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXX, Stockholm 1998–2000, s. 516ff.
- Rosén, Jerker, *Lunds universitets historia. Utgiven av universitetet till dess 300-årsjubileum. 1: 1668–1709*, Lund 1968.
- Rosen, Carl von, ”Förord”, i *Bref från Olof Hermelin till Samuel Barck 1702–1709*, utg. av Carl von Rosen, Stockholm 1913, s. III–XIII.
- [Rosenfelt, Werner von], *Den Waaksammes Roo/ Eller Lustige Leedsamhet/ Tilbracht Vthi någre Rijm eller Werser med hwariehanda Tilfällen och Leedige Stunder*, Stockholm 1686 (KB).
- , *Navigationen Eller Styrmans-Konsten [...]*, Stockholm 1693 (LUB).
- [–], ”Werner von Rosenfeldts sjömansmemorial. Utgivet och med inledning av James Cavallie”, *Karolinska förbundets årsbok* 1976, s. 100–156.
- Rosman, Holger, *Bjärka-Säby och dess ägare. Biografiska skildringar kring en gårds historia*, del 2, Uppsala 1924.
- [Rudbeck, Olof d.y.], ”Graf-Skrift Öfer Ingo: [...]”, u.o., u.å. [1718] (KB).
- [Runius, Johan], *Samlade skrifter av Johan Runius*, utg. av Erik Noreen (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet, XVII), del I–III, Stockholm 1934–1950.
- Runnqvist, Ernst, *Euphrosyne. En litteraturhistorisk studie*, del I, diss. Lund, Norrköping 1882.
- Rydbäck, Eric, *Pläcke-Gods*, Linköping 1794.
- Rystad, Göran, *Karl XI. En biografi*, Lund 2001.
- Råbergh, Herman, *Teologins historia vid Åbo universitet*. Förra delen (Åbo universi-

- tets lärdomshistoria, 4. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, XXIII), Helsingfors 1893.
- Räftegård, Börje, *Dahlstiernas Kunga Skald. Komposition och genremässig gestaltning*, diss., Göteborg 1971.
- Römerlyrik in deutsche Verse übertragen, övers. av J. M. Stowasser, Heidelberg u.å. [1909].
- Sahlstedt, Abraham (utg.), *Samling af Verser på Swenska*, del I–IV, Stockholm 1751–1753.
- [Saint-Évremond, Charles de Marquetel de Saint-Denis de], *Ceuvres de Monsieur de Saint-Évremond, avec la vie de l'auteur*. Par Monsieur des Maizeau, del V, Paris 1740 (KB).
- Salig Gubbens Testamente eller Peter Niclas Rochbeszer med Skåpet, Stockholm 1826.
- Salig Gubbens Testamente till sin kära Son. En skrift för unga Chevalierer, Stockholm 1816.
- Samfresco, Elvire, *Ménage: Polémiste, Philologue, Poète*, diss., Paris 1902.
- Sandstedt, Erik, ”Karl XII och Alexander-rollen”, *Karolinska förbundets årsbok* 2000, s. 169–182.
- Sandwall, Fredrik, ”Nya akter i rättegången om Gilliare Kwaal. Lucidor i egenhändiga inlagor till Svea hovrätt”, *Samlaren* 37 (1926), s. 33–108.
- Savin, Kristiina, *Fortunas klädnader. Lycka, olycka och risk i det tidigmoderna Sverige*, diss., Lund 2011 [under utgivning].
- Scaliger, J[ulius] C[aesar], *Poetices libri septem. Sieben Bücher über die Dichtkunst*. Unter Mitw. von Manfred Fuhrmann; hrsg. von Luc Deitz und Gregor Vogt-Spira, Stuttgart-Bad Cannstatt 1994.
- Schlötke-Schröer [Charlotte], ”Die französische burleske Kunst des 17. Jahrhunderts in geistesgeschichtlicher Bedeutung”, *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 65 (1943), s. 1–46.
- Schmauss, Johann Jacob, *Das Glorwürdigste Leben und die grossen Helden-Thaten Sr. Majestät Caroli XII. Königs in Schweden [...]*, del 1–2, Halle 1720 (LUB).
- Schumacher, Hans, *Die armen Stiefgeschwister des Menschen. Das Tier in der deutschen Literatur*, Zürich 1977.
- Schück, Henrik, ”Ur gamla anteckningar, XI. Till Dalins biografi”, *Samlaren* 2. Ny följd (1921), s. 134–151.
- Schück, Henrik & Warburg, Karl, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*. I: *Sveriges litteratur till frihetstidens början*, Stockholm 1896.
- , *Illustrerad svensk litteraturhistoria*. I: *Sveriges litteratur till frihetstidens början*, 2:a omarbetade och utvidgade uppl., Stockholm 1911.
- , *Illustrerad svensk litteraturhistoria*. II: *Reformationstiden och stormaktstiden*, 3:e fullständigt omarbetade uppl., Stockholm 1927.

- Schweinitz, Margaret de, *Les épitaphes de Ronsard. Étude historique et littéraire* (Les Presses universitaires de France), diss., Paris 1925.
- Schyllberg, Petrus (utg.), *Prodromus deliciarum Svecorum poetarum*, Uppsala 1722 (KB).
- Scodel, Joshua, *The English Poetic Epitaph. Commemoration and Conflict from Jonson to Wordsworth*, Ithaca & London 1991.
- Seaton, Ethel, *Literary Relations of England and Scandinavia in the Seventeenth Century* (Oxford Studies in Modern Languages and Literature), Oxford 1935.
- Segebrecht, Wulf, *Das Gelegenheitsgedicht. Ein Beitrag zur Geschichte und Poetik der deutschen Lyrik*, Stuttgart 1977.
- , ”Steh, Leser, still! Prolegomena zu einer situationsbezogenen Poetik der Lyrik, entwickelt am Beispiel von poetischen Grabschriften und Grabschriftenvorschlägen in Leichencarmina des 17. und 18. Jahrhunderts, *Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 52 (1978), s. 430–468.
- Seitz, Heribert, ”Prinsessa på jakt”, *Livrustkammaren* 1974, s. 218–227.
- Sellin, E. J., *Svenska dramata under Karl den elftes regering. Literaturhistoriska anteckningar*, diss., Upsala 1877.
- Selling, Gösta, ”Svenska 1700-talskaketugnar”, i Sigurd Erixon & Sigurd Wallin (red.), *Svenska kulturbilder*. Ny följd. Fjärde bandet, del VII, Stockholm 1937, s. 139–168.
- Sells, A[rthur] Lytton, *Animal Poetry in French & English Literature & the Greek Tradition* (Indiana University Publications, Humanities Series, 35), Bloomington 1955.
- [Shakespeare, William], *Hamlet. The Complete Works of William Shakespeare*, del XI. Reprinted from The First Folio. Edited by Charlotte Porter and H. A. Clarke. With an Introduction by John Churton, London, u.å.
- Sidén, Karin, *Den ideala barndomen. Studier i det stormaktstida barnporträttets ikonografi och funktion*, diss. Uppsala, Stockholm 2001.
- S[ilfverstolp]e, C[arl], ”Rosidors trupp i fältlägret vid Thorn”, *Sammlaren* 10 (1889), s. 57f.
- Silverstolpe, Axel Gabriel, *Skalde-Stycken*. Andra delen, Stockholm 1810.
- Simolin, A[lbin], *Petrus Bång. En biografisk studie* (Finska kyrkhistoriska samfundet, X), Helsingfors 1912.
- Sjöblom, Axel, ”Ehrenstrahl, David Klöcker”, *Svenskt biografiskt lexikon*, del XII, Stockholm 1949, s. 369–380.
- Skarstedt, C. W., ”Hjortberg, Gustaf Fredrik”, i *Göteborgs stifts herdaminne*. Ny upplaga, utg. av Knut Norborg under medverkan av Sigvard Öhrvall, Göteborg [1943–]1948, s. 627ff.
- [Skelton, John], *The Complete Poems of John Skelton*. Edited by Philip Henderson, London & Toronto 1948.

- Skinner, Marilyn B., *Catullus' Passer. The Arrangement of the Book of Polymetric Poems* (Monographs in Classical Studies), New York 1981.
- Snoilsky, Carl, *Svenska bilder*, Stockholm 1886.
- Sparman, Nils, "Suck och Tårar Med Tröst och hugswalelse Öfwer Den högra Handen [...]", Stockholm 1716 (KB).
- [Spegel, Haquin], *Thet öppna Paradis*, Norkjöping 1745 (1705) (LUB).
- , *Hakvin Spegels Dagbok*. Ånyo utgiven av Sune Hildebrand, Stockholm 1923.
- , *Samlade skrifter*. I: *Guds Werk och Hwila*. 1: *Text*, utg. av Bernt Olsson & Barbro Nilsson (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet, XXV), Stockholm 1998.
- Spegel, Haquin, *Samlade skrifter*. III: *Världsliga dikter*, del I–II, utg. av Bernt Olsson, Barbro Nilsson & Birgit Neumann (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet, XXV), Stockholm 2006 resp. 2008.
- [Stagnelius, Erik Johan], "Flyttfåglarne", i densamme, *Samlade skrifter*. 2: *Lyriska dikter efter tiden omkring 1818; Liljor i Saron*, Stockholm 1913, s. 435ff.
- Statius [Publius Papinius Statius], *Silvae*. Översättning i originalets versmått av J. E. Hylén, Nyköping 1928.
- , *Silvae*. Book II. A Commentary by Harm-Jan van Dam, Leiden 1984.
- Stebbins, Eunice Burr, *The Dolphin in the Literature and Art of Greece and Rome*, diss., Wisconsin 1929.
- Stenberg, Göran, *Döden dikterar. En studie av likpredikningar och gravtal från 1600- och 1700-talen*, Stockholm 1998.
- [Stenbock, Magnus], "Glädje Spel och Ähre-Sång/ Som Uti en förträfflig OPERA, Hans Kongl. May:t Til Ähra/ och Hugnad/ Efter then emot Ryssarna ärhållna oförlyckelige Segren/ Uppå then stora och lyckliga CAROLS-Dag/ som war den 28 Januarii Uti thes Winterqwarter wid *Lais* Slått anstält [...]", Stockholm, u.å. [1701] (LUB).
- Stenroth, Ingmar, *Sveriges rötter. En nations födelse*, Stockholm 2005.
- Stiernhielm, Georg, *Hercules* [1658]. Jämte efterskrift av Sten Lindroth och ordförklaringar av Carl Ivar Ståhle, 2:a uppl., Uppsala 1963. (Faksimilutgåva av *Georg Stiernhielm I HERCULES*, Vpsala 1658.)
- , *Musæ Suethizantes, Thet är: Sång-Gudinnor/ Nu först Lärande dichta och spela på Svenska. Tedde i någre små Wärc och Dichter/ som på andra Sijden förmäles*. Å nyo uplagde af Bengt Höök [...], Stockholm 1688 (LUB).
- [–], *Samlade skrifter av Georg Stiernhielm*. 1: *Poetiska skrifter*, utg. av Johan Nordström (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet, VIII), Stockholm 1929.
- [Stiernstolpe, Jonas Magnus], *Efterlemnade skrifter af Stjernstolpe*. Utgifne af Bernh. v. Beskow, Stockholm 1833.
- Stille, A., "Adlerfelt, Gustaf", *Svenskt biografiskt lexikon*, del I, Stockholm 1918, s. 137.

- Ström, Annika, *Lachrymae Catharinae. Five Collections of Funeral Poetry from 1628. Edited with Studies on the Theoretical Background and the Social Context of the Genre* (Studia Latina Stockholmiensia, 38), diss., Stockholm 1994.
- , ”Imitation och kompositionsteknik i nylatinska begravningsdikter”, i Hans-Erik Johannesson m.fl. (red.), *Mimesis förvandlingar. Tradition och förnyelse i renässansens och barockens litteratur*, Stockholm 2002, s. 115–128.
- Stålmarck, Torkel, ”Ovidius i Västerwik”, *Linköpings biblioteks handlingar*. Ny serie, band 15 (1995), s. 15–28.
- , ”De vittra tävlingarna”, i Sten Åke Nilsson (red.), *Drottning Lovisa Ulrika och Vitterhetskademien* (Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien), Stockholm 2003, s. 114–135.
- Stårck, J[ohan], ”Ätten Papegoja. Ur en utdöd adlig västgötsläkts historia” [1935], utg. av Nils Sandberg, Skara 1983.
- [Suetonius], *Suetonius in Two Volumes*, I. With an English Translation by J. C. Rolfe (Loeb Classical Library), London 1979 (1913).
- Svanberg, Ingvar, ”’Deras mistande rör mig så hierteligen’. Linné och hans sällskapsdjur”. Särtryck ur Svenska Linnésällskapets årsskrift 2007.
- Svenbro, Jesper, ”Bombyx och Psykhe. Antik poesisyn i Georg Stiernhielms ’Emblema Authoris’”, i Stig Örjan Ohlsson & Bernt Olsson (red.), *Stiernhielm 400 år. Föredrag vid internationellt symposium i Tartu 1998* (Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien. Konferenser 50), Stockholm 2000, s. 321–329.
- , *Myrstigar. Figurer för skrift och läsning i antikens Grekland*, Stockholm 1999.
- , ”Silkesmasken och fjärilen”, i densamme, *Fjärilslära. Antika, barocka och samtida figurer för det skrivna ordet och läsandet*, Stockholm 2002, s. 122–135.
- Svensk litteratur*. I: *Från runorna till 1730*, utg. av Bernt Olsson, Stockholm 1993.
- Svensk litteraturllexikon*, 2:a utvidgade uppl., Lund 1970.
- Svensson, Lars-Håkan, ”’Hvad gör hon är svart’. Vilhelm Ekelund och det grekiska epigrammet”, i Per Erik Ljung (red.), *Drömmens Vin, Ordets Blod. Tolv föredrag om Vilhelm Ekelunds lyrik* (Absalon: skrifter utgivna vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund, 20), Lund 2004, s. 23–41.
- Svensson, Sigfrid, ”Kaffe”, i Sigurd Erixon & Sigurd Wallin (red.), *Svenska kulturbilder*. Ny följd. Tredje bandet, del V, Stockholm 1936, s. 141–168.
- Sveriges litteratur*. II: *Renässans och barock*, utg. av Carl Fehrman & Magnus von Platen, Stockholm 1965.
- Swahn, Jan-Öjvind, *I glädje och sorg. Personverser från Kungl. Amiralitetsboktryckeriet i Karlskrona 1728–1799 jämte en inledning om personverserna som festsed* (Föreningen Gamla Karlskronas Årsbok (1960–1963), Karlskrona 1963).
- Swahn, Sigbrit, *Ryktets förvandlingar. Stiernhielm, Lucidor och Runius bedömda av 1700-talet – en studie i den litterära kritikens utveckling i Sverige*, diss., Lund 1974.

- Swahn, Sven Christer, "Klagan över en steglisa", *Svensk litteraturtidskrift* nr 3/1970, s. 8–14.
- , *Jacob Frese. Från en finlandssvensk 1700-talsförfattares liv och dikt* (Scandinavian University Books, 9), diss., Lund 1971.
- , "Amiralen till sjöss", i densamme, *Sällsambeter i Karlskrona*, Stockholm 1988, s. 47–61.
- , "Werner von Rosenfelts såväl praktiska som poetiska liv", *Marinmuseum. Årsbok 2000*, Karlskrona 2000, s. 50–79.
- Swedlund, R[obert] & Svenonius, O[lof], *Svenska skriftprov 1464–1828. Texter och tolkningar*, 2:a uppl., Stockholm 1948 (1938).
- Swertius, Franciscus [Frans Sweerts] (utg.), *Epitaphia Ioco-Seria [...]*, Coloniae 1623 (KB).
- [Sydow, Christian August von], "Dalius redivivus eller een nyy opbyggelig Cantilenebook", Upsala 1845.
- Sylvan, Nils, "Leijoncrona, Johan", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXII, Stockholm 1977–1979, s. 459.
- , "Lindegren, Carl", *Svenskt biografiskt lexikon*, del XXIII, Stockholm 1980–1981, s. 354–357.
- Sylwan, Otto (red.), *Svenska litteraturens historia. I: Forntiden, medeltiden, reformationstiden, stormaktstiden, sjuttonhundratalet*, Stockholm 1919.
- Sylwan, O[tt]o, "Dalin, Olof von", *Svenskt biografiskt lexikon*, del X, Stockholm 1930, s. 50–65.
- , "Leijoncrona, Christoffer", i Nils Bohman (huvudred.), *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*, del 4, Stockholm 1948, s. 513.
- Söderlund, Petra, "Inledning", i *Vägade verk ur vitterheten*. Urval och inledning av Petra Söderlund, Stockholm 2007.
- Söderström, Rose-Marie, *Tre 1700-talsmiljöer: Bålby, en bruksherrgård; Sturehov, ett lantslott; kavaljersflygeln på Gripsholm*, Stockholm 1993.
- Tague, Ingrid H., "Dead Pets: Satire and Sentiment in British Elegies and Epitaphs for Animals", *Eighteenth-Century Studies* 41 (2008), s. 289–306.
- Tarán, Sonya Lida, *The Art of Variation in the Hellenistic Epigram*, Leiden 1979.
- Tegnér, Esaias, *Samlade dikter. III: 1817–1824*. Redigerad av Fredrik Böök & Åke K. G. Lundquist, Lund 1975.
- Tengström, Emin, *Latinet i Sverige. Om bruket av latin bland klerker och scholares, diplomater och poeter, lärdomsfolk och vältalare*, Stockholm 1973.
- Tessin, Carl Gustaf, *Ytterligare. Ledige. Stunder*, Stockholm 1751 (LUB).
- Texter från Sappho till Strindberg*, red. Dick Claésson m.fl., Lund 2006.
- The Greek Anthology*, II. With an English Translation by W. R. Paton (Loeb Classical Library), London & New York 1917.
- Theorell, Anita, Wästberg, Per (text) & Hammarskiöld, Hans (foto), *Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar*, Stockholm 2001.

- Thomas, Elizabeth, "A Comparative Analysis of Ovid, 'Amores', II, 6 and II, 9", *Latomus. Revue d'études latines* 24 (1965), s. 599–609.
- Thomas, Keith, *Människan och naturen*. Övers. av Karin Malmjö, Stockholm 1988.
- Thorsen, Liv Emma, *Hund! Fornuft og følelser*, Oslo 2001.
- Tigerstedt, E[ugène] N[apoleon], *Svensk litteraturhistoria*, 3:e rev. uppl., Stockholm 1960.
- Tomarken, Annette H., *The Smile of Truth. The French Satirical Eulogy and its Antecedents*, Princeton 1990.
- Triewald, Samuel von, *Läre-Spån uti Svenska Skalde-Konsten*, Stockholm 1756.
[Tristan = François Tristan L'Hermite], *Stances et autres œuvres du sieur Tristan* (Les Muses Oubliées, 4), Paris u.å. [1922].
- Vegeasack, Thomas von, *Smak för frihet. Opinionsbildningen i Sverige 1755–1830*, 2:a uppl., Stockholm 2001 (1995).
- Vennberg, Karl, *Tillskrift*, Stockholm 1960.
- Venuti, Lawrence, *The Translator's Invisibility. A History of Translation*, London 1995.
- [Vergilius Maro, Publius], *Virgilii Aeneis*, öfversatt af Gudmund Jöran Adlerbeth, 2:a uppl. öfversedd och förbättrad, Stockholm 1811 (1804).
- Vidal, José Péres, "Testamentos de bestias", *Revista de Dialectologia y Tradiciones Populares* 3 (1947), s. 524–550.
- Vilhelmsdotter, Gisela, *Riddare, bonde och biskop. Studier kring tre fornsvenska dikter jämte två nyeditioner*, diss., Stockholm 1999.
- Villius, Hans (red.), *Karl XII*, Stockholm 1960.
- Voiture, Vincent, *Poésies* 1–2. Édition critique publiée par Henri Lafay, Paris 1971.
[Voltaire, François Marie Arouet de], *Histoire de Charles XII. Roi de Suède*, u.o. [London] 1731 (LUB).
- , *Karl XII*. Översättning av Gunnar Örnulf. Reviderad av Harry Lundin, 2:a uppl., Stockholm 1993 (1987).
- Wallenberg, Jacob, *Samlade skrifter*. 2: *Min son på galejan; Susanna*. Utg. av Torkel Stålmarch (Svenska Vitterhetssamfundet. Svenska författare. Ny serie.), Stockholm 1999.
- Warburg, Karl, *Olof Dalin. Hans lif och gerning* (Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1796, del 59), diss. Uppsala, Stockholm 1884.
- Waxberg, Henry, *Hästen i det karolinska rytteriet. Studier i det indelta rytteriets hästhållning*, Stockholm 1973.
- Weege, Fritz (utg.), *Dionysischer Reigen. Lied und Bild in der Antike*, Halle/Saale 1926.
- Wendt, Einar & Lars O. Berg, "Tiden 1696–1700", i *Amiralitetskollegiets historia*. 2: *1696–1803*, Malmö 1974, s. 9–50.

- Werving, Johan Gabriel, *Samlade dikter*, utg. av Bernt Olsson & Barbro Nilsson (Svenska Vitterhetssamfundet. Svenska författare. Ny serie.), Stockholm 1989.
- Westerlund, Johan Alfred & Johan Axel Setterdahl, ”Joannes Hesselgren”, i desamma, *Linköpings stifts herdaminne*, del I, Linköping 1919, s. 282f.
- , ”Henrik Jacob Sivers”, i desamma, *Linköpings stifts herdaminne*, del IV, Linköping 1933, s. 57–63.
- Westerlund, Olov, *Karl XII i svensk litteratur från Dahlstierna till Tegnér*, diss., Lund 1951.
- Westin, Folke, *Carl Lindegren. Liv och författarskap. Med en förstudie om borgerlig dramatik*, diss. Göteborg, Ekenäs 1940.
- Westlund, Börje, ”Boken om Jösse Lunsbracka. En märklig karolinsk handskrift i Kungl. bibliotekets samling”, *Karolinska förbundets årsbok* 2000, s. 24–46.
- Wexell, Svante Didrik, ”Graf-Skrift Öfwer Det Landförwiste Swenska Öfwerflödet”, Stockholm 1757 (LUB).
- Wexionius, Olof, *Sinne-Afvel*, u.o., u.å. [Göteborg 1683 eller 1684] (KB).
- , *Melancholie och andra dikter*. Urval, inledning och kommentarer av Daniel Möller, Stockholm 2008.
- Wiedemann, Conrad (utg.), *Der galante Stil 1680–1730* (Deutsche Texte, 11), Tübingen 1969.
- Wieselgren, P[eter], *Sveriges sköna litteratur, en öfverblick vid akademiska föreläsningar*. II: *Reformationens och den protestantiska ridderlighetens tidevarf*, Lund 1835.
- Wifstrand, Albert, *Andlig talekonst. Bidrag till den svenska predikostilens historia* (Samlingar och studier till svenska kyrkans historia, 6), Stockholm 1943.
- Wilpert, Gero von, *Sachwörterbuch der Literatur* (Kröners Taschenausgabe, 231), 3:e uppl., Stuttgart 1961 (1955).
- Winkes, Rolf, ”Boukephalas”, *Miscellanea Mediterranea. Archaeologia Transatlantica* 18 2000, s. 101–107.
- Wirænius, Samuel, *Gudz Trofasthet och Barmhertighet emot sina Tjänare! [...] När [...] Printz CARLS Gouverneur [...] Herr Erich Lindschöld! [...] blef beledsagat till sitt Hwilorum uti Ridderholms Kyrckian [...] den 19. Octobris, anno 1690*, Stockholm 1690 (KB).
- Witstein, Sonja Fortunette, *Funeraire poëzie in de Nederlandse renaissance. Enkele funeraire gedichten van Heinsius, Hooft, Huygens en Vondel bezien tegen de achtergrond van de theorie betreffende het genre* (Neerlandica Traiectina, 17), diss. Utrecht 1969.
- Wittingh, Fred[rik] L[arsson], *St. Jacobs Minne, Eller Historisk Berättelse, Om St. Jacobs och Johannis Församling J Stockholm*, Stockholm 1771.
- Wrangel, Eric, ”Kort Berättelse om min [...] usle lefnad”, *Handlingar rörande Skandinaviens historia* (Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia), del 16, Stockholm 1843, s. 302–352.

- Wrangel, Ewert, ”’Versekrig’ under frihetstiden”, *Sammlaren* 5 (1884), s. 32–59.
- , *Det carolinska tidehvarfvets komiska diktning*, diss., Lund 1888.
- , *Frihetstidens odlingshistoria. Ur litteraturens häfder 1718–1733*, Lund 1895.
- Wrangel, F[redrik] U[lrik], *Drottning Kristinas resa från Rom till franska hovet 1656*, Stockholm 1923.
- Wretö, Tore, *Det förklarade ögonblicket. Studier i västerländsk idyll från Theokritos till Strindberg* (Acta Universitatis Upsaliensis: Historia litterarum, 7), Uppsala 1977.
- Zedler, Beatrice H., ”Introduction”, i Gilles Ménage, *The History of Women Philosophers*. Translated from the Latin with an Introduction by Beatrice H. Zedler, Lanham 1984, s. vii–xxviii.
- [Zibet, Christoffer Bogislaus], ”KURRIADEN, eller et Minnes-Quåde, öfver den oförlitnelige Ekorren, KURRE benämnd, som med Döden afgik i Stockholm, år 1765”, *Svenska Magazine*, utg. af C. C. Gjörwell, 1766, s. 73–80.
- Zilliacus, Emil, *Grekisk lyrik*, 3:e uppl., Stockholm 1945 (1911).
- , *Grekiska epigram*, 2:a uppl., Stockholm 1954 (1923).
- Ziolkowski, Jan M., *Talking Animals. Medieval Latin Beast Poetry, 750–1150* (The Middle Ages, 5), Philadelphia 1993.
- Åberg, Alf, *Läsning av gamla handstilar*, Stockholm 1950.
- , *Karl XI*, Stockholm 1958.
- Ågren, Maria, *Att hävda sin rätt. Synen på jordägandet i 1600-talets Sverige, speglad i institutet urminnes hävd* (Rättshistoriskt bibliotek, 57), Stockholm 1997.
- Ågren, Sven, ”Om Nordiska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek. Några anteckningar”, *Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621–1921. Med bidrag av bibliotekets forna och nuvarande tjänstemän* (Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis, 1), Uppsala 1921, s. 468–497.
- Öhrberg, Ann, *Vittra fruntimmer. Författarroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare* (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 45), diss. Uppsala, Stockholm 2001.

Material på Internet

Celander [pseud. för Christoph Woltereck eller Johann Georg Gressel], *Verliebte-Galantel Sinn-Vermischte und Grab-Gedichte*, Hamburg & Leipzig 1716, www.slub-dresden.de/sammlungen/digitale-sammlungen/werkansicht/cache.off?tx_dlf%5Bid%5D=16833&tx_dlf%5Bpage%5D=495&cHash=45645fc67ad5a44755af54ae974b85fe, access 10.1.2011

Lunds universitetsbibliotek
Förteckningar över De la Gardieska arkivet, upprättade av Per Stobaeus
www.ub.lu.se/projekt/de-la-gardieska-arkivet/innehaall, access 10.1.2011

Nationalencyklopedin, www.ne.se. Uppslagsord:

”Ascension”, access 10.1.2011 [osignerad]

”kameleont”, access 10.1.2011 [osignerad]

”likstol”, access 10.1.2011 [osignerad]

”Pompe”, access 1.9.2009 [osignerad, ej längre tillgänglig]

”Pompe”, access 10.1.2011 [osignerad]

”Sveno Dalius”, access 10.1.2011 [osignerad, författad av Bernt Olsson]

Ravisius, Joannes, *Officinae epitome*, del I, Lyon 1560,
www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/ravisius.html, access 10.1.2011

Skara: Stifts- och landsbiblioteket

Förteckning över Knösiska samlingen

www.skara.se/download/18.573e5cf711f4629doob800017875/Kn%C3%B6siska+Samlingen+del+2%5B2%5D.pdf, access 10.1.2011

Bildförteckning

- s. 65 Emblemet "Ex utroque Cæsar", ur Claude Paradin, *Symbola heroica*, Antverpiæ 1567.
- s. 68 David Klöcker Ehrenstrahl, *Två papegojor*, ca 1696, olja på duk.
- s. 71 Okänd konstnär, Werner von Rosenfelt, kopparstick troligen från 1680-talet, KB.
- s. 130 Antik vasmålning, ur Fritz Weege (utg.), *Dionysischer Reigen* (1926).
- s. 157 Olof Hermelin, kopparstick av okänd konstnär; ur H. P. de Limiers, *Histoire de Suede sous le regne de Charles XII*, Amsterdam 1721.
- s. 171 Okänd konstnär, Germund Cederhielm (1661–1741), porträtt från 1734 (Bjärka-Säby).
- s. 188 Sophia Elisabet Brenner (1659–1730), kopparstick på frontespisen till andra delen av *Poetiske Dikter* (1732).
- s. 229 Jonas Dürchs (ca 1730–1785), epitafiemålning föreställande kyrkoherden Gustaf Fredrik Hjortberg (1724–1776) med familj.

FÄRGARK I

- BILD 1 David Klöcker Ehrenstrahl (1628–1698), Erik Lindschöld (1634–1690), 1690, olja på duk, 143 x 118 cm. Foto © Nationalmuseum.
- BILD 2 David Klöcker Ehrenstrahl, änkedrottning Hedvig Eleonora (1636–1715) med knähund.
- BILD 3 David Klöcker Ehrenstrahl (tillskriven), *Don-Don och Nespelina*, olja på duk, 76 x 62 cm. Foto © Erik Cornelius, Nationalmuseum.
- BILD 5 David Klöcker Ehrenstrahl (tillskriven), Karl XI, konung av Sverige, med familj (1697), olja på duk, 301 x 297 cm. Foto © Erik Cornelius, Nationalmuseum.
- BILD 6 Okänd konstnär, Werner von Rosenfelt (1639–1710), kopparstick, ca 1690, KB.
- BILD 7 Michael Dahl d.ä., Christoffer Leijoncrona (1662–1710), ca 1700, olja på duk, 108 x 128,5 cm. Foto © Nationalmuseum.
- BILD 8 David Klöcker Ehrenstrahl, *Björn i kamp med fyra av Karl XI:s hundar*, 1674, olja på duk. Foto © Hans Thorwid, Nationalmuseum.
- BILD 9 David Klöcker Ehrenstrahl, *Sickelsjöbjörnen*, 1681, olja på duk, 274 x 236 cm. Drottningholm. Foto © Hans Thorwid, Nationalmuseum.

FÄRGARK 2

- BILD 1 David Klöcker Ehrenstrahl, *Karl XII i kröningsdräkt*, 1697, olja på duk. Foto © Nationalmuseum.
- BILD 2 David Andersson Stawert († trol. före 1713), *Slaget vid Narva*, 1701, olja på duk, 255 x 221 cm, Drottningholm. Foto © Sanna Argus Tirén, Nationalmuseum.
- BILD 3 Per Gustaf Floding (1731–1791), *La fidelité surveillante*, 1759, kopparstick på papper, kopia efter Jean-Baptiste Deshays original, 22,5 x 17,7 cm [tryckyta]. Foto © Erik Cornelius, Nationalmuseum.
- BILD 4 Jean Baptiste Chapuy (1760–1802), *Le joli chien*, efter original av Niclas Lafrensen d.y. (1737–1807). Ur Gunnar W. Lundberg, *Svenskt och franskt 1700-tal i Institut Tessins samlingar* (1972).
- BILD 5 Ludwig Weyandt, Olof Hermelin (1658–1709), olja på duk, 74 x 62 cm. Foto © Nationalmuseum.
- BILD 6 Jacob Philip Thelott d.y. (1682–1750, tillskriven), *Två hundar och två papegojor på en altan*, 1724, gouache på papper, 20 x 23 cm. Foto © Åsa Lundén, Nationalmuseum.
- BILD 7 Anna Maria Thelott (1683–1710), *Anna Marija ein geborene Thelotten*, självporträtt med liten papegoja. Ur konstnärens skissbok, UUB.
- BILD 8 Johan Joachim Streng (1707–1763), Olof von Dalin (1708–1763), olja, 79 x 58 cm. Foto © Nationalmuseum.

Personregister

A

Abrams, Meyer Howard 353
Abschatz, Hans Aßmann von 53
Adam, Antoine 271, 313
Adlerbeth, Gudmund Jöran 74, 198,
294, 337
Adlerfelt, Gustaf 108, 306
Afthonios 26, 34, 274, 278
Afzelius, Arvid August 107, 264, 305
Aicher, Otto 316
Aleandro, Girolamo 381
Alexander den store 111, 215f, 284, 308
Almquist, Johan Axel 63f, 289f, 294
Almqvist, C.J.L. 38, 195, 240, 258, 311,
336f
Alströmer, Patrick 347
Anckarstierna, Cornelius 294
d'Angennes, Catherine 46
Aristodikos från Rhodos 74
Aristoteles 15, 19, 69, 292
Arosiandrinus, Andreas Johannis 111,
309
Arvidi, Andreas 9f, 18, 21, 33, 42, 263,
270, 272f
Ascheberg, Rutger von 84
Atterbom, P.D.A. 44, 65, 111, 276, 280,
290, 309, 352
August I av Sachsen, sedermera August
II av Polen 148
Augustus, romersk kejsare 73, 355
Ausonius, eg. Decimus Magnus Auso-
nius 74, 294, 309, 319

B

Balestrieri, Domenico 381
Bandello, Matteo 54
Banér, Johan Mauritz 197
Barck, Carl Gustaf 205
Barck, Samuel 155f, 159, 181, 256, 325
Batory, Stefan 306
Baudelaire, Charles 270
Beckby, Hermann 125, 281, 285, 294,
314, 329, 333
Beijer, Johan Gustaf von 90, 93, 300f
Bellman, Carl Michael 10, 21, 118, 195f,
216f, 222, 264, 275, 301, 337, 344,
377f
Bendz, Gerhard 198, 337
Bengtsson, Eva-Lena 279, 286, 288,
293, 350
Bengtsson, Frans G. 105, 107, 180, 305,
308f, 321, 327, 331
Bennich-Björkman, Bo 24f, 90, 93,
273, 296, 300f
Bentham, Jeremy 242, 248, 351f
Benzelstjerna, Gustaf 267
Berg, Gösta 137, 198f, 201, 205f, 208,
220, 238, 257, 291, 294, 310, 326,
337, 339, 350, 354, 365, 374f
Bergh, Birger 263, 268
Bergh, Gunhild 271
Bergh, Severin 266
Berghult, Anders 377
Bergius, Bengt 13, 59, 164f, 191, 200,
205f, 217, 223f, 267, 270, 272, 288,

- 322, 327, 334, 337ff, 342, 344, 346f,
371f, 374ff, 380
- Bergman, Hjalmar 319
- Bernström, John 59f, 85f, 91, 163, 284,
287ff, 291, 297f, 300, 327f
- Berosus 219
- Beskow, Bernhard von 379
- Bielke, Christina Sofia 226
- Bielke, Eva Charlotta 348
- Bielke, Sten d.y. 94
- Bielke, Ture Gabriel 309
- Birchenbaum, Christina Regina von
265
- Björner, Eric Julius 339
- Björck, Staffan 63f, 268, 277, 289
- Björkman, Sven 300
- Blake, William 242, 352
- Blomqvist, Ragnar 292, 307
- Boileau, eg. Nicolas Boileau-Despréaux
300
- Bonde, Brita Christina 167
- Bonde, Carl 136
- Bonde, Nils 222
- Bonde d.y. till Laihela, Christer 163,
374, 380
- Bott, Nikolaus Adalbert 347
- Braganza, Katarina 289
- Brenner, Sophia Elisabet 10f, 15f, 31, 38,
89f, 92, 166, 183, 185–192, 247, 249,
253, 256, 265, 291, 299f, 333f, 374,
422
- Brisman, Sven 313, 378
- Broberg, Gunnar 270, 314, 334, 351, 381
- Broomé, Bertil 266
- Brunius, John W. 319
- Brunius, Teddy 320
- Brusewitz, Gunnar 298
- Burman, Carina 31, 277
- Burman, Lars 29, 31, 267, 277, 283
- Bygdén, Leonard 267, 381
- Byron, Lord 275
- Bång, Petrus 219f, 345f
- Böckman, Jonas 193, 200
- Böök, Fredrik 196, 271, 285, 310, 322,
329, 333, 337, 347, 352
- C
- Caesar, Gajus Julius 21, 64, 111
- Caius, John 54
- Caligula, Gajus Julius Caesar Germa-
nicus 111
- Carl XVI Gustaf 288
- Carleson, Carl Carlsson 267, 372
- Carlson, Ernst 107, 138, 294, 303ff, 319,
326
- Carlson, Gustav, son till Karl X Gustav
46f
- Carlsson, Ingemar 193f, 267, 271, 273,
335f, 339ff, 346, 350, 354, 372, 380
- Cartwright, Julia 54f, 287
- Castrén, Gunnar 17, 29, 93, 185, 269,
275, 301, 333
- Catullus, eg. Gajus Valerius Catullus
23, 30, 34, 38, 45, 48, 56f, 66, 70,
74f, 125–132, 134f, 140f, 145, 187,
191, 255, 314ff
- Cederhielm, Carl Gustaf 268
- Cederhielm, Germund 10, 38, 104, 159,
166, 169–176, 178f, 182, 249, 253,
256, 258f, 268, 281, 304, 328f, 374,
422
- Cederhielm, Josias 104, 304
- Celander (pseud.), se Christoph Wolte-
reck & Johann Georg Gressel 131f,
316
- Celsius, Olof 145, 157
- Charles II, engelsk kung 59f, 132, 288f
- Charles IX, fransk kung 41
- Choræus, Michael 353
- Cicero, Marcus Tullius 26, 178, 309,
330

- Claudius, Matthias 275
 Coleridge, Samuel Taylor 243
 Columbus, Johannes 43, 153, 324
 Corneille, Pierre 102
 Correa, Tommaso 33
 Courtney, Edward 286
 Cronstedt, Carl Johan 133f, 164, 265,
 317
 Cullhed, Anna 277
 Curtius, Ernst Robert 182, 333
 Curtius, Quintus Rufus 111, 308
- D
- Dahl, Michael 83, 296f, 302
 Dahlberg, Erik 155, 328
 Dahlberg, Gunilla 303
 Dahlin, Barbro 265
 Dahlstierna, Gunno 16, 18, 82, 149,
 268
 Dahlström, Olof 193, 200
 Dalin, Olof von 10, 13, 16, 23, 25, 37f,
 42, 52, 110, 119, 123, 134, 136f, 141,
 160f, 170, 183, 189, 191, 193–211,
 213f, 216–225, 227, 231f, 234–242,
 247, 249ff, 253, 255ff, 265f, 270, 273,
 277, 280ff, 288, 306, 313, 317, 323,
 326f, 334–351, 353, 365, 369, 372,
 374ff, 380f, 423
 Dalius, Sveno 209f, 341f
 Defoe, Daniel 108, 305f
 De la Gardie, Ebba Maria 180, 304,
 332
 De la Gardie, Jacob 284
 De la Gardie, Magnus Gabriel 99
 Delblanc, Sven 269, 276, 279, 296, 381
 Descartes, René 18, 168, 242, 270
 Desideria, svensk drottning 286
 Diderot, Denis 217
 Domitianus, Titus Flavius, romersk
 kejsare 66, 72
- Donne, John 12, 265, 270
 Doria, Giovanni Andrea 152
 Douglas, Beata 198, 200, 221, 225, 338,
 340, 344, 377
 Du Bellay, Joachim 17, 269, 313, 381
 Dürchs, Jonas 228f, 349, 422
- E
- Edenborg, Carl-Michael 311
 Ehrenstrahl, David Klöcker 42, 48f,
 60, 68, 83ff, 88, 90, 95, 163, 276,
 279f, 284, 298, 306, 422f
 Ehrensvärd, Ulla 290
 Eichhorn, Christoffer 31, 185, 277, 333
 Ekeblad, Clas 195, 336
 Ekedahl, Nils 298
 Ekelund, Vilhelm 50, 125, 284f, 314,
 352
 Ekelöf, Gunnar 38, 195, 240, 258, 274,
 277, 337, 351, 353
 Ekholm, Erik 135f, 210, 319, 372
 Ekman, Gösta d.ä. 275, 319
 Eliot, T.S. 330
 Ellenius, Allan 284
 Englund, Peter 50, 67, 282ff, 291, 324
 Erik XIV 90
 Eriksson, Anders 104, 274, 278, 305,
 321f, 333
 d'Este, Isabella, markisinna av Mantua
 54, 287
 Esteve-Forriol, José 292
 Euphrosyne, pseud. för Julia Nyberg
 243, 245, 352, 379
- F
- Faber, Samuel 108, 272
 Fafner, Jørgen 11, 265, 268
 Falkenberg, Gabriel d.ä. 336, 338, 344,
 348, 375
 Falkenberg, Gabriel d.y. 200, 338, 344,
 348, 375

- Fant, Eric Michaël 104, 272, 304
 Farquahar, George 132
 Fehrman, Carl 29, 118, 214, 243, 269, 274f, 277, 296, 302f, 311, 343, 352
 Feif, Carsten 139f
 Fersen, Eva Sophie von 52, 54, 160
 Fet-Mats, se Matts Israelsson
 Fleming, Göran 47
 Fleming, Paul 89, 299
 Floderus, Matthias 94, 301f, 373
 Floding, Per Gustaf 423
 Fordyce, C.J. 127, 315
 Fornelius, Lars 35, 79, 295
 Fowler, Alastair 278f
 Franzén, Frans Michael 128, 315, 353
 Fredrik I 164, 268, 293, 298
 Fredrik II av Preussen, äv. Fredrik den store 52
 Fredrik August I av Sachsen 148
 Frese, Jacob 25, 190f, 334f, 374
 Friedrich IV av Holstein-Gottorp 84, 169
 Frunck, Germund 45, 138, 143, 146, 281, 302, 319, 321, 323f, 331
 Fryxell, Anders 84f, 102, 169, 180, 297f, 303, 307, 323, 328, 331, 354
 Fryxell, Fridrik 153
- G
- Geangrande, G. 130f, 316
 Geldern, Hartwich von 17, 269
 Genette, Gérard 70, 293
 Genovese, E.N. 130, 315f
 Gezelius, Georg 193, 209, 295f, 336, 341
 Gezelius, Johannes 300
 Grafström, Anders 353
 Gran, Ulf 29, 275, 286, 299, 308, 312, 316ff, 322, 327, 370
 Grauers, Sven 139, 306, 320ff
- Gray, Thomas 293, 380
 Gressel, Johann George 316
 Grimarests, Jean-Léonor Le Gallois de 108, 148
 Grimberg, Carl 103, 304
 Grip, Bo Jonsson 169, 308
 Gryphius, Andreas 53
 Gustafsson, Henrik, se Henrik Otterberg
 Gustafsson, Lars (f. 1927) 24, 32, 95, 273, 277, 289, 297, 302, 304, 330
 Gustafsson, Lars (f. 1936) 265
 Gustaf III 170, 196, 235, 263, 276, 350
 Gustaf VI Adolf 53
 Gustav II Adolf 16, 42, 103, 121, 195, 268, 308, 336
 Gustav V 286
 Guthke, Karl S. 30, 273, 275
 Gutzwiller, Kathryn J. 286, 310
 Gyldenchrone, Christian 92
 Gyldenstolpe, Nils 164, 167
 Göransson, Johan 300, 333, 345
 Göthe, Georg 195, 336
- H
- Hadrianus, Publius Aelius, romersk kejsare 51, 111, 152
 Hagberg, Louise 330, 339
 Hagström, Tore 218, 222, 344, 346
 Hagström, Viktor 149, 322
 Hammarsköld, Lorenzo 44, 276, 280
 Hanselli, Per 13, 31, 43, 81, 170, 209, 266, 277, 280, 290, 296, 300f, 304, 310, 322, 328f, 334, 341, 372, 380
 Hansson, Stina 16, 25, 28f, 33, 70, 76, 264, 269f, 274, 278, 293, 295, 297, 330
 Hansson, Sven G. 193ff, 202, 224, 335f, 338ff, 342, 344f, 348, 351
 Harding, Gunnar 128f, 315

- Hardison, O.B. 35, 268, 278
 Harsdörffer, Georg Philipp 175
 Hatton, Ragnhild M. 105, 107, 180, 305,
 309, 331
 Hauswolff, Justus Christopher 205,
 340
 Hedling, Erik 319
 Hedvig Eleonora d.ä. 9f, 15, 24, 37, 41ff,
 45, 47ff, 55, 60, 67, 82, 88, 112, 114f,
 164, 166f, 192, 213, 234, 253, 283f,
 286f, 289, 305, 422
 Hedvig Sofia 104, 107, 109, 152, 169f,
 172ff, 179f, 182, 234, 256, 304, 374
 Helander, Hans 90, 155f, 283, 294, 300,
 324f, 346
 Hellquist, Elof 186, 285, 310, 329, 354
 Henrikson, Paula 266, 302
 Hermelin, Olof 10, 38, 140, 153–160,
 181, 249, 253, 256, 258, 283, 294,
 324f, 346, 361, 374, 422f
 L'Hermite, François Tristan 122f, 313,
 317
 Herrick, Robert 132
 Herrlinger, Gerhard 30, 50f, 126f, 186,
 241, 275, 284ff, 292, 310, 314, 316,
 333
 Hesselgren, Joannes 190, 334, 363, 378
 Hesselius, Jacob 161, 327, 382
 Hicks, E.L. 51, 286
 Hildén, Henrik 261, 354
 Hjortberg, Gustaf Fredrik 38, 228ff,
 349, 376f, 381, 422
 Hoffmann, E.T.A. 327
 Hofmannswaldau, Christian Hofmann
 von 21, 53, 81, 121ff, 174, 189, 312f,
 329, 334
 Holmström, Gustaf 99
 Holmström, Israel 10, 15, 17f, 25, 31, 37,
 44f, 53, 83, 92f, 97, 99–105, 107–115,
 117ff, 123ff, 136, 138, 140f, 143–152,
 154, 158ff, 165–170, 174, 177ff, 181f,
 192, 201, 207ff, 213, 216, 219, 237,
 249, 253, 255f, 259, 261f, 268, 270,
 276, 280f, 283, 301ff, 307f, 310f,
 318f, 321, 325f, 330, 332, 354, 362,
 372ff
 Homeros 103, 330
 Horatius, eg. Quintus Horatius Flaccus
 26, 45, 89, 137, 176, 198f, 206, 315,
 319, 337, 370
 Horn, Gustaf Jacob 122, 195, 308
 Howell, Peter 57, 287f, 292
 Huldén, Lars 268, 280
 Hultin, Arvid 94, 268f, 302, 334
 Hultman, Johan 108, 306
 Hund, Anna von 53
 Hutton, James 47, 281, 283, 289
 Hylén, J.E. 291
 Hårleman, Carl 23, 133, 317
 Hættner Aurelius, Eva 271, 308, 337
 Hættner Olafsson, Eva, se Eva Hættner
 Aurelius
 Hölderlin, Friedrich 276
- I
- Ingers, Enoch 48f, 280, 282ff
 Israelsson, Matts 161f, 181, 225, 327
- J
- James II, engelsk kung 59
 Janson, Tore 128f, 315
 Janzon, Elias 128, 315
 Johan Wilhelm, prins av Sachsen-
 Gotha 107
 Johannesson, Kurt 29, 48, 263, 265,
 267ff, 274, 276, 279, 281, 283, 288,
 290, 301, 309, 324
 Josephson, Ragnar 303
 Jägerskiöld, Olof 205, 280, 282f, 337,
 340, 350

K

- Kagg, Leonhard 262, 354
 Kaibel, Georgius 285, 329
 Karl Fredrik av Holstein-Gottorp 169f, 182
 Karl X Gustav 56, 60, 90, 279, 289
 Karl XI 10, 16, 24, 37, 41ff, 49, 59, 64, 72f, 81–92, 95, 138, 169, 177, 192, 209, 261, 268, 279f, 282f, 288, 294, 297ff, 303f, 306, 309, 354, 422
 Karl XII 10, 20, 42, 45, 53, 63f, 72f, 81ff, 90f, 94f, 99f, 102–109, 111, 115, 119, 138ff, 143f, 146, 148–153, 155–161, 164, 167, 169f, 174, 177ff, 182, 192, 195, 220, 223, 253, 255f, 261, 263, 268, 276, 279, 286, 289, 294, 298, 300, 302–309, 319ff, 330ff, 336, 338, 361
 Katarina II av Ryssland, äv. Katarina den stora 51
 Keats, John 243
 Keder, Nils 299
 Keller, Otto 287, 293, 309, 315, 329
 Kellgren, Johan Henric 160, 326, 351
 Kennedy, George A. 268
 Keyßler, Johann Georg 152f, 156f, 159, 323ff
 Kindström, Lennart 180, 331
 Kingo, Thomas 267
 Kjellén, Alf 196f, 337
 Klintberg, Bengt af 263
 Korhonen, Tua 290, 302
 Kristina, svensk drottning 42, 47, 82, 111, 234, 283, 288, 308
 Kroll, Wilhelm 126f, 314
 Köhler, John W. 291, 348
 Königsmarck, Maria Aurora von 148f, 321f

L

- La Motraye, Aubry de 139f, 320
 Labbe, Philippe 131, 306, 316
 Lagerbring, Swen 151f, 322, 345
 Lagerlöf, Petrus 153, 324
 Lamm, Martin 31, 109, 119ff, 141, 194, 208, 220, 255, 277, 280, 303, 308, 312, 319, 336f, 339ff, 346
 Lausberg, Heinrich 346
 Leijoncrona, Christoffer 10, 37, 39, 81ff, 86, 87ff, 91ff, 249, 253f, 258, 296ff, 373, 422
 Leijoncrona, Johan 82f
 Lemke, Johan Philip 108
 Lenngren, Anna Maria 100, 283, 302
 Lénström, Carl Julius 276, 295f
 Leonidas från Tarent 291, 310, 329
 Leopold, Carl Gustaf af 277
 Lessing, Gotthold Ephraim 276, 285
 Levertin, Oscar 169, 196, 328, 337
 Lewenhaupt, Carl Gustaf 148, 321, 354
 Lewenhaupt, Caroline 379, 382
 Lewenhaupt, Charles Emil 195
 Lidén, Johan Hinric 14, 21f, 190, 224, 272, 282, 323, 334, 342, 370, 378
 Lilja, Saara 112, 309f
 Liljegren, Bengt 305, 331
 Lilliehöök af Fårdala, Gabriel 166
 Lilliehöök af Fårdala, Nils 167
 Lilliehöök af Fårdala, Wirginia Christina 167
 Lillienstedt, Johan, äv. Johan Paulinus-Lillienstedt 94, 301, 373
 Linde, Ebbe 129, 315
 Lindegren, Carl 245, 264, 352f, 379
 Lindegren, Erik 277, 311, 330
 Lindgårde, Valborg 90, 299f, 333f
 Lindqvist, Ebba 264, 381
 Lindqvist, Janne 29, 274
 Lindroth, Sten 310, 349

- Lindschöld, Erik 9f, 15, 24f, 37, 39, 41–52, 55f, 58ff, 81ff, 88, 93, 95, 102, 109, 112ff, 137, 148, 166f, 170, 182, 192, 213, 234, 240, 249, 253ff, 258f, 265, 276, 280ff, 287, 304, 373, 422
- Linné, Carl von 18, 54, 160, 228, 230ff, 287, 291, 326, 349
- Lipsius, Justus 23, 273
- Ljung, Per Erik 285
- Logau, Friedrich von 21
- Lohenstein, Casper Daniel von 53, 81
- Lohman, Carl Johan 18
- Louis XIV, fransk kung 44, 59, 99, 300
- Louise, svensk drottning 53
- Lovisa Ulrika 42, 67, 196, 204f, 214, 227, 232, 234, 236, 250, 323, 327, 335, 337, 341, 343, 350
- Lucidor, Lars Johanson 16, 18, 28f, 69, 209, 268, 274, 281, 297, 304, 343
- Luck, Georg 51, 53, 285
- Lundh-Eriksson, Nanna 104, 305, 321f
- Luxdorph, Bolle Willum 151f
- Luxdorph, Bolle 151, 323
- Löwenhjelm, Harriet 264
- M
- Macrobius, Ambrosius Theodosius 73, 294
- Magnus, Johannes 9, 219, 263
- Magnus, Olaus 9, 263
- Malm, Mats 17f, 263f, 270f, 302, 344f
- Mann, Thomas 275
- Maria Euphrosyne, pfalzgrevinna av Zweibrücken 90
- Martialis, Marcus Valerius 45, 48, 56f, 59, 285, 287, 319
- Mary, engelsk drottning 41
- Megander, Kaspar Großmann 369
- Meleager från Gadara 45, 125ff, 137f, 140, 255, 284, 314
- Melior, Atedius 66, 71, 73
- Ménage, Gilles 47, 60, 283
- Metella, Clodia 131
- Miltopaeus, Martinus 278
- Modée, R.G. 25
- Molière, eg. Jean Baptiste Poquelin 46f, 283
- Molithæus, Anders 85, 298
- Montaigne, Michel de 165, 327
- Mortensen, Anders 264, 274
- Mozart, Wolfgang Amadeus 317f
- Mühlendorff, Carl, eg. Carl Molin 379, 382
- Möller, Daniel 277, 286, 311, 331
- Möller, Håkan 268
- Mörner, Adolph 195
- Mörner, Magnus 84, 91, 297f
- Mörner, Ulrica Christina, se Ulrica Christina Piper
- N
- Narssius, Johannes 103
- Natt och Dag, Anna Christina 187
- Nicander, Karl August 246f, 343, 353, 379
- Nohlanwäder, Ingrid 17
- Nordberg, Jöran Andersson 108, 139, 306, 320, 329
- Nordenflycht, Hedvig Charlotta 11, 23, 133, 237, 257, 265, 317, 323, 336
- Nordin, Carl Gustaf 13, 43, 58, 205, 266, 280, 340
- Nyberg, Julia, se Euphrosyne
- Nyrén, Carl 224, 347f
- O
- Octavianus, Gajus Julius Caesar, romersk kejsare 152
- Olsson, Bernt 46, 81, 109f, 118, 138, 185, 209, 264, 266, 270, 276f, 279, 281f,

- 287f, 296, 297, 302, 304, 308f, 312,
319, 331ff, 341, 346
- Olsson, Sven 158f, 324f
- Olthoff, Christian von 222, 346
- Ong, Walter J. 70, 293
- Opitz, Martin 33, 272, 278, 313
- Otterberg, Henrik 264, 287, 301
- Ovidius, eg Publius Ovidius Naso 26,
30, 34, 45, 63, 65f, 69ff, 74, 76ff,
175, 178, 187, 191, 225, 291, 293, 295,
317, 327, 343, 348, 370
- Oxenstierna, Axel 93
- Oxenstierna, Johan Gabriel 378
- P
- Palmborg, Nils 268, 287, 305, 340
- Palm skiöld, Elias 12, 43, 135, 266
- Palmstierna, Nils 273
- Papegoja, Gustaf Adolf 67
- Papegoja, Johan 67, 292
- Papegoja, Jöran 67
- Pavillon, Étienne 119ff, 123, 312, 357,
370
- Pechlin, Johann Nikolaus 169
- Perrault, Charles 110, 113, 308
- Persius, eg. Aulus Persius Flaccus 175f,
330
- Pessoa, Fernando 337
- Peter I av Ryssland, äv. Peter den store
59, 155, 160
- Petrarca, Francesco 26, 78, 381
- Pettersson, Abraham 339
- Phaedrus 198f, 337
- Piltz, Anders 278, 333f, 370
- Pindaros 103, 285
- Piper, Adolf Ludvig 52, 155, 160f, 326
- Piper, Carl 52, 155, 160f, 223, 286, 326
- Piper, Carl Fredrik 52, 161, 194f, 218,
223, 336, 350
- Piper, Christina 52, 214, 223, 225f, 286,
348
- Piper, Gustaf Abraham 160
- Piper, Hedvig 286, 307
- Piper, Ulrica Christina 194, 196, 203,
218, 300, 335, 344
- Pisander från Rhodos 112
- Platen, Gustaf von 286, 302
- Platen, Magnus von 25, 29, 32, 160, 167,
192, 207f, 265, 269, 274f, 277, 281,
287, 291, 297, 302, 308, 326ff, 334f,
340, 343, 374
- Plaza, Maria 333f, 411
- Plinius, d.ä., eg. Gajus Plinius Secun-
dus 69, 286, 292f, 309
- Plutarchos 111, 309
- Poliziano, Angelo 130, 315f
- Pollux, Julius (Polydeuces) 285, 310
- Pontanus, Jacobus 16, 32ff, 76, 278, 295
- Pope, Alexander 343f
- Posse, Hedvig Ulrika 187
- Posse, Knut 187, 333
- Posse, Märta Beata 187
- Posse, Ulrika Fredrika 187
- Precht, Gustaf 23
- Prior, Matthew 41, 279
- Q
- Quennerstedt, August 108, 159, 304f,
326
- Quinn, Kenneth 129, 315
- R
- Ranius, Allan 266
- Rapp, Bertil 49, 84, 90ff, 261, 284, 289,
297f, 300, 354
- Ravisius, Johannes 51, 286, 309
- Reenstierna, Märta Helena 379
- Regné, Gustaf 10, 291, 315
- Rehnskiöld Carl Gustaf 303, 326
- Reimers, David 63
- Ribbing, Gustaf 218, 222, 344, 346

- Ribbing, Hedeveg Ulrica 197
- Ridderstad, Per S. 21, 23, 29, 32, 95,
265, 268f, 271ff, 277f, 286, 293, 297,
302, 321, 339
- Ristrell, J. 228, 348, 378, 381
- Robbins, Louise E. 291f
- Ronsard, Pierre de 12, 41, 279
- Rosen, Carl von 155, 325
- Rosenfelt, Werner von 10, 16, 35, 37ff,
63ff, 69–79, 81, 103, 168, 176, 182,
200, 227, 247, 249, 254, 259, 289f,
294, 355, 373, 422
- Rosidor, skådespelare 303
- Rudbeck, Ingo 17, 269
- Rudbeck, Olof d.y. 16, 269
- Rudbeck, Olof d.ä. 75, 219, 270, 344f,
382
- Rudéen, Thorsten 17, 268f
- Rudenschöld, Carl 282, 348
- Rudin, Per 193, 335
- Rumpf, Christiaan 92
- Runefelt, Leif 271
- Runius, Johan 10, 16, 18, 29, 159, 163,
166ff, 188ff, 207ff, 214, 237, 253,
275, 281, 321f, 326f, 341, 343, 374
- Rydbäck, Eric 317, 379
- Rydén, Per 318
- Rystad, Göran 84, 283, 297, 300, 322,
329
- Rålamb, Claes 194, 209, 376
- S
- Sahlstedt, Abraham 13, 266f, 372, 374
- Saint-Évremond, Charles de 132, 317
- Sandstedt, Erik 308
- Sandwall, Fredrik 297
- Sapfo 129, 296
- Savin, Kristiina 265, 278, 309
- Scaliger, Julius Caesar 19, 32f, 131, 278
- Scarron, Paul 19, 47, 103, 271, 290
- Schück, Henrik 42, 119f, 270, 276, 279,
282, 312
- Schyllberg, Petrus 153, 324
- Schweinitz, Margaret de 279
- Schwerin, Catharina von 287
- Scodel, Joshua 30, 162, 275, 327
- Scudéry, Madame de 46
- Seaton, Ethel 83, 297
- Segebrecht, Wulf 29, 274, 313
- Seseman, Hans Jacob 336
- Sévigné, Marie de Rabutin-Chantal 47
- Shelley, Percy Bysshe 243
- Silverstolpe, Axel Gabriel 313, 379
- Simias 310
- Simolin, Albin 345f
- Simonides 112, 172, 285, 310
- Sivers, Jacob Henric 325
- Sjöberg, Birger 195, 240, 258, 337
- Skelton, John 132, 317
- Skogekär, Bergbo 58
- Skytte, Göran 265
- Skytte, Wendela 265
- Snoilsky, Carl 307
- Sofia Albertina 232
- Sparman, Nils 20, 272
- Spartianus, Aelius 51
- Spegel, Haquin 14, 45, 49, 54, 58, 64,
99ff, 158, 163, 169f, 219, 281f, 284,
287, 290, 298, 306, 345
- Stagnelius, Erik Johan 243, 270, 272,
352f
- Stagnell, Johan 20, 272
- Statius, Publius Papinius 63, 65f, 69,
71ff, 75, 77ff, 187, 254, 291ff, 333,
370
- Stawert, David Andersson 108, 305,
423
- Stebbins, Eunice Burr 285
- Stenbock, Bengt Ludvig 187
- Stenbock, Hedvig 287

- Stenbock, Magnus 222, 346
 Stiernhielm, Georg 13, 18, 25, 42f, 45,
 58, 64f, 93, 113, 118, 187, 209, 220,
 222, 266, 276f, 279ff, 301, 310ff,
 324, 346, 372
 Stiernman, Anders Anton von 331
 Stiernstolpe, Jonas Magnus 245, 353,
 379
 Stobaeus, Per 266
 Strandberg, Carl Vilhelm August 275
 Stromberg, Nils 207
 Strömfelt, Carl Harald 195, 336
 Ståhl, Andreas 331
 Stålmарck, Torkel 323, 337, 343
 Suetonius 309
 Svanberg, Ingvar 287, 326, 349
 Svenbro, Jesper 74, 281, 294, 301, 329
 Svensson, Lars-Håkan 259, 272, 285
 Swahn, Jan-Öjvind 279, 289
 Swahn, Sven Christer 63, 191, 290, 334f
 Sweert, Frans 22, 272, 316
 Sydow, Christian August von 342
 Sylwan, Otto 119f, 276, 312, 326, 336,
 348
 Söderlund, Petra 312
- T
- Tague, Ingrid H. 30, 123, 132, 190, 275,
 313, 316, 334
 Tegnér, Esaias 149, 268, 322, 352
 Telemann, Georg Philipp 317
 Tenngart, Paul 311
 Tessin, Carl Gustaf 22f, 103, 133, 164,
 167, 195, 228, 232, 273, 304, 328
 Tessin, Ulrika Lovisa 341
 Thelott, Anna Maria 423
 Thelott, Jacob Philip d.y. 164, 293, 423
 Thomas, Keith 270, 352
 Thyselius, Pehr 176, 330
 Tigerstedt, E.N. 114, 274, 276, 296, 311
- Tilas, Daniel Axel 378f
 Tilas, Samuel Olof 10, 25, 378
 Triewald, Samuel 25, 238, 281, 351
 Tymnes 186, 285, 291, 309
 Törneros, Adolph 353
 Törnflycht, Christina, se Christina
 Piper
 Törnflycht, Olof Hansson 187, 214
- U
- Ulrik, svensk prins 268, 284
 Ulrika Eleonora d.y. 104, 106ff, 139,
 146, 149f, 170, 178, 266, 284, 293,
 322
- V
- Valentinianus, Flavius, romersk kejsare
 III, 294
 Vasa, Gustav 67, 84
 Vegesack, Thomas von 267
 Vennberg, Karl 265, 381
 Venuti, Lawrence 311
 Vergilius, eg. Publius Vergilius Maro
 26, 63, 65, 74, 78f, 103, 187, 189,
 294
 Victoria, svensk drottning 53, 286
 Villius, Hans 302, 320, 323
 Vinci, Leonardo da 352
 Voiture, Vincent 110, 308
 Voltaire, François Marie Arouet de 148,
 151, 204, 237, 257, 322
 Vossius, Gerhardus Johannes 26, 76,
 274, 295
- W
- Wachenfeldt, Mathias von 325
 Wachtmeister, Hans 294
 Wagner, Richard 275
 Wallenberg, Jacob 197, 337, 378
 Warburg, Karl 119, 194, 238f, 276, 279,
 282, 302, 312, 336, 340, 348, 350f

Werving, Johan Gabriel 25, 109ff, 113,
119, 136ff, 141, 167, 174, 198, 208f,
237, 240, 257, 309, 312f, 319, 329,
372f
Westerlund, Olof 156, 268, 309, 312,
321f, 325f, 334
Westlund, Börje 346
Wexell, Svante Didrik 19, 271
Wexionius, Olof 18, 43, 88, 277, 298,
343
Wieselgren, Peter 276
Wivallius, Lars 16, 268
Woltereck, Christoph 131, 316
Wordsworth, William 30, 242, 275,
352
Wrangel, Eric 296
Wrangel, Ewert 23, 29, 31, 44ff, 144,
148, 185, 222, 273f, 277, 281f, 289,
301, 321f, 333, 346f
Wrangel af Lindeberg, Anna Catha-
rina 162ff, 327, 374, 380
Wretö, Tore 81, 153, 294, 296
Wästberg, Per 331

Z

Zedler, Beatrice H. 217, 283
Zetterström, Carl 266
Zibet, Christoffer Bogislaus 191, 334,
377
Ziegler, Christiana Maria von 70
Zilliacus, Emil 50, 285, 329f
Ziolkowski, Jan M. 31, 222f, 275, 347

Å

Åberg, Alf 12, 73, 84, 265, 294, 297
Ågren, Maria 266, 329
Åkerhielm, Samuel 94, 302

Ä

Älf, Samuel 342

Ö

Öhrberg, Ann 29, 265

ELLERSTRÖMS AVHANDLINGAR I URVAL

Katarina Bernhardsson

Litterära besvär

Skildringar av sjukdom i samtida svensk prosa

Mattias Fyhr

De mörka labyrintherna

Gotiken i litteratur, film, musik och rollspel

Mats Jacobsson

Dylan i 60-talet

Tematiken i Bob Dylans sångtexter och dikter 1961–67

Ann-Sofie Lönngren

Att röra en värld

En queerteoretisk analys av erotiska trianglar i sex verk av August Strindberg

Stina Otterberg

Klädd i sitt språk

Kritikern Olof Lagercrantz

Astrid Regnell

Att se stjärnor på ljusa dagen

Förvandling och försoning i August Strindbergs En blå bok

Åsa Warnqvist

Poesifloden

Utgivningen av diktsamlingar i Sverige 1976–1995

Böckerna kan beställas direkt från

ellerströms förlag

Fredsgatan 6

222 20 Lund

info@ellerstroms.se www.ellerstroms.se

1. Porträtt av Erik Lindschöld (1634–1690). Målning utförd 1690 av hovmålare David Klöcker Ehrenstrahl (1628–1698).

2. David Klöcker Ehrenstrahl, porträtt av änkedrottning Hedvig Eleonora (1636–1715) med knähund.

3. David Klöcker Ehrenstrahl (tillskriven), *Don-Don och Nespelina*.

grafverket af den som Endelöf: ^{er} Sjunda Bella
Ameur.

Jär ligga aflöden,

~~Indraget~~ i sijn

Jagb bell'ameur,

~~Indraget~~ som försä,

fog störet äre som näfsta,

^{all} ~~der~~ hänta jag frunt:

By mofra bönvort,

äre någon förtvort,

Jän liden ^{all} ~~er~~ min beagdag bön;

Hälsan till äfven,

Jag mända hänbör i grafulen för bära

Lidit ^{er} ~~er~~ sijnem till bön.

Et

4. Faksimil av Erik Lindschölds epitafium över Hedvig Eleonoras knähund Bella Ameur, ur Palmskiöld 390, UUB.

5. David Klöcker Ehrenstrahl (tillskriven), Karl XI, konung av Sverige, med familj (1697) Ulrika Eleonora d.y. håller en knähund i famnen och till höger om den blivande Karl XII sitter en papegoja.

6. Werner von Rosenfelt (1639–1710) iförd rustning och omgärdad av nautisk-militärisk ikonografi; kopparstick (ca 1690), okänd konstnär.

7. Porträtt av Christoffer Leijoncrona (1662–1710). Målning av Michael Dahl d.ä. (ca 1700).

8. *David Klöcker Ehrenstrahl, Björn i kamp med fyra av Karl XI:s hundar (1674).*

9. *David Klöcker Ehrenstrahl, Sickelsjöbjörnen (1681).*

1. David Klöcker Ehrenstrahl, porträtt av Karl XII i kröningsdräkt (1697).

2. David Andersson Stawert († trol. före 1713), Slaget vid Narva (1701). Enligt traditionen är det Pompe som syns till vänster i tavlans förgrund.

Travailé à Rome par Deshayes

Gravé à Paris par Floding 1759

À S. Ex.^{te} Monseigneur
Sénateur du Roy et du Royaume
Maison de la Reine, Gouverneur
l'Université d'Abo; Commandeur
et Commandeur de celui de
Par son très humble et très

Le Comte de Tessin
de Suede, Grand Maître de la
du Prince Royal, Chancelier de
et Chancelier des Ordres du Roy,
l'Égale Noir.
Obeissant, l'Évêque P. Floding.

3. Per Gustaf Floding (1731–1791), La fidelité surveillante (1759), kopparstick på papper, kopia efter Jean-Baptiste Deshayes original.

4. Jean Baptiste Chapuy (1760–1802), *Le joli chien*, after original av Niclas Lafrensen d.y. (1737–1807).

5. *Ludwig Weyandt, porträtt av Olof Hermelin (1658–1709).*

6. Jacob Philip Thelott d.y. (1682–1750, tillskriven), Två hundar och två papegojor på en altan (1724).

Anna Maria sin geborens Thelotten.

Porträtt af en vacker Anna
 Thelott som för hennes
 äktenskap gifte sig med
 Thelott 1709.

8. Johan Joachim Streng (1707–1763), porträtt av Olof von Dalin (1708–1763).